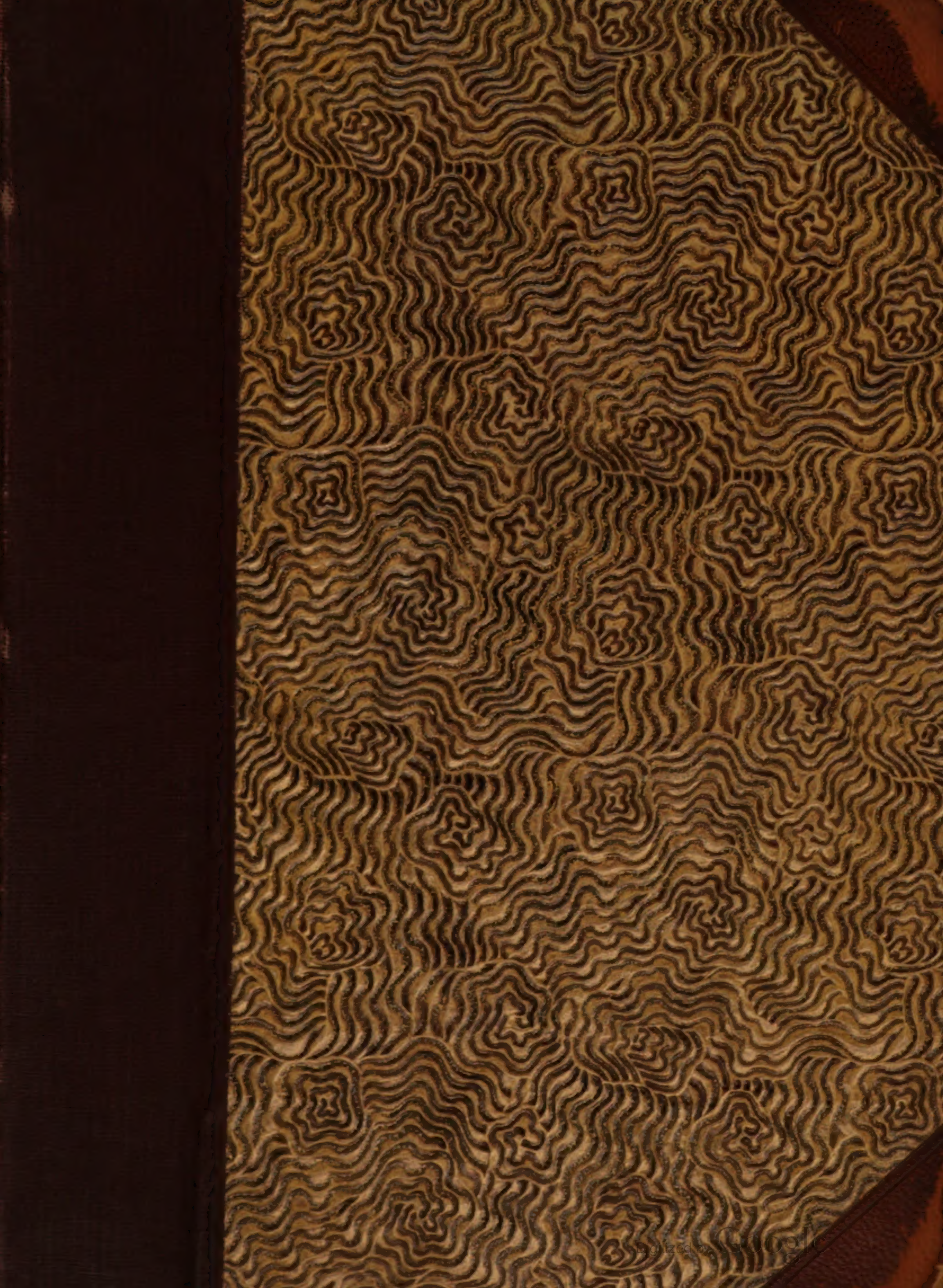

SIGILLVM ACADEMIAE HARVARDIANAE IN NOV ANG
CHRISTO ET ECCLESIAE
VE RI TAS

GEORG BRANDES

SAMLEDE SKRIFTER

FØRSTE BIND

KJØBENHAVN
GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SØN)
GRÆBES BOGTRYKKERI
1899

INDHOLD

FORORD

Den Gyldendalske Boghandel har gjort det Vovestykke at tilbyde Læseverdenen mine Samlede Skrifter til en Fjerdedel af den Pris, for hvilken mine Bøger hidtil kunde faas, og jeg har al Anledning til at være min Forlægger taknemmelig for hans dristige Tro til Publikums Købelyst overfor Arbejder, der skønt almenfattelige og let tilgængelige kun har nydt Yndest i snævrere Krese.

Der finder jo imidlertid uafbrudt en Fornyelse Sted af den læsende Almenhed. Nye Slægtled gror op omkring en Forfatter, der har skrevet i mange Aar, og hans Skrifter synker ned til dybere Lag af Folket. Forstaaelsen af hans Væsen udbreder sig, naar han har virket længe nok til selv at opdrage sig sit Publikum. Misforstaaelserne af hans Væsen ophører, altsom de, der satte dem i Omløb, dør ud eller forældes, og altsom det bliver umuligt at holde dem oppe overfor det øjensynlige, utvetydige Vidnesbyrd, som selve de ilde omtalte Skrifter afgiver. I store Lande varer de Misforstaaelser, der kan opstaa om en samvittighedsfuld Skribent, i Regelen meget kort. De, for hvilke Renan f. Eks. var Genstand, holdt sig vel neppe fem, seks Aar. I et Land, saa lille som Danmark, kan beslægtede Misforstaaelser, hvis Nogen har Interesse af at holde dem vedlige, vare en Menneskealder.

Dog selv en Menneskealder faar jo Ende og har for mit Vedkommende faaet Ende. Og det er Resultater af en Menneskealders

beskedne, men haardnakkede Arbejde, som her forelægges Læserens Øjne.

At gennemgaa alle sine Skrifter paany for at ordne og rette dem er for Forfatteren selv som med ét Blik at overskue sit hele aandelige Livs bølgeformige Landskab. Det er som at leve en Hovedpart af sit Liv om igen. Man hører undertiden det ret meningsløse Spørgsmaal opkastet, om man vilde formaa at gøre mere ud af sit Liv, ifald man kunde leve det om. Skribenten, der gennemser sine Skrifter, kan vel ikke bøde paa, hvad der i et Arbejdes Anlæg eller Aand var begrænset og derved forfejlet, men han kan i Enkeltheder forbedre, som han kan udslette eller tilføje.

Idet en Forfatter ser ud over sit Livs Hovedindhold — det, han har frembragt — er det med en vis Undren, han siger til sig selv: altsaa saadan ser jeg ud. Han mindes den Tid, da han som Yngling endnu ubekendt med sit aandelige Fysiognomi spurgte sig, hvordan vel engang hans Livs Gerning vilde arte sig; nu ser han den bag sig. Saa lidet fremmed den er ham, har den dog for ham noget Hemmelighedsfuldt, især ifald han ikke er ren Videnskabsmand, der altid har arbejdet med Forstanden og derfor anlagt sit Liv og sine Skrifter med fuld Bevidsthed, men hvis han tilhører en Type, der staar paa Grænseomraadet mellem Videnskab og Kunst.

Denne sidste Type er min. Jeg har altid arbejdet instinktivt, har ladet min Bog eller min Afhandling bygge sig i mig, og har bestandig erstattet den konstruerende Forstand, der blev mig negtet, med forskellige vikarierende Evner. Jeg skriver ikke med Fornøjelse, før det ene Ord tager det andet og Arbejdet gaar af sig selv. Al Begynden har stedse været mig vanskeligere og al Fortsætten lettere end de fleste Andre. Ja, saa besværlig har enhver Begynden været mig, at jeg, blot Begyndelsen engang var gjort, heller med det Samme skrev en Bog end en Artikel.

Skribenten selv ser sine Skrifter for sig i Tidsordenen, og

den, der vil sætte sig ind i hans Sjæleliv og Udviklingshistorie, maa holde sig strengt til Ordenen, hvori hans Arbejder er blevne til. Men for den store lærvillige Almenhed har denne Orden kun en ganske underordnet Interesse. Den ønsker i en Forfatters Livsværk at finde det samlet, som ved Æmnernes Art hører sammen. I en Udgave som denne er Hensynet til Læseverdenens Tarv det ene afgørende, og derfor er mine Skrifter her sammenstillede saaledes, at det stofligt Sammenhørende aldrig er splittet ad. Der begyndes med alle de Bidrag, jeg har givet til den danske Literaturs Historie; saa fortsættes med hvad jeg har skrevet om norsk og svensk Literatur; saa følger de seks Bind *Hovedstrømninger* og efter dem hvad jeg har skrevet om de i dem behandlede Landes Bogavl udenfor den i hint Værk givne Ramme. Rejseskildringer saavel i Bogform som i kortere Former er samlede for sig, og Adskilligt er rundt omkring optaget, der tidligere var omspredt og utilgængeligt.

Det er naturligvis ikke Alt, hvad jeg i mit Liv har offenliggjort, som findes forenet her. Dels har jeg udgivet et Par Bøger paa et andet Forlag, dels har jeg endnu flere Bind ikke samlede Artikler, som maaske fortjente at bevares. Desuden har jeg fjernet et enkelt Skrift, *Den franske Æstetik i vore Dage*, fordi det ingen Interesse frembød for det store Publikum, og udeladt et Par polemiske Flyveskrifter, fordi de kun er Led i en Forsvarsvirksomhed, der strækker sig gennem hele mit literære Liv og neppe heller kan paaregne anden Interesse end en blot historisk. Adskilligt er endelig udeladt som for ubetydeligt eller fordi det vilde virke som Gentagelse i en Udgave som denne.

Idet jeg ser tilbage over saa vidtløftig en Produktion og med Vemod føler Begrænsningen af de Evner, som her har virket, og af de Kundskaber, som her er lagte for Dagen, kan jeg til Gengæld give disse Skrifter det gode Vidnesbyrd, at intet af dem har været beregnet paa Publikums Smag eller Behag. Forfatteren hører ikke til dem, der har bejlet til Almenhedens Velvilje. Alt her har der-

for været bestemt indenfra; end ikke Æmnet har jeg ladet bestille hos mig. Jeg har som Skribent gaaet min lige Vej uden Svinkeærinder til Folkegunsten.

Hermed skal naturligvis ikke være sagt, at alle Æmner har havt lige stor Betydning for mig selv. Jeg har skrevet om Personligheder, der for mit indre Liv slet intet har betydet, og om andre, der paa et eller andet Tidspunkt af mit Liv har øvet stor Indflydelse paa mig. Jeg har givet Portræter af Tegnér og Disraeli, fordi disse Mænd morede mig som Modeller, og har skrevet om Digtere som Wordsworth eller om Forfattere som Chateaubriand og Fru de Stael, fordi jeg efter mit Arbejdes Plan mødte dem paa min Vej, uden at nogen af disse Personer nogensinde har paavirket min Udvikling i ringeste Maade. Og jeg har fremstilt Mænd, der har havt stor Betydning for mit Aandsliv, som Søren Kierkegaard, Taine, Lassalle, Shelley, Shakespeare. Imidlertid sætter man sig ikke gærne til at skrive, før den egenlige Indflydelse, som den paagældende Aand har udøvet paa En, er forbi, og underligt nok lykkes tilmed ikke sjældent Billedet af det En ligegyldige Menneske nok saa godt som Portrætet af den, der er eller var En dyrebar. Den dybest rammende Karakteristik, jeg har givet, er maaske den af Schack Staffeldt, og faa Personligheder har ladet mig saa kold som han eller staaet mit Væsen saa fjærnt.

Med det Fremhævede skal endnu mindre være sagt, at der ikke skulde være foregaaet endog ret betydelige Forandringer i mit Indre, mens jeg gik ad hin lige Vej, jeg har nævnt. Jeg er kun tilfreds med, at jeg ikke er traadt offenlig op, før den tidlige Ungdoms Gæringstid var forbi og min Grundanskuelse modnet og prøvet. Mangen Nuance er naturligvis bleven anderledes; mit Syn saavel paa Begivenheder som paa Personer. Herom lod der sig skrive en Bog. Der indtræder, som alle véd, i Ens Opfattelse stadigt Forskydninger, som først paa et senere Tidspunkt bliver En fuldt bevidste.

Her er for mit Vedkommende ikke Stedet til mere end nogle

Antydninger. Fra først af var jeg som Aand rent filosofisk anlagt; saa formedes mit Indre netop derved stærkt polemisk under Kærligheden til Sandhed og Frihed. Men Skønhedsglæden havde tidligt været den dybeste Følelse i mig; den førte mig tilbage til den konkrete Verden, og med Aarene fik jeg et stedse mere afgørende historisk og psykologisk Hang.

Omdannelser af mindre omfattende Art foregik dernæst i mit Sjæleliv. Igennem nogle Ungdomsaar havde Fremskridtets og Flertallets Ret smeltet sammen for mig. Under mit Livs mangeaarige Kampe, stadigt med Flertallet imod mig, udvikledes hos mig en afgjort Uvilje til Underkastelse under Flertallets Avtoritet. Under et Afsnit af min Ungdom havde Harmen over tysk Uret mod Danmark tilsløret mit Blik for de tiltalende Egenskaber i det tyske Væsen, særlig i det prøjsiske; Ophold i Udlandet aabnede mine Øjne derfor. I mit Had til Tyranni og Tvang havde jeg en Tidlang vænnet mig til en for snæver Betragtning af den store Napoleons Livsværk; senere saa' jeg ham uvilkaarligt i et skønnere Lys. Forstaaelsen af det konservative Parti i vore Dages England havde i nogen Tid været ringe hos mig; de Studier, hvortil min Sysselsættelse med Lord Beaconsfield gav Anledning, raadede Bod paa denne Mangel. I nogle Aar af mit Liv skortede det hos mig paa Forstaaen af den katolske Kirkes Lyssider; Medfølelse med dens Stilling i russisk Polen meddelte mig den.

Dog under de langsomme Omformninger, mit Aandsliv har undergaaet, har enkelte Grundideer og Grundfølelser bevaret sig urokkelige i mit Sind som mit Væsens Granit. Først Frihedsideen og den lidenskabelige Kærlighed til Frihed, der har medført Afskyen for Dogmer og for al raa og oprørende Tvang paa Handlingernes som paa Følelsernes Omraade. Blandt mine Bøger aflægger maaske *Naturalismen i England,* der er en eneste Hymne til Friheden, ypperst Vidnesbyrd herom. Dernæst Retsideen og den ikke mindre lidenskabelige Dyrkelse af Ret og Retfærdighed, uden hvis Hævdelse ingen menneskeværdig Eksistens er mulig

paa Jorden og som ikke desmindre i alle Lande og til alle Tider daglig trædes under Fødder. Blandt mine Skrifter er vistnok *Indtryk fra Polen* den tydeligste og varmeste Hymne til Retten. Endelig Troen paa ledende Aander, den oprigtige og gennemførte Genidyrkelse, grundet paa Overbevisningen om, at det store Menneske alene er Kulturens Kilde. Alle mine Skrifter uden Undtagelse er Udtryk for denne Tro og denne Kultus, som jeg særligt har udviklet i en polemisk Afhandling 1890.

Enhver Forfatters højeste Ærgerrighed er den at frembringe Noget, der staar gennem Tiderne, noget Uangribeligt, Uigenkaldeligt, hvis Værd forbliver. Det mindste, virkeligt gode Digt af selv den mindste, virkelige Digter, er eller synes idetmindste uovervindeligt af Tiden. Den historiske eller kritiske Forfatter, der ser ud over en omfangsrig Produktion, maa sige sig selv den bitre Sandhed, at hans Livsværk kun har Betydning saa længe til nye Arbejder, som svarer til Fremtidens mere fremskredne Standpunkter, overflødiggør hans; hvert Aar bringer jo nye Forskninger angaaende hans Æmner for Dagen, og hvert Aar, der gaar, stiller Æmnet i ny Belysning, ligegyldigt om han har skrevet om endnu levende Personligheder eller om Fortidens.

Ser jeg med dette Synspunkt for Øje ud over mine Arbejder, saa møder jeg kun nu og da Noget, jeg tør betragte som definitivt, en og anden Studie over en stærkt begrænset Genstand (Emil Aarestrups Poesi f. Eks.), en enkelt slaaende rigtig Analyse (som Forklaringen af Kierkegaards *Frygt og Bæven* eller af de Udslag, Schack Staffeldts Panteisme giver sig i hans Poesi), en enkelt ufejlbar Metode (som den, der ved Sammenligning mellem et Shakespearesk Stof udenfor Digterens Værk og i Værket udviser, i hvad Retning Shakespeare har althereret Stoffet og følgelig af hvad Aand og Hu han paa det givne Tidspunkt personlig var fyldt).

Bortset fra saadanne Hvilepunkter, hvor en Sikkerhed, der nærmer sig den matematiske, er naaet, møder Endeligheden Betragterens Blik overalt.

Overfor disse mine Arbejders Kaar har jeg tidligt indset, der for mig kun var ét at gøre: efter Evne meddele dem den eneste Uendelighed, jeg formaaede at indblæse dem, den dobbelte, som kun er én, Personlighedens og Kunstens. Jeg maatte om muligt lægge hele min Personlighed i dem og derved give dem saa megen Lod og Del i Kunstens Uangribelighed, som det stod i min Magt. Da vilde de maaske blive staaende ved deres Form, selv naar deres Indhold havde tabt i Interesse.

Dog Formen er for en Skribent i første Linie hans Modersmaal. Jeg tør desværre ikke sige mig fri for en kort Tid at have begaaet enkelte, iøvrigt længst udslettede, Fejl i Brugen af det, da jeg i Aaringer af mit Liv har været nødt til udelukkende at tale fremmede Sprog. Men jeg tør sige, at det danske Sprog i vore Dage ikke har havt en mere trofast og agtpaagivende Elsker og Dyrker. Har mine Samlede Skrifter maaske ikke mange paaskønnelsesværdige Egenskaber, saa har de idetmindste den, der nutildags ikke er saa hyppig som det var ønskeligt, at være skrevne paa et rent, klart, gennemsigtigt Dansk.

Den 27 Februar 1899

GEORG BRANDES

LUDVIG HOLBERG

ET FESTSKRIFT

(1884)

I

De Danske betragter gærne Holberg som dansk, Nordmændene hævder i vore Dage med stedse større Iver, at han var Nordmand. Det bør maaske derfor fremhæves, at den Mand, der har grundlagt Danmarks og Norges moderne Nationalliteratur, den videnskabelige som den poetiske, fødtes i Rigernes mindst nationale By, i en Stad, der var som en europæisk, en international Enklave i disse Lande, Bergen. Den var, siger han, som Noæ Ark, et Tilflugtsted for alle Slags levende Væsener: nære og fjærne strømmede sammen til denne By og smeltede sammen med Indbyggerne; ja saa hyppigt var disse af fremmed ɔ: udenbys Afstamning, at faa, som Holberg, kunde nævne blot en af deres fire Oldefædre som indfødt der.

I ingen Stad i Norden var Befolkningen da mindre udsat for at forstenes i Afspærrethed fra Omverdenen, i ingen Stad var man i ringere Grad Hjemmefødning.

Den Dag idag, da Byens Betydning i Forhold til Nordens øvrige Stæder er saa meget ringere, er Bergenserne bekendte for deres lyse, opvakte Hoveder, deres livlige, modtagelige Væsen, for Flinkhed og Frisind, for Foretagsomhed og Tungefærdighed, og Byen — tiltrods for at ingen Jernbane endnu er ført dertil — bekendt for sit uafbrudte Samkvem med Omverdenen. Paa Holbergs Tid var der vistnok ikke ret mange Byer i Europa, fra hvilke man kunde komme saa let som fra Bergen — et Træk, der er væsenligt for Byens Karakteristik, og som skulde faa sin Betydning for Holbergs.

Bergens Beliggenhed i Hesteskoform omkring en dyb Bugt, til alle Sider omringet af mægtige Fjælde, er meget smuk. Man taber

i Staden ikke let Vandet og aldrig den omgivende Klippe-Egn af Syne. Klimaet er mildt, saa de samme Havevækster trives her som i Danmark, og man er højt nok imod Nord til at de lyse Sommernætter har en sjælden Dejlighed.

Holberg saa' ikke paa Naturskønhed med samme Blik som vi, men han manglede ikke Sans for den nyttige Virksomheds Skønhed i Naturen. Han kalder Byens Beliggenhed „ikke mindre fornøjelig end bekvem" og fremhæver med Stolthed, at Bugten stundom, især i den muntre Tid af Aaret, naar Nordlands- og Finmarksfarerne kommer i Hobetal, er saa fuld af Skibe og Baade, der ligger Stavn ved Stavn, at man kun med Møje kan komme derigennem: „Et behageligt Syn, sær, naar de, som undertiden skeer, moxen alle paa een Tid komme, hundrede og flere i Tal, seilende paa Vaagen." Kun i Rotterdam har han set en lignende Vrimmel af Fartøjer og kun i Venedig kan som her større og dybtgaaende Skibe lægge sig for hver Købmands Stuedør. Saa mange Baade ligger idelig og venter paa Fragt, at de fleste Besøg her som i Venedig foretages tilbaads. Man behøver kun at give et Tegn, saa ser man de Bergenske Gondolierer (Fløtmænd) kapro med hinanden for at komme først.

„Intet", siger Holberg, „kan være mere behageligt end at see sig udi nogle Minutter ligesom bragt fra et Land til et andet; thi saasnart man kommer fra Staden til *Kontoret* [hvor Hanseaterne boede], finder man andre Folk, andre Sæder og hører et andet Sprog."

Men selve den norske Befolkning var i Datiden af overordenlig blandet Afstamning. Hansestædernes Mænd maatte vel efter Loven ikke gifte sig, men de efterlod naturligvis uægte Afkom. Skotter havde i saa stort Antal nedsat sig i Bergen, at mange fornemme Borgerfolk var af skotsk Oprindelse, ligesom det overhovedet var en Regel, at fremmede Købmænd giftede sig med Borgernes Enker og Døtre. Byen var desuden i høj Grad under Paavirkning fra Udlandet. Stærkest var maaske Indflydelsen fra Holland. Der er, siger Holberg om Bergenserne, „ingen Nation, de mere have udcopieret" end den hollandske og det saavel i Henseende til Sprog som til Tarvelighed og Arbejdsomhed. Han mener saaledes, at de fleste Idrætter og Behændighedskunster blandt Ungdommen stammer fra Holland. Han skildrer det overordenlige Gadeliv i Bergen og bemærker: „At ellers Ungdommen her er saa

levende, foraarsages deraf, at mange halvvoxne Drenge have været paa fremmede Steder, sær udi Engeland og Holland, hvor de frie Levemaader ere.“

Paa Grund af Blodets stærke Blanding og Krydsning saa’ man, efter Holbergs Udtryk, Bergenserne „meget udi Talemaader, Skik og Sæder at differere fra de andre Norske“. Det livlige Forhold til Udlandet, den stadige Optagen, Tilegnen og Bearbejden af det Fremmede maatte nødvendigvis frembringe et Overmaal af Afveksling og uensartet Liv, højst forskelligt fra det Skue, Kongen af Danmarks Riger ellers frembød.

Paa Holbergs Barndoms Tid skriver en fornem Englænder, der har levet tre Aar i Danmark: „Jeg har aldrig kendt noget Land, hvor Befolkningens Sind mere var af én Kaliber og Art end her. Man finder Ingen med usædvanlige Egenskaber, Ingen, som er udmærket i særegne Studier eller Forretninger, man ser ingen Entusiaster, ingen gale eller vilde Mennesker, ingen mærkværdige Narre eller fantastiske Sværmere. Men en vis Lighed i Forstand hersker imellem dem. Enhver holder sig til den slagne Vej, til det, som gælder for fornuftigt, hvad i dette Land iøvrigt hverken er det skønneste eller det værste, og man skejer hverken ud til højre eller til venstre. Dog vil jeg tilføje denne Bemærkning til deres Ros, at Menigmand i Almindelighed kan skrive og læse.“ (*An account of Denmark* 1694.)

I Bergen fremkaldte Beliggenheden og Racekrydsningen i Forening en høj Grad af Virksomhed. Man havde i den ældste Tid handlet med Storbritanien, senere tillige med Færøerne, Island og Grønland, saa med alle Hansestæderne, saa ogsaa med Holland, tilsidst med Nordlandene. Netop under Holbergs Opvækst steg Byens Handel paa Grund af Privilegier og politiske Forhold til sin største Højde; den besad en Mængde armerede Spaniefarere og Grønlandsfarere, 250 egne Skibe i Alt.

Aktivitet, Arbejdsomhed og Økonomi var de Dyder, som var i Pris. Bergenserne var Folk af faa Komplimenter; det var en Borgersøn besværligere at gøre en langvarig Kur end at foretage en Rejse til Spanien, og de unge Borgerdøtre, der lagde „en særdeles udvortes Modestie for Dagen udi Mandfolks Omgjængelse“, gav tidt ikke Mændene det Ringeste efter i Arbejdsomhed og Duelighed, og saa’ ikke som andensteds paa Stand og belevent Væsen, men paa Dygtighed hos en Frier.

Købmændene var i idelig Sysselsættelse og gjorde i Nøds-

fald med egen Haand Arbejdsmands Gerning; man saa' ikke sjældent fornemme Borgere rulle Tønder paa Bryggerne eller hidse deres Varer op i Pakhusene og maatte derfor ikke tage det saa nøje, om man ikke fik Genhilsen af en Borger; det skete ikke af Hovmod, men af Mangel paa Tid til Vidtløftigheder eller af Mangel paa Agtpaagivenhed for de Forbigaaende. Ja en af de dueligste Borgere i Holbergs Barndom, Jacob Andersen ved Navn, var en saadan Hader af Lediggang, at han, naar han saa' en ørkesløs ung Karl paa Gaden, snappede ham op og flyede ham noget at bestille hos sig.

Føler man ikke, hvorledes de Dyder, der med Tiden skulde blive saa fremtrædende hos Holberg: den store Tarvelighed, Sparsommeligheden, den rastløse Aktivitet dels i Menneskestudiet, dels i Bogstudiet paa Rejser og hjemme, er de, han som Barn havde for Øje, og hvorledes disse Omgivelser har fremelsket hans Foragt for Komplimenter og Baslementer, for Lavsaand, for Pedanteri, for den falske Fornemhed? Blot man ser den Stolthed, med hvilken han fremhæver, at man i den By „kan gaae til Fods og det heel bekvemmeligen, saasom den hele Strandgade er belagt med store flade Sten“ og det uden Fare for at blive overstænket, føler man her Latteren spire over den elendigt brolagte Hovedstad med dens Luksus i Karosser og Portechaiser, over Staden, hvor alle lige indtil Haandværksfolk lod sig køre eller bære, og hvor Damer undertiden holdt sig inde i Maaneder og gav Afkald paa god Helbred, Omgang og daglig Tidsfordriv, blot fordi deres Klædedragt forbød dem at gaa til Fods.

Og føler man ikke i Beundringen for hin Jacob Andersen, der trods sin Købmandsstorhed ikke blot selv tog Haand i med, men tvang de ørkesløse Forbigaaende til det Samme — en Spire til det Ideal, der efterhaanden danner sig i Holbergs Sind, Idealet af en stor Arbejder, en stor Mand, en stor Regent?

Kan man tale om hans Idealer, kender man dem? Hos lyriske eller sværmeriske Naturer ligger de gærne lige ved Haanden. Men medens det hos Holberg er let nok at paapege hvad han ser ned paa og foragter, synes det vanskeligt at paapege Idealer hos ham.

Han beundrer over al Maade en Fyrste som hans Samtidige Peter den Store. Det er fra hans Ungdom af til hans sidste Tid hans ufravigelige Typus paa en stor Mand. Allerede i sit første Skrift *Introduction til de europæiske Rigers Historier* taler han om „den udødelige Ære“, hans Czariske Majestæt har indlagt sig,

og i en af sine sidste Epistler (den 533te, først udkommen efter hans Død) siger han, at i ham „vare samlede alle de Qualiteter, som udfordres af dem, hvem Himmelen betjener sig af til at i Værk sætte de største Ting. Thi han var en stor Konge, en stor Lovgiver, en stor Philosophus". Han har „ved sit vise Regimente, sine herlige Love og eget Exempel" forskyldt saa meget Godt af Russerne, at det var let at forstaa, om de udvalgte ham til Landets Skytsengel. Hvis han havde levet paa en anden Tid, vilde han sikkert „være bleven sat paa Gudernes Liste".

Denne Czar, der ikke brød sig om Hoflivets Glans og Overdaadighed som hans Samtidige August af Sachsen, ikke heller førte Krig for Krigens Skyld som hans Modstander Karl den Tolvte, men som i Udlandet tilbragte sin Tid med Haandværksfolk og Teknikere „for at lære de Ting, som fattedes udi hans egne Lande" — han er stor, stor paa Grund af den Nytte, han har stiftet; thi (som det hedder i en Holbergsk Epistel) „Intet, uden hvad som nyttigt er, bør kaldes stort".

Denne Fyrste, der, som Holberg selv, søgte til Brændpunkterne for Tidens Kultur, til Holland og Oxford, ikke holdt sig for god til det groveste Arbejd, intet Herberg vilde modtage i Amsterdam, men valgte sig det lille Hus ved den ostindiske Kaj og tilbragte nogle Timer om Dagen „med Øxe og Biil blandt andre Hollandske Bygningsfolk, hvis Klæder han ogsaa bar" — som skønt opdragen ved et Hof, hvor Hovmod, Pragtsyge og den tykkeste Vankundighed regerede, blev „den ydmygste, tarveligste og udi alle Videnskaber meest forfarene Prins i sin Tid" — det er Holbergs Helt.

Næst ham og ved Siden af ham beundrer Holberg som god Patriot Christian den Fjerde, hvem han paa Grund af beslægtede Egenskaber sammenligner med den store Czar. De Træk, han fremhæver som fælles for dem begge, det er Træk, som man kan kalde fælles for dem og ham selv, og det er betegnende for det gammeldags Solide, det Enfoldige og Usønderrevne i Holbergs Natur, at man finder de dybestliggende Egenskaber i hans eget Væsen, naar man gennemgaar, hvilke Karaktertræk det er, han især beundrer hos sine Helte. Et senere Tidsrums Skribenter har altfor ofte kun været Vrængbilleder af deres egne Idealer.

Begge hine Regenter var virksomme, deres Levned „en Kiede af uafladeligt Arbejd, hvoraf de aldrig trættedes".

De vilde begge „ikke alene vide, men med egne Øjne see", hvorledes en Ting blev forrettet. Derfor flakkede Peter den Store

adskillige Gange hele Europa igennem „for at see, hvorledes tilgik udi fremmede Lande, og derefter at reformere sit eget“.

Begge omstøbte deres Lande i en anden Form.

Begge havde de faa Fornødenheder, førte et simpelt og borgerligt Levned „saavel udi Mad og Drikke, som udi Klæder“, begge indfandt sig ofte til Fods i private Huse, men glemte derhos ikke ved Lejlighed at vise, de var Konger. Naar „Ære og Fornødenhed det udfordrede“, blev Intet sparet.

Begge forstod tilfulde deres Finanser — som Holberg.

Begge syntes undertiden at beskæftige sig med altfor ringe Sager, underviste simple Haandværkere, ordnede Køkken- og Kælder-Forhold. Man har med Urette lagt dem dette til Last, da Sligt er „Beviis paa et forunderligt stort Begreb og Arbeidsomhed“.

Minder ikke ogsaa dette sidste om Holberg, der stiger ned fra Parnasset for at skrive om det ostindiske Kompagni eller for at forklare Kvægsygens naturlige Oprindelse, da man snart ansaa den for fremkaldt ved en Komet, snart fremstillede den som Straf for Folkets Brøde (Skriftet *De umælende Bæsters billigste Suk over Landets ubændigste Synder).*

Hvorpaa løber altsaa Forherligelsen af Czar Peter ud?

Paa Virksomhed, Fordomsfrihed, Tarvelighed, Civiliseren i stor Stil af et raat og barbarisk Land.

Den store Mand, der ene — ene stor, ene oplyst — civiliserer og gennemmoraliserer et modstræbende Folk — der, som Rydningsmand og Sædemand paa én Gang, forefinder en tidselbevokset Mark og efterlader en frugtbar Ager — der kæmper med Kaos og overvinder det som Vrøvlets fødte Fjende og Besejrer — der gjør lyst med Sværdhug, med klare Tanker, med Svøbeslag, virkelige eller satiriske — det er Manden.

Holberg kalder Peter „en miraculeux Mand“, hvem Gud „paa umiddelbar Vis opvakte for at oplyse en stor Part af Verden“. Og mest forundrer han sig, naar han overvejer, hvad Czaren har skabt og opbygget, hvor før ham Intet var. Peter den Store har opført en mægtig Hovedstad med Højskole og Fæstning og Havn og Flaade, hvor der før ham kun stod nogle Fiskerhytter.

Saaledes har Holberg, hvor der før ham var en øde Egn, skabt en Skueplads, en Fædrelandshistorie og Begyndelsen til en filosofisk, juridisk, økonomisk og almindelig historisk Literatur.

Mange vil studse ved, at Holbergs Ideal ikke var et mildere, et mere elskværdigt — naar man tænker paa denne hans Helt, ser

man ham gærne afvekslende svinge Tømmermandens Økse i Holland og, som Sagnet siger, Bøddeløksen mod Strelitzerne i Rusland — men de store Reformatorer som Peter Alexievicz, der straaler i Holbergs Ungdom, eller Frederik den Anden, der vækker hans Alderdoms Begejstring, er sjældent milde og elskværdige. Holberg selv var ingenlunde elskværdig eller mild. I intet bevaret samtidigt Brev omtales han med Hengivenhed eller endog blot Venlighed. Holberg var heller ikke politisk frisindet i den Betydning, hvori man nu tager Ordet, saa han skulde føle sig tilbagestødt af Peters eller Frederiks Despoti. Han var en oplyst Enehersker som de andre, og som de en omfattende Forstand, der civiliserede en Stat og derved formede en Nationalitet.

Dog Jacob Andersen i Bergen har ført os langt bort fra sit Fødested.

Vi maa tilbage til Bergen, den By, hvor Ludvig Holberg den 3die December 1684 kom til Verden som Søn af en bondefødt Officer. Han var det yngste Barn af tolv. Kun et Aar gammel blev han faderløs, kun elleve Aar gammel moderløs; saa tidligt blev den Forældreløses Præg af Ensomhed og Uafhængighed paatrykt hans Sind.

Faderen er mærkværdig. Christen Nielsen, der synes at have optaget Tilnavnet Holberg fra en af de tre Gaarde af dette Navn i Thrøndelagen, var en tapper Mand, der fra simpel Soldat svang sig op til Oberstløjtnant, et næsten enestaaende Træk i hin Tid, hvor saa godt som alle Hærens Officerer, hvis de ikke var af adelig Æt, var indvandrede Fremmede: Tyskere, Kurlændere, Polakker, Hollændere, Svenske, Skotter og Irlændere. Han maa have udmærket sig i høj Grad i Kampene om Norge under Gyldenløve.

Fra ham har Sønnen rimeligvis arvet sin Tilbøjelighed til Rejser og Eventyr; thi han havde i sin Ungdom været baade i maltesisk og venetiansk Krigstjeneste og havde af Lyst til at se sig om i Verden gennemvandret Italien paa sin Fod. Sønnen meddeler ikke dette Træk og har maaske ikke kendt det, men det synes, som om den Drift, hvorom det vidner, har ligget ham i Blodet.

Der gik Ry af denne Fader, og Sønnen anfører med Stolthed Udraabet: „Ak, er I Christen Nielsens Søn!“, der blandt Officerer og Menigmand gærne var Indledning til en Opregning af Faderens Dyder. Fra ham har Sønnen rimeligvis havt sin Fantasi og sit Mod: hans Vid synes at stamme fra mødrene Side; han betegner sin Morbroder, Peder Lem, som et saare vittigt Hoved og en vid-

underligt munter Mand (miræ festivitatis). Familien var selv efter Faderens Død velhavende, men Bergens Brand i Aaret 1686 ødelagde aldeles dens Velstand.

Saasnart Drengen kunde tale, blev han sat i Byens tyske Skole; Dansk lærte han af Smaadrengene paa Gaden. Efter et Ophold hos en Slægtning i Gudbrandsdalen gik han fra sit tolvte til sit attende Aar i Bergens Latinskole, hvis Rektor Søren Lintrup — senere Universitetsprofessor og som saadan Holbergs Kollega — var en dygtig Latiner og en i Tidens Stil fremragende Teolog, men især en anset akademisk Disputator. Han indførte derfor latinske Disputationer i sin Skole, ja refererede dem selv i et i Lübeck udkommende lærd Tidsskrift, hvor Disciplenes Navne og deres vise Ord om „Naaden og Forudbestemmelsen" eller lignende Temata stod at læse paa Tryk. Rimeligvis er da allerede i Skoletiden Grunden lagt til den Afsky for det latinske Disputerevæsen, som Holberg atter og atter giver Udtryk, ja bevarer til sin Død.

Den pigeagtigt udseende, spinkle, tidligt modne Dreng viste i Skolen Selvfølelse og Stolthed, taalte intet nok saa ringe Rap af en Lærer, deltog ikke i Kammeraternes Morskab. To Egenskaber, han hele sit Liv igennem beholdt, forraadte han allerede som Dreng: han var hidsig, og han var spotsk.

En ny stor Brand i Bergen drev i Aaret 1702 Holberg til Kjøbenhavn for at blive Student. Han vendte paa Grund af Fattigdom straks tilbage, blev Huslærer paa Voss Præstegaard og viste sig i denne Egenskab saa streng og utaalmodig, at han hurtigt blev sagt op, gik 1703 atter til Kjøbenhavn, tog i Løbet af et Aar baade filosofisk og teologisk Eksamen, men lagde sig ligefuldt meget mere efter Fransk og Italiensk end efter Metafysik og Teologi — drog saa (som Niels Klim) atter tilbage til Bergen, fattig, henvist til at leve af Slægtninges Godgørenhed, blev paany Huslærer, denne Gang hos en Lektor Smith med tyve Børn, men faldt over de Dagbøger, hans Husbond i sin Ungdom paa sine Rejser havde ført, og grebes for første Gang af heftig Rejselyst.

Vi er vante til at tænke os Holberg blot som Forstandens Repræsentant, førende sine senere Leveaars strengt regulerede Liv, uimodtagelig for Eventyrlyst som for Erotik og Begejstring, tørt ironisk, tørt satirisk, pillen og pebersvendeagtig, han er os ikke Digter i samme Forstand, hvori Eftertidens poetiske Forfattere er det.

Det staar med Rette for os som i høj Grad digterisk, naar vi ser, hvorledes Ewald halvhundrede Aar senere alt som Dreng løber fra Kjøbenhavn til Hamborg, gaar i prøjsisk Krigstjeneste, deserterer derfra til de østerrigske Tropper. bliver Trommeslager og Underofficer, deltager i blodige Slag og Stormangreb, ligger for Døden i Prag, bliver bombarderet i Dresden og endelig, da han halvanden Aar efter kommer tilbage, endnu ikke har fyldt sit syttende Aar.

Ewald var en romantisk-heroisk Aand, der, naar han summerer Udbyttet af sin Udflugt, i sin Tids Stil nævner det at have set „Bjerge og Feltslag og i tykke Skove ensomt beliggende Munkeklostre“ og at have lært at føle „det Underlige, det Store, det Vellystige i Naturen“.

Men er den lidet sentimentale Holberg i ringere Grad Poet, naar han nitten Aar gammel med 60 Daler i Lommen drager ud paa sin første Rejse og en og tyve Aar gammel med 100 Daler i Lommen paa sin anden? Hans Rejseliv varer meget længere end Ewalds og er neppe mindre eventyrligt. Paa sine første tre Rejser med korte Mellemrum bliver han halvsjette Aar borte. Han gaar paa sin Fod fra Amsterdam til Aachen og tilbage, saa fattig, at han tigger sig frem eller synger for Folks Døre for Brødet. Han flakker (tillands paa sin Fod) fra Paris til Rom og fra Rom helt tilbage til Amsterdam, lever to Aar i Oxford, ét Aar i Paris, ligger dødssyg i Genua, har næsten altid Feber, kæmper med urokket Mod imod Feberen som imod den elendigste Fattigdom, lærer alle Folkeslag og alle Stænder at kende, franske Gejstlige og engelske Studenter, hollandske Skippere og spanske Munke, tyske Lærde og italienske Skuespillere, Tyve paa nært Hold og Sørøvere paa Afstand.

Hans Vandreaar følger ikke paa Læreaarene; hans Læreaar er Vandreaar. Hverken svagt Helbred eller Fattigdom hindrer ham i at opsøge alt, hvad der for ham er seværdigt eller videværdigt. Han underviser i Musik eller Sprog for at kunne blive saalænge som muligt, eller han tager Tjeneste som Mentor; han søger at bøde paa Fattigdommen ved den yderste Sparsomhed og paa Legemssvagheden ved den strengeste, tarveligste Diæt. Han er altid sin egen Læge, i Rom endog sin egen Kok. Naar man vil fastholde Billedet af ham, ser man ham slæbes paa Trækskøjte gjennem Provence, Dag og Nat paa Dækket for at spare — eller man ser ham i Middelhavet frysende paa den aabne Feluke, da

Raabet lyder „Sørøvere!", og han staar der „i Slagordenen" bleg med dragen Kaarde, i Forfjamskelsen anraabende den hellige Antonius med samme Andagt som de øvrige og straks efter smilende ad sig selv, aldrig forladt af Lunet, end ikke ved en saadan Lejlighed, og lige saa lidt, da han næppe undsluppen af Faren paa Grund af sin Armod maa gaa fra Civitavecchia til Rom, hvor Vejen dengang vrimlede saaledes af Slanger, at han hverken turde staa stille eller lægge sig ned.

Hvor han bor i Rom, fyldes hele Huset af Komedianter, thi det er efter Jul, og ti eller tolv Skuespillerselskaber er paa én Gang komne til Byen. Holberg bor Dør om Dør med et af dem og lærer saaledes Samtidens frieste dramatiske Kunst — commedia dell'arte — at kende, som han i Paris, naar han saa Molière blive spillet, var bleven Vidne til Datidens højeste dramatiske Kunst.

Han ransager paa sine Rejser Mennesker mere end Bøger, siger han. Og dog lokker Bibliotekerne ham til sig overalt, dog studerer han uafbrudt Samtidens og Oldtidens Forfattere; han synes at kende alle de Ypperste ud og ind.

Hvad er det for en Attraa, der driver ham? Videbegærlighed og Befrielsestrang. Man sporer det allerede, naar man ser, at hans Vej først gaar til Holland; thi i Holland fandt alle Tidsalderens frieste og mest udsatte Tænkere et Fristed og en Bogtrykkerpresse. Hans korte Ophold i Kjøbenhavn — dengang en middelstor, urenlig og spidsborgerlig Hovedstad — og ved Universitetet dér, dengang en Kopi af et af de ringere tyske, hvor Latin, Pedanteri og Ortodoksi var eneraadende, havde givet ham det Indtryk, at her Intet var at lære. Endnu meget senere, i sin *Dannemarks og Norges gejstlige og verdslige Stat* bemærker han, at intet Studium drives med nogen Iver ved Universitetet uden Teologi. „Paa dette *Academie* findes fast ingen uden *Theologi*, saa at de andres Tall strekker sig neppe til et *douzaine*, her af kommer det, at, naar en *Professor Juris, Medicinæ* eller *Philosophiæ* vil læse *publice*, holder han det for en Lykke, at han kand have tre eller fire Tilhørere, da derimod *Theologorum* deres *Lectier* og *Collegier* vrimle af Studentere." Vel læres der Filosofi, „men under det, som vore Studentere kalde *Philosophie*, befattes hverken *Philosophia Moralis* eller *Naturalis*, men allene *Logica* og *Metaphysica*, som de kalde *Introduction* eller Veyviser til *Theologien*, for hvis Skyld mange legge stor Vind derpaa".

Med andre Ord: man levede i en teologisk Dunstkres, ind-

aandede som Livsluft alt det Støv, som Reformationstidens Kampe havde hvirvlet i Vejret. Den reformatoriske Begejstring var for længe siden død, men den havde efterladt den teologiske Skolastik som sin Arving. Fra først af havde jo Reformation og Humanisme gaaet Haand i Haand; saa havde i Tyskland Reformationen givet sig til at bekæmpe Humanismen. I Danmark havde man glemt Humanismens Eksistens.

Imidlertid havde rundtom i Europa Kampene mellem de forskellige kristne Sekter, mellem Højkirkelige og Puritanere i England, Katoliker og Huguenotter i Frankrig, Gomarianere og Arminianere i Holland, og mellem Lutheranere og Reformerte ikke mindre end mellem Lutheranere og Katolske i Tyskland og Schweiz fremkaldt en stor aandelig Bevægelse, hvis fælles Særkende er, at den langsomt frigør Fornuften fra Aabenbaringens Tryk, Retsvidenskaben fra Teologiens og Staten fra Kirkens. Overfor de oprørende og fornuftstridige Kætterforfølgelser forkynder den Fordragelighedens Bud.

I Frankrig var Frigørelsen hos Montaigne begyndt i Skikkelse af et Verdensbarns Tvivl, i England var den med Herbert og Blount optraadt som „fri Tænkning“, der indsatte Fornuften til Dommer over Sandt og Usandt, i Holland havde Hugo de Groot søgt og fundet Folkerettens Princip i Menneskenaturen, ikke i de ti Bud. I Regelen søger disse Tænkere, skønt de aldrig gaar ud fra Bibelen som Udgangspunkt, at naa tilbage til den gennem at godtgøre deres Resultaters Overensstemmelse med Aabenbaringen, hvis denne blot opfattes „fornuftigt“.

Og nu udvikler den engelske Deisme sig fra Herbert til Locke, den franske Tvivl sig fra Montaigne til Pierre Bayle; i Tyskland drøftes, bekæmpes og gendrives tilsyneladende Bayle af Leibnitz, hvis Theodicée er et Forsøg paa at redde Gudstroen fra Bayle's Kritik, og i Tyskland faar Hugo Grotius Elever som Pufendorf og Thomasius.

Det ligger nær at spørge sig hvad det er, Holberg især har læst i Oxford og hvad han saa ivrigt studerede i Paris og andensteds. Man ser det mindre af hans Levned end af hans tidligste Skrifter. Der er enkelte Navne, som bestandig møder En. Først og fremmest Pierre Bayle's. Intet Navn forekommer maaske saa hyppigt hos ham. Han skildrer yderst levende, hvorledes i Paris Studenterne tidlig om Morgenen stod og ventede udenfor Mazarinbibliotekets Dør, og naar der blev aabnet, styrtede ind omkaps,

som gjaldt det om at vinde en Væddeløbspris; thi den der kom først, fik Bayle's Leksikon at læse. Han var selv begærlig nok efter at læse Værket. I Rom narrer han sig det til, skønt det er forbudt, af en uvidende Bibliotekstjener i Minerva-Biblioteket, men maa, da det opdages, senere forgæves udbede sig Tilladelse til at læse Bogen i to forskellige offenlige Bogsamlinger.

Bayle, hvem Ludwig Feuerbach har kaldt „Guerillahøvdingen for alle antidogmatiske Polemikere", var Voltaires store Forgænger, den levendegjorte Modsigelse mellem Fornuft og Tro, der bestandig stræber at forholde sig med Troen, skarpsindig og spidsfindig, dialektisk, uigendrivelig, ja ubestridelig i sine Angreb, undtagen forsaavidt han dels af Forsigtighed, dels af Tvivlsaand altid stiller Sætning mod Sætning.

Næst ham er maaske Christian Thomasius den fremmede Tænker, der har paavirket Holbergs Ungdom dybest. Han er som alt berørt Hugo Grotius' Discipel. Denne hollandske Tænker var den første som i Modsætning til den tidligere — Bossuet'ske og luthersk teologiske — Lære at Kongerne „er satte af Gud som hans Statholdere paa Jorden, er ligesom Guder og har paa en vis Maade Del i den guddommelige Uafhængighed" udtalte den Sætning, at det er Folket, som fra først af har skabt Fyrsternes Majestæt ved at overdrage dem Magten. Suverænitet er for ham en Bestemmelse, som i egenlig Forstand kun tilkommer Staten som et Hele. Fyrsten har den blot som Statens Organ, saa Fyrstesuveræniteten er afledet af Statssuveræniteten. Derfor falder, naar en Valgfyrste dør eller et arveligt Fyrstehus uddør, den højeste Statsmagt altid tilbage til Folket, fra hvem den udgik.

Til Grotius sluttede sig Samuel Pufendorf, en højst skarpsindig og frisindet tysk Retsfilosof og Historiker, hvem den dygtige svenske Regering tog i sin Tjeneste, som Sverig tidligere under Oxenstjernas Regimente havde ansat og benyttet Grotius. Pufendorf, for hvem det gjaldt om at give Retten et andet Grundlag end det, man havde fundet i Moseloven, og det, man fandt i det blot Hensigtssvarende, finder Rettens sædelige Grundvold i den saakaldte naturlige Religion (Deismen), der efter hans Opfattelse er Statssamfundets kraftigste Baand. Umiddelbart er Staten naturligvis Menneskeværk, skønt den middelbart kan siges at stamme fra Gud. At ville udlede en Forestilling som den om den kongelige Majestæt direkte fra Gud, er for ham fornuftstridigt: „Det er en kras Overtro, at det af Mennesker til Konge frit valgte

Menneske efter Valget paa én Gang skulde fyldes med en guddommelig Aand, og at Gud nu paa én Gang skulde nære en ganske særlig Interesse for denne Fyrste, som han ikke nærer for andre Mennesker eller for Folkene."

Hovedsagen var, at han saa' bort fra Kirkelæren som Hjemmel og blot ad den fornuftige Forsknings Vej vilde finde den naturlige Ret. Hans Modstandere nægtede egenlig ikke Muligheden af, at der gaves en naturlig Religion og en Naturret i Modsætning til Aabenbaring og positiv, skreven Lov; men de var saa overbeviste om Ortodoksiens Tilstrækkelighed og Fornuftens Svaghed og Upaalidelighed, at de med Frygt og Afsky saa en frigjort Videnskab spire frem og udledede den af en for Kristne uværdig Forfængelighed og Hovmod. Herimod gjør Pufendorf denne Betragtning gældende: „En Filosof er en Filosof, om han er Kristen eller Hedning, tysk eller velsk, ganske som det er uvæsenligt for en Musiker, om han bærer Skæg eller ej. Filosofien drager ingen Nytte af sit Maskepi med Teologien; det nærer kun Kivagtigheden. Som Geometrien og Kirurgien ikke er kristelige Videnskaber, saaledes er Logiken dét heller ikke. Det nytter ikke noget at jamre over den menneskelige Fornufts Fordærvethed, thi den er af guddommelig Oprindelse og den ædleste Gave. Er den saa fordærvet og usikker, at man ikke kan have Tillid til de logiske Slutninger, saa falder ogsaa Teologiens Lærebygning, der er opført ved Hjælp af disse samme Slutninger."

Umiddelbart fortsættes Pufendorfs Virksomhed af Holbergs ældre Samtidige, den store tyske Retslærde Christian Thomasius, den første tyske Universitetslærer, der — fra Aaret 1688 — holdt Forelæsninger paa det tyske Sprog, den første Udgiver af et tysk Maanedsskrift og saaledes Grundlægger af den tyske Journalistik, fremdeles Forfatter af et Skrift, der godtgjorde, at Kætteri ikke var nogen strafværdig Forbrydelse, af et andet, der udviklede at Hekseprocesserne beroede paa Overtro og at Heksenes Omgang med Djævlen kun var et Foster af syg Fantasi, endelig Torturens energiske og ufortrødne Bekæmper.

Han havde kort før Holbergs Tid havt et Sammenstød med Danmark. Thi da den danske Hofpræst Hector Gottfried Masius i 1687 havde udgivet et Kongen tilegnet Skrift *Fyrsternes Interesse af den sande Religion*, hvori han fremhævede det for Fyrsterne Fordelagtige i det lutheranske Dogme, at Kongemagten hidrører umiddelbart fra Gud, og skildrede de andre Religionsformer, særlig

den reformerte, som mistænkelige og i deres Væsen oprørske, og da Thomasius havde taget til Orde mod den Uanstændighed at anbefale Religionen som medførende timelig Fordel og eftervist dels at Kongemagten umiddelbart grundede sig paa Overdragelse fra Folket, dels at de Reformerte kunde være lige saa gode Undersaatter som Lutheranerne, fik Masius dette Skrift offenlig brændt af Bøddelen i Kjøbenhavn, ja fik endog Kongen af Danmark til at sende Kurfyrsten af Sachsen et Brev, der fordrede Thomasius eksemplarisk afstraffet for hans Modsigen af den danske Hofpræst, et Skridt, der senere drog Thomasius' Afsættelse, Censur og Bortrejse fra Sachsen efter sig.

Det første Skrift, som Thomasius udgav paa Tysk, havde til Gjenstand „paa hvad Maade man i Liv og Vandel bør efterligne Franskmændene", og i dette tilbød han den studerende Ungdom i Leipzig en Forelæsning over Grundreglerne for „et fornuftigt, klogt og artigt Liv" — det blev den første tyske Forelæsning. Spøgende afviser han i denne Afhandling de i Tyskland gængse Klager over Efterligning af de Franske. Han priser Franskmændene i Modsætning til de tyske Lærde, fordi de ikke blot fordetmeste udgiver deres Bøger paa deres eget Sprog, men ogsaa oversætter de gamle og fremmede Literaturer paa Fransk. Han raader til at efterligne dem, „thi de er dog de behændigste Folk og formaar at give alle Sager Liv". Men, det forstaar sig: „hvem der vil efterligne Alexander, behøver ikke netop at bære Hovedet paa Skraa". Man burde stræbe at komme Franskmændene nær i honnet (ɔ: upedantisk) Videnskab, *beauté d'esprit*, god Smag og Galanteri (ɔ: behagelig Form).

Det var efter Thomasius' Eksempel, at Holberg i Mellemtiden mellem sin anden og tredje Rejse i dødelig Pengeforlegenhed ved lærde Opslag indbød Studenterne til at modtage „ikke Sprogundervisning men en Skat af udenlandske Sager" og fik Tilhørere nok, men ingen Penge af dem. Det var til Thomasius, han paa sin Rejse søgte; men han havde den Sorg, at den berømte og beundrede Mand kun talte med ham om den barske Aarstid, den kolde Luft og andre Hverdags-Sager, da han ikke følte Lyst til at indlade sig om vigtigere Genstande med saa ungt et Menneske; maaske bidrog ogsaa dertil, at Holberg som dansk var fra et Land, der havde tilføjet den store Lærde saa mange Krænkelser og hvorfra Forfølgelsen mod ham var bleven indledet.

Imidlertid, Christian Thomasius blev, som Holberg i sit Levned

siger, tilligemed Grotius og Pufendorf hans stadige Mønster. Holberg mildner ham, naar han bearbejder ham, for ikke at gentage Ytringer, der nys havde vakt saa højt et Skraal. Han udgiver sit første Skrift, den historiske *Introduction* efter Pufendorfs Metode, sit andet Værk *Introduction til Naturens og Folkerettens Kundskab, uddragen af de fornemste Juristers, besynderlig Grotii, Pufendorfs og Thomasii Skrifter.* Han vil mindre optræde som selvstændig Forfatter end (som det rigtigt er bleven udtrykt af Holm) give den Meddelelsestrang, som altid fylder ham, Luft ved at oplyse sine Landsmænd om Hovedtrækkene i den ny, storartede og rationelle Udvikling af Retsbegreberne, som ude var skabt.

I Danmark var den ny Tids Gæring kun løselig kendt af en seks, syv blandt de lærdeste Mænd. Det Eneste, man begreb af Udlandets aandelige Bevægelser, var det, at de alle skejede ud fra Ortodoksien. Derfor gjorde man ingen Forskel paa Deister og Ateister; ogsaa Deisterne vare Gudsfornægtere, forsaavidt deres Gud ikke var de Rettroendes Bibelgud. Ja man slog Pietisterne i Hartkorn med de andre —ister, forsaavidt man ogsaa ved dem kun havde Øje for deres Afvigen fra den forhærdede Ortodoksi; en Kætter som Thomasius hældede jo til Pietismen. For Navnene Ateister og Pietister havde Skribenterne samme Rædsel. Endnu for Erik Pontoppidan er Ordet Pietist et uhyggeligt, anstødeligt Ord, hvilket han nødig skriver helt ud. Som han ikke skriver „Voltaire“, men „V.“, saaledes ikke gærne „Pietister“, men „P....ster“.

Havde end et Par af Professorerne ved Københavns Universitet holdt latinske Foredrag over Grotius og Pufendorf, saa var disse Mænds Lære dog den store Befolkning ganske ubekendt, forsaavidt man ikke vidste, at den tidligere var bleven lidenskabeligt forkastet i Danmark. Gennem Holberg blev den ny Grundanskuelse gængse, man vænnede sig til Forestillingen om en naturlig Retsfølelse og en til Grund for Bekendelserne liggende naturlig Religion. Læren om at Kongedømmet ikke umiddelbart havde noget guddommeligt Udspring var vel i sit Væsen yderst farlig for Enevoldsmagten i Danmark som andensteds, men hverken Holberg selv eller nogen anden drog Konsekvensen, Holberg ikke, fordi han med sin Forkærlighed for Enevælden, særlig for den oplyste Absolutisme, der var hans Tidsalders og endnu mere den følgendes Ideal af en Statsform, var netop lige saa konservativ i sin særlig politiske Tendens som revolutionært rationel i sin almindelige

aandelige Stræben. Den fremmede Kritik af Enevoldsmagtens Grundvold, som han tilegner sig, undergraver ikke denne Grundvold for ham, fordi han har den danske Kongemagt for Øje og det særlig danske Synspunkt for den, at den er den Statsform, som (om end paa Frihedens Bekostning) betyder og sikrer størst Lighed mellem Borgerstand og Adel.

Det er paa det almindeligt aandelige Omraade, at der er et Svælg mellem den unge Holberg og hans Landsmænd. Da han kommer hjem fra sine Rejser med Hovedet fuldt af alle Tidsalderens filosofiske Problemer: hvorvidt denne Verden er den bedst tænkelige eller en ufuldkommen Verden, hvorledes Guds og det Ondes Eksistens lader sig forene, om Ideerne er medfødte eller erhvervede, om Descartes' Hvirvelteori eller Newtons Tyngdelære har Ret, finder han sine Landsmænd sysselsatte med lutter teologisk-skolastiske Spørgsmaal, forsaavidt de ikke ligefrem var nedsunkne i hedensk-kristelig Overtro. Man hævder den lutheranske Nadverlæres Renhed overfor Calvinisterne, man tror paa Signen og Maalen, paa Himmelbreve og Djævleforskrivninger, paa Varulve og Djævlebesættelser, paa Maren og de andre Hekse, man disputerer om et Menneske paa naturlig Maade kan forvandles til en Saltstøtte, om Maria har behøvet en Jordemoders Bistand ved Jesu Fødsel, om hun som jomfruelig Moder havde Fødselsveer, om Barnet som guddommeligt Barn græd eller ej, da det blev født, og om Gud, ifald han havde villet, havde kunnet komme til Verden som en Svamp eller en Frø.

Idet han vender hjem fra det attende Aarhundredes Morgenrøde, der kastede sit Lys over Europa, møder han her det danske sekstende Aarhundredes lange Nat. Derfor forstaar han fra først af sit Kald som det at blive en Oplysningsskribent.

Hans Væsen var den klare Forstand, og selv hvor han for sin egen Del har en Rest af Overtro tilbage, som naar han trods sin Overbevisning om, at de allerfleste Spøgelsehistorier er falske, ikke vover at negte Spøgelsers Eksistens, ja er vis paa, selv engang at have set et, — selv dèr sporer man skarpt, hvor rationel han er, siden han med Lidenskab og Vid bekæmper den Mening, at det skulde være Djævlen, der spøgede, og forsøger en Art naturfilosofisk Forklaring. (Ep. 379).

Han har da følt sig, som stod han overfor en Augiasstald af Overtro og Pedanteri, som det gjaldt om at rense. Idet han ledede Udlandets Idéstrøm gennem Hjemmet, var det i Virkeligheden et

helt nyt Aarhundrede, som han ledede ind i en Afkrog, hvor Tiden stod stille.

Han maatte gaa sindigt tilværks, saa ungdommeligt stridslysten han end var, og det kan nu paa Afstand tage sig ud, som havde Holberg været en forsigtig eller, som Jens Møller endog har sagt, en frygtsom Mand. Ser man ham i Sammenhæng med sin Tid og sit Land, føler man, hvor dristig han har været, hvor ensom han fra først af har staaet, hvilken sejersvis Selvfølelse der udfordredes til, uden noget bag sig, med Samtidens Dannelse ikke mindre end dens Overtro imod sig og med Censuren over sig, at byde de herskende Fordomme Spidsen.

Mest paafaldende er dog Holbergs Mod og Fortjeneste paa det religiøse Omraade. Hans Kamp for Forskningens Frihed paa den ene Side, Fordragelighed paa den anden, der strækker sig over hele hans Liv, er maaske den værdifuldeste, han har ført.

Overdrivelsen er ikke stor, naar den lidenskabelige Riegels skriver: „Uden Holbergs Paavirkning . . . . kunde Nationen rent være neddysset i Gudfrygtigheds Tant og havde vist beholdt saare ringe Fornuft til egen Brug . . . . Holbergs Skrifter holdt dog nogenledes Tænkefriheden vedlige, saa at han ene kunde arbejde mod 2000 Præster og [under Christian den Sjette] mod hele Hoffet, at de ej ganske kvalte al Sjælefrihed.“

Det har ikke manglet paa Klager over, at Holberg tyede ud til Udlandet, brød med det Hjemlige, bragte det Fremmede ind, da han grundlagde vor Literatur.

N. M. Petersen klager: „Det gamle Norden er ikke til for ham; den danske Literatur læser han ikke, og naar han læser den, væmmes han ved den. Naar man har faaet Smag for Bayle, kan man saa læse gamle Bønnebøger; naar man har moret sig med Boileau, kan man saa finde Behag i Søren Povelsen?“ Han bebrejder Holberg hans Overseen af de sproglige Begyndelser hos Vedel og Peder Syv, hans Ringeagt for Folkebøger og Folkeviser.

Men hvor kan man fordre eller vente, at Holberg skulde se Andet og Mere i Middelalderen end hans hele Tidsalder saa', hvor kan man undres over, at det Stykke Middelalder, han havde i sin umiddelbare Nærhed, skræmmede ham!

Og det er overhovedet en Overtro, at nogen national Literatur i Europa har udfoldet sig under Afsluttethed fra Omverdenen. Selv det tilsyneladende ubetinget Hjemmefødte her i Norden, de islandske Sagaer, staar (som Ernst Sars har paavist) i Sammenhæng

med en stor almeneuropæisk Literaturbevægelse, opstaar under stadig Samfærsel med Udlandet, og begynder som Oversættelser og Bearbejdelser, indtil den boglærde islandske Høvdinge-Præst vinder fuld Originalitet.

Naar man da spørger: var Holberg i sin Ungdoms Drift og Stræben national? saa er Svaret: han var ikke national, han var Nationen. Han er selve det dansk-norske Folk i dets Dannelses-Attraa, selve Datidens dansk-norske Ungdom i dens ædleste aandelige Søgen, i dens højeste Udvikling. Folkets ivrigste aandelige Stræben findes i denne Hjærne.

De tidligere store Aander, Tyge Brahe, Ole Rømer, Bartholinerne havde været Fagmænd. Holberg finder ingen Forgænger i indenlandsk Literatur, intet hjemligt Forbillede. Men han var af dem, der stifter Dynastier og ikke har Ahner behov.

Alligevel lever den nationale Fortid i ham: han kender alt som ung sit Lands Historie som faa, behersker den som ingen anden; hans første Skrift fremstiller den som Led i en Europas Historie. I hans Sprogsans og sproglige Stræben lever fremdeles Resultatet af Folkets aandigste Fortidsarbejde. Han, der som Dreng havde talt Tysk og Latin, som Yngling Hollandsk, Engelsk, Fransk og Italiensk, og hvis Sprog med al dets Naturlighed og Liv er urent, undertiden urigtigt, ynder sit Modersmaal, saa uudviklet det end er, som i hin Tid faa Andre: „Det danske Sprog har store Dyder og er synderlig bekvem til Poesie“. Han selv skriver det snart som ingen anden, ingen før, og paa hans særegne digteriske Omraade neppe nogen siden.

Han har endelig den nationale Bevidsthed: Stoltheden over Folkets Bedrifter, Sorgen over dets Skam. Han har sin Stolthed som ivrig Patriot: han anser det for næsten eksempelløst „at en *Nation* saa idelig haver *triumpheret* [til Søes] som Dannemark“. „Hvad Normændenes Tapperhed er angaaende, da tør jeg understaae mig at sige, at deres Lige nu omstunder ikke findes.“ Han har skammet sig over den Indskrænkethed, med hvilken hans Samtidige havde stræbt at genne videnskabelige Sandheder ud af Landet; han har lidt under Danmarks Holdning overfor en Mand som Thomasius. Og han har harmet sig over den Mangel paa Selvagtelse hos hans Landsmænd, der fik dem til at fornegte deres Nationalitet. Det har ærgret ham, naar han hos Molesworth maatte læse: „Naar de Danske rejser udenlands, foretrækker de at kalde sig for Holstenere, da de anser det for mere ærefuldt at være født

indenfor det tyske Kejserdømmes Grænser end udenfor". Thi han maatte give den forhadte Englænder Ret; selv skriver han, at „der er mange Danske, som holde det for en Skam, at de ere fødte i Danmark" og det er øjensynligt ikke Løjer hen i Vejret, naar han i *Jean de France* lader Espen ytre, at „Ingen skal sige ham paa, han hører Danmark til, eftersom han er født over ti Mile sønden for Randers og altsaa kan ansee sig som Lem af det hellige Romerske Rige".

Dog denne nationale Bevidsthed er endda ikke det Vigtigste. Men han er saaledes beskaffen, at hvad der i Udlandet fængsler, interesserer ham, det er det, som gennem ham snart vil tiltrække det hele danske Folk, og omvendt: hvad han lader ligge af det Udenlandske, det er hvad Folket i Datiden er ude af Stand til at optage eller hvad det kan vente med at tilegne sig. Han har i sit eget Indre en sikker Maalestok for hvad der er hans Folks sande Trang og Behov. Men at have denne Sikkerhed i Evnen, det er at være et reformatorisk Geni.

Og saa sker det endnu Mærkværdigere. I Tidernes Løb vokser hans Myndighed sig saa stor, at han bliver endnu mere national end han i sin Levetid var, fordi Folket danner sig efter ham. Det synes som havde han „vidunderligt truffet dets Smag". Vist har han paa flere Omraader truffet den, men forøvrigt er det Folke-Individualiteten, som uvilkaarligt indtil et vist Punkt har formet sig efter sin største Lærers Individualitet. Han har erobret alle Samfundsklasser, selv de længst modstræbende; thi han, som blev ringeagtet af sin Tids Pedanter og latterliggjorde dem til Gengæld, bliver ydmygt og smaaligt fortolket af en senere Tids Pedanter. Og han har givet Erstatning for hvad han i Folkets gamle Bogverden oversaa. Han, der vragede Peder Syvs Ordsprog, skænker Folket nye; thi Versene i hans *Paars*, Replikerne i hans Komedier bliver Ordsprog. Han, der kastede Vrag paa Folkebøgerne, hans Skrifter bliver Folkebøger.

Saaledes er det gaaet til, at han, der udgik fra Rigernes mindst nationale By, hvis Vandreaar levedes paa fremmed Grund, og hvis Læreaar gik hen med Studiet af fremmede Bøger, er bleven Landets første klassiske Nationalforfatter.

II.

Holberg staar nutildags for os som en Patriark. Som Grundlægger af vor moderne Kultur og Ophavsmand til Hovedretninger i vort Teater og vor Bogavl er han rykket tilbage i saa stor Fjærnhed, at han for os tager sig ud som en Repræsentant for den naive Oprindeligheds, den uskyldige Djærvheds Periode. Han tilhører for os den Tid, da man nævnede Tingene ved deres Navne i Modsætning til senere Tiders overciviliserede Pænhed. En af de Kierkegaardske Pseudonymer sammenstiller ham i denne Egenskab uden videre med det gamle Testamentes Forfattere: „Man skulde ikke være sky for at bruge de betegnende Udtryk, som baade Bibelen og Holberg bruger“.

Ikke desmindre har Holberg jo i Virkeligheden hjemme i en yderst sen Periode af Verdens-Kulturen, maaske den mest overkultiverede, mest forkunstlede, vi kender, nemlig den, man plejer at betegne som Regentskabstidens. Vor Patriark er en Samtidig af Regenten og Ludvig den Femtende; han fødes samme Aar som Watteau, den forfinede Yndes, den koketteste Elegances Maler, og hans Levetid falder sammen med Marivaux's, som Skuespilforfatter den sarteste Følsomheds og den letteste Aandrigheds Digter, der som ingen anden forstod at anvende Ømhedens og Frivolitetens Halvlys i Repliken.

Norden var imidlertid saa langt tilbage, at Holberg ikke aandeligt kan betragtes som samtidig med disse Mænd. Hans Tidsalder i Danmark er den tidligere Paryktid, den for hvis Kultur og Kunst her som andensteds Frankrig med Ludvig den 14des Hof som Midtpunkt direkte eller paa anden Haand er Forbilledet. Kostymet er bekendt, det var stivt og kostbart, uden Simpelhed. Selv her i Norden gik den højere Middelstand i Fløjl om Vinteren, i Silke om Sommeren. Mændene bar Fløjl, Silke og Kniplinger: Fløjls-Vest og Benklæder, hvide Silkestrømper, Kniplinger om Haanden, broderede Frakker. Dragten var vel egnet for Hoffolk, der bevægede sig paa bonede Gulve i evindelig Selskabelighed, men uendeligt upraktisk for Folk, der ikke skulde repræsentere, men arbejde, og som levede i et Klima og i Stæder, der fordrede Klædninger af en helt anden Art. Det var ikke Skønhedsglæde, men Pragtglæde, man i sin Dragt lagde for Dagen, og selve denne Pragt var en evig Ulempe og Tvang.

Dragten kronedes af Parykken, der med Rette gælder for et Symptom paa den herskende Unatur. Thi hvad kan være unaturligere end at afrage sit eget Haar for at bedække sit Hoved med fremmed!

Parykken havde paa Ludvig den Fjortendes Hoved været majestætisk, en kunstig Løvemanke. Den er i sit Væsen autoritær, i sin Regelmæssighed og tunge Ubevægelighed, der nødvendiggør langsomme, adstadige Legemsbevægelser, et Udtryk for Værdighed og Anstand. Den er dernæst et Tegn paa en kunstlet Kulturs Triumf over Naturens Orden, idet den udjævner Forskellen mellem Ungdom og Alderdom: Pudderets hvide Farve giver Ungdommen et unaturligt og koket Skær af Alder, den uhyre Haarvæxt Alderdommen et kunstigt Skær af evig Ungdom. Den udvisker endelig Individualiteten, udsletter det Personlige til Bedste for det Selskabelige, det Sociale.

Det forstaar sig, at i Hæren, hvor jo til alle Tider Uniformitetet maa herske, var Reglerne for Haarets Frisering og for Beskaffenheden af Haarpisken, som i Aarhundredets Løb fortrængte Parykkerne, endnu mere tvingende end for de civile Stænder. Ligesom Soldatens Uniform overhovedet var i høj Grad hensigtsstridig og beregnet paa Tilskuestillen — et Hovedstykke var de stive Støvletter, saa pinefuldt trange, at de ødelagde Helbreden — saaledes medtog det for Soldaten lang Tid at opstikke, glatte, runde og pudre Haaret. Til Pudderet medgik der aarlig 45,000 Pund Hvedemel, om hvilket man med Rette mente, at det hensigtsmæssigere kunde anvendes til Tvebakker. De Officerer, der bar Paryk, maatte i Tjenesten ovenikøbet anbringe en Haarpisk ved den, og for Soldaten var Haarpisken baade til Ulejlighed og til Plage; thi den skulde være lang og stiv og maatte derfor med Baand, som det var Soldaten dyrt at anskaffe, vindes om en Staaltraad, saa tyk som en Pibestilk, saa den i høj Grad var til Besvær, naar Soldaten lagde sig til Hvile paa Briksen. (Se det Nøjere hos Rist: *Fra Støvlettiden.)*

Allerede i 1770 var Parykkerne saa udbredte, at en Parykskat, „der strakte sig fra Ekscellenserne til Lakajerne“, kunde fylde godt i den tomme Statskasse og et halvt hundrede Aar efter under Frederik den Femte var omtrent lige saa mange Mennesker sysselsatte med at lave Parykker som med at bage Brød. Vi har i Aviserne fra Holbergs Tid Avertissementer fra Datidens mest bekendte „Peruque-Fabriqueur“, Seigneur Drubin, af hvilke man faar Oplysning om Tidsalderens mangfoldige Parykformer. Der var

Allonge-, Abbé-, Demi-Carrée-, Piske-, Pung-, Præste-, Kokarde-, Mélange-, Mirledon-Parykker, for ikke at tale om China- og Ostindiefarer-Parykker uden Pudder i Bukle-Façon. Farverne: hvide, graa, griseille, cendré, blonde, brune, sorte etc., dertil Mellemformer og Mellemfarver. Hr. Drubin foranstalter til høje kongelige Fødselsdage Auktioner paa Parykker. Han indbyder til Subskription paa dem, til „en meget extra avantagieus prænumeration". Han anpriser en Mirledon-Façon med fire Bukler som ekstraordinær bekvem, modest og desuden „grandest anstændig for Stands-Personer" at betjene sig af, „mere anseenlig og gravitætisk for Charakteriserede end di Myrlidongs med tvende Bukler". Han fremhæver ikke blot stadig, at hans Parykker alle er af rent Menneskehaar, „naturvoxen kruse naturel Haar", men han vil som Fædrelandselsker, at Landet skal forsyne sig selv med Parykker og bruger kun indenlandsk Haar. (Stolpe: *Dagspressen i Danmark.)*

Hvis han ikke har løjet, saa turde hans Forretning afgive Eksempel paa en af de yderst faa Sfærer, hvor i hin Tid det Nationale skattedes højere end det Fremmede. Dog, han løj naturligvis; thi han var en stor Løgner og Charlatan, samme Hr. Drubin. Men man kan sige, det var i Paryktidens Aand, at det Nationale saa stærkt tilsidesattes. Thi er det at rasere sin egen Nationalitet og klæbe en fremmed i dens Sted ikke Parykstil! Naar Hæren næsten helt forsynedes med fremmede Officerer, naar den kommanderedes paa Tysk, naar dens Retspleje var tysk og overhovedet alle dens Anliggender „fra Elben til Vardøhus" afgjordes paa Tysk, naar alle Drenge i de lærde Skoler, alle Studenter og Professorer vænnede sig af med deres Modersmaal for at tale og skrive det latinske Sprog, hvad er det saa andet end Paryk! Naar Holberg latterliggør Tysken hos von Tyboe, Franskheden hos Jean de France, Latinen hos Montanus, saa er det Parykvæsenet, han angriber.

Det var endog Fremmede paafaldende, at det danske Sprog og selve Navnet Dansk var sunket i Foragt i Danmark. Englænderen Molesworth skriver 1694: „Kongen, høje Personer, Adel og mange Borgere taler til dagligt Højtysk, Fransk til Fremmede. Jeg har hørt adskillige høje Embedsmænd prale af, at de ikke kunde tale Dansk". At det i de forenede Riger særligt var de Danske, hvem det skortede paa Selvagtelse, viser sig, naar han om Norge siger: „Indbyggerne anses af sig selv og andre for at staa højt over de Danske, der af dem haanligt kaldes med Øgenavnet Juter".

Sproget, som overhovedet sjældent klinger godt i Fremmedes Øren, blev saa forsømmelig udtalt, modtog i den Grad Præget af de Udannedes Skødesløshed, at det fik en klynkende Lyd. Det er ikke blot den strenge Molesworth, som skriver, at „Sproget er meget ildelydende, i dets grædende, klynkende Tonefald ikke uligt det irske“, men Franskmanden Regnard siger omtrent samtidigt: „Der er intet Sprog i Verden mere egnet til at bede om Almisse end det danske; det lyder bestandig, som de græd“. Sproget udviklede sig ikke, da det hverken brugtes til Poesi eller til Sang eller til almindelig Literatur. Det hedder hos Molesworth: „Faa eller ingen Bøger er skrevne, uden hvad Gejstligheden skriver sammen om Religionen. Ikke saa meget som en Sang eller en Melodi blev til i de tre Aar, jeg opholdt mig der“. Otto Sperling klager 1704 over de danske Bogtrykkere (Tidsalderens Forlæggere), at de overhovedet ikke véd af, der er andet til end Katekismus, Psalmer og Prædikensamlinger. Den gejstlige Produktion var det Eneste, der betalte sig; Hofpræsten Masius fik et Honorar af 1000 Rigsdaler for sin Ligtale over Chr. Gyldenløve. Ligefuldt var det Eneste, der under Frederik den Fjerde udkom med kongelig Understøttelse, Kronings- og Salvingsakten samt Kongeloven. Saaledes forstaas den oftere bemærkede Kendsgerning, at da Abbed Bignon i 1709 ved den danske Professor Weghorsts Hjælp vilde forsyne det kongelige Bibliotek i Paris med danske Bøger, fik han Svaret, at der siden Aarhundredets Begyndelse intet Nyt var udkommet.

Det hele Indtryk, en upartisk Fremmed maatte faa af Tilstanden, fremgaar dog fyldigst af den følgende Udtalelse, med hvilken Franskmanden de Vrigny 1707 afslutter en kort Fremstilling af de Danskes Erobringer og Sejrvindinger i Middelalderen: „Men Ætlingerne af disse Erobrere er nutildags undertrykte; de er underkastede et fremmed Folk, siden de har valgt sig Konger af en fremmed Nationalitet, især siden Huset Oldenburgs Tronbestigelse ... Det tyske Sprog er det, Hoffet taler; man har overladt det Danske til Almuen. Og Navnet Dansk er nutildags betragtet som et Haansord (et le nom de Danois est à présent regardé comme un terme de mépris.)“

Udfylder man nu den Ramme, som alle hine Udtalelser giver, med det Billede, som man gennem de Holbergske Komedier — den nulevende Generations i Regelen eneste Kilde til Kundskab om hin forgangne Slægt — faar af Datidens Mennesker, saa kan man let naa til den Forestilling, at Datiden i Virkeligheden slet

ikke har egnet sig til anden digterisk Behandling end den komiske, idet den ikke har frembudt Andet og Mere end et stort Galleri af Stakler og Narre. Det ser ud, som havde slet intet alvorligere Følelsesliv trivedes, som havde man gennemgaaende følt spidsborgerligt, tamt og frygtsomt, og som havde man været ganske lam paa Evnen til at ville.

Det forholder sig ikke saaledes; der var Kraft og Sundhed i Stammen. Der førtes et i al Stilfærdighed bevæget Følelsesliv. Den Slægt, som Leonora Christina havde tilhørt og for hvem Kingo havde sunget, var jo neppe uddød endnu. Og der var megen naturlig Tapperhed og Raadsnarhed hos Militære og Civile. Jacob von Tyboes Tidsalder var jo ogsaa Tordenskjolds. Der var kun ét, som man i Danmark-Norge i Befolkningens brede Lag slet ikke kunde før Holberg: man kunde ikke tænke. Iøvrigt var Landet rigt paa flinke Folk.

Ikke blot for at give Holbergskikkelsen en Baggrund, men for at kunne kontrollere Digteren, for at vinde Klarhed over, hvilke Sider af Datidens Liv han afspejlede i sit Værk og hvilke han ikke fik med, for at kunne bedømme Ligheden mellem hans Figurer og Virkeligheden og for at have en nogenlunde sikker Fornemmelse af den Skillelinje, hvor Overdrivelsen eller Overgivenheden begynder, maa vi gjøre os selv Rede for det Spørgsmaal: Hvorledes følte man her i Landet paa Holbergs Tid?

Studiet af Tidsalderens Sjæleliv er vanskeligt, da den er saa daarligt skaaren for Tungebaandet. Naar Kongehuset og Hoffet undtages, vides saare lidet. Men det er Undersaatternes Følemaade, hvorom man ønskede at vide Besked. Det bedste Middel til her at vinde Kundskab er at fordybe sig i hvad der findes af Selvbiografier og Levnedsbeskrivelser. Det er i Regelen de mere udprægede Individualiteter indenfor hver Stand, der har et Levned at meddele, saa der er en Sandsynlighed for at man her møder det Typiske i det Individuelle, og naar man selv hos disse ser det Personlige stærkt dækket af det Sociale („Parykken"), saa faar man et levende Indtryk af Tidsaandens Magt over Individerne i deres Uensartethed.

Hvis vi i de store Grundtræk fastholder det ydre og indre Liv, som førtes af Mænd i de forskelligste Livsstillinger, af en Godsejer og Etatsraad, en praktisk Mand og Notar, en General, en Lakaj, en Apoteker, en Statsmand og Videnskabsmand, saa vil vi gøre Bekendtskab med dygtige, følelsesfulde, foretagsomme,

skikkelige og snilde, højst forvovne, roligt heltemodige, meget kundskabsrige Mænd; kun Kritik havde de ikke i Panden.

Etatsraad Johan Monrad, den eneste af disse, der er betydeligt ældre end Holberg, men dog lever til efter dennes tredivte Aar og skriver sine Erindringer i Slutningen af sit Liv, er en smuk, fornem, velopdragen, mandhaftig Biskopssøn. Efter en lykkelig Barndom i de danske Provinser, et muntert og kækt Ungdomsliv i Kjøbenhavn, hvor han var Chef for et Selskab af „nogle visse de fornemste Folks Børn“, ja kaldtes dette *Société*'s Catilina „efter den Catilina til Rom“, deltog han med Tapperhed i Hovedstadens Forsvar mod Carl Gustav, rejste i ikke mindre end ni Aar i Træk paa Kryds og Tværs gennem Europas Hovedlande, kom tilbage, giftede sig og levede som Godsejer i Sjælland og Skaane.

Det er en regelret, noget forfængelig, meget hæderlig Mand med bløde Følelser. Han er korrekt; thi endog det Forbund, han som Yngling stifter, er et Dydsforbund med Mulkter for uhøvisk Tale og med paabudt ridderligt Sværmeri for en Jomfru — en Attraa, der skulde afholde den Paagældende fra al Udyd — „ligesom i Romanerne forestilles“. At han er forfængelig, røber sig, naar han ikke blot dvæler ved, at hans Moder og hendes Søster gjaldt for „den Tids deiligste Kvindfolk“ og han selv for „et særdeles deiligt Barn“, men gærne fremhæver, hvorledes smukke Damer langt heller vilde sidde hos ham end hos Andre, der dog stræbte at indynde sig hos dem, eller hvilken „*vivacité* og *courage*“ han som ung og liden allerede har besiddet o. s. v. Men der er mere Følelse i ham og mere Sans for Følelsen hos andre end man herefter venter.

Først Naturfølelse. I alle Erindringer fra hans Barndom spiller Indtrykkene af Naturskønhed ind. Hans Yndlingsord er „deilig“ og han anvender det hyppigst om Haver, Lunde, Skove, Veje. Han har altid et vemodigt Ord, naar skønne Naturomgivelser, der i hin fjærne Tid glædede ham, senere er blevne borthuggede og ødelagte. Han mindes med Velbehag Nyborgs Beliggenhed, da „man ikke kunde see Byen fra den ene Side for lutter Haver og den store Skov, og paa den anden Side for den skjønne Dyrehave“, og i Nyborg erindrer han atter sit „smukke Logement og Kammer til Haven, som det rindende Vand omløb“. Han taler om „de deilige Lunde til Kettinge, hvor jeg altid gik og spadserede“ og om „det smukke Hørup, hvor de mange smukke Huse laae bag Gaarden ved Stranden“.

Dernæst Venskabsfølelse. Han har den, om han end beskriver den bedre hos andre end hos sig selv. Han skildrer sit Forhold til en ung Adelsmand Niels Krag, i hvis Forældres Hus han levede som en Art Hovmester og som følte sig saa ilde tilpas i Hjemmet, saa uens med sin Moder og andre Slægtninge, at han „arbeidede paa at gjøre et ret aparte og fortroligt Venskab“ med sin ikke meget ældre Lærer. Monrad vil gærne ud af Huset, men kan ikke forlade det, fordi han ikke kan komme fra Niels Krag „thi saasnart denne fornam noget derom, hængte han mig om Halsen, græd, bad og plagede mig saalænge, at jeg ikke vilde forlade ham nu, han havde ikke Ven i Verden, men følges med ham af Landet som de to fortroligste Venner“. Hvad der overtalte Monrad var den unge Mands „fortrolige og fornøielige Omgjængelse, Gudsfrygt og Kjendelse af Verden“. Der gives i hin Tid altid Grunde for Følelsen. Men der er ikke desmindre en vis Varme i selve den stive Motivering: „Jeg profiterede nok saa meget af hans *Conduite* som han af min .... han var snart lige saa meget min Hovmester som jeg hans, thi hvad han bemærkede hos mig, som var værd at ændre, det *remonstrerede* han mig paa samme Maade som jeg ham, og han havde en ugemeen Forstand dertil.“

Endelig har han Udtryk for Elskovsfølelsen. Han har rejst og set sig vidt om i Verden, oplevet meget, aldrig bundet sig. Han er bleven 43 Aar gammel og vender hjem. Kvinderne i Danmark behager ham ikke: „Jeg som da nys var kommen ind ad Landet og fra adskjellige fremmede Hoffer, og sidst fra det franske, og der seet nok af de Fruentimmer som prætendere fuldkommen at have Fortrinet for alle i Verden i *esprit* eg *savoir vivre*, bekjender, at det fornemste Fruentimmer i Kjøbenhavn kom mig meget selsom for.“

Han er fast besluttet paa aldrig at gifte sig. Da slaar Lynet ned. Han træffer i Skaane den unge Jomfru Mette Sophie Krabbe, om hvis Gudsfrygt, Dyd, *innocence, esprit* og Høflighed han allerede har hørt saa meget: „Hendes Person og Skabning syntes mig den aller *avantageuseste* af alle, jeg havde seet. Hendes Maade at klæde sig paa saa riig og saa vel *choiseret*, at jeg havde vel ikke tænkt at finde saadant noget i disse Lande“.

Han besøger hendes Moder og skænker Datteren en liden Guld-Balsambøsse, som Moderen tillader hende at modtage. Han tager Afsked om Morgenen tidligt, da Jomfruen er i sit Kniplings-Natsæt og den røde Fløjls Nathue; thi hun havde ikke faaet Stunder

at klæde sig anderledes paa, og „dette Sæt gav hende en usigelig Yndighed“. Han kan ikke beskrive den Admiration og *Estime*, den *Passion* og Længsel for den lille Jomfru, som har betaget ham. Da han i Helsingør drikker paa hendes Sundhed, kan han ikke beherske sin Sindsbevægelse, men gaar hen i en Krog og brister i Graad. Atter her begrunder og forklarer han Følelsen: „Jeg tænkte paa den dydige Sjæl og de mange og uværdige Mennesker, hun vilde blive anfægtet af“.

Han faar Lov at gøre sin Kur. I hendes lille Kammer, hvor Jomfru Helle Lycke var altid tilstede, passerede han „hele Eftermiddagen som om det kunde været en Time“, og naar han var der, saa er det ham, som havde han „udelukt al Verdens Uro og havde fundet Epictets Lysthuus, hvor al Uro og Malice stormede og brusede udenfor og turde ikke komme nærmere“.

Vi finder hos Holberg hverken denne Art af Glæde ved Landskabet eller den levende Venskabsfølelse eller denne naive Erotik. Heller ikke overgaar nogen Kvindeskikkelse hos Holberg i anskuelig Ynde Billedet af den unge fornemme Pige i Kniplingsnegligéen med den røde Fløjls Hue.

Det er dog langt mindre Følelsen selv, som i Monrads erotiske Udbrud interesserer, end Maaden, paa hvilken den ytrer sig i hans Prosa. Det er en Prosa uden Stil; det er Linjer, som kun er nedskrevne for Fortælleren selv eller hans Børn, henkastede for at fastholde en Erindring, men herved har de bevaret en ikke almindelig Friskhed. Medens Holbergs Prosa er den klassiske Aandsretnings i alle Lande, den rationelle Prosa, som skrider frem efter Regel og Plan, fortæller Stykke for Stykke, beviser Led for Led, er veltalende uden Spring og beskrivende uden nogensinde at male, medens Holbergs Prosastil med andre Ord udelukker Drømmen, Synet, Lyriken, Øjebliksindtrykket, findes netop dette Udelukkede i hin gamle Elskers stilistisk saa ufuldkomne Optegnelser af sine Minder:

„Jeg erindrer mig især . . . vore Promenader, naar det var nogenlunde godt Vejr, til Kjelby Mølle udenfor Lund, hvor Slaget havde staaet . . . til Gjerdingebro, naar Hans Romell var der, naar vi legede Fjærboldt, holdt Bøn om Aftenen, den lille Haand i Døren, *bon soir Monsieur!* Hosebaandet og Tørklædet; og da den Lille var saa syg paa Løibænken, den lille skaanske Pog, og hun havde slaaet sit deilige Haar ned; og dengang jeg tog Afsked ved Frokosten i saadan Confusion og *trouble*, at jeg ikke vidste, hvad jeg

gjorde ..... Jeg kan vel sige, den Lundegaards Tid og Foraar var den deiligste og fornøieligste Tid af al min Livstid. Den deilige Neglikekrands, mit smukke Kammer, hver Dag prydet med nye Blomster. den deilige Have og den allerkæreste Omgængelse!"

Hvor impressionistisk er det ikke fortalt: „den lille Haand i Døren" o. s. v., hvor hurtigt skifter ikke Billederne, Fjærboldtspillet, Scenen ved Løjbænken, den forvirrede Afsked, de friske Blomster i Kammeret.

Sligt har Holberg ikke følt og ikke beskrevet; det laa ikke for hans Sindelag og ikke for hans Stil. Der er heri et lille svagt Glimt af en Lyrik, som under den klassiske Tidsaands Herredømme overhovedet kun sparsomt bryder frem i Europa og som efter Holberg hertillands først kommer til Orde i et Par Sange af Ambrosius Stub; men saa findes rigtignok til Gengæld i det hele Levned ikke en Tanke og i Grunden ikke heller nogen Personlighed i dette Ords dybere Forstand.

Her er saa en Mand af helt anden Art, Rasmus Æreboe ved Navn, en Skippersøn fra Svendborg. Som fattig Student læser han flittigt uden Varme og Mad, stadigt hungersyg: „Den Hunger, jeg udstod, især de tvende Dage om Ugen, jeg Intet havde at æde, kan Ingen tænke." Hans Fattigdom er saa stor, at naar han skriver Kollegier, maa han af Mangel paa Papir „kline det sammen", saa der paa en Kvartside kom til at staa mellem 100 og 113 Linjer. Natteskriveriet ødelægger hans Øjne; om Vinteren fryser Blækket for ham i Blækhornet; tidt er Sulten saa stærk, at han maa kaste Bogen og gaa sig en Tur for at forslaa Tankerne. I tre Aar bærer han det samme Sæt Klæder og Uldent, vender selv sine Bukser om Natten, flikker sine Sko, gaar tilsidst paa Hosesokker eller bare Fødder, medens Klæderne falder i Stykker af ham; tilsidst kan han ikke engang gaa i Kirke; saaledes gøres der Nar ad hans Pjalter — indtil han en Dag af en Student paa Valkendorfs Kollegium bliver anmodet om at forsvare dennes Disputats for ham. Kollegiestudenterne var bundne til aarligt at disputere; men denne Student havde Intet bestilt, end ikke selv skrevet Disputatsen. I en stor Disput *(de animo brutorum)*, i Stil med dem, der i *Erasmus Montanus* beskrives, en Disput, i hvilken vor Helt har de bedste Kæmper, bl. A. „den berømte Nordrup" imod sig, hvilken sidste fremfører lutter Sofismer, og i hvilken Præses, „som mulig aldrig ret havde læst sin *Logicam*" beder for sig, opløser Æreboe „ved nogle faa og smaa Regler" alle de fremførte spidsfindige Fejl-

slutninger. En begejstret Magister forærer ham i den Anledning Sko og Strømper, og han opnaar saa først en Huslærerplads, derpaa kort efter Tjeneste som Privatsekretær hos Envoyé Just Juel, der stod i Begreb med som ekstraordinær Ambassadør at rejse til Rusland.

Æreboe tager i Hast teologisk Examen og gaar under Sejl. Paa Vejen lærer han sit første Tysk, men kan dog ved Ankomsten til Königsberg endnu ikke forlange et Krus Øl paa dette Sprog. Begyndelsen i verdslige Ting er ham tung, thi Alt, hvad han siger og skriver „smager altfor stærkt af Skolegang og Studenterskab“, saa han ofte med Undseelse maa høre sig kaldet grøn og raa. Men snart viser han sig som i høj Grad dygtig og praktisk.

Da han i November 1709 første Gang ser Czar Peter i Narva, har han allerede lært sig Russisk. Han kører under store Strabadser, medtaget af Frost og Sult, i aaben Slæde til Novgorod, farer frem og tilbage mellem denne By, Moskva og Petersborg under Eventyr paa Eventyr. Det at rejse, selv i Følge med en Gesandt, var jo dengang ikke saa magelig en Sag som nu. Hvilke Scener paa disse Rejser! Der er en Stansning i Novgorod Port, hvor Kommandanten ikke vil lade det danske Selskab faa friske Heste; Æreboe slaar Løjtnanten, der vil drage sin Kaarde, i Ansigtet med sin Hirschfænger, saa han styrter; Vagten iler til, men Gesandten, „der skjød paa en Prik“, staar bag i Slæden med en ladt Pistol i hver Haand og Æreboe, som er en dygtig Bryder, kaster (saa meget lettere, som det var sidst i Russernes store Faste) efterhaanden fem af Modstanderne til Jorden, gør Plads med sin Klinge, befaler Folkene at køre ud af Porten med én Slæde efter den anden og gaar tilsidst ene ud med blottet Kaarde i Haanden „endog med Ord, som jeg ei her vil melde“.

Og dette er kun ét Tilfælde af de talrige, hvor han ved sin Aandsnærværelse og sin Uforfærdethed, ja Dumdristighed frelser sit og manges Liv. Med Udviklingen af hans praktiske Evner følger tilmed Udvidelsen af hans praktiske Kundskabsforraad; han tilegner sig ved flittigt Selvarbejde det tyske, franske og hollandske Sprog.

Det er Krigens Tid og Pestens Tid. Hvert Øjeblik strejfer eller betræder han Krigsskuepladsen i Finland, Polen, Lille Rusland eller Tyrkiet; hvert Øjeblik maa han som Kurér snige sig gjennem Pestkordon'en med Fare for at træffes af en Kugle. Han ser Karl den Tolvtes fangne Hærs Indtog i Moskva og Mazeppas

Hoved paa en Stage i Ukraine. I April 1710 iskænker Czaren ham til Belønning for udviste Tjenester med egen Haand fire Glas Champagne, af hvilke han, der skulde tjene som Tolk, bliver saa fortumlet, at han hurtigst fjærner sig.

Neppe hjemkommen maa han foretage en ny Rejse til Rusland for at hente en Del tilbagebleven Bagage; men straks efter Hjemkomsten fra denne anden Expedition stilles der ham et Præstekald i Udsigt, hvis han fordrister sig til at gaa med en aaben Jolle, roet af tolv Mand — andet Fartøj var ikke ledigt — til Rusland med Statsbreve til Czaren. Staaende bag i Jollen Dag og Nat, thi der var ikke Rum til at gaa et Skridt; uden Ild til at koge Mad eller varme en Drik ved, ror han midt imellem de krydsende svenske Orlogsskibe, i Kamp med Uvejr og med det fortvivlede og opsætsige Mandskab, og naaer uden at kunne gjøre ordenlig Brug af Kompasset, der paa Grund af Jollens Lethed løb rundt saasnart der gik mindste Sø, langs Estlands Kyst til Kronstadt. Han træffer dog først Czaren i Helsingfors, overværer en Træfning mellem Russere og Svenske, og har, da han atter kommer tilbage til Kjøbenhavn, rejst Dag og Nat i tre Maaneder og to Dage i Træk tillands og tilvands omtrent 800 Mile. Han opregner i sin naive (i dette Punkt om Steen Blicher erindrende) Skildring ikke mindre en 24 Tilfælde, i hvilke han har været i overhængende Livsfare.

Man belønnede ham efter Tidens Skik med det første, det bedste Embede, der blev ledigt, skønt han ved Overtagelsen ikke forstod det Ringeste deraf. Han blev Notarius publicus i Kjøbenhavn, passede sit Embede fortrinligt, førte et stille og ærbart Liv. stadig plaget af Fjender og Misundere, levede først i ét „ærligt, kjærligt og oprigtigt“ Ægteskab, saa efter sin Hustrus Død i et andet „ærligt, kjærligt og kristeligt“ Ægteskab, og blev, da han 59 Aar gammel døde, ledsaget til sit sidste Hvilested af et talrigt Følge.

En smidig, kæk og udholdende Natur. Han har Evne til at lempe sig efter de forskelligste Livsforhold og gøre Fyldest i dem alle. Men han har tillige det rette Tjenestemands- eller Embedsmands-Naturel, det, som efter Suverænitetens Indførelse synes fælles for alle Danske. Som han aldrig lader til at have læst en Bog af anden Grund end for Sprogets Skyld, saaledes tykkes han aldrig at have set sig selv fra andet Synspunkt end det, at han er først Gesandtens, senere Kongens paapasselige Tjener. Det er ejen-

dommeligt for ham som for saa mange Andre paa hin Tid, at han har intet Kald. Han vælger ikke selv sin Syssel. Og hermed hænger det sammen, at han i Grunden snarere stræber at gjøre sin Stand eller Stilling Ære end at indlægge sig Ære for sin egen Person. Den dristige Eventyrer ender som en stille Jeronimus i Kjøbenhavn. Der var Frøet til en Jeronimus i ham som i saa mange andre af de Dristigste og Bedste.

Vi kan forfølge en beslægtet Dygtighed og Kjækhed forenet med en lignende Indskrænkning hos en Mand af langt højere Stand og i en langt betydeligere Livsstilling.

Som bekendt tog Frederik den Fjerde trods sine egne Krige ikke i Betænkning at fylde sit Skatkammer ved at give danske Hære i fremmed Krigstjeneste. De ved denne Soldaterhandel afhændede danske Tropper vandt jo Navnkundighed ved den Udmærkelse, med hvilken de deltog i den spanske Arvefølgekrig mod de Franske. Vi har en Selvbiografi, forfattet af en tapper dansk Adelsmand, der fra Kadet forfremmedes til General og som fra sit attende Aar deltog i alle de Slag, i hvilke de Danske fægtede med. Hans Navn er Henrik Bjelke Kaas. Hans Fader var Stiftsbefalingsmand i Trondhjem Stift, hans Moder Datter af en Rigens Admiral.

Han begynder i Brabant med at gøre simpel Rytter- og Underofficers-Tjeneste, sover i Telt med Hestedækkenet under sig, Kappen over sig, Sadlen til Hovedpude, lærer saaledes „hvor stor Agtelse den gemene Mand fortiener“ og at man ikke maa gøre ham misfornøjet ved Haardhed og Tvang.

I det første store Slag, hvori han kommer, det ved Höchstädt, faar han talrige Saar. Først bliver hans Hest skudt under ham, saa bliver han. mens han ligger paa Jorden, fire Gange overreden af fjendtlige Ryttere, saa faar han paa ganske nært Hold et Pistolskud i Hovedet „i hvilket man kunde lægge trende Fingre“, taber først ved Slaget af Kuglen Besindelsen, men kommer til sig selv paany. Han finder en Hest, hvis Rytter er skudt, og løber for at gribe den, da den flygter for hans hurtige Tilløb. Endelig faar han den fat: „Men ieg kunde desværre! formedelst min høiere Arm, som var skudt i sønder, ikke komme paa Hesten. Ieg lagde min venstre Haand under den skudte høiere Arm, lagde den høiere Haand paa Kappen, som var spændt paa Sadelen, gjorde Fingrene krumme i Meening at kunne komme op, men forgjæves. Idet ieg saaledes stod og arbejdede for at komme op paa Hesten kom

Generallieutenant Johann Rantzaus Rideknægt (som var blesséred og havde mist sin Hest) løbende og meente, jeg var en Franzos; thi ieg var hannem formedelst det meget Blod, som løb over mit Ansigt, bleven ukiendelig. Ieg talte da til ham, hvorved han blev forbaused og sagde endelig: ere De der, Kaas? Alle troede, at De var død. Ieg svarede: endnu lever ieg; hielp mig paa denne Hest. Hvilket han og efterkom".

Han staar i stor Fare for at der skal gaa Koldbrand i hans Saar, thi den Feltskær, som skal tilsé ham, benytter sig i Stedet af hans Tilstand til at stjæle alt hans Guld, endog hans Guldknapper, og løber bort dermed, saa han ligger to Dage uden Pleje. Han bæres hen i et Værtshus i Nærheden, hvor han træffer sin ældre Broder, der er Kaptejn i Garden og som ligger med en Kugle i Underlivet. Den ældre Broder ser til den yngre, sidder ved hans Seng, trøster, da det synes som om hans Arm maa sættes af. Selv dør han kort efter af en for heftig Bevægelse, hvorved Kuglen, han havde i Livet, er sunket.

Henrik Bjelke Kaas kommer sig imidlertid uformodet, deltager i Slagene ved Louvain, Ramélies, Oudenarde, Lille, Malplaquet, og er, da han, 24 Aar gammel, paa Grund af Krigene med Sverig kaldes tilbage, bedækket med Arrene af ikke mindre end fjorten Saar.

Han var tilmed i andre Farer end dem, Slagene frembød. Han taler beskedent, med stille Lune, om de adskillige Rencontres han har havt saavel med Kaarde som med Kugleveksel. Han dvæler særlig ved et fjendtligt Sammenstød, han har havt med en Officer i Deventer i Brabant. Han sad som Cornet ved et Glas Vin, da en fornem Borger med en hollandsk Løjtnant kom til. Da man rejser sig, opfordrer „denne anseelige og skikkelige Borger" Kaas og Løjtnanten til at gaa hjem med og drikke Kaffe og tillige se hans unge smukke Kone. Borgeren lukker Døren op, men i en lang mørk Gang, hvorigennem de kommer, giver Løjtnanten — uvist af hvad Grund — Kaas et Slag med knyttet Næve i Ansigtet. Istedenfor straks at hugge eller stikke ham ned beslutter Kaas først at bevise Manden i Huset den ønskede Høflighed, nemlig at drikke Kaffe og se den smukke unge Kone og senere tage sin Revanche, „hvilket var en temmelig Contenance for at see en smuk Kone". Først da de ved Midnat paany er komne ud paa Gaden, giver Kaas Løjtnanten et Slag til Gengæld; de drager begge Kaarderne og Kaas hugger ham ned.

Han var ikke blot en tapper og dristig Officer, men en tænksom Taktiker, en yderst human Foresat, og en omhyggelig militær Administrator. Han stiger i Løbet af et langt daadrigt Liv — han naar en Alder af 87 Aar — til de højeste Æresposter i Landet og har øjensynlig fortjent dem. Vi er med ham saare langt fra Jacob von Tyboe. Men han hører til „de røde Pedanter". Ikke et eneste Sted fælder han en Dom, hverken til Nogens Fordel eller Skade. Hans Tanker er lutter Almengods; Stilen er, som Biografiens Udgiver rigtig har følt, „underligt farveløs og upersonlig; netop det, der giver Memoiren dens mest ejendommelige Tiltrækningskraft, fattes her". Men naar, som Udgiveren videre bemærker, „ikke engang Forfatterens egen Personlighed træder os ret klart imøde", saa beror dette mere paa Tidens Aand og Karakter end paa noget Individuelt i Fremstillingsmaaden. Kaas er upersonlig, fordi Tiden var det; han er først General, saa Menneske.

Det er, som bekendt, ikke blot i Kraft af den gamle Komedies Skik, at Tjenestefolkene, særlig Lakajerne, indtager saa betydelig en Plads hos Holberg. Sønnen i et borgerligt Hus havde sin egen Lakaj. De borgerlige Embedsmænd benyttede Skriverdrengen tillige som Tjener, der saa efterhaanden rykkede op til Fuldmægtig, Kontorchef o. s. v. Ikke sjældent havde altsaa en Kontorchef begyndt med at bære Kappen efter sin Herre — først 1750 kom Paraplyer i Brug — eller med at staa bag paa Vognen; thi at holde Vogn og Heste var dengang forholdsvis mindre dyrt end nutildags; man kunde holde Karet, to Heste, Kusk og Tjenere for 250 Rigsdaler aarligt.

Hvor stor en Rolle Henrik spiller i de Holbergske Komedier, véd Enhver. Det er da ganske morsomt, at vi har Livserindringer af en Henrik, det vil sige af en Lakaj. Mathies Skaanlund er hans Navn. Han bliver Tjener hos Legationssekretær Borch, der atter bliver ansat ved den danske Ambassade i Nimwegen, hvor dengang 24 europæiske Ambassadører og 19 Envoyés holdt Hof. Da den danske Ambassadør, den bekendte Bogsamler og Bogelsker Just Høg afrejser med sit Følge af 72 Personer, faar vi gennem Mathies et Indblik i Datidens Prang og Festligheder, i blodige Stridigheder mellem unge Kavalerer af Ambassaden, i formelige Feltslag, som de spanske og franske Gesandters Folk leverer hinanden i Nimwegens Gader og Gaarde o. s. v. Mathies Skaanlund bliver snart

Lakaj hos Høg selv og lærer sig i hans Tjeneste Højtysk, Hollandsk og Fransk, forfremmes saa dernæst til Lakaj hos den kun seksaarige Christian Gyldenløve, Søn af Christian den Femte og Sophie Amalie Moth, ser i denne Egenskab Hofliv og Hoffester paa nært Hold og beskriver ikke blot sine „aarlige skiønne Liberier“ og „skønne nye Hatte med brede Sølvgaloner“ men ogsaa Dystløb ved Hoffet, „usigelig skiønne og kostbare Carousseller“ og sin unge Herres daglige Liv med Fægtemester, Dansemester, Sprogmester, Herpukkenmester, Skrivemester, Ridemester, Fendriksvinger og Exercitsmester i Muskettens og Piquens Behandling.

Han fortæller sin Rejse med den unge Herre til Amsterdam, da samme endnu var et Barn: „Om Eftermiddagen gik min Herre tilfods med sin hele Suite paa Gaderne til Raadhuset, og som han var af en usigelig deilig Skabning, *item* af Alder 8³/₄ Aar, havde en rød Skarlagens baldyret Kjol, Kaarde med Diamanter besat, Allongeparyk med videre, blev der et grueligt Tilløb fra alle Gader og Stræder, som anstødte til Torvet, af gemene Pøbel i mange hundrede Tal i et Øieblik, saa vi næppe kunde komme over Torvet til Raadhuset. Iblandt andet med stor Forundring spurgte de os Domestiker „Watt is datt vor een moyd Herre?“ Jeg, som tilforn sammesteds Sproget var bevant, svarede: „Datt is der jonge Konig van Island“.

Er dette Svar ikke Henriksk?

Skaanlund er trofast, ærlig, sit Herskab yderst hengiven, ret et godt Hoved. Ofte træder midt i den tilstræbte literære Tone Lakaj-Stilen meget morsomt frem. Saaledes naar han fortæller om en pragtfuld Guldpokal, som Ulrik Frederik Gyldenløve, der havde faaet den foræret af Kongen, overgav sin Taffeldækker til Forvaring i et forgyldt Futteral og af Respekt næsten aldrig drak af: „Den kom sjældent frem uden der var store Fremmede eller Ambassadørs, ellers drak jeg mangen Gang af den, naar vi kunde være for os selv“. Herligt er det ogsaa, da han i Naade faar sin Afsked, at høre ham sige — næst Tak for al udvist Velgerning: „En Ting fortryder jeg ei at maatte nyde, det, som En, der tiener ringere Herre i kortere Tid, nyder, deres Kjoleknapper, de har i Liberiet baaret“. Han havde maattet levere Hushovmesteren Sølvknapperne tilbage.

Mere intime Ting, Ytringer af temmelig lakajagtig Glæde Dagen før hans Bryllup og lignende skriver han paa Fransk, galt, men forstaaeligt Fransk, i sin Dagbog. Nu og da træder en vis

ærbar Enfoldighed, som staar paa Overgangen fra det Henrik'ske til det Arv'ske, Læseren imøde. Da Omsorgen for Haarets Pynt rimeligvis for en Del har hvilet paa ham, har han et skarpt Blik for alle Haaret angaaende Ejendommeligheder. Han optegner regelmæssigt om de enkelte, der bære deres eget Haar — Prinsen af Oranien, Kongen af Sverig — at de gør det; selv bærer han som korrekt Lakaj naturligvis Paryk; men korrekt som han føler, er for ham Overdrivelse dog Overdrivelse, og han er forarget over at En og Anden endog lader sig begrave med Paryk: „Jeg seer en Deel lægges i Ligkiste med Paryk, jeg ingenlunde, ja om jeg skulde blive graa, vil jeg ikke have den Mode, men ligge i Ligkiste med mit eget Haar".

Til Belønning for sine Tjenester gøres han saa uden al Forberedelse, uden mindste Kendskab til norsk Lov, fra Lakaj til Sorenskriver (Herredsfoged) i Norge, erhverver en Odelsgaard og bliver en Embedsmand som andre. Det syntes som om det at have været Lakaj ikke var den sletteste Forskole. Deroppe i Norge træffer saa Skaanlund snart sin gamle Medtjener Erik Madsen, udnævnt til Stiftamtskriver i Throndhjem, og da Gyldenløve foretager sin næste Norgesrejse, ser vi Kongesønnen ikke holde sig for god til at tage ind hos begge sine tidligere Lakajer og lade sig traktere af dem, ikke mindre end af Generaler og Bisper, en Begivenhed, hvis Afslutning Skaanlund meddeler i denne noget indviklede, men yderst underdanige Stil: „29de havde jeg den Naade og tog Afsked med ham, hvor han beviste mig den store Naade, samme at nyde fremdeles".

En Lakaj af denne Art forekommer hos Holberg flygtigt i *Den honnette Ambition*. Men vi kan her forfølge Henriks Avancement udenfor Komedien.

Ogsaa af en Professionist, men af en saadan, hvis Levevej grænser op til Videnskaben, har vi et Levned. Apotekeren Claus Seidelin fra Nykjøbing paa Falster har nedskrevet sit. De lystige Karikaturer af *Doctores medicinæ* i Holbergs Komedier kan let bibringe Læseren den Forestilling, at de, der i hine Dage havde med Helbredelseskunsten at gøre, var Ignoranter eller Markskrigere tilhobe. Hans Apoteker Gilbert i *Gert Westphaler* er en Ubetydelighed. Vi lærer her en Apoteker at kende, der tog det saare alvorligt med sit Fag, forberedte sig dertil med en Grundighed, som den man i vore Dage anvender paa det lægevidenskabelige Studium, sad inde med sin Tids Dannelse og havde set og oplevet saa

meget, at vistnok faa Borgere i Kjøbenhavn i hine Dage har overtruffet ham. Ikke desmindre aabenbarer han sig i Alt, hvad han meddeler, som den stille ærbare Spidsborger, der i Grunden aldrig har havt en oprindelig Følelse, aldrig tænkt en egen Tanke.

Claus Seidelin har set sig grundigt om i Verden, han har havt Tidsalderens hele Rejselyst og Videbegærlighed. To Aar efter at han er bleven Svend rejser han (1722) til Tyskland for at lære sin Profession, opholder sig et Aarstid under en afskyeligt mistænksom og karrig Principal i Nordhausen i Thüringen, faar saa en Plads i Berlin, besøger der det nysoprettede medicinsk-kirurgiske Kollegium, studerer Kemi og Anatomi, tager Undervisning i Fransk og Fløjtespil, rejser saa dernæst over Strassburg til Bern, hvor han paany faar sig en Stilling ved et Apotek. Fra Bern af foretager han med Venner en anstrengende Fodrejse til Milano og tilbage, senere tilhest og tilvogns Rejsen fra Bern til Paris, hvor han paany med stor Flid hører videnskabelige Forelæsninger over Botanik, Kemi og Medicin uden dog at forsømme sine Dansetimer. Herfra tager han over Calais og Dover til London, hvor han med Udbytte opsøger naturvidenskabelige Autoriteter. Saa rejser han over Holland og Nordtyskland tilbage til Nykjøbing paa Falster. Efter sin seksaarige Fraværelse underkaster han sig i Kjøbenhavn Apoteker-Prøven, holder Aaret derefter Bryllup og tilbringer nu mere end 50 Aar som rolig og velmeriteret Apoteker i sin Fødeby, Nykjøbing.

Der er ingen Tvivl om at denne Mand ikke har været nogen almindelig Plastersmører. Han har været en oprigtigt religiøs, meget musikalsk, naturvidenskabeligt dannet Mand, et alvorligt Gemyt, en god Familiefader. I sin Ungdom optegner han mest hvad han ser og oplever den store Verden angaaende; i hans senere Aar bliver hans egen Familie hans Verden og han noterer Fadderstads og Konfirmation, Giftermaal og Dødsfald i Familien, som skrev han udelukkende for Slægtninge. I Virkeligheden opfatter han imidlertid i sin Ungdom det Mægtige og Verdenshistoriske ligesaa smaaligt og spidsborgerligt som i sin modnere Alder det Private.

Han har det Held, at han i Løbet af sit Livs første Halvdel kommer til at se en forbavsende Mængde fyrstelige Personer paa nært Hold, ikke blot de danske Monarker Christian den Femte med Sophia Amalia, Frederik den Fjerde med hans Dronninger, Christian den Sjette og Sophia Magdalene. Frederik den Femte og hans Louise;

men han ser Peter den Store og Kejserinden af Rusland, Kong Friedrich Wilhelm I. af Prøjsen, Kong August af Sachsen, Georg den Første og Georg den Anden af England, Ludvig den Femtende af Frankrig og Dronning Marie Leczinska. Det er skrevet i hans Skæbnes Bog at hvor der er en Hoffest, en kongelig Middagsspisning for Tilskuere, et Fyrstebesøg, en Prinsesses Brudefærd, en Kronings- eller Salvingshøjtidelighed, der er han netop tilstede. Undtagelsesvis kan han slumpe til at give et levende Billede af de mange Fyrster han kommer til at tage i Øjesyn. Efter en Skildring af, hvorledes Czar Peter pryglede sin Kok bravt igennem paa Slotstrappen i Nykjøbing, fordi der var anrettet til ham paa Slottet, medens han vilde have spist i et Værtshus, beskriver han f. Eks. Czaren saaledes: „Hand saa' ud som en Under*officier*, eller rettere een Bøddel. Hand var høy af Vext, var klædt i een skiden blaaeklædes Kledning med Messing knapper, hafde een stor bred hirschfænger som et Bøddel Sverd ved Siden i et Leder Geheng oven paa Kiolen, store Støvler paa Benene, een liden Fløyels *Cachet* paa hovedet, et maadeligt Knævelbart, og en stor Spanskrørsprygl i haanden, men saae ellers icke ilde ud". I Reglen nøjes han med yderst detaillerede Opregninger af de Pragtgenstande og Festiviteter, han har set; selv et ordenligt tysk Ligfølge med Procession og Skolebørnssang er ham en Trøst, naar intet bedre Skue tilbyder sig: „Det var meget artigt at see, naar et *honnet* Lig blev begravet".

Nu og da har han et lille Glimt af Lune. Saaledes hvor han fortæller om den Artighed, der i England blev ham vist af en udmærket Kemiker: „Hand bad mig nogle gange til Bords, da ieg naar ieg blev indført i Spiise stuen altid forefandt hands Kones gamle Moder, hands Kone og 3de smucke voxne Døttre i een Rad, som jeg strax maatte kysse efter Landets Brug fra dend ældste til dend yngste, hvilcket arbeyd ved Begyndelsen ikke var saa behageligt som tilsidst." Ikke desmindre misbilliger han med ærbart Pedanteri den ungdomskaade Streg, nogle unge Mænd af Parises fine Verden en Dag udførte ved et sluttet Bord i et Hotel: „Da jeg een Dag spiiste der, hendte det sig, at *perucquen* af tieneren i een hast blev nappet mig af hovedet og noget andet sadt paa igien, hvorpaa ieg hastig saae mig tilbage og omkring, og befandt, alle de som spiiste ved Bordet i samme *moment* og *tempo* vare blevne bedeckede med Tyrkiske *Turbaner*, følgelig ieg med, saa ieg nock-

som kunde forundre mig over alle disse unge Menneskers Forfængelighed og Narrerier."

Til Gengæld har han aldrig noget Udbrud af Harme, selv hvor Tilstandene i Danmark kunde give grundet Anledning til det. I hvilken Grad han betragter Nepotismen som selvfølgelig, viser en Passus som denne: „*Mr. Kløcker* sagde til mig og *Stiefken*, hvad meener I vel, at der skal blive af *Worm* i sine Dage, hand har gaaet længe i *Latine Scole,* det kunde hand ikke fatte; siden har han sidt paa sin Faders *Contoir,* det kunde han heller icke begribe; nu har Faderen sendt ham til *Engelland* at see Kongens *Croning*, hvad mon det skulde hielpe ham? Men *Worm* svarede i sin Enfoldighed, lad mig kun først komme hiem igien, saa skal I nock see der skal blive noget af mig. Som sagt saa skeedte, thi da hand et aar derefter neppe var kommet hiem, blev hand strax *Justiz* Raad og *vice* Borgemester i *Kiøbenhafn* førend *Kløcker* og vi andre blev til noget, som vel skeedte for at *soulagere* hans Fader Biskop *Worm* over dend Skade hand hafde taget ved Kiøbenhafns Ildebrand."

Den skikkelige Seidelin var vant til ikke at ræsonere. Der forekommer ikke et Udbrud af Kritik paa de 150 trykte Sider af hans Levned. Han var oprigtigt taknemmelig for Livet, skønt han hele sit Liv igennem var en Skrantning og ikke blev forskaanet for Familiesorger. Han er taknemmelig for at Gud beskærede ham „een Gudfrygtig, Dydig, Tugtig, yndig, munter og huuslig Egtfelle", og fordi han stedse har vist ham Vejen, han skulde vandre, „og Leylighed til at *profitere* i *Professionen*", samt ledsaget ham „ved sin almagts haand og ved sine hellige Engle".

Vi staar her ved et for alle Biografierne fælles Træk: den naivt religiøse Livsbetragtning. Etatsraad Monrad takker Gud for dennes Omsorg for ham, før han blev til, at han skulde fødes „af saa sær gudfrygtige, christne og fornemme Forældre"; han finder i sin Sjæl „de ufejlbare visse Tegn paa et prædestineret og udvalgt Guds Barn"; han er oprigtigt taknemmelig for ikke ved Fødselen at være bleven „Hedning, Tyrk, Jøde, Papist eller anden Slags Kjætter eller Vildfarende". Saaledes begynder ogsaa Rasmus Æreboe sit Levned med at takke den treenige Gud „for al Naade og Barmhjærtighed, som han mig i min Livstid har ladet vederfare fremfor mange tusind Mennesker". Ogsaa Bjelke forsikrer, at han fra sin spæde Ungdom af har havt de kendeligste Prøver paa den Allerhøjestes Omsorg for ham. Den rent verdslige og verdens-

mandsagtige Maade, hvorpaa Holberg indleder og meddeler sit Levned, staar i en paafaldende Modsætning hertil.

Af andre Træk, hvori Biografierne kommer overens, maa endnu fremhæves: først den for alle de Skrivende fælles Eventyrlyst og Berejsthed, dernæst den yderst ringe Plads, som Forholdet mellem Kønnene optager, den gennemgaaende Pænhed i Tonen, den tilsyneladende Blufærdighed i Sæder, som alle de paagældende lægger for Dagen; endelig den fuldkomne Interesseløshed for politiske eller sociale end sige literære Reformer, der hos alle er forenet med den underdanigste Kongetroskab.

Det er sandsynligt, at Mænd som disse har været Holbergs bedste Publikum. Var de et Publikum for Holberg?

Man kan indvende, at skønt alle disse Mænd upaatvivleligt var yderst fremmelige indenfor deres Stand, saa var dog ingen af dem højtbegavet. Lad os da forfølge en højtbegavet Mands Liv i hine Dage.

En saadan var Frederik Rostgaard (født 1671).

Af udmærket Æt, rig fra Ungdommen af, uafhængig, lærer han hjemme Alt, hvad Universitetet har at byde paa. Han botaniserer med Ole Borch, dissekerer med Kasper Bartholin, lærer levende Sprog og ridderlige Kunster. Fra sit 19de til sit 28de Aar foretager han en stor Udenlandsrejse, besøger alle Europas vigtigste Universiteter og Bogsamlinger, studerer i Milano, Modena og Rom som i Leyden, Oxford og Paris, erhverver sig Sprogkundskab i et saadant Omfang, at han lærer sig Arabisk, Angelsachsisk, Islandsk og Oldtysk, udvikler sig til en Filolog af Rang, afskriver de berømteste og sjældneste Haandskrifter som det af Minnesangerne fra det 13de Aarhundrede i Paris eller dem af Libanius's Breve, er Poet paa Latin og Dansk, forbereder et Rimleksikon og et dansk Forfatterleksikon, udgiver dansk-latinske Digtere, samler et af Tidens største Biblioteker, veksler Breve med alle Tidens første Lærde, hvem han i Udlandet havde lært at kende — men faar intet eget filologisk eller historisk Arbejde udgivet, end ikke den saa længe lovede Udgave af Libanius, og faar saa at sige intet selvstændigt Skrift færdigt uden et Hefte om den tarvelige Kunst at affatte Fortegnelse over en Bogsamling (Chr. Bruun: *Frederik Rostgaards Liv og Levned*).

Han var en human og elskværdig Mand og fri for den Indskrænkethed som altfor stor Strænghed i Sæder undertiden har i Følge, thi hans Liv i Paris var ikke strængt; i hans Aand

synes man at maatte finde det højeste Frisind, som Tidens Rejselyst og Kundskabstørst i Forening frembringer, og dog er det ham, som umiddelbart efter Udgivelsen af første Bog af *Peder Paars* indgiver den berømte Klage til Kongen med Indstilling om at Autor maatte blive straffet i højeste Maade og Bogen brændt offenlig af Bøddelen, dels paa Grund af den skændige Skildring af de skikkelige Anholtboere — Anholt var Rostgaards Ejendom — dels paa Grund af dens „usømmelige og meget spottelige *expressioner* imod det Kongelige *Universiteet, Rectorem Magnificum,* Biskoppen og andre *Professorer,* ja det som er langt vigtigere, imod vores Christilige *Religion* og Guds hellige oord". Det er vel bekendt, at Tidens største Lærde, Hans Gram, støttede Klagen med en den vedføjet omstændelig Analyse af det „utidige Foster og lastværdige Skrift".

Videre var man ikke, videre var ikke de Bedste.

Ogsaa den dybest gaaende, mangesidigste Kundskab bar Paryk. Ogsaa den højeste Lærdom anvendtes kun som Zirat for de Dannede til Hvedemels-Pudder i Parykken istedenfor til Brød for det menige Folk.

Hvad Under altsaa, at da der med Et dukker en Genius op, som repræsenterer netop det Princip, der hidtil var holdt ude, den udprægede Individualitet som Tanke, som prøvende Kritik, som rensende Satire, som ungdommelig Latter, som frodigt skabende og trodsigt tugtende digterisk Kraft — at da alle Mand føler: nu ruskes der i Parykken, nu flyver den, hvis den ikke holdes fast, og at snart, som Jens Møller skriver, „hans Haand var mod Alle og Alles mod ham".

III.

Man kan temmelig tydeligt forfølge de Udviklingstrin, ad hvilke Holberg fra at være en Historiker og Retsfilosof af underordnet Rang stiger til at blive en Komediedigter af første.

26 Aar gammel optræder han — dengang en ung teologisk Kandidat paa Borchs Kollegium — som Forfatter. Han har i Oxford udkastet og i Kjøbenhavn paa det Reitzerske Bibliotek udført en Udsigt over Verdenshistorien, en lille tyk Bog paa 900 Sider. Den var endda beregnet paa at skulle være større; thi den indbefattede ogsaa en almindelig Geografi, som blev udtaget, da der imellem Udarbejdelsen og Trykningen udkom en anden, fra

det Tyske oversat. I Stykkerne om Danmark og Norge er her givet den tidligste Udsigt over vor Statshistorie, som haves paa Dansk.

Bogen har en vis Betydning for Holbergs Levned paa Grund af den Strid og det Fjendskab med den senere navnkundige Historiker og Jurist Andreas Hojer, hvortil den gav den første Anledning. I 1718 udgav Hojer, der havde gjort Medicinen til sit tidligste Studium og nylig konkurreret om en Professorplads i dette Fag, sin *Kurzgefasste Dännemarckische Geschichte*, i hvis Indledning han med en ikke helt uberettiget, men noget smagløs Selvfølelse indfører sig selv som de Danskes Læremester i deres eget Lands Historie. Han skildrer deres Uvidenhed heri som saa stor, at man kunde træffe høje militære og civile Standspersoner, der ikke vidste, om Dronning Margarethe havde levet før eller efter Kong Christian den Anden, eller ansaa det for Bagvaskelse, at Kongehuset skulde stamme fra Greverne af Oldenburg. Hans Domme om Danmarks ældre Historieskrivere er affejende, og om Holberg har han den henkastede Sætning: „Det falder mig ind, at den historiske Introduktion, vor Professor Holberg for nogle Aar siden udgav, hører herhen; men paa Grund af dens Korthed og Udeladelsen af de fornødne Bevissteder samt fordi den næsten helt igennem, naar de nyeste Tider undtages, følger Pufendorf, har heller ikke den været fyldestgørende for mit Øjemed“.

Holberg opfattede dette, der utvivlsomt var uretfærdigt nedsættende, men dog ikke videre ondt stiliseret, som en Beskyldning for literært Tyveri, og tog lidenskabeligt til Genmæle. Han havde den bedste Sag af Verden, thi saa varm og aabent tilstaaet som hans Beundring for Pufendorf end var, og saa vist som han havde fulgt dennes Metode, saa var han dog saa langt fra at udskrive ham, at han med Hensyn til Danmark og Norge end ikke havde brugt hans Forskninger (Pufendorf ser Sagerne fra et svensk Synspunkt), men hans Titel stemmede med Pufendorfs, og han havde — hvad der maaske har ledet Hojer paa Vildspor — frivilligt eller ufrivilligt, i alt Fald pudsigt nok, af Pufendorfs Dedikation taget en Sætning der indeholdt en Sammenligning, og sat den ind i den Tilegnelse af sin Bog, som han rettede til Kronprinsen, den senere Christian den Sjette. Den lyder:

„Af Deris [de Høyloflige Danske Kongers] Høy-priiselige *Exempler* og store Kongl. Dyder kand Eders Kongl. Høyhed opmuntres til desliige *Heroiske Qualiteter*, ligesom *Scipio Africanus*,

i det hand stillede sig den *Persiske Monarch Cyri* Manddoms Gierninger for Øyene, den store *Alexander Achillis,* og *Julius Cæsar* igien *Alexandri Magni* udødelige Tapperhed".

Det var det hele Laan, i Anledning af hvilket Plagiatbeskyldningen første Gang rettes mod Holberg, en Beskyldning, som paa Grund af hans frie Benyttelse af Enkeltheder hos andre Forfattere og Digtere forfølger ham til hans Død. Endnu i 1749 benævnes Holberg i Tidsskriftet *La Spectatrice Danoise* flere Steder Plautiberg paa Grund af hans — ganske ligegyldige og tilladelige — Brug af Situationer og Karakterer hos Plautus; ja Plautiberg betegnes som den „der skriver i alle Stilarter og ikke udmærker sig i nogen, men paa én Gang som Humanist, Filosof, Skønaand, Teolog, Epigrammatiker, Retslærd, Historiker og Moralist beriger sig ved Plagiater".

Holberg hørte ikke til dem, der tilgiver en Fornærmelse, heller ikke til dem, der lader den uhævnet. Der kan neppe nævnes en eneste offenlig Personlighed, som har krænket ham og som han ikke har ladet føle sin Vrede; han siger selv, at han var „for meget skarp og vedholdende i at *attaquere* dem, som han een Gang var bleven udfordret af". Han lader vel som om han kun paa Grund af Venners Overtalelse traadte op mod Hojer: „Jeg tog først koldsindig denne Dom; det syntes mig ikke Umagen værd at begynde en Fejde om Ingenting .... Men mine Venner trængte heftig ind paa mig og kaldte min Taushed Ladhed og Frygtsomhed". Meget har man neppe behøvet at plage Holberg. Tiltrods for hans lyse Lune var som sagt vidtdreven Godmodighed ikke hans Fejl.

Han udgav paa Latin sin *Femte Dissertation om Danske Historieskrivere, som Povl Rytter med sin Defendens Christen Andersen vil underkaste offenlig Prøve paa Regensen,* etc. Efter her først at have gennemhaanet Hojer for hans Uartighed mod de Danske, gaar han løs paa hans Person, behandler ham som indbildsk Fusker, som gal Mand, som forløben Tysker, titulerer ham „vor Medicus Andreas fra Flensborg, der i saadan Hast blev Historieskriver" og spørger: „Sig mig, Domine Andrea, om Du tror, her forhandles om Piller og Klysterer? Du havde gjort bedre i at give os en Fortegnelse over Rektorer og Konrektorer i Flensborg lærde Skole, det havde ligget bedre for dit Kald og dit Talent." Der er mere Spydighed end Lune i Tonen; kun hist og her forekommer en Vending, en Sammenligning, som røber den vordende Skribent, saaledes naar han om Hojer siger, at denne gærne vil

skjule sin Forfængelighed og Daarlighed under et Skin af Beskedenhed, som de plejer at gjøre „hvis Ærlighed er som Kaneltræ, hvoraf Intet duer uden Barken“.

Hvor ivrig Holberg var efter at komme Hojer tillivs og straffe ham, viste sig især tydeligt, da Hojer Aaret efter gav sig en Blottelse ved Afhandlingen *Diagramma de nuptiis propinquorum jure divino non prohibitis*, i hvilken han dumdristigt negter, at Ægteskaber mellem Personer i første opstigende og nedstigende Linje ɔ: mellem Forældre og Børn, er forbudte ved Naturens Lov. En Sætning som denne var ganske i Tidens oppositionelle Dannelses Stil, hvis Hovedøjemed det var at ærgre de gamle teologisk dannede Universitetslærde, „Pedanterne“, ved upedantisk Tænkemaade. Den Haan, som Skolefilosoferne 200 Aar tidligere havde lidt af Humanisterne, blev nu hævnet paa disse samme Humanisters vanslægtede Efterkommere af Fremskridtsmændene, som ud fra den nye, fra Hofferne udgaaende Dannelse saa' dybt ned paa de gammeldags Højskoler. Hojer befandt sig i Kølvandet af ganske samme Strøm, som Holberg fulgte, ja havde her nøjagtigt samme Forbillede. Som Thomasius havde vakt Forargelse ved at betræde Katedret i broget Modedragt med Kaarde (og som hans Hustru paa Grund af sin Luksus i Klædedragt af Pietisten Francke var bleven udelukket fra Nadveren), saaledes havde han ogsaa forarget ved at sætte sin hele kolossale Lærdom ind paa Forfægtelsen af skandaløse Sandheder. Hans Disputats *De concubinatu* gaar ud paa, at Frilleforholdet aldrig før i de sidste Aarhundreder og kun paa Grund af papistiske Beregninger er bleven belagt med Vanære, og hans *Kirkerets-Lære* indeholder i sit sidste Kapitel om Ægteskabssager lutter Tanker og Paastande, der efter Tidens Opfattelse neppe var mindre stridende mod god Teologi end Hojers Paradoks. Slige Tanker vakte og udfordrede Tidens Dannede, omtrent som det nutildags vækker og udæsker, naar i et Drama Spørgsmaalet om Muligheden af brødefri Sødskende-Elskov berøres.

Hojers Bevisførelse gik ud paa, at den positive Morallov, som med Hensyn til det omskrevne Punkt var givet Jøderne, gjaldt dem alene og ikke strakte sig til Menneskeslægten; Tidens Dannelse derimod udledede det skammelige ved slige Ægteskaber mellem Nærbeslægtede af den naturlige Afsky, af Blufærdighed, af den Forvirring, som vilde opstaa mellem Pligterne. (Ægter En sin Moder. bliver de fælles Børn Faderens Brødre og Moderens Børnebørn). Holberg, hvis sunde Fornuft stod paa den Side, hvorhen hans

personlige Uvilje drog ham, rettede paa Latin og under Navneskjulet Olaf Pedersen Nordmand et heftigt Angreb paa Hojer. Han beraaber sig paa Grotius og Pufendorf imod ham. Hojer tager fejl, hvis han tror, det er Tegn paa Geni at vige fra den almindelige Mening; det er meget ofte netop et Kendemærke paa Daarskab. Det nytter ikke Hojer at efterabe Thomasius, thi en Thomasius bliver han ikke, om han saa blæser sig op, til han brister, lig Fabelens Frø. Han ligner den tapre Don Quijote de la Mancha, Ridder af den bedrøvelige Skikkelse, idet han fører Krig med hele den lærde Verden. Først gik det ud over Lægerne, saa over Historikerne, nu staar vel snart Astronomerne for Tur; om føje Tid udkommer nok et Paradoks enten om Solens Indbyggere eller om, at Maanen er gjort af en Ost. Og Holberg ender med at overantvorde ham til Teologerne, med en Appel til den teologiske Agtpaagivenhed, som var ganske overflødig; thi Teologerne faldt øjeblikkelig over Hojer, ja fordrede ham forvist fra Landet, saa han maatte tilbyde Tilbagekaldelse og krybe til Korset.

Fra den Tid af nævner Holberg aldrig Hojers Navn. Men han glemte ham ikke. Med dyb Bitterhed taler han i sit Levned om Hojers Beskyldning imod ham. Det er Hojer, som er ment, hvor han i sin *Dannemarks og Norges Beskrivelse* taler om de tyske Studenter, der ved overfladiske Kundskaber i Historie og Jurisprudens indsmigrer sig i fornemme Huse og som Hovmestere for adelige Børn begunstiges. I sin *Natur- og Folkeret* imødegaar han ham paany (i Afsnittet om Ægteskab). Da Hojer senere, uden udtrykkelig at nævne Holbergs Navn, ikke blot roser Falsters Satirer paa hans *Paars'es* Bekostning, men beskylder Holberg for at „forsyne Pøbelen med pøbelagtige, ublu Vers“ og tillægger ham Ærgerrighed, Misundelse, Fordomsfuldhed og Havesyge, svarer Holberg ham i Fortalen til sine *Fire Skiemtedigte* sagtmodigt: „Den gode Mand haver sin Lyst af at gjøre mig vred, indbildende sig, saasom jeg er noget hidsig, at jeg engang skal forløbe mig mod ham; men han skal ikke faae den Glæde.“ Ikke desmindre vender han i sine Epistler tilbage til ham, beskylder ham (i Ep. 293) for Markskrigeri og udvikler (i Ep. 285) udførlig sit Forhold til ham: N. N. besværer sig over det Had, Holberg saa længe har baaret til ham, og et hadefuldt Sind er visselig en Filosof uværdigt, men det er ikke heller Had, det er Afsky, som Holberg nærer til den Paagældende; thi han vil ikke tilføje ham noget Ondt, ønsker

ham tvertimod alt Godt, men afskyr ham som han afskyr Forfængelighed, Pral og Hykleri.

Holberg og Hojer var indenfor det samme Slægtled i et enkelt Punkt Rivaler, desuden uensartede ved Karakter og Nationalitet. Holberg var en ensom Natur, ærgerrig i den store Stil, uden Tanke paa at ville gøre Karriere; Hojer var en Stræber, der vilde i Vejret, brugte snart sine Evner til at gøre paafaldende Nytte, snart Skandalen til at gøre Opsigt, snart Smiger til at indynde sig hos de Store, snart Albuerne til at trænge de Mindre til Side. I Frederik den Fjerdes Tid banede Hojer sig Vej ved at slutte sig til Kongens tidligere Medhustru, daværende Dronning Anna Sophias Kres; men den Tone, hvori han omtaler hende og hendes Parti i sit betydeligste historiske Skrift *König Friederich des Vierten glorwürdigstes Leben,* der af ham overraktes den følgende Konge Christian den Sjette, indeholder en sand Fornægtelse af hans Fortid; i denne Bog bærer ogsaa Foredraget og Begivenhedernes Motivering Præget af en Gudfrygtighed, hvoraf der ikke fandtes Spor i Hojers tidligere Skrifter, men som nu stemmede fortræffeligt med Hoftonen og kunde anbefale ham til en Universitetsplads, saa meget mere som den yderst mægtige Hofpræst Bluhme var hans Fætter.

For Holberg har Ungdomsfejden med Hojer (som allerede Holberg selv i sit Levned rigtigt har antydet) den Betydning, at den danner Overgangen til hans Optræden som Komiker. Han var en ung Lærd; han havde syslet med Filosofi, Historie, Retsvæsen, med lutter alvorlige Spørgsmaal, og havde begyndt deres Behandling i en upedantisk, men rent alvorlig Stil. Saa vækker Højers Plagiatbeskyldning ham; ved den kommer han for første Gang til at anslaa den polemisk-satiriske Stræng. Han opdager, at han har Braad, og han optræder til sit Forsvar som en satirisk Stridsmand i Prosa. Der er vaagnet noget Spotsk og Krigersk i ham, som vel fra den tidligste Tid af fandtes i hans Naturel, men som endnu ikke var kommet frem Sort paa Hvidt; Fejdeskrifterne mod Hojer svarer i hans Liv til, hvad *English bards and Scotch reviewers* et Aarhundrede senere er i Byrons, og som saa hyppigt hos Satirikere med et drøjt grovt Vid er der ogsaa her mere Grovhed end Vittighed i de allerførste Udbrud. Men samtidigt med, at han for første Gang udtrykker sig satirisk paa Prent, optræder han for første Gang i opdigtede Personers Navn, og vi ser

den dramatiske Evne spire samtidigt med, at den satiriske bryder frem.

Hans første Skrift havde aabnet ham Adgang til Universitetet. Han blev i Januar 1714 (altsaa ikke 30 Aar gammel) ansat som ekstraordinær Professor uden Lønning. Straks derefter rejste han for et Stipendium af 100 Daler aarlig til Udlandet, og da han to Aar efter kom hjem, levede han et Par Aar i stor Nød; han søgte og fik tarvelige Understøttelser, der vare bestemte for fattige Studerende, saaledes i Februar 1717 en Hjælp af 43 Daler af Borchs Kollegiums Kassebeholdning; i December samme Aar maatte han endog modtage 20 Daler af Trinitatis Kirkes Fattigespenge.

Kun en Uge efter var han imidlertid saa heldig at komme ud af Næringssorgen, idet han (18. December 1717) blev udnævnt til virkelig Professor, rigtignok foreløbig i Metafysiken, den Videnskab, han i lige Grad afskyede og ringeagtede som unyttigt Grubleri over Genstande, hvorom Intet kunde vides. Men det var Lærestolen i Metafysik, som var ledig, og han havde kun Valget mellem Sult og Metafysik.

Holbergs Ord om den Sorg, Metafysikens Venner følte ved hans Ansættelse, om den pligtskyldige Lovtale, han holdt over denne Videnskab, hvilken af dens Forfægtere blev kaldt dens Ligtale, er bekendte og tidtnok anførte. Men lad os stille os Situationen levende for Øje. Holberg er hurtigt kommet under Vejr med Manglerne ved Datidens og muligt alle Tiders Universitetsforedrag. Tidligt har uden Tvivl den Overbevisning dannet sig hos ham, som han i *Moralske Tanker* udtrykker i de Ord, at „de daglige *Lectiones publicæ* ere til liden eller ingen Nytte, efterdi nogle faa Personer frequentere de samme, heller af Curiositet og for at gjøre sig kiendt af Lærerne, end for at undervises“. Endnu tidligere har han rimeligvis næret den Anskuelse, som han udtaler i *Heltes Historier,* at en Sokratisk Samtale vilde være langt at foretrække for de paabudne akademiske Disputationer, hvilke han endog i et senere Skrift henviser til Abekattenes Land. Og det er visselig udenfor al Tvivl, at hans Foragt for Metafysiken var endnu langt mere levende i disse unge Aar, da han selv var hed og heftigt bevæget af den ny Tids Dannelse, end da han som halvgammel Mand i *Niels Klim* lod Beboerne af hans Idealstat, Potu, udtrykkeligt behandle Metafysikerne (og overhovedet alle Dyrkere af Videnskaben om det Overjordiske) med Aareladning

og derefter lod dem hensætte i Hospitaler og Forbedringshuse. Han har kunnet sige til Eleverne, som Mefistofeles hos Goethe siger det henimod Aarhundredets Slutning:

. . . vor allen andern Sachen
Müsst Ihr Euch an die Metaphysik machen!
Da seht, dass Ihr tiefsinnig fasst
Was in des Menschen Hirn nicht passt.
Für was drein geht, und nicht drein geht
Ein prächtig Wort zu Diensten steht.

Der staar han da altsaa med sin Afsky for Forelæsninger og Disputationer i Almindelighed og for Metafysik i Særdeleshed, holdende Foredrag og ledende Disputere-Øvelser paa Latin over Metafysiken, overværende Debat om saa barbarisk spidsfindige Spørgsmaal som *De differentia inter accidens prædicabile & prædicamentale* eller *De tribus durationibus & ubietatibus in uno infinitatis puncto* (virkelige Disputatser fra lidt tidligere Tid 1705 og 1708), selv drøftende Sjælens Natur, Englenes Egenskaber, Guddommens Væsen baade i og for sig og i Forhold til Djævlen. Han maa vise, hvorledes den guddommelige og menneskelige Natur i Kristus indgaar en *Personalunion* og forklare, hvorledes selv Djævelen, da alt Væsen er godt, maa betragtes som væsenlig god. (*Rudimenta Metaphysicæ*. Havniæ 1710.)

Djævlen var jo i hin Tids Danmark endnu en Virkelighed i Videnskaben foruden at være stadigt forekommende i det daglige Liv. Endnu i Aaret 1700 var den berømte Bekæmper af Hekseprocesserne, Hollænderen Balthasar Bekker i Anledning af sine Angreb paa den berygtede og skrækkelige Retssag om Kjøge Huskors i den nye Udgave af Bogen om samme Sag bleven kaldt „Helvedis Afskum“ og hans Skrift mod Huskorset „atheistiske Griller og Phantasier“. Holberg fortæller selv, at han paa Universitetet fandt en Forskrivning, i hvilken en ung Student afstod Fanden sin Sjæl mod en Sum af 100,000 Rigsdaler aarlig. Han indvilligede i at dysse Sagen ned, der kunde være bleven farlig nok, men som senere i Erindringen kun aflokker ham den skemtsomme Bemærkning, at Fanden rimeligvis dengang ikke har været „*per Cassa*“, siden han ikke tog mod Obligationen (Ep. 92). Endnu flere Aar senere, i 1720, blev i en lignende Anledning holdt Bøn fra alle Prædikestole i Kjøbenhavn, og atter to Aar efter blev en saadan Forskrivning højtidelig brændt af Profossen paa Gaden udenfor Garnisons Kirke.

Hver anden Dag holder Holberg af egen Drift, „især for at lokke den fornemme Ungdom (Juventutem Patriciam) til Forelæsningerne“, som det hedder i Lektionsprogrammet, Foredrag om det gamle Grækenlands og Roms Historie, men hver anden Dag maa han bide i Metafysikens sure Æble. Og medens der nu i Holbergs Høresal drøftes den rene Metafysik, disputeres ved Siden af i de filosofiske og filologiske Auditorier snart om en Glose, snart om en Partikel, snart om Æmner saa specielle som „Den rhodiske Kolos“ eller „Kong Darius's seglbesatte Vogne“, snart om arkæologiske og etnografiske Enkeltheder, behandlede i aandløs Isolerthed, som Spørgsmaalene om Grækernes Sandaler eller Romernes Ringe og Halsbaand, eller Problemerne, hvor Homer blev født, og hvorledes Aristoteles døde. Og henne paa Borchs Kollegium afholdes fire Disputationer efter hinanden over et Tema som „Kristi Tornekrone“, og fire andre over Æmnet „Merkurs Heroldstav“. (*Wielandske Lærde Tidender.*)

Al Skolastiken havde en bred teologisk Grundvold: Verdenshistorien var i Kraft af Daniels Spaadom om de fire Dyr inddelt i fire Monarkiers Historie, saa den hele nyere Historie blev en Fortsættelse af Romerrigets; Sprogvidenskaben udledede Sprogenes Forskellighed fra den bibelske Taarnbygning og gik ud fra, at „det Adamitiske eller Hebræiske“ var det fælles Stamsprog; det var et omtvistet Punkt, om Adam eller hans nærmeste Efterkommere havde opfundet Bogstavskriften; men om at Musikens Historie begyndte med Jubal var der ingen Uenighed. (Skavlan: *Holberg som Komedieforfatter.*)

Der staar han da, den stakkels Professor i Metafysik imod sin Vilje, og docerer for at tjene Livets Ophold Ting, hvorpaa han ikke tror, og hvorved han Intet kan tænke, medens foran ham nogle faa sortkjolede Studiosi skriver Visdommen ned og lærer den udenad, og medens i Høresalene rundt om det lærde Korps med hellig Alvorlighed forfægter, forklarer, slutter og beviser det rene Intet.

Er Situationen ikke ironisk, mefistofelisk eller tragikomisk?

Er det et Under, om Ironien nu bliver Grundstemningen i denne Sjæl, et Under, om Smilet, det tilbagetrængte Smil, vil frem og lejre sig om disse Læber, eller er det ikke fuldt naturligt, at den ny Professor faar et eget Syn paa dette Lærdomstempel, det Land, hvori det er et aandeligt Midtpunkt, og denne hele Verden?

Den er komisk, er den, denne Verden, det ser han nu.

Da han var ung og videbegærlig og eventyrlysten og frihedselskende som en Yngling er det, da var Verden saa *stor*. Der var uendeligt at se og at lære; det gjaldt at komme rundt. Og lille, tynd og spinkel som han var, smuttede han ud, kom igennem overalt og helskindet hjem.

Da han saa var kommen tilbage og skulde til at fortjene sit Brød, men intet Livsophold fandt; da han med alvorlig og samvittighedsfuld Flid havde udført sine tidligste Arbejder, og det første Angreb rettedes paa ham, da lærte han, at Verden var *trang*, at det var de fleste ligegyldigt, om han naaede frem eller gik tilgrunde, men at der var Andre, som vilde fortrænge ham fra hans Plads, berøve ham Agtelse og Fremtid, og han griber til Polemik og Satire som Forsvarsvaaben.

Men næsten samtidigt, netop som han er kommen i Havn, er bleven et Medlem af denne Universitas, et lille Led i noget Stort og Fornemt, Embedsmand, neddykket i en Atmosfære af Pedanteri, Lærer i det Meningsløse for de Tanketomme, opdager han, at denne Verden er *komisk*. Han ser den for første Gang under det Latterliges Synsvinkel.

Først og fremmest ser han den Verden, i hvilken han virker, saaledes. Om Formiddagen maa han paa Embedsvegne med højtidelige Miner overvære en Disputation mellem Studenter og Magistre. Men neppe hjemkommen hævner han sig ved at gribe et Blad Papir og lette sit Hjærte. Kunde vi se ham over Skuldren, vilde vi læse:

Man saae den hele Sal af Syllogismer bæve,
Nu saae man udstrakt Haand, nu saae man knyttet Næve:
Den salte Svede af de lærde Pander rand,
Sær strømmeviis paa en bedaget gammel Mand,
Som paa Cathedra stoed. Man Græsk-Latinske Pile
Med Iver mod ham skiød.

Det Spørgsmaal, der uddebateres, er om Venus i den trojanske Krig blev saaret i den højre Haand, i venstre Arm eller i Laaret. Og vi læser videre om den Overraskelse, som Gudinden Avind selv maatte føle ved at se en gammel skaldet Mand

Med slig Haardnakkethed sin Mening at forfægte,
At stride for en Ting, som var ey værd en Hægte.

Det er et Blad af første Bog af *Peder Paars*.

Holberg var neppe ene om at se Universitetets Tilstand som den var; men indenfor det selv holdt man tæt sammen: Professorerne havde i en 20 til 30 Aars Tid været indbyrdes besvogrede og fordelte i Regelen de akademiske Stipendier mellem deres egne Børn. Alt dette fik endda være, som det var; Hovedaarsagen til Universitetets Slethed var dog den, som en af de Mænd, der besad Tidens Hofdannelse og Verdensdannelse, Christian a Møinichen i Aaret 1725 i en Indberetning til Dronning Anna Sophie betegner med de følgende kraftige Ord: Men dette, som *Publicum* lider under, og gjør voris *Academie* hos fremmede og andre Stæders *Academier,* der sandelig iche med half saa gode *beneficia* ere forsiuvnede som dette, forachtit og for voris Ungdom unyttig er dette: Voris Herrer *Professores* beflitter dem intet paa at lære Ungdommen det som disse tiders fornødne Videnskaber udfordrer, men bliver ved det Gamle og dem for over 100de Aar siden foreskrevne *Methode,* som da var got, men siden Videnskaber og Menniskerne self tiid efter anden meere og meere rafineris, bør Lærerne og dertil anføre Ungdommen, om de ellers skal *passere* for Mennisker og begaa sig iblant andre Mennisker; som for Exempel om een *Militaire Person* nu skulle anføris effter dend Maade, som i Keiser *Carls* tider var brugelig, hvor lidet vilde det nytte ham! her læsis aldrig paa voris *Academie* nogit, som kand opvæche Gemytterne til een ærekiær *Ambition* eller *industrie,* de hører aldrig et ord nævne om Tidernis eller Fædrenelandets *historier,* ingen *Politica* eller *Moralia* bliver her nogensinde *tracterit* men endeel Skolemester Gloser og sandelig det, børn burde vide førend de komme af Skolerne, er det Eneste her handlis af nogle faa, som læser". (*Danske Samlinger* III.)

Dog for Holberg med hans vide Blik er det gaaet op, at dette Universitets golde, stagnerede Liv kun er et Billede i det Mindre af det hele Liv, som føres i Danmark. Som det er fat med denne Højskoles Videnskabelighed, saaledes er det fat med hele Folkets Dannelse. Hvad betyder al denne Lærdom for Folket, der i Sygdomstilfælde tyr til Signekærlinger, i Retstrætter tyr til Lovtrækkere og som oplyses af overtroiske Præster, plyndres af Fogder og faar sin Poesi og Musik gennem Degne?

Hvilken Skolegang, hvor Barnet, endnu før Ammen ret har faaet Afsked, overgives til en Skolemester, der garver dets fine Hud med Ris og Ferle, mens han pløjer og harver dets Hjærne for at udsaa Gloser i Skæppevis! Hvilken Rettergang, hvor den

Bestikkelse, Dommeren selv er for klog til at modtage, i al Mag indkasseres af hans Frue! Hvilken Kirkegang den, hvor Manden søger Kirken baade til Fropprædiken, Højmesse og Aftensang, stadigt bedende om Forladelse for de samme Synder, han mellem hver Gudstjeneste begaar paany! Hvilket Land overhovedet, hvor man har slaaet sig til Ro ved lutter forældede Skikke, Sæder, Meninger og Begreber, som man uden Hovedbrud holder sig til, og i Kraft af hvilke man møder alt Nyt og usædvanligt med Uvilje!

Jeg fød i Norge er, er Paarses Lands-Mand ey.

Lysten til at latterliggøre Omgivelserne vokser ham over Hovedet.

Han var bleven henved 35 Aar gammel og havde aldrig skrevet Vers, ja han gabede over Digte. Han havde dyrket den latinske Poesi som et nødvendigt Onde, for Sprogets Skyld, for at lære Latin, som syge Folk tager Mikstur, fordi Lægen siger, det er sundt. Nu, da han søger sig en satirisk Form og da poetiske Satirer netop er paa Moden, da han ogsaa selv har Juvenal og Boileau til daglig Læsning, begynder han med til Penneprøve — efter Juvenals blodige sjette Satire som Forbillede — at skrive sin uskyldige og lidt tamme Advarsel til en Olding mod at gifte sig, og giver sig derefter dristigt i Lag med et stort komisk Digt i episk Heltestil.

For ikke at faa de Samtidige paa Halsen skyder han Tiden over hundrede Aar tilbage og indskrænker Handlingens Skueplads til den mindste, ringest befolkede danske Ø, han kan finde.

Men dette Anholt, det er det Rhodus, hvorpaa han kan danse; det er Danmark, set gennem Spottens omvendte Kikkert.

Vistnok fik Digtet Form af en Parodi paa de fortællende Heltedigte; det var en Kunstart, Tiden yndede, og som med Rette for stedse er forladt, eftersom den søger det Komiske ikke i Karaktererne og Situationerne, men i deres Forhold til noget Fremmed, Uvedkommende, der bringes til, Gude-Maskineriet i græsk og romersk Heltedigtning; vistnok har det moret Holberg at sætte den filologiske Dannelse i Raseri ved at drive Gæk med dens Klenodier Homer og Vergil — i Samtiden var jo den over Aarhundreder sig strækkende Strid om den antike eller den moderne Kulturs større Værd brudt ud mellem Perrault og Boileau som *Querelle des anciens et des modernes,* og der kan ingen Tvivl være om, at han i sit stille Sind sympatiserede med den moderne Kundskabs Talsmænd.

Dog Hovedsagen er ikke dette parodierende Forhold til en fremmed Kultur, men Satiren over det hjemlige Civilisationstrin.

Det ramte i vide Krese, naar det om Anholt hedder:

Vor Troe er reen og puur, som den var paa de Tider,
Kong Dan ved Roret sad; vor gode Fogd ey lider,
At noget Svermerie paa Øen Fremgang faaer.
. . . .
Hans Forsæt ikkun er, den gamle, rene Troe
At holde udi Hævd, at man i Fred og Roe
Kan leve paa vor Øe. Han af *Antiquiteter*
En Elsker er; han kand ey lide ny Propheter.

Og til Stilstanden paa Anholt svarer Brutaliteten sammesteds. Kun er det at mærke, at det var ikke blot paa Anholts Kyster, der var Strandret; nej, langs hele Vesterhavets Kyst, hvor Beboerne i gamle Dage havde myrdet de Strandende, ja om Nætterne lokket dem i Land med Blus for at dræbe dem og nyde Vraget uhindret, der plyndrede man dem nu. Derfor har det en ikke ringe Rækkevidde, naar det hos Holberg med overgiven Haan slaas fast, at i det Punkt er alle Anholtboerne ens, som naar det om de tre Mænd, der med Vold havde røvet Alt fra en Skibbrudden og givet ham dybe Knivstik i Ansigtet og over hele Kroppen, hedder, at de Aaret forud dømtes til

At være Tremarks-Mænd, dog skulde Dommen være
Dem ey til *Præjuditz* paa gode Navn og Ære,
Men hver at agtes for saa god og ærlig Mand
Som andre Bønder, der besidde dette Land.

Men Holberg føler det godt og siger det rent ud, at det er Øvrighedens Skyld, naar Menigmand er sunket saa dybt. Af den burleske Skemt dukker pludselig Alvoren op, hvor Paars paa maadelige Vers, men med ikke ringe Eftertryk siger:

Hvor andres Skade og Ulykke eftertragtes,
Der troer jeg, Lov og Ret kun meget ringe agtes,
Hvor Foged, Præst og Degn kuns eget Gavn anseer,
Der hos gemene Mand kand ikke ventes meer.

Dog det Alvorlige glider straks paany over i det Burleske. I dette sit første komiske Værk har Holberg en Dristighed, som han, klog af Erfaring, aldrig senere fandt igen, den at angribe Gejstligheden. Præsten paa Anholt er en Mand, som kan mere

end sit Fadervor. Han forstaar at klemme Offer og Begravelsespenge af sine Bønder og er ikke altfor samvittighedsfuld i de Midler, han anvender; han bruger deres Spøgelsefrygt, som han ikke deler, til at vække en indbringende Gudsfrygt hos dem. Naar Helhesten besøger dem, Dødninger kniber dem, Maren rider dem, saa er Aarsagen den, at de har aflagt deres Sjælesørger altfor knapt.

Da han en Dag erfarer Christen Holcks Frækhed at tilrane sig seks Tønder Korinther fra et Skib, der ladet med Korinther drev iland, siger han, for paa én Gang at hævde sit Ry for at kunne udfinde det Dulgte og samtidigt forfærde Ransmanden, i sin Prædiken disse Ord:

Det gik ey før saa til i gammel Tiid og Dage,
At man fra Præst og Fogd, hvad tilkom, torde tage.
I de Corinthiers det siette det jo staaer. —
Den gode Christen Holck stod som et slagtet Faar.

Til denne Satire over Prædikenerne slutter sig det endnu langt dristigere og lystigere Sted, hvor Kokken skal henrettes for sin slette Færd under Paarses Kamp mod Strandrøverne, men der ikke findes Nogen, som kan forberede ham til Døden, og saa en halvstuderet Person blandt Røverne tilbyder at berette ham. Skæmten er her saa kaad, at man, dersom der var blevet passet mindre godt paa, havde kunnet overse Satiren, den dækker:

Omsider gav sig an en halv studeret Røver,
Han sagde: Synder! hør, du dig ey meer bedrøver.
Jeg for vor Præst Hr. Niels har præket meget tidt;
Det falder mig heel let, jeg agter det kun lidt.

Med Spotten over det gejstlige Væsen staar Spotten over det retslige Uvæsen i nær Forbindelse. Er det ikke en fortræffelig Satire over det Forsvar, man i hine Tider (og senere) undte den Anklagede, naar han i Digtet først bliver dømt, saa faar Tilladelse til at sige hvad han kan til sin Redning:

Til hannem Peder Paars, vor President, sig vendte,
Og sagde overlydt: Niels Hanssen, fordum Kok!
Man her besluttet har, dit Hoved paa en Blok
At hugge af. Dog maa du dig først frit forsvare:
Vi ingen nægte sligt, som er i saadan Fare.

Paa mange Steder er Overgivenheden nu vel saa ung og vild, at Satiren drukner i den. Saaledes, naar de Indfødte paa Anholt med Kenderblikke iagttager den forsøgte Henrettelse af Kokken og da de har Færdigheden i at nedhugge Skibbrudne, udler Paarses Profos som en Fusker. Eller naar det hedder sig, at den tidligere Præst vel tog fire Mark for Barnedaab, hvad der var to Mark over Taksten, men forsaavidt var i sin Ret, som han næsten regelmæssig gik glip af sine Begravelsespenge:

To Mark mig tilladt er for Børne-Daab at tage,
To for Begravelse. Nu kommer faa af Dage
Paa sotte seng; thi de fast alle bliver hengt,
Derfore jeg min Ret kand tage ufortenkt.

Eller naar Maaden, paa hvilken Fogden som Rettens Haandhæver tager sin Fordel i Agt, beskrives med disse Ord:

Han fra forfulgte Folk kun Penge tog, ey Ære,
De kand sig, sagde han, med Gud og Æren nære.

Men man kan aldrig tro Freden. Thi selv paa de Steder, hvor Digteren fjerner sig stærkest fra det Sandsynlige, ja fra Virkeligheden, fremkommer — midt i en Situation, der kun har Mening som parodisk, og lagte i Munden paa en Mand, hvis Væsen blot er Latterlighed — Ytringer saa skærende, at man ved deres Ironi næsten mindes Swift. Saaledes hvor Peder Paars har opstillet sit Mandskab i Slagorden og Peer Skriver som Høvedsmand holder Tale til Folkene paa højre Fløj for at indgyde dem Mod til at trodse Slagets Farer. Hans Ord sprænger Skedevand ikke blot paa Øvrigheden, men i Ansigtet paa selve Landets Regering;

I usle Vornede! Hvad Nytte eller Gavn,
Hvad Fordeel er for jer, at I paa Eders Stavn
Af Sult og Armod døer? Nu kand I med stor Ære
Opoffre eders Liv. I drives jo som Mære
Til Arbeyd af jer Fogd, jer Herskab og jer Præst;
Ey nogen Dag er fri, ey Søndag eller Fest,
Og om I skulde døe i denne Kriig og Feyde,
Jer Tilstand ikke meer jer nogen skal bebreyde.
I dog ved Døden kun kand Fængslet blive qvit.
Her ingen Rifogd er, jeg taler derfor frit.

Det nyttede heller ikke Holberg det mindste, at han formelt havde lagt Handlingen tilbage til tre Aar før Kalmarkrigen. I den

det Rostgaardske Klageskrift af Gram vedføjede Analyse er alle de ufrivillige Anakronismer omhyggeligt fremdragne og sammenstillede: at der tales om Eugenius, om Kjøge Huskors, om Vingaards Curtius-Oversættelse; at Embedsmændene fører Titler som Præsident, Auditør, Adjutant; at Genstande som Pudehynder, Kalemankes-Veste, Røgtobak, Lanter-Spil fremstilles som brugte og kendte af Menigmand, hvad altsammen røber en langt senere Tidsalder.

Holbergs Holdning overfor det filologiske Pindehuggeri blev godt forstaaet og er i Anklagen opfattet og fremstilt, som havde han vendt sine slette Vaaben mod Dannelsen. Klagen fremhæver „Hans onde *intention* med *literatura,* og aabenbare forsæt at vilde have *ridiculeret* og udryddet af Skolerne de bedste gamle Skribenter i det *latinske* og Grædske Sprog (hvori hand selv viser sig meget uerfaren) særdeles *Homerum* og *Virgilium,* hvilke sandeligen ikke (disværre!) tygges nu om Dage saa længe paa i Skolen som skee burde — som dog *Auctor* klager". Løjerne med Universitetsprofessorerne betegnes som formastelig Haan over de „høylovligste" Kongers akademiske Fundatser, ja giver Anledning til dette personlige Udfald: „Vist nok maa hand selv være en meget slet og ælendig Karl i det slags, som han beteer sig saa overmaade vred paa".

Dog hvad der især havde opbragt Tidens Lærde, det var at Holberg syntes dem at ophidse Menigmand mod Dannelsen. Derfor hedder det i Klagen:

„Det som meget *satyrice* fortælles om en Disputatz og paafølgende liderlige og urimelige Slagsmaal paa *Universitetet* (saadant der knap skal gives noget Exempel eller lighed til i Christenheden; thi aldrig er nogenstæds sligt passeret) kand af Bispens Skæg [de protestantiske Biskopper for Sjælland bar Skæg indtil 1710] bevises ikke at henhøre til andet *Universitet* end det kiøbenhavnske; og om Auctor med slig en skammelig Historie ikke søger at vil give den gemene Mand en ham selv behagelig *idée* om vores *Universitet* og lærde Sager, maae enhver dømme; Gemene Mand, som veed lidet af sligt, og burde snarere styrkes i gode og *avantageuse* tanker *de re literaria,* end som med saa skammelige og allerusandfærdigste Digt forføres, faaer her nok til deres *curiosité*". (Chr. Bruun: *Peder Paars.*)

Peder Paars ligger for os som den første Frugt af Holbergs digteriske Evne, sildigt moden og saftrig.

Og Ordet Frugt, dette Billed, der saa ofte anvendes urigtigt om Aandens Frembringelser, passer netop paa dette Værk; thi Frugten er jo ikke blot Resultat, ikke blot noget færdigt, der afslutter en Udvikling, men den indeholder Kærnehuset med talrige nye Vækster i Spiren. Saaledes indeholder *Paars*, denne første Frembringelse af et komisk Geni, Spirerne til en hel Række af de Værker, der fulgte.

Det har med Rette vakt Forbavselse, at Holberg i kun tre knappe Aar, fra Begyndelsen af 1722 til Slutningen af 1724 har forfattet alle de nogle og tyve Skuespil, der har baaret og vil bære hans Navn til Efterverdenen; det er en Produktivitet — mindst syv Komedier om Aaret — der er enestaaende i nordisk Literatur, dobbelt mærkelig hos en Mand, der skriver mellem sit 37te og sit 40de Aar. Man nærmer sig til Forstaaelsen af denne Kendsgærning, naar man ser, hvorledes de Skikkelser, Situationer, Repliker, der snart i Komedierne skulde fremtræde lyslevende for Samtidens Øjne, ligger sammentrængte her i bugnende Fylde, paa Nippet til at sprænge det Fortælleformens Hylster, i hvilke de er svøbte.

Det er her næsten alt, lige fra Indfald og Vendinger (som „der höllische Gott Plutarchus“ eller „Han døde, det er sandt, men Febren ham forlod“) indtil Grundrids til Karaktertyper. Fattes end Henrikskikkelsen, saa findes dog allerede det første Udkast til Pernillefiguren i den drøje Marthe, om hvem det hedder:

I Underfundighed hun havde ey sin Lige,
Hun deri eftergav ey nogen Fruer-Pige; . . . . .
Sliig vittig Kokke-Tøs man ey skal kunde faae,
Om man fra Anholts Land til Lessøe vilde gaae.

og om hvem det siges, nøjagtigt som senere om Pernille, at havde hun studeret, vilde hun have drevet det videre end nogen Mand.

Mest overraskende er det dog at møde ikke blot slige abstrakte Udkast, men hist og her en Haandfuld Vers, fra hvilke saa en, saa en anden af Komediernes mest bekendte Personligheder synes at rejse sit Hoved.

Hvor Talen er om dem, der har fundet Paarses Slagorden mangelfuld, hedder det:

Men hvilken General vel findes i et Land,
Fra slige Domme som befriet være kand?
Hvad er vel meer gemeent, end Pøblen høre raabe:
O hvilken General! o hvilken ussel Taabe!

O havde han sin Sag lidt bedre haft i Agt,
Han havde kundet slaae den heele store Magt! —
Saa tale hører man hver Dag en Skrædder, Skinder,
En Snidker, Timmermand, en Maler, Børstenbinder.
Eugenius kand selv ey holde noget Slag,
En Fisker-Kierling jo paa Torvet i den Hag
Tør sige offentlig, han sig forløbet haver.
Der er fast ingen Snak, mig mere Hjertet gnaver.

Og hvor Fogdens Krigskunst kritiseres, er samme Klagemaal udtrykt i andre Ord:

Enhver vil Statsmand være
Hver Bonde, Handverksmand en General kan lære . . . .
Der er fast intet Skrid en General kand giøre
En Handverksmand jo veed det bedre at udføre . . . .
Hos Pøblen derfor man kand kalde Raserie,
At ville dømme om Regiering, Politie.

Det er tydeligt nok, at her ligger hele Æmnet til *Den politiske Kandestøber* som i en Nød. Selve Karakteren er let skitseret i denne Haandværksmand, der vil lære Generalerne at vinde Slag. Men mere endnu: selve Hovedsituationen er udkastet længere hen i Digtet. I Christen Storcks Hus lærer vi et formeligt *Collegium politicum* at kende:

Man hørde selsom Snak: mit Folk var reent af Lave;
Een med en Keyser holdt, en anden med en Pave,
Een vilde slutte Fred, en anden var for Kriig,
Een Fienden med Magt, en anden slog med Sviig.
— — — — — Een Bispen slog af Munster
Een Førsten udaf Cøln, een Greven udaf Mentz,
Nu var man udi Aars, nu Randers, nu Florentz.

Tyske Jochum læser højt af Aviserne: *Man schreibet von Paris* og giver sin bekendte Oversættelse deraf, da Kollegiet forstyrres af Christen med Krabadsken ganske som i Komedien af Geske.

Eller man læse disse Vers:

Jeg havde denne Nat vel ligget i hans Huus,
Og ikke gaaet hjem i Uveyr, Regn og Sluus,
Hvis til U-lykke ey var kommen Gert Westphaler,
Som om en Glose tit i sexten Timer taler.
Han om sin Reyse nys fra Haderslev til Kiel
Sex Timer vævede, og kom dog kun en Miil.

Jeg slumred, vogned tit, han holdt alt ved at præke,
Saa Præstekonen ham af Stuen maatte trække,
Thi det alt Midnat var. Han agted det ey stort,
I Gaarden prækede indtil den store Port . . . .
Han er i Herredet vor allerstørste Plage
Og mægtig er med Snak at tage Folk af Dage . . . .
Han visse Timer har om visse Ting at præke . . . .
I Morgen Mandag er, hvad Snak da bringes for,
Saa Enden dog ud paa de 7 Churførster gaaer.
Om een kun sige vil, man efter Salt-Mad tørster,
Saa Talen dreyer han dog paa de 7 Churførster.

Her er Gert Westphalers Rolle anlagt, ikke blot i Almindelighed som den evigt snaksomme Barber, men med selve sine Hoved-Anekdoter.

Og man finder her Karakterer, som først bliver udførte i Skuespil, der ikke hører til Holbergs ældste Sæt, Per Degns f. Eks.:

Man ellers kand Per Degn til største Ære sige,
At han sit Amt forstaaer, og deri faa har Lige;
Hans For-Mand, som dog vel sig deri kunde snoe,
Naar han kun fik et Lam, da denne faaer en Koe.
Han mesterligen veed paa Psalmer Taxt at sette,
Naar han kun lidet faaer, saa siunger han de slette.
Jeg mindes, at en Mand, hvis ældste Søn var død,
Per Degn paa Klingen gik, og hannem hæftig brød.
Han gav ham kun en Mark; han havde ikke Kræfter
At give meer. Heel vel, du Psalmer faaer derefter,
Han sagde. Bonden da ham svarede: Jeg veed,
At saadant hielper ey min Søn til Salighed.
Peer blev da hæftig vred, og beed sig udi Tommen.
Der ingen salig er, før han i Grav er kommen . . . .
Da Bonden blev forskrækt, tog op et to Marks-Stykke . . .
Saa snild var han.

Dette er jo vel langtfra ikke den hele Karakter. Men vi finder forskellige andre Træk til den spredte rundt om hos andre Personer, som naar det f. Eks. hedder om Peer Ruus:

Han havde ogsaa lært en Hob latinske Gloser,
Han vidste paa det Sprog at nævne Buxer, Hoser,
Bryst, Pande, Hage, Kind, Hals, Hoved, Huud og Haar,
Tand, Øye, Næse, Mund, Arm, Hænder, Fødder, Laar . . . .
Grammatica han dog ey havde faaet fat,
Han lod sig nøye med at læse sin Donat.
Sin Credo kunde han som andre sine Lige,
Skiønt han det ey forstod, men det vil intet sige.

Og Per Degn er ikke den eneste Skikkelse af *Erasmus Montanus*, som vi allerede møder her, ogsaa den lærde Student Per Iversen omtales og Hververen Niels Korporal optræder i Embedsgerning.

Er det fremdeles ikke som en første Skitse til en af de mest bekendte og pudsige Situationer i *Jeppe paa Bjerget*, naar det om Kokken hedder:

Niels faldt paa Jorden ned
Som død, men gandske heel . . . . . .
— — — — — det var dem ikke let
Med Ord og Trudsler at faae Kokken af de Tanker,
Han jo var død. I Mænd! mig intet mere anker,
Han sagde, end at I vil giøre mig Fortred
I andet Liv. I er ey meer min Øvrighed . . . .
I bilder mig ey ind, at jeg nok er i Live,
En Kriigs-Ret har mig dømt; en Kriigs-Ret kand mig give
Alleene Liv igien.

Flygtigt viser sig Profilen af v. Tyboe som Gert Lieutenant.

thi han ey holder Stand
I noget Feldt-Slag, men bag Busken smukt sig skiuler,
Ved første Salve han sig seer om Flugt og Huler.

Tydeligt ses Diderich Menschen-Skræk *en face* i Korporalens Lignelse:

Hans fæle Ansigt og hans martialske Mine,
Hans stolte Gang, hvormed man saae ham ind at trine,
Fast en Achilles selv indjage kunde Skrek,
Ey Attila saae ud i Feldt-Slag mere frek . . . .
Han ryster sin Peruque, man tænker, hvert et Haar
Medusæ Slanger er, som paa hans Axle gaaer.

Meget hyppigt er endelig Situationer og satiriske Udfald i Komedierne allerede anlagte her. Slagsmaalet mellem Hestedoktoren og den gamle Gunild er en tydelig Parallel til det mellem Barberen og Signekællingen i *Barselstuen*, Udfaldene mod Projektmagere forbereder dem, som fra *Niels Klim* gaar over i *Republiquen*, de talrige Scener, hvor en Person holder en anden for Genganger, knæler og beder for sig, indvarsler tilsvarende i *Mascarade, Uden Hoved og Hale* (hvor gamle Gunild kommer igen), og i *Abracadabra*.

Dog interessantest er det maaske, at vi allerede her i Omrids har det Skuespil, som paa en Maade sammenfatter Holbergs hele

Stilling til sin Samtid, *Det lykkelige Skibbrud.* Den Forbitrelse og Miskendelse, som første Bog af *Peder Paars* havde fremkaldt, vakte en vis pessimistisk Stemning hos Holberg, den Stemning, han lidt senere gav Udtryk i disse Ord: „Som de fleeste Mennesker udi Verden ere enten onde eller uriimelige, saa finde og de fleeste ikke deres Regning ved, at der ere *Satyrici* til i Verden, som male dem af med rette Farve". Derfor stiger i sidste Bog hans egen ideale Skikkelse som den forfulgte Stadssatyrikus, den senere Philemon, op af Digtet. Der sidder han ved Værtens Bord som „en bleg og mager Mand", der aldrig drikker sig nogen Rus:

Han sad og smilede af denne drukne Tale
Gav Agt paa al den Snak fra Hovedet til Hale.
Han meget ærbar var, dog kunde man tit see,
At han sig barede med Møye for at lee.

Værten fremhæver hans Værd paa Rosiflengius' Bekostning:

Han kunde skrive som Jens Busk og andre flere
Til Folks Berømmelse og giøre Sort til Hvit
Og derfor Gaver faae. Hans Svoger siger tit:
Min kiære Broder! giør ey flere slige Skrifter,
Skriv heller Folk til Roes.

Hvorfor priser han ikke Gert Løjtnant, der ifjor kom hjem fra den tyske Fejde, hvorfor lovsynger han ikke Mads Degn, der saa gærne ser sit Navn paa Tryk og hvis Hustru er saa frugtbar, hvorfor gør han ikke et Vers til Ære for den lærde Skolemester, der aarligt udgiver saa skønne Bøger? Han kan ikke overvinde sig dertil. Ikke Trusler, ikke Pinebænk vilde kunne bringe ham til at sige andet om den navnkundige Skolemester, end at han er en Generalpedant. Ja

Om en Landsthings-Dom mig tvang at sige andet,
Jeg skulde heller mig begive ud af Landet,
Ja viske i et Hul, som Midæ Hof-Balbeer:
Skolmester er Pedant, jeg tør ey sige meer.

Paars spørger naivt, hvad Løn Den vel nyder, der har denne vanskelige Bestilling; der maa jo dog falde en Hoben for at skrive om og gaa meget af al Slags i Svang der i Staden.

Ham svarte Værten da: Hans visse Løn er liden:
Men han lidt Extra faaer om Aaret undertiden:
I Fior han i mit Huus en banked Trøye fik,
Det andet Aar det og ey bedre med ham gik.
Af een og anden han maa udstaae mange Plager;
Men Øvrigheden ham dog tit i Forsvar tager.
For nogle Maaneder han slet medhandlet blev,
Et hesligt Skandskrift da en anden mod ham skrev;
Man siger, at der nok et andet er i Gierde.
Men slige Skrifter kun er plumpe og u-lærde;
Thi Folk, som skiønsom er, ret elsker samme Mand
Og holder, at han er fornøden i vort Land.

Ganske i samme Aand, dog uden den stærke Fremhæven af den tilsigtede eller stiftede Nytte, forsvarer Holberg i sin *Critique* over Peder Paars sig mod de Angreb, hvormed Misundelse og Galdesyge forbitrer hans Liv, med Paaberaabelse af den uimodstaaelige digteriske Drift. Han véd ret vel, at han ikke kan undgaa Fortræd af hvad han skriver, men han kan ikke ændre det:

min *Musa* er for kaad,
Den i Bevægelse tidt sætter saa mit Blod,
At jeg ey sove kand, før jeg i Pennen fører
Alt Galskab, Giekkerie, alt hvad jeg seer og hører.
Ved mindste Leylighed min *Musa* siger: Skriv,
Her er *Materie,* gak hen, Afridsning giv!
Jeg ofte siger ney med en Catonisk Mine;
Det hielper ey, thi jeg omdrives som *Machine.*
Jeg *disputerer* tidt, jeg bander, og seer suur;
Den leer, og siger: du ey ændrer din Natur.

I dette Digt kommer tilmed en finere Følsomhed end man ellers er vant til at møde hos Holberg, en virkelig poetisk Vemod frem i denne melankolske Slutningsvending:

Maaskee, i Graven naar forraadnet er hans Krop,
Maaskee, naar ved hans Død all Avind holder op,
Man slaaer paa anden Streng, i anden Tone spiller,
Men seer med Øyne det, man nu ey seer med Briller.
Lad være, Lærdom ey er skiulet derudi,
Lad være, at det er kun simpel *Phantasie:*
Et kunstigt Arbeyd, skiønt det er af ingen Nytte,
Med lærde Skrifter dog en Kiender ey vil bytte.
. . . .
Een skaffer Landet Ret, en anden skaffer Ære,
Een sig af Lærdom, een af Geist sig viiser rig.
Een klog, skarpsindig er; een er guddommelig.

Det vilde imidlertid være urigtigt at lægge stærk Vægt paa denne vemodige Tone og dette Udbrud af en berettiget Selvfølelses Patos. Philemon-Stemningen er ikke den herskende. Grundstemningen er endnu næsten udelukkende Ungdommens Overgivenhed som Bærer af Mandens Vid. Skønt *Paars* paa alle Punkter indleder og forbereder Komedierne, er der den Grundforskel mellem Synspunkterne i Digtet og i *Den danske Skueplads*, at Holberg her har kæmpet sig frem til fuld Upartiskhed og retter sine satiriske Hug ligeligt mod den yngre og ældre Slægt, medens han hist endnu samler sin hele aandelige Kraft til Angreb paa den ældre. *Peder Paars* er direkte Satire mod det, som bestaar, og tager intetsomhelst polemisk Hensyn til det, som vokser op. Der er en Ungdom heri, som er højst ualmindelig i Tiden, næsten lige saa ualmindelig som Geniet. Hos den saa langt ringere begavede samtidige Satiriker Christian Falster findes intet Tilsvarende; hans moralske Gennemheglinger gaar fra først af ligeligt ud over begge Slægtled.

Der var jo nemlig to Slægtled, som stod haardt mod hinanden: Fædrene med deres gravitetiske Anstand og spidsborgerlige Despoti, med Professorhovmoden, Rangsygen, Overtroen, Fordommene, Skinhelligheden, Forbitrelsen paa alt Nyt — og Sønnerne med deres Modedaarskaber, deres Parisererindringer, deres Forlystelsessyge, deres Studentervittigheder og deres til Skue stillede og for Omslag meget udsatte Vantro.

I de Holbergske Komedier gaar det (som allerede C. W. Smith meget rigtigt har vist) temmelig ligeligt ud over begge Slægtled, om end Sympatien i Regelen er paa de Yngres Side, idet de har en uimodstaaeligt veltalende Talsmand i Henrik, en højst forslagen Beskytterinde i Pernille. Men i *Peder Paars* er Holberg endnu for ung til at føle Kald og Drift til Latterliggøren af den Generation, der maatte synes hans naturlige Forbundsfælle. Her forekommer ingen Jean de France, ingen Erasmus Montanus, ikke engang en maskeradebesøgende Leander. Hele Angrebets Energi er her rettet mod Vedtægtens dyriske Raahed, mod den i sit Fedt nedsyltede Dumhed, mod det hæderkronede Pedanteris Vissenhed og Tørhed, mod alt det Smaastadsagtige, som Landets Isolerthed fra Omverdenen havde havt i Følge.

Deraf det Foraarsagtige ved *Peder Paars* trods alt det Stive og Kunstlede, Kedelige og Gammeldags, som Formen nuomstunder frembyder. Deraf ogsaa den kaade Overgivenhed, hvormed Holberg

i disse første Aar stundom sprænger den stive Aleksandriner-Form, som i *Gratulations*-Verset til Hans Mikkelsens Ære. Hvor er han ung i disse Halvvejs-Vers, der spotter den affekterede Pænhed! Det er, som saa' man den gladeste Satyr slaa Kolbøtter, naar man læser dette Selvforsvar:

Man roser Flatterie, skiønt sligt en Kokke-Pige,
Skiønt en Skoemager, en Lakey med Gunst at sige,
Og med Permission en Bødker giøre kand,
Ja, reverenter talt, en Kudsk, en Kieldermand.
Hvis Autor spillede paa den Strenge,
Da er jeg vis paa, og jeg turde vedde om hvor høyt det var, ja mig end lade derpaa henge,
Med beste Skialdre han i Classe var sat,
Da derimod enhver, indtil de Tøse, som selge 3 Snørebaand for 1 Skilling, har ham dygtig fat.
Saa gik det *Boileau*, saa gik det og *Molière*,
Saa *Juvenalis* jo i sin Tid, Læser kiere!
Saa og *Lucilius*, som gik den samme Vey;
Mon nogen vel gaar fri, siig mig? ach ney! ach ney!

Vi har da nu set, hvorledes Holberg i *Peder Paars* under Skin af at parodiere Vergil hudfletter den hjemlige Kultur, og vi har set, hvorledes den senere Dramatikers Skikkelser løser sig ud fra den episke Baggrund: Bremenfeld og Jeppe, Per Degn og Gert og Tyboe, tilsidst det spøgefulde Selvportræt, hin Stadssatyrikus, der er Udkastet til det idealiserede Billede i *Det lykkelige Skibbrud*. Der er vel langt fra Czar Peter til Philemon; men store Tugtemestere er de begge.

I sit Digt *Den Jydske Feyde* har Holberg givet et afskrækkende Billed af Gudinden Pedanteria. Det var, som vi saa', da han for at undgaa Fattigvæsenet indgik sit Fornuft- og Tvangsgiftermaal med hende, at han første Gang følte som Komiker.

Satiren over Universitetet er Udgangspunktet i *Peder Paars*. Det lader sig ikke blot slutte deraf, at Slagsmaalet med Bøgerne under Disputationen i første Bogs tredje Sang som det eneste Sted, der indeholder en direkte Efterligning af Boileau's *Le lutrin*, maa være det først udkastede; thi Holberg begynder stedse med Efterligning; men ogsaa deraf, at Holberg umiddelbart efter at have endt sit Heltedigt, saa at sige i samme Fart, skriver det Universitetsprogram i Anledning af Baccalaureigradens Uddeling, der skulde være udkommet den 7. Juni 1720, men som efter at være forelagt

Konsistorium blev undertrykt og erstattet med et andet af Gram, Datidens Madvig.

Det blev undertrykt som daarlig skrevet, men i Virkeligheden, fordi dets Indhold var Ironi, en ironisk Trøst til Universitetet i Anledning af de metafysiske Studiers Forfald. Der havde det Aar kun meldt sig femten Kandidater til Eksamen: „vort Universitet, der aarlig plejer at frembringe saa mange Kandidater, at det kappes med de frugtbareste, er i disse Aar indskrumpet ved en uventet Tørke.“ Holberg skildrer Sorgen derover i denne burleske Stil: „herover raaber alle, at der bør indstiftes Bededage, ser op til Himlen, klynker og klager; ikke faa hyler og jamrer, roser de henfarne Dage og bebuder Barbariets Tider og den lærde Verdens Undergang . . . Ikke blot Paladser, men borgerlige Huse, Torve og faste Borge genlyder daglig af disse Klager, disse Suk . . . Nogle mener jo, at Grader og Værdigheder er Universitetets Livsaander.“ Han forklarer saa, at den Aftagen af Kandidater, som nu iagttages ved den danske Højskole, ikke er ejendommelig for den, men de filosofiske Professorer gør overhovedet nu kun maadelig Lykke. Tidens Strøm er skiftet: „Den Mangel, vi lider under, er ikke os egen, men fælles for vort og andre, *særlig aldrende,* Samfund“. Han vender sig saa til de Unge med den næsten overgivne Vending, at jo færre de er, des mere Ære for dem; thi ligesom Varer, naar der er altfor stor Overflod paa dem, falder i Pris, saaledes o. s. v.

Graden skulde tildeles Kandidaterne af den højærværdige og højlærde S. Lintrup — Holbergs gamle, forhadte Rektor. Taleren glemmer ham ikke; han fremhæver, hvad det vil sige, at enhver af Kandidaternes Fortjeneste skal foredrages af denne berømte Mand, „hvem vore Muser erkender for deres Fosterfader og ved hvis Bortgang fra Universitetet de lider et ubodeligt Tab“. Ja han slutter med Vendingen: „og er dette Kransen paa dette Aars Kandidaters Lykke, at de faar den mest veltalende Lovpriser.“ Intet Under, at Talen blev undertrykt*).

*) En ren Misforstaaelse ligger til Grund for det Udfald mod Riegels, som findes hos N. M. Petersen, hvor han omtaler dette Program: „Riegels, der besudler alt, hvad han rører ved, siger, at man for ret at forstaa Holberg, maa erindre, at han dette Aar var Decanus, og naar der kun meldte sig femten til Graden, blev der kun en ringe Sum til Deling.“ Riegels vil simpelthen forklare Holbergs Udsagn, at Professorerne ved

Holberg fremstaar oprindeligt i sine Digtninge mindre som Fremstiller end som Angriber. Han havde, da han udgav første Bog af *Peder Paars* ingen klar Plan for Værket som Helhed, og Følgen blev, at det ikke fik nogen virkelig Enhed eller Sammenhæng. Straks i Begyndelsen udslyngede han det Vigtigste af, hvad Spydigt han havde at sige om danske Tilstande. Da Forbitrelsen, som mødte ham, viste sig uventet stor, sakkede hans Interesse af, og kun den Yndest, Digtet ligefuldt fandt hos den brede Befolkning, bevægede ham til at fortsætte, skønt han „altid haver staaet færdig ved mindste Erindring og Nik at afbryde det". Dog har han „ikke misbrugt Publicums Faveur", tvertimod. „De fleeste have holdet for, at jeg udi min Continuation haver heller svækket end skiærpet Satiren, hvilket og er sandt." Han ikke blot svækkede Satiren, men fjerde Bog optages næsten helt af Selvforsvar. Bogen gik i Stykker under hans Hænder, og han holdt op midt i, uden, som han havde lovet, at føre Peder Paars til sin Kæreste og tilbage.

Det er betegnende, at dette Holbergs første Angreb paa hjemlige Tilstande udmunder i Selvforsvar. Saasnart han forsøgte at bruge Offensiven, saa' han sig vist tilbage til at værge sig selv.

Han erfarede det paany, da hans Universitetsprogram blev undertrykt. Han gjorde samme Erfaring som Satiredigter. Næppe havde han faaet *Peder Paars* fra Haanden, før han med den Selvtillid, der betegner ham, og med sin stadige Drift til at forsøge sig i alle Kunstarter, hvori andre havde udmærket sig, gav sig til at skrive en Række af Satirer. Ogsaa paa dette Omraade tog han fra først af Boileau til Mønster og begyndte med umiddelbar Efterligning. Hans første Satire har ikke blot samme Æmne som Boileau's ottende, men følger denne i Begyndelsen Skridt for Skridt. Boileau havde vist, at Mennesket er værre, frygteligere end Dyrene; Holberg føjer til, at det ovenikøbet er latterligt. Hurtigt kommer da hans eget Væsen til sin Ret, og vi kender ham igen i de dristige Angreb paa Overtro, Pedanteri og Intolerance. Han skriver her mod Overtroen Vers som disse:

End om en *Cicero* nu opstod fra de Døde
Og en *Procession* i Spanien skulde møde

---

ikke at gøre sig Flid med Studenterne vilde handle mod deres egen pekuniære Interesse, saa Skylden ligger hos den forældede Videnskab, ikke hos dem.

Og saae, at man tilbad et lidet Stykke Brød,
Paa vore vegne han af Blusel jo blev rød . . .
Man giorde Guder før af graae Steen, Planke, Fiel,
Nu mere kunstig man dem giør af Hvedemeel.

eller som disse:

Hver Tanker om sig har, en Orm, en ussel Stakkel
Sig bilder ind, at der for hans Skyld skeer Mirakel . . .
For ussel Maddik Gud Naturens Love bryder.
Om Miden paa en Ost af Hovmod vilde troe,
At heele Jord for ham var skabt, man ham beloe . . .
Slig Daarlighed var stor, dog vor ey overgik.

Men tidligt mærkede Holberg, at denne Form for Angrebet hverken laa godt for ham eller ret slog an. Han manede sig selv spøgende til Forsigtighed:

Men *Musa!* gaa et Trin tilbage, styr din Iver
Hvo saadan Bylde rør, den jo forhadet bliver . . .
Brug heller andet Sværd, du kiender jo din Skiebne,
Søg Kirker, Skoler ey imod dig at bevæbne.

Og tydeligt er det, at han ikke blot af sin Erfaring, men af sit hele digteriske Naturel dreves ind paa Fremstilling istedenfor Angreb, dreves til Skuespillet, bort fra Satiren.

Det er imidlertid interessant at se, hvorledes han her paa Tærskelen til sin Optræden som Komediedigter stræber at gøre sig Rede for sin poetiske Verdensanskuelse. Spørgsmaalet i den første Satire er det, om man bør græde eller le, naar man betragter Menneskelivet, og Svaret falder ud til, at skønt Mennesket i Brutalitet og Grusomhed staar under Dyret, og ved sin Overtro, Undertro, Krigsgalskab og Utaalsomhed vel maa indgyde Rædsel, er, naar alt kommer til alt, Latter mere filosofisk end Graad.

Saa skiller da intet mere uden et Forhæng, der netop vil til at hæve sig, den store Digter fra Skuet af den indre Scene, hans Indbildningskraft ufrivilligt befolker. Snart brister Sløret for Sjælens Øje, snart lyder de lystige, larmende Stemmer paa den aabne Gade; Spidsborgerne breder sig, Narrene boltrer sig, Viddet lyser og funkler og spørger, om der endnu er Fornuft, sund Sans, lyst og godt Humør i Landet, og Latteren svarer først fra En, saa fra en Anden, saa med rungende, stigende Latterkor sit befriende, jublende Ja.

Den stille og ensomme, lunt smilende Universitetsprofessor, Geniet, som ingen kunde gøre en Pedant af, han ser og hører det Altsammen forud. Der sidder han i sit tarvelige Logis paa Kjøbmagergade „udi Sukkerbagerboden næst op til David Skolemesters Gaard“, men hans Aand stiger og svæver lig en Glente med udbredte Vinger over Staden, over Landet, rede til at slaa ned. Han er en enlig og ingen kvindekær Mand; men han har sin Muse, og hun sin vingede Hest; ingen Pegasus, som den Filologerne har travlt med; der er ikke Staldrum til nogen Pegasus hos ham. Hans Muses Pegasus det er Solstraalen, der falder ind gennem Ruden. Et Spring, og det overgivne Pigebarn sidder til Hest paa Solstraalen, og hendes hvide Gevandt spiller i alle Regnbuens Farver under den lystige Himmelfart. Stig lette Muse! til du rører Aristofanes' skyede Himmel med din Haand, bank paa Elysiums Porte og hils paa Plautus og Molière, og lad dig saa atter synke til du har den hjemlige Virkeligheds faste Grund under dine Fødder, se dig om overalt, gennemsku Menneskene med dit kloge, skarpe Blik og nævn saa, kraftig og djærv og usnerpet som du er, Alt med det rette Navn for din Digter!

IV.

Apologien for Sangeren Tigellius, Holbergs anden Satire, behandler en Sag, der fra Digterens første Ungdom af sysselsætter ham, men vedbliver at staa for ham som en Gaade: menneskelige Karakterers Foranderlighed, den Rigdom af Modsætninger og Selvmodsigelser, af hvilken Menneskevæsenet synes at bestaa, hele Folkeslags Svajen mellem Barbari og forkunstlet Kultur, Overtro og Vantro, og de enkelte Personligheders Vekslen mellem Flid og Ladhed, Indesluttethed og Meddelsomhed, Hovmod og Jævnhed. Hvert Øjeblik, hedder det i Satiren, møder man en Proteus. Sangeren Tigellius, der hos Horats er et Mønster paa Omskiftelighed, er saa lidet en Undtagelse, at var der Vinduer for Hjerterne, vilde man finde lidt Tigelliansk i ethvert Menneske. Og han ender med denne Karakteristik af det menneskelige Væsen:

Naar andre vi belee, vi selv os ikkun laste.
Det store Medium man ingen holde seer,
Thi i hvert Menneske en selsom Chaos er
Af Frygt, Formastelse, Kbldsindighed og Iver,
Som vor Machine hen i Precipicer driver.

Af Daarskab, Gravitet, Bravoure, Coujonerie,
Af Vantroe, Overtroe, af Lyst, Misanthropie,
Af Skiødesløshed, af for stor Accuratesse
Af Ladhed, Flygtighed, af Høihed og Bassesse
Af Attraae og Foragt, af Rundhed, Gierrighed
Af Ild og Iis, af Hevn og Medynk, Krig og Fred.

Hvad er da Menneskets Definition? spørger han, og han svarer, idet han i den sidste Linje sammentrænger Digtets Idé:

Det er et Dyr, som man kand ikke definere.

Ingen, der med et levende Indtryk af de Holbergske Komediers bekendteste Figurer støder paa denne Skildring og den citerede Slutningskarakteristik af Menneskevæsenet, kan undgaa at studse ved hvor lidet Definitionen passer. Hvorledes? Den politiske Kandestøber, Jacob von Tyboe, Jean de France, den Stundesløse, den meget talende Barber — det skulde være Væsener, man ikke kan definere. De defineres jo uophørligt af deres Omgivelser; de definerer sig selv saa at sige allerede i Navnet. De er af ét Stykke og ens fra først til sidst.

Vil vi dvæle ved digteriske Skikkelser, der er rige paa indre Modsigelser, saa søger vi i vor Tanke til Shakespeare og Goethe, til Hamlet eller Faust, men ikke til Holberg og hans Hovedpersoner.

Vi ser endog, at naar Holberg udtrykkelig lægger an paa at fremstille en saadan selvmodsigende, omskiftelig og af tilsyneladende uforligelige Egenskaber bestaaende Karakter, som allerede i hans andet Stykke *Den Vægelsindede*, saa mislykkes det ganske for ham. Madammen har vel syv Sind over en Dørtærskel, men man ser, især i det første Udkast, slet ikke, hvad der afstedkommer Forandringerne. Der staar blot „Imidlertid faar hun anden Humør“ eller lignende; Bevæggrunden fattes og dermed Baandet, der skulde sammenholde de stridige Egenskaber og Handlinger. Man ser ikke ned i noget Personlighedens Dyb.

Hvis *Den Vægelsindede*, som det let kan tænkes, skønt det andet i Rækken, er Holbergs først anlagte Stykke, da kunde det se ud, som havde han fra først af forsøgt med sin Aand at omspænde et videre Omraade end det, han egenlig magtede, saa havde opgivet Forsøget og senere i Reglen havde indskrænket sig til simplere Opgaver. Rimeligere er det dog, at han ikke selv har følt det Utilstrækkelige i Karaktertegningen her, men har opfattet

Lunefuldheden blot som en urimelig Uro i Stil med Stundesløshed. Uvilkaarligt har han lettet sig sin Opgave ved at simplificere.

Hvad betyder dette? Hvad er Aarsagen dertil?

Aarsagen er hans aandelige Øjes, hans Livssyns Beskaffenhed. Han ser, som man i Europa paa hans Tid saa'. Hans Blik paa Menneskene og hans Menneskefremstilling er betinget af Tidsalderens herskende Aandsform, Klassicismen.

Den klassiske Aandsretning er den, som begynder, da ved Renæssancens Ophør de vældige Temperamenters Tid er forbi, og som slutter, da omkring det nittende Aarhundredes Begyndelse Troen paa det Ubevidstes Magt i Modsætning til den ræsonnerende Tænkens Betydning vender tilbage. Den klassiske Aand er en Forstand, der tror paa den personlige Fornuft; den personlige Fornuft styrer Verdensaltet som Gud og behersker i Menneskeverdenen Lidenskaberne som Dyd. I Videnskaben er den den literære Kulturs, i Kunst og Poesi Smagens, Politurens Herredømme. Den opfatter hvad der ligger umiddelbart bag den som Barbariets, det Ubehøvledes Tidsalder, og samtidigt med at den prædiker Fornuft for Menneskene vil den give Sproget Glans. Derfor siger Holberg:

Jeg skriver eene ey for at moralisere
For Folk ey eene, men for Sproget at polere.

Forud for denne Aandsform gaar i de store Hovedlande den Tid, der faar sit Præg ved de sprudlende Naturgenier, ved Mænd som Boccaccio, Luther og Shakespeare; dens egne store Navne er Molière, Boileau og Racine, Pope og Addison; den naaer sit Højdepunkt i Frankrig med Voltaire, i Tyskland med Lessing. Den opstaar, da hos de herskende Nationer i Kraft af den stegne Kultur den digteriske Indbildningskraft søger sin Styrke, sin Støtte, sin Begrænsning, sine Idealer i det inderligste Forbund med en lys, klar, verdensdannet Forstand; den udaander, da Herder og Goethe i Tyskland, Chateaubriand i Frankrig, Burns og Wordsworth i England, Ewald og Oehlenschläger i Danmark indvarsler en ny Tid.

Som almindelig Regel gælder det, at Menneskeaanden, stillet Ansigt til Ansigt med Naturen og Menneskene, har en dobbelt Virksomhed at udføre, først den at modtage saa rigt og alsidigt et Indtryk som muligt, dernæst at bearbejde dette Indtryk, sønderdele det og efter Evne ordne og udtrykke de Forestillinger, det har fremkaldt.

Paa forskellige Udviklingstrin er Menneskeheden stærkere i den ene Virksomhed end i den anden, de forskellige Racer og Tidsaldre har ligeledes her en ulige Styrke. Den klassiske Aand har større Evne til at ordne Forestillingerne og udvikle dem i logisk Sammenhæng end til at faa et fuldt og samlet Indtryk og gengive dette ved kunstneriske Midler, der spotter al Logik, men virker enten ubegribeligt malende eller næsten magisk ved deres Klang.

Renæssancedigteren Shakespeare har det fuldstændige, alsidige Indtryk af Hamlets Karakter; den er god og grusom, besluttet og handlesvag, genial og tungsindig til Grænsen af Vanvid, gennemdannet og brutal, planlæggende og planløs, og han fremstiller Skikkelsen uden at ræsonnere over den, uden noget Forsøg paa at forklare den; Hamlet er gaadefuld som Livet selv.

Holberg er Digter nok til at modtage et dybt og varigt Indtryk af selv det flygtigst Sete og Iagttagne; i hans Hjærne har ophobet sig Tusinder af Virkelighedsbilleder; han véd paa en Prik, hvorledes en jysk Proprietær tænker og taler, og den vesterjyske Dialekt ligger i hans Øre; han kan tegne danske Bønder, Haandværkere, Borgerfolk og Skolemestre, Lakajer og Adelsfruer, saa Ligheden er slaaende og intet væsenligt Træk synes glemt eller udeladt. Men agter man nøjere paa hans Fremgangsmaade ved Hovedfigurerne, opdager man, at han som klassisk Digter udstykker Indtrykket, af det fuldstændige, stereoskopisk sete Billede hyppigst kun faar fat paa en enkelt Hovedegenskab som Stundesløshed, Snaksomhed eller Praleri, former hele den iagttagne Karakter om denne Egenskab og nu stiller Skikkelsen i en Krydsild af Ræsonnementer over dens paafaldende Ejendommelighed, hvis Oprindelse vi ikke medoplever, men som bliver sig lig Komedien igennem.

Klassicismen opstaar paa et Tidspunkt, da i Europas ledende Lande Kongedømmet vinder en helt ny Glans og Magt, idet det enten som i Frankrig under Ludvig den Fjortende bliver Enevælde efter at have knækket Rigets Adel og draget den fra dens Godser til Hoffet, eller som i England under Karl den Anden genindføres efter Overvindelsen af en Republik. Denne Aandsform udgaar fra Frankrig og bliver Europas Mønster samtidigt med, at den franske Kongemagt bliver Mønster for Europa.

Som Kunstform er den oprindeligt et Produkt af Digterens Forhold til det nye Publikum, som dannes af en Hofadel, der er

velopdragen og ørkesløs, og der kaster sig over den Sysselsættelse at samtale, da den ingen anden Sysselsættelse har. De Mænd og Kvinder, der — hvad Stand de end ved Fødselen tilhører — har modtaget Hofdannelsen, finder en hidtil ukendt Fornøjelse i at samtale, idet de nyder deres eget og de Andres Herredømme over det saa nyligt endnu stive og upolerede Sprog. De underholder sig med Smag og Lethed om alle de alvorlige eller skemtefulde Æmner, der kan interessere Mænd og Kvinder af det gode Selskab, som ingen Fagkundskaber har. Det bliver Opgaven for den, som er Fagmand, at meddele sine Tanker og sin Viden uden at afskrække ved aandløse Enkeltheder eller for den fine Verden uforstaaelige Kunstudtryk. Hofdannelsen ser ned paa Universitetsdannelsen med den dybeste Foragt. Det er betegnende, at Tidens alsidigste Lærde og maaske mest typiske Tænker Leibniz (1646—1716), der havde fuldendt sin Dannelse, saavel den literære som den videnskabelige, ved Hofferne og i Paris, hvilken By han lovprisende benævner „Galanteriets Hovedstad", ofte taler med ufordulgt Ringeagt om Universiteterne; han tænker for højt om sig selv og sin Opgave til at kunne nøjes med en Professors Stilling. Han kalder Universiteterne munkeagtige Anstalter, der sysler med tomme Griller, og undrer sig over, at ansete Mænd, naar de optræder som Skribenter, hellere vil aflægge Prøver paa deres Lærdom end paa deres Erfaring og Dømmekraft. Hofferne var hans Tilholdssteder; han ønskede oftere, skønt forgæves, ud fra dem at foretage en Universitetsreform; han søgte ved Hjælp af sine fornemme Forbindelser at grunde Videnskabsakademier efter Forbilledet af det franske baade i Berlin og Wien og Petersburg; saa fjærnt stod han, skønt tysk, den tyske Professorverden, at han hverken i sine Skrifter indlod sig med den eller rettede sine Skrifter til den, men til filosofiske Dronninger og Fyrster.

Fra nu af er da ikke mere den Højlærde (som Scaliger f. Eks.) den afgørende Dommer over hvad der er rigtigt eller smukt eller smagfuldt, men Hoffets Smag er afgørende; det kommer an paa, hvad Manden med Livserfaring og Verdensdannelse mener, „den honette Mand", som man siger i Frankrig, „smukke Folks Barn", som Holberg vilde sige. Clitandre eller Philinte hos Molière, Leonard hos Holberg er den fornuftige Dommer, der fortrænger „Pedanten", Dyrkeren af det lærde Særstudium, som Klassicismen ser ned paa.

Ogsaa i Danmark staar den klassiske Aandsretnings Triumf med Holberg i Sammenhæng med Oprettelsen af det enevældige Kongedømme. Hans hele Virksomhed kan, som det oftere, men i en anden Forbindelse er blevet bemærket, betragtes som „et af de Fænomener, der er fremgaaede af Suverænitetens Indførelse". Kun at den stakkels store Skribent savnede al Understøttelse fra Kongernes Side. Frederik den Fjerde lignede ikke Ludvig den Fjortende i dennes Forhold til Literaturen; han havde ikke stort andet af ham end de mange officielle Elskerinder, kun at han, som mere borgerlig anlagt, plejede at ægte dem til venstre Haand. Grevinderne Velo, Viereck, Schindel og Anna Sophie var hans Montespan, La Vallière, Fontanges og Maintenon. Han havde som Personlighed noget af Frederik den Syvendes Væsen, var afholdt og mødte Overbærenhed som han. I Christian den Sjettes Tidsalder, som fulgte, var Vilkaarene endnu ugunstigere for Literaturen; strænge Sæder var det offenlige Løsen; Hoffet afsluttede sig fra Folket; Kongen arbejdede, sparede, byggede og bad. Efter Hof- og Embedskresenes regelløse, men livlige Fysiognomi under Frederik den Fjerde var den fuldstændige Fysiognomiløshed indtraadt; Psalmedigtningen blomstrede, Underholdningsliteraturen trængtes tilbage, Holberg maatte som Digter forstumme. Da det endelig med Frederik den Femtes Tronbestigelse paany klarede op for ham, var han en gammel Mand. Og dog kom han selv nu ikke Kongen nærmere. Medens det forskønnende Sagn for at illustrere Ludvig den Fjortendes Velvilje mod Molière lod ham spise til Middag sammen med Digteren alene, formente Frederik den Femte, den med saa store Forventninger hilsede oplyste Monark, som bekendt den alderstegne Holberg at spise ved samme Bord som han ved selve den Fest, der gaves Kongen i Anledning af det soranske Akademis Oprettelse for Holbergs Penge.

Men ikke desmindre: Holberg støtter sig til Kongehus og Hof. Det var kun ved Hjælp af meget højtstaaende Mænd, det lykkedes at faa den danske Skueplads oprettet. Det skyldtes en Mand, hvis Kærlighed til Sproget og Literaturen forholdsvis hurtigt fik ham til at opgive sin Uvilje mod Holberg, Frederik Rostgaard, Præsident for det danske Kancelli, gift med en uægte Datter af Grev Konrad Reventlow, den — indtil 1721 — illegitime Dronnings Fader, og Ulrich v. Holstein, Storkansler og Universitetspatron, gift med den samme Dronnings Halvsøster. Holberg siger det selv, at det var nogle af „de fornemste Mænd her af Staden", at det var

„endog Folk af første Rang, som det ingen let Sag var at vise Haardnakkethed imod“, der opfordrede ham til at skrive Komedier og støttede ham i hans Bestræbelser for at skabe et dansk Teater. Deres Bifald ønskede han sig, ikke de Lærdes; de havde den moralske og sproglige Politur, som fattedes hans Kaldsfæller.

Her falder et nyt Lys paa det Holbergske Had til Pedanter, dette Had, der er saa paafaldende, at Franskmanden Legrelle, den af alle Fremmede som vel kender Holberg nøjest, ikke har kunnet tro det følt, men har antaget Krigen mod Pedanteriet i Komedierne for pur Efterabelse af Molière. Han fremhæver, at det altid er Pedanteriet, som under de forskelligste Former for Holberg betegner Højdepunktet af det Latterlige. Han indrømmer, at det i hine Dage var epidemisk i Kjøbenhavn som det et Aarhundrede forud havde været i Frankrig. „Men“, siger han, „jeg kan ikke tro, at der paa Holbergs Tid ikke var andet Latterligt i Kjøbenhavn end de indbildt Lærde og den Forfængelighed, med hvilken deres Uvidenhed blærede sig. Det Latterlige er aldrig noget, hvorpaa et lille Antal bestemte Professioner har Eneret“. (Legrelle: *Holberg considéré comme imitateur de Molière).*

Holberg ringeagter ganske i Klassicismens Aand det videnskabelige Særstudium. Hans evige Angreb paa Datidens Lærde og Videnskabsmænd er befriende, fortræffelige, men urigtigt formede. Han bebrejder dem atter og atter, hele sit Liv igennem, at de Æmner, hvormed de sysler, er for særlige, for smaa — de Gamles Tøfler, Hvoraf Mygs og Fluers Summen kommer o. s. v. — men for Videnskaben er Intet smaat. Det er paa Behandlingsmaaden, det alene kommer an. Intet Æmne er saa stort, at det jo ved en aandløs Behandlingsmaaade kan blive usigelig fattigt og tomt — i vore Dage omspænder gerne Dumrianerne Verdenshistorien i hver Afhandling — og der er intet saa smaat, at det ikke, aandfuldt opfattet, kan aabne Indsigt i det Store, det Uendelige, i Lov og Lovsammenhæng. Det har Holberg i sin Egenskab af udpræget Klassiker ikke begrebet. Det Almene er den klassiske Aands Krongods, derfor ogsaa hans. Sysselsættelsen med det blot eller helt Specielle bliver for ham let Pedanteri. Ved anden Udgave af sin Danmarks Historie lader han Grams værdifulde Specialforskninger, der var udkomne efter den første, ganske ubenyttede.

Den klassiske Aand er ogsaa hos ham i første Linje Evnen til

at tale, til at udtrykke sig med Klarhed og Fynd, Fremstillingens, Foredragets Kunst — det Oratoriske med ét Ord.

Talekunstneren fornemmes tydeligt selv i hans Skuespil. Først i Stykkernes regelrette simple Plan, der er anlagt som en Bevisførelse og ender med et *quod erat demonstrandum,* idet Slutningsverset uddrager Moralen, Resultatet. Hans Metode er hyppigt denne: En Hovedfigur skildres, der er komisk gennem en vis Vildfarelse, Indbildning eller Fejl; paa Grund af denne er han til Hinder for to Elskendes Forening enten som Fader (Herman v. Bremen, Vielgeschrey, Ranudo) eller som Medbejler (Jean de France, Gert Westphaler). Ved en opspunden Forvikling, der er beregnet paa den Paagældendes svage Side, hidføres nu Foreningen af de Elskende og oplades den Vildfarendes Øjne. Kun sjældent hidføres Forviklingen ved Omstændighedernes Magt *(Den Vægelsindede, Hexeri, Uden Hoved og Hale, Mascarade)* i Regelen smeddes udtrykkelig en Plan, og i den egenlig *moralske* Holbergske Komedie løber det Hele ud paa en (frugtende eller ikke frugtende) Lære til den taabelige Hovedperson. Stundom findes der intet saadant Formaal; saaledes ikke i *Den ellevte Junii,* hvor den Bedragne, Rænkernes Offer, ikke er stort bedre end Bedragerne, ikke heller i *Den pantsatte Bondedreng,* hvor Komiken ligger i Rænkernes Redskab, medens deres Ofre hverken er interessante eller forbedres, allermindst i *Julestuen,* hvor Lystigheden er saa fri. Det er altsaa ikke det moralske Øjemed, som dybest inde bestemmer og behersker Stykkernes Plan, men den klassisk-oratoriske Aandsform, der hos Holberg er saa stiv, at den bøjer Handlingen aldeles efter Digterens oprindelige Bestemmelse, uden at Menneskenaturens Bevægelighed nogensinde gør en Streg i Regningen, og som derfor ufravigeligt fører Intrigen gennem den lystigste Forvirring til den fra de første Scener af forudsete eller planlagte Løsning.

Det Oratoriske i Klassicismen træder dernæst frem i den Ejendommelighed, at Hovedpersonerne altid taler fortræffeligt for sig. Det gælder ikke i stærkere Forstand om en Helt og Heltinde hos Corneille, at de er Mestere i Talens Kunst, end det gælder om en Tjener og en Tjenestepige, en Henrik og Pernille hos Holberg. De er skaarne for Tungebaandet, som var de Advokater. I Virkeligheden er de ogsaa Advokater, nemlig for den sunde Sans, deres Talen til sig selv er ikke sjældent en hel Holbergsk Epistel og Samtalen nærmer sig paa de afgørende Steder til et oratorisk Dystløb.

Tag t. Eks. Troels' store Indledningsmonolog i *Barselstuen*. Det fortræffelige Indfald med Listen, „saa lang som det hele Theatrum", hvorpaa alle de 93 Koners Navne findes, hvem Barnets Fødsel skal meddeles, er ikke oprindeligt Holbergs, kun tillæmpet af ham. Denne Liste, det er oprindeligt Leporellolisten, som aabner det italienske Teaters *Il Convitato di Pietra*. Men fraset Navneremsen er Monologen, paa hvilken først den ypperlige Fremførelsesscene følger, en ægte Holbergsk Afhandling, en Kapucinerprædiken i Fornuftens Navn med Indledning, Stigen og Højdepunkt: Brylluppernes, Begravelsernes, Barselstuernes Uskik behandles i Orden, Urimelighederne oplyses paa en ligesaa veltalende som overgiven Maade gennem Forklaringer, Sammenligninger o. s. v. Overgangene fra Led til Led er saa lidet uvilkaarlige som f. Eks. denne: „Vil jeg begive mig fra Bryllupper til Begravelser, da finder jeg lige saa meget Galskab ved de sidste, som ved de første . . . Fornuften siger . . . , men Moden siger . . . etc."

Tag Gusmans store Enetale i *Melampe* (I 5), hvor han med en halv Snes efter hinanden opregnede Beviser — Oversætning, Undersætning og Ergo — godtgør, at han er større end Prins Paris.

Læs Sparenborgs Monolog i det oprindelige Udkast til *Den Vægelsindede* (II, 1), den er i hele sin Bygning en Holbergsk Epistel om Drikkepenge, med Slutningskæde, oplysende Anekdoter, gennemført Kritik og Forbedringsforslag.

Eller man tænke paa Henriks berømte Forsvar for Maskerader, paa den Strøm af Bevisgrunde, Indvendinger og Paradokser, han har til sin Raadighed overfor Jeronimus, („han kunde blive en perfect Lakej-Prokurator") paa det Liv og det Vid, hvormed han i samme Stykke overfor Leander spiller Tamperretten, afvekslende er Jomfruens Prokurator og den unge Mands; man tænke overhovedet paa alle de Steder, hvor Samtalen hos Holberg faar Karakter af en Proces, af en akademisk eller juridisk Disputation. Man mindes f. Eks. fra *Kandestøberen* Advokaternes Ordstrid og de to Hattemageres Ansøgninger i Anledning af Retstrætten imellem dem, fra *Jeppe* Doktorernes (fra Bidermann hentede) vidtløftige Fortællinger med dertil sig knyttende Bevisførelse og hele Domsakten med Anklagerens og Forsvarerens Indlæg, fra *Melampe* Monologen, hvor Sganarel antager sig ført som Spion for en Ret med Dommer og Pinebænk, fra *Erasmus* Disputen mellem Helten og Per Degn, fra *Det lykkelige Skibbrud* hele femte Akt med alle de kendte Komediefigurer for Skranken.

Repliken er da altid veltalende, hvor komisk den end er.

Sproglig talt vil dette sige, at Ordet hos Holberg aldrig bliver drevet ud paa de Grænse-Omraader, hvor det forvandler sig til Tone eller Farve, til Musik eller Maleri. Højst betegnende er i den Henseende dette Vers af fjerde Bogs første Sang i *Peder Paars:*

I smukke *Tanker* Vers alleene kun bestaaer.

Holbergs egne Vers er hyppigt slette, altid stive; det er Vers, der er gjorte forstandsmæssigt, som paa Maskine. Hvor det som i hans forfejlede *Metamorphosis* er hans Hensigt at tilvejebringe en rørende eller højtidelig Virkning med dem, bliver Resultatet kedsommeligt eller parodisk. Man føler det vel, at hvert Blad med Vers „koster ham moxen en dygtig Hovedpine og 12 Skilling udi Caffe". Stemning og Lyrik er som fordampet af denne Poesi; den nøgne Aleksandriner staar tilbage.

Derfor finder vi heller aldrig hos Holberg en Monolog, som er Sjælens stille Hvisken med sig selv. Selve Monologen er bygget som en Tale, direkte Meddelelse til Tilskueren. „Vil nogen vide mit Navn, saa heeder jeg med Permission at sige Oldfux. Vil nogen vide min Haandtering, da er jeg en Snyltegiæst til Tieneste . . . Vil nogen vide, hvem jeg er troe, svarer jeg: ingen uden Monsr. Leonard. Vil nogen vide, hvorfor jeg er ham troe, saa studser jeg og bliver skamfuld o. s. v."; ja undertiden anvendes Monologen som et Middel, hvorved Skuespillets øvrige Personer, upaaagtet lyttende, faar noget at vide (saaledes i *Barselstuen*, i *Melampe*, i *Det lykkelige Skibbrud).*

De, der ikke er veltalende af Naturen, som Tyendet, er det af Opdragelse eller Livsstilling, som Barbererne, Pudsenmagerne, Doktorerne, Advokaterne, Pedanterne.

Med dette Hang til det Alment-Oratoriske hænger den Omstændighed sammen, at Personerne ikke alle og ikke altid er fuldt virkelige. Holberg har et skarpere Blik for Arts- og Stands-Egenskaberne end for den Enkeltes. Han har den klassiske Digters Greb paa at opfatte og betone en Alders, en Stillings, en Professions, en Lasts eller Latterligheds Artspræg; han formaar med dristig Kunstnerhaand at gribe og isolere den bestemmende Egenskab og lade den gennemtrænge alt, men han faar sjældnere Livets hele spillende Mangfoldighed hos den Enkelte med. Det er en Mangel, som den klassiske Aandsretning i alle Lande har medført.

Som vi i det franske Sørgespil stadigt møder Karaktertyper, Tyrannen, den Fortrolige o. s. v., Personligheder, hvis Væsen næsten udtømmes af en eller anden afgørende Lidenskab eller Vane som Ærgerrighed eller Troskab, saadan træffer vi ogsaa i den klassiske Komedie, der dog ganske anderledes og anderledes bevidst gaar ud paa at give et Billede af Tidsalderen og Virkeligheden, Figurer som den strænge, indskrænkede Fader, den formanende Onkel, den Gerrige, Spilleren, den giftesyge gamle Jomfru, Personer, hvis Væsen lader sig føre tilbage til ganske faa Bestemmelser.

Saaledes ogsaa hos Holberg. Ikke sjældent er Karakterens Gennemformning ufuldstændig, Pralhansens Type eller Spradebassens Type træder frem som en Hjerneskal under Huden. Det væsenlige, almene er i Hovedfiguren undertiden betonet for drøjt. Paa tilsvarende Maade er i Bifigurerne undertiden Særpræget helt formummet i Standsuniformen. Holbergs Advokater, Læger, Poeter, Officerer er kun Masker. Skarpest træder denne Mangel hos Holberg i hans yngre Aar maaske frem i *Uden Hoved og Hale,* hvor paa en højst ensformig, aldeles symmetrisk Maade Roland og Leander betegner Overtro og Vantro for med ét at bytte Roller, medens Ovidius uden nogen personlig Ejendommelighed altid balancerende, betegner Middelvejen. Vi føler denne Mangel i Regelen tydeligst, hvor en enkelt Person træder frem som Digterens Talerør og giver en lille moralsk Afhandling eller Deklamation til bedste (Baronen i *Jeppe,* Løjtnanten i *Montanus*).

Shakespeare giver os gerne en levende Forestilling om sine Personers Ydre og legemlige Ejendommelighed: Hotspur stammer, Falstaff er et Kødbjerg og utænkelig uden sin Fedme. Som Klassiker overlader Holberg det til Skuespillerne at gøre hans Personer svære eller magre, brune eller blonde. Der forekommer ikke nogen Tyksak hos ham; og naar hans Poeter maa tænkes magre, saa er dette Standspræget, ikke noget Særkende for Enkeltmand.

Hermed hænger Navnegivningen hos Holberg, som hos andre Klassikere, sammen. Personerne har som bekendt ikke ret noget Egennavn. De hedder Leander og Leonora, Jeronimus og Magdelone, selv hvor Navneligheden dækker over betydelige Karakterforskelligheder. Jeronimus er i *Julestuen* en Købstadspidsborger, i *Montanus* en Landmand over Bondestanden, i *Det lykkelige Skibbrud* Overhoved for et stort Handelshus, i *Henrik og Pernille* en adelig Godsejer, i *Den honnette Ambition* en svag og rangsyg Nar, i *Pernilles korte Frøikenstand* en pengebegærlig Hykler; men alle disse

Roller har ligefuldt et vist, meget tydeligt Fællespræg, og dette har slaaet Holberg saa stærkt, at han ikke — som en moderne Digter vilde gøre — har gjort sig Ulejlighed med at finde et uigennemsigtigt Navn, hvis Klang paa en malende Maade svarede til det Indtryk, han ønskede at fremkalde. Hans Navne er ikke sjældent i Klassicismens Aand definerende; men malende er de aldrig. Og betegnende nok — overalt hvor Holberg har omarbejdet sine Skuespil, der har han udslettet de tidligere, særegne Navne og ligesom under et Tryk af den herskende Aandsform indsat de faste Artsnavne. Han begynder med Navne som Antonius, Engelke, Elsebet; men de viger snart for de staaende Navne paa Elsker og Elskerinde. I *Gert Westphaler* hed den unge Pige oprindeligt Marie, først senere Leonora; i *Den Vægelsindede* hed Leonora oprindeligt Terentia og Henrik Torben.

Men denne Ejendommelighed hænger det sammen, at Holberg i Klassicismens Aand ikke blot udmærker sig ved Handlingens Enkelthed og Overskuelighed — dens Enhed som det kaldtes — men efter Evne beflitter sig paa at iagttage de af de franske Æstetikere, formentlig efter Aristoteles, opstillede Regler for Tidens og Stedets Enhed. Det har undret, at man i Frankrig i Klassicismens Tidsalder kunde anse noget for Pligt i Kunsten, blot fordi Aristoteles ansaa det for rigtigt; det synes end forunderligere at man vilkaarligt paalagde sig en tredobbelt Tvang og ved Misforstaaelse udstyrede den med en falsk Hjemmel. Men man læste ud af Aristoteles, hvad der var i Ens egen Aandsforms Medfør. Af den altfor stærke Tro paa det Fællesmenneskelige afhang det, at man saavidt muligt ikke betegnede det Sted, hvor Handlingen foregik. Omgivelserne ansaas for ligegyldige, formede ikke Mennesket, opfattedes uvirkeligt. Og Regelen om, at Handlingen helt igennem burde foregaa paa samme Sted, førte naturligt til, at Stedet ikke blev nøjere betegnet, at dets Enhed blev opnaaet paa Bekostning af dets Bestemthed. Holberg sætter sig nu og da, hvor han ikke kan andet, ud over Reglen, som i *Jeppe*; men han hylder den, og han strækker sig saa langt som muligt for at undgaa Overtrædelse af den, ja længere end muligt, hvor han som i *Henrik og Pernille* lader en Junker og en Frøken i et Anfald af Skinsyge tilkaste hinanden Portræter, Tobaksdaaser, et Par Ørenringe, en Stok med Guldknap paa aaben Gade. Undertiden er Scenen saa ubestemt, at man har været i Tvivl om i hvad Land Handlingen foregaar *(Pernilles korte Frøikenstand)*; undertiden er Betegnelsen saa

humoristisk almen som denne Notits foran *Melampe*: „*Scena* er en aaben Plads ved Pandolfi Grav". Og skjønt Holberg ikke sjældent, som i *Jeppe* og i *Kilde-Reysen*, overtræder den Tid af knappe 24 Timer, i hvilke efter Reglen Handlingen skulde presses ind, saa er det af *Ulysses von Ithacia* tydeligt, at næsten ingen af de i den tyske Komedie forekommende, sjæleligt umulige Træk har stødt ham og oprørt hans kunstneriske Samvittighed i den Grad, som Handlingens Udstrækning over en hel Aarrække og det stadige Sceneskifte. Livets Uorden, dets Formløshed og brogede Mangfoldighed, som Shakespeare fryder sig over og boltrer sig i, er i Gengivelsen den klassiske Dramatiker imod, ganske ligesom den logisk uforklarlige Helhed, den fuldstændige Organisme af Egenskaber og Særegenheder, i Regelen unddrager sig hans Opfattelse.

Den klassiske Aandsform har som bekendt i de romanske Lande faaet sit ypperste Udtryk. Det er ingen Tilfældighed, at Englands Poesi naaer sin højeste Udvikling umiddelbart før den indtræder, og Tysklands sin umiddelbart efter dens Overvindelse. Den romanske Aand er nemlig dybest inde klassisk anlagt, og derfor ser vi ogsaa i Ludvig den Fjortendes Tidsalder i Frankrig (hos os hos Holberg og Falster) de Kunstformer træde frem, der netop var de herskende i det gamle Rom og nøje stemte med dettes Væsen, Satiren og den burleske Komedie*). Til Holberg naaer Kunstformerne saavel for Satirens som for Komediens Vedkommende fra Rom over Frankrig. (Juvenal og Horats — Boileau—Holberg; Plautus og Terents — Molière—Holberg.)

Dog den klassiske Aandsform er i den moderne Tid særlig fransk, stemmer egenlig kun nøjagtig med den franske Nationalkarakter, til hvis inderste Væsen hører Evnen til at bevæge sig i Forstandsslutninger og Evnen til at bringe Talens Kunst til dens højeste Fuldkommenhed. Naar en Folkekarakter i Tidernes Løb møder en herskende Aandsform, som er af den Beskaffenhed, at Folket i den kan udfolde sine ejendommeligste Evner, saa opnaar dets Kunst sit højeste Udtryk. Derfor ser vi Frankrig paa Ludvig den Fjortendes og Femtendes Tid aandelig underkaste sig hele Europa; den franske Tragedie er Mønster selv i England og i Italien; Molière og hans langt ringere Efterfølgere som Destouches, behersker Europas Teatre, og i Voltaire endelig faar — efter at Hol-

*) Se om Satirens Betydning som romansk Kunstform Hegels Æstetik, anden Del: *Die römische Welt als Boden der Satyre.*

berg har kulmineret — den franske Nationalaand og Europas Aand i hine Tider sin største Repræsentant, der omdanner Roman, Tragedie, satirisk Epos, videnskabelig Afhandling, filosofisk Epistel, Historieskrivning og Ordbog helt til sine Organer.

Vort Land er det eneste ikke-romanske Land, hvis dramatiske Poesi naaer sin højeste Blomstring i den klassiske Periode. Vi var kunstnerisk ikke komne med i Renæssancen, vi eksisterede dengang endnu ikke aandelig som Folk; nu frembringer vi vor Literaturs største Geni under Klassicismen, skønt dens Væsen utvivlsomt er i Strid med vor germanske Race- og nordiske Folkekarakter.

Dette er saa paafaldende, at man kunde fristes til at tro Race- eller Folkekarakteren urigtigt bestemt; men ad tusinde Veje og ved mangfoldige Undersøgelser og Sammenligninger er det fastslaaet, hvor fremmed Klassicismen i Virkeligheden er for vor Folkeaand. Hvor lidet Folkeaanden svarede til hin Tidsaand røber sig ogsaa i den Kendsgerning, som aldrig er bleven fyldestgørende forklaret, at Holberg kommer til at staa fuldstændig alene, uden nogensomhelst Skole. Man siger vel ofte paa lignende Maade om Molière, at han ingen Skole dannede, men man tænker derved udelukkende paa en Skole af tilnærmelsesvis jævnbyrdige dramatiske Talenter; iøvrigt har Molière Efterfølgere og Lærlinge nok. Holberg staar hos os, forsaavidt sligt overhovedet lader sig sige om en aandelig Magthaver, som en ganske isoleret Skikkelse.

Aarsagen synes da udelukkende den, at der i denne Aands rent personlige Beskaffenhed var givet Anlæg, som kun i Klassicismens Luftlag kunde komme til deres Ret. Denne Aand følte sig undtagelsesvis hjemme i denne Atmosfære som i sit Element.

Holbergs dybeste Væsen var Forstand. Fra den skød hans Indbildningskraft ud. Hans genfremstillende Fantasi var Forstaaelsens; han anskuede, fordi han forstod. Men hans Indbildningskraft var atter ganske rettet paa det komiske. Hans fri Fantasi havde sit Hovedafløb i dristige Overdrivelser. Den væsenlig eller udelukkende Forstandige kan som Digter kun blive Komiker, og det er velbekendt og med god Grund hyppigt fremhævet, stærkest og rigtigst maaske af Heiberg og Legrelle, at Holberg som Digter ikke blot ingen Styrke havde udenfor det komiske, men end ikke havde Evnen til Anerkendelse af de ikke-komiske Digtarters Retsgrund. Da Klassicismen er Forstands-Herredømme, og da det komiske i det borgerlige Skuespil er Forstandssiden af

Poesien, saa passede Holbergs og Tidsaandens Væsen godt for hinanden. Havde den danske Digter besiddet blot det ringeste Hang til Lyrik, var der Fare for, at et Led af hans aandelige Organisme i hine Dage kunde være blevet amputeret. Havde han havt et udpræget Hang til Patos, laa Faren nær, at han havde skrevet nu ulæselige Tragedier i *Melampes* Stil. Sproget og Kulturen stod i Norden altfor langt tilbage til, at patetisk eller tragisk anlagte Aandsfrembringelser havde kunnet vinde en Form, der ikke straks efter vilde have vist sig forældet. Men Holberg behøvede ikke at ofre eller miste noget. Intet Anlæg hos ham visnede af Mangel paa Næring. Det fri og djærve Lune, det lystige og vittige Humør, den komiske Fantasi alene kunde dengang kunstnerisk trives, led kun lidet under Tidsaandens Sneverhed, angrebes ikke af Sprogets ringe Udvikling. Ja, lige omvendt, Sprogets Uudvikflethed giver for den følgende Tid hans Værker større komisk Kraft. Medens det skønne og store, som er nedlagt i en gammeldags Sprogform, lider under Formens Ufuldkommenhed, faar Rustpletter, alt som Aarene gaar, har det komiske hos Holberg en Forbundsfælle i Tiden, suger som Vinen Kræfter af Aarene. De Holbergske Komediers Sprogform har i Løbet af halvandet Aarhundrede vundet den Tiltrækning, som gamle Malerier vinder ved den Patina, hvortil deres Farver i Aarhundredernes Løb sammensmelter. Naar Ewald synger: „Udrust dig, Helt fra Golgatha — løft høit dit røde Skjold! — thi Synd og Skræk, Du seer det *ja* — angribe mig med Vold“ saa er det enkelte forældede Ord som en Plet paa Billedet; men naar Holberg skriver *Lig-Torner* og *Leiekudsker*, er han for os morsommere, end han har anet. Og han er ikke blot mere morsom. Han er mere elskværdig. Han faar Egenskaber, som Naturen havde nægtet ham, f. Eks. en ganske særegen Ynde. Klikker Udtrykket for ham, naar han vil gengive det naive i en ung Piges Tale, saa laaner Tiden Udtrykket en ny Naivetet. Blot en Titulatur som *Monsieur*, blot en Form som *fornemme* for *fornem* giver for os hele Stilen Karakter, har noget sirligt og gratiøst, en gammeldags, men klædelig Rokkoko-Anstand, der kommer Værket tilgode, og til hvilken man paa den alvorlige Poesis Omraade næppe kan finde andet tilsvarende end den Tiltrækning, som de gamle Folkevisers nu tabte Ordformer har vundet ved de langt flere Aarhundreder, der er gaaede hen over dem. Den alvorlige Poesi fra det attende Aarhundrede er langtfra gammel nok endnu til at kunne have nogen Ærværdighed ved sin Alder. Dens Sprog-

form afskrækker som en Klædedragt, der nylig er gaaet af Mode. Selve hin Sprogets mangelfulde Tilstand, der gjorde den alvorlige Digtning Afbræk, blev ved det Held, Geniet har, en Vinding for Holberg.

Født et Aarhundrede senere, i Romantikens Tidsalder, med dette store, men snevre poetiske Talent, et Talent, der var saa rigt paa Forstandsvid, og hvis storstilede Fantasi var saaledes rettet paa Virkeligheden, men som til den Grad manglede Følelse og Erotik, vilde han have savnet Livsbetingelser, havde i ethvert Tilfælde ikke naaet til fuld Udfoldelse af sine Evner. Nu havde han den Lykke, at selve hans Begrænsning blev hans Styrke. Man har tidligere ikke forstaaet dette Forhold. Heiberg siger i sine forøvrigt baade fine og omhyggeligt affattede Paragrafer om Holberg (Afhandlingen: *Dansk skøn Literatur*):

„Holberg, der som Literator og Skribent i Almindelighed kom i rette Tid, kom derimod for tidligt som Komiker; thi den komiske Digtekunst forudsætter [i Heibergs æstetiske System] de andre Digtarter . . . . Det besynderlige Fænomen af Holbergs igennem mere end et Aarhundrede næsten usynlige Indflydelse paa Literaturen (medens Molière dannede en hel Skole af komiske Digtere) maa forklares af den allerede tilforn gjorte Bemærkning, at Holberg kom for tidligt i vor Literatur, ligesom de fleste mærkelige Epoker i samme er komne til urette Tid [!]. Et umiddelbart Geni som Oehlenschläger skulde være fremstaaet paa Holbergs Tid, og et reflekterende som Holberg paa Oehlenschlägers.“

Ja vist, dersom Heiberg havde lavet Historien! I saa Fald var rigtignok begge gaaede til Grunde, Oehlenschläger var bleven en blot Deklamator, Holberg var aldrig bleven Digter; men hvilken Foragt for Naturvidenskaben, hvilken Mangel paa Indsigt i al Udviklings Betingelser og hvilken Ringeagt for Historien i disse dybsindige Ord, hvor det, at Heiberg ikke forstaar det skete, er omsat til en Dadel deraf! Historien maa have grebet fejl, siden Tidsordenen ikke stemmer med Gangen i det Hegel-Heibergske System.

Lad os da nu se, hvorledes den klassiske Aandsform mødes med Holbergs særegne Væsen og optager det i sig.

Den afstedkommer hans Styrke og Svaghed som Historieskriver. Da hans Væsen er den dømmende og sluttende Forstand, letter det ham Forstaaelsen af alt almenmenneskeligt, men han mangler som Klassiker ganske den smidige Deltagen, der

bringer Historikeren til at leve sig ind i fjærne Landes og Tiders Følemaade og gøre sit eget Sjæleliv til Et med fremmede Folkeslags og Personligheders. Han er som Historiker forbavsende lidt Sjælekyndig og Digter.

Efter den historiske Gisning, til hvilken han slutter sig, er Odin, „gemeenligen kaldet Odin Vallfaudr", den første nordiske Monark; den Religion, han stifter, gaar ud paa at gøre Folket stridbart. Og aldeles i den klassiske Forstandstros Aand fortsætter Holberg: „Derfore bildte han dem ind, at ingen efter Døden kunde komme ind udi de lyksaliges Boliger, med mindre han døde udi Feltslag med sine Fiender."

Selvfølgelig har den barbariske Tid kun ringe Interesse for Holberg; hele Historien fra Kong Skjold til Christiern den Første optager i hans *Dannemarks Riges Historie* ikke saa megen Plads som Kong Frederik den Tredje alene. Og som ægte Klassiker savner han al Evne til at give Læseren Indtrykket af en nordisk Oldtidsskikkelse. Han tegner den i det 18de Aarhundredes Kostyme. Hvor han meddeler Saxos Beretning om Harald Blaatands Drab ved Palnatoke, siger han, at saadan Gerning „ikke troeligt kunde bedrives af en Mand, der udi sin Tiid passerede for en Nordisk Philosophus". Han betegner Einar Tambeskælver som Svend Estridsens „gamle Norske Minister". Han føler ingen Trang til at omdanne sin Stil efter den Tidsalder, han skildrer, eller de Personligheder, han lader tale. For at vise, med hvilken Orden Goterne gik i Krig under deres Konge Theodorich, anfører han følgende Tale af denne Konge til hans Mænd: *Marscherer frem som Folk, der opofrer sig til det gemene Bedste, og tilføyer dem ingen Vold, til hvis Forsvar I blive skikkede* — en Gotisk Hærbefaling i Rokkoko-Stil. De gamle Tiders udvortes Opfattelse af et Lands Omvendelse til en Religion fremtræder hos ham snarere som en Følge af enkelte Personers tilfældige Tænkemaade eller Fremgangsmaade, end som Udtryk for en Samfundstilstand. Han gaar ikke ind i de Kongers Følemaade, der indfører Kristendommen med Magt, hans Fremstilling tilstræber ikke at gengive barbarisk Energi; det for ham Pudserlige i Modsigelsen: med Ild og Sværd at ville kristne et Land, farver hans Stil og gør den let skemtende, hvor den burde være stor. Saaledes hedder det om Olaf Trygvesøn, at han „meget cavallierement" tog sig for i en Hast at lade sit hele Rige kristne: „men derudi blev aldeeles ikke Apostlenes Fodspor fuldte, ey heller de Regler, som Christi Lærdom byder

at i agt tage, nemlig at forplante Troen ved Lærdom, Levnet og kraftige Persvasioner; thi Kongen selv, saasom han *en passant* var bleven Christen, saa holdt han ikke nødigt at bruge mange Conferencer og megen Vidtløftighed, men reysede fra en Province til en anden, spurdte Folk med Kaarden i Haanden, om de vilde være Christne, hvilket sandeligen er vel den meest compendieuse Maade at omvende Folk paa, men ikke at omvende dem vel og forsvarligen“.

Herpaa beror det, at Sagnkonger og Oldtidskonger hos ham fremtræder som Konger i moderne Forstand. Alle hans Konger ligner hinanden som Kongerne i Kortspil. Valdemarus den Anden, Victoriosus er ham en Konge af samme Grundbeskaffenhed som de samtidige. Herpaa beror ogsaa hans Mangel paa Evne til at give et sandt Billede af Middelalderen. Middelalderen var katolsk, og han ser den i det Lys, hvori den kommer til at staa for ham som rationalistisk Protestant, der nærer særlig Afsky for Katolicismen. Han tvivler ikke paa, at Paverne og Prælaterne har været bevidste Bedragere, og han er med sin forstandige Forkærlighed for Middelvejen, „det store Medium“, kold overfor Middelalderens Lidenskab og Begejstring.

Holberg havde de højeste Forestillinger om en Historikers Kald og Værdighed — „en Historie er et af de vanskeligste Verk, nogen kan foretage sig“ — og han betegner, som bekendt, et gennemgribende Fremskridt i den danske Historieskrivning. Paa en Tid, hvor tørre Aarbøger paa den ene Side, vidtløftige Opregninger af Enkelthederne i Kronings- og Begravelses-Ceremonier paa den anden hertillands endnu kunde gælde for Historie, slog han igennem med sin høje klassiske Aandsdannelse, sin gennemforstandige Synsmaade, sin Overskuelighed og sin Fortællekunst.

Han gendriver da ogsaa ivrigt den Paastand, at Hukommelse og Læsning skulde være nok til at danne Historikeren; der udfordres endnu „Skiønsomhed og Reflexioner“. Det gælder dernæst om Saglighed; beundringsværdig er den Historiker, af hvis Værk man hverken kan se, hvilket Folk han har tilhørt, eller af hvad Religionsbekendelse han var. Historikeren maa intet indføre, som er det, han fortæller, uvedkommende, ikke heller pynte for stærkt paa Stilen. Englænderne finder Smag „udi uordentlige og forvirrede Skuespil“; men, hedder det ægte klassisk, „Historiens største Zirath er Simplicitet“. Historiens Hovedformaal er ikke at fornøje, men at undervise „og at være et Speil, hvorudi man af

forbigangne Ting kan see og dømme om tilkommende". (*Betænkning over Historier.*)

I to Hovedpunkter viser Holberg i sin Egenskab af Historieskriver sig da som en udpræget Repræsentant for Klassicismen.

For det første i sit Forhold til Materialet, han benytter.

Den strenge, fagvidenskabelige Kritik af Kilderne er ikke hans Sag. Tydelige Modsigelser eller aabenbar Ensidighed hos de Forfattere, der ligger til Grund for hans Fremstilling, fremkalder ganske vist hans Kritik, og han overgaar andre klassiske Historikere, som Voltaire, overordenligt ved sin Samvittighedsfuldhed; men han har ikke med pinlig Skarphed stillet sig det Spørgsmaal:. Hvad er Sandhed i det fra Fortiden Overleverede, og hvor finder jeg den, hvis den fattes? Hans Lyst var ikke den underjordiske Enkeltkritik af det givne, men den lyse Fremstilling af et interessant og tankevækkende Indhold. Han var af Naturel ikke en Lærd, men en Skribent, af Aandsretning ikke en Særkyndig, men en Overblikkets Mand; derfor ser vi, at hvor han og Gram naaer til de samme Hovedresultater, der naaer de dem „hver ad sin Vej, Gram ad Kundskabens og Kritikens, Holberg ad Betragtningens og Dommens", og derfor ser vi Holberg, efter at Gram har sat Tidsskel ved at indføre den egenlige historiske Kritik i Danmark, ikke blot, som alt berørt, lade Grams Forskninger ubenyttede ved den nye Udgave af sin Danmarkshistorie, men overhovedet vende sig bort fra det Felt, hvor der nu var brudt nye Baner, han ikke kunde slaa ind paa, opgive sine historiske Forelæsninger og forlade Danmarks Historie for andre Omraader, hvor Fordringerne var mindre trange, og han kunde bevæge sig med større Frihed. (C. Paludan-Müller: *Dansk Historiografi i det 18de Aarhundrede.*)

For det andet er Holberg afgjort Klassiker i sin historiske Fremstillingsmaade. Det gælder, mener han, især om „at udføre det, som man skriver, udi en simpel og tilligemed ziirlig og fyndig Stiil". Hans afgørende Evne er, som de samtidige Historikeres i Udlandet, den at fortælle og forklare. Han fortæller klart og flydende (dog ikke uden Gentagelser) med det Formaal at give Læseren en forstandig Underholdning; han forklarer omhyggeligt, lidenskabsløst, med en sund, om end noget for let tilfredsstillet Trang til at gøre sig Rede og give Grunde.

Hvad der fattes er paa den ene Side Sanselighed, paa den anden Side Sjæl: Hvad han meddeler, er klart, men aldrig anskueligt, giver intet Billede. Man ser ikke det for sig, som siges

at ske; Fortælleren er ingen Maler. Og paa den anden Side: Da han jo kun fordi Begivenhederne er ham Hovedsagen saa overvejende bliver Fortæller og Forklarer af det Almentanvendelige, saa optræder Personlighederne i hans Historie kun for Begivenhedernes Skyld, og er der end Liv og Handling nok, saa er der i Grunden ingen Sjæle. Stilens Beskaffenhed medfører, at den aldrig har et af de Ord, der pludselig, blinkvis, aabner En Indblikket i en Menneskesjæl. At Historien væsenligt er Sjæleskildring, det er en Tanke, som er Holberg og hans Tidsalder fremmed.

Meget tydelig bliver Begrænsningen, hvor der tilsyneladende netop er, lagt an paa Sjælekundskab som i *Heltinde-Historier*. Laa det Heroiske som saadant ikke godt for Holbergs Talent, saa laa det særligt Kvindelige det endnu mindre. Der er derfor ikke den svageste Duft af Kvindelighed over dette Skrift. Selv hvor Holberg er det Kvindelige ganske nær, griber han det ikke, fordi han mangler Øje derfor. Om Modsigelserne i de store Kvinders Væsen bemærker han ikke, at de er feminine, de vækker blot hans komiske Sans. Efter saaledes til sin Skildring af den engelske Dronning Elisabeths Storhed at have knyttet en lille Række Anekdoter, der røber hendes forfængelige Behagelyst og rent kvindelige Koketteri, slutter han til Læsernes Overraskelse: „Man seer heraf, at denne Dronning havde noget som var *comique.*“ Man studser formelig ved Ordet.

I *Helte-Historier* træder den klassiske Synsmaade dog maaske klarest og mest afstikkende frem. Heltene fremstilles, ikke uden Tvang, efter Plutarchs Mønster parrede to og to. Men Plutarch havde et Grundlag for sine Sammenligninger; han paralleliserede bestandig en Oldtids-Græker med en Oldtids-Romer. Holberg derimod sammenstiller Stormogulen Akebar og Czar Peter den Store, Zoroaster og Muhammed etc. som var de ensartede Størrelser. Oldtids-Skikkelser og Personligheder fra det 18de Aarhundrede, Tatarer, Persere, Tyrker, Russere, Meksikanere og Peruvianere skildres i samme livlige, underholdende, forstandige og klare Stil: de tager sig alle ens ud. Holberg har sat dem i Scene, som den franske Tragedie paa hans Tid satte sine Persere og Meksikanere i Scene, med Hjelm og Kaarde, i det væsenlige klædte som de Samtidige, og tænkende som de.

Han fremstiller dem saadan, fordi han forestiller sig dem saadan. I Grunden er hans egen Tid den eneste, han forstaar, ligesom hans eget Land og dets Konger — trods al hans Stræben

efter at naa historisk Upartiskhed — uvilkaarligt staar for ham i et langt bedre Lys end alle andre. Danmark er, siger han, fra Christiern den Førstes Tid „bleven regieret af lutter Fredericis og Christianis, og ligesom samme Konger alle have haft eens Navn, saa have de ogsaa alle lignet hinanden udi Dyder, saa at man i begge Henseender kand holde den Oldenborgske Konge-Stamme som den Merkværdigste og Anseeligste udi Historien". „Den eneste Plet," tilføjer han, „er Christiani 2. Regimente". Christian den Anden holdt jo ingenlunde „det store Medium". — Det er, som om selve Navnenes Enshed har tiltalt Holbergs klassiske Instinkt; de skifter som Leonard og Jeronimus i Komedien, alle har de en vis Jævnhøjde af Evner, alle holder de en vis Middelvej, uden Afbrydelse af nogen, Landet rystende, Lidenskab, Storhed eller Galskab, alene med Undtagelse af hin Enes Regering, der danner en Plet.

Et Aarhundrede senere vilde Holberg ikke have udfyldt en saadan Plads som Historiker. Nu kunde han lade sig lede af sin naturlige Skønsomhed, sin store Gave til at fortælle, sit Hang til at oplyse og moralisere ogsaa paa dette Omraade, og kom ved sin Dømmekraft og sin Takt til at bryde den danske Historieskrivning Vej.

Den historiske Følelses Begrænsning og den skelnende Forstands Overvægt bestemmer hos Holberg som hos næsten alle Tidsalderens Hovedforfattere Synspunktet for Religion og Moral.

Udgangspunktet er, at man bør bygge paa Fornuft, ikke paa Autoritet. Men man tror paa Fornuften i den Mening, at man er overbevist om, den lader sig finde som Kærne i alt det historisk Tilblevne: den har været der oprindeligt, men er senere bleven forvansket ved Tilsætninger. Der er heri en Arv fra Reformatorernes Religionsopfattelse. Ligesom Reformatorerne mener Deisterne, at det overfor Kristendommen gælder om at bringe den tilbage til en ældre, oprindelig Renhed, kun at de har et andet Blik paa, hvad Læren i dens Renhed har været. Den sande Religion er for dem forvansket af Præsterne, ligesom de usande Religioner er opdigtede af Præsterne ved bevidst Bedrag. Tidsalderens Fejden imod disse genfindes hos Holberg, hvor han tør føre sin Krig; den kommer, som vi saa', til Orde i *Peder Paars;* men den Forsigtighed, Digtets Modtagelse og desuden Censuren indprentede Holberg, faar sit Udtryk i, at der i Komedierne ikke fore-

kommer en eneste Gejstlig; derimod bryder Polemiken frem paany saavel i *Niels Klim*, der fører den ad Omveje og paa Latin, som i *Kirkehistorien*, hvis Paverække for ham kun er en Række af magtkære Rænkesmedde.

De forskellige Forfattere i Tiden, der alle erklærer Fornuften for øverste Dommer — „Tro er det samme som at vide“ (Holberg) — stanser nu paa forskellige Trin: nogle, særligt Englændere og Franske, bryder aabenbart med Kristendommen, andre, som Tyskerne og Holberg, stræber at bringe den i Overensstemmelse med Fornuften; men alle stanser paa et vist Punkt deres udrensende Behandling af det Overleverede. Forstanden, der er fast overbevist om ved Indsmeltning af Rettroenheden at kunne vinde den filosofiske Sandheds rene Guld, kaster den oldsemitiske Religion, som Alkymisten sit arabiske Pulver, paa Panden, og finder, naar den stanser Forsøget, et billedligt Nedslag, som den kalder Gud, men som i Virkeligheden slet ikke er andet end det utydelige Spejlbillede af selve den Forstand, der foretager Smeltningen og som genfinder sig selv paa Pandens Bund. Uden denne Gud kan Forstanden ikke faa begyndt, men naar den er begyndt, griber han ikke mere ind.

Taine har med Rette sammenlignet denne klassiske Gud som Rest af Religionen med det klassiske Vers, Aleksandrineren, der som Rest af Poesien blev tilbage, da den klassiske Forstand indsmeltede Lyrik og Heltedigt: „Som Aleksandrineren tager denne Gud sig godt ud, forstaas uden Vanskelighed, er i stadig Ligevægt, har ingen Flugt eller Kraft i sig, sætter ingen af dem, der sysler med ham, i nogen Sindsbevægelse og ligesom Aleksandrinerverset er han ikke Foster af nogen poetisk eller profetisk Ildhu, men af den kolde, ræsonnerende Forstand.“ *(Hist. de la litt. anglaise IV).* Holbergs Gud ligner Holbergs Vers. Kun er der det at mærke, at han, alt som Aarene gaar og de hjemlige Forhold udøver deres daglige, uafbrudte Indflydelse paa ham, fjærner sig forsaavidt fra sin Ungdoms Standpunkt, som han betoner Pligten til at tro Religionens uudgrundelige Hemmeligheder og stiller sig paa Aabenbaringstroens Side overfor dens engelske Angribere.

Ganske som der nu under de falske Troesbekendelser findes en sand, naturlig Religion — Gud, Frihed, Straf og Belønning efter Døden — ganske saaledes findes der under de givne borgerlige og politiske Love en Naturret, som det gælder om at udfinde og som bliver tilbage, naar alt det Forældede bortsmeltes, saaledes

som det f. Eks. sker i Holbergs *Natur- og Folkeret.* I Religionen er Kærnen Moralen. Religion uden Moral er ingen Religion, men „Moral uden Religion er altid Moral". Og Moralen er atter Fornuft. Som det hedder i *Natur- og Folkeret:* „Fornuft er Samvittighedens eneste Grundlag".

Denne Gud er da lige langt fra den gammelhebraiske Stormgud og Lovgud og fra den moderne tyske Poesis og Filosofis Verdensguddom. Denne Moral stiger ikke til noget Kantsk kategorisk Imperativ eller til noget kristeligt Paradoks. Denne Fornuft stormer ikke Himlen, indlader sig ikke med de højeste, vanskeligste Overvejelser. Denne Fornuft-Moral eller moraliserende Fornuft lever og aander, aander sundt og frit, her paa Jorden; den er hyggelig og borgerlig, alvorlig uden at være overvættes streng, skemtsom og mange Gange vittig i sit Udtryk, vel skikket til at lære en Nation af jævne Borgerfolk og Haandværksfolk Levevisdom. Den nøjes med Middelsandhederne og passer særlig godt for den Middelstand, hvis Frigørelse var gaaet forud for Holbergs Tid, og hvis Digter og Lærer han blev.

Tidt synes de Genstande, der ligger til Grund for Komedierne, næsten for underordnede, saaledes f. Eks. Æmnerne i *Barselstuen* og *Den Stundesløse*, men det sprudlende Lune og den mangesidige og skarpe Iagttagelse gør Fremstillingen og Læren lige uforglemmelige. Undertiden kan de Genstande, som de *Moralske Tanker* behandler, synes altfor middels, altfor nærliggende; vi véd, at man ikke bør gifte sig altfor gammel, at man hverken bør være en Laps eller unødigt trodse Moden, at man hellere bør udmærke sig ved Fortjenester end ved en Rang, at Venskab ikke bør være Sammenrottelse o. s. v., men Afhandlingen om Ægteskab i *Moralske Tanker* er ligefuldt saa sundt tænkt, saa mesterligt skreven, saa vittig i sin Bevisførelse, saa digterisk overgiven i sit skønhedsdyrkende Slutningsforslag om de smukke Pigers Bevarelse i ugift Stand til *Ziir* for Staden, at ingen nok saa dyb Tanke kunde udøve større Tiltrækning eller indpræge sig stærkere end denne en Verdensmands Bekendelse, og Afhandlingerne om den falske Gudsfrygt, der nu synes os saa selvfølgelige, har engang været dristige og er vittige endnu.

Vi nulevende maa overhovedet overfor Holberg aldrig glemme, at hvad der nu er for sandt til at siges, engang har været højst urimeligt, og at det er Holberg, der har havt Mod til at tage vore sædelige og kunstneriske Livssandheder op som urimelige og

holde Pinen ud, indtil de blev Selvfølgeligheder. Han stod overfor et Publikum, hvem han maatte give sin Satire ind med Skeer og banke sin Moral ind i Hovedet. Og intet kunde ligge bedre for hans Evner end Kamp for Udbredelsen af hans og Tidsalderens Moraltro og Fornufttro.

Den klassiske Aandsform tager i Frankrig og England alle Kunstarter i sin Tjeneste for paa en smagfuld og tiltalende Maade at formane. Den gør Fremstillingsmaader, der hidtil har staaet udenfor Skønliteraturen, literære, som den moralske Afhandling, Epistlen, Fablen. Men Holberg har netop (i Modsætning til Molière, hvis Aarhundrede han har bag sig, men ligesom Voltaire) Publicistens Drift til at forsøge sig i de forskelligste Kunstformer. Fabelen mislykkes for ham, fordi han mangler Naivetet og er altfor tynget af belærende Hensigt, men han viser sine Landsmænd, at moralfilosofiske Overvejelser kan bringes til at udgøre en lærerig Morskabsbog.

Den klassiske Aandsform omdanner endelig Romanen, som den paatrykker alle andre Kunstarter sit Stempel; den gør Romanen filosofisk, allegorisk, som vi i England især træffer den hos Swift, i Frankrig især hos Voltaire, og det er paa Grundlag af en hel Overlevering og i Tidsaandens Medfør, at Holberg skriver *Niels Klim*. For at komme de nedarvede Fordomme tillivs uden direkte at komme i Kast med de Samfundsmagter, der bar dem, sidestille man disse Fordomme med andre (som næredes i Persien, paa Sirius eller under Jorden) og hvis Herredømme dèr var ligesaa uanfægtet. Idet man overfor den gængse Sæd og Skik, det herskende Religions- og Rets-System, udviklede andre Folkeslags Levevis, andre Kloders Synsmaade, Mennesketræers eller Abemenneskers Samfundsindretning, gjorde man det, som i Hjemmet gjaldt for det ubetinget Tilbørlige, relativt og lod et ironisk Lys falde hen derover. Fortræffeligt laa denne Kampmaade for Holberg, hvis Fantasi stadig var ledet af Frigørelsesdriften, hvis Lune, selv naar det blev sluppet løs i Overgivenhed, altid blev holdt i Line af Forstanden, og for hvem det, især da Tiderne blev trykkende, var en Fristelse at filosofere ad en ny Omvej. Kunstformen er nutildags forældet, men *Niels Klim* ikke desmindre — skønt noget ufrisk — et af Holbergs bedst lykkede Skrifter.

Paa alle disse talrige Omraader ser vi da Holbergs Aand forefinde den klassiske Aandsform færdig og parat for ham og ser denne Aand smutte i denne Form som i sin naturlige Dragt, en

Vaabendragt, der aldrig trykker den — og ved denne lykkelige Overensstemmelse rustes denne Aand, saa den bliver den herskende i sit Lands Kultur.

Det er ikke for meget sagt, at det klassiske Panser aldrig trykker ham. Imidlertid, det kan blive ham for snevert, og da ser vi ham kaste det. Det er jo fra første Færd af en Vaabendragt for romanske Folk. Molière bærer den med uendelig Gratie, lige ledigt til Kamp og Fest. Den lykkelige! Lykkelig i al sin Ulykke! Han var ved Kilden. Han forefandt omkring sig Verdens første Hof, Tidens ypperste og sletteste Selskab, havde Europas højest og finest udviklede Sprog til sin Raadighed og beherskede det fuldendt. Han fandt desuden med sit rige Sind Udtryk for den dybe Følelse, den ædle Harme, for Sværmeri og Elskov ikke mindre end for Lune og Vid. Han kunde naa op til Alcestes ophøjede Menneskeforagt, hvor Holberg maatte blive staaende ved Philemons ærbare Selvforsvar; han kunde skildre Tartuffe i al hans uhyggelige Storhed, hvor Holberg maatte nøjes med at male den lille visne Hykler Jeronimus i *Pernilles korte Frøikenstand*. Selv om Holberg i Følelsens Dybde og Inderlighed, i Erotikens Glød og Duft havde kunnet maale sig med Molière, maatte han dog i Udtrykkets Finhed og Ynde staa langt tilbage for ham, stillet, som han var, i et halvciviliseret Land med et uudviklet Sprog. I Lune og Overgivenhed derimod maaler han sig med ham (man tænke paa *Ulysses von Ithacia*), i Dybde er han stundom hans Ligemand; men der er et Punkt, hvor han overgaar ham.

Vi saa', hvorledes Holberg i Forsvaret for Tigellius stiller det Spørgsmaal, hvorledes det gaar til at helt uensartede Egenskaber kan forenes i et og samme Menneske, og hvorledes han i *Den Vægelsindede* famler med Opgaven at forene alle Sider, selv de indbyrdes modsigende, af en menneskelig Karakter, men ogsaa at han hurtigt i Klassicismens Aand og paa Molières Vis tyr til at bygge Karakteren over en enkelt, herskende Egenskab, i hvilken alt gaar op.

Og dog — stundom er det, som om Racetilbøjeligheden i ham gjorde Modstand imod denne romanske Synsmaade og Fremgangsmaade, der er simplere, men mindre omfattende og mindre tilfredsstillende, og vi møder da hos ham den fuldstændige Iagttagelse og den fuldstændige Fantasi, som vi aldrig træffer paa hos Molière. I sine Skuespils Anlæg, i Sceneføringen fjerner Holberg sig aldrig fra det klassiske Mønster, men vel i Karaktermaleriet. Det er, hvor han

naaer allerhøjst, i *Erasmus Montanus*, tydeligst i *Jeppe paa Bierget.* Her er det som om Nordboen i ham, man fristes til at sige Nederlænderen i ham, Manden fra den halvt nederlandske Hansestad deroppe i Norge, havde kastet det romanske Seglas, som den fremmede Kultur har trykket ham ihænde. Her er Alsidigheden naaet.

Tænk paa Jeppe! Alt det, vi vil vide, naar vi ønsker at lære et Menneske at kende og meget mere end vi plejer at vide om de Mennesker, vi ellers kender i Virkeligheden eller træffer paa Scenen, erfarer vi om Jeppe. Ethvert Spørgsmaal besvares. Hvad Slags Menneske er han, og hvorledes er han bleven den, han er? Hvilket er hans Sindelag, hvilke Laster og hvilke Dyder har han? Hvormegen Vilje kan han opbyde, har han Forstand og hvad Slags Forstand? Hvilken er hans herskende Lidenskab? For hvilke Fornøjelser er han modtagelig, og hvilket er hans Ideal af Lykke? Hvad er hans Forfængelighed eller hans svage Side, hvor stikker Narren og den Gale i ham? Paa hvilke Punkter er han indskrænket og hvilke er hans Fordomme? Hvad har han lært, læst og oplevet? Hvad er den faste Kærne i ham, der bliver sig selv lig under alle Omskiftelser, og hvilke af hans Egenskaber er simple Frembringelser af de Omstændigheder, under hvilke han lever, og forandres med dem? Hvad er hans Religion, og hvad er hans Filosofi ɔ: hvad Forestilling har han om Liv og Død, om Gud og Verden, om et andet Liv, og hvad Indtryk har han faaet af de Menneskers Færd, med hvilke han er kommen i Berøring? Hvorledes lever han, og med hvilket Sind vil han dø? Paa ethvert af disse Spørgsmaal giver Stykket et Svar, og ethvert af disse Svar staar i saa nøje Forbindelse med de andre, at det kan formes ud fra dem. Her er da én Jeppe, der er underholdende for Børn og Tjenestefolk, men desuden en anden, der er interessant for Sjæleforskeren, for Statsmanden, for Bondevennen, for Officeren, for Historikeren og for Lægen.

Tag Jeppe, som han staar der i første Akt, kuet indtil Sløvhed, Træl af Herremanden, Ridefogden og Konen, krænket og haanet af hende og Degnen, modløs overfor sin kvindelige Plageaand, retløs overfor sine mandlige Despoter, udskældt og pryglet, fordi han drikker, og drikkende for at glemme Skældsord og Prygl! Se ham udjaget af Huset i den tidlige Morgen for at gaa en lang Vej i urimelig kort Tid, fastende, uden i sit Hjem at have faaet en Draabe eller en Bid! Forstaar man, at han tyer til Jacob Skomager, og at han har gjort det Dag ud, Dag ind? Er det ikke en kun altfor na-

turlig Ting? Brændevinen er hans Andenstedsnærværelse, er det samme for ham, som Musik og Poesi er for os. Under Rusen dukker hans Erindringer op, han mindes sin Soldatertid, sit Tysk og sine Campagner, og skønt disse vistnok ikke har været saa særdeles hæderfulde, er det Felttog, han har at opvise, øjensynlig hans stolteste Erindring; han finder ikke heller noget hæderfuldere Ord at lægge Præsten i Munden ved hans Baare end det saa usigelig komiske, at han levede og døde som Soldat. Ti Aar af sit Liv har han staaet under *Malicien* og tre Gange saa længe under sin Hustrus end værre Malice, altid har han maattet døje og slide, intet har han lært. Det er let at spore, hvad han kender til: han henter sine Lignelser fra Stalden og fra Bibelen og er sikrere i sin Brug af de første end af de sidste; af boglig Lærdom har han saa meget inde, at han paa urette Sted kan anbringe nogle Navne af Bibelen, Folkeviserne og Holger Danskes Krønike (Abraham og Eva, Liden Kirsten og Hr. Peder, Abner og Roland). Han har én Ven, den brave Moons Christoffersen, der giver ham gode Raad, som han ikke følger, og en anden endnu bedre og meget nyttigere Ven, den brogede Hest, der spiller en Hovedrolle i hans Forestillingskres; tre Gange kommer han tilbage til den; han elsker den, som hans Forfædre i Oldtiden elskede dens Ahner. Han har altid været fattig som en Kirkerotte; derfor véd han, hvad Penge er værd, derfor bliver han saa gerrig og havesyg, naar han tror at være kommen i Besiddelse af dem, derfor krummer han sig og kysser paa Haanden for fire Rigsdaler, saa snart han faar dem, og slaar med Nakken og rasler med Lommen, saa snart han har dem. Det er troligt, at det brogede Øg endda har havt bedre Dage end han.

Det er naturligt, at den, der arbejder som en Hest, fornøjer sig som en Hund. Til den raa Forestilling om Arbejdet svarer den raa Forestilling om Morskaben. Hvad Under da, at Jeppe som Baron æder og drikker uden Maade, indsuger Magtens og Hævnens Sødme og vil berede Ridefogden den samme Skæbne, som Degnen har beredet ham. Hvad anden Forestilling kan han have om Lykken end den, at den bestaar i at have en god Seng, fine Klæder, megen Mad, sød Vin i Overflødighed, mange Tjenere og en Tjenerinde. En Grad højere: en udmærket god Seng, udsøgt gode Klæder osv., det er ikke mere Lykken, det er Saligheden. Med god Grund antager derfor Jeppe, da man har leget Himmelspræt med ham, at han er bleven kastet lige ind i Himlen. Han véd, for hvilken Pris den kan vindes. Det er Retskaffenhed, Skikkelighed, det kommer

an paa. Hvori bestaar da Skikkeligheden, hvem kommer ikke uforskyldt i Himmerig? Det gør den, der end ikke efterlader sig „een Skillings Restantz hos Herskabet". Alt staar i Sammenhæng. Til Begrebet om den højeste Dyd svarer Begrebet om den højeste Lykke. Den ene Forestilling er ligesaa drøj, haandgribelig og legemlig som den anden. „Et eiegodt Gemyt" er Jeppe; men det er i sin Orden, at hans Lyksalighed varer saa kort; thi den evige Lyksalighed har han ikke fortjent, han glemmer altfor let de Forpligtelser til Landgilde og Offer, som Fæstebrevet paalægger ham, og hvad der er et ægte dansk Almuetræk, han agter ikke en Ed for mere end Fæstebrevet, snarere for mindre, han vil med Glæde „giøre sin høyeste Eed paa, at alt det var Løgn, som han svor paa tilforn". Han har ikke mere Ærefrygt for Retten end for al anden Øvrighed. Ligesom en Herremand for ham er en af ubekendte Myndigheder indsat Magthaver, hvis Hverv det er at plyndre Bønderne for deres surt erhvervede Skillinger, selv bestjaalet og bedraget af dem, der besørger Plyndringen for ham; ligesom en Præst er en Mand, hvis fornemste Dyd er en vældig Talestemme, med hvilken han kan meddele Bønderne Troen, og ligesom en Degn først da er en ret og lærd Degn, naar han besidder en høj og skinger Sangstemme, formedelst hvilken han kan „tage Troen fra" de andre. Degne, saaledes ere Dommere og Prokuratorer en Flok sortklædte, latinskpludrende, bestikkelige Kæltringer. Han tvivler ikke paa, at det rette religiøse Hjærtesuk er dette: „Gud bevare vore Venner, og Skam faae alle vore U-venner!" Jeppe kender Livet og Menneskene, han har sin egen, ikke i mindste Maade bitre, men mørke Livsfilosofi. Han er klog, fin og mistroisk. Hvilken ægte dansk Bonde-Egenskab er ikke atter denne Mistro! Livet har lært ham den, og han har Brug for den for at leve; derfor er den saa indgroet i ham. Aldrig lykkes det at overliste den, selv naar han er allermest skuffet og vildledt med Hensyn til sine ydre Forhold. Jeppe har Hjærte, hvem tvivler derom, ja saa meget, at enhver Paastand om Holbergs egen Mangel paa Hjærte tager sig taabelig ud for den, der har Jeppe for Øje; men Jeppe er besindig, lun, sjællandsk nok, til at Hjærtet ikke løber af med ham. Hver Gang man tror: nu bliver han rørt, nu taber han sit Fodfæste og sin sikre Forstandsoverlegenhed over alle de Spidsborgere der tumler med ham, overraskes man paa den behageligste Maade ved, at han øjeblikkelig er sig selv igen. Hans Enfoldighed er et Bytte for deres Kundskab og Dannelse, hans Følelse er et

Legetøj for deres Erfaring; men han beholder stedse Hovedet frit, og hans Forstand befrier uafladeligt Følelsen. Han brister ganske vist i Graad, da hans Defensor forsvarer ham, han tilbyder ham med et „Gud velsigne din Mund" sin Skraatobak og synes smeltet af Taknemmelighed; men da den anden viser ham tilbage med de Ord, at han ikke taler for Skænk og Gave, er det langt fra, at han bliver yderligere bevæget; han siger tørt: „Om Forladelse, Hr. Procurator, jeg havde ikke tænkt, at I Folk vare saa ærlige." Paa lignende Maade, da Dommeren dømmer ham til Live igen: Jeppe er bevæget, man venter Tak og Hjærteudgydelse. „Tak os," siger Dommeren, „at vi har været dig saa naadige at dømme dig til Livet igen." „Hvis I havde ikke selv hengt mig op," svarer Jeppe, „vilde jeg gierne have takket jer, for I løsede mig neer igien." Denne mistroiske Kløgt er hans Skjold: det er paa den, at i hans Baronstand Bønner og Smigrerier, „Complementer og Baslementer" preller af; han er mindre modtagelig for dem, end rimeligvis Baronen selv har været.

Det er dette Jeppes gode Hoved og sunde Vid, der altid bliver sig selv ligt, i hvilket, som Hauch har sagt, Folkestammens Sejghed og Livskraft midt under Fornedrelsen spores. I første Akt ytrer det sig som Skælmeri, som Bondevittighed, som overgivent Drankerlune; men fra det Øjeblik af, da Jeppe i anden Akt vaagner som Baron, faar hans stakkels Hoved saadanne teoretiske og praktiske Opgaver at løse, at al dets medfødte Skarpsindighed udæskes og tages i Beslag. Under overordenlige Forhold udvikles som bekendt overordenlige Kræfter, og intet er her morsommere end at se, hvorledes denne stakkels uslebne Forstand, hvem pludselig Kæmpeproblemer bliver forelagte, tumler med disse efter bedste Evne og fægter med sin sunde, men utilstrækkelige Logik mod alle disse Vanskeligheder, som en David imod en Goliath. Det er jo nemlig intet ringere end de højeste oversanselige Opgaver, som lægges for Jeppe. Det er Spørgsmaalet om Jeg og Ikke-Jeg. Er alt dette, han ser, en udvortes Virkelighed, eller er det et Billede af hans Fantasi? „Drømmer jeg, eller er jeg vaagen?" spørger han. Denne Knude, som det er umuligt at løse ved Grundsætninger og Beviser, naar den umiddelbare Sans er bleven vaklende og ikke kan hugge den over, denne Knude er det. han forsøger paa at trævle op. Han véd ikke, at hans Tankegang bestandig bevæger sig i en Kres og ikke kan komme af Pletten: han føler paa sin Tand, han kniber i sin Arm for at faa Vished, og glemmer, at ogsaa For-

nemmelsen kan være indbildt og drømt. — Drømmer jeg, eller er jeg vaagen? Er jeg levende eller død? „Er det Jeg, eller er det ikke Jeg?“ Disse er Spørgsmaalene; han kommer som en dygtig Tænker saa vidt, at han tvivler, om han virkelig er sig selv. Denne er den mest skrigende, videstgaaende og derfor mest komiske Modsigelse af alle; her er Modsigelsen, paa hvilken det komiske beror, spændt saa stærkt, som den kan spændes uden at blive til Vanviddets egen. Jeppe staar her paa Afsindets Rand, ligesom den Stundesløse, hvor han udraaber: „Jeg er Alexander Magnus.“ Situationen er derfor her en uudtømmelig Kilde til Latter. Hvormegen Snildhed Jeppe end udvikler, hvor sundt han end tænker, det lykkes ham dog ikke at tilintetgøre, men kun efterhaanden at fjerne Tvivlen. Men den lader ham ikke Ro, næste Dag vender den i skærpet Form tilbage. Nedtaget af Galgen maa Jeppe opkaste sig det Spørgsmaal, om han er levende eller død, om han er et Menneske eller et Spøgelse, en Aand, en Genganger? Han kan ikke faa det i sit Hoved, at han er levende endnu, han er uimodtagelig for Dommerens Tankegøgl, og han kan til Slutning kun berolige sig med den snilde Gisning, at „maaskee, naar man henger levende Folk op, saa døer de, men naar man henger døde Folk, saa lever de op igien“. Han har en Trang til idetmindste formelt at bringe Orden i sine Begreber. Ordenen er kun saa som saa, men Trangen dertil gjør hans Hoved Ære.

Anden Akt er en overjordisk Komedie, vi ser i den, hvorledes Jeppe vil bære sig ad efter sin Død; fjerde Akt er et Sørgespil, i hvilket vi lære, med hvilke Tanker han vil forlade Livet. I dette Stykkes bagvendte Verden kommer Opstandelsen først og Døden bagefter. Jeppe har al Grund til at antage sig for død, for uretfærdigt myrdet. Skulde noget imidlertid bringe os til at tilgive Baronen hans utilgivelige Barbari, da skulde det være den Kundskab, det meddeler os om Maaden, paa hvilken Jeppe vil dø. Han er ikke modig overfor Nille og var i sin Ungdom ikke modig før Slaget; men han er ikke bange for Døden, han har ikke Livet at takke for saa meget. Vant som han er til at give Afkald, resignerer han ogsaa let overfor Dødstanken. I første Øjeblik synker han paa Knæ under den, saa rejser han sig med en Bøn til Dommeren. Denne Gang er det ikke „Davids Psaltkar“, han tyer til, som da han havde Døden for Øje som Mulighed. Nu da den er ham vis, falder den vedtagne Fromhed bort af sig selv, Brændevinsflasken træder istedenfor Psalmebogen som den eneste

prøvede og paalidelige Trøster; hans Tanke bliver ved Jorden. Og da saa de tre Snapse er drukne, da han erfarer, at der er ingen Pardon, og at Dommen alt er fuldbyrdet, vender han sig med en Kærlighed, der har overlevet Fromheden og var stærkere end den, i sit stille Sind til sin hele jordiske Kres, siger Farvel og „Tak for godt Compagnie“ til sine Børn, sin brogede Hest, sin tro Hund og alle sine Kreaturer.

Saaledes fremstiller da Stykket under de mest burleske Løjer en sammensat og tillige typisk Karakter og et helt Menneskeliv fra Vuggen til Graven.

Resultatet er altsaa dette: den klassiske Aand, hvilken Holberg forefinder som herskende i Europa, en Aand, der er hans Tids, men ikke hans Folks (hvorfor han ingen Skole stifter), passer mærkværdigt for hans Personlighed med dens Hang til Forstand og Forstandsvid, dens digteriske Kraft paa det satiriske og komiske Omraade alene, dens Evne til Tankebevægelse uden Flugt — men med den sunde Sanses stadige Ligevægt — og med dens Tilbøjelighed til Fornuftreligion og Fornuftmoral. Den forsyner ham i Versekunst, Satire og komisk Heltepoesi, i Skuespildigtning, Historieskrivning og Visdomslære med en hel Række færdige Aandsformer, Fantasiformer, Tankeformer, Skriftformer, i hvilke det falder ham let og naturligt at udmønte sit ejendommelige Væsen. Men hvor han naaer højst, der har han med Geniets Myndighed og Kraft — uden selv ret at føle eller vide det — sprængt den klassiske Aandsform, forstaaet og fremstilt Menneskenaturen, ikke udskelnende dette eller hint, men med fuld Fantasi, som Shakespeare gør det, og i saa Fald er det, at han overtræffer sit store, romanske Forbillede, Molière.

V.

Skønt Holberg i sit Levned taler, som om han pludselig midt i Aaret 1722 „fik i Sinde“ at skrive Komedier, tyder dog baade Fortalen til den samlede *Paars* fra 1720 og til Skemtedigtene fra Januar 1722 paa, at han har syslet med Tanken om at skrive „moralske Comoedier“; thi han forsvarer dem, der skriver slige, i samme Aandedrag som sig selv.

Vi har allerede bemærket den rivende Hast, med hvilken han nu i ikke tre Aar skriver over en Snes Stykker af sine Skuespils første Hold.

Hvilke Kilder tyede han til under denne uhyre og den senere, roligere Kunstfrembringen?

Der gives efter Sagens Natur kun tre: den indre Iagttagelse, Iagttagelsen af Omverdenen, og den trykte Literatur.

Det er klart, at de to første Kilder ikke blot fuldstændiggør, men forudsætter hinanden og det særlig for den komiske Digter. Vi forstaar de Andre gennem os selv og os selv igennem de Andre. Vi finder i os selv hvad de Andre skjuler for os og opdager hos de Andre, hvad vi skjuler for os selv. Hertil kommer saa endelig det gennem Bøger Tilegnede.

Hvad nu den første Kilde angaar, den indre Iagttagelse, der fører til Selvskildring, en Kilde, der for mange moderne Digteres Vedkommende strømmer saa rigeligt, at man bestandig genfinder dem selv i deres Æmner og deres Helte, saa synes denne Kilde at maatte flyde særlig sparsomt her. Holberg staar saa fuldkomment over og udenfor sit dramatiske Livsværk; hans Galleri er et Galleri af Narre, af ubetydelige eller indbildske Tosser, over hvis Laster og Fagter man ler.

Imidlertid har han jo kun gennem sig selv forstaaet dem. Og det er paafaldende, hvor tidligt han fremhæver, at han først og fremmest selv er sin Satires Genstand. Hvor han i sine *Skiemtedigte* hævder, at han „skyder udi Flæng“, ikke sigter paa nogen bestemt Person, gør han en Undtagelse med sig selv: det eneste Væsen, over hvilket han satiriserer personligt, det er hans eget Jeg:

Saa tidt jeg *Tempo* seer, jeg med mig selv *raillerer*.

Og med en overlegen Aands dybe Beskedenhed aflægger han i Fortalen til disse Digte Tilstaaelsen:

„Jeg finder hos mig selv mange Feyl, og de Dyder, man tillegger mig, lidet solide. Jeg lever indgetogent og regulier, fordi jeg kand ikke leve vellystig, ligesom den, der aldrig spillede, fordi han aldrig havde Penge. Jeg drikker ikkun Vand, fordi jeg taaler ikke at drikke Viin. Jeg philosopherer, naar jeg haver liden Helbrede; er kied af Verden, naar hun er kied af mig: saa at min Philosophie og mine Dyder ingensteds have hiemme. *Jeg finder der imod hos mig adskillige solide Feyl, som man kunde giøre smukke Comedier over.*“

Det er Ord, som antyder, at hvor store Vanskeligheder end den betydelige Tidsafstand og Tarveligheden af vor Kundskab til

Holbergs Liv og Levned lægger i Vejen for en Tilbageførelse af hans Aandsfrembringelser til hans Personlighed — saa er denne Vej dog ikke spærret.

Enhver Kender af Holbergs *Breve til en berømt Mand* har bemærket, at selvoplevede Smaatræk gaar igen i hans Skrifter. Naar i *Peder Paars* en af Personerne fortæller, hvorledes han som uskyldig Vejfarende nær var bleven sat fast af en Fændrik, blot fordi han gik tilfods i sit eget Fædreland uden Pas, saa sigter dette til en Begivenhed, der var hændt Holberg selv; naar Troels i *Barselstuen* i sin Spøgelseangst læser en Bordbøn istedenfor et Fadervor, saa er dette en Erindring fra Holbergs Barndom o. s. v. Men ogsaa for hele Karakterer i Lystspillene maa det humoristiske Udgangspunkt søges hos Digteren selv.

Det Eksempel, der først frembyder sig, er naturligvis Philemons.

Da Shakespeare afsluttede sit Digterliv, fordi hans Fantasi længtes efter Hvile, skrev han *Stormen* og afbildede sig selv og sin Genius i Skikkelse af Prospero og Ariel, af den mægtige Magus, der er Elementernes og Aandernes Herre, og den urolige, legende, lynsnare, altformaaende Luftaand, der higer og brænder efter at blive udløst af sin Tjeneste, og som endnu paa Tjenestens sidste Dag smægter efter Frihed og jubler imód den. Da Holberg havde naaet Højdepunktet af sin Bane, saa' han sig tilbage og skrev *Det lykkelige Skibbrud*; han gjorde, som man plejer at gøre, naar man bygger: han satte Kransen paa Huset, førend Taget var færdigt og Arbejdet endt. Han optræder ikke som en mægtig Aandebesværger, han nøjes med den sanddru Satirikers og Moralists beskedne Rolle. Han selv vil ingen anden Hvile og Fred have end den: som Skribent at kunne leve i Ro for Dumrianers og Kæltringers Plagerier; den eneste Frihed, hans Genius forlanger, er Albufrihed. Philemon er ung og hed, forøvrigt uegennyttig, opofrende, højtbegavet, Lastens Beskæmmer, Dydens Mønster og Sandhedens Martyr. Det er næsten for meget af det gode. Rundt omkring ham, for Skranken med ham, et Kor af Narre og Tosser af begge Køn, der vil have ham dømt, fordi de paastaar, at han har sigtet til dem i sine Skrifter, og som slutter, at han maa have sigtet, siden han har ramt. Ligeoverfor ham Rosiflengius, det vil sige Kryberi, smudsig Begærlighed efter Penge, lav Nederdrægtighed. Det er næsten for meget af det slette. Punkt for Punkt, Træk for Træk, ved Hjælp af Gentagelser, af overflødige Eksempler, af oplysende Scener som

den med Oldfux og den med den fulde Mand den omstændeligste, bredeste Udmalen af Modsætningen mellem Rosiflengius' og Philemons Karakter og Færd, til Ære for den sidste. Det er som en Sang, der synges helt ud gennem alle Versene, fordi Tilhøreren er dum og ude af Stand til at forstaa en halvkvædet Vise. Skikkelsen bliver saa overrost, at den af lutter Fejlfrihed mangler Liv.

Langt virkningsfuldere er det i Komedierne, naar Holberg legemliggør sig som Henrik, ingensteds virkningsfuldere end i *Mascarade*, dette Stykke, som han i 1724 skrev samtidigt med at den Forordning forberedtes, der forbød Maskerader. Holberg har her selv trukket i Liberiet for tilgavns at ruske i de gamle Parykker, og saaledes kostymeret sender han i Stykkets Hovedscene — der drejer sig om Henriks Forsvar for Maskerader og har Form af en Retsstrid mellem Alderdom og Ungdom, som Overgivenheden vinder for de Unge — Bevisgrunde af højst forskellig Styrke i Ilden. Som Skolastikerne, der satte en Ære i at kunne hitte bestandig ny, bestandig flere Grunde og Beviser for den Sag, de førte, og som Erasmus Montanus, der har gaaet i Skole hos dem, skyer Henrik hverken Spidsfindigheder eller forbløffende Paastande; men da han er Broder til Jacob Berg lige saa vel som til Erasmus Montanus, er hans Lune gennemgaaende grundet paa den sunde Sans; det er den rene Forstand, som i hans Kamp mod Gammelmandsgnavenheden slaar om sig med Vittigheder til Højre og Venstre, og kun nu og da giver den frie Lystighed i ham sig til at synge en Dityrambe, som naar han i et kritisk Øjeblik fremfører til sin Undskyldning, at Karlen fra Frankfurt, der forførte ham, „spiller stærkt paa Instrumenter". Er hans Indvendinger noget for dybe og for fine, ligger det i, at han har Holberg selv til Sufflør. Lad os høre Suffløren! Han siger saaledes: Mennesket gennemgaar som Naturbarn adskillige Naturbørnesygdomme, Hang til Nattelystighed, Dans o. s. v.; raser Ungdommen ikke ud, gør den Alderdommen balstyrig; er Alderdommen rolig, saa er det, fordi den har raset ud. Ærbarheden er ganske vist al Ære værd, og vi er rede til at vise den al mulig Respekt; Ulykken er, at vi aldrig har truffet den — hos Magdelone er den Fornøjelsessygens Maske, hos Jeronimus Uformuenhedens Uniform. Hvor bor Dyden? Paa gamle Folks Tunger. Men Glæden er en Virkelighed, hvor flygtig den end er; den henriver til Lystighed, til Maskespil, til Dans, vender op og ned paa Alt, gør Nat til Dag og Tjeneren til sin Herres Lige; den er moralsk, den er ædelmodig, den er gavnlig, den er sund, den

er nødvendig; thi Ungdom er en Sag, som gør visse Fejl til en Nødvendighed, og Alderdommen et Væsen, som gør visse Nødvendigheder til Dyd. —

Dog, det er for at genfinde Holberg i den digtede Skikkelse ikke nødvendigt at indskrænke sig til Figurer, han bruger som Talerør, vi kan eksempelvis tage de to værste Narre, der i *Den danske Skueplads* repræsenterer den yngre Slægt: Jean de France og Erasmus Montanus.

Naturligvis ligger den idiotiske Gæk Hans Frandsen som saadan Holbergs Personlighed saare fjærnt. Men det er allerede paafaldende, at medens Komedien udmunder i denne Moral:

Mig synes, Naboe, at det er herefter mere sikker,
Vi gifter tilig Sønner her, end dem af Landet skikker . . . .
See andre Nationer an, hvor Ungdom bliver hiemme;
Her eene strax af Landet man skal ud for Dansk at glemme,

saa havde Holbergs eget Liv ingenlunde svaret til Moralen. Han var rejst ud, saasnart han blot havde havt den knappeste Rejseskilling samlet, havde ingenlunde tænkt paa at gifte sig tidligt og ingen Rejselyst ofret derfor. Og hvad mere er, han siger selv, at han, hver Gang han kom hjem fra en Udenlandsrejse, halvvejs havde glemt sit Modersmaal — føjer endda til: „thi man kand let glemme det, som man aldrig har forstaaet tilgavns“. Man huske ogsaa, hvor overfladisk hans Ungdomskundskab havde været til det Franske, og det tilmed, medens han indbildte sig, ja gav sig ud for at være særligt kyndig deri. Man tør i denne Sammenhæng minde om den saa ofte oprippede Anekdot, at han ved sin Ankomst til Paris maatte vandre fra Gade til Gade, da han søgte *Logis*, for det Første fordi han indbildte sig at Udtrykket i denne Mening var fransk, dernæst fordi han udtalte det Lucie, saa man troede, han søgte efter en Pige; og ved denne Lejlighed maatte da han, der ansaa sig for en Mester i det Franske og der i Aaringer havde ernæret sig som Lærer i dette Sprog, af et fransk Kvindemenneskes Mund høre Dommen over sin Sprogfærdighed i disse djærve Ord: „Han taler Fransk som et tysk Hors“. Endnu nogle Maaneder senere, da han vilde købe et Værk af den gamle Historiker Du Chesne udtalte han Navnet saaledes, at man opsøgte en Lukian (Lucien) til ham.

Der er da i Jeans tidlige Udenlandsrejse ligesom i hans Overtro paa sit Fransk et tydeligt Lighedspunkt. Naar Jean i sin fjot-

tede Begejstring for det fremmede „vil bringe Papa til at aflægge sin gamle Spids-Borgerdragt“ og indføre nye Moder, saa er Fjottetheden Hans Frandsens, men et Glimt af Begejstringen Holbergs.

Det i Digterens Sjæleliv liggende personlige Udgangspunkt for *Jean de France* falder ganske sammen med Udgangspunktet for *Erasmus Montanus.*

Man kender fra Holbergs Levnedsbeskrivelse hans Ungdomsophold i Christianssand. Han gjaldt for et Vidunder af Lærdom; det hed sig, at han kunde tale Fransk, Italiensk, Polsk, Russisk og Tyrkisk; daglig voksede Antallet af dem, der vilde lære Sprog af ham, saa han fik sin Gæld betalt og kom paa grøn Gren.

Men en slem Streg i hans Regning gør en hollandsk Købmand, der ankommer efter at have spillet Fallit i sit Fædreland og som for en ringe Betaling tilbyder Undervisning i Fransk, hvorpaa Holberg hidtil havde havt Eneret. Det hedder i Levnedsbeskrivelsen: „Da jeg nu hørte, han talte temmelig barbarisk, havde jeg Lyst til straks at binde an med ham“. Der blev da af begge Parters Elever berammet Tid og Sted: „Vi mødtes og fægtede, men skiltes med lige Fordel: jeg skød med fransk-norske Kugler, han svarte med fransk-hollandske, saa jeg tror, der aldrig er holdt værre Hus med det franske Sprog“. De havde, siger Holberg, begge Vanskelighed ved at tale, naar de var ved deres fulde fem; men deres indbyrdes Hidsighed vrævlede dem ind i et langt værre Vildrede, hvorved Sprogbummerternes Antal tog betydelig til.

Man har her øjensynligt noget af Hovedsituationen i *Erasmus Montanus:* de uvidende Elever som Vidner til og Dommere over Ordstriden, i hvilken der paa det fremmede Sprog spørges *Goddag* og svares *Økseskaft.*

Atter ligger det nær at betone Afstanden mellem Holberg og den drengeagtigt trættekære, rethaveriske Erasmus Montanus. Men man agte paa, hvad han selv fortæller om netop dette Ungdomsophold i Christianssand. Han havde faaet fat i en lille Bog, hvori en unævnt Forfatter med 60 Beviser godtgjorde den Paastand, at Kvinderne ikke er Mennesker. Det har enten været et af de sædvanlige skolastiske Indlæg i Spørgsmaalet om Kvinderettighederne, eller, som man har ment, et 1575 i Leipzig udkommet Skrift, hvis Hensigt var at latterliggøre en vis Art Bibelfortolkning ved at vise, at man med de nye Fortolkningsmetoder kunde godtgøre Alt. Dets Indhold var Bevisgrunde af den Art, som vi genfinder i Hans Mikkelsens Epistel foran Holbergs femte Satire. Dette Fjas morede

Holberg, som var meget for alt Nyt: „Altsaa, som jeg kom lige fra at have læst det, og jeg havde Alting i frisk Minde, udspredte jeg dette Kætteri rundt om i Byen, først ganske sagtmodigt for at forslaa Tiden, siden ikke ulidenskabeligt, alt eftersom Modsigernes Nidkærhed tog til.“

Det lader sig vel næppe nægte, at der i dette Rethaveri til Bedste for en i Kaadhed udslynget og kun i Spøg forsvarlig Paastand er et Glimt af noget Montanus'sk, især da dette selvfølgelig var lige saa langt fra at være Holbergs virkelige Mening om Kvinderne som Montanus' Paastand, at man har Lov til at slaa sine gamle Forældre, er fra at være hans. Og der er noget i Situationen, som minder om Rasmus Bergs overfor Moderen og Degnen, da det tilsidst gik saa vidt, at en Tjenestepige paa Gaden pegede paa Holberg og sagde: „Der gaar han, som siger, at vi ikke kan komme i Paradis.“

Paa dette Punkt aabner sig imidlertid et nyt Spørgsmaal, berørende Holbergs personlige Liv i Sammenhæng med hans Digtning, nemlig Spørgsmaalet om hans Forhold til Kvinden. I Almindelighed udtrykkes det paa den Maade, at man spørger, om han nogensinde har elsket eller dog været forelsket. Udgangspunktet for Besvarelsen har i Reglen været den tørre og matte Farve, der ligger over Kærlighedsscenerne i hans Skuespil, det Vedtægtsmæssige og Upersonlige i det erotiske Forholds Behandling. Paafaldende er det først og fremmest, at endog den Understrøm af frisk og ungdommelig Sanselighed, som altid findes hos de gamle latinske Komediers Elskere og Elskerinder, fuldstændig fattes. Paafaldende er dernæst den dogmatiske Maade, paa hvilken Kærlighedsfølelsen er taget som noget ganske Usammensat og aldrig, som hos Molière saa tit, parret med modstridende Lidenskaber. Paafaldende har det endelig været for enhver Iagttager, hvor ganske Holbergs unge Kvindeskikkelser, endog naar de er vakrest, er blottede for Ynde. Selv en Monrad, der næppe formaar at føre Pennen, giver, som vi saa', et mere indtagende Billede end han. Det ser ud, som havde han aldeles ingen personlige Erfaringer havt at tage til, som havde han aldrig selv følt det unge Hjærtes overstrømmende Ømhed, den tidlige Ungdoms erotiske Begejstring og erotiske Skuffelser, Angsten for at forsmaas, Henrykkelsen ved at tro eller vide sig elsket. Hvor han efter Molières Mønster vil fremstille Skinsygens Kvaler, gaar han rent mekanisk tilværks og bliver plump eller grotesk.

Det finere Kvindelige findes ikke hos hans Kvinder, end mindre det dæmonisk Kvindelige, der havde kunnet give den Vægelsindede en Gratie og forklare hendes Væsen. De blandt hans Kvinder, der er elskværdigst og betydeligst, som den kønne, unge, vittigt forstandige Barselkone eller den fintfølende Pernille, der som Frøken vil vedblive at betragte sit forrige til Tyende nedsatte Herskab som sin Søster — mangler dog Ynde og er uden al Erotik. Holberg tager netop overfor dem Ægteskabet saa udvortes som en Forsørgelse, at han giver denne nydelige Barselkone sin dummeste gamle Jeronimus til Mand og denne sin fineste Pernille sin afskyeligste gamle Jeronimus til Ægtefælle endda som en Art Løn for hendes Troskab og Bravhed. Undertiden som i *Uden Hoved og Hale* er Kærlighedsforholdet saa grovt behandlet, at den kvindelige Genstand skifter med Elskerens Trosbekendelse: saasnart Leander bliver hellig, ophører han at elske Eleonore og lover sig bort til Gunilds Datter; da han ser, han er bedragen, vender han tilbage til sin første Kæreste igen.

At Sligt ikke tyder paa nogen rig erotisk Erfaring, er utvivlsomt. Som bekendt forekommer blandt Holbergs egne Udtalelser ikke det Ringeste om nogen lykkelig eller ulykkelig Kærlighed, kun siger han med en djærvere Vending end Skik og Brug nu tilsteder, at han i den Alder, hvori han egnede sig til Giftermaal, ikke kunde ernære en Kone, og nu, da han kan det, ikke mere egner sig dertil.

Man har da med ikke ringe Spidsfindighed søgt Vidnesbyrd om en Ungdomskærlighed i hans Skrifter. Man har anført disse Linjer af Fjerde Satires Slutning:

Jeg eengang Lyst bekom at see i Tærning-Bog
Jeg vilde, arme Giek, for Tiden være klog,
Jeg vilde deraf see i Ægteskab min Lykke,
Men traf i Bogen paa et meget hesligt Stykke.

Man har i disse Ord fundet Antydning „af en oplevet poetisk[!] Situation, der mod Forventning fik en højst ubehagelig, prosaisk Opløsning“. (C. W. Smith: *Om Holbergs Levned.)* Men kun ved at udrives af al Sammenhæng og opfattes symbolsk kan Versene tyde paa sligt. Holberg taler her slet ikke i sit eget Navn, og Meningen er den ganske bogstavelige, at den Talende har slaaet op i en Varselbog og der har fundet afskrækkende Vers. De citeres endog og lyder:

Du meener, at du faaer en Jomfru og en Dame,
Men vogt dig for et Dyr, som hedder Maren Amme.

Det andet Sted, hvori man, om muligt endnu mere barokt, har fundet en Tilstaaelse, er Henriks Ord i *Den ellevte Junii:* „Ej Snak, en ung Person paa 22 Aar skulde ingen Kiærlighed føle“, idet man har gjort opmærksom paa den Omstændighed, at Tallet minder om Holbergs egen Alder, dengang han var i Christianssand, det eneste Sted, hvor han giver tilkende, at han har bevæget sig mellem Damer. (L. Daae: *Optegnelser til Holbergs Biografi.*) Man synes ikke at have agtet paa den Betydning, Ordet *Kærlighed* har paa det anførte Sted sidst i Stykkets første Akt: den lavest mulige. At Holberg, hvor Talen er om Studenstrups sandsynlige Forlibelse i Paradisværtens Lucretia, skulde have indført Erindringen om en Ungdomskærlighed, han i saa høj Grad holdt i Ære, at han ellers aldrig nævner den, er det ubetinget urimeligt at antage. Noget Paalideligt lader sig efter Sagens Natur ikke fastslaa. Men et Fingerpeg findes dog — som Daae har paavist — etsteds, ikke ved hvad Holberg siger, men ved hvad han fortier.

Netop det Sted, vi gik ud fra, hvor han fortæller om den Forargelse, hans Paradoks om Kvindekønnet afstedkom i Christianssand, er her af Interesse. Han skriver: „Ivrigst mod denne Sætning var den nys afdøde Biskops Sønner dèr i Byen, og da de havde en ualmindelig smuk Søster hjemme, som de fandt ganske særdeles værdig til at anses for et Menneske, saa stred de som for Hus og Hjem.“

Hvad Holberg her fortier, er at denne Strid fandt Sted i hans eget Hjem i Christianssand, idet Biskoppens Sønner var hans Fættere, i hvis gæstfri Hus han boede, samt at den unge Pige *haud vulgaris formæ, civitate humana dignissima* var hans egen kødelige Kusine, hvem han daglig saa' og omgikkes. Da nu desuden det Sagn bestandig har holdt sig, at Holberg i sin Ungdom i Christianssand har været forelsket, da fremdeles den af Sagnet urigtigt udpegede Genstand, Jens Bircherods Datter (dengang kun elleveaarig) var en Bispedatter ligesom Jomfru Stoud, og da Holberg endelig med en ganske enestaaende Varme dvæler ved sine Christianssandske Minder, idet han siger: „De unge Damer der i Byen forekom mig at kunne hævde den første Rang mellem det ganske Norges Jomfruer saavel i Henseende til Dannelse og god Tone som ved fint Væsen og Aandens Evner“ — saa ligger den Antagelse

yderst nær, at hans „ualmindelig smukke“ Kusine har havt en Hovedlod i denne Ros.

Han har da heller ikke længe nænnet at fraskrive hende Borgerretten som Menneske. Han opgav jo — modsat Erasmus Montanus, der rigtignok havde Ret — hurtigt sin Paastand, blev senere i Christianssand en bestandig Lovtaler over det smukke Køn og spredte ikke blot saaledes lykkeligt Stormen imod sig, men det faldt ham, som han selv fortæller, ovenikøbet, da han forstod nogen Musik „ikke vanskeligt at blive gode Venner endog med de fornemste Jomfruer der paa Stedet“.

Lidenskabelig har imidlertid Følelsen næppe været og Betydning for Holbergs Liv og Digtning har den ikke havt. Men det være som det vil — hvad enten Holberg i sin Ungdom har ydet en enkelt Kvinde en varmere Hyldest eller ikke, saa meget er vist, at han hele sit Liv igennem vedblev rent forstandsmæssigt, som hans Væsen medførte det, at være en haardnakket og vidtgaaende Talsmand for det kvindelige Køn.

Allerede i *Peder Paars* (Tredje Bogs første Sang) hævder han i spøgende Tone Hyppigheden af Kvindens aandelige Overlegenhed over Manden og Urimeligheden af hendes Udelukkelse fra Bestillinger og Sysselsættelser; i *Zille Hans Dotters Forsvars-Skrift for Qvinde-Kiønnet* hæver han sig til et helt moderne Standpunkt.

Hvo Vingerne paa Fuglen skiær,
  Ubillig Fuglen laster.
Og, hvi han ikke flyver meer,
  Forgiæves forekaster.
Et Træ tit har kun Grene, Bark,
  Men vil ey frugtbar blive;
Hvis det var sat paa anden Mark,
  Det vilde Frugter give.

Han fordrer Kvinden fuldt sideordnet med Manden, og det med en Følgestrenghed ud fra Forudsætninger, han betragter som givne, der endog gaar ud over Datidens Kvindefrigøreres, som i Almindelighed indrømmede en Gradsforskel mellem Mandens og Kvindens aandelige Anlæg. Efter Holberg er Kønnene af Naturen ens udstyrede, og Forskellen beror udelukkende paa Opdragelsen og Samfundets hele Ordning, der har trængt Kvinden ud af den Stilling, som tilkom hende.

Holberg var jo ingen Fysiolog, men en Rationalist, og man kan ikke vente hos ham at finde nogen naturvidenskabelig Drøf-

telse af Kønsforskellens Betydning. Men hans Anskuelse er utvivlsom. Hvor han i *Natur- og Folkeret* nødes til at tage Hensyn til de teologiske Indvendinger, skriver han:

„Nu følger at efterse, hvoraf Manden haver bekommet Herredømmet over sin Hustru, og hvorvidt det strækker sig. Saadant Herredømme kommer alene af Guds Indstiftelse (1 Mos. 3. 16), hvor Kvinden udtrykkelig befales at være sin Mand underdanig . . . . hvorudover de fare meget vildt, som paastaae, at saadant Herredømme kommer af Naturen“.

Med et dybt Buk gaar han saaledes de teologiske Bevisgrunde forbi og holder sig til Kvindekønnets naturlige Ligeberettigelse. (Se iøvrigt hans Levned, Epistlerne 199 og 518, i Heltindehistorierne Sammenligningen Zenobia og Catharina Alexievna og Stederne i Niels Klim).

En Følelsessag er dette for Holberg ingenlunde. Det var visselig heller ikke Indtrykket af danske Kvinders høje Aandsevner, som her ledede ham. Den Morskab, han havde af Dameselskab, har intet at gøre med hans Agtelse for Kvindens Aandsgaver; denne Morskab var ham kun en Adspredelse; thi han forklarer den selv af, at „der forefalder Intet uden jævn Snak, som ingen Meditation behøver“; des større Anerkendelse fortjener Holbergs Standpunkt, des mere hensynsløs Beundring aftvinger hans Geniblik. Ikke som en Elsker af Kvindekønnet, ikke heller fordi han havde en enkelt Kvinde meget at takke for, ikke ad en kritikløs Begejstrings Vej; med Blik for det menneskelige, ikke for det kvindeligste i Kvinden, har Holberg, fordi hans Væsen var en genial Forstand, forudset og forfægtet den største og skæbnesvangreste Samfundsomvæltning, som den fjærne Fremtid har i sit Skød.

Hvor stort dette er, det føler man ret, naar man betænker, at hans Grundanskuelse har ligget halvandethundrede Aar hen i dansk Literatur, inden den for Alvor genoptoges.

Heiberg taler 1830 om de Tilfælde, hvor Holberg „satiriserer over Menneskehedens store Interesser uden at have fattet disse i deres Idé“ og henregner hertil „hans Paradokser om Fruentimmernes Rettigheder“. Dietrichson skriver 1860, at Zille Hansdotters Indlæg bør opfattes som „en Satire paa Kvindelærdom og en Parodi paa Forsvarsskrifterne derfor“. Dette er allerede højst betegnende (om end næsten utroligt) som Bevis paa, hvorledes man i den Aarrække, der gaar umiddelbart forud for vor Tid, i

Danmark og Norge læste sine indskrænkede Yndlingsmeninger ud af alle de store, klassiske Forfattere, selv af dem, der med rene Ord havde haanet netop disse Yndlingsmeninger. Men endnu morsommere i deres Uskyld er dog C. W. Smith's Udtalelser. Han skriver: „At Holberg hører til de Forfattere, der vil have Kvindekønnet emanciperet, er en egen Kuriositet .... Da han som lærd Pebersvend aldrig havde havt Lejlighed til selv at erfare, i hvilken Kres og i hvilke Forhold Kvindens aandelige Rigdom udfolder sig allerskønnest, saa var han kommen paa den Idé, at Piger, naar de havde Hoveder, burde sættes til Studeringer ganske paa samme Maade som Drenge, og at Fruentimmer burde have lige Adgang til de offenlige Embeder med Mandfolk". Ja man kan, tilføjer Smith, der var stolt af at kaldes Holbergianer og indbildte sig at være det, i Holbergs videnskabelige Skrifter finde Beviser for „at det virkelig var hans alvorlige Mening". Man behøver ikke at gaa til hans videnskabelige Skrifter for at se det. Alene Zille Hans Dotters Forsvarsskrift indeholder ethvert Forsvar og Angreb, som Stuart Mill i vort Aarhundrede har fremført, og indtager ganske det Mill'ske Standpunkt.

Er det da end ikke muligt, nøjagtigt at erfare, hvad Selviagttagelse har lært Holberg om Forholdet mellem Mand og Kvinde, saa er det dog ikke vanskeligt at se, hvorledes hans personlige Iagttagelse i Forening med hans Studier har lagt Grunden til hans høje Værdsættelse af det andet Køn, og hvorledes hans aandelige Beskaffenhed og Holdning bringer ham til netop at behandle Kvinden som han gør det.

Allerede naar man agter paa hans Skildring af de unge Borgerdøtre i Bergen, der med deres „særdeles Modestie i Omgængelse med Mænd," ikke gav Mændene det ringeste efter i Dygtighed og Forstand, skimter man Leonora-Skikkelsen. Disse unge Kvinder satte ingen Pris paa Galanteri. Holberg lider dette Træk hos dem; thi heller ikke han sætter Pris derpaa. Intet kunde ligge ham med hans uromantiske Naturel fjernere end Ridderlighedsforholdet til Kvinden med dets hele Følge af galante Sæder og Talemaader. Han finder i Galanteriet en Fornærmelse mod Kvinden, forsaavidt det i sit Tegnsprog erklærer hende for et skrøbeligt og betydningsløst Væsen; ja han dadler en Mand, der, da han i Selskab havde listet sig til at kysse en Dame og faaet et Ørefigen til Svar, trykkede den Haand, der havde slaaet ham, til

sine Læber. Holberg bekender rent ud, at hvis saadant var hændet ham, han da „havde *saluteret* den gode Jomfrue paa samme Maade igien“, det vil sige, havde gengældt Ørefignet, og ikke af Hævngerrighed, men for at vise sin Respekt for Kvinden som Ligemand. Man ser, han ikke skyr nogen Konsekvens.

Hans Anskuelse er nøgtern, men urokkelig og følgerigtig: Kvinden er af Naturen lige saa vel begavet som Manden. Han har set ligesaa kloge Kvinder som Mænd, set Kvinder, der var langt klogere end deres Mænd eller Fædre, og har forarget sig saa dybt over deres Afhængighed og nødtvungne Uvidenhed, at han atter og atter kommer tilbage til den Uretfærdighed, som begaas imod dem. I Mønsterstaten Potu *(Niels Klim)* har Kvinderne Adgang til alle de samme Embeder og Stillinger som Mændene; en ung Jomfru har Forsædet i Retten og er berømt for sine vise Domme. Klim studser i første Øjeblik derved, men finder det hurtigt mindre forunderligt i Kraft af en Overvejelse, der øjensynlig er Holbergs eget Udgangspunkt: „Jeg tænkte: Hvad om Byfogdens Kone i *Bergen* sad i Retten istedenfor hendes Mand? . . . Vor Lovkyndighed vilde vinde derved, og Retfærdigheden maaske ikke saa ofte blive slaaet i Ansigtet.“ Dog det er saa langt fra, at Holberg ved denne Kvindens Frigørelse vil have hende løsrevet fra hendes naturlige Kald, at han lige omvendt — mer end 20 Aar før Rousseau — optræder som Naturens Talsmand overfor den unaturlige Mode eller Vane, der skilte det spæde Barn fra Moderen. Rahagna beklæder i Potu en Storskatmesters høje Stilling, men ammer ikke desmindre selv sit Barn og afviser en Indsigelse med Ordene: „Tror Du da, at Naturen har givet Kvinderne Bryster alene til Prydelse og ikke til Børnenes Næring?“

Fra dette Holbergs særegne Stade i Opfattelsen baade af Kvindens naturlige Kald og hendes aandige Ret, et Stade, der ligger saa højt over hans Samtids i Norden, falder et nyt og skønnere Lys hen over et Værk som hans *Adskillige Heltinders og navnkundige Damers sammenlignede Historier*. Det er en mandig Fordomsfriheds og en ren Beundrings Værk. Og det er interessant, at Holberg her i sit Følelsesliv og i sit Øjemed har et Berøringspunkt med det syttende Aarhundredes største Kvinde i Danmark, Leonora Christina, der har efterladt et betydeligt Brudstykke af et lignende Arbejde: *Heltinders Pryd*.

Redegørelsen for Holbergs Forhold til Kvinden førte med Nødvendighed fra Undersøgelsen af Holbergs Selviagttagelse som

Grundlag for hans Frembringelser over til Spørgsmaalet, om hvorledes disse bygger paa Iagttagelse af Omverdenen.

For en Snes Aar siden var den Paastand endnu mulig i dansk Bladstil, at Holbergs Komedier var mente som Vittighedsspil, ikke som Virkelighedsskildring. Nutildags er der neppe mere nogen, som tror det. Komedierne ere Virkelighedsbilleder i saa høj Grad, som det var deres Digter muligt at gøre dem til det.

Selvfølgelig er det ikke altid danske Forhold, der har staaet Holberg for Øje; han havde jo indtil sit 25de Aar neppe tilbragt mere end et Aarstid i Danmark (en Maaned i 1702, en halv Snes Maaneder 1703—4 og en Maaned i 1708). Det var først som Huslærer for Gehejmeraad Geddes Sønner og som Student paa Borchs Kollegium, at han kunde begynde at lære Kjøbenhavn og Provinsialisterne der, Sjælland med dets Bondebefolkning, overhovedet dansk Stadliv og Landliv grundigt at kende. Først fra 1709 kan det danske Familieliv, der i hans Skuespil næsten bestandig er Skildringens Genstand, have aabnet sig for ham. Der kan derfor ikke være Tvivl om at han, selv hvor Scenen foregaar i Kjøbenhavn (endsige i Ebeltoft eller Thisted, hvor han aldrig havde været) hyppigt har tæret paa Barndoms- og Ungdoms-Erindringer fra Norge. Skavlan har med megen Skarpsindighed eftervist saadanne Minder hist og her, endog i det fantastiske *Melampe*. At Holberg aldrig forlagde Scenen til sit Fødeland, beroede øjensynligt paa Forholdet til den Tilskuerkres, for hvilken han nødvendigvis stedligt maatte tillæmpe sine personlige Indtryk, ganske som han tillæmpede Plautus og Molière for den; at han stundom henlægger Scener til fremmede Lande (som *Den politiske Kandestøber* til Hamborg, *Don Ranudo* til Spanien) strider ikke mod dette Princip; det skete i første Tilfælde dels for at formindske Usandsynligheden, dels af Forsigtighed, for at Satiren ikke skulde blive udlagt om indenbys Personer, der ikke var mente; i andet Tilfælde for at Satiren ikke skulde kunne siges rettet mod den indenlandske Stand, der netop var ment.

Men Holbergs Hovedkilde er dog, som enhver Prøvelse viser, danske, særlig kjøbenhavnske Forhold, og her er hans Indsigt, hans Skarpblik forbavsende. Hans Skuespil gengiver med et Camera obscura's Nøjagtighed Ydersiden af det gamle Kjøbenhavn, og han synes at have kendt den hele Middelstand og Almue saa godt, at man formelig undres ved ikke at finde en eneste Repræsentant for de enkelte forbigaaede Klasser, ingen Præst, ikke én Matros

fra Nyboder, ingen Søofficer. Hans omfattende Kendskab imponerer, men hvad der især er beundringsværdigt, det er, at han, trods en saa indtrængende Forstaaelse, har formaaet at afvinde alle disse borgerlige og dagligdags Forhold deres komiske Side. Der er i ham en Grundsum af frejdig Lystighed, som løfter alt det narartige eller ulykkelige eller afskyelige ud af det hæsliges og over i det latterliges Kres. Han mister ikke Humøret, hverken af Ærgrelse eller af Medlidenhed; han ler.

For at begynde med det ringeste: det forstaar sig af sig selv, at han ikke blev betagen af den Højtidelighed, hvormed der i Samfundet omkring ham fra de højste Steder af og nedefter helt igennem toges paa det dumme. Ingen Samfundsmagt var vel dummere end Rangvæsenet. Siden den danske Adels Fald var Rangsygen kommen op og blev omhyggelig plejet fra oven af ved den Alvor, med hvilken Rangen blev ordnet og omordnet, under Christian den Femte og Frederik den Fjerde fire Gange i 40 Aar. Ved Rangforordningen af 1671 var der ikke taget Hensyn til Universitetsprofessorer; men da de ansete Medicinere Thomas Bartholin og Wilhelm Worm et Par Aar efter ved et Bryllup maatte vige Fordansen til et Par unge Mænd, der nylig havde hørt Forelæsninger hos dem, indgav de en Ansøgning om Rang. Griffenfeld afslog Ansøgningen. 1679 opnaaede imidlertid Professorerne med Hustruer og Børn „alle de samme Privilegier, Herligheder og Benaadninger som Kongens egne Betjente og Andre af Adel“. Deres indbyrdes Rang skulde bestemmes ved Tjenestealderen. I Kongebrevets Bevæggrunde anføres, at „Ære og Værdighed bør saa uadskillige Dyden at følge som Skyggen Legemet“. Imidlertid var Sagen ikke hermed i Orden. Der opstod det interessante Spørgsmaal, hvem der skulde have Forrangen, naar en Professor i et af de højere Fakulteter — det teologiske stod højest — havde været kortere Tid i Tjeneste end en af et lavere Fakultets Professorer. Ogsaa dette blev ordnet ved Reskript. Det kan da ikke undre, at man under Christian den Sjette for Rangskatten kunde opbygge Frue Kirkes Taarn, stifte Videnskabernes Akademi o. s. v. I en Indberetning fra den franske Gesandt, de Chamilly, til hans Regering fra Aaret 1728 hedder det — utvivlsomt uden al Ironi —: „Kongen af Danmark har været heldig i et Foretagende, som ikke er lykkedes nogen anden Fyrste i Europa, nemlig at faa alle sine Undersaatters Rang fastsat.“.

Hvor let tager ikke Holberg paa dette vigtige! Han skrev *Den*

honnette Ambition derom; han spøger dermed rundt om i sine Skrifter (se f. Eks. Ep. 383).

Naar man fremdeles føler sig hensat i en munter Stemning ved Holbergs Billeder af Studenteruvæsenet, saa glemmer man let over de burleske Figurers Pudsighed den triste Virkelighed, som laa bagved, det sørgelige Opdragelsesvæsen, der afstedkom saadanne Resultater.

Man tænke imidlertid paa den Skoleopdragelse, de Stakler fik! Vi ler af Skolemesterens Uvidenhed i *Julestuen*, af Per Degns i *Montanus;* men man forstaar den, naar man har set Prøver af Tidens Skolebøger. Man læse denne Mundsmag paa Begrebsbestemmelserne i en lille, af en Universitetsprofessor til Skolebrug udarbejdet *Logica* fra det syttende Aarhundrede, som efter al Sandsynlighed endnu i hele den første Tredjedel af det attende var i Brug:

„*Substantia*, et Væsen, er en værendes Ting, som haver Understændighed ved sig selv, og ikke lider, at det siges mere eller mindre at være til; men opholder Tilfald, udi hvilket adskillige Slavg siges at være disparater — adskillige at ligne — og ikke contrarier — tvertimod hverandre.“

„*Prædicamenter* er den Befattelse paa Notioner (Kiendelser), som ere adskilte hver for sig; men, at de Unge, som lære, kunde fatte den des rettere, sjuntes det godt at hedndrage de øverste *Genera* og Arter for de andre Ting til de logiske Elementers og Begyndelsens Selskab, hvilke der kaldes *Prædicamenta* d. e. synderlige Fremsagn, hos *Ciceronem Attributiones* d. e. Tillæggelser.“

„Et Væsen, som tyndest forekommer, kaldes Aand, hvor heden der høre Engle og Sjæle. Og det, som er tættere, et Legom.“

Det var endda en Skolebog paa Dansk. Og for at lære sligt maa i mange Skoler Drengene staa op om Sommeren Kl. 4, om Vinteren Kl. 5. Kl. 7 Formiddag og Kl. 3 Eftermiddag drives de saa alle i Kirke. De er underkastede et fuldstændigt Prygleherredømme, der er sat i System i en Lovgivning, som bestaar af fire Afdelinger, og hvis første Afdeling hedder *Jus virgarum*. Heri er den hele Rettergangsorden for den umaadelige Banken og Pisken nøje fastsat og ikke mindre Reglerne for Risningen paa de bare Skuldre hver Torsdag Morgen, naar Synderne „staar Skoleret“.

I en Skolefundats fra Frederik den Fjerdes Tid hedder det: „Hvis Nogen *in Gymnasio* findes forsømmelig eller uskikkelig eller og nogen Time forsømmer, da maa den Professor, som hans Flid

eller Udyd forfarer, lade sætte hannem paa Vand og Brød . . . efter Forseelsens Beskaffenhed og *Iteration.*" (R. Nyerup: *De latinske Skoler i Danmark og Norge).*

Naar man sætter sig ind i disse Forhold, stemmes man snarere til Medfølelse med de arme Væsener, der var saadanne Undervisningsanstalters Ofre, end til Kritik af deres Indskrænkethed og Pedanteri eller til Forargelse over deres Taabelighed og indbildske Væsen. Og dog var det umuligt paa en mere slaaende Maade, end Holberg har gjort det, gennem denne Undervisnings Resultater at afsløre dens Beskaffenhed — og dog har han af dette Menneskestof uddraget saa lystige og lattervækkende Skikkelser, som sin Skolemester, sin Stygotius, sin Pér, sin Rosiflengius, sine Jurister, Filosofer og Læger.

Man dvæle et Øjeblik ved Lægerne. Det er allerede antydet, at Holbergs Fremstilling af Lægestanden er til et vist Punkt Vedtægt: Det er tildels Doktoren fra Maskekomedien og fra Molière, som gaar igen. Holberg selv forsøger (af Forsigtighed) at gøre Skildringen til blot fri Fantasi. Han skriver: „Alle Doctor-Comoedier ere u-rimelige her i Landet, hvor den Medicinske Nation er et fornemme Folk, der aldeeles ikke er befænget med de Lyder, som findes hos de smaa omløbende Medici paa endeel andre Steder". (Fortaler til *Comoedier).*

Han mente det ikke, og det er hævet over al Tvivl, at Lægevidenskaben paa hans Tid i Danmark stod meget lavt; i Norge var der saa godt som ingen Læger. I Danmark var den egenlig medicinske Praksis ved et Forbud (af 1672) mod at give indvortes Medikamenter til andre end eksaminerede Læger dem forbeholdt; derimod var den kirurgiske Praksis overladt Bartskærerne (Barbererne), som udgjorde et Lav, dog saaledes, at større og vanskeligere Operationer i Almindelighed besørgedes af omrejsende Operatører, der gjorde Fyldest som „Oculister, Sten- og Bruch-Snidere".

Hvor stor Uvidenheden var, viser Forordningen af 1672 der bestemmer, at Bartskærerne maa give „Decocta, der af dem bruges mod franzøske Pokker"; den i hin Tid saaledes benævnte Sygdom maa altsaa være bleven betragtet som udvendig, siden dens Behandling overlodes Barbererne, skønt det antoges for nødvendigt at bruge indvendige Midler imod den. Hvorledes Forholdene var ved Hæren, der havde en øverste Feltmedicus, men hvis Læger forøvrigt var Feltskærere, der toges af Bartskærernes Klasse, kan

maaske sluttes af en Beretning fra Slutningen af det 17de Aarhundrede om en saaret Anfører, der maatte ride fire Mil, før han kunde komme i Kirurgens Hænder.

Indfandt der sig Farsot, kom der f. Eks. Pest, da forfremmedes alle Barbererne til Læger og ethvert Forbud mod deres Virksomhed faldt bort. Det var saa meget nødvendigere, som Lægerne i hine Tider ikke ansaa sig for moralsk forpligtede til at blive i en af smitsomme Sygdomme angrebet By. Endogsaa Loven fritog dem derfor. I en ikke senere ophævet Forordning af 1619 siges det med rene Ord, og endnu 1666 siger Thomas Bartholin i en latinsk Bog om de Danskes Huslægevæsen udtrykkelig: „Da Lægerne, naar Pest eller andre smitsomme Sygdomme grasserer, ikke er forpligtede til at besøge de Syge . . . foreskriver de en vis Kur og visse Lægemidler, saa at Almuen ogsaa uden Læge kan hjælpe sig selv.“ Da i 1710 den ene af Universitetets to medicinske Professorer, Frankenau, flygtede fra Byen ved Pestens Komme, fulgte han kun det Eksempel, der var givet ham af hans Formænd ved lignende Lejligheder (som af Morsianus 1546, af Peter Capitanus 1553, af Ole Worm 1619 og 1637, af Thomas Bartholin 1654). Der fandtes paa Pestens Tid i Kjøbenhavn i alt kun 16 Læger, og deraf blev kun de 5 paa deres Post. De 21 Amtsbarberere gjorde da Tjeneste som „Pestmestre“.

Hvorledes de Syges Selvbehandling, som Bartholin i sin Bog taler om, overhovedet og særlig under disse fortvivlede Forhold kunde være, bliver dobbelt indlysende, naar man betænker, at de trykte Anvisninger, de skulde følge, var givne af Læger, der aldrig selv havde iagttaget, mindre behandlet nogen Pestsyg. Og man var paa dette Tidspunkt, altsaa i Holbergs Ungdom, ikke videre i Indsigt, end at man, af Angst for, at Peststoffet ved Luftskifte skulde indføres i Husene, fordrede, at Vinduerne stedse skulde være lukte i de smalle Gader, i taaget og regnfuldt Vejr og om Natten. Ja en af Datidens flinkeste og modigste Læger, som under Farsoten efter Evne gjorde Nytte, I. G. Bøtticher, henviser, hvor han taler om Pestens Aarsager, til de af Biskop Brochmann angivne seks: Foragt for Guds Ord, Forsømmelighed i Retsplejen, Misbrug af Nadveren o. s. v.

De medicinske Universitetsstudier dreves ved at høre Forelæsninger, disputere og deklamere; Studier ved Sygesengen var ukendte, saa Kundskaben hos dem, der vidste mest, kunde ikke være dyb. Desuden var der en evig Kappestrid mellem Lægerne og Barbererne

og atter mellem disse to Klasser i Forening og den Sværm af Kvaksalvere, Landstrygere, omflakkende Markskrigere, kloge Koner og Piger, der oversvømmede Landet, skadede Lægernes Praksis og bragte den hele Stand i Vanry. Skarpretterne havde, paa Grund af deres Færdighed i Menneske-Tranchering, stort Ry som Kirurger og stærkt Tilløb som Læger. Endnu i 1736 anfører Bødlen i Kjøbenhavn Frants Mühlhausen i sin Ansøgning om at maatte praktisere i Lægekunsten, at det „paa alle andre Steder er Skarprettere tilladt". Intet Under at en samtidig Læge klager: „Mordere er kun forskellige fra disse *Medicastri et Empirici cujuscunque generis* derved, at Morderne dræber Mennesker udenfor Murene *violente modo,* Kvaksalverne indenfor Murene paa en hemmelig Maade."

Bartholin siger i sin nysnævnte Bog: „Jeg kender intet Sted i Europa, hvor sande Læger i den Grad ringeagtes og Kvaksalvere i den Grad skattes som i Kjøbenhavn", og Bøtticher skriver 1736 (i en Klage til Magistraten over Kvaksalverne): „Man maa blues ved den Tilstaaelse, at Lægevidenskaben her til Lands saa yderlig foragtes og har faaet et saa uopretteligt Stød, da den dog, hvis den fremmes, beskyttes og vedbørligen agtes, bør regnes for en af de sikreste Støtter for det offenlige Vel. Det fortjener i Sandhed den lydeligste Paatale, og vidt er det kommet, naar enhver Apoteker, enhver Feltskær, Bader, Skæggeskraber, ja hvad der er det besynderligste og græsseligste, enhver Skarpretter giver sig, med den mest opblæste Stolthed, den taabeligste Selvtillid og tykkeste Uvidenhed, Navn af Læge og paa en lige saa uforskammet som fræk Maade bruger sin Segl paa Lægernes Ager [!], og vandrer knejsende og opblæst over Dyngerne af de ved ham dræbte Lig". Repliken egner sig mærkværdigt til at anbringes i en Komedie, hvis den da ikke vilde blive kritiseret som usandsynlig. Holberg har visselig ikke lagt nogen Doctor medicinæ noget mere komisk i Munden. (Ingerslev: *Danmarks Læger;* Mansa: *Pesten 1710—11;* Herholdt og Mansa: *Samlinger.*)

Imidlertid er de anførte Træk tilstrækkelige til at vise, hvorledes Holberg, som selv havde den Respekt for Doktorerne, at han aldrig vilde have nogen Læge, har løftet Forhold op i Latterhimlen, som har deres meget nedslaaende Side. Omvendt har han paa dette Omraade, som nu og da paa andre, set Forhold og Personligheder udelukkende fra den komiske Side, der havde fortjent en bedre Medfart. Det beror paa, at skønt han som Personlighed af Grundsætning er al aandløs Vanes ubønhørlige Fjende,

kan han i sin Egenskab af Komiker ikke lade være med nu og da at støtte den gamle Vane mod det berettigede nye. Til alle Tider er den komiske Digter for at faa Latteren paa sin Side i høj Grad fristet til at tage den i Øjeblikket raadende Anskuelses Parti; Fremtidssagen er som saadan i Strid med alt vedtaget, urimelig, altsaa halvvejs komisk. De Strenge, paa hvilke dens Talsmænd slaar, giver Fremtidsmusik. Allerede Aristofanes tog derfor det Bestaaende i Forsvar; Holberg gør det til et vist Punkt i *Kandestøberen,* i *Jeppe* o. s. v. Ved en enkelt Lejlighed gør han det ogsaa i sin Skildring af Læger.

Datidens mest bekendte Læge, Johannes de Buchwald, havde fra simpel Barbersvend ved Evner og Studier svunget sig op til Livlæge hos Frederik den Fjerde, Doktor i Medicinen, øverste Feltmedikus og (ved Konkurrence) til Professor ved Kjøbenhavns Universitet, i hvilken Stilling han indlagde sig store Fortjenester af den danske Kirurgi. Det vakte Forargelse ved Universitetet, at en tidligere Barbersvend uden videnskabelig Fordannelse skulde optages som de fine Professorers Embedsbroder. Man saa' mindre paa hans Duelighed end paa hans uslebne Væsen, og sikkert har Professorfruerne ikke mindre end deres Mænd rynket paa Næsen af hele Familien Buchwald; thi den ny Professor havde, medens han endnu var Barbersvend, giftet sig med en fattig Slægtning og var med hende bleven Fader til 12 Børn. Der er ingen Tvivl om, at det er sin Kollega Johannes de Buchwald, hvem Holberg latterliggør som Jens Blok i *Peder Paars* (1ste Bogs femte, 2dens anden og tredje Sang). Man har her, i den Holberg ikke ganske værdige Spot over Doktoren, der ikke kunde Latin, et Udtryk for Universitetsprofessorernes Misstemning.

Til Gengæld har Holberg i Doktorscenerne i *Barselstuen* sat hin Tids hele Lægevæsen et Mindesmærke af høj og uforgængelig Komik, og da Slagsmaalet mellem Jens Blok og Gunild, der er bygget over en Anekdote om Johannes de Buchwald og en Jordemoder, gaar igen i det saa langt vittigere og lystigere Sammenstød mellem Doktoren, Barberen og Signekællingen i *Barselstuen,* saa kan man ligesom følge, hvorledes det ungdommeligt uretfærdige Vrængbillede af den dygtige Opkomling omdannes til det mesterlige Maleri af den datidige Gennemsnitslæge i dennes hele Komik.

Noget af det sørgeligste i Danmarks Samfundsforhold var Bondens Stilling i hine Dage, da han pintes med Ægter og Hoveri, straffedes af sine Foresatte med at udleveres til Krigstjeneste, i

denne plagedes med barbariske Mishandlinger og i Regelen forfaldt. Han kunde af sin Herre behandles ganske som et Stykke Kvæg, sælges eller byttes bort. Han var en Handelsvare; man solgte en Bondekarl for en lukket Vogn. Selv Fremmede rørtes til Medlidenhed. Molesworth skriver: „Saasnart Bonden faar en Rigsdaler, giver han den hastigt ud til Brændevin af Frygt for at Fogden, hvis Slave han er, skal høre om det og tage den fra ham.“ Selv om de nyeste Forskninger har Ret, der frikender Frederik den Fjerde fra at have indført Stavnsbaandet, saa beviser de dog kun, at Regeringens Hensigt var en bedre end man hidtil har troet, ikke, at Bonden i Virkeligheden var heldigere stillet. Tvertimod, de viser, hvor dyb hans Afhængighed af Ridefogderne var.

En Samtidig, Provsten Jørgen Sorterup, har i et Skrift *Præstigiæ oeconomiæ ruralis* givet et slaaende Billede af Forholdet mellem Bonden og Fogden. Vi ser her, hvorledes Bønderne for at beholde Forvalterens Yndest maa forrette alt hans Arbejde for ham, fra Pløjning og Harvning indtil Høstarbejde og Købstadsrejser, hvorledes de for intet eller saa godt som intet maa modtage hans Kør og Svin paa Græs, desuden aldrig tør nægte ham hvad han kaster sine Øjne paa, en god Kalv, en fed Gris, en Kylling o. s. v. Sætter Herren en Inspektør til at passe paa Fogden, saa slutter disse blot Forbund, og udsuger Bønderne og bedrager Herremanden med forenede Kræfter. Skal der betales Skatte-, Landgilde- og Laane-Korn, maa man altid regne en fjerde Afgift til, nemlig Fogedkornet. Siden afskriver Fogden saa Husbonden 5 Tønder af 100 for daarligt Maal, skønt han omvendt paa 20 Tønder har afpint Bønderne 5 over Maalet. Ganske andet Maal falder der om Foraaret, naar Bønderne trænger til Sædekorn og maa laane paa Gaarden. Saa faar de det Korn, der er saa slet, at Fogden ikke tror, Købmanden vil købe det, og Tønden stryges tilgavns. Skal det betales tilbage, maa Bonden bringe godt Korn og Topmaal og endda gengælde Fogdens Godhed med en lille Foræring, et Lam, en fed Gaas o. s. v.

Maaden, hvorpaa Udskrivningen ledes eller Landgilden og ubetalte Skatter inddrives hos den forarmede Bonde, svarer hertil. Det er tydeligt, at disse Forhold i Datiden ikke turde bringes paa Scenen for ramme Alvor. Senere hen, i Aarhundredets Slutning, blev de fremstilte i Samtaleform (Martsfeld: *Forrige Tiders Forvalterkneb*) paa en tør og lidet digterisk, men sanddru Maade. Man faar her et nedslaaende Indtryk af Bondens Plage-

aanders Grusomhed og Kæltringestreger; men det brænder sig ikke ind i Erindringen, ukunstnerisk som det er. Martsfeld har selv følt Harme, men at meddele Læseren sin Indignation har han ikke formaaet.

Holberg skriver derimod *Jeppe paa Bjerget*, lægger den dybeste Fortrolighed med Bondens sørgelige Forhold for Dagen, og bliver hverken begrædelig eller bitter. Intet af det tunge og sørgelige er oversprunget, og hans Skuespil er overgivent som en Fastelavnsleg.

Man tage endelig Æmnet for *Den politiske Kandestøber*.

Med de første Kaffe- og Thehuse (i Kjøbenhavn omtales de fra 1689) kom Aviserne og det politiske Ordskifte i Mode. Værtshusscenerne i de ældste Udkast til *Kandestøberen* og *Gert Westphaler* viser, at Menigmand søgte til Ølstuerne som til en Slags politiske Klubber, og paa Holbergs Tid gennemtrængte overhovedet en levende Interesse for Politik det danske Folk. Da det var aldeles udespærret fra Delagtighed i Statsstyrelsen, fik den politiske Interesse et Afløb i Sysselsættelse med Verdensbegivenhederne og de fremmede Staters indre Forhold. End ikke Landbefolkningen, hvis sunde Fornuft Holberg roser paa Byernes Bekostning, holdt sig fri for denne Art Politiseren. Kældersvenden i en Landkro underholdt ham med den østerlandske Politik.

Vi Nutidsmennesker har vanskeligt ved ganske uden Medfølelse at betragte disse Udannede, i hvem der ubevidst rørte sig en Følelse af Samhørighed med det store Hele, af Fællesskabet i de almenmenneskelige Interesser; vi kan ikke heller dele Holbergs Foragt for deres Aviser, der trods alle Ufuldkommenheder var de eneste Budbringere om hvad der foregik i den store Verden, som naaede indenfor deres snevre Syns- og Virkekres. (Stolpe: *Dagspressen i Danmark*).

Men Sagen har jo ogsaa sin komiske Side, og med sikkert Blik har Holberg i sin Kunsts Interesse taget Sigte paa det Burleske i Anmasselsen, med hvilken der i slige Sammenkomster dømtes og fordømtes, og han skriver sit første, fortræffelige Lystspil om disse „gemene Folk, der sidder paa Værtshusene ved et Krus Øl og sætter i Rette baade Borgmestere og Generaler.“ Livet er alvorligt, Kunsten lys.

Saaledes ser vi da Holberg uden at imponeres, forarges, sørge, klage, fortabe sig i Føleri eller røres i Kraft af det prægtige Lunes

Uforfærdethed og friske Kulde forvandle alt, hvad han rører ved, til Komik.

Foruden den indre og ydre Iagttagelse har Holberg endnu den tredje Kilde til sine Kunstfrembringelser, den hele tidligere trykte Literatur.

Og saa righoldig er denne Kilde, at den til sine Tider har kunnet tage sig ud som den eneste eller dog mest betydelige. Han har laant saa meget fra andre, at det, han selv har opfundet, har kunnet synes forsvindende i Sammenligning. Har Forskerne nu og da forvekslet tilfældige Ligheder med Efterligning, saa er det paa den anden Side utvivlsomt, at Listen paa hans Laan endnu ikke er lang nok.

Denne stærke Benyttelse af Literaturen er betegnende for det 17de og 18de Aarhundredes digteriske Aandsfostre og blev fremmet ved den flyvende Fart, med hvilken Holberg som Komediedigter arbejdede. Naar Støbningen foregik, kastede han Elementer, hentede allestedsfra, i Formen for at faa den fyldt. Men iøvrigt klinger de Angreb, der af den Grund er blevne rettede paa Holbergs Digterværd og Oprindelighed, kun som et Ekko af dem, alle Verdens største Digtere har været Genstand for, fra Oldtidens Komikere af til Shakespeare, Corneille, Molière. Shakespeare blev jo af en bitter Forgænger kaldt „en Krage, pyntet med vore Fjær“, Corneille blev med Hentydning til sit Navn benævnet „Corneille déplumée“, den plukkede Allike, og opfordret til at give hvert Ord af sin Cid tilbage, og Molière beskyldtes for „en abeagtig Efterligning, hvortil kun han var i Stand“. Hovedsagen er imidlertid, at det bedste fremmede Indfald i en Stympers Hænder bliver til Ingenting, og at kun den store Begavelse formaar at sammensmelte det med sine egne.

Ikke blot har Holberg som alle Digtere mange Gange taget Stoffet til sine Komedier (og det næsten indtil alle Enkeltheder) fra Literaturen (som *Jeppe* og *Den pantsatte Bondedreng* fra Bidermanns *Utopia*, *Kandestøberen* fra Addisons *Den politiske Tapetmager*). Men han har rundt omkring fra tilegnet sig Figurer og Samtalevendinger. Han har fra den romerske Komedie, særlig fra Plautus, taget en Mængde teatralske Ejendommeligheder, en enkelt Gang næsten et helt Stykke (*Abracadabra* er en Bearbejdelse af *Mostellaria*, *Diderich Menschen-Skræk* en Efterligning af *Pseudolus* og *Curculio*, *Jacob von Tyboe* stærkt paavirket baade af Terentius' *Eunuchus*, af hans *Heautontimorumenos* og af Plautus' *Miles glori-*

osus, der ogsaa gaar igen i *Den ellevte Junii*); dog er det dybest inde og mest i sin dramatiske Stil, at han stemmer overens med Plautus; den djærve danske Professor var aandsbeslægtet med den geniale og drøje romerske Poet. I Viddets Folkelighed ligner Holberg ham.

Fra Maskekomedien, særligt fra Gherardis *Théâtre italien* har Holberg laant en Vrimmel af vittige Enkeltheder, lattervækkende Teaterfif, Motiver til Prologer og Indskud, Løjer, Sprogblandinger, symmetrisk Replikskifte og Fremhæven ved Gentagelser, parodiske og urimelige Træk, Overdrivelser som Tyboes, at han maa holde Folk til at laste sin Figur for at have Fred for Kvindernes Efterstræbelser o. s. v.

Men ligesom det var Molière, der havde banet Holberg Vejen til Plautus, og som han sikkert kun gennem Molière blev opmærksom paa Muligheden af at benytte og fortsætte Romeren, saaledes var det italienske Teater, Holberg lærte at kende, allerede halvt forfransket og stærkt paavirket af Frankrigs store Komiker, ligesom ogsaa han, som Holberg selv fremhæver (Ep. 506) havde givet Eksemplet ved Benyttelsen af Italienerne. Det er da ogsaa Molière, der trods alt, hvad man har sagt, (Rob. Prutz af national Uvilje mod Frankrig, N. M. Petersen paa Grund af utilstrækkelig Indsigt) er Holbergs afgørende og direkte Forbillede som Skuespildigter. Ja man kan uden Overdrivelse sige, at Molière for Holberg er *Digteren,* det virkeliggjorte Ideal af en Digter. Han, som ikke ødsler med Ordet *stor,* kalder ham stadigt „den store Comicus", „den store Comoedie-Skriver", „denne store Mand". Vil han bestyrke sin Mening om Teatersager, tilføjer han: „Anderledes vilde Molière ikke dømme herom"; han „*præfererer* Molières Kiendelse for det heele Parisiske Universitets Betænkning"; han for sin Del vilde „betro ham baade geistlige og verdslige Embeder"; „et helt *Seculum* kand neppe bringe til Veye saadan Geist som Molière"; i de 2000 Aar, der er gaaede hen mellem Plautus og ham, er intet værdifuldt Lystspil frembragt; han har „bragt for Lyset det begravne Artificium" og skrevet Komedier efter de Gamles Plan, men har overgaaet dem, saa han kan regnes „iblandt de sidste Tiders store *Philosophos*". Holberg kalder ham sin Vejviser og siger om sine egne „Originaler". at de er „forfattede efter hans Plan"; hans højeste Stolthed er, at han af fremmede Kendere er bleven sat ved Siden af Molière. (Epistlerne rundtom, Indledning til *Moralske Tanker.*)

Der var et aandeligt Slægtskab imellem dem. Vel var Afstanden stor fra Madeleine Béjarts og de Bries og mange andres Elsker til ham, der aldrig synes at have havt en Kærligheds-historie og aldrig at være bleven elsket, fra den ulykkelige og skinsyge Ægtemand til den lidenskabsløse Pebersvend, fra Komedianten og Teaterdirektøren til den stille Poet og Lærde, fra Kongens Kammertjener, den oversete Hofmand, til Studereværelsets Mand — men de var frifødte Aander begge, frit opdragne Aander begge, Molière havde studeret Gassendi og oversat Lucretius, som Holberg havde studeret Bayle og bearbejdet Thomasius, de var begge de vittigste Mænd og mest dramatisk begavede Personligheder i deres Land, begge en ny Tids Talsmænd, begge Ligevægts-Naturer, Fjender af al Overskriden af Maalet som af al i Stilstand forraadnende Vane.

Som Molière, men mere udelukkende end han, skildrer Holberg Familielivet; i Stykkernes Plan og Figurernes Gruppering følger han ham i Regelen som Lærlingen sin Mester. Tag eksempelvis *Den Stundesløse*. Skuespillet er formet over *Le malade imaginaire*, Pernille svarer paa det nøjeste til Toinette; ja saa ligefrem har Molières Lystspil her været Forbillede, at Holberg i Originaludgaven er kommen til at lade Leanders Farbroder Corfitz tale om sin Brodersøn *Thomas* (Diafoirus), istedenfor om *Peder* (Erichsen Bogholder).

Fra alle de Literaturer, med hvilken Holberg var bekendt, har han laant, saaledes fra den spanske. Moreto's *Den pæne Hr. Diego* synes det nærmeste Forbillede for *Jean de France*, der desuden minder om Træk hos den plattyske Digter Lauremberg og Englænderen Wycherley. En Roman af Quevedo, en anden af Jeronimo de Alcalá, en tredie, der er anonym, *Lazarillo de Tormes* har afgivet Træk til *Don Ranudo* som desuden for Enkeltheders Vedkommende har et dansk Forbillede i Wilhelm Helts *Irus*. En Novelle af Cervantes har paavirket *Henrik og Pernille*, et Mellemspil af samme Digter maaske *Gert Westphaler*. (Emil Gigas: *Literatur og Historie*).

Naar man ser bort fra hvad Holberg fremdeles skylder den Molièreske Skole i Frankrig: Dancourt, Boursault, Dufresny (med Hensyn til *Julestuen, Barselstuen, Pernilles korte Frøikenstand*), eller sin danske Forgænger Skeel i hele Formningen, saa iagttager vi tre mægtige Strømme med deres Bifloder, udgaaende fra Plautus, Maskekomedien og Molière, der udmunder i den danske Skueplads.

Lad os i et Eksempel se, hvorledes Holberg literært benytter.

Hans *Ulysses von Ithacia* er et rent fantastisk Værk, en Parodi af den Art, som meget hyppigt gaves af Italienerne i Paris paa Holbergs Tid. At den parodierer den tyske Komedie i Kjøbenhavn er bekendt. Den fortsætter *Melampe*, gentager paa en Maade *Peder Paars'es* Satire i en højere, mere vellykket Form; thi som Heltedigtet driver Skuespillet Skelmeri med de homeriske Digte, særlig Odysseen, og har i sine to Hovedpersoner den fra Cervantes stammende Modsætning mellem en Don Quijote- og en Pansa-Figur i Helten og hans Tjener.

Fra Livet har Holberg her ikke direkte kunnet hente noget. Hans Laan er rent literære, nemlig disse:

Prologen Paris' Dom er et gammelt, fra Lukians tyvende Gudesamtale stammende Motiv, der gaar igen i Middelalderen og hos Italienerne, og som hos os allerede forekommer i Christiern Hansens Skuespil 1531 endog med Paris' Betingelse for Dommen: „Man kand ikke dømme om Nogens Skiønhed udaf Ansigtighed allene", en Vending, der forøvrigt ogsaa senere findes i Englænderen Congreve's *Paris' Dom.*

I Italienernes *Ulisse et Circé* forekommer dette Replikskifte:

Pierrot: Hvordan, Mezzetin, i Operaen siger man ikke noget uden at synge det?

Mezzetin: Nej, ikke engang hvis man spurgte, hvad Klokken er. Man vilde f. Eks. synge: Hvad er Klokken, Margot, hvad er Klokken? — Den er tolv, Frue, den er tolv.

Hos Holberg er Satiren over Operaen varieret i Trojanerens bekendte, tremulerende: „Hør Claus, træk mig mine Støvle - - er paa."

I *L'Empereur de la Lune* siger Harlekin til Doktoren, som hos Holberg Chilian til Bonden: „Er du fra denne By eller Byen fra dig?" — en Replik, som det iøvrigt ikke var værd at gaa saa langt for at hente; men her haves ogsaa i Stykkets sidste Scene Forbilledet for en af Hovedscenerne i *Ulysses*, den mellem Chilian og Marcolfus med det berømte Omkvæd „Ligesaa hos os":

Harlekin (som Maanekejser): Mine Undersaatter er næsten fejlfri; de ledes udelukkende af Hensyn til deres Fordel og af Ærgerrighed.

Colombine: Ganske som hos os.

Harlekin: Enhver forsøger efter bedste Evne at gøre sig tilgode paa Næstens Bekostning; den største Dyd her er den at være rig.

Doktoren: Ganske som hos os.

Harlekin: Vi bruger ingen Bødler. Istedenfor at lade Forbryderne omkomme i et Kvarters Tid paa en offenlig Plads, sender vi dem til Lægerne, der slaar dem ihjel paa en ligesaa grusom Maade som gjorde de det af med en Patient.

Colombine: Hvad for noget, Herre, altsaa ogsaa hos Dem slaar Lægerne Folk ihjel? Det er ganske som hos os.

Isabella: Og findes her Skønaander?

Harlekin: Her er Kilden. I mere end 70 Aar har man arbejdet paa en Ordbog, og om 200 Aar vil den endnu ikke være færdig.

Colombine: Ganske som hos os.

Isabella: Og Dommerne lader sig ikke bestikke i dette Rige?

Harlekin: Kvinderne søger at gøre Indtryk paa dem, her som andensteds. Man giver dem undertiden nogle Foræringer. Men paa det nær gaar alt tilbørligt til.

Doktoren: Det er ganske som hos os. o. s. v. o. s. v.

Heller ikke til den ypperlige Slutningsscene, hvor Jøderne trækker Maskeradedragten af Ulysses, savnes et Forbillede i *Theâtre italien.*

I *Protée* findes følgende Scene:

Harlekin (ser Marskandiseren): Jeg tænker, den Marskandiser, som har laant mig Klæderne, kommer for at plage mig om Penge. Jeg vil blive ved at høre mig i min Rolle: Rom har lært mig og mine Lige Standhaftighed. O! hvis man gik tilbage til Byens ældste Tid . . .

Marskandiseren: Hvis De vilde give mig de seks Daler, De skylder mig, var det mig yderst kært.

Harlekin (patetisk): Kender en romersk Kejser Dalere? Du tager fejl, min Kære, jeg ved ikke mere, hvad Dalere er. Du trætter mig med din taabelige Snak. Min Storskatmester skal betale dig i Cæsard'orer.

Marskandiseren: Jeg bryder mig Pokker om Jere Cæsard'orer, Herre. Jeg vil ha'e betalt i god fransk Mynt. (Han gaar løs paa Harlekin og river hans Vams af ham).

Harlekin: Hvorledes? Mens jeg sidder paa selve min Trone, vover en Slyngel af en Marskandiser at forhaane sin Kejser! Gardister, griber ham!

Marskandiseren: I kan selv være en Slyngel. Det var en net Kejser. (Giver sig til at le og gaar).

Men alt dette er Materialet. Af Stykkets egenlige Styrke har intet af Forbillederne det ringeste.

Medens alle Holbergs øvrige Skuespil efter deres Beskaffenhed har en begrænset Genstand, noget snævert, endeligt i deres Æmne, har dette ene Stykke en uendelig Genstand. Det foregaar i en

anden, højere Verden end de andre, er gennemstrømmet af et friere, digterisk Pust.

De andre Stykker fremstiller en Side af Livet, ikke det hele Liv, undertiden endda kun en Side af en Karakter, ikke den hele Karakter. De skemter med Stundesløshed, eller Barselstuer, eller Udenlandsrejser, eller Maskerader. De handler om, hvorvidt Leander skal faa Leonora eller ikke. Tidt er Synspunktet snævert, for ikke at komme udenfor en vis komisk Kres. Tag et af de bedste, *Don Ranudo,* hvor Holberg saa haardhændet, man kunde maaske endogsaa sige haardhjertet, haaner den gamle danske Adel, der efter Statskupet sad lammet paa sine Gaarde. Vel sandt, Ranudo er latterlig med sin Uvilje til at arbejde og med Stoltheden af sine Forfædre, men Holberg har i uvillig Hensigt tildigtet umulige eller unødvendige Træk: Den, der er saa stolt, at han hellere sulter end skaffer sig Rigdom ved at lade sin Datter indgaa et ulige Ægteskab, vil ikke samtidig rane Ost og Brød fra en Bonde.

I Mogens Skeels lille, morsomme Stykke fra Renæssance-Tiden *Grevens og Friherrens Komedie* (udg. af S. Birket Smith) koger den gamle Adels Harme over dens Fald og over de nybagte Adelsmænds Udsmykning med meningsløse Titler paa dens Bekostning; her syder Haanen over de udannede Grever og Friherrer, der skaber sig fornemme uden at være det. Synet er ogsaa her begrænset, men man føler, at den Foragt, der inspirerede Stykket, ikke savnede Grund og Ret. *Don Ranudos* Satire er dybere, men der er ingen højsindet Forstaaelse af Adelsstoltheden deri. Det er ikke *blot* latterligt, at en Mand ikke vil lade nogen sin Fattigdom vide, men skjuler den for alles Blik, ikke *blot* latterligt, at der er noget — lad det være en Fordom — som han sætter over Velstand. Der er her i Latteren noget saarende, omtrent som naar i *Jeppe* den raa Baron tilsidst staar med Palmer i Hænderne som Moralens Bærer, medens den stakkels Jeppe, der er saa langt mere værd end han, driver af med Skamme, slukøret som en vaad Hund.

Der er noget endeligt, begrænset i Kunstværker som disse. I *Ulysses* derimod er selve Stykkets Livsluft den frie Uendelighed. Her er, som Prutz har sagt, „Poesiens Fevogn ikke brugt som Pakkepost for nogen Moral“. Vi er ligesom vendte tilbage til den komiske Poesis største Tider.

Det var et Fald, da denne Poesi fra under Aristofanes at have tumlet frit og stort med Statens og Kunstens, Politikens og

det offenlige Livs højeste Interesser, hos Menander og Terents sank til kun at dreje sig i Privatlivets lave Krese om husligt Kævl, forlibte unge Par, listige Slaver, narrede Fædre, en uformodet Arv eller Genkendelse.

Ikke da Holberg i sin Alderdom gav sig til ligefrem at efterligne Aristofanes *(Plutus)*, men her er han naaet i Højde med Verdens største komiske Digter.

Her er intet Smaatskaaret eller smaaligt Samlet. Nej, Pelion er taarnet paa Ossa, Bjerge af Latterligheder dyngede ovenpaa hverandre til de ruller ned igen under drønende Larm. Der er virkelig Renæssance-Kunst, mindende om Genfødelsestidens største Mestere, Rabelais, Cervantes, Shakespeare, i Behandlingen af dette klassisk-bibelsk-romantiske Stof, denne „Holofernes, Greve af Bethulien“, denne „Nilus af Podolien, som boer i et Sølvslot“, et Stof som jo Shakespeare paa sin Vis med lignende Frihed har behandlet i *Troilus og Cressida.*

Dog kun ved Stoffet og den respektstridige Stilling til homeriske Helte og Heltinder svarer *Ulysses* til *Troilus.* Dybere set er *Ulysses* i Holbergs Livsværk hvad *Sommernatsdrømmen* er i den store engelske Digters. Det er tilsyneladende her kun Forstanden, der driver Gæk med Folkepoesiens gamle Fantasier (denne Penelope, der aldrig bliver ældre, der er ung og dejlig til 60 Aar) som med det samtidige Teaters Lohenstein'ske Unatur og Svulst; men denne Forstand er selv bleven helt fantastisk i sin Overstadighed. *Ulysses* er Holbergs virkelige, eneste Lyrik, en Komikers Lyrik, en Højsang af den vildeste Overgivenhed til sund Fornufts Ære.

Dette er den forkerte Verden, ikke den hverdags, og gennem den forkerte skimtes den virkelige, set ovenfra, i Fugleperspektiv; og vi ser ovenfra ikke blot det smaa, Kjøbenhavn med dets Gader, (der altid er rene i Juli Maaned, ellers drukner man i Skarn; dog det er kun de elleve Maaneder af Aaret, og de gaar snart), men det store, Menneskelivet. Er det ikke vort Liv, dette, hvor vi pludselig besinder os, at et Tidsrum er gaaet som en Dag, at vi er blevne ti Aar ældre, ser, at vort Haar og Skæg er blevet hvidt, og hvor dette er os som en Forklædning, en Maskering af vort Væsen? Humorens lette Spil minder os her om selve Livets Hast.

Og saa svinger vi os da op til hin Kunstens Skemt med sig selv, sit eget Væsen, i denne evige Leg med Illusionen, der sættes og brydes, som Tieck tog op igen paa Romantikens Tid for at bygge en hel Lære om Digter-Ironi derover, og som over ham

vendte tilbage til os igen i Ungdomsværker af Heiberg og andre. Andensteds ler Holberg; her jubler han. Andensteds slaar han Gækken løs; her ser vi i et Mummespil Slægtens hele Latterlighed, Krig for ingenting, Forelskelsens Indbildninger, Overtroens Hokuspokus, den menneskelige Naragtighed i højeste Vælde.

Til *Ulysses von Ithacia* lader efter Sagens Natur kun literære Kilder sig eftervise. Vi maa søge et Stykke, hvor saavel den indre Iagttagelse, som Studiet af Omverdenen og Benyttelsen af ældre Literatur har sat sig paaviselige Spor.

Et saadant Stykke er *Erasmus Montanus,* det dybeste af alle Holbergs Skuespil og det, hvori han er aller oprindeligst.

Han har i ubestemte Omrids den ungdommelige Paradoksforfægter fra sin Optræden i Christianssand som stødende det kvindelige Køn ud af Menneskeheden. Han har den komiske Ordstrid i et fremmed Sprog, talt slet af begge Parter for et uvidende Dommerpublikum. Han har Minderne om den skrækkelige Opdragelse under Søren Lintrup, Virkelighedsiagttagelserne af Studenterlivet i Kjøbenhavn og af Disputereøvelserne paa Borchs Kollegium og Universitetet, Per Iversen o. s. v.

Hermed krystalliserer sig saa Bestanddele fra de forskelligste Landes poetiske Literaturer.

Fra Aristofanes' *Skyerne*, det Stykke, i hvilket den unge Mand lærer at disputere hos Sokrates, tog han Indfaldet med hvorledes det hævner sig paa den gamle dumme Fader at have sendt Sønnen i Disputerelære, idet denne beviser Faderen sin Ret til at give ham de i Barndommen modtagne Prygl tilbage. Dette foranlediger Afgørelsen hos Holberg som hos Aristofanes, om end paa en finere Maade.

Fra et lidt tidligere engelsk Stykke, Farquhar's *Den rekrutterende Officer*, som Holberg har kendt (thi han nævner det i *Peder Paars*) tog han det iøvrigt temmelig kummerlige Indfald med Niels Korporal og Løjtnantens Hververi.

Til Jesper Ridefogeds Opfattelse af Maanen har han rimeligvis Motivet fra Scenen mellem Doktoren og Pierrot i Italienernes *L'Empereur de la lune,* hvor Pierrot siger: „Jeg er da ikke saa dum at jeg skulde tro, Maanen er en Klode, Maanen, som ikke er større end en Æggekage lavet af otte Æg.“

Til Per Degn havde han allerede fra *Peder Paars* Elementer:

Forbedringen af Kaldet, Priserne paa Psalmer. Fra Molières *Doktoren mod sin Vilje* tog han Indfaldet med Per Degns morsomme Latin:

Sganarelle: Forstaar De Latin?
Géronte: Aldeles ikke.
Sganarelle (rejser sig i pludselig Glæde): De forstaar ikke Latin?
Géronte: Nej!
Sganarelle: *Cabricias, arci thuram, catalamus, singulariter, nominativo, hæc musa,* Musen, *bonus, bona, bonum. Deus sanctus, est-ne oratio latinas? Etiam,* Jo. *Quare?* Hvorfor? *Quia substantivo et adjectivum, concordat in generi, numerum, et casus.*

Laanet er utvivlsomt, thi de sidste Ord, som er gaaede over i Per Degns Replik, er et fordrejet Citat af en fransk Skolebog fra Molières Tid, som Per Degn umuligt kunde kende.

Men ogsaa her er disse mange Smaalaan kun Stene til Bygningen. Lad os nu se, hvorledes den rejser sig, og hvad det er som gør, at den staar gennem Tiderne og vil staa i uoverskuelig Tid.

Holberg sender den udlærte Bonde-Student hjem i hans Landsby — det er hele Grundideen. Men hvilken Forstyrrelse er ikke Følgen! Hvilket Møde det med den hjemlige Dannelses Repræsentant, Per Degn! Hvilket Sammenstød det mellem denne galende Hane og denne opblæste Kalkun!

Situationen er saa betydelig, fordi den ikke er kunstig, men naturnødvendig.

Hvor naturlig end hos Holberg ellers den komiske Karakter maa siges at være, saa er den komiske Situation dog kunstig, et usandsynligt Forsøg. Det foretages med Hovedpersonen for at vise, hvad der bor i ham. Jeppe gøres kunstigt til Baron, Herman kunstigt til Borgmester og saadan altid. Det er lidt lavet og lidt tomt.

At derimod Repræsentanten for den unge Kultur og Repræsentanten for den gamle Dannelse støder sammen, det er en nødvendig Situation, og nødvendig er dens Konsekvens, at Omgivelserne giver Repræsentanten for den gamle Dannelse Ret.

Man tage alle de andre Par hos Holberg, Peder Paars og Per Ruus, Storpraleren og Snyltegæsten, Philemon og Rosiflengius, de belyser hinanden som Paralleler eller som Modsætninger, men de fordrer ikke hinanden, er ikke uadskillelige. Men uadskillelige som Komplement-Farver er disse to Karakterer i denne Situation.

Og nu det Mestergreb, med hvilket Kampens Genstand er samlet i Spørgsmaalet om Jordens Form — der angiver en ny Verdensanskuelse som med et Stikord. Og ikke unaturligt; tvertimod. I Bøger, som dengang endnu læstes, taltes om Himlen som en fast Hvælving eller en Række Hvælvinger over hinanden. Man gør sig overhovedet ikke nutildags nogen klar Forestilling om den Naivetet og Usikkerhed, der i hine Overtroens og Bibeltroens Tider raadede paa det naturvidenskabelige Omraade. Den nærmeste Fortids store Naturforskere havde forbavsende Huller i deres Kundskab. Saavel Thomas Bartholin som Ole Worm var overbeviste om, at en Kvinde virkelig havde født et Æg, som fuldstændig lignede et Hønseæg, fordi dette var bevidnet af flere tilstedeværende Mænd og Kvinder, hvis Troværdighed var sikret saavel ved deres borgerlige Stilling, som ved deres Karakter, og fordi Ægget var tilstede og blev opbevaret i Worms Samling. Ole Borch troede paa Alkymien og Guldmagerkunsten, og det var ham, der som stor Beundrer af Guldmageren Burrhi anbefalede ham til Indkaldelse i Danmark. (Panum: *Universitetsprogram 1880*). Himmerich, Københavns Borger- og Politimester paa Holbergs Tid, udgav 1726 et Droningen tilegnet *Compendium philosophicum* i hvilket han udvikler Theophrastus Paracelsus' Lære, og bl. a. forklarer, hvorledes den Gud underlagte *Spiritus Universalis* foraarsager, at det bliver Nat: „Saa foraarsager og samme *Spiritus* saavel som dend afvigede Sol paa følgende Maade Natten: Dend udi Luften befindtlig *Sulphur* og *Mercurius extenderer* sig ved *Resolution* af sen *Spiritu Salis* og det sær *subtil* meere nedad mod Jorden, hvor *Sal Aeris* er grovere, end op ad, dog en Tiid meget meere end en anden, ligesom meget eller lidet udaf de kolde Deele af *Mercurio* af Stiernerne ved forommeldte *Spiritum Universalem* i Luften er bleven influeret o. s. v." Endnu 1764 skriver Suhm sit „Forsøg til et Udkast af Videnskabers og Konsters Historie *fra Jordens Dannelse af og til Syndfloden*", hundrede Sider i Oktav. Og Holberg selv var jo ikke videre end at han afviste Newtons Lære om den almindelige Tiltrækning, det naturvidenskabelige Grundlag for den hele moderne Kultur, og holdt sig til Descartes' Hvirvelteori.

Det er klart, at hint Forhold mellem nyt og gammelt, ny og gammel Daarskab, er altomfattende, almengyldigt. Altid vil der komme et Punk, hvor den gamle Dannelse i sin Stillestaaen bliver en Karikatur, og hvor den nye med sine ungdommelige Overdri-

velse faar et Præg af Markskrigeri. Ignorant — Charlatan — det er de evige Skældsord, som veksles.

Tag Holbergs øvrige kendteste Figurer: Kandestøberen naaer ikke ned til det dybeste i Menesket, behandler en ringe Fejl, hører Datiden til; Jean de France har vel forsaavidt blivende Værd, som en større Kultur i Reglen vil udøve en blændende og fordummende Virkning paa Kyllingehjerner i et lille Land; men flyt Skikkelsen til Frankrig og den passer ikke mere; ikke at tale om, at Situationen med Madame la Flêche er altfor lavet.

Flyt derimod *Erasmus Montanus* til Frankrig eller Rusland; Komedien er lige mulig, lige sand. Flyt den tilbage i Fortiden eller fremad i Fremtiden, den bliver lige træffende. Det beror paa, at ikke blot de Skikkelser, den fremstiller, er aldeles ejendommelige, levende Mennesker, men Forholdet imellem dem er et evigt Forhold. Aldrig har Holberg i nogen Situation hævet sig til en saadan Højde. Man er som paa et højt Punkt, fra hvilket man ser ud over alle Lande og alle Tider.

Situationen er ikke blot en Situation af Privatlivet; det er en verdenshistorisk Situation. Stykket spilles daglig til alle Tider og i alle Lande. Det skænker os et Indblik i de Love, efter hvilke Menneskehedens Udviklingsgang under ældre og yngre Slægtleds Daarskab gaar for sig.

Naturligvis er den følsomme Opfattelse forkastelig, efter hvilken Erasmus er det Nyes Martyr; han er det endnu mindre end Don Quijote f. Eks. blot er den ædle Entusiast. De er Narre beggeto. Erasmus er en latterlig ung Person, der i Hovedsagen har Ret; Per Degn er en latterlig gammel Person, der i Hovedsagen har Uret — netop hvad Fremskridtets og Konservatismens Repræsentanter i Regelen er. Bevidst har Holberg kun villet fremstille Narren i Erasmus. Derfor lader han ham ogsaa falde saa brat, ganske ligesom han lader Jeppe falde — til Bedste for en bevidst og indskrænket moraliserende Stræben i Kunsten.

Men Holberg som digterisk Geni staar ikke paa samme Standpunkt som Holberg i Egenskab af Moralist. Geniet har ikke spurgt ham, hvad han bevidst vilde gøre ud af Stykket; det har revet ham med sig i uimodstaaelig Flugt. Holberg frembragte ikke som Digter med forstandig Bevidsthed. Mærk Marthes Replik i *Jean de France*: „Det gaaer med mig som med dem, der skriver Comoedier; medens de skriver paa Comoedien, falder dem af sig selv ind, hvordan den skal udføres.“

Idet Holberg da her, som sædvanligt i moraliserende Hensigt, bearbejdede gamle, .personlige Erindringer, brogede Indtryk fra Omverdenen, forskelligartede Laan fra græsk, engelsk, italiensk og fransk Literatur, kom han ubevidst til at afsløre sin hele, rige, indre Erfaring om, hvorledes, hvor tragikomisk, paa Dannelsens Omraade Slægt staar mod Slægt — og fordi hans Erfaring, hans Digteraand var saa dyb, blev Stykket vor Bogverdens dybeste Kunstværk.

VI.

Til en saadan Højde svang i sine rigeste og mest frigjorte poetiske Stemninger en Mand sig op, hvis Liv som dramatisk Digter bestod af Opofrelser, Halvsejre og Nederlag. Faa store Mænd har havt saa meget at overvinde som han. Mangeartet Modstand mødte ham; men værre end Modstanden var den Ligegyldighed for hans bedste Stræben, der fulgte af Folkets lave Dannelsestrin, da han var ung, af dets snerpede og slette Smag, da han var gammel.

Hans Digterliv som Dramatiker er en Kæde af Genvordigheder.

Den 23. September 1722 var det danske Teater i Lille Grønnegade blevet aabnet. Dets Forhistorie er den, at da Hoffet i Aaret 1721 indkaldte et tysk Operaselskab under en vis Kaysers Ledelse fra Hamborg og samtidigt gav den franske „Hof-Komedie“ Afsked, blev adskillige af dennes Medlemmer boende her i Landet, deriblandt Étienne Capion, der foruden at være Skuespiller tillige som „Hoff- og Stabs-Traiteur“ havde fulgt Hæren i den svenske Krig. Lige fra Aaret 1718 havde han, som fra først af ledede et Marionetteater, ansøgt om Skuespilprivilegier, der kunde hindre fremmede Komedianter, Liniedansere etc. i at konkurrere med ham; han opnaaede ikke strax en saadan Eneret, indførte ligefuldt tyske Skuespillere og Skuespillerinder og gav tysk Komedie, men med saa ringe Vinding, at han sank i Gæld og i 1721 paany anraabte om Regeringens Beskyttelse, da han „imod ald forhaabning“ fandt, at andre Selskaber fik samme Ret som han „saavelsom ogsaa den saakaldte Stercke mand at præsentere sin Force med viidere, hvilket haver foraarsaget icke liden, men temmelig stor skade og forlis“. Saa fik han da i Maj 1721 Privilegiet, som tillod ham alene og

hvem han meddelte Tilladelse, at give „Comoedier og Spil" af hvadsomhelst Art. For det Teater, han straks begyndte at bygge, tilstodes der ham dernæst Frihed for Grundskat og Indkvartering i femten Aar. Men han byggede uden Kapital, og da Teatret stod færdigt, var han endnu langt dybere i Gæld end før.

I Sommeren 1722 søgte saa en Landsmand af ham, en anden i Kjøbenhavn efterladt fransk Skuespiller, der viser sig som en smidig, elskværdig Pariser med det store Aarhundredes hele Belevenhed og Velopdragenhed, om end uden synderlig boglig Dannelse, ogsaa han fattig som en Kirkerotte, om Tilladelse til at oprette en Skueplads i det danske Sprog. Montaigu havde øjensynlig truffet Aftale med Capion og var med sine Erfaringer andensteds fra falden paa den Idé, om muligt ved Oprettelsen af et nationalt Teater at komme ud af sin Næringssorg. At han skulde have havt nogen dansk Nationalfølelse, er det urimeligt at antage, han formaaede end ikke at skrive Dansk; men der er noget sundt og stort i den Begrundelse, han giver sin franske Ansøgning til Kongen. Med et Henblik paa den nylig sluttede Fred med Sverig skriver han: „Teatres Oprettelse har næsten hos alle Folkeslag fulgt Rigernes mest blomstrende Tidsalder, og den Fred, som Deres Majestæt nylig har skænket sit Folk efter en lang Krigs Sejre har forekommet mig at betegne det bedste Tidspunkt, man kunde vælge". Han fik Bevillingen og efter at det ved fornyet Ansøgning var lykkedes at stanse den stærke Mands, al Interesse optagende, Forestillinger, som ulovligt fandt Sted for Folk i en Have, han ejede udenfor Nørreport, blev den fremtidsrige Plan gennemført. Den danske Skueplads aabnedes med Molières *Den Gerrige.*

De to erfarne Skuespilleres dristige Foretagende fik en dobbelt og mægtig Hjælp, først fra det højest dannede Hofselskabs Side, idet Grevinde Chistine Reventlow, Dronningens Søster, Storkansleren Grev Ulrich v. Holsteins Hustru, en dansksindet og meget evnerig Dame, beskyttede Forsøget og hædrede Skuespillet med sin Nærværelse, ligesom hendes Svoger Fregerik Rostgaard anvendte sin Indflydelse til Fordel for det, ja skrev den nette Prolog, hvormed Teatret blev aabnet — og dernæst, idet Holberg traadte til og straks til en Begyndelse forærede Skuespillerne sine fem første Stykker.

Der var imidlertid nok at kæmpe imod.

Først og fremmest var der Fordomme at overvinde, navnlig de, som Gejstligheden og Universitetet nærede og i Folket under-

holdt om den Skade, den Kristne ved at se Skuespil tog paa sin Sjæl, og om det uværdige og uanstændige i som Gøgler at optræde paa Scenen. Det vakte Forargelse, at en Universitetslærer skrev Komedier og at Studenter spillede dem. Gram ytrede, at det ikke sømmede sig for en Professor at give sig af med saa letfærdige Ting og at Holberg, hvis han ikke holdt op dermed, burde forvises fra Universitetet til Teatret. To Regensianere, der var optraadte paa den danske Skueplads, fik Advarsel om, at dersom de ikke inden tre Dage var udflyttede fra Regensen, blev de bortviste fra Universitetet. Den ene forlod straks Regensen, den anden, som prøvede paa at trodse, blev kastet ud og desuden bortvist. En Student paa Walkendorfs Kollegium, der var optraadt, Jens Høberg ved Navn, blev til Straf for dette sit „usømmelig førte Levned“ sat ud af Kollegiet, og appellerede forgæves hos Conseillet, skønt Rostgaard gik i Forbøn for ham. I et Digt fra ham til Rostgaard hedder det betegnende:

Hvad hår jeg Stymper gjort? Har jeg mod Himlen syndet?
Har jeg om rette Gud urette Troe forkyndet?
Mon jeg utroeskab har min Naadig Konge giort?
Har jeg mod fædre-land vel syndet alt for stort? . . . .
Se disse store fejl mig siunis blir fremstillet
I det jeg (Ringeste) *Comoedier* har spillet . . . ,
Jeg har jo derved ej fra Gud mig villet bøje
Til Uretfærdighed o. s. v., o. s. v.

Holberg selv maatte som Medlem af Konsistorium underkaste sig den Ydmygelse at deltage i Universitetets Fremfærd mod de stakkels Studenter, der havde spillet i hans Stykker.

Da det danske Teater saaledes ikke var noget anset Sted, vilde Kongehuset ikke opmuntre det med et Besøg. Aandsfri nok til at bryde med en saa taabelig Fordom var Kongen ikke. Og da han en enkelt Gang, i Januar 1723, viste de danske Skuespillere den Naade at lade dem optræde for sig paa Slottet, var de danske Skuespil ikke fine nok til at forestilles for Majestæterne. Man fordrede to franske Stykker spillede i Oversættelse.

Hertil kom nu de økonomiske Vanskeligheder. Regeringen, der var langt fra at opfatte det som Pligt at yde det vordende Nationalteater en kraftig Understøttelse, trykkede det spæde Foretagende ved dumme Bestemmelser. Allerede 6. Nov. 1722 fik Capion Befaling til i Fattigafgift at betale 10 Procent af sin Brutto-

indtægt. I en underdanig Skrivelse maatte saa han og Montaigu forestille Hans Majestæt Umuligheden heraf for den danske Komedie, og Afgiften blev nedsat. Det nyttede imidlertid kun lidet; thi i December 1722 allerede saa den stakkels Capion, der havde kostet 8000 Rdlr. paa Komediehuset og endda optaget 4,500 Dalers Vekselgæld, sig ude af Stand til at efterkomme sine Forpligtelser. I Juli 1723 blev han bragt i Slutteriet, og Montaigu maatte „som Præses for Comoedierne“ overtage Ledelsen.

Hovedindtægten var ikke Teaterbesøget, men hvad Huset indbragte, naar det udlejedes til Maskerader; imidlertid bortfaldt denne Indtægt, da disse „formedelst Misbrug og eendeel Geistliges Nidkierhed“ (som det hedder i et samtidigt Aktstykke) blev forbudte. En Anmodning om, at Hans Majestæt vilde staa Teatret bi ved naadigt „at forære Comedie huuset de Slottets Theatro tilhørende Maskiner, saasom dog samme ellers af sig selv inden faa Aar ganske vil vorde ruinerede, og nu ere til ingen Nøtte, efterdi Hans Majt ingen Bande hverken af Comedianter eller Operister underholder“, mødte ingen Velvilje. I April 1724 var Montaigu paa sin Side ved at opgive Ævred, saa stort Afbræk foraarsagede en Linedansertrup, der var kommen overens med Capion, Teatret.

Lige i Begyndelsen bevirkede Nyheden af at se Skuespil paa Dansk et ikke ringe Tilløb. Som det hedder hos Holberg:

I første Aar, som vi en gylden Tid kan kalde,
Vi frygted for at see vort Galleri nedfalde.

Men Glæden var kort:

Det andet Aar var knapt, dog fik vi stundom lidt,
Den tredje Vinter vi fremslæbet paa Credit.

I en Prolog fra Juli 1724 tales allerede om, at man rimeligvis snart maa lukke. I Vinteren 1724—25 levede Teatret mest af Holbergs *Melampe*, idet Publikum græd paa de højtravende Steder. Det var Tidens Stil at røres ved Tab af Skødehunde. Rostgaard havde skrevet Vers „Madame Rostgaards smukke og dydige Hund Manille til Ære og Amindelse“, ja en rimet Gravskrift over „den rare Mynde Melampus, som tjente i Gehejmeraadinde Harboes Gaard“. Tilskuerne tog Hunderovet tragisk.

I 1726 maatte Teatret en Tid lang lukke. Da man tog fat paany, stræbte man ved alle Slags Lokkemidler at komme Publi-

kums Smag imøde; det vilde især se Dans, og man opførte Dans mellem Akterne, ja indlagde undertiden Dans i Stykkerne som i Holbergs *Den ellevte Junii* og *Den politiske Kandestøber.* Heller ikke det udøvede imidlertid Tiltrækningskraft nok; saa stor var Ringeagten for Landets eget Sprog paa Scenen, og i 1726 greb de danske Aktører da til den ydmygende Udvej at spille paa Fransk.

Endelig, den 25. Februar 1727 var Teatret nødt til endegyldigt at lukke. Holberg skrev til Slutningsforestillingen *Den danske Comoedies Liigbegiængelse*, fuld af vemodig Skemt:

Mademoiselle Hjort: Men hvad skal jeg nu tage mig fore, efterdi Comoedien er til Ende?
Henrich: Dersom I har nogen Capital, vil jeg raade jer til at leve af jer Rente, men saasom I har ingen, kommer I til at tiene.
Mademoiselle Hjort: Hvor skal jeg vel faa Tieneste? Vi har jo lagt os ud med alle Folk, Officiers, Doctores, Advocater, Kandestøbere, Marquiser, Baroner, Barberer.
Henrich: Det er min Troe sandt. Jeg har ikke tordt lade mig engang barbere, siden vi spillede den Comoedie om Mester Geert.

Efter at Ligfølget er skredet i højtideligt Optog over Teatret, skildrer til Slutning Thalia den elendige Tilstand, i hvilken Skuespillerne har tilbragt den sidste Tid:

Da Hunger nogle drev til Jylland, Fyen, Norge,
Da truede Tyon ey Draabe Viin at borge;
Hos Kræmmer, Handværks-Mand, hos Bager, Brygger, Kok,
En Streg ey meere var at faae paa Karvestok . , .
I saadan Tilstand vi til denne Tiid har levet,
Imellem Slutterie og Raadhuus vi har svævet,
Indtil Comoedien sin Død og Helsot fik,
I Dag all Verdens Gang af hverdags Feber gik.

Foruden de første fem Stykker havde Holberg i 1724 foræret Skuespillerne sine ti næste, Nogle havde gjort mindre, andre større Lykke, men selve denne store Lykke var jo kortvarig, og deltes med den stærke Mand Hr. von Ekenberg og den flinke Linedanser Bredo, det danske Teaters overlegne Medbejlere. Det kjøbenhavnske Folk lod uden ringeste Følelse af Ansvar sin Digter i Stikken. Paa al Penge-Fordel havde han jo ved sin uegennyttige Fremgangsmaade givet Afkald, og kan det nu end paa Afstand se ud, som blev han rigelig lønnet med Æren, saa var og blev det

lavere stillede Publikum i Virkeligheden ubetinget ligegyldigt og det saakaldt finere Publikum ringeagtede de indfødte Stykker. En vis lidet tilfredsstillende Yndest maa Holberg vel have vundet i enkelte Krese; men den kunde i Længden ikke veje op mod de fordomsfuldes Ringeagt, de formentlig eller virkelig angrebnes Had, Ydmygelserne, Tidstabet, Kraftspildet og det nedslaaende i Følelsen af at have sat en næsten overmenneskelig Frembringelseskraft ind paa et Foretagende, der led Nederlag paa Nederlag og aldrig syntes at rejse sig uden for at falde des dybere igen.

Han stræbte at rette sit angrebne Helbred ved en Udenlandsrejse, og da Teatret i 1728, med en lille Understøttelse fra Hoffet mod af og til at give Forestillinger paa Slottet, gjorde et nyt Forsøg, holdt han sig for saa vidt tilbage fra ligefrem Medvirkning, som han ingen Del tog i Stykkernes Iscenesætning og heller ikke straks begyndte at skrive Skuespil paany; derimod skænkede han atter Teatret de Lystspil, han havde færdige (deriblandt *Erasmus Montanus, Don Ranudo, Det lykkelige Skibbrud,* seks i Alt), af hvilke dog intet kom til Opførelse. Atter klager Montaigu bittert til Cancelliet over det Afbræk, som andre Seværdigheder gør Teatret. Man har givet en lille Vanskabning (un petit Monstre) Tilladelse til at lade sig se for Penge; man har forskrevet to franske Skuespillere og en Skuespillerinde fra Sverig, de spiller Gherardi's Farcer og tager den Smule Næring fra de Danske. Disse boede desuden nu kun til Leje, og Ejeren, en General Arnold, plagede dem stærkt med Hensyn til Leje-Afgiften, som de aldrig formaaede at erlægge til rette Tid. Kongen tog dog 8. Oktober deres Parti.

Men dèr holdt man, da 20. Oktober 1728 Kjøbenhavns Ildebrand indtraf, og Skuespillene stansede af sig selv. Som altid offenlige Ulykker gav denne Brand Gejstligheden Vind i Sejlene. Præsterne forlangte straks, at den lille Sum (1500 Daler), som Kongen havde bevilliget i Tilskud til Teatret, skulde anvendes til fromme Øjemed; fra alle Prækestole udlagdes Branden som Straf for Folkets Synd, og nye Ulykker spaaedes, hvis Skuepladsen blev aabnet paany.

Den stakkels Montaigu skriver 27. December til sin Beskytter Poul Løvenørn:

„Julefesten har været en Anledning for disse Herrer [Præsterne] til at forbyde og forbande alle Julestuer; der er faldet nogen Sne, en ny Anledning til at skrige op mod Kanerne, der kun ventede paa ny Sne for at kunne tages i Brug. Alle Menne-

sker trækker paa Skuldrene og dog vover ingen at modsige dem. Selv Grev Holstein [Kongens Svoger], der havde bestilt sig en Kane i den Hensigt at have Fornøjelse af den i Vinter, har maattet bestille sin Kane af; saadan er det Liv, man her fører; man taler derimod om forskellige Ordninger, ved Hjælp af hvilke man vil lette Byens Genopførelse; man havde begyndt paa at gaa rundt til Indbyggerne for at opfordre dem til selv at bestemme, hvad de frivilligt vilde bidrage, men det synes opgivet o. s. v."

Snart var den kirkelige Indflydelse almægtig.

Da Frederik den Fjerde i 1730 døde, vidste man, at der under den nye Konges Regering ikke kunde tænkes paa Skuespil.

Holberg havde ikke den afdøde Konge stort at takke. Kongen havde vel taget *Peder Paars* i Forsvar, men med den Tilføjelse, at den bedre havde været uskreven, og i Slutningen af hans Regeringstid, den i hvilken Holbergs Virksomhed falder, var den offenlige Tone i Landet bleven stedse mere andægtig. Der var et Tilbageslag heri; thi i Begyndelsen af hans Herskerperiode havde den moralske Opfattelse i de bestemmende Kredse været meget fri. Der findes et fransk Brev (af 20. Oktober 1703) fra den prøjsiske Gesandt ved det danske Hof, Grev Viereck, til hans Minister, som i denne Henseende er et Aktstykke. Efter at have omtalt de Rygter om Kongen af Danmark og hans egen yngste Datter, der er udbredte over hele Tyskland, meddeler han, at efter de tusinde Anmodninger, som Frederik den Fjerde havde rettet til hans Datter om at leve i ægteskabeligt Samkvem med ham, kunde hun ikke staa imod „og Ægteskabet blev da sluttet paa Slottet i Nærværelse af adskillige fornemme Ministre og Kongens Geheimeraader". Vel var Kongen allerede forud gift, og det var let at forestille sig hvad de Bagtalere sagde, der bedømte hans og hans Datters Handlemaade „ifølge Præsternes Bibelfortolkninger og Kønnets herskende Mening." „Men da der ikke i den hellige Skrift findes et eneste Ord om, at en Konge eller suveræn Fyrste ikke skulde have Frihed til at leve i et ægteskabeligt Venskab [!] med mere end én Person, især naar han har vægtige Grunde dertil, og da de Gejstlige forsvarer deres Sag snarere med Stivnakkethed og tvungne Fortolkninger end med klare og solide Beviser, saa o. s. v." Han slutter: „Deres Ekscellence vilde naadigst stemme Hans Maj. Kongen [af Prøjsen] til at optage denne Begivenhed med min Datter godt; den er hændet uden lignende Eksempel og ved Guds besynderlige og synlige Forsyn og Tilskikkelse."

Fattes end heller ikke her den gudelige Tone, saa er Stilen og Meningen dog i ingen Henseende Kirketroens. Men den ved Hoffet raadende Aand udviklede sig under Frederik den Fjerde paa en lignende Maade som den i Frankrig under Ludvig den Fjortende; man havnede i Underkastelse under de gejstlige Raadgivere.

Efterfølgeren Christian den Sjette var en Personlighed af en helt anden Type, ensom og kold af Naturel, samvittighedsfuldt arbejdsom, hvor Faderen havde været doven, holdende sine Undersaatter i Afstand, medens Faderen havde udmærket sig ved al Slaphedens Huldsalighed, ja endog ganske ligegyldig for Folkeyndest, og hvad enten nu hans Privatliv var lige saa strængt som hans Lære, eller det Rygte, der tillægger ham et Kærlighedsforhold til hans Dronnings Søster, Enke-Markgrevinden, har Ret, i ethvert Tilfælde var han af Overbevisning en alvorlig, højkirkelig Kristen i Tidens Stil. Hans Stilling som Kronprins havde maattet gøre ham særlig stræng over for Alt, hvad der virkeligt eller efter Tidsalderens Forestilling indeholdt et Brud paa den kristelige Sædelære; thi han havde lidt bitter Ydmygelse som Søn og Fyrste, naar han saa' sin Moder krænket og tilsidesat for Medhustruen, der trods Vielserne først til venstre, saa til højre Haand aldrig blev andet for ham end, som han skriver, „Min Faders Maitresse". Han havde med en Skæbne, der minder om Hamlets, maattet se sin Faders nye Bryllup efter Moderens Død fejres med en saadan Hast, at Retterne fra Begravelsesfestlighederne havde kunnet anrettes kolde paa Brudebordet; thi Dronning Louise begravedes den 2. April 1721 i Roskilde og allerede den 4. højtideligholdtes Brylluppet med Anna Sophie i Kjøbenhavn, saa Hoffolkene og Ministrene, der først kom tilbage til Byen samme Dag, endog efter Befaling havde havt deres stadselige Bryllupsklæder paa under Sørgekapperne.

Som Kongen var anlagt og med de Erfaringer, han havde gjort, maatte hans Indflydelse paa Landets aandelige Liv blive et Hofpræsteherredømmes. Saa samvittighedsfuld var han med Hensyn til, hvad der kunde være Synd, at vi ser ham i 1735 skrive til den berømte tyske Pietist Grev Zinzendorf for at spørge sig for, om han kan og tør gøre Selskaber ved Hoffet: „Det er vist, at vi lever som Eneboere. Folk beklager sig over, at de ikke faar Kongen og Dronningen at se, og jeg véd intet andet Middel til at se Folk hyppigere end ved store Selskaber; jeg ser heller ikke, at

der er noget ondt deri; det kan ikke vel være anderledes ved Hofferne, og det er saaledes ved alle andre Hoffer; kun ikke her".

Men var Kongen nu end tvivlraadig, om det var en kristen Monark tilladt at tilsige til Selskab, saa nærede han langt mindre Tvivl angaaende Komediers Utilladelighed. I August 1731 havde den utrættelige Montaigu i Forening med Skuespillerne Pilloi og Landé indgivet en Ansøgning om i Kjøbenhavn at turde opføre „en complet dansk Comoedie foruden de smukkeste og divertissanteste af de franske og italienske Theatris". Da han ingen Understøttelse opnaaede, henvendte Skuespillerne sig i et rørende Bønskrift til Holbergs Velynder, Gehejmekonferensraad, Grev Christian Rantzau (Rostgaard var jo forlængst styrtet og Anna Sophies Slægtninge ligesaa). Kongen indhentede Betænkning hos sin Sjælesørger, Hofpræsten Bluhme.

Bluhme svarede med en Afhandling, der godtgør, at Hovedhensigten med al „Scherz und Narrentheidigung in denen Comoedien" ikke er at bibringe Mennesker god Moral og Dydslære, men at sætte dem i Latterlune, og det tilstræber de danske Skuespil mest ved saa grove og usømmelige Udtryk, at hvem der kun har Gnist af Ærbarhed i Hjærtet, maa væmmes derved. Naar Komedierne ikke drejer sig om hedenske Fabler, men om bibelske Historier, nedværdiger de alligevel blot deres Genstand. Skuespillerne er løst Pak; man bør give de Fattige de Penge, som ødsles paa dem. Men endnu værre end de almindelige teaterbesøgende er de, der forsvarer Komedierne, raader og opmuntrer store Herrer til at staa sig bi ved Teatres Oprettelse, selv skriver og forfærdiger forargelige Komedier, samler en Bande Pak til at udføre dem, bygger dem Huse, skaffer Penge til dem o. s. v.

Afhandlingen er ligeud myntet paa Rantzau og Holberg. Havde den tyske Hofpræst nu udtalt sig mod Skuespil, saa skrev den danske, Pontoppidan (paa Tysk) sin Dialog: Ny Undersøgelse af det gamle Spørgsmaal, om Dans er Synd:

At Legemsøvelse i sig selv er uskyldig, beviser intet; en Tyv kan jo dog ikke undskylde sine Haandgreb med, at Gud selv har skænket hans Haand dens Bevægelighed. Den kristne skal træde i Kristi Fodspor. Men kan han gøre det hoppende og dansende; er han vel under Dansen sindet som Kristus? Dansen vækker den kødelige Lyst. Og, som den ærværdige Dr. Müller i sin *Apostoliske Slutnings-Kiæde* rigtigt siger: Dans tager tidt en skrækkelig Ende. Om Arons Guldkalv dansede 23,000 Mand sig

ihjel; Herodias' Datter dansede Hovedet af Johannes den Døber; og naar Sømændene hopper og springer, følger i Reglen et stort Uvejr derpaa. At lade sine Børn lære Dans, er selv at ofre dem til Baal.

1736, samme Aar som Konfirmationen indførtes, blev Pontoppidans tankedræbende Katekismus indført i alle Skoler over hele Riget. Endog Islænderne, ja Afrikanerne og Asiaterne i de danske Kolonier fik denne aandelige Næring budt.

Leg, Spil, Komedie, Klubgang, Dans blev straffet som enkelt Synd, hvis de blev begaaede om Hverdagen, som dobbelt Synd, hvis de øvedes paa Helligdage. Komedier var særligt forbudne Løverdag, Søndag og Helligdage. Et almindeligt Forbud mod indenlandske Skuespil var vel ikke straks blevet givet; det var unødigt, da der intet Teater fandtes; *Tidernes Adstadighed*, som Holberg i sit Levned kalder det, var Hindring nok. Men da en Bande Linedansere og Komedianter ved Snapstinget i Viborg havde gjort deres Kunster paa en Søndag, udkom Forordningen af 21. Marts 1738, i hvilken Christian den Sjette strengelig befaler „at ingen Comoediantspillere, Linedansere, Taskenspillere eller de, som holde de saakaldte Lykkepotter, sig herefter udi Danmark og Norge maa indfinde, for deres Spil og Eksercitier der nogensteds at forestille og øve.“ Pontoppidan indførte denne Forordning i sin Katekismus. Men hvor ivrig Kongen personlig allerede tidligere var for at faa Skuespillere drevne ud af Landet viser et, Frederiksborg 30. Aug. 1735 dateret, tysk Brev fra ham til Schulin, i hvilket det hedder: „I Glückstadt skal der være Comoediantere, som trækker Folk Pengene ud af Lommen; det var heldigt, om det blev Magistraten befalet at skaffe saadanne bort; *thi der kommer dog intet godt ud deraf.*“

Det vilde være urimeligt i moralsk Henseende at lægge Kongen og hans Hofpræster noget til Last i Anledning af denne Iver, som retfærdiggør Frederik den Stores Spot, at i Danmark stræbte man under Frederik den Fjerde at indtage Sverig, under Christian den Sjette at erobre Himlen. Hvad disse Mænd drev, var i deres Øjne praktisk Kristendom, og der var mere Følgestrenghed og Sandhed i deres kraftige og velmente Stræben end i senere Tiders Tingen med Verdsligheden. Endog naar de, saa fromladent de end selv var sindede, i deres højkirkelige Iver forfulgte Pietisterne, var det af nidkær Vrede paa alle Særtroende, for Statskirkens Enheds Skyld.

Men for Folkets Moral var Virkningen fordærvelig; det blev Skik at hykle Gudsfrygt for at komme frem; og for Folkets højere aandelige, særlig den skønliterære Kultur maatte Virkningen være dødbringende.

Det eneste, der trivedes, var Psalmeliteratur. Man samlede paa Psalmer, særlig tyske, man oversatte Psalmer og skrev selv nye. H. A. Brorson er som Oversætter og Digter Tidsrummets betegnende literære Skikkelse.

Paa Universitetsbiblioteket i Kjøbenhavn opbevares en Samling af tyske Psalmer, bestaaende af 33,712 aandelige Sange, alfabetisk ordnede i 5—600 Bind, forærede Biblioteket af Prinsesse Charlotte Amalie, Christian den Sjettes Søster. De samledes for hende af en eneste Mand, G. E. von Franckenau, f. 1676, der fra 1696 af havde en Stilling ved det tyske Kancelli i Kjøbenhavn og der som kongelig dansk Legationsraad var ansat ved Hofferne i Wien, Paris og Prag. Hvorledes Aanden paa de ledende Steder var, det faar man en Forestilling om, naar man ser den danske Diplomat tilbringe sin Fritid med at samle kristelige Sange og med at sætte Salomons Ordsprog paa Rim for at tilegne sin Prinsesse Bogen. Meget morsomt hedder det i Wetzels *Analecta hymnica* fra 1752 om Charlotte Amalias Samling: „und melden die Malebarischen Nachrichten, dass die neuen Herren Missionarii Anno 1736 solche mit Verwunderung betrachtet haben.“

Saa uhyre i Omfang var den ældre Psalmeliteratur. Nu fulgte en ny Springflod af Andagtsbøger, Prædikensamlinger og Postiller.

At nu Kongens Smag og religiøse Principer hidførte den dramatiske Poesis fuldstændige Forfald i Danmark, det var, som Christian den Sjettes Beundrer, Jens Møller, selv tilstaar „saa meget mere *ubelejligt*, som Danmark dengang just ejede sit største komiske Geni, og Holberg endnu da (1730) var i den Alder, at han kunde have frembragt mangt et udødeligt Lystspil“. At Kong Christian personlig ikke led Holberg, er klart, skønt — eller da — hans Navn ikke nævnes en eneste Gang i Kongens trykte Breve. Ulykken er ikke dette, men at han ikke havde den fjærneste Anelse om den Mands Betydning for Samtid og Eftertid, hvis bedste Virksomhed han lamslog.

Komediehuset i Lille Grønnegade var 1733 bleven sat til Auktion og solgt til den højstbydende. Skuespillerne, der som de i Bønskriftet til Rantzau siger, „havde opnaaet den Armod, som følger Næringsvejen“, splittedes og søgte forskellige borgerlige Er-

hverv. Montaigu blev Sprogmester hos Gehejmeraad Løvenørn, Landé blev Parthaver i en Kortfabrik o. s. v.

Da efter Christian den Sjettes Død Skuepladsen i Aaret 1747 blev genoprettet, var Pilloi den eneste, der var tilbage og kunde lede i det tidligere Spor. Da havde Teatret været lukket i henved 19 Aar, Holberg selv i fulde 20 Aar været fjærnet fra al Berøring med det og derved fra al dramatisk Digtning. Thi uden en Skueplads falder ingen ægte Dramatiker paa at skrive.

Holberg nødes i denne Tid til udelukkende at sysle med lærde Studier, han udgiver Danmarkshistorien, Kirkehistorien, Helte- og Heltinde-Historierne, Oversættelsen af Herodian, Bergens Beskrivelse, desuden — men paa Latin — Niels Klim.

Det kan vel se ud, som om han frivilligt vendte sin Virksomhed som dramatisk Digter Ryggen; han drev jo sine historiske og andre Studier med Lyst og han havde jo allerede før 1730 ophørt med den rastløse dramatiske Produktion. Man har da ogsaa til Forsvar for hans Samtid snart hævdet, at han allerede havde udtømt de Æmner, Tidsalderen og Landet bød ham, snart at han tidligt havde naaet et Højdepunkt og for Fremtiden kun kunde gentage sig selv. Med samme Logik vilde man, hvis Londons Teatre var blevne lukkede af Puritanerne efter at Shakespeare havde frembragt *Hamlet* kunne bevise, at han ligefuldt fra nu af kun vilde have skrevet ringere Ting. Men det visse af Sagen er, at Holberg allerede før 1730 var grundig tvungen til at slaa alle Tanker paa Teatret af Hovedet, og ikke mindre tydeligt er det, at han, efter i det af ham skabte Teaters Tjeneste at have vist en Uegennyttighed uden Mage og have udfoldet en digterisk Virksomhed uden Lige, først trak sig tilbage fra Skuespildigtningen i Mismod, da han saa' sin bedste Stræben frugtesløs overfor Folkets Sløvhed og de herskende Klassers dumme Ringeagt.

Hvor inderlig han følte sig knyttet til den danske Skueplads, det lader sig bevise. Thi saasnart Teatret aabnes paany, vender Holberg tilbage til dramatisk Frembringen. Desværre, hans Kraft som Digter var brudt. Han kunde nu, da han næsten havde glemt Latteren, kun skrive sin Alderdoms svage, halvallegoriske Stykker, nemlig — foruden en Bearbejdelse og en daarlig Farce — *Sganarels Reyse til det philosophiske Land, Plutus, Philosophus udi egen Indbildning* og *Republiquen.*

Der er noget Enestaaende i dette. Man skal lede om Magen i noget Land. Man tænke sammenlignelsesvis paa Molières Kampe

for at bringe *Tartuffe* paa Scenen eller Beaumarchais' aarelange, energiske Stræben for at faa *Figaros Bryllup* opført. Der er heri noget, som anspænder en Poet, noget Begejstrende, Elektriserende. Men dette: At skænke et Folk en Literatur, et Teater, aabne sin ypperste egenlige Virksomhed, 37 Aar gammel, og maatte fejre dens Ligbegængelse kun fire Aar senere, efter at Sørgeklokkerne endda i Grunden har ringet hele Tiden med Undtagelse af det første halve Aar! Har nogensinde en aandløs Regering og et umodent Folk i Forening tilredet et blomstrende Geni, endsige Landets Hovedskribent, værre? Andre store Digtere har havt at kæmpe med Armod, med Fjender; har rent udvortes taget lidt langt mere og ganske anderledes ondt. Men hvor finder man et Sidestykke til dette? Han har skrevet Landets første læselige Digt, indfører saa — ligesom lejlighedsvis, blot fordi nogle Skuespillere opfører en Bygning — en i Landet helt ny Kunstart, skriver til en Begyndelse en Snes Mesterværker, staar i sin kraftigste Alder, nogle og fyrretyve Aar gammel, og man skærer tyve Aar ud af hans Liv som dramatisk Forfatter — tyve Aar. Pietismen sender hans dramatiske Geni i Forbedringshuset paa tyve Aars lærd Strafarbejde, sætter det i Studerestuens Cellefængsel, fordømmer det til Ensomhed, til Tavshed.

Det sygner da ogsaa hen; men saa levedygtig, saa trængende til Meddelelse er denne Genius, at da den kommer ud af det ensomme Fængsel, svækket som en hvidhaaret Fange, vender den sig med Instinktets usvigelige Sikkerhed paany til Teatret, og med sin rystende Oldingehaand udkaster Holberg de sidste Figurer og Scener for det.

Der er en Ejendommelighed, som man skulde tro maatte slaa Enhver, der blot gennemblader Holbergs Teater, men som kun synes at have været en enkelt Forsker (Legrelle) paafaldende. Det er den, at der ingen egenlig Udvikling kan spores i disse Skuespil. Digteren ses ikke, som moderne Digtere ofte, at vokse fra Arbejd til Arbejd. *Den politiske Kandestøber* er fuldt saa dygtig og vittig som *Don Ranudo*. Vistnok har Holberg ikke sjældent omarbejdet med Kritik, rimeligvis har han lært meget ved Prøverne og forandret noget efter dem, og formodenlig har han paany gennemarbejdet de Stykker, han kalder færdige i 1723 og dog først udgiver 1731 (som *Montanus*) eller 1745 (som *Ranudo*). Men af det haardnakkede, uforfærdet selvkritiske Arbejd, med hvilket en Molière kæmper sig op til stedse højere Fuldkommenhed, findes ikke Spor.

Det er naturligt nok; thi alle disse Stykker er improviserede i én Flugt, næsten samtidigt — og saa følger denne Pause paa en Snes Aar. Som om det danske Folk havde havt Raad til at miste tyve Aars dramatiske Produktion af en Holberg! Sandelig, skulde Datidens Danmark staa Eftertidens til Regnskab for, hvordan det har imødekommet og plejet det skandinaviske Nordens største komiske Dramatikers Geni, vilde dets Ansvar ikke blive let.

Hvorledes er nu i disse Aar Holbergs Stilling, hans Anseelse?

Hos de Lærde ikke stor. Han gjaldt hverken for lærd eller for grundig, og man holdt sig op over at han ved Udgivelsen af sit Levned havde sysselsat Læseverdenen med sin Person.

Man ser det af forskellige Breve fra samtidige.

I Anledning af en, forøvrigt lidet forstandig, offenlig Skrivelse, i hvilken Holberg (under Navn af *Holger Danske*) havde imødegaaet en af ham som af Gram, Falster og andre iltre Patrioter aldeles misforstaaet Udtalelse om danske Lærde af den ansete hollandske Filolog Burman, skriver Gram 1728 (paa Latin) til den hamborgske Filolog Fabricius:

„De spørger mig i Deres sidste Brev om Holger Danske. Den, der under dette Navn har villet skjule sig (hvilket maaske er det eneste vittige i den hele Epistel) er Ludvig Holberg, Prof. Eloquentiæ ved vort Universitet . . . der nu ogsaa synes at ville gøre sig bekendt for Udlændinge ved sit i disse Dage udgivne Brev til en berømt Mand. Dets Indhold er Forfatterens Levnedsløb . . . ., i hvilket han i en efter hans egen Forestilling morsom og vittig Form (thi han har meget høje Tanker om sig selv) gennemgaar Alt, hvad der er hændet ham hjemme og ude. Med dette Skrift har han gjort sine Dadlere og Fjender (hvis han ellers, som han saa meget klager over, har nogen) en overmaade stor Fornøjelse, idet han har givet dem den rigeligste Lejlighed til at le paa hans Bekostning — i den Grad dynger han Ros op over sig selv og sine Komedier og Satirer; i den Grad fortaber han sig i Smaahistorier og Anekdoter, der vel undertiden er snurrige, men lige saa ofte flove og dumme, og saa fuld er hans forresten ikke uslebne Stil af Sprogfejl og Bommerter, af hvilke han har rettet nogle, men langt fra ikke alle under Rubriken Trykfejl o. s. v.“

Man ser, at Holberg i Grams Øjne dengang ikke var langt fra at være en forfængelig Vindmager. Til Gengæld var Gram dengang i Holbergs Øjne kun Pedanten, der havde angivet *Paars* for Statsraadet; og Grams Fornavn var Skyld i, at Erasmus Montanus

oprindelig hed Johannes, at Skolemesteren i *Det lykkelige Skibbrud,* der beskylder Philemon for at have sigtet til ham personlig, hedder ligedan og at *Ulysses* slutter med Forsikringen om at ville hedde Johannes, hvis nogen kan opvise en bedre tysk Komedie.

Men Gram staar ikke ene med sin Opfattelse. Man træffer samme haanlige Tone i Breve fra D. M. Stub fra Aarene 1731—34:

„Prof. Holbergs Beskrivelse over Danmark og Norge har jeg nylig giennemlæst (saasom her ellers ingen Bøger er at see), men jeg maa derhos tilstaae, at jeg deraf ej er bleven lærdere end tilforn; thi hans Historische Capitler ere meget ufuldkomne og troede jeg snart at sige, at da jeg gick i mine første studenter aar paa det runde taarn, vidste jeg snart mere deraf end hand har skrevet. Hans gamle Sager ere saa taabelige, at dersom vores gode Arnas Magnussen endnu var i live, troer jeg vist han toeg sin død over at læse dem. Da jeg kom til det 12. Cap. som skal være Historia Juris Danici, tenckte jeg at finde noget, men da jeg ret eftersaa det, fornam, at det ikkun er en Smule Dansk translation af mine Latinske Disput., jeg holdt i Ehlers Colleg. *de Lege et Legislatoribus Danicis,* og at deri fast ej et ord er forandret, saa at hand endog har beholdt de *errores,* hvilke jeg i de 2de første Disputat som en ung Student begik . . . paa saadan Maade kand jeg og giøre bøger; hand burde have satt for ved Capit. Udsat af Latinen paa Dansk ved L. H. o. s. v.“

I samme Aand bedømmer Stub anden Del af Holbergs Danmarkshistorie, og man ser af Brevene, at Gram ganske har stemmet i med, (Disse Breve og Aktstykkerne til Teatrets Historie i *Danske Samlinger* I—III. Om Christian den Sjette se Jens Møllers *Mnemosyne* II—IV samt Det skandinav. Littselskabs Skrifter 23de Bind.) Imidlertid Holbergs Historie-Forskning nærmede Gram til ham og ham til Gram. Og under Pietismens strenge Regimente saa denne sig henskudt paa samme Side som Holberg.

I et Brev fra Gram til Rantzau af 1734 hedder det: „Det er Skade, at Assessor Holberg maae ikke faae Forlov til, eller tør vove det paa egen Haand, at skrive os enten nogen Comedie eller *Argus**) om disse Tider: thi da skulde man vel under anden Haand [!], fournere ham Et og Andet og deriblandt ogsaa noget om disse nye apostoliske Folks Bodkamp“ og i et andet, ligeledes

*) Se om det svenske Tidsskrift *Argus* Karl Johan Warburgs lærerige Skrift: Olof Dalin.

til Rantzau rettet Brev fra 1741 hedder det i Anledning af Hofpræsterne Bluhme's og Pontoppidans mislykkede Forsøg paa at faa *Niels Klim* forbudt: „Men baade *Klimius* og dens Auctor bleve til Lykke staaende paa deres fire Been, og kunde, naar den Omgang og samtlige *Causæ instrumentales* og *occasionales* skulde aabenbares, give en ligesaa artig *Historiam arcanam* at læse, som de, man har om visse Skrifter, der lykkeligen, *malgré tous les artifices et toutes les intrigues des Jésuites,* ere slupne igjennem i det hellige Officio til Rom."

At Holberg var mistænkt som Fritænker kan ses af Henrik Gerners *Merkværdigheder* (Kap. 19 Om Fritænkere): „Denne brave og lærde Mand havde en Deel faaet Mistanke til o. s. v." Kongens Uvilje mod Holberg viste sig i Smaating. Da Gram første Gang foreslog ham til Medlem af Videnskabernes Selskab, faldt han igennem. Man røbede sin Unaade i Tidens Stil ved Ikke-Tildelen af Titler. Holberg havde i 1746 været Professor i 32 Aar og var endnu ikke engang Justitsraad, medens hans samtidige var Etatsraader.

Og det bør vel erindres, at da Frederik den Femte Aaret efter gjorde Holberg til Baron, saa skete det ingenlunde for at belønne hans Fortjenester, men for at betrygge Staten hans Jordegodser under Navn af et Baroni.

Imidlertid, det kunde jo ikke være andet end at hans Anseelse i det lange Tidsrum, i hvilket han som Dramatiker tav, maatte stige stærkt. Han var og blev jo Nationens eneste store Skribent, dens Lærer og Opdrager, en af dens største Borgere paa en Tid, hvor der var saa faa fremragende Mænd.

Men hans Sejr i den offenlige Mening var ingen Triumf, var en kold og aftvungen Anerkendelse.

Da Teatret i 1747 aabnedes paany, var det med *Den politiske Kandestøber* og efter Samraad med Holberg; hans Navn nævnes endog i Fundatsen; ja det danske Teaters Rival v. Quoten, en Søn af den i *Ulysses* spottede, ser sig nødsaget til ogsaa at spille ham. Med denne Sejr var kun øjeblikkelig; den havde ingen Følge.

Den tragiske Skæbne bliver hans, at neppe har han som Aandslivets store Reformator ført sin haarde Kamp mod Fortiden til Ende, neppe er Forbitrelsen imod ham som den altfor Ungdommelige, den Kaade, den Oprørske og Flygtige, i Hendøen, før der med Forargelsens Raab blander sig en yngre Slægts Skraal,

at han er forældet, forældet og aflægs, ikke passer mere for Tiden.

Med Forbauselse erfor Holberg, da den danske Skueplads genaabnedes, at hans Komedier nu gjaldt for altfor plumpe og gammeldags for Folk, der gjorde sig til af fin Smag: „Saasom vor *Nation* udi mange Ting er bleven ukiendelig, saa er den og paa en Tiid af tive Aar bleven herudi.“ Tidligere havde han ikke kunnet andet end „fatte Tanker“ om de af ham forfattede *Originaler;* nu saa han dem vragede af Folk, der tilsyneladende kun vurderede Dekorationer og Dragter, kun ønskede at se Dans og høre Sang, men som fremfor alt vilde se en streng Sømmelighed iagttaget paa Scenen, høre deres fine Standsfæller tale og som „stødte sig over at see Henric udi Kandestøber-Comoedien at fremtrine paa Skue-Pladsen med ukiemmet Haar og blotte Hænder“. (Ep. 360).

Derfor er Holbergs sidste Epistler helt fulde af bitre Klager. Man „kaster vore Originaler bag Ryggen“; man foretrækker „ilde sammenhængende Markskriger-Stykker“. De sidste Ord, vi har fra hans Pen, er hans Smertes bitre Suk: „Der spørges ikke mere, om et Skue-Spil er vel eller ilde udarbejdet, men om det endes med Sang og Dantz .... Enhver Skribent kan nu *agere Comoedie*-Skriver, og ingen frygter at se sit Arbeide spildt, ihvor mavert, elendigt og ilde sammenhængende det end er o. s. v.“ (Den 539te, sidste Epistel, trykt efter hans Død.)

Han føler, at han gælder intet mere.

Nogen Uret havde han, og der er noget af en gammel Mands Bitterhed i hans Klager. Thi hans Skuespil saavel som Molières opførtes hyppigt, og intet af hvad der efter hans Tid var frembragt i Europa af dramatiske Arbejder syntes ham af Værd. Men han havde mere Ret. Smagsretningen havde drejet sig i Frankrig i Mellemtiden mellem Molière og Voltaire og drejede sig pligtskyldigst ogsaa hos os.

Holberg blev tvungen til at komme den imøde for om muligt at bevare sit Publikum. Det var et sørgeligt Syn, som naar en Skønhed, der ser sig forladt af sine gamle Beundrere for uværdige, sminkede Kvinders Skyld, selv begynder at lægge Sminke paa sine blegnede Kinder.

Han tog i *Ranudo,* i *Plutus* alt muligt Hensyn til Smagen for Vaudeville-Sang, Dans, Optog, Præsentationer. Se f. Eks. *Plutus* II 5, 6:

Processionen giøres 3 Gange om Theatret efter musikalsk Tact. Ved hver Gang standses lidt, og synges Vivat Plutus! og det med Trommers og Trompeters Lyd. Endelig naar 3die Tour har endt, dandse 3 konstige Dandsere. Diogenes, som udi en Krog dette seer, giør imidlertid Grimacer og efteraber dem. Endelig henter han en Krabask, hvormed han prygler dem, og driver dem ud, De skraale klageligen. — Diogenes dandser meget naragtig med sine Træsko efter en sørgelig Melodie og en Sækkepibe eller Lire. Midt udi Dandsen indkommer Plutus, og da holder Spillet op. Men Diogenes bliver ved at dandse.

Visselig har Holbergs Hjerte blødt derved.

Og intet nyttede. Han var i stadig Kamp og under en dobbelt Ild.

Paa den ene Side kunde han ikke kappes med de overgivne franske Enaktslystspil, der i Oversættelse gaves som Tilgift til Hovedstykket: „En *Merlin Dragon,* en Forhexet Skaal, et *Oracle, Vulcani* Kiep etc.“ hvilke hver for sig indbragte langt mer end „10 sindrige og moralske Stykker“. Paa den anden Side havde han den værste Fjende, de fine Folks Kunstsmag, deres Kærlighed til den nyere franske Komedie, til Destouches især, mod hvem Holberg i sine sidste Leveaar stedse kriger, disse „kolde Samtaler“ uden Handling, uden Liv og Lystighed paa Scenen, der danner Overgangen til det rørende borgerlige Skuepil. Holberg saa' skarpt og rigtigt disse Digteres Mathed i Sammenligning med Molière og ham, men deres Stjerne var i Opgang, hans i Dalen. Man vendte sig med Ringeagt fra Drøjhederne i hans komiske Stil; Damerne vilde ikke se hans Stykker.

Hvad der dog især bidrog til at støde Holberg fra Tronen var den under Christian den Sjette paany begyndte Indvandring af Tyskere og med dem indbrydende tyske Smag. Da det danske Teater 1747 blev genoprettet, kom det som en Afgørelse af Hoffets Vaklen mellem at aabne et fransk og et tysk Teater. Selv Holbergs Elev, Tyskeren J. E. Schlegel, tænkte paa at gøre Skuepladsen tysk, Og allerede i et Brev fra 1746 skriver Schlegel til Bodmer om Holberg, at han her i Kjøbenhavn „langtfra er det, som hans Oversættere og Efterlignere udgiver ham for, og at han, hvad Komedierne angaar, kun finder sine Beundrere hos det Slags Folk, blandt hvem han har samlet sit Stof til dem.“

Tonen overfor ham var vel tilsyneladende ærbødig, men i Virkeligheden alt andet. Hans Ophøjelse i Adelsstanden skadede ham naturligvis — ikke helt med Urette — i Manges Omdømme. Og han, den store Mester i at have Latteren paa sin Side, maatte

finde sig i under en Proces, han som Godsejer førte med en bedragerisk Ridefoged, at faa Spotterne over sig. Holberg vilde ikke lade nogen møde for sig, det var hans Princip. Fogden derimod gav andre Fuldmagt. Men da disse Fuldmægtige ogsaa havde været Ridefogder, var de Holberg særligt gramme. I et samtidigt Brev hedder det: „Da Sagen skulde for Højesteret, paatog sig Lausen Fogdens Sag, og da han ikke heller var Holberg noget godt skyldig, som saa ofte havde gennemhæglet denne Profession, især i hans Dannemarks og Norges Beskrivelse, glemte Lausen ikke at benytte sig af Comodien Jeppe paa Bjerget, der som Baron examinerede sin Ridefoged, der skulde hænges, og da denne spurgte, hvad ondt han havde gjort, svarede: Est du ikke Ridefoged og spørger endda?... du, som har støbte Sølvknapper etc. Slutningen blev, at Holberg tabte Sagen med alle *honores*, og ved denne Lejlighed forefaldt adskillige Allusioner til hans Barons Værdighed.“ (*Norsk hist. Tidsskr. III*).

I Beaumelles sladderagtige franske Tidsskrift *La Spectatrice danoise* kom særlig det fine Selskabs Dom over ham til Orde. Saa tidt han benævnes Holberg, bæres den officielle Ærbødighed for ham til Skue; naar han derimod betitles Plautiberg, hedder det om ham, at han „nedsætter andres og især fremmedes Værker, fordi hans egne ikke mere bliver rost, takket være den gode Smag“.

Suhm, hvem Holberg havde givet mangen Haandsrækning og der, saalænge Holberg lever, i sine Skrifter omtaler ham med skyldig Respekt, om end paa langt nær ikke med den Varme og Begejstring, med hvilken han omfatter Gram, repræsenterer allerede den ny og slettere Smagsretning. Holberg havde sagt ham, at hans dramatiske Forsøg „ei duede meget“ og Suhm frygtede øjensynlig Holbergs Kritik; i hans efterladte Papirer findes den Notits, at hans „Comoedier og Samtaler“ ikke maa udgives, saalænge Holberg lever. Men saasnart Holberg er død, slaar hans Tone om. I en Sammenligning, han har anstillet mellem Holberg og Voltaire, i hvilken den sidstes Sprogbehandling nedsættes som ikke bringende noget Nyt, hedder det: „Vel sandt, at vort Sprog har ei heller Holberg meget at takke, naar nogle Vendinger og visse Ordsprog, hans Comoedier skabte, undtages“. Saaledes taler en Samtidig, en Lærling, en middelmaadig Skribent om Den, som formede vort Skriftsprog til Prosa. Ogsaa Suhm klager over, at Holberg i sine Komedier alene fremstiller simple Folk og ikke har givet os „en eneste fin Karakter“.

Det kan da ikke undre, at Middelstanden i Kjøbenhavn (som Rahbek fortæller) i 1770 var utilfreds med, at et Stykke som *Den politiske Kandestøber* fandtes værdigt til Opførelse ved den svenske Kronprinses Besøg, eller at Rosenstand-Gøiske i 1772 skriver: „Den Sygdom at foragte Holberg, den sande Comedies Skaber, er bleven næsten almindelig blandt vore Landsmænd“.

Naar man har sat sig ind i dette Tidsaandens Væsen, saa ser man Holbergs Oldingeskikkelse i et skønnere Lys end den har staaet for Samtiden.

Den sygelige Mand, hvis altid svage Helbred var bleven rystet ved den Nød og de Savn, han i sin tidlige Ungdom havde udstaaet, og som kun holdt sig i Live og arbejdskraftig ved den strengeste Diæt og den yderste Regelmæssighed i alle Vaner, følte sig ensom Ansigt til Ansigt med det Folk, for hvilket han havde virket saa meget. Han led af evindelig Hovedpine; han havde hektiske Anfald, der tilsidst gik over til Svindsot, og hans Sindstilstand heldede til sygelig Sørgmodighed. Deraf hans uelskværdige Væsen mod Fremmede, der ikke udelukkede den største Jævnhed i Omgang med de nærmere Bekendte, og hans afvisende Gnavenhed i Forholdet til de yngre Skribenter, der som Jørgen Riis f. Eks. stræbte at fortsætte hans publicistiske Virksomhed. Hans Isolerthed forklarer alt. Denne ensomme Særling, der som Professor sælger sine Bøger fra sit Hjem for senere som Baron at ligge under i Processer med sine Fogder — der er saa nervøs, at han farer sammen, blot en Dør slaas i eller en Hund glammer, som ikke kan sove for Vægterraabene, som kun kan arbejde i dybeste Stilhed, som er saa pirrelig og heftig, at en Student, der uformodet træder ind til ham, ikke er ganske tryg for Overfusning, og saa utilgængelig, at han „endog lader Danebrogs-Riddere og Raader, ja Ambassadeurer“ atter og atter gaa forgæves — han er et Geni, som et utaknemmeligt Folk har vendt Ryggen.

Hans Skæbne undte ham ikke Nydelsen af den Sejr, han som Reformator og Digter havde vundet; Sejren forvandlede sig til Forladthed under Hænderne paa ham.

Hans Livsanskuelse havde altid havt et tungsindigt Anstrøg. Ti Aar før sin Død skrev han (i *Moralske Tanker*): „De gode Dage, jeg haver haft i Verden, ere let talte. Den største Part af mit Liv er henbragt i Bekymring, Sygdom og Afsmag udi alt det, som Verden kalder Got. Hvis andre kan tælle flere gode Dage, skal

det være mig kiært; thi endskiønt man er udi stedsevarende Lidelse, bør man ikke misunde andre deres korte Fornøielser".

Hans sidste Leveaar var særligt sørgelige. Han følte sine Evner og sin Modtagelighed tage af. Musiken havde tidligere været ham, ligesom en anden af Tidens store Reformatorer, Frederik den Anden, en Kilde til Glæde; han selv spillede Violin som Frederik Fløjte; han kunde atter og atter røres til Taarer af det samme Musikstykke. Nu hørte han ligegyldig paa den skønneste Musik. Han vedblev til det sidste at lære, lærte sig grundigere Græsk og lærte sig fra nyt af Islandsk. Men han var bleven glemsom og læste sin egen Danmarkshistorie næsten som var den et Værk af en anden.

Holberg døde den 28. Januar 1754. Intet Udbrud af Følelse i Kjøbenhavn ved hans Død. Teatret tog intet Hensyn til dette Dødsfald; der blev end ikke fremsagt et Par Verslinjer i den Anledning fra den Skueplads, der skyldte ham sin Eksistens. Selv om efter Tidens Opfattelse Teatret ikke var det passende Sted for en Sørgefest, saa havde den danske Skueplads dog ret vel kunnet mindes Holberg. Der var ingen Sørgefest, fordi der ingen Sorg var.

Liget førtes fra Kjøbenhavn til Sorø for at bisættes der. Som det hedder i et Brev til Suhm: „Baron Holbergs Lig blev hentet herfra af fire sjællandske Øg; de tvende Bønder udgjorde Comitaten [Følget].". Da ni Dage derefter en ung Skuespillerinde, Jomfru Thielo, døde, (rigtignok under oprørende Omstændigheder, myrdet af hendes Elsker, den russiske Gesandt) kom derimod hele Kjøbenhavn i Bevægelse. Studenterne bar hende til Graven, og et stort Ligfølge af alle Stænder bar Vidnesbyrd om Byens Savn.

Fem Aar efter Holberg Død skriver Tyge Rothe i sine *Tanker om Kiærlighed til Fædrelandet* om ham:

Han søgte intet uden sine Landsmænds beste, han fandt dennem sovende, og vakte dennem op . . . Var han bleven fød i og opdragen i videnskabernes, i konsternes og smagens tempel, da var han bleven større, men han var ikke bleven vores . . . Holberg døde, og hans Landsmænd tiede; ingen sagde de fremmede hvor stoert et tab vi leed; man kunde tænke, at vi end ikke erkiendte tabet. Jeg blues ved at siige det: de Danske nævne alt hans Navn med Ligegyldighed."

Den første Reaktion, der ramte Holberg, det var Pænheds-Reaktionen, der med Destouches' Navn som Løsen skyllede hen

over hans Navn og gærne i Forbigaaende vilde vaske hans Værker rene, renskrive dem, som det hed.

Saa følger den højpatetiske Reaktion, der med Klopstocks Navn til Løsen gennem Ewald blev herskende i vor Literatur. Intet kunde være mere uholbergsk end det Klopstockske Væsen, fra hvilket Wessel udløste os og Holberg.

Saa fulgte den egenlige Oplysningstids Reaktion, der med Nytten til Feltraab og ikke findende Nytte i Komedier, fornægtede Fantasien og forkastede Holbergs Overdrivelser, hans *Ulysses* etc. Birchner har hos os en Rem af Huden, og Luxdorph er Retningens danske Repræsentant.

Fra denne Reaktion imod Holberg, fordi han var for meget Digter, befriede den indbrydende Romantik os, men kun som ny Reaktion imod Holberg, fordi han ikke var Digter nok. Holberg havde fulgt fransk Smag; man deltog i det tyske Stormløb mod „Paryktiden". Man fandt den bedste Poesi i Visen om Axel Thordsøn og Skøn Valborg, som Holberg med Urette havde ladet haant om; Folkebøgerne og Ammestuernes Legender, hvis Overtro han i sin Tids Aand havde bekæmpet, kom til Ære. Ingemann er antiholbergsk, Hauch ligeledes, Heiberg er det i *Alferne*, hvis Aand er den i *Ulysses* stik modsat. Oprigtigst er Grundtvig, der paa mange Steder beklager Holbergs Indflydelse, men især, at han „udødeliggjorde en Samtidens Narreverden istedenfor at genvække Fortidens Helte-Old", ja han lægger ham endog i 1810 etsteds Landets politiske Nederlag til Last.

Er Holbergs Digterskib imidlertid kommen uskadt igennem alle disse Brændinger, saa har det gode Udsigter for Fremtiden.

I det nærværende Øjeblik glider det ikke mod Strømmen, men med den. Ved sin stærke, fordomsfrit prøvende Aand, sin Naturtroskab og sin i vor hele Literatur enestaaende Virkeligheds-skildring er Holberg i Øjeblikket den af alle store Skikkelser i vor Kultur, som den nulevende Slægt føler sig dybest og i flest Henseender forpligtet.

Dog paa Øjeblikket kommer det ikke an; ogsaa dets Sympatier og Bestræbelser vil svinde for nye, vi ikke kender. Men det er i vore Dage gaaet op for de Bedste, at, som Middelalderens Folkeviser ligger bag vor Lyrik, saaledes er Holbergs Digtning den eneste faste Grund, paa hvilken vor dramatiske Literatur kan bygge videre, og der bygges, siden Romantiken blev styrtet, paa den.

Vi er nutildags mindre raske end vore Fædre var til at tale

om et udødeligt Navn i Literaturen. Vi har set, at et Ry kan være stort i Samtiden, glansløst for Eftertiden, og vi véd, at en Menneskealder er den Evighed, der er de fleste Digterværker forundt. Vi kender ogsaa den Art Ry, der vedbliver at hænge ved Navnet, skønt Værkerne ikke mere læses. Men med Holberg er Prøven gjort. Saavidt de skandinaviske Sprog tales, er han i vore Dage mere kendt og læst end nogensinde tilforn. I Tyskland, hvor han paa Gottscheds Tid beherskede alle Teatre, er hans Berømmelse fastslaaet; thi Lessing, den nyere tyske Literaturs Grundlægger, benytter og fortsætter ham umiddelbart (*Der junge Gelehrte* er paavirket af *Montanus*, *Die alte Jungfer* af *Den Stundesløse*, *Der Misogyn* af *Den politiske Kandestøber*, *Der Freigeist* af *Jean de France*). Europa og Amerika over gaar nutildags hans Ry. Det er med Navnkundighed som med Rigdom, det er de første hundredtusind (af Dage eller Kroner), som det kommer an paa. Er man derover, saa er Resten meget lettere. For Holbergs Navnkundighed i den fjerneste Fremtid er der da ingen Grund til at ængstes. Han er over det Værste. Naar Talen er om literær Udødelighed, saa er det de første tohundrede Aar, hvorom det gælder.

DANSKE PERSONLIGHEDER

LUDVIG HOLBERG

(1887)

Jubeludgaven af Holbergs Komedier indeholder, rigt forsiret som den er, det Klenodie, som er vor dyreste nationale Fortidsarv. Det burde komme dertil, som nu er sket, at Ludvig Holbergs Komedier blev den smukkeste danske Bog. Det, som her foreligger samlet og billedsmykket, det er jo nemlig hvad den Mand, som grundlagde Danmarks og Norges Literatur, har frembragt i sine lyseste Øjeblikke, i de Timer af sit Liv, hvor han fuldest var sig selv. Det er Blomsten af den store Ensommes Eksistens.

Intet Værk giver en fyldigere Forestilling om, hvad disse to Lande skylder ham og om hvad de gennem ham skylder hinanden. Danmark er og bliver dybt i Gæld til Norge, fordi han saa Lyset i Bergens By som norske Forældres Barn. Norge staar i neppe mindre dyb Gæld til Danmark, fordi det gav ham Betingelserne for at kunne virke, særligt Muligheden til at udfolde sine digteriske Anlæg i Skuespillets Form.

Men begge Lande skylder dog ham uendelig meget mere end han skylder dem. Der fødtes dem i ham en Herre og Mester. Ludvig Holberg er den første Mand, der aandelig har underkastet sig Danmark og Norge.

I

Der er i den nyere Tid talt og skrevet meget mod Genidyrkelse. Man har fundet, at Kritikens opløsende Undersøgelser af Geniet befriede for Taknemmelighedens Byrde imod det, idet de

tilbageførte meget i ethvert Værk til andre Ophavsmænd end Værkets. Man har ment Geniet forringet, formindsket ved at være hvad man har kaldt sin Tidsalders Produkt og sit Folkeslags Udtryk. Man har troet de store Mænds Indflydelse overvurderet. Alt vilde være naaet ogsaa uden dem, kun langsommere.

Hertil kommer undertiden, især blandt Demokratiets Talsmænd og Tilhængere, den Anskuelse, at Menneskeheden ikke behøver ledende Aander, ja er bedst stillet uden dem, den Tro med andre Ord, at de lader sig erstatte ved Sammenlægning af megen jævn Dygtighed og megen begavet Middelmaadighed.

Men dette Hang til aandelig Udvisning af Geniet som skræmmende, der tilskyndes ved Studiet af Naturvidenskaben og iøvrigt faar sin Næring af den simple og fine Misundelse, udspringer fra en falsk Grundsynsmaade.

Den Opfattelse af Literatur og Kunst, efter hvilken det er fra Masserne, fra Hoben, at Ideer og Syner, naar de føres længst tilbage, udgaar — en Opfattelse, som er formet af Taine, der, skønt i politisk Henseende udpræget Aristokrat, i dette Punkt er mærkeligt demokratisk sindet — har sin Rod i et altfor længe næret Sansebedrag. En Idé, en Kunstform, en omdannende Tanke spirer aldrig i Hoben. Selv Middelalderens Folkesange gik ikke ud fra «Folket». Ideen opstaar hos den enkelte Mand, der rager op over Hoben og drager den til sig. Han skaber sig langsomt en Kres blandt de mest opvakte, særlig blandt dem, der er anlagte som han, men har samme Anlæg i ringere Grad. Dog den første Bevægelse udgaar altid fra den store Personlighed, aldrig fra et Publikum eller en Befolkning.

Det er nærmest Forholdene i Oldtiden, hvilke Europas Dannede i Reglen lærer at kende før de moderne, der har vildledt Tænkerne i vore Dage. I Oldtiden, da Samfærdselsmidlerne var svagt udviklede og Folkeslagene levede mere for sig selv, betød Afstamningen og de Omgivelser, som var givne med Fødelandet, næsten alt. I den nyere Tid er det anderledes. En Oldtidsliteratur som den græske er nødvendigvis helt bestemt ved Karakteren af det Folk, i hvis Midte den opstod, af den simple Grund, at Forfatterne var uberørte af nogen anden Nation. Saaledes bliver da Grækenlands Literatur et sammentrængt Udtryk for dets Kultur, givet af nogle repræsentative Mænd. I den nyere Tid udtrykker en Literatur i Reglen kun forsaavidt et Folks Karakter og Egenskaber, som Folket har formaaet at beundre

den og tilegne sig den. Men man kan ingenlunde altid være sikker paa, at den store, efterhaanden anerkendte Forfatter oprindeligt har været et Udtryk for sit Folks Egenskaber. Undertiden viser hans Storhed sig netop stærkest i, at han omformer Folkets Egenskaber efter sine, idet han langsomt tiltvingende sig Beundring paavirker Sindene ad utallige Veje.

Holberg er et Eksempel i største Stil. Han er ikke et Udtryk for den nationale Kultur; den var, da han vaagnede som Personlighed, saare ringe, laa tilbage for Europas, kunde ingen tilstrækkelig Næring byde en lærelysten Aand, end sige en cæsarisk. Han stod fremmed for den i alle de Former, hvori den traadte ham imøde, han manglede Sansen for den, ja ringeagtede den i Folkevisernes og Folkebøgernes naive Skikkelse; han afskyede den, hvor den ytrede sig i Pedanteriets og den lærde Skolastiks bevidste og fordringsfulde Form.

Hvorledes danner han sig da? Som i den nyere Tid saa mangen anden fri og betydelig Aand. Ved Berøringen med andre frie og betydelige Aander, tyndt spredte i Europa, som de var, hvem han søgte i deres Bøger eller hvis Indflydelse han i fremmede Lande indaandede med Luften. Hans lærde Dannelse er almen, stammende fra mange Menneskeracer og Folk; hans kunstneriske Dannelse er nærmest romansk.

Han staar ene i sin Tid. Og bliver ikke desmindre det folkeligste Navn i de to Landes Literatur, den almindeligst anerkendte Mester. I et Tidsrum af halvandet hundrede Aar har han erobret alle Samfundsklasser i to Folkeslag. Danske og norske Folke-Ejendommeligheder har til et vist Punkt formet sig efter hans.

Han var jo nemlig helt anderledes artet end de andre Nordboer i hans Tid. Der var ingen som han, og han genkaldte intet Tidligere i disse Lande. Hans Betydning beror for en stor Del herpaa.

Thi der er én stor Fare, som stadig truer de moderne Samfund, én aandelig Pest, som stadigt udbreder sig mere og mere; denne Fare, denne Pest er, at alle bliver éns, at indenfor den Kres, som et Land eller en Kaste udgør, alle forstaar hverandre og ikke forstaar andet end hverandre, saa de alle efterhaanden bliver Gennemsnitsmennesker med det mest Mulige tilfælles, Forestillinger og Fordomme tilfælles, smaa Laster, ringe Dyder, uhyre Middelmaadighed tilfælles.

Til Menneskehedens store Velgørere hører de Mænd, der med Held har søgt at stemme for den Strømning, som i den nyere Tids Liv med saa rivende Kraft og Fart fører mod det sædvanlige og ensartede. Kort Tid før Holberg havde Englænderen Molesworth brændemærket Danmark med de Ord, at han i dette Land ikke fandt noget Menneske med usædvanlige Egenskaber. Holberg er den store Sten, som af Danmarks gode Skæbne blev kastet midt ud i Strømmen og som stemmede for den. Han skildrede sin Samtid som den var, med dens Dumheder og Skrøbeligheder, dens Domme og Fordomme, gav dens Tværsnit og Gennemsnit, dens Middelmaal og Middelmaadighed i stærke Træk, dristigt, i højt Relief. Han var saa uensartet med den, at dens Hverdagsfysiognomi blev ham en munter Karikatur.

Og hans Hensigt var ikke den blot at more som Skildrer, nej han vilde optugte Racen som Moralist.

Holberg er den store Opdrætter af de nordiske Folk. Han overtog denne Hjord og stræbte at gøre Mennesker af den. Han virkede ved at give den kraftig Næring og satiriske Piskeslag, ved at rense Luften for Overtro og Vejene for dumme Skranker.

Andre blidere Aander har stræbt at opelske en ny og bedre Slægt, Holberg forsøgte at optugte Slægten. Han er dens store, ensomme, lattermilde Tugtemester.

Holberg er den oplyste Enevælde i Danmark-Norge.

Der gives to Arter af frembringende Aander: de avlende og de fødende, de rent mandlige, hvis inderste Væsen lægger sig for Dagen i Befrugtning af andre Aander, og de mere kvindelige, hvis Evne og Hverv det er, under Befrugtning af Tidsalderens Ideer, at udforme disse i kunstnerisk Form, i en Skikkelseverden. De fleste moderne Digtere er af den sidste Art; de forholder sig modtagende til Ideerne; til Gengæld forholder de sig frembringende til næsten ethvert lille Træk af Udformningen. Med Holberg er det anderledes; han er i lige saa høj Grad en avlende som en fødende Aand. Han, som var anlagt til en Hersker og Herre over andres Sind, har tænkt og villet fuldt saa meget som han har digtet og drømt. Han har staaet mere frembringende end Digtere plejer med Hensyn til Ideer, og samtidigt mere modtagende, end det nuomstunder er Skik og Brug overfor Enkeltheder i Formen.

Ypperlige og samvittighedsfulde Forskere har med megen Iver sammensøgt alt, hvad der i ældre og nyere Literatur har

tjent Holberg som Komedieforfatter til Mønster og Forbillede. Medens man i Holbergs Samtid undertiden uforstandigt lod ham høre ilde for denne Benytten og Omformen af en ældre Tids Novellestof og dramatiske Elementer, er man i den nyere Tid ikke langt fra at regne ham den til Ære. Alligevel har man ladet sig føre ikke lidt for vidt af sin Jagtiver under den fortsatte Jagen efter Holbergske Laan. Den svageste Lighed er bleven udledet fra Efterligning; i den tilfældigste Overensstemmelse har man set et Bevis for, at Holberg har havt et enkelt bestemt Forbillede; selv i saadanne Træk, som med Nødvendighed bliver fælles for forskellige Bearbejdere af et beslægtet Æmne, har man fundet talende Vidnesbyrd. Uden at paalægge det naturlige Indtryk Tvang vil imidlertid neppe Nogen, som man har gjort det, finde *Mascarade* paavirket af Regnards *Le joueur*, eller Molières *Le Misanthrope* efterlignet først i *Den Vægelsindede,* senere i *Philosophus udi egen Indbildning.*

Dette udelukker jo ikke, at Holberg som Digter staar i stor Gæld til ældre Tiders Opfindsomhed. Til Gengæld er han da, som alt berørt, i langt ringere Grad end de fleste andre Poeter et Udtryk for Ideer, til hvilke han forholder sig blot modtagende. Han vilde ikke nøjes med at være sin Tidsalders Spejl. Han var ikke tilfreds med i sin Kunst paa Kunstens Vis at fastholde en flygtig Tidsforekomst i et blivende Billed.

Nej, han vilde opklække, opdrætte denne Menneskehjord saaledes, at han forbedrede Stammen, han vilde optugte denne Flok af Daarer, opfostre denne Befolkning af Børn, saa Daarerne bluedes og Børnene blev modne Mænd og Kvinder. Han er Folkeopdrageren blandt vore store Mænd.

II

Nitten Aar gammel drager han ud paa sin første Rejse, en og tyve Aar gammel paa sin anden. Paa sine første tre med korte Mellemrum foretagne Rejser bliver han borte i halvsjette Aar. Raad til disse Udenlandsfarter har han ikke, men han hjælper sig som han kan, rejser tilsøs eller tilfods, fægter sig frem som en fattig Svend eller synger for Folks Døre eller slaar sig igennem ved Undervisning i Musik (Violinspil) og Sprog eller paatager sig en Hovmesters Rolle. Saaledes ser han Holland, England, Tyskland,

Frankrig, Italien, levende yderst sparsomt af Nødvendighed og yderst diætetisk af forstandigt Hensyn til sit ømtaalige Helbred. Han oplever Rejse-Æventyr i Mængde, lærer Mennesker af alle Samfundsklasser og alle Nationer at kende, og studerer i de store fremmede Biblioteker, ledet af Driften til grundigt at udrense af sit Sind det Støv, hvormed hans norske Skoledannelse og kjøbenhavnske Universitetskultur havde fyldt det.

Han optræder først som populariserende Historiker og Retsfilosof, bliver saa Professor i Metafysik og Forfatter til *Peder Paars*. Og med rivende Hast følger nu i Aarene 1722—24 mere end en Snes ypperlige Skuespil. Det er som om den paatænkte og 23. September 1722 iværksatte Aabning af en dansk Nationalscene havde lukket Sluser op for en overstrømmende Produktionstrang hos Holberg. Fra sit 37te til sit 40de Aar maa han have levet i Frembringelsens saa godt som uafbrudte Febertilstand, neppe fornemmende sit eget Legem, med en Følelse af stedse fornyet Klarhed i Hjernen, der nu og da er steget til en Art indre Illumination. Trods alle Holbergs Genvordigheder med Teatret, der kæmpede den haarde og udsigtsløse Kamp mod Opgivelse af sit Bo, trods alle de Ærgrelser, han i sin Egenskab af Professor maatte udstaa, fordi han gav sig af med saa letsindig en Gerning som den at skrive Skuespil for Scenen, trods Ydmygelsen ved som Medlem af Konsistorium at maatte deltage i Universitetets dumme og grusomme Fremfærd mod de stakkels Studenter, der var optraadte paa Teatrets Brædder, og trods de virkeligt eller formentligt i Komedierne Angrebnes Had, maa dette have været et lyksaligt Tidsrum i hans Liv, efter al menneskelig Sandsynlighed dets lykkeligste Periode.

Det er ikke let at danne sig en Forestilling om, hvorledes det saa ud i denne Sjæl paa den Tid, da Holberg saa at sige paa én Gang skabte Henrik lyslevende i en bergensisk Gadeguts Lignelse af gamle Komediefigurers Muld og dannede Pernille, Kvinden efter hans Hjerte, af et af hans Ribben, at hun kunde være ham en Medhjælp — da han fremdeles gav Kandestøberen hans Ærgerrighed og Mester Gert hans Ordstrøm, formede de to store Bussemænd von Tyboe og Menschen-Skræk, malte den sjællandske Bonde i Jeppe og den jydske i Studenstrup og klippede de udødelige Skyggebilleder Ulysses og Chilian ud. Men sikkert nok har der været Fest i hans Indre. Og næsten samtidigt giver han det kjøbenhavnske Publikum sine prægtige, støjende Vinterbilleder

fra Provins og Hovedstad i *Jule-Stue* og *Mascarade* og sine lette, lystige Sommerbilleder fra Byen og Skoven i *Den ellevte Junii* og *Kilde-Reysen.* Og medens han slaar Gækken løs med vild Overgivenhed i sine Skolemestres og Degnes værdigt vigtige Alvor, nedlægger han sit hele Dybsind i Udformningen af Erasmus Montanus' evige Situation og tager med sikker Selvfølelse Hævn over sine Fjender i *Det lykkelige Skibbrud*, hans Selvforsvar og hans Kunsts Forherligelse.

Havde man straks derefter kranset ham offenlig og baaret ham i Triumf, det havde været en ringe Løn og en afmægtig Tak for hvad han i disse Aar skænkede sine Landsmænd. Men af Triumfer har Holberg ingen at opvise, og Kranse fik han først, da han laa i sin Grav.

Naar det med Sandhed maa siges, at Holberg er vor største Digter, saa maa ingen derfor vente at finde et nyt og dybt Syn paa Livet og Døden i hans Skuespil. Han har jo holdt sig strengt indenfor sit Talents Begrænsning; han har aldrig søgt at skrive noget ikke-komisk Drama, og han har overalt i Karakterer, Livsforhold og Situationer set ufarlige, forholdsvis uskadelige Fornuftstridigheder. Hvad han end fører frem, han tager det fra den lystige Side. Livet fremtræder i disse Komedier som den *Skueplads,* hvor der er tykt med Narre, dels elskværdige, dels skikkelige, dels Fjols, og hvor der er en evindelig Stimen af Tosser, der kommer tiltorvs, Taaber, der plager sig selv og andre, Gække, der giver deres Daarskab til Pris, tomme Pralhanse og braadløse Løgnere, dumme Skolefukser, urimelige Særlinge, pudsige Fraadsere og end pudserligere Fyldebøtter, Kedsommelige, hvis Kedsomhed morer, smaa Hyklere og plumpe, let narrede Slyngler, uvidende, overtroiske Stakler, tykpandede Bedsteborgere og Matroner, giftesyge gamle Piger, Karikaturer, der blærer sig, naive gode Hoveder, forlibt eller fornøjelsessyg Ungdom af begge Køn og saa Pudsenmagere og Skelmer og Skalke.

Livet, det er disse Menneskers Ytren og Udfolden af deres Væsen, det er deres Handlinger og Hændelser, deres Ønsker og forskelligartede Attraa, deres Planer og Formaal, deres Tiltrækning til hinanden, Uvilje mod hinanden og Skaktræk mod hverandre. Døden forekommer ikke. Den saa lidt som alvorlig Ulykke, Sygdom eller Sorg, dyb alvorlig Lidenskab eller alvorlig Forbrydelse eller tragikomisk Begejstring eller Kamp for Livet eller rent aandelig Stræben efter Dannelse og Indsigt eller stærke

Følelsers Spil eller en kraftig endsige mægtig Viljes Attraa efter Magt og Herredømme. Og her er forholdsvis lidet af anden Stemning end det gode Humørs, yderst sjældent et Stænk af Vemod, kun en enkelt Gang et Glimt af det Rørende. Og her er saa at sige aldrig blot et Spor af Naturstemning. Hverken Aarstid eller Dagstid spiller nogen anden Rolle end en rent ydre. Den aabne Gade, hvor Handlingen saa ofte foregaar, er et uvirkeligt Sceneri. Aldrig overraskes Personerne af noget Uvejr, aldrig spores Regn eller Sne, aldrig falder der en Solstraale eller Maanestraale ind gennem Ruden i Stuen. Tales der engang om Regn, er det for at belyse Montanus' Latterlighed, at han af lærd Uagtsomhed lader sig gennembløde uden at udbede sig sin Kappe. Livet her er borgerligt Familieliv eller Skuespillerliv eller Skribentliv, hvad som helst, men det er opfattet i den franske Klassicismes Aand og er derfor aldrig Liv i og med Naturen.

Dette Liv, i hvilket Døden ikke griber ind og hvorfra alvorlig Nød og Sygdom, alvorlig Lidenskab og Brøde er banlyst, er nu saaledes indrettet, at det, der for Digteren staar som Retfærdighed, altid sker Fyldest. Der gives maaske ikke nogen mere lyst seende Komiker end Holberg. Han synes, saa nedslaaet han personligt kunde være, at betragte det lyse Syn som Digterens Kald og Pligt. Det gaar altid ud over dem, der fortjener Nederlaget. Og selv naar det ikke netop er Dyden, der sejrer (*Jule-Stue, Den pantsatte Bondedreng)*, saa faar den Narrede dog kun hvad han for sin Indskrænkethed eller Lettroenhed havde fortjent. Den saakaldte poetiske Retfærdighed haandhæves altid nidkært.

Det ligger nu allerede i den Holbergske Komedies Væsen som Kunstart. Den gaar i lige Linje ud paa at vække Latter. Men Latteren, som er over Lapsen eller Sladderhanken eller Hykleren, er allerede en Straf; Stokkepryglene, den uundgaaelige Gaaen Glip af Pigebarnet eller den spanske Kappe er kun en simpel Fortsættelse af Latterstraffen, der følgerigtigt faar det naive Publikums Lattersalver til at stige endnu en Grad. Den Nydelse, Holberg til syvende og sidst vil berede sin Tilskuer, er den berettigede Skadefryds.

Den Verden, der udbredes for vore Øjne, er da en saadan, hvor uendelig Ufornuft tumler sig frit, men over hvilken der herskende svæver en Fornuft, som altid til Slutning gør det af med

Ufornuften, eller — i mindre høj Stil — gør Kaal paa Naragtigheden og klarer Ærterne.

Og Læserens eller Tilskuerens Grundfornøjelse er saa den, at paa Grund af Stykkernes Bygning denne overlegne Fornuft hele Tiden igennem synes at have forlagt sit Herskersæde til hans egen Hjerne. Uafbrudt appellerer Holberg til Læserens Overlegenhedsfølelse overfor den fremførte Karakter eller den stedfindende Situation. Ansigt til Ansigt med denne Komik sidder Tilskueren uafbrudt og nyder sig selv, tykkes sig bedre forstandigere, indsigtsfuldere, finere end de komiske Helte og Heltinder, og nyder enten især denne sin *Væren-bedre* eller (som overfor *Ulysses von Ithacia* med dens Tidsregningsfejl og Urimeligheder) udelukkende sin *Bedreviden* og sin renere Smag, der er en Følge af den.

Holbergs umaadelige Folkeyndest beror for en ikke ringe Del paa, at der i Grunden ikke gives nogen for friske Hjerner og for Dannelsens Gennemsnitsmennesker mere indsmigrende Art Skuespil end en saadan rent komisk Kunst som hans. Naar det med Rette maa hedde, at Holberg som Aand har opdraget, optugtet sit Folk, saa bør det ogsaa paa den anden Side fremhæves, hvor uendeligt indsmigrende hans Undervisning og hele Formen for hans Henvendelse til Læser og Tilskuer er. Han hører ikke til de Skribenter, ikke til de Digtere, der gaar ud paa, at Læseren skal føle sit Intet, eller som morer sig med at lade deres Overlegenhed over ham fremtræde eller ane. Tvertimod, han henvender sig uafbrudt til *den* sunde Sans, som han er aldeles sikker paa at finde hos *Spectatores,* og synes altid mellem Linjerne at sige til Læseren: Du og jeg, vi to, vi ler af disse Tosser.

Kun ved Komediernes allerførste Fremtræden kunde det hænde, at en og anden af Publikum, en eller anden Pedant som Tychonius, til hvem vel endda ligefrem var sigtet, kunde føle sig personligt ramt og latterliggjort. Straks derefter var det umuligt. Selv den, der havde en Rem af Huden, selv den, der var en Smule forfalden til politisk Kandestøberi eller som ikke kunde sige sig fri for Jeandefranceriet, nød som Tilskuer sin uendelige Overlegenhed over Herman von Bremen eller Hans Frandsen og blev dog naturnødvendigt efter igennem Komediens Forstørrelsesglas at have set det lystige Vrængbillede af sin Svaghed, ledet til at skjule, tilbagetrænge eller vel endog tilsidst helt aflægge Fejlen. Og hvad Stykkerne ikke formaaede i en Hast at udrette

overfor den Enkelte, det udvirkede de langsomt ved deres stille, stadige Indflydelse overfor Slægtled efter Slægtled.

Adskillige af Holbergs afgjort moraliserende Skuespil hører til hans ypperste. Men digterisk staar han højest, hvor han hæver sig op over Bestræbelsen for at opdrage, hinsides Bekymringen for Godt og Ondt, Tilladt og Forbudt, til det Overmoralske. Derfor er han saa guddommelig i *Ulysses*, derfor er han saa stor i de to herlige Kulturbilleder, den dristige *Jule-Stue* og den sprudlende rige *Barselstue*. Kunstnerisk betragtede, som dramatisk Arkitektur, staar disse to Mesterværker vel kun lavt, men i poetisk Henseende er de uovertrufne. Den Iagttagelsesgave, den overdaadige Evne til Karakteristik, den ligeglade Lystighed og den overmodige Vittighed, som findes i disse to Figurgallerier fra en svunden Fortids Skik og Brug, stiller dem ikke langt under *Montanus* og højt over adskillige regelret anlagte og fejlfrit gennemførte opdragende Komedier som f. Eks. *Det arabiske Pulver* eller *Uden Hoved og Hale.*

III

Følelsen af det Komiske er en særegen Blandingsfølelse, fremkaldt ved at en og samme Genstand paa én Gang fremkalder en Følelse af Lyst og en Følelse af Ulyst, en behagelig og en ubehagelig Følelse, paa en saadan Maade, at disse to Følelser ikke er hinanden meget ulige i Styrke, og at den behagelige beholder Overhaand, styrket eller krydret ved det overvundne Ubehag.

Hvor Holberg ikke blot morede sin Samtid, men morer endnu den Dag idag, dèr staar Lyst- og Ulystfølelserne, som det Komiske hos ham vækker, i det rette indbyrdes Forhold. Naar han med visse Stykker eller visse Enkeltheder overhovedet ikke mere kan vække Latter eller f. Eks. ikke længere morer de finere eller de efter Vedtægten opdragne Naturer (Damerne, de unge Piger), saa beror det paa, at i disse Tilfælde, idetmindste overfor disse Tilskuere, det indre Spil i Komiken, Kappestriden imellem Følelserne, er falden bort, saa Ulystfølelsen som herskende ene er bleven tilbage.

Her et Par Eksempler paa det Blivende og det Forgængelige i hans Komik:

Jeppe paa Bjergets Drukkenskab fremkalder vel forsaavidt

en Ulystfølelse hos Tilskueren som al Drukkenskab er et udviklet Menneske imod; den er imidlertid ikke blot uskadelig, ufarlig — Betingelsen for at den komiske Virkning overhovet kan opstaa — men den er højst underholdende. Fuldskaben gør ikke alene Jeppe stedse mere utilregnelig, den gør ham vittig, skelmsk, humoristisk; den giver baade hans Naivetet og hans gode Hoveds Snildhed et Højtryk og en forøget Virkekraft. Tilskueren faar neppe Lejlighed til at finde Drukkenbolten uskøn, før han finder ham morsom. Og alt hvad Jeppe siger, selv det urimeligste, der som urimeligt mishager, er tillige, set fra en vis Side eller dog fra hans Standpunkt, saa bifaldsværdigt, at det besnærer. Naar han skildrer sig som den uvirksomme Tumleplads for sine Lemmers indbyrdes Krig, forsikrer at Maven og Benene vil til Kroen, men Ryggen til Byen, saa synes denne kun skrømtvis barnlige Forklaring af Kampen mellem Lyst og Frygt afvekslende umulig og antagelig, dumt Vrøvl og fiffig Vending, Skaberi og Sindbilled, Deliriumssnak og god Spas, alt dette i et Blinks hurtige Skifte, indtil Indtrykket af det Komiske opstaar og bliver som en varig, rytmisk afbrudt Følelse af Velbehag, der giver sig Udslag i Latter.

Og saaledes i større Stil overfor hele Karakterer. Per Degn morer uafbrudt, fordi hans naive Selvtilfredshed er saa solid, at den altid i første Øjeblik giver hans Ord en vis Vægt. Nogle Sekunder idetmindste lykkes det ham ved den formelle Sammenhæng imellem hans Forestillinger og Tanker at smitte os med sin selvsikre Synsmaade og paadutte os sin Opfattelse som mulig; saa kaster vi den ud af vor Bevidsthed med et Latterstød; den vender tilbage til ny Beskuelse som begribelig og fornuftig ud fra Degnens Idékres, som beslægtet med Vendinger, vi kender og er vante til fra vore Omgivelsers Tankegang, og stødes saa atter tilbage med stødvis tilbagevendende Latteranfald. Det gaar til som naar Bjørnen med Hovedet tilbagestøder den Træklods, der hænger i en Snor foran Honningstedet: Træklodsen faar sit Puf, Honningen nydes, Klodsen kommer igen, stødes atter bort — kun at Klods og Honning her skifter anderledes lynsnart end i Fablen, og at det bliver Honningen ikke Klodsen, der gør Udslaget tilsidst.

I de afgørende Situationer i *Erasmus Montanus* beror Morskaben saaledes paa, at det Mishag, som Hovedpersonens pedantiske Vigtigmageri opvækker, dels taber sig i Fornøjelsen over Jacobs naive Gennemhuggen af hans Bevisførelse, dels i Nydelsen

af Degnens ufortrødne og uforfærdede Overbyden af hans forbløffende Sætninger med langt vildere Meningsløsheder, der overfor denne Tilhørerkres faar og beholder Ret.

Den Straf over Erasmus, som ligger heri, og som i sin Rigdom paa indre Modsigelser sætter et saa stort Apparat af Ulyst- og Lystfølelser i Svingning — denne Straf er Straf nok og den eneste nøjagtigt passende. Stokkepryglene derimod er ikke mere noget for os, fordi der intet Spil, ingen Kappestrid er i de Følelser, de fremkalder. Det keder os at se Fyren faa Prygl, og Pryglenes Raahed giver ham netop den Ret, som Digteren har villet, at han ikke skulde have.

Det er denne Fremtræden af Ulystfølelsen, som nu og da skader Holbergs Komedier hos Efterverdenen. Undertiden er han allerede selv kommen til at tage det Plumpe for det Vittige (vi kan f. Eks. ikke mere le af de grove latinske Skældsord, som Petronius i *Jacob von Tyboe* sælger Peer for Hædersvers); ofte beror Tilskuerens Kulde paa, at hans Nervesystem er mere forfinet end de oprindelige Tilhøreres var. Et og andet forekommer os barnligt eller flovt, der engang var i Jævnhøjde med Publikums Forudsætninger eller vel endog et godt Stykke over Jævnhøjden. Herved er Intet at gøre, Fejlen er i dette Tilfælde ikke Holbergs og ikke vor. Skylden ligger hos Tidsomstændighederne, op over hvilke selv ypperlige Kunstværker aldrig løftes helt. Hvad der derimod udelukkende er den moderne Læsers eller Læserindes Fejl, det er den Mangel paa Dannelse, som stødes ved den dristige Skemt: Snerperiet, som forarges, Raaheden, der keder sig ved et Frisprog uden Slibrighed, endelig Farveblindheden for en Storhed, der ikke er iført vor Tids dæmpede, farveløse Dragt, men bærer det begyndende 18de Aarhundredes brogede, os saa fjerne Kostyme.

IV.

Man lærer Holberg grundigere at kende gennem hans Komedier end gennem alle hans øvrige Skrifter tilsammen.

Vi indvies i hans Opfattelse af, hvad det tilbørlige Forhold er til alle Livsmagter (Politik, Religion, Poesi), og erfarer, hvorledes han forestiller sig de forskellige menneskelige Sindsbevægelser og Drifter i Virksomhed og indbyrdes Strid.

Den, der f. Eks. vil skaffe sig et Indblik i hans Syn paa Politiken, faar det gennem *Kandestøberen*, der med saa meget Lune forkynder Nytten af politisk Særkundskab, og i *Jeppe paa Bjerget*, hvis Hensigt er at advare mod en Venden op og ned paa Samfundets Orden og Skik, for hvilken der iøvrigt visselig den Gang ingen Fare var, og hvis Moral er lidt ilde anbragt, fordi den stakkels Jeppe intet Øjeblik selv har tænkt paa at sætte den syvkuglede Baronkrone paa sit Hoved.

Det er vel især Haandværkeren og Bonden, i hvis Hænder Holberg finder det umuligt at lægge Magten, men *Don Ranudo* viser, at Tanken om Adelsaristokrati laa ham lige saa fjern. Hans Politik er et tro og ligefremt Udslag af Borgerstandens Frigørelse fra ethvert Adelstryk og for dens altfor tillidsfulde Overdragen af Enevoldsmagten til Kongen.

Det er især i *Uden Hoved og Hale*, i *Hekseri eller blind Allarm* og i *Det arabiske Pulver* at man finder Holbergs Forhold til Religionen, til Tro og Overtro udtalt. Det første Stykke har han lagt an som en Forherligelse af den rette Midte mellem Hanget til at tro alt Overnaturligt og til at benegte alt. Han viser, hvorledes Tilbøjeligheden til Overtro i sin Lidenskabelighed er udsat for Misbrug af Bedragere, og, naar Bedrageriet opdages, atter udsat for pludselige Omslag til den modsatte Yderlighed, og han fremstiller gennem et andet Eksempel, hvorledes den principielle Vantro, der ikke er Udtryk for en tilkæmpet Overbevisning, men for en vis med alle Vanskeligheder let færdig Frivolitet, ligeledes staar paa yderst svage Fødder og kan forvandle sig til den vankundigste Dumfromhed. Han lægger sin egen Synsmaade, det, der for ham staar som Fornuftstandpunktet, en Tvivlen, der ikke vover sig til paa Forhaand at benegte, i Munden paa den desværre kedelige Person Ovidius. Det er her endnu mindre lykkedes ham at gøre sit Kontrafej paa Scenen interessant end i *Det lykkelige Skibbrud*, hvor Philemon dog har langt mere menneskeligt ved sig. Men naar man husker, at Holberg, skønt aldeles vantro overfor de fleste Spøgelsehistorier, ikke ubetinget vovede at negte Spøgelsers Eksistens, ja endog selv troede at have set et, forstaar man, at der er mere af hans eget Væsen i den blodløse Ovidius end man skulde tro. *Hekseri eller blind Allarm*, et uendelig meget bedre Skuespil, er helt og holdent et lystigt Indlæg for Teatret mod Overtroen som Kulturens og Kunstens Hovedfjende i hans Tid.

Holbergs Opfattelse af Poesiens, særlig Skuespillets Væsen ligger klart for Dagen i *Det lykkelige Skibbrud* og i *Ulysses*, og kommer noget uklarere frem i *Melampe*. Han hævder især den sandhedskærlige Satires sædelige Kald, og overøser i lige Grad med sin Spot den affekterede Tragediepatos og Spektakelfantastiken med dens Tilsidesættelse af Virkelighedens Orden og Klassicismens Regler.

I den Dyreverden, som ligger til Grund for den menneskelige og over hvilken den er bygget, er Sulten og Kønskærligheden de to store Grunddrifter. I Samfundet, som vi i vort Aarhundrede kender det, er Begærligheden efter Penge, Nydelsessygen og Attraaen efter Anseelse og Magt Grunddrifterne, vi møder, og som giver Anledning til det store Flertal af komiske og tragiske, rørende og afskyelige Skuespil, hvortil vi i vort Liv bliver Vidne.

Holberg ser ikke Samfundet saadan. Rimeligvis var det i hans Tid forsaavidt heller ikke saadan, som Kapløbet var uendelig meget mindre anstrengt. Attraaen efter Penge spiller en forholdsvis ringe Rolle i hans Komediers Verden. Den besjæler den ene smudsige Slyngel Rosiflengius, den gamle Hykler Jeronimus i *Pernilles korte Frøikenstand* og en hel Del fattige Lerbeutler og Oldfukser. Den er ikke Henrik fremmed (mindst Kandestøberdrengen), skønt den ikke en Gang hos Henrik som smidig Lakaj er fremtrædende. Hos Polidor, den eneste, der gaar op i Kærlighed til Guldet, taber den sig som saadan i Haabet om en magisk Almagt i Kraft af Alkymi.

Da det er ægte danske Naturer, som Holberg stedse skildrer, det vil sige svage og sprøde, der for Vilje kun har Stædighed og for Lidenskab kun Forfængelighed, er Livet hos ham i hans Skuespil ikke Attraa efter Magt. Kun Kandestøberen sukker efter Magt, og selv for ham er dens Opnaaelse næsten helt en Forfængelighedssag.

Langt dybere Indtryk har Holberg øjensynlig modtaget af Kønskærlighedens Betydning som Drivhjul i Verdensmaskineriet. Ikke blot har han — vistnok tildels af Hensyn til en ham uundværlig dramatisk Vedtægt — næsten allevegne gjort to Elskendes Attraa efter Forening til Midtpunktet i sit Skuespil; men hans Stykker er saa gennemtrukne med djærve og drøje Hentydninger til det Kønslige, at man ser, hans Fantasi har været opfyldt deraf, ja overfyldt dermed. Saa vanskeligt det er ham at gengive en finere eller rigere og dybere Erotik, saa vel bevandret viser han sig i Alt, hvad der vedrører den Kærlighed mellem

de to Køn, som er paa Tapetet, hvor Tjenestepiger og Gaardskarle, Tyende og Bønder, Smaaborgere og Haandværkere, Proprietærer og Skuespillere, Pudsenmagere og Skøger og gamle Kærlinger fører Ordet frit; han bruger med fuld Dristighed og Hensynsløshed Sproget fra Datidens Gader og Dagligstuer, ja fra dens Borgestuer og Køkkener; ikke saaledes, at man nogensinde faar Indtrykket af, at han selv har været en stærkt sanselig Natur — han er det saa lidet som en ømt erotisk — men saaledes, at man føler den humoristiske Iagttager, der véd Besked, og som, selv i sit Tankeliv ude af Spillet, ser ned paa den hele besynderlige Færd med højst aarvaagent Blik for dens komiske Sider, altid rede til et Smil og en Spøg.

Meget lærerigt er det nu at se, med hvilken Bestemthed Holberg, som først henad sit fyrretyvende Aar begynder at skrive Skuespil, i den store Retsstrid mellem Ungdommens Drifter, dens forelskede Hang og dens Fornøjelsessyge paa den ene Side, og saa Alderdommens Strenghed, dens formanende og prækende Afmagt, og dens Alvor, der former sig som Vrantenhed, paa den anden, overalt og haardnakket paa ethvert Punkt tager Ungdommens Parti. Hør Leonard i *Mascarade:*

«Han vil nok blive ærbar, Svoger. Vi har jo været ligedan i vor Ungdom, og ikke vendet Verden Ryggen, førend den vendte os Ryggen. Dersom vi bleve ligesaa friske og muntre igien, som vi var for 20 Aar siden, gik vi paa Mascarade igien; naar vi forfølger vore Børn for de Vellyster, som vi selv udi vor Ungdom har øvet, men nu ved Alderen ere blevne ubequemme til, lader det, som vi giør det af puur Misundelse. Det lader for os, ligesom een, der har Liig-Torner, og derfor fordømmer Dantzen».

En moderne nordisk Digter, der skrev i Holbergs Alder, vilde i Regelen tænke og tale hverken som hans Henrik eller som hans Leonard, men som hans Jeronimus, hvor denne er værdigst. Men Holberg staar højt over dette sit Kreatur. Man læse i *Diderich Menschen-Skræk* Scenen mellem Jeronimus og Henrik.

Henrich.

Maa en Far ikke glæde sig ved, at hans Søn træder i hans Fodspor? Har ikke Hr. Jeronimus selv fortalt, at han var ganske gal af Kierlighed til et fornemme Fruentimmer udenlands?

Jeronimus
løfter sin Stok.

Tør din Hund bebreyde mig, at . . .

Henrich.

Det være langt fra. Jeg siger saadant til Hr. Jeronimusses Berømmelse; thi jeg vil ikke give 4 Skilling for et ungt Menneske, der ingen Kierlighed har.

Jeronimus.

Kierlighed og Kierlighed er to Ting . . . Jeg har selv løbet gal i min Ungdom, jeg bekiender min Feyl; men jeg har begrædt mine Synder, og giort Poenitentze derfor.

Henrich.

Monsr. Leander vil ogsaa giøre Poenitentze, naar han bliver gammel.

Det er da regelmæssigt gennem den ældre overbærende Borger eller gennem den livlige opvakte Tjener, at Holberg lægger sin Overbevisning om Livsglædens Ret for Dagen. Sjældent eller aldrig derimod har han formaaet at lade Naiveteten i dens guddommelige Simpelhed og Renhed blotte Vedtægt og Hykleri. Den falske Barnlighed maa hos ham (som hos La Fontaine) stadigt erstatte den virkelige. Jacob i *Erasmus Montanus* kommer denne nærmest, men selv han er dog yderst snild og bevidst. Holberg, der undertiden — som i *Jule-Stuen* — indfører Børn paa Scenen, har ikke vidst at drage en nærliggende Fordel af deres Ukunstlethed. Paa dette Punkt sporer man Pebersvenden, der ingen stadige, daglige Iagttagelser har havt at ty til. Børnene hos ham gentager tankeløst og pudsigt deres Skolemesters stakkels Lærdom, men af Uskyldens Urforstand, der tidt, saa sikkert som ubevidst, træffer Hovedet paa Sømmet, har Forstandens store digteriske Repræsentant ikke vidst at gøre Brug.

Hvad der især er den moderne Læser paafaldende hos ham, er dog dette: Ikke af Mennesker, der i rastløs og komisk Kappestrid styrte afsted efter Penge og Penges Værd, efter grove og fine Nydelser, efter varigere eller flygtigere Lykke, efter Anseelse og Magt — har Holberg set Verden fyldt. Men af Mennesker, der næsten alle og gennemgaaende vil gælde for andet og mere end de er, eller der af Dumhed (som Per Degn) eller af Særhed (som Vielgeschrey) bærer sig galt og urimeligt ad. Nogle vil blot *synes*, som Jean de France, Jacob von Tyboe, Don Ranudo eller Jeronimus i *Den honnette Ambition*, Andre er uvidende Stakler, som ikke forstaar de Situationer, hvori de bringes (Kandestøberen, Jeppe), atter andre er Særlinge, som den Vægelsindede eller Guldmageren, eller de har en Mani som Gert Westphaler eller

en fiks Idé som den indbildte Hanrej i Barselstuen. Med andre Ord: det er de intellektuelle Fejl, de logiske Urimeligheder, som Holbergs Øje og Sind er modtagelige for. Det er hvad han fortrinsvis ser i Verdensaltet. Verden synes ham ikke lidenskabelig. ikke slet, ikke god, ikke stor og sublim, ikke heller frygtelig og skrækindjagende, men urimelig og snurrig, et Herberg for Daarer, derfor Latteren værd. Latterlig er den. At give den til Pris for Latteren, det er da at sætte den rette Pris paa den og betale den med dens egen Mønt:

O du Verden af stædige Tykpander og indbildske Tossefaar og pudserlige Fløse og fjottet vigtige Pedanter i Sort og i Rødt, op paa Brædderne skal du! En Dans skal du danse, som du vil undres over — efter den enlige Fedelspillers Bue!

Ja efter hans Strengeleg skal du danse, du Landsmand — o du Nar! Du Hans og du Per! du Rasmus og du Ranudo! Og du hulde Landsmandinde, hvad du nu hedder, du Ingeborg Blytækkers, du Anne Kandestøbers, du Arianche Bogtrykkers, du Else Skolemesters og I Øllegaarde og I Dorther, o I charmante Tobenede! I skal komme til at krænge jert Indvendigste ud, saa Alle og Enhver kan se alt det Intet, der er jert eneste Indhold!

En Latterbølge, bred og mægtig som en Vandflod, skal jævnt og stilfærdigt men uimodstaaeligt glide hen over Landet, skylle jer, dykke jer, bade jer, rense jer, og overalt afsætte sit skarpe Salt.

V.

Og saa stod *Den danske Skueplads* der ved Geniets Magtbud. Og Folket kom og undredes og lo og vrededes, forstod hist og her lidt, gik glad og glemsomt bort, betragtede det danske Teater som et Morskabslokale af mindre fin Art, evnede end ikke et Opsving til den Tanke, at Publikum havde en Pligt imod det, Pligt til at understøtte det og holde det opret, og saa' det med Ligegyldighed vakle paa Fallittens Rand, atter og atter lukkes for en Tid, endelig efter kun fire Aars Tilværelse bukke under.

Hvor inderligt Holberg end følte sig knyttet til den danske Skueplads, han maatte som dramatisk Digter forstumme.

I Mellemtiden mellem Holbergs første og sidste Periode af

Skuespildigtning hengav Digteren, som tidligt var bleven forflyttet fra sin metafysiske Lærestol til en historisk, sig nu næsten udelukkende til videnskabelige Studier, virkede som Forfatter af historiske, populærfilosofiske og journalistiske Arbejder og skrev, dog paa Latin, det ene dristige Digterværk *Niels Klim*.

Niels Klim minder ved den Uvilje, den fremkaldte, og ved den Maade, hvorpaa den foregriber en Gruppe af Holbergs dramatiske Frembringelser (den sidste) om den Betydning, *Peder Paars* har for Holbergs Ungdomsdigtning. Som i sin Tid Rostgaard og Gram havde stræbt at undertrykke *Peder Paars*, saaledes ivrede nu Hofpræsterne Bluhme og Pontoppidan for at faa *Niels Klim* forbudt. Heldigvis for Holberg strandede den sidste Bestræbelse som den første. Og som *Peder Paars* allerede indeholder Omrids til Kandestøberen, Gert Westphaler, Per Degn og Spirer til Pernille, Diderich Menschen-Skræk, Philemon, saaledes foranlediger *Niels Klim* dels direkte, dels gennem de Studier af Lukian og andre, som Holberg foretog i Anledning af denne Roman, enten den hele Plan eller dog talrige Enkeltheder i hans Alderdoms Skuespil: *Philosophus udi egen Indbildning, Sganarels Reyse til det philosophiske Land, Republiqven* og *Plutus*.

Det er, da Teatret efter Frederik den Femtes Tronbestigelse i 1747 aabnes paany, at Holberg skænker Scenen det sidste Kuld af sine Aandsbørn, blege Gammelmandsbørn i Sammenligning med de yngre Aars sundhedssprudlende Afkom.

Den Lykke, de gjorde, var neppe stor, men selv fra hans Ungdoms Værker havde Modesmagen vendt sig. Det enfoldigt forfinede Publikum opfattede Forholdet, som havde Holberg overlevet sig selv paa dette Tidspunkt, da Udviklingen manglede et halvt hundred Aar i at være naaet til den Højde, hvorfra man har begyndt tilfulde at forstaa ham.

Selvfølgelig maa der i hine Aar have været Mange, der med Interesse læste hans Bøger. Ellers vilde deres forholdsvis stærke Salg ikke kunne forklares. Men medens hans Skrifter var paa Veje til at blive Folkebøger, nød han hverken hos Verdens Børn eller hos de Lærde og Skriftkloge den Anseelse, han saa rigeligt fortjente, endsige det høje Ry, der nu saa længe efter hans Død omstraaler hans Navn.

Han havde alt i en temmelig ung Alder udgivet sit Levned under Form af *Tre Epistler til en berømt Mand*, skrevne paa livligt men ikke fuldendt Latin. Man holdt sig baade op over-

Smaafejl i Latinen og over at han sysselsatte Læseverdenen med sin private Person, bebrejdede ham Selvros og beskyldte ham for at ville røre Hjerterne ved Klager over sine Fjender.

Han havde dernæst, med sit Hang til at omspænde saa mange Fag som muligt og til overalt at meddele en Oversigt, af og til i sine Skrifter, saaledes i sit statistisk-topografiske Værk *Danmarks og Norges Beskrivelse*, taget det vel let med det Historiske, særligt med Oldtidsforholdene, saa Beskyldningen mod ham for overhovedet at mangle Grundighed laa nær.

Han var endelig paa Grund af sin Uvilje mod Autoritetstro og formedelst sin Tro paa Fornuften som Kærnen baade i Religion og i Moral ilde lidt som Fritænker, og dette desmere jo højere den religiøse Reaktion steg.

Han havde allerede for længere Tid siden nedlagt sit Professorat. Den skarpt kritiske Metode, som Gram havde indført i Historieforskningen, formaaede han ikke at tilegne sig; hans Blik var rettet paa det Almene, det Hele; Nøjagtighedsbestræbelsen i det Smaa, ja Smaalige, for hvilken der ingen Forskel gaves paa vigtige og ligegyldige Sandheder, var ikke hans Sag. Han havde i sin Tid virket mere som Lærer og Skribent end som Gransker og Lærd, mere ved det klarende Overblik end ved den redegørende Indtrængen; derfor gik han, saa snart han saa' sig over fløjet i den historiske Enkelthedskritik, bort fra Danmarkshistorien og ombyttede sin Professorstilling med et Kvæstor-Embede.

Han var en dygtig Finansmand — i egne som i fremmede Anliggender. Han var den første og er vel endnu den eneste danske Skribent, der har vundet sig en Formue ved sine Skrifter. Han anlagde den i Jordegods, købte sig en Landejendom, Tersløsegaarden, hvor han tilbragte sine Somre, lod sig i sit 63de Aar af Kong Frederik den Femte ophøje til Baron og skænkede testamentarisk sin hele Kapital i Jordejendom og rede Penge til det nye Sorø Akademi, dog saaledes at Akademiet allerede mens han var i Live skulde nyde godt af Summens Renter. Saaledes var han paa alle Maader og til det Yderste en Velgører for Land og Folk.

Han synes ved at have ansøgt om Ophøjelse til Baronstanden at have fulgt den samme ærgerrige Drift, der hele hans Liv igennem bragte ham til at prøve sig frem i de forskelligste Fag, ivrig for at udmærke sig paa hvilketsomhelst indenfor hans Rækkevidde liggende Omraade, hvor nogen Anden havde ud-

mærket sig. Han har villet være Baron for ogsaa paa rent ydre Maade at faa det slaaet fast, at han ved egen Kraft og Kløgt havde hævet sig fra en uanselig Stilling og Fattigmandsvilkaar til en Højde, der ragede op over den lærde Stands Jævnmaal hertillands. Han har villet, man skulde se den skønne Literatur adlet i hans Person; det har tilfredsstillet ham som en Hævn over Teatrets Foragtere og Fjender. Hans store Mester Molière havde man behandlet som en hjemløs Zigøjner; man havde nægtet ham en hæderlig Grav. Han skulde vise dem, at en Komedieskriver kunde sikre sig Rang med dem, der førte Vaaben og adeligt Skjold. En blot Titel vilde ikke have fristet ham; men da han allerede var Friherre af Gavn, det vil sige besad fuldt saa meget Jordegods, som udkrævedes til et Baroni, saa vilde han ogsaa være det af Navn.

Hvad som heri har undret og stødt adskillige Fintfølende, er mindre at Holberg var forfængelig nok til at attraa Titlen, end at han ikke var for stolt til at bryde sig om den. Det er ligesom lidt pinligt, at han ansaa en saadan Værdighed for egnet til Belønning for Fortjenester som hans. Det er imidlertid ganske urimeligt at lægge en anden Maalestok an paa Holberg i hine Dage end man anlægger paa Goethe, Schiller, Victor Hugo, saa lang Tid derefter endda. Faa har fundet det besynderligt, at Goethe og Schiller lod sig adle; næppe flere har taget Hugo det ilde op, at han lod sig gøre til Pair af Frankrig.

Og interessant er det at se, hvorledes Holberg i det Vaaben, han ønsker sig givet, har gjort sin Digtervirksomhed (ikke sin Forfattervirksomhed som lærd Skribent) gældende som sin væsentlige Adkomst til Adelsrang og har villet henlede Opmærksomheden paa sin norske Afstamning. Granen betyder øjensynligt Norge, som Lyren Poesien, medens det hule Bjerg selvfølgelig hentyder til Navnet.

Sine sidste Leveaar tilbragte han i streng Indesluttethed, efter Evne afspærrende sig fra den Verden, hvis Taknemmelighed og Troskab han havde lært at kende, iagttagende samme Tarvelighed og øvende samme Flid, der havde betegnet ham som Yngling.

Han døde i sit 70de Aar, efter Midnat den 28de Januar 1754. Faa var de, som forstod, at det var Danmarks og Norges største Mand, som nu laa Lig, og færre var de, som følte noget derved.

Omtrent 25 Aar senere lod Sorø Akademi i Stadens Kirke over Holbergs Kiste opsætte det Mindesmærke, Wiedewelt havde udført. Flere Statuer af ham er senere blevne rejste. Men det bedste eksisterende Mindesmærke over ham er det, han har sat sig selv i *Den danske Skueplads*.

Man kan paa dette Værk tillæmpe et Ord, der er blevet sagt i et andet Sprog om et andet Værk: I enhver Dansk eller Norsk, der lærer at læse, vinder Holbergs Komedier en Læser mer.

KAMMA RAHBEK

(1865, forbedret 1868)

Der er ikke mange Kvinder, hvis Navne opbevares i den danske Literaturhistorie: nogle faa Forfatterinder, nogle enkelte Skuespillerinder, hvis Personlighed har beaandet dramatiske Digtere til at skrive i en vis bestemt Retning, endelig en og anden Kvinde, der (som Arendse) er bleven navnkundig ved at have begejstret og forladt en stor og ædel Aand. Ingen af disse Bestemmelser passer paa Karen Margrethe Rahbek; det er udenfor Reglen, at dette Navn er blevet staaende; hun har Intet skrevet, hun er ikke optraadt offenligt; men dog er det vist, at dengang hendes yngre Søsters barnlige Lallen forenede hendes Fornavnes Begyndelsesbogstaver til Ordet Kamma, da formede disse Barnelæber et Navn, der sent vil glemmes i Danmark.

I.

Henimod Slutningen af forrige Aarhundrede opvokser her omtrent samtidigt to Kvinder, som hver paa sin Vis naaer literær Navnkundighed, Fru Rahbek og Fru Gyllembourg, begge fine og skrøbelige Skabninger, begge barnlige og aandfulde, begge kvindelige og blufærdige, begge gennemdannede og i en ikke meget uensartet Skole; men dog saa helt, saa overordenligt forskellige. Den første var en aaben, ødsel, ruttende Natur, den anden en i Stilhed sparende Aand, en samlende og samlet. Den første gav en stor Mængde Mennesker Plads i sit sjældne Hjerte, den anden

drog sin Kres mere snæver og fast, knyttede sig til nogle faa med den hedeste Ømhed. Hist megen Ild, men ikke megen Flamme, et rent og hyppigt opblussende Lys, der stænkede Gnister til alle Sider. Her en Sjæl, gennem hvilken Lidenskaben i det mindste én Gang havde lynet, og som efterhaanden vandt Forsagelsens Ro og den Modenhed, som en bevæget Skæbne giver. Den sidste har erhvervet sig sin ærefulde Plads i Literaturen. Den første har vi alle som En løftet ud af Privatlivets Ubemærkethed og lagt et Guldskær om Hovedet.

Jeg tror ikke, at dette alene har sin Grund i denne Kvindes enestaaende Fortrin; thi mange udmærkede Kvinders Liv svinder bort i det Skjulte; men der gives Naturer, der besidder saa megen Aand eller Ynde eller begge Dele i Forening, at de ligesom tvinger En til at tillægge dem endnu en Gang saa megen. Mennesker, hvis Karakter indeholder en Opfordring til at danne sig et forskønnet Billede af dem, Væsener, overfor hvilke den alle Bedre medfødte Trang til at beundre og forgude kommer til Udbrud og føler sig tilfredsstillet. Deres Fejl og Mangler tilhyller Kærligheden i de Røgelseskyer, den spreder. Men jeg tror paa den anden Side endnu langt mindre, som det i den seneste Tid er blevet en Vane at sige det i mange begavede Krese, at Kamma Rahbek i Grunden var en stor Ubetydelighed, at der er blevet drevet Humbug med hendes Navn, og at der var en god Del Affektation i hendes Væsen. Jeg indrømmer, at hendes hele Bakkehus-Jargon nu for os hverken tager sig synderligt morsom eller synderligt naturlig ud, og jeg er tvungen til den Tilstaaelse, at de Øgenavne, hun gav, selv om de havde været mere vittige og træffende, end de er, ikke fortjente én saa hyppig og trættende Gentagelse; det er ikke morsomt, bestandig at høre Baggesen kaldt for Jaggesen, og det er en Smule affekteret, bestandig at kalde Affektation for Mjøsen. Men der udfordres ligefuldt en stor Ubeskedenhed til den Tro, at saa mange og saa kræsne Dommere skulde have bedømt hende, som de gjorde, i Fald hun ikke havde været naturlig og naiv. Hvem kan for Alvor mene, at saa kritiske Aander som Poul Møller eller Heiberg havde kunnet finde sig fortryllede af noget Paataget eller Tilgjort? Det er jo nemlig ikke Rahbek alene, der kalder hende Godhed og Sandhed og Ømhed i én Person; med en ellers uhørt Enstemmighed mødes alle Samtidiges Udtalelser om hende; vor Poesi besidder en fyldig Krans af Digte til hendes Ære, og de

Domme, der er opbevarede af hendes yngre Venner, danner et Bundt, der ikke lader sig bryde: Heiberg undskylder i et Brev til hende sin Forsømmelighed i at svare dermed, at han bliver saa betagen af Glæde, hver Gang han ser hendes Bud træde ind med et af de Breve, i hvilke han finder mere Poesi end i Alt, hvad han har læst i de sidste ti Aar, at han «som en Beruset ikke kan kræves til Ansvar for sine Handlinger»; Møhl erklærede, at Omgangen med Fru Rahbek, uanset den Fornøjelse, den skænkede, var en sand Opdragelse i sædelig og aandelig Henseende; Ingemann skriver ved hendes Død, at det er ham, som om alle Danmarks yngre Digtere havde tabt en Moder, og Poul Møller forsikrede højt og dyrt, at Fru Rahbek var det første blandt de Mennesker, han havde kendt.

Det er vanskeligt, næsten umuligt at danne sig et Billede af en Person, der kun lever for En i enkelte ældre Samtidiges Erindring og i trykte og utrykte Breve og Billetter. Erindringen omdanner, selv naar den ikke forvansker, og dens Betydning afhænger af den Fortællendes Karakter og Opfattelsesgave ikke mindre end af den Lejlighed, han har havt til Iagttagelse i gunstige Øjeblikke. Det skrevne Ord, især det, som er henkastet tilfældigt og om en ringe Genstand, er uendelig langt fra at rumme det hele rige Menneskevæsen, hvis løsrevne Ytring det er. Hvor uretfærdigt er ikke tidt en Personlighed bleven bedømt efter et ligegyldigt Brev, som Biografen har pustet op til at betyde Noget, alene fordi han ingen anden Kilde havde! Naar man da, som jeg her, sætter sin Pen til Papiret i den Hensigt forsigtigt at drage nogle Konturer til et Portræt, føler man selv bedst, hvor ufuldkommen Ens Gerning maa blive; men man udfører Tegningen snarere for at betale en Taknemmeligheds- og Kærlighedsgæld end i den Tro at bestemme Fysiognomiet for alle følgende Tider.

Mon jeg tager fejl, naar jeg om Kamma Rahbek siger, at et af Grundtrækkene i hendes Væsen er dette: Det er en Kvinde, som ikke har kendt Lidenskaben, jeg mener Elskovslidenskaben — og jeg maa føje til, skønt hun efter sin Natur synes anlagt til den. Hun har holdt en Del af Rahbek, derom er ingen Tvivl. Hun har endog været lidt indtaget i ham, før de blev forlovede, som i sin Broder Carls Ven. Hun er øjensynligt den af de to, der først blev opmærksom paa den anden, og hun har gennem et helt langt Samliv været ham en

kærlig og taalmodig Hustru; men elske — hvad man kalder elske — det har hun ikke gjort. I et af sine sidste Leveaar sagde hun til en af sine unge Veninder, en af de næreste: «Jeg har altid været lykkelig med Rahbek, dog allermest i de sidste fire Aar», betydningsfulde Ord, der antyder et Savn, en Tomhed. Men man behøver kun at læse deres Bekendtskabs og Forlovelses Historie for at faa et sikkert Indtryk af deres Forholds Natur.

Rahbek saa hende første Gang den 1ste Juni 1794, idet hun, dengang nitten Aar gammel, gik ud til ham for at give ham Underretning om hendes paa den Tid syge Broder, Carl Hegers Befindende. Man faar heraf en Idé om, hvad Rahbek kalder «hendes skønne Selvbevidstheds Utvungenhed». Om den vidner ogsaa det lille Træk, at da hun en Dag havde faaet to smukke Ferskener til Foræring og vidste, at Rahbek holdt meget af denne Frugt, opsøgte hun ham i et fremmed Hus «for at bringe sin Broder Carls Ven dem». Der gik imidlertid efter det første Møde lang Tid hen, hvori han ikke saa' hende, og han tænkte da heller ikke meget paa hende. Thi paa den Tid var Rahbek netop forelsket op over begge Øren. Som følsom Yngling fra Wertherperioden havde han i sin Tid sværmet platonisk for Madame Rosing, den bekendte Skuespillerinde. Nu var han bleven heftigt indtaget i Skuespillerinden Eline Smith, som han har besunget under Navnet Polly. Han friede, men fik en Kurv. Et Aars Tid derefter erfarede han hendes Forlovelse, men netop den samme Dag fik han den første Billet fra Karen Margrethe Heger. Rahbek saa' noget af et Varsel i dette Sammenstød. Efterhaanden som det gamle Saar begyndte at læges, begyndte han at se sig om efter en ny og varigere Herskerinde for sit Hjerte, og efter hans pudsigt filistrøse Udtryk: «Karen Heger kom og blev i Betragtning». Af Broderens Omtale kendte han hendes sjældne Egenskaber og havde af adskillige Smaatræk sluttet, at hun ikke var ganske uden Tilbøjelighed for ham. Frieriet har Rahbek selv fortalt. Det betegner baade ham og det hele idylliske Forhold, det indledede. Da Rahbek en Dag (6te Januar 1797) gik fra Hegers og i den sidste Stue trak sin Frakke paa, kom hun til og hjalp ham, hvorover han sagde: «Tak, min gode Pige!» men idet han besindede sig, at denne Tiltale, som han var vant til at bruge overfor de halvvoksne Døtre i en anden Familie, var «mindre passelig» til en fremmed og voksen Jomfru,

gjorde han en Undskyldning. «Det maa De gærne sige», sagde hun saa mildt, at Ordene: «Maa jeg da ogsaa sige: ‹Kære, gode Pige!›» slap ham ud af Munden. Svaret blev Ja, og da hun derefter gik op til sin Moder, sagde hun: «Naar Rahbek kommer til Moder i Morgen, kommer han som hendes Søn.»

Lad nu det aarelange Samliv i gode og onde Dage have forøget Følelsens Inderlighed, lad den hos dem begge have bragt Godheden for hinanden og Venskabet til at stige til Uundværlighed, her mangler alle Forholdsbetingelser for Udviklingen af en Lidenskab. Og Kamma Rahbek var en lidenskabelig Natur. Hun har stundom følt sig lykkelig, sjældent følt sig udfyldt; hun har kendt den Uro, som følger af, at Aandens og Sjælens Evner ikke alle er tagne i Beslag, og som fremkalder Længsel hos Nogle, Smerte hos Andre.* Hos hende fremlokkede Uroen og Savnet «det levende, bevægelige Væsen», som hun selv i utrykte Breve kalder det, der røbede sig i hendes talrige Interesser for Studier, Ideer og Personer, i hendes uhyre Brevveksling, i hendes mangfoldige livlige og tiltrækkende Samtaler, i den hele ualmindelige Aands-Aarvaagenhed, der fængslede saa mange til hendes Hus. Havde En været hende Alt, var ikke saa mange blevne hende Meget. Al den Kraft, som en Lidenskab vilde have fortæret eller sammentrængt, den blev nu tilovers til hendes Forstandsliv og Aandsliv, den strømmede gennem hendes Nerver, den steg hende til Hjernen. Det var den, som gjorde hende let og vittig, spillende og sprudlende; thi til Lethed udfordres netop et Overskud af Kraft. Det var fremdeles den, som gjorde hende fri i sit Væsen, meddelsom, aaben, let tilgængelig. Thi at hun var en Kvinde, i hvis Liv der ikke forekom nogen erotisk Lidenskab vil med andre Ord sige, at hun var en Kvinde uden Historie, eller rettere, da i Kvindens Liv Historie og Roman gærne er det Samme, en Kvinde uden Roman. Heri adskiller hun sig f. Eks. fra Fru Gyllembourg. Hun havde da en god, blank Samvittighed og kunde des lettere tale om Alt, fordi hun Intet havde at skjule. Hendes Liv havde indre Uroligheder.

---

* Bestyrket ved den 1883 udgivne Brevveksling mellem Kamma Rahbek og Chr. Molbech, til hvem hun i sit 38te Aar føler en Tiltrækning, som i Virkeligheden er en heftig Forlibelse, dulgt under Sværmeri og Talemaader, og som hun end ikke for sig selv gav det rette Navn. Se især Brevvekslingens Side 93.

Senere Anmærkning.

indre Kampe at opvise, men ingen Hemmelighed; det havde aldrig været samlet til at sættes paa ét Kort, det havde aldrig været sat paa Spil i altovervindende Lidenskab, var aldrig blevet vundet i nogen enkelt, stor, afgørende Beslutning; hun havde aldrig af Omstændighederne følt sig tvungen til at omsætte al sin aandelige Kapital i et eneste stort Papir; den laa hen i Smaapenge, og i Smaapenge gaves den ud.

Det andet Træk, der muliggør og bestemmer den Retning, hendes Væsen tog, er det, at hun var barnløs. Havde Kamma Rahbek havt Børn, vilde hendes moderlige Ømhed være bleven indskrænket og indsnævret. Nu synes det som en forudbestemt Skæbne, at hun ingen skulde have, for at Mange kunde blive delagtige i denne store Grundsum af Kærlighed.

Det var ikke den Kærlighed, der ytrer sig i Længsel efter altid at være hos de Kære; selv overfor Mynster, til hvem Kamma Rahbek dog ved Trediveaarsalderen føler sig saa stærkt draget, nærer hun ikke Ønsket om at faa ham fra Spjellerup til Kjøbenhavn, tvertimod. Det var en anden Art af Hengivenhed og Ømhed. Det var den, som ogsaa andre Mennesker føler, kun mindre hyppigt eller mindre stadigt, naar i enkelte Øjeblikke, i den sildige Aftenstund, i ensomme Nattetimer, Alt, hvad der er gaaet gennem Sjælen som Begejstring, Forsæt eller Drøm, Alt, hvad der gemmes i Sjælen i Skikkelse af nedgravne Følelser eller Erindring om Lidelser, hvad der lever i den som ulmende Glød, som Glimt eller Gnist af det Højeste, fornemmes brændende inderst i Hjertet som Kærlighed og Ømhed. I saadanne Øjeblikke føler Menneskesjælen ligesom det Baand, der knytter den til alle dens Broder- og Søstersjæle, den dvæler i Tanken hos dem i det Fjerne, den higer efter i Ord, i Hilsen og Bud, om muligt i Gerning at udtale sin Fylde af Følelser; den ønsker i det Mindste at lindre og trøste. Det var i denne Art af Kærlighed, at Kamma Rahbek levede. Det er denne Stemning, i hvilken Schiller skrev: »Seyd umschlungen, Millionen!» Den antog hos hende alle Former, den var søsterlig overfor Jævnaldrende, moderlig overfor de Yngre, den kunde, da hun ved Ungdommens Ophør følte hedest, blive en formelig Tørst efter Favntag og Kærtegn, ved hvilke Rahbek rimeligvis aldrig har kunnet volde hende nogen Glæde. Den gør hende til en hjælpsom Trøsterinde overfor en forknyt ung Pige; den udtaler sig med flammende Begejstring til en aandfuld og vittig ung Ven.

«Livet og dets mange Sysler og Forvirringer adskiller Menneskene paa mangfoldige Maader, fjerner selv Venner fra hinanden altfor meget; men Kærligheden, mægtig fremfor alle ypperlige Ting, fordi Gud selv er Kærlighed, har dog Magt til at forene, hvad der ellers vilde være vidt adskilt; den omslynger Hjerterne med et skønt, uopløseligt Baand, som selv Døden ikke formaar at sønderrive.» I saadanne næsten om Korintherbrevets Kærligheds-Pris mindende, sublime Udtryk skriver Kamma Rahbek i December 1813 til Heiberg. Dette Brev er et Mønster; indtagende lige fra Overskriften «Elskværdigste Vidunder!» bevæger det sig gennem Bagateller og Skemt til høj Patos og synker atter med yndefuld Dalen, med et Smil gennem Taarer, ned til Spøgen og det daglige Livs ubetydelige Smaating. Hun havde skrevet: «Naar kun Dine Tanker engang imellem er hos mig, maa jeg finde mig i, at Din Vidunderlighed (her betyder dette Ord en Titel som Højvelbaarenhed eller sligt) er andensteds.» Man mærke nu, hvorledes Titelen «Vidunderlighed» med kvindelig Gratie bryder Stilens høje Flugt og forbereder dens Tilbagevenden til den jævne Bevægelse: «Denne guddommelige Kærlighed har ogsaa forenet vore Hjerter, kæreste Ludvig! maaske med endnu fastere Baand, fordi Verden vilde adskille dem. Lad os derfor altid beholde hinanden kær . . . . vi maatte dræbe vore dybeste og inderligste Længsler, naar vi vilde nægte, at den skønneste og reneste Fryd dog er den, som Hjertet giver, og som Hjertet modtager. Lad mig derfor, min gode, elskværdige Ludvig! med mine Øjne fulde af Taarer — thi saaledes er de i dette Øjeblik — takke Dig for Det, Dit Hjerte har skænket mig og modtaget af mit. Thi hvormegen Glæde end Din Aands Gaver og deres Udvikling kan skænke mig, *der saa tidligt har kendt din Vidunderligheds Anlæg*, saa kan de dog vist aldrig skaffe mig en bedre og større Glæde end den, Dit kærlige Hjerte allerede har skænket mig, og hvorfor jeg beder Gud velsigne Dig alle Dine Dage.»

Meget af hendes Væsen er nedlagt i et Brev som dette. Mellem Linjerne aabner der sig Rifter, hvorigennem man ser ned i Dybden af hendes Sjæl. Man øjner en ejendommelig og det en ejendommeligt dansk Natur. Jeg tror uden at kunne sige det med Sikkerhed, at man skulde kunne læse store Pakker af Breve igennem fra Frankrigs mest evnerige og modige Kvinder uden at støde paa noget saa uskyldigt Følsomt. Fru de Sévigné

er altfor aandrig og altfor optaget af sin Moderkærlighed til at tale saa patetisk om den store Kærlighed, og Fru Roland er altfor stolt og heltemodig, altfor meget dannet i Tacitus' Skole til at kunne bøje sin romerske Aand til saa enfoldig og barnlig en Udtalelse. Jeg mener dernæst, at man kunde gennemlæse en Mangfoldighed af de æstetiske og metafysiske Breve, som Tysklands fremragende Kvinder har vekslet med deres Samtids store Filosofer og Poeter uden at finde saa skelmsk og saa gratiøs en Bøjning bort fra det Højtidelige, som hvor hist «Din Vidunderlighed» slynges ind. Thi dette er Dobbeltheden i Kamma Rahbeks Væsen: Hun besad en fyrig, meddelsom Intelligens; men saa fortrolig hendes Aand end var med Latter og Spøg indtil Overgivenhed og med den muntre Samtales lette Leg, saa var Grunden i hendes Sjæl dog alvorlig. Hun havde et følsomt Hjerte, men skønt blød var hun i Sammenligning med Tidsalderen ikke sentimental, skønt formanende ikke højtidelig; thi Kærnen i hendes Væsen var, saalænge hendes Livskraft endnu ikke var angreben, en barnlig Livsglæde, der ytrede sig i Vid, i spøgende Fordrejelser, i pudsig Originalitet, ja med Ynde gik lige til det Barokke, og saa dybt var den nationale Sky for at blive patetisk indgroet i hendes Sjæl, at hun ligefrem udtaler de ypperlige, men næsten altfor danske Ord, at hun synes, hun kan ikke sige noget Alvorligt uden at sige det lidt dumt.

II

Igennem Brevene til Mynster lærer man hende at kende fra Karaktersiden. Hun havde i sin Hegerske Natur sikkert fra Fødselen af dygtige, særegne Karakterelementer. Medens disse hos Broderen Carl Heger, der især var Kammas Fortrolige, intet fast eller kraftigt Hele kunde danne, formede de sig hos hendes Søster, Oehlenschlägers Hustru, til et skarpt og mærkværdigt Særpræg. Havde hin for Meget af Kvindens Natur, havde denne maaske noget for Meget af Mandens. Hos Kamma Rahbek var det en nervøst urolig Kvindelighed, der støbtes til en fast, udholdende Karakter. Hun arbejdede meget med sig selv. Hendes Udviklingstid falder sammen med Revolutionstiden. Forsaavidt som denne Tids Aand i religiøs Henseende var nedbrydende, har hun ikke følt med den og ikke forstaaet den. Vel havde hun, saa lidt som Rahbek, nogensinde synderligt til-

overs for ‹Præsteriet›, som de indbyrdes kaldte det, og hun hørte aldrig anden Prædikant end Mynster; men den revolutionære Aand havde ikke naaet hendes idylliske Sind, og hendes Synskres var ikke vid; de aandelige Bevægelser, hun kendte, var de danske. Hun omgikkes og yndede flere ivrige Fritænkere, hun havde Intet imod dem paa Grund af deres Aandsretning, Enkelte af dem gør hun sig endog megen Umag for at fastholde; men det gjorde hende ondt, at Rahbek var lunken, idetmindste af den Grund, at hun ikke helt kunde faa ham med sig i sit Sværmeri for Mynster.

Hun var nemlig i religiøs Henseende i alt Fald forud for sine Omgivelser i Danmark i det Punkt, at hun tidligt, ja før nogen Anden, fornam den Indvirkning, som denne ædruelige og fint dannede gejstlige Taler fik paa hele det følgende Slægtled. Ligeoverfor ham har hun øjensynligt været meget nær ved at blive forelsket. Følelsen blev ikke saaledes udpræget: men overfor ham, hendes Sjælesørger, Præsten brød hun uden Frygt Digerne ned for det Væld af enfoldig Beundring, som fyldte hendes Sjæl. Hun er stolt af ham, hun læser en Afhandling af ham om Liturgien med langt større Henrykkelse end Oehlenschlägers første Tragedier og Digte, hun betragter ham som Troens, som Kristendommens Ridder, gaar saare nødigt ind paa at sætte ham under Luther, og i Brevstil til ham faar hendes Udtryk et Skær, et forbigaaende Glimt, af det Skelmeri, som ellers plejer at være Erotikens: ‹Men jeg maa endelig ikke glemme at spørge Dem: hvor De kan lyve saadan, som De har gjort ved at opregne, hvorledes jeg havde det i Spjellerup. De siger, at De har sat Mad for mig, som jeg ikke kunde spise; og det var just lutter Livretter, som De opvartede mig med. Jeg forsikrer Dem, at jeg tager saa vel til mig af Alt, hvad jeg faar hos Dem, at jeg, hvis jeg opholdt mig der noget længer ad Gangen, stod Fare for at blive en stor Filister. Jeg tør slet ikke lade min Fader vide, hvor meget jeg spiser, naar jeg er ude hos Dem; thi han kan aldrig faa mig til at spise nok. — Og hvad de ‹smaa brune Flagermus› angaar, saa har jeg jo sagt Dem, at jeg *derude* ikke er bange for Mus, tvertimod, *jeg holder en Smule af Mus i Spjellerup*›.

For Mynster, der besad hendes hele Fortrolighed, skrifter hun uden Forbehold. For ham klager hun over sin Svaghed, naar hun har været ‹klynkende, uartig og utaalmodig›, hos ham

søger hun Trøst, og vinder større Sjælefred, «den Fred, der overgik al Forstand, men ikke hendes.» Hun fatter saa vel, siger hun, at Kærligheden maa oprinde fra Gud, naar hun saa levende føler, hvor uudtømmelig den er i hendes eget Hjerte. Hun bebrejder sig, at hun har frygtet Gud for meget og elsket ham for lidt. Ved den uafladelige, næsten overdrevne Selvprøvelse, hun anstiller, og den Selvopdragelse, hun giver sig selv, sker det saa, at denne svage Skabning, der uden at have nogen udpræget Sygdom, bestandigt skranter og lider, i faa Aar modnes til en kraftig og tapper Sjæl. Da de politiske Ulykker, som styrtede ind over Landet, ogsaa ramte hende, da hun maatte forlade Hus og Hjem og i den rædselsfulde Bombardementsnat maatte opholde sig næsten ene i sin Faders Hus, hvor flere Bomber slog ned, medens hun vidste, at Rahbek havde Vagt i Studiegaarden, hvor 150 Bomber sprang, tør hun «i al Ydmyghed» give sig selv det Vidnesbyrd, at hun er bleven et andet Menneske; thi ikke ét eneste Øjeblik har hun været forsagt eller utaalmodig; hun føler sig istand til at kunne bære langt mere Ondt; hun er beredt paa Alt, hvilket hun, som hun tilføjer, langtfra altid har været. Derfor kunde Rahbek med Stolthed sige, at Kamma var en flink Kone i Krig, og Mynster med Sandhed skrive, at han besad en Veninde, hvis Sjæl var stærkere end den stærkeste Ekspedition, Kongen af England hidtil havde udrustet. — Et ret naivt og meget betegnende Træk, for hvis Sandhed jeg indestaar, hidsætter jeg her: Rahbek skrev under Bombardementsnatten et Brev, i hvilket han for det Tilfælde, at noget Menneskeligt skulde tilstøde ham, testamenterede Mynster sin Kone.

Et Mod som det, Kamma her lagde for Dagen, viste hun ikke alene da, men ved flere Lejligheder. Den Aften, da Peter Andreas Heiberg maatte gaa i Landflygtighed, og Rahbek og hans Hustru ene af alle hans Venner steg ind i Vognen med ham for at følge ham ud af Porten, skete der et Opløb omkring Vognen, og den forbitrede Pøbel, som antog Rahbek for den Retsbetjent, der bevogtede Heiberg, maatte gentagne Gange tales til Rette, for at den ikke skulde kaste sig over Vognen eller overvælde dem, der sad i den, med Stenkast. Kamma Rahbek forbavsede Mændene ved under alt dette at bevare fuldkommen Uforsagthed, hvilken heller ikke forlod hende, da Rahbek og hun blev stævnede for Politidirektøren i Anledning af denne Aftens Begivenheder. Ved den Lejlighed var det, at Heiberg af

Kammas Haand modtog den lille Handske, han under sit Ophold i Frankrig bestandig gemte som en Relikvie, og som han bevarede i en af Kamma forfærdiget Æske, paa hvilken hun havde malet det nygræske Flag og sat den Indskrift paa Nygræsk: «Frihed eller Døden!»

Kamma Rahbeks Udtalelser under Krigstilstanden maler hendes Sjælsstyrke og hendes Fædrelandskærlighed. Man lade sig ikke skuffe af, at hun med sit ildfulde Sind tidt bruger haarde, undertiden ubillige Ord om den stakkels forkuede, danske Almues Søvnagtighed, at hun med sit Had til alt Paataget har fundet Nogles anstrengte Patriotisme latterlig, eller at hun med kvindeiig Religiøsitet forarges over, at Kvinderne under Ulykkestiden 1807 talte saa meget om Danmarks Skæbne og tænkte saa lidt paa, hvad Visdom de selv, hver enkelt for sig, kunde lære af Ulykken. Det røber Fædrelandskærlighed, Karakter og Mangel paa politisk Sans, naar hun i April 1808 er forbitret over «den forfærdelige Længsel efter Fred,» da, som hun siger, «Øjeblikket ustridigt nu er forhaanden, da vi maatte ønske Krig som den eneste Kur, vi endnu har tilbage at forsøge, hvorefter vi enten maatte komme os tilgavns eller rent gaa tilgrunde, hvilket sidste, hvor sørgeligt det end var, dog altid var ligesaa godt som den nuværende højst unaturlige Tilstand, vi er i.» Især forarges hun over, at man uafladeligt ser sig om efter fremmed Hjælp. — Der er i Folkenes som i de Enkeltes Liv Situationer og Svagheder og unyttige Opsving, der vender tilbage.

III

Til Kamma Rahbeks ømtfølende og livlige Aand svarede en fin og yndefuld Figur. Hendes Skikkelse var mager, hun havde et aandfuldt, aabent og klart Ansigt, hun bar selv i Paryk- og Puddertiden Haaret i dets egen Farve, og det faldt i naturlige Lokker om hendes Hoved. Hendes Øjne var store, blaa og deres Udtryk tungsindigt; men naar hun spøgte eller lo, tindrede de med en overordenlig Munterhed. Hun havde en stor, klog Næse, en overordenlig fint skaaret og udtryksfuld Mund. Man véd, at Thorvaldsen, der ofte kom i hendes Faders Hjem, tidt tegnede for Smaapigerne. Skade, at han ikke en Gang til Afveksling tegnede *dem*. Thi da havde den Taabelighed været forebygget,

som nu næsten forekommer os ubegribelig, at Kamma Rahbek ikke en eneste Gang er bleven portræteret. Der eksisterer kun to Silhuetter af hende, tagne hver fra sin Profil. Jeg er saa heldig at kunne forelægge mine Læsere et Træsnit af den ene, som Fru Ophelia Pingel, født Drewsen, Fru Rahbeks saa højt

elskede Nièce, af hende kaldt »Bakkehusdatteren», har vist mig den Godhed at overlade mig tilligemed en stor Pakke Breve. Maleren Hr. Pietro Krohn har med sædvanlig Finhed og med en Omhu, som hans Kærlighed til Kamma Rahkeks Minde gjorde endnu mere nænsom, tegnet den paa Klodsen. Den Færdighed, man i hin Tid havde i at klippe Silhuetter, har gjort det muligt,

at et saa udtryksfuldt Billede kunde tilvejebringes med en Saks og en Smule sort Papir.

I Væsen og Adfærd var Kamma Rahbek i høj Grad oprindelig; thi hvorvel, som det hedder, hendes Lader kunde være dristigere, hendes Latter højere end det hos Andre syntes tækkeligt, saa klædte dog Alt hvad hun foretog hende, og en aldrig svigtende Ynde fulgte enhver af hendes Bevægelser. Saa gratiøs hun end var, holdt hun ikke af at danse og dansede i sin Ungdom slet ikke i adskillige Aar. Derfor var det Rahbek i hans Bejlertid et gunstigt Varsel, at hun engang paa et Julebal ikke negtede ham en Engelskdans. Rahbek skal iøvrigt efter en Samtidigs Udsagn selv have danset «som en Dragkiste i Jordskælv.» I sin Klædedragt var hun simpel og naturlig, alt Modevæsen var hende forhadt, og hun var saavel til Legem som til Sjæl «den største Smudsighedsfjende».

I denne Henseende som i saa mange andre dannede Rahbek en Modsætning til hende. Hende forærede han gærne smukke Klæder og Pynt; men selv var han en Cyniker, urenlig som uskøn, i sin Klædedragt lig «en Kalvevognskusk». Et rørende Træk hos Fru Rahbek var Maaden, hvorpaa hun fandt sig i Rahbeks Urenlighed. Der er bleven mig meddelt et Udbrud af hende, som i al sin drøje Pudsighed er smukt. Da Fru Rahbek en Dag for en ung Veninde havde beklaget sig over den Maade, hvorpaa han trampede Gulvet til og aldrig tillod, at det blev vasket, tilføjede hun: «Men tænk, om han nu ikke mere gik her og svinede!» Hun satte ingen Pris paa Stads, men hun elskede dog en vis Elegance og holdt især meget paa sin «brillante The.» Maaske vil en eller anden serafisk Natur finde det forargeligt; men sikkert har denne hendes Sans for Nethed, Hygge og velsmagende Mad været i høj Grad medvirkende til at fængsle Venner til Bakkehuset, selv om dette maaske ikke altid var dem klart. Det synes, som om Kamma paa en Tid, da man ellers i Danmark kun viste liden Skønhedssans i det daglige Liv, var en af de Faa, som forstod den sjældne Kunst at dække et Bord, der saa' indbydende ud og var bedækket med gode Retter. Naar om Aftenen den store Mængde af fjærnere Gæster, som kun fik The og Smørrebrød, havde forladt Huset, havde Kamma gærne endnu en lille Anretning tilbage for de Udkaarne, og ved dette sidste Maaltid, ved hvilket ypperlige Duepostejer spillede

en Rolle, gjorde da de fine og vel tillavede Retter deres til at tilvejebringe en forhøjet Stemning.

I Samtalerne var Kamma Rahbek Sjælen. Hun var af Natur ikke fremtrædende; hun har aldrig givet mindste Tøddel i Trykken; hun har rødmet ved Tanken om, at den ringeste Billet fra hendes Haand skulde blive Almenejendom, men i sit Hjem var hun Dronning. — Jeg begyndte med at sige det: hun var ikke Forfatterinde, Rahbek skrev og skrev for dem begge. Dag ud, Dag ind sad han ved sit Skrivebord, og skønt han vel kunde fortælle, Anekdoter især, saa kunde han dog kun daarligt samtale. Men denne Kunst var Kamma medfødt. «En af Deres Bestemmelser i Verden, skriver Mynster til hende, er just at tale med Folk, hvorved De gjør dem baade Glæde og Gavn. Det at tale med mangeslags Mennesker regner jeg for deres Embedspligt.» Den Poesi, der leves, er ligesaa meget værd, som den, der skrives ned, og den Poesi, som udstraalede fra Kamma Rahbeks Personlighed og Samtale, var vel saa dyb og ligesaa skelmsk som den, der flød fra hendes Husbonds Pen.

Ordets Blomst er Mundtligheden. Til at udtrykke sig mundtligt udfordres der mere end det at tale; mange Mennesker, hvis Natur er bleven tilintetgjort ved Forretninger eller Læsning, udtrykker sig, selv naar de taler, som Registre og Bøger; man træffer i vore Dage endog Kvinder, der udtrykker sig i filosofisk eller teologisk Pluddervælsk, eller som Ugen igennem opsamler Andres Indfald for derpaa at give dem fra sig paa en eneste Aften som selvopfundne. De fleste Mennesker naaer aldrig saa vidt, at de selv danner sig deres Sprog og deres Udtryk, de er Maskiner, som gentager Fraser, og der gives alleslags: Studenterfraser, Præstefraser, Redaktørfraser, Lægefraser, kraftige Fraser, sørgmodige Fraser; der gives færdige Fraser om enhver Genstand, tre eller fire om enhver politisk Personlighed, to eller tre om enhver Bog og ethvert Teaterstykke, tre til fire om en forhenværende Minister, der vender hjem efter et Ophold i Udlandet, to eller tre Anekdoter at fortælle om en nysindtruffen Statsbegivenhed o. s. v. De Mennesker, hvis Underholdning bestaar i, saasnart der bankes paa dem med et Spørgsmaal, at aflire en eller anden af de indre Valser, kan ikke siges at tale. Deraf den Henrykkelse, man føler, naar man en sjælden Gang træffer en Undtagelse, der tør staa inde for sine Tanker, og som udtrykker dem i indenfra formede, oprindelige Ord. Den Kunst at samtale bestaar af to:

af Kunsten at kunne tale og Kunsten at kunne tie og høre. Kamma Rahbek forstod begge Dele.

Hun besad den Fordannelse, der, om hun end aldrig selv indlod sig paa videnskabelige Æmner, gjorde det muligt i hendes Nærværelse at bringe næsten enhversomhelst Art Samtalegenstande paa Bane. Paavirkning fra Faderen, der var en Mellemting af en Tusindkunstner og et Universaltalent, havde lagt Grunden til hendes Dannelse. Hun tegnede, hun malede Blomster, hun musicerede, hun havde med sin Fader studeret Astronomi, Botanik og de forskelligste Sprogs Grammatiker. Fremfor Alt var Havearbejde hende kært. Saalænge Rahbek boede tilleje paa Bakkehuset, besad han ikke Haven. De havde kun en Stengaard med et Par uhyre Piletræer; denne ryddede og dyrkede hun saaledes, at den blev en nydelig Have. Da senere den større blev underlagt hendes kunstfærdige Haand, blev den den mindres Lige. De smukkeste Roser voksede rundt om Dammen, og af sjældne Planter opelskede hun en Flor. Den botaniske Professor vidste angaaende en Afart undertiden kun at henvise til Bakkehuset. Hun har indført sin Yndling blandt Blomsterne, den dobbelte Martsviol, i Danmark. Hendes Grønsvær var fint og friskt, og om Husets Vinduer hang tunge Druer.

Hvor fingernem og sprogkyndig hun var, er bekendt. Hendes Pap- og Sejlgarnsarbejde, der spiller saa stor en Rolle i hendes Breve, var forfærdiget med fuldendt Smag. Hun forærede det bort, dels til Venner, dels i velgørende Øjemed. Hun talte Tysk, Fransk, Engelsk og Spansk. Hun var saa inde i Tysk, at hun straks som nygift kunde rette Studenternes tyske Stile for Rahbek. Man ser, hvorledes hun 1807 med største Lethed samtaler med de Spaniere, der dengang laa i Kjøbenhavn. Hun læste desuden Italiensk og Portugisisk. Italiens poetiske Literatur havde hun tilbunds studeret i Grundsproget, og i Portugisisk ser vi hende sætte sig saa levende ind, at hun bemærker, hun maa læse noget Spansk igen for ikke at glemme sit egenlige og kæreste Sprog. Hun studerede videnskabelige botaniske Værker paa Latin, som hun læste flydende. Med Poul Møller gennemgik hun de græske Tragedier i Originalsproget og læste paa egen Haand Homer, af hvem hun etsteds i et Brev paa Græsk citerer nogle smukke Linjer, der passer godt paa hendes eget Samliv med Rahbek:

thi Intet er mer livsaligt i Verden,
End naar en Mand og en Kvinde med to samdrægtige Hjerter
Bygge tilsammen i Hus, til Ærgrelse for deres Fjender,
Men deres Venner til Fryd og dem selv fortrinligt til Ære.

Hun hørte til de Faa, der forstaar at læse; hun havde, som hun etsteds siger, den ganske gode Vane at læse en god Bog saaledes, at hun blev meget nøje kendt med den. Og for de mange fremmede Sprog forsømte hun ikke sit eget. Midt under Studiet af hine erklærer hun en Dag, at nu vil hun lære Dansk. Med Lidenskab tager hun fat paa Snorre. Ikke blot læser hun ham saaledes, at hun «gjerne kan lade sig eksaminere i de norske Konger fra det 12te og det 13de Aarhundrede, som dog langtfra ikke er hendes bedste Venner»; men hun kritiserer med megen Skønsomhed Snorres Fremstilling. Endnu et ubetydeligt Træk af hendes Sprogtalent: Da hun en Dag i et Brev til Mynster havde brugt et spansk Citat, som han ikke forstod, og han for at hævne sig svarede med et hebraisk, var Fru Rahbek ikke sén, men i en Fart lærte hun sig en Smule Hebraisk og desuden at skrive baade hebraiske og arabiske Bogstaver med en ligesaa smuk og flydende Haand, som den, hvormed de danske Breve er skrevne paa det svagt gulnede Papir, som ligger for mig.

Hendes Stil er smuk og flydende som hendes Haandskrift. I Anledning af et mismodigt Ord i et af hendes Breve spørger Mynster med Føje, om hun tror, «at Guldberg og Abrahamson kan Dansk, som hun, hvis Stil og Domme viser, at hun kender Grunden i Sproget.» Hun skrev i en vis Forstand endog bedre end Rahbek. Han havde vel hundred Gange mere Sprogkunst end hun; men Alting hos ham, Vid som Følelse, hører det attende Aarhundrede til. Hans Vid er gammeldags, hendes let, og hun er inderligere i sin Følsomhed end han. Hun skrev gærne smaa Billetter. Kom der en Kurre paa Traaden mellem hende og Rahbek, da «kostede det hende kun et Ord, og hun skrev gærne mange» for at faa ham god igen. Hvad hun skrev, spredtes ikke altid for Vinden, Mynster benytter Ord af hende i sine Prædikener, og da hun selv ikke er mere, finder den gamle Rahbek sin bedste Trøst i nogle følelsesfulde Ord, hun i Anledning af et Dødsfald havde skrevet til en Veninde, og som han nu efter mange Aars Forløb bliver bekendt med.

Hvis man, som de Fleste maaske gør, tænker sig Bakke-

huset bestandig fuldt af Fremmede, da maatte man vel spørge, hvor hun fik Tid til alt dette. Men Kamma Rahbek var meget alene, altid den hele Formiddag og om Vinteren ogsaa om Aftenen, thi Rahbek, der ikke kunde undvære den kjøbenhavnske Selskabelighed, gik hver eneste Aften i hvadsomhelst Vejr til Byen, og desuden gjorde man dengang paa Grund af Vejenes Slethed og Bakkehusets i Forhold til det dengang snævre Kjøbenhavn afsides Beliggenhed Ophævelser over en Fart derud, som nu maa forundre os. Saaledes havde hun i Ensomheden Ro til at leve og lære.

Og var hendes Samtale nu end ikke lærd, saa begriber man dog let, at den maa have været ualmindelig. Hun syslede vel tidt paa Kvindevis med Smaating, men hun afskyede det Flove; traf hun det hos Andre, afvandt hun det en pudserlig Side og havde sin Morskab deraf. Hun har sikkert forstaaet den Kunst, som man i sin tidlige Ungdom endnu er for hidsig til at kunne erhverve, men som Aar og Erfaring gærne skænker det lyse Hoved, den istedenfor unyttig Forsøgen paa at rive en Dosmer ud af hans Dumhed, omvendt at give ham en lempelig Dukkert ned i den og have sin Fornøjelse deraf. Saameget Dumhed og Almindelighed end var hende imod, hun hadede dem dog ikke. For hendes Had og Foragt var kun Affektationen Genstand, og dette Had delte hun med Poul Møller, der ligesom hun gik vel vidt i Beskyldningen derfor.

Til den daglige Samtale gav hun især sit Bidrag i Form af levende Bifald eller ivrig Modsigelse; hun kunde hurtigt tvinges til at forstumme for Modpartens Logik, men frembød han en Blottelse, eller kom der et Hul i hans Bevisførelse, «da kunde ingen Murat hurtigere og taprere hugge ind med sit Kavalleri end hun med sine bevingede Vittigheder.» Hendes Ordstrid bestod i et uophørligt Drilleri; med sit skarpe Blik opfangede hun hurtigt sine Omgivelsers svage Sider, og ligesaa usædvanlig som den Opfattelsesevne var, hun besad for det Komiske, ligesaa stor var den Færdighed, hvormed hun forstod at afsløre det. Hun havde ligesom hendes Brødre en afgjort Skuespillergave. Hun kunde efterligne Stemme, Tone og Mundart, ja hun formaaede endog aldeles livagtigt at improvisere Samtaler mellem forskellige Mennesker. Hvilken nydelig Anekdote den om den unge forlegne Mand, der engang i et Selskab paa Fredensborg saa hende snuble

og falde i sit Løb med en anden ung Pige gennem en Stue, hvortil Døren stod aaben! Han vil netop til at le, da hun i samme Øjeblik staar ved hans Side og rødmende siger: Lange! ler De af mig, saa snakker jeg efter Dem. Han glemte sin Lyst til Latter. — Trods sin fristende Færdighed havde hun Godhed nok til ikke at fremstille Træk, der kunde nedsætte Nogen. Hendes Satire var uden Nag, om end ikke uden Braad. Hun spøger selv med sin satiriske Tilbøjelighed: «De véd jo vel,» siger hun, «at vi hverken spare Fader eller Moder eller Barnet, hvor mildelig det end smiler i Moders Skød, og for os maa Alting være Herholdt» (ↄ: holde her). Uafladeligt lod hun i sin gode Tid sit lystige Lune spille vekselvis i Samtaler og i Breve; hun har undertiden en Overgivenhed som et ganske ungt Barn. Man læse hendes Beskrivelse i et Brev fra 1805 af hendes og Broderens Plan om at besøge Mynster i Spjellerup. Ingen tror, siger hun, at de to Kujoner tør paatage sig Sligt; thi Hufe (Broderen) har «pænnedød» aldrig kørt før og øver sig stærkt deri ved at staa og holde i et til Vinduet bundet Sejlgarn; men hun har besluttet at de, ankomne til Kjøge, skal udgive sig for et Par Slagtere fra Kjøbenhavn, der er tagne dertil for at se paa Stude.

En egen Form af hendes satiriske Tilbøjelighed var hendes Lyst til at give alle Mennesker Øgenavne og til overhovedet at danne sig et kun for de Indviede forstaaeligt Kunstsprog. Bakkehuset blev ved denne hendes Egenhed et Sted, der ikke kunde behage Nogen, som ikke forstod Spøg, og det at forstaa Spøg er jo altid en af Adkomsterne til det gode Selskab. Iøvrigt indeholder naturligvis et vilkaarligt Kragemaal i og for sig, som det hyppigt bruges i spidsborgerlige Familier, intet Genialt. Men man tager næppe fejl, naar man i Fru Rahbeks utrættelige Omdøben sporer et Træk af hendes frie Aands Trang til at rive de Mennesker, hun kendte, ud af den spidsborgerlige Virkelighed, i hvilken de dagligt med Titel og Uniform hørte hjemme. For Titlen gav hun dem spøgefulde Navne. Saaledes muliggjorde hun, at det paa Bakkehuset, som Fru Gyllembourg paa hint klassiske Sted i «Extremerne» lader Palmer sige, kunde gaa til «som i Himmeriges Rige, hvor Rang og Rigdom Intet gælde, og at Menneskene der blev vejede efter ganske andre Regler end i den øvrige Verden.» Enkelte af hine Øgenavne kan endnu den Dag idag anerkendes som godt grebne; saaledes antyder Ordet «Den Spanske»

om Heiberg træffende den Etikette, som aldrig forlod Calderons Beundrer, ‹Adagiospilleren› og ‹den uomvendte Adam› ikke ilde forskellige Sider af Oehlenschlægers Natur, og saaledes morer hendes Raad til Heiberg os endnu, at tage Poul Møller under Armen paa Vejen ud til Bakkehuset som ‹en fortræffelig Bistand i stærk Blæst› Man har hele Poul Møller i dette Udtryk.

Hvor beskeden en Del Kamma Rahbek end tog i Bakkehus-Samtalerne, naar Mænd som Ørstederne, P. A. Heiberg, Steffens eller Brøndsted udvekslede deres Meninger, er det dog klart, at hun, udrustet som hun var, maa have været Den, efter hvis Opfattelsesevne Samtalerne blev tilskaarne, og til hvem de Talende hyppigst direkte eller indirekte henvendte deres Ord. Ved sit tænksomme Liv og sin rige Læsning havde hun bragt sig paa Højde med dem, der tænkte, vilde og frembragte. Vistnok havde hendes Synskres sine faste Grænser. Om hun end gennem megen poetisk Læsning og end mere gennem Læsning af anden Natur, gennem Omgang med Mange og megen Livserfaring havde uddannet sin Sans for Poesi, tilhørte hun dog i adskillige Smagsretninger mere det 18de end det 19de Aarhundrede. Det var naturligt; thi levende midt i den nye Tid var hun gift med den gamle, og man tager neppe fejl, naar man mener, at hendes hustruelige Respekt for Rahbeks Meninger her stækkede hendes Flugt og svækkede hendes Syn. Hun var opdraget til altfor stor Ærefrygt for en Ægtemands Autoritet, til at hun, naar det religiøse Omraade undtages, paa hvilket hun med kvindelig Tillid til sin Skriftefader vendte Ligegyldigheden Ryggen, kunde stille sig i ligefrem Modsætning til Rahbeks forældede Synsmaader. Man ser af hendes Brev efter den første Oplæsning af *Hakon Jarl*, at hun med al sin Sans for det Skønne deri, selv for Thoras Slutningsmonolog, som en langt senere Tids Forstandskritik ikke har havt fuld Ret til at spotte, dog er langt fra at føle, hvilken Betydning for dansk Poesis Historie det Værk havde, som hun Aftenen forud for første Gang havde hørt foredrage. Jeg véd ogsaa fra god Kilde, at Oehlenschläger altid beklagede sig over hendes ringe Sans for det Patetiske. Naar han oplæste sine Tragedier for hende, var det hende umuligt at dy sig for paa de mest højtflyvende Steder at anbringe en ubetydelig Fordrejelse eller Pudsighed, der brød Illusionen og trak det Ophøjede ned til Jorden ved Benene. Man behøver

imidlertid kun at læse hendes Brev til Heiberg om *Tycho Brahes Spaadom* for at fornemme Ægtheden og Mangesidigheden af hendes poetiske Sans, selv om hun som Aand har faaet sin Dannelse i det 18de Aarhundrede. Smukt og naivt skildrer den alderstegne Rakbek efter hendes Død hendes Optagelse i de Saliges Land, det vil da egenlig sige i de poetiske Naturers Elysium, som han tænker sig, at den vil finde Sted. «Da ville, siger han, af hint forudgangne Barde-Kor en Thaarup, en Pram, en Baggesen, en Rein og hendes øvrige mange Digtervenner have trængt sig frem gennem Skaren for at være de første til at genhilse hende, idet de kappedes om at tolke deres store Anførere, hver af dem Den, med hvem han troede sig fortroligst eller hos hvem han smigrede sig med at gælde mest, en Homer, en Shakespeare, en Ariost, en Cervantes, en Byron og kort hver sin, hvilken varm, aandfuld, sprog- og sagkyndig, klart tænkende, dybt følende Skjønnerinde og Beundrerinde han maaske endnu fremfor de Øvrige i hende havde havt.»

IV

I hele vor Literaturs Historie er Bakkehuset det eneste private literære Samlingssted, som har nogen Betydning og noget Navn. Der har ganske vist efter den Tid været adskillige Huse eller Krese, i hvilke Selskabet fortrinsvis bestod af literære Navnkundigheder (Fru Friederike Bruns f. Eks.); men nogen poetisk Glans hviler ikke over dem, og paa nogen omfattende Maade har de ikke virket. Vi har i senere Tider havt Eksempler paa Krese, der udstyrede med et mærkeligt Sammenhold har opnaaet en vis Indflydelse ved en kort Tid at skaffe Ubetydeligheder Anseelse, og hvis Medlemmer ved indbyrdes at drive hverandre i Vejret formedelst gensidig offenlig Ros har spilt en Rolle i den literære Verden. Men disse Krese har opløst sig, og de Bakkehuse, vi endnu den Dag idag besidder, maa nærmest betegnes som en Art Dyrehavsbakkehuse, i hvilke løse og ledige Medlemmer af Teaterpersonalet, fremmede Virtuoser og Sangerinder, Skønaander og Bladskrivere af femte Rang viser sig en kort Tid for atter at forsvinde og afløses af andre.

Naar man betænker, hvilken uhyre Rolle Salonerne gennem tre Aarhundreder har spillet i den franske Literatur, eller husker, hvilken Indflydelse alene Tysklands aandfulde Jødinder Rahel

Varnhagen og Henriette Herz har udøvet gennem Omgang og Brevveksling, kan denne Armod ikke andet end undre, og man spørger sig selv, hvori det ligger, at vore Kvinder med en eneste Undtagelse ikke har formaaet at samle nogen Skare af arbejdende Aander i deres Hjem og give disses Samliv eller dog Sammentræf Præg af Husets Aand og dets Herskerindes Væsen. Der udfordres sikkert en Del Egenskaber, som ene følger af Forholdene, for at en Kvinde skal kunne være istand til dette. En fri og forstandig Gæstfrihed, der lader baade Stivheden og Formløsheden blive ude i Forstuen hos Stokke og Paraplyer, er ikke nok, og hvor sjælden er dog allerede den! Visse sociale Vilkaar udfordres: en saadan Kvinde maa efter vore Forhold være gift, og gift med en Mand, der indtager en vis betydelig Samfundsstilling, paa samme Tid, som han dog ikke maa være traadt altfor udpræget op. Den Omstændighed, at Rahbek var Lovpriseren i sin Tid, Ven og Dus med Alle, har været en af Betingelserne for, at saa Mange og saa Forskellige kunde samles i hans Hus. Der udfordres dernæst ikke alene og ikke saameget en stor Begavelse som en sund Aandsretning, en særegen paa forskellige Mennesker lige stærkt virkende Tiltrækningskraft, en sand, dybtgaaende Dannelse og en Gave til umærkeligt at beherske, som den kun findes hos enkelte af Naturen fornemme Kvinder. Men der kræves endnu Et, som det er vanskeligt at betegne, en vis *Overtagen* af alle disse Evner og hele denne Stilling. Den Kvinde, hvis Aandsindflydelse skal spores i en videre Kres, maa til en vis Grad tage sin Stilling som Værtinde som et Hverv eller som en Rolle. Man blive ikke bange for Ordet, jeg mener intet Slemt dermed. Med enhversomhelst Stilling, hvor naturligt et Menneske end er kommet ind i den, hvor ganske den end svarer til hans mest oprindelige Anlæg, maa følge et vist Væsen og en vis Form, der gør ham fri og sikker. Den Kvinde, som en skøn Dag vilde falde paa med Et at spille Kamma Rahbek — og vi mangler ikke den Art Uhyrer — vilde ganske sikkert være fjernest fra at være det. Men paa den anden Side vil den om ogsaa fint eller højt begavede Kvinde, der med den almindelige danske Tilbageholdenhed og Formløshed i Væsen — en elendig og indskrænket Opdragelses Frugt — vilde sky at erhverve sig den Dannelse, den Erfaring og det frie Overblik, der ene gør det muligt for en Kvinde at forene betydelige Mænd i sit Hus, heller aldrig kunne forme nogen Kres eller selv danne noget Midtpunkt.

Lad saa være, vil man sige, men hvad er Ulykken? Hvad Nytte gør slige Krese, hvad skulde de bringe os, det være nu af Gavn eller Skade, som Dagbladene ikke nutildags besørger? Spørgsmaalet er af den Art, som det ikke er let at besvare med Bestemthed. Først og fremmest gør de Nytte, idet de udbreder Glæde, Velbefindende, Lykke. At være paa et Sted, hvor det Ægte anerkendes, hvor Videnskab æres, hvor Poesi og Kunst højagtes og forstaas, det er allerede i og for sig for Videnskabsmanden og Kunstneren i dette trange, snæverhjertede, moderne Samfund et uberegneligt Gode. I denne gode Luft nyder man, naar man ikke selv taler, Lykkens Tavshed. Hvad Opmuntring, hvad Styrkelse der kan udgaa fra et Hus af denne Art for Unge og Yngre, er ikke til at beregne.

Det forstaar sig af sig selv, at et saadant Hus i vore Dage hverken kunde eller burde ligne Bakkehuset. Det danske Publikum, som i lange Tider saa udelukkende har levet af poetisk Føde, og som senere for Mændenes Vedkommende har indespærret sig i en kvalm politisk og for Kvindernes Vedkommende i en kvalm religiøs Dunstkres, trænger nu til at stilles Ansigt til Ansigt med Videnskaben, der i vore Dage intet Publikum har og forsmægter af Mangel paa Publikums Interesse, og Videnskaben vil sige Naturvidenskaberne, Historien, Filosofien, Samfundsvidenskaberne i alle Former. Offenligheden trænger fremdeles til en levende Vekselvirkning med Kunsten, der ikke kan blomstre uden sand, oplyst Deltagelse. Den trænger endelig til en fattelig, oplysende Literatur. Uden et virkeligt, et ædelt Selskabsliv kan Intet af dette opstaa eller trives. Hvor føler man ikke paa Massen af, hvad der skrives, hvilket ringe Selskab Forfatteren alene har havt Adgang til at omgaas, hvilke Stympere han har kendt, hvilke jammerlige Kvinder han alene har levet sammen med, hvilken fordummende, fæisk Beundring han har været omgivet af! Isolertheden fremmer Indbildskheden. I det ensomme Liv bliver Dumheden federe. Hvor føler man endelig ikke paa det Sprog, der skrives, snart spækket med Uforstaaeligheder, et uklart Vrængemaal, der er efterabet efter en eller anden stor afdød Forfatter, snart sammenjasket af Flovser i Kaffehusudtryk, hvor ringe Fordringer til Dannelse og til Klarhed der i den daglige Samtale har været stillet til en saadan Stils Forfatter! Den stadige, formfulde Samtale er den ufravigelige Betingelse for en gennemgaaende god Prosa i et Land, og vi har endnu ingen.

Intet vilde være virksommere for dens Udvikling end selskabelige Krese, i hvilke Enhver følte sig tvungen til at aflægge Kvinder, hvem man kunde meddele Følelser eller Tanker, Regnskab for hvad han havde tænkt eller følt, i et Sprog, som ethvert Menneske kunde forstaa, men ikke ethvert Menneske kunde tale. Hvor mange unyttige literære Fjendskaber vilde endelig ikke saadanne Samlingssteder og saadanne Kvinder forebygge eller forsone, hvilken sikker og ved Manges Meningsveksling tilvejebragt Kritik kunde ikke udgaa fra dem, hvilken Justits vilde de ikke udøve over det literære Krapyl, der kan skjule sin Uvidenhed med en Pen i Haanden og et Konversationsleksikon paa Bordet, men altid mundtligt kommer tilkort! Naar meget Andet opnaas, vil ogsaa dette komme og komme af sig selv. Men der vil løbe Vand i Stranden indtil da. Foreløbigt kan vi ikke se frem; vi maa nøjes med at se tilbage.

V

Den 19de Oktober 1775 blev Kamma Rahbek født. Sin første Opdragelse fik hun igennem sin Fader, Konferensraad, Landsoverretsassessor Hans Heger. Denne mærkelige Mand forenede utallige Evner og Interesser. Foruden at bestyre sit juridiske Embede drev han et Bryggeri, byggede efter egen Plan sin Gaard, var Smed, Snedker, Drejer, Gartner, Tegner, Komponist, Fyrværker og Optiker. Han sleb selv sine optiske Glas og lavede med egen Haand det tilhørende Paparbejde, han skrev paa Fransk et Værk over Optiken. Han kunde næsten alle europæiske Sprog og besad alle de mekaniske Færdigheder, som udmærkede Datteren. Hans Hus var, paa lignende Maade som Bakkehuset senere, Samlingssted for Embedsmænd, Lærde, Digtere, Kunstnere og alleslags Talenter, og da han kun saa Faa hos sig ad Gangen, var det aandelige Samkvem des betydeligere. Af hans Børn blev Stephen Skuespiller, Carl Teolog uden Eksamen og senere Bibliotekar, Christiane Oehlenschlägers Hustru og Karen Margrethe Rahbeks. Det var som allerede sagt Carl Hegers Venskab med Rahbek, der bragt denne og Kamma i Forbindelse. Rahbek havde ikke meget Mod paa at fri; han vidste altfor vel, hvor styg han var med sit hæslige røde Haar, der blandt Venner havde givet ham Navnet ›Den tændte Fakkel.‹ ›Indre Egen-

skaber bevirkede, at han dog, da han vovede Forsøget, fik Lykken med sig.

Den Mand, Kamma Heger saaledes gav Haand og Hjerte, og hvis Navn siden da er sammenvokset med hendes, var hende i mange Henseender værdig, og trods det Meget, Kritiken baade da og senere med Rette har havt at udsætte paa hans Forfattervirksomhed i Prosa og Vers, havde han paa den Tid vundet en Navnkundighed her i Danmark, som siden Holberg Ingen. Han var ikke blot en yndet Digter, og en stor Del af hans Drikkeviser er endnu den Dag idag vittige og yndefuldt formede; men hans Ugeblad «Den danske Tilskuer» var for den Tid, hvad «Den flyvende Post» blev for en senere, en Opdrager i god Smag med Hensyn til Bøger og Mennesker og uundværlig i ethvert dannet borgerligt Hus.

Rahbek og Karen Margrethe Hegers Liv som Forlovede var forskelligt fra Datidens Skik. Ligesom senere I. L. Heiberg saaledes hadede Rahbek Forlovelser, og om han end ikke som hin aldeles sprang Forlovelsestiden over, saa tilbragte han den dog paa usædvanlig Vis. Han spottede den hele Formtvang, lod ikke, som Skik var, sin Forlovelse bekendtgøre i «Aftenposten», gjorde ingen Besøg, gav sin Elskede ingen Foræringer; ja han og Kamma gik saa vidt i deres Had til det Vedtagne, at de paa ingen Maade vilde lade sig paasnakke Ringe, og virkeligt først paa den allersidste Bryllupsdag, de oplevede sammen, den tredivte, vekslede Ringe med hinanden. Rahbeks Tid stod i Forlovelsesaaret altfor lidt til hans Raadighed, til at han kunde tilbringe den i hendes Selskab. Men hun, der selv var saa flittig, holdt af hans Arbejdsomhed. Han havde saa meget at bestille, at han kun kunde besøge hende nogle faa Aftentimer, der end ydermere indskrænkedes ved den tidlige Portlukning. Snart fandt han dog en Snigvej over Stadsgravens Is. Forskellen mellem hans og hendes Væsen var meget stor; hun saa frejdigt frem for sig, han derimod skuede sentimentalt tilbage, og man ærgrer sig unægteligt noget over, at han skriver saa meget til hende om det Saar, hans stakkels Forlibelse i «Polly» har slaget ham.

Saa ivrigt Rahbek end ønskede at gifte sig, var Udsigterne til Ægteskab i høj Grad slette. Hans Løn som Professor var 200 Rigsdaler, og det første Aar levnede Udgifterne til Bestalling, Lys og Brænde ved Forelæsningerne samt Rangskat ham af disse

Penge den Summa: 2 Rigsdaler. Han var dernæst paa Grund af en Krænkelse fra Regeringens Side ifærd med at opgive selve denne sin Stilling som Professor i Æstetik, hvad han ogsaa senere gjorde. Hans Gæld havde naaet en betydelig Højde, og hans Indtægter var uregelbundne og smaa. Men Kamma havde kun Latter for Pengemangelen, og hendes fuldstændige Overlegenhed over Jordelivets smaa Forlegenheder og Savn styrkede ham under hans forbigaaende Mismod. De holdt Bryllup den 31te August 1798, et stille Bryllup for ikke at give Kjøbenhavns Dagdrivere af begge Køn en Forlystelse. Til Aftensmaaltidet var Ingen indbudt, og da begge Forloverne var Vanddrikkere, var Rahbek glad ved sildig om Aftenen at træffe en Student af sit Bekendtskab, som han tog op med paa sit Værelse for dog at faa sin og sin unge Kones Skaal «ordenlig drukket.» Imidlertid skrev alle danske Digtere Vers til deres Ære.

For at forstaa den Trods imod naturlig Samfundsvedtægt, der maaske synes at ligge i de anførte Smaatræk, maa man være noget bekendt med det daværende Kjøbenhavns sociale Tilstand. Det synes, som om den Holbergske Tids Hustugt netop da var blevet afløst af et tomt og aandløst Selskabsliv. Interesserne var faa, da Samkvemmet mellem de forskellige Lande var ringe og det offenlige Liv under den endnu ikke i mindste Maade rokkede Enevoldsmagt var svagt og intetsigende; de unge Mænd var da hobevis Lapse og Drivere, hos hvilke Ansigtet var bedre end Hjertet og Frisuren bedre end Hovedet, og i Hjemmet var Moderen enten en levende Kogebog, eller hun sminkede sig og sladrede, medens Døtrene endnu lidenskabeligere end nutildags dansede, red, pyntede sig og koketterede. Man se den naive Moraliseren i Rahbeks «Tilskuer».

Rahbek havde allerede tidligere boet paa Bakkehuset. Nu førte han sin unge Brud derud. Det vilde for mangen Anden have været tungt at opslaa sin Bopæl paa et saa afsides Sted; men Kamma Rahbek hadede Kjøbenhavn. Hun anerkender den vel «for den klogeste By i Kongens Riger og Lande,» men hun vilde hellere bo i enhver anden nok saa dum By. Deraf kom det, at hun saa godt som aldrig forlod sit Hjem, og at der i det Mindste én Gang bogstaveligt er hengaaet et helt Aar, i hvilket hun ikke saa' Kjøbenhavn. Men Kjøbenhavn kom ud til hende. I sin sidste Tid gjorde hun nogle korte Rejser til

Hamborg for at besøge en Slægtning. Ellers var hun stadigt hjemme.

Hvorledes var da nu dette saa meget omtalte Hjem? Man tænke sig blot ikke nogen Salon. Bakkehuset var alt Andet. I Grunden var det kun et Sommeropholdssted og derfor højst usundt om Vinteren, hvorfor Lægen ikke kunde lide, at Kamma boede der. Hun bad dog aldrig om at komme til Kjøbenhavn om Vinteren, endda der var Mange, som lagde hende Ordene i Munden. Kun ét eneste Værelse kunde ordenligt opvarmes. Kakkelovnene røg, og lagde man ikke i, frøs man naturligvis. Men Kamma «bundfrøs» ikke, som hun siger. Huset var forfaldent. Stueloftet var, som Kamma sagde «durchlauchtigt», det vil sige, det havde en mægtig Revne, og da en lignende i Taget svarede til den første, kunde Fru Rahbek sidde i sin ellers saa hyggelige Hjørnestue og se Aftenstjernen tindre over Naboens Hus. Hun fandt deri en Opfordring til at kigge Stjerner. Loftet var saa lavt, at Rahbek, da han med Pram var ude for at se paa Lejligheden, fandt Pram liggende paa Gulvet i en af Stuerne og blev beroliget i sin Angst for at han skulde have faaet et Slagtilfælde, med den Erklæring, at han kun havde lagt sig saaledes for at faa det lidt højere til Loftet. I disse simple Omgivelser levede Parret i tredive Aar.

Da Rahbek havde nedlagt sit Professorat og ernærede sig som Timelærer, bød han undertiden om Søndagen nogle af Drengene ud til sig, og disse havde i Husets unge Værtinde deres Afgud. De var Bakkehusets første Gæster. Man véd, hvor Mange der senere traadte i disse Skoledrenges Spor.

Kamma Rahhek havde altid været sygelig. Hendes legemlige Tilstand tog stærkt paa hendes Humør. Hun var nervøs, lunefuld, snart utilbøjelig til at se Nogen, snart venlig og glad, kort sagt, noget ujævn i sit Væsen. Smaabørnene af Familien var ikke sikre paa, i hvad Humør de traf Tante Kamma. Undertiden vilde hun paa ingen Maade se dem. Hendes altid i Stemninger omtumlede, i lutter heftige Sindsbevægelser levende Natur foraarsagede, at hun led og pintes meget. Efterhaanden voldte den ringeste Sindsbevægelse hende Smerter, og den ringeste Begivenhed hende Sindsbevægelse. Allerede i 1827 var hendes Hoste meget slem. Lidelserne tog stærkt paa hendes fine Legeme, men til det sidste beholdt hendes Øjne deres Ungdoms Stjerneglans.

I et Brev til hendes Nièce hedder det:

«Min Søster tror ligesom Du, at hun vilde kunne bidrage til min Helbredelse, og dog vilde hun, akkurat som Du, ved bestandigen at friste mit levende, letbevægelige Væsen til Meddelelse af Følelser og Tanker kun bringe min altfor virksomme Aand til endnu større Virksomhed, og denne Virksomhed er det just, der saa grueligt svækker mit svage, hentærede Legeme. Dette trænger til en saa meget som muligt lidenskabsløs Tilstand, i hvilken hverken Sorger betynge mig, eller Glæder exaltere mig. Ganske at bringe mit Væsen til denne Ro bliver mig vistnok ikke muligt; men jeg bør dog sørge for ikke at bringe det i større Uro end nødvendigt er. Vist nok forskaffer mine Kjæres Nærværelse, medens de ere hos mig, mig virkelig Fornøjelse, men jeg kan med Sandhed forsikre, at jeg i denne Sygdom aldrig har havt en Underholdning paa flere Timer med Dig, min Søster, eller noget kjært Væsen, med hvem jeg gjerne taler, uden at jeg bagefter den hele Dag og følgende Nat føler gruelige Virkninger af den Exaltation, hvori mit stakkels svage Legeme er kommet.»

Det var for Alle et smerteligt Syn at se, hvorledes hun tæredes hen; kun Rahbek saa Intet, han haabede bestandig det Bedste og anede aldrig den nære Fare. Den svage Karakters Egenkærlighed var medvirkende herved: Rahbek skændte paa Kamma, fordi hun var syg, fordi hun ikke kunde opmuntre ham, naar han følte sig forladt og gnaven. Nogle Dage før sin Død vidste hun vel, hvad der forestod, og sagde til Pigen, at hun saa nødigt vilde bort fra sin gamle Rahbek. Paa den sidste Aften, hun oplevede, indtog hun endnu med sin hele Elskværdighed Forsædet ved sit Tebord, og om Eftermiddagen havde hun tilskrevet Rahbek sit sidste Kærlighedsbrev.

Paa selve hendes Dødsdag havde hun den lille Glæde, at Rahbek modtog en Æresbevisning fra den gamle Konge. Da han om Eftermiddagen efter Sædvane gik ind for at sige hende Farvel og til Afsked vilde tage hendes Haand, rejste hun sig fra Sofaen og sagde: «Munden!». Dette Ord var det sidste, Rahbek hørte fra hendes Læber. Da han kom hjem igen fra Byen, levede hun endnu. Han spurgte hende, om hun vilde tage den foreskrevne Medicin, hun gav sit Minde; men da han for at understøtte hende løftede hende op i sine Arme, var hun død

uden al Dødsangst og uden al Dødskamp. Det var den 21de Januar 1829.

Hendes Død knuste Rahbek; han fattede sig i sin Sorg, men hans indre Liv var forbi, og han overlevede hende ikke længe. Kamma havde altid havt en Afsky for prunkende Begravelser. I Overensstemmelse med hendes Ønske skete Begravelsen derfor i fuldkommen Stilhed. Ingen fulgte hende til Jorden uden Rahbek, Præsten og hendes Broder. Hun ligger begravet ved Rahbeks Side paa Frederiksberg Kirkegaard, Gravstedet Nr. 19, omtrent overfor Oehlenschlägers Grav. I Rahbeks Allé nær det gamle Bakkehus blev senere rejst en Støtte med den Indskrift: ›Her boede Knud Lyne Rahbek og hans elskelige Hustru.›

Ingen enkelt Kendsgerning angiver med haandgribelig Tydelighed, hvad Indflydelse Kamma Rahbek har havt paa sine Omgivelser. Rahbek havde i Grunden naaet sit Højdepunkt som Forfatter, da han lærte hende at kende. Ham har hun opmuntret og erkendt, men neppe ligefrem vejledet. Man griber sikkert rigtigt, naar man siger, at det især er paa den yngre Slægt, hun har virket. Rahbek blev tidligt alt det, som han var anlagt til at være; i sin første Ungdom allerede gav han vor Udvikling det Stød fremad, han var i Stand til at give den, og siden stod han saa temmelig stille. Hans Opgave var nu blot at hæge om alt det, han fra sin Ungdom af havde havt kært, og at opelske det hos Ungdommen, som var Gentagelse af det Gamle. Derfor blev han som Kritiker en naiv Rosiflengius. Nogle Smaatræk af hans daglige Liv betegner ligesom sindbilledligt hans Mani for at holde det Gamle uforstyrret. Han havde i sin Gaard en Gase, der var saa gammel, at den var bleven gal af Alderdom og vilde bide Folk i Benene. Jeg kender Folk, som endnu husker, hvor bange man var for den. Rahbek kunde aldrig bekvemme sig til at slagte den. I sin Have havde han nogle Stikkelsbærbuske, der voksede ham selv over Hovedet; de holdt efterhaanden op at bære Frugter, tilsidst endog at bære Blade, og endelig havde de kun Torne at rive ham med, blot fordi han aldrig kunde overtale sig til at beskære dem. Havde den danske Literatur været overladt til Rahbeks kritiske Røgt alene, havde den snart frembudt Billedet af et saadant Busket.

I denne Henseende udgjorde Kamma den fuldstændige Modsætning til ham. Ikke som om hun paa sin Side var en Fjende af det Gamle for at elske det Nye. Tvertimod, hun forstod dem,

der ikke forstod hinanden. Hun saa Geniernes svage og menneskelige Sider, og hun lo af disse uden at lade sig imponere; men hun havde tillige et saadant Blik for det Geniale, at hun erkendte det, medens det endnu stod i Brud. Hun forstod blandt sine Samtidige dem, der bar Fremtiden i sig. Det var hende, der først af Alle opdagede Mynster; længe før han var bekendt, var hun allerede «umanerligt stolt af Præsten i Spjellerup.» Hun skattede Heiberg uendelig højt. Medens Heibergs Vaudeviller for Rahbek kun var uværdige Fjælebodsløjer, hvis Indførelse paa Scenen han med Hænder og Fødder satte sig imod, saa' Kamma klart, at denne lette og vittige Spøgefugl med det kolde Hoved havde Hjerte. Hun vidste af egen indre Erfaring, hvor lidet Vid og Følelse udelukker hinanden. Hun elskede Poul Møller. Hvilken Kløft der end var mellem den Dannelse, som han, og den, som Rahbek repræsenterede, hun forstod ham og viste ham en Kærlighed, «som han aldrig havde nydt af Andre end af sine Forældre.» Det var endelig hende, som først, om end maaske halvt i Spøg, anerkendte en af de allernyeste Digtere, som dengang endnu slet ikke var bleven sig selv. Medens Rahbek, der synes at have været afskrækket af Andersens dengang lidet vindende Personlighed, saa tidt han i sin Have gjorde Mine til at ville tale til Andersen, pludseligt drejede af og aldrig sagde ham et Ord, var Kamma det første Menneske, som kaldte ham Digter, idet hun en Dag gav ham en Haandfuld Roser med til en Dame og lagde til, at det vist vilde fornøje denne at faa dem af en Digters Haand. «Det gik mig gennem Blod og Sjæl,» siger Andersen, «og fra det Øjeblik af var min Tanke vakt for at skrive og digte.» Dette ene Træk, og man har i et Eksempel Kamma Rahbeks Betydning. Hendes Personlighed stiger op for Ens indre Øje, hendes Billede danner sig langsomt i Ens Sjæl, og man mindes Oehlenschlägers Ord:

O Margarita, ren og klar,
Med alle Aandens Evner, Hjertets Dyder!
Du var en Perle dyrebar.

ADAM OEHLENSCHLÄGER:

ALADDIN

(1886)

I.

Aladdin er Udgangspunktet for nyere dansk Aandsliv, Grundstenen, over hvilken den Bygning er opført, som udgør dansk Literatur i dette Aarhundredes første Halvdel.

For den almindelige Opfattelse betegner *Aladdin* desuden Fantasiens Tronbestigelse, og ved Fantasi forstaas den Evne, som Oehlenschläger har forud for Holberg og det forrige Aarhundredes Digtere: den poetiske Opfindsomhed. Medens Holberg som bekendt i stort Omfang benyttede den ældre Literatur og i Reglen kun levendegjorde et Stof, han optog fra fremmed Haand, menes Oehlenschläger at betegne den frie Indbildningskraft, den egentlige Frembringen. Fantasi var jo Romantikens Løsen.

Hvis man imidlertid vil tage en gammel Bog fra 1758 for sig: *1001 Nat, hvorudi paa en fornøjelig Maade fortælles allehaande selvsomme Arabiske Historier og forunderlige Hændelser, saavelsom behagelige Elskovs Begivenheder* — den Kilde, som Oehlenschläger under Udarbejdelsen af sin *Aladdin* har havt for Øje — saa vil man se, at han her ikke mindre nøjagtigt end Holberg af sit Grundlag tilegner sig Træk for Træk, og for Fabelens Vedkommende saa at sige ikke forandrer det mindste. Næsten ingen af Begivenhederne, ingen af Hovedpersonerne, ja ingen af Bipersonerne skyldes ham. Han indblæser det gamle Æventyr en ny Aand, sin egen, sin Tids; men af fri Opfindsomhed er her saare lidet

Han følger gærne sin Kilde Sætning for Sætning, Linje for Linje, saa nøje, at han, hvor det er gørligt, optager dens Ord, ja paa enkelte Steder gør det, hvor det ikke giver nogen ret Mening.

Se f. Eks. Beskrivelsen af den underjordiske Hule.

Æventyret begynder: Alle Træerne, som fandtes i denne Have, hængte fulde af adskillige Slags Frugter. Nogle vare hvide, andre klare som Krystal.

Oehlenschläger:

Thi nogle hvide er som Mælk og klare som Krystaller.

Æventyret: andre derimod ganske mørkerøde, blegrøde, grønne, blaa, violette, gulagtige.

Oehlenschläger:

Blodrøde nogle, andre blegt kun rødme som Koraller.
Og grønne, violette, blaa og brunlige og gule
Med Funklen hænge rundt omkring udi den skiønne Hule.

Æventyret: De hvide Frugter var Perler, de klare, som man kunde se igennem, Diamanter, de højrøde Rubiner osv.

Oehlenschläger:

De hvide Frugter Perler er, de klare Diamanter,
Rubinen spiller i sit Blod med sine slebne Kanter.

Naar man hos Oehlenschläger studser ved den usædvanlige Brug af et eller andet enkelt Ord, forklares det ved, at den gamle Kilde har det.

Hvor Aladdin første Gang benytter Lampen, hedder det f. Eks. i Digtet:

«Aanden forsvinder; straks derpaa lader han sig igen til Syne med et stort Sølvbækken paa sit Hoved tilligemed tolv tildækkede Fade, fulde af alle Slags *nydelige* Retter. Sex hvide Brød ligge ovenpaa Tallerkenerne. Han har tillige to Flasker med kostbar Vin og tvende Glas i Haanden. Alt dette sætter han fra sig paa Bordet og forsvinder igen.»

I Æventyret, der ligger til Grund, lyder Stedet:

«Ordene var ikke saa snart udtalte at jo Geisten forsvandt for hans Øjne, men kom inden faa Øjeblikke igen og havde et stort Sølvbækken paa sit Hoved tillige med tolv tildækkede Fade, fulde af adskillige Slags nydelig Spise, ligesom han og havde sex

hvide Brød med sig, som laa ovenpaa Tallerkenerne, samt tvende Flasker med den kostbareste Vin og tvende Skænke-Glas, som han holdt i Haanden, hvilket han altsammen satte fra sig paa en Sofa og forsvandt dermed i samme Øjeblik.»

Hvor Aladdin i Digtet forordner Festlighederne ved sit Bryllup, siger han:

Lad en Flok *Sandsigerinder* føre op et luftigt Bal.

Man undres ved Ordet. Man er vant til at tænke sig en Sandsigerinde som et enligt Væsen i hemmelighedsfulde Omgivelser, varslende Menneskeskæbner paa en Trefod; men man studser ved Forestillingen om at finde Sandsigerinder flokkevis og over at se dem gøre Tjeneste ved Balletten.

Ordet er noget ukritisk optaget fra Kilden, som har:

«Men hun vidste ikke, at bemældte Fruentimmer, som opførte Musiken, var nogle visse Sandsigerinder [Zigøjnersker?], hvilke Geisten som en Slave af Lampen med Flid havde udsøgt.»

Et af de Steder i *Aladdin,* der gør særligt Indtryk ved Kolorit og Fantasi, er det Sted, hvor Bødlen udspænder den slimetrøde Hud, der er «farvet af det rygende Blod». Allerede Kilden har imidlertid Ordene «en Hud, som var farvet af en utallig Mængde Misdæderes Blod.»

Det er da langt lettere at angive, hvilke Træk der skyldes Oehlenschläger, end at opregne dem, han har optaget. Og selvfølgelig aabenbarer det Tildigtede Ophavsmandens Sjæleliv.

I den første Halvdel af *Aladdin,* den, der ender med Bryllupet mellem Helten og Gulnare, er følgende væsenlige Smaatræk tildigtede eller omdigtede:

Aladdin fortæller, hvorledes han har taget Maal af de unge Piger. Det oplyser hans ungdommelige Naturs fuldblodige Sanselighed og Livslyst.

Han betragter sin Faders Begravelse som et andet Skuespil. Det viser hans dovne og ligeglade Naturs Sorgløshed. Han er den letsindige Sangviniker, helt sangvinsk, helt letsindig, uden Følsomhed.

Følgende Enkelthed har lidt mere at betyde: I *Tusind og én Nat* er Aladdin simpelthen Søn af Skrædderen Mustafa. Oehlenschläger har forandret dette: Aladdin er hos ham en uægte Søn, som Morgiane i Ægteskabet har faaet med Emiren Al Mamon.

Ganske heldigt er dette Træk ikke, for saa vidt det dels ikke stemmer synderligt med Morgianes Karakter, som den hos Oehlenschläger udfoldes, dels gør Nureddins Idé, at udgive sig for Mustafas Broder — hvilken Oehlenschläger har optaget fra Æventyret — noget tvivlsom. Thi det er lige efter at Nureddin har hørt Aladdin udtale Formodningen om sin uregelmæssige Afstamning, at han nærmer sig denne som den legitime Onkel.

Denne Ændring i Stoffet kan have havt en intim personlig Grund. Ægteskabet mellem Oehlenschlägers Forældre blev stiftet af Grev Adam Gottlob Moltke, i hvis Tjeneste de begge stod og efter hvem Drengen fik Navn. Men Ændringen er dernæst romantisk. Den er et Udslag af Oehlenschlägers ungdommelige Skælmeri, som det morer at lade Helten være et Elskovsbarn. Endvidere er den et Forsøg paa Forklaring af, hvorledes det gaar til at et Skrædderbarn har det Blod i sig, der muliggør saa store Skæbner. Endelig er der maaske en literær Erindring heri: I det Skuespil, som var Oehlenschlägers nærmeste Forbillede, da han udarbejdede sit Værk, Tiecks *Kaiser Octavianus,* hvilket i Forholdet mellem Moderen Susanne og Sønnen Florens har Noget, der minder om det mellem Morgiane og Aladdin, er den gamle Clemens kun Plejefaderen, og alle Sammenstød i Huset har det Ophav, at Sønnens Drift til fyrstelig Idræt og ridderlig Syssel bryder sig mod Hjemmets Kræmmeraand.

Det er kun her i Arbejdets Begyndelse, at Oehlenschläger saaledes forsætlig og som i Kaadhed fjærner sig fra den i Danmark herskende borgerlige Moral. Jo mere Digtet skrider frem, des borgerligere og des frommere bliver han.

Endnu er et fint lille Træk at nævne, som er tildigtet og som fører os lige ind i Skuespillets Midtpunkt:

I *Tusind og én Nat* véd vel den afrikanske Troldmand ganske tilforladeligt, hvor Lampen er at finde, men det er ham ikke tilladt, selv at tage den; «der maatte en Anden forrette saadant.» Derfor gør han sig bekendt med Aladdin, hvem han ansér for et ubetydeligt Barn, men som «kunde være bekvem nok til at gjøre ham den Tjeneste, som han forlangede af ham». Der findes Intet om, hvori Bekvemheden til at bemægtige sig Lampen bestaar, kun disse Ord: «Den afrikanske Troldmand forstod sig overmaade vel paa Fysiognomier og derfor fandt alle de Tegn udi Aladdins Ansigt, som var ham fornøden».

Her har nu Oehlenschläger tildigtet den berømte Scene, hvor

Appelsinerne kastes i Grams, to Gange gribes af Aladdin og tredie Gang falder i hans Turban. Som den, der naar Lykken to Gange har skænket ham sin Gunst, tredie Gang «med sammentvungne Hænder» lokker den ned i sin Turbanpul, aabenbarer Aladdin sig for Nureddin som det brugbare Redskab.

Og her staar vi ved Karakterens Grundelement og paa Tærskelen til det Tankeliv, hvormed Oehlenschläger udstyrede Æventyret af sit eget.

Hvad er, hvad betyder Aladdin?

Ogsaa uden den Henvisning, som findes i Fantasias Epilog, vilde man have forstaaet, at der er to Steder, hvor Hovedoplysningen maa søges, nemlig hvor Nureddin læser i den gamle Foliant, og hvor Ringens Aand forklarer Aladdin Livet:

Efter en Indledning uden synderligt Dybsind, som kun gaar ud paa at saare Faa — som om der var nogen — besidder Lykken helt (i Syden er der varmt, men der er Giftslanger; i Norden er der Rugbrød nok, men der er koldt) følger de smukke og følte Ord:

> Naturens muntre Søn er Lykken næst.
> Hvorefter Nattens Forsker flittig grunder,
> Naar Solen synker i det blege Vest,
>
> Det finder han med Lethed ved et Under.

Ser man rent filologisk paa dette Digt i Terziner, saa opdager man straks deri den tyske Romantiks ejendommelige Stil-Mysticisme. Det egenlige romantiske Udtryk tilstræber Uforstaaelighed, vil være uigennemtrængeligt for Forstanden, det vil sige for de Platte, de Oplyste.

Derfor ynder Romantiken alle direkte og indirekte Udtryk for det Vidunderlige. Saadanne Ord er: æventyrlig, beundringsværdig, evig; hemmelig, hemmelighedsfuld, hellig, himmelsk; selsom, fortryllende, gaadefuld; ubegribelig, umiddelbar, ubekendt; uendelig, usynlig, uudsigelig; underlig, forunderlig, vidunderlig, underfuld. — Under, Undren, Undersyn, Underværk, Undervirkning, Underblomst, Underkraft, Underbørn.*)

Digtets første Ord er *selsom*. Lykken er selsom:

> Selsomt er Lykkens Gaver rundt fordelt.

---

*) Smlgn Hermann Petrich: *Drei Kapitel vom romantischen Stil.*

Senere følger *Under.* Lykken er et Under:

Hvorefter Nattens Grubler flittig grunder,
Det finder han med Lethed ved et Under.

Lykken er *ubegribelig:*

Fast ubegribeligt ham Lykken gaar
Imøde, mens han sødt og sorgfrit blunder.

Lykken er *umiddelbar:*

Og deri Lykken netop jo bestaaer.
At den umiddelbar, ved skiulte Kræfter
Hen til sin elskte Genstand sikkert naaer.

Endnu en Gang *umiddelbar:*

Hvis ei umiddelbar din Lod er falden,
Da blier du for din Higen kun et Spil,
Da hielper ei din Forsken og din Kalden.

Aladdin er altsaa Lykkens Yndling, han kommer sovende til Lykken, finder den ved et Under, fordi den er forelsket i ham. Paa anden Maade vindes Lykken overhovedet ikke. Den opnaas ved Lampen, og vi véd det alle, at udadtil virker Lampen som en Almagt. Men hvad er den i sig selv?

Læser man Digtet *Stemmen fra Lampen,* faar man Svar og møder atter her Romantikens Grundtanker og Stikord. Lampen er det Inderste i Naturen:

Nu Skiebnen har en Lykkelig forundet
At trænge dybt udi Naturen ind.
Da først det store *Underværk* er fundet,
Naar Øiet blander sig med Biergets Skin.

Naar Intet længer Jordens Hersker blinder,
Da seer han *Undervirkning* rundt omkring,
En Aand til at udrette Alt han finder,
Og Harmonia skienker ham sin Ring.

Den fierner fra hans Hierte Angst og Krampe,
Den giør ham let og lykkelig og mild,
Mens *Helligdommenes* dybtfundne Lampe
Udretter Alting med sin *Himmelild.*

Underværk — Undervirkning — Helligdommene — Himmelilden: den tyskromantiske Mystiks almindelige Idékres og Gloseforraad.

Først den sidste Strofe, der kunstnerisk set er den sletteste, idet den indblander paa én Gang græske og nordiske Myter i det arabiske Æventyr, bringer noget større Klarhed ind i Mystiken:

En ny Prometheus atter vil forene
Det høie Lys med Mennesket i Dag.
En anden Odin giennem Biærgets Stene
Faar Drikken ved Gunlødes Favnetag.

Her forklares det altsaa, at Lampen, denne lykkebringende Almagt, er Lyset, er Prometheusgnisten, og i Overensstemmelse hermed hedder det i Epilogen, at den er

Den hemmelige Urkraft, Lyset selv,
Som virker Alt, hvad der er Liv og Lykke.

Her er da den dovne Gadedreng fra Ispahan bleven til en ny Prometheus; Lykkens Skødebarn udviklet til den store Lysbringer og Lysskikkelse. Ret passer dette endnu ikke paa den Aladdin, der staar for det danske Folks Bevidsthed. Men saa kommer de to sidste Linjer med deres pludselige og barokke Spring tilbage til den nordiske Oldtids mytiske Fantasier: en anden Odin faar Drikken, og Drikken er naturligvis Suttungs Mjød, med hvilken Digtergaven følger. Det hele er da Allegori: Aladdins Lampefund er et Sindbillede paa den geniale Digters Opdagen af sit Geni, hans Overtagen af alle sine Evner. Aladdin er da ikke blot Lykkens Yndling, men han er Geniet; eller rettere: Digtet hviler paa den Opfattelse af Geniet, at Geniet er den Lykkelige — én Side af Sagen; thi nogle af Verdens allerstørste Genier, Michelangelo f. Eks., var aldrig lykkelige, ikke engang tilfredse med deres Arbejd — fremdeles paa den Opfattelse, at Geniet fuldbringer Alt med Lethed, en halv Sandhed, som trænger til at fuldstændiggøres med Buffons dybe Ord, at Geniet er en lang Taalmodighed. Aladdin er endelig ikke Geniet i Almindelighed, ikke engang Kunstnernaturen i Almindelighed, men ganske særligt det digteriske Geni, nøjere det romantisk poetiske Geni, der er skildret som det eneste sande.

Lampen, denne lykkebringende Almagt, der nylig var Lyset, det er da, som Oehlenschläger siger i sit Levned, *Digterevnen,*

der satte ham i Besiddelse af Alverdens Skatte. Denne Evne synes da at opfattes som givende den sande Indsigt — Lampen er jo Naturens Helligdom — og Fantasien synes at skulle være det eneste anerkendte Lys.

I Modsætning hertil er Nureddin den grublende Forsker, den tunge Sfinks, der ikke kan følge den skønne Kimæres Flugt:

Mig givet blev med dyb skarpsindig Aand
At skue i Naturens Inderste,
Men det udvortes Redskab er jeg ikke.

Det udvortes Redskab er her som i *Guldhornene* «Naturens Søn», legemligt kraftig, varmblodig og klarøjet. Dog videre frem i Digtet skifter Nureddin Karakter; han forringes gradvis. Naar Ringens Aand i Anledning af Lampen siger:

En har det Ydre, som man kalder Lykke,
En har det Indre, som man kalder Aand,
Forenet er de Jordens største Smykke,

saa laa det nær at se Aladdin defineret fortrinsvis ved Lykken, Nureddin ved Aanden uden Lykke; men under Digtets Gang har Karaktererne forvandlet sig. Aladdin har Alt. Han er ikke blot Lykken, han er Kraften.

Mod denne Vanvid maa sig *Kraften* værne.

Aladdins Fjender er af dobbelt Art, Nureddin og Hindbad, og den første tegnes i Linierne:

Een tom, forfængelig, vil op sig kæmpe,
Med malmløs Flid, med nervesvækket Arm.

Han er bleven Pedanteriet; han er bleven Misundelsen: han er bleven den rene Nedrighed og Smaalighed, der pukker paa det Selverhvervede og hader den, der fødtes med en lykkelig Natur.

Saaledes maa ogsaa forstaas, hvad Købmanden siger til Nureddin om Aladdins Palads:

En bygger langsomt op og sammenskraber
Materialier fra alle Kanter,
Naar det er giort, saa gaar det med en Muren,
Og dog forhaster man sig ikke derfor,
Er Noget muret altfor galt, saa rives
Det ned igien . . . .

En anden løierlig, naragtig Karl
Blier født til Verden som en Spindelvæv [Edderkop]
Han haler alting af sig selv, og hviler
Ei, før den hele Bygning færdig staaer.
Og det er giort, mens en fornuftig Mand
Faaer tændt og røget ud sin Morgenpibe.

Dette er jo ikke andet end Oehlenschlägers faste Forestilling om Geniet, at dettes væsenlige Kendemærker er for det Første at have alt fra sig selv (og det i dette Digt, hvor han saa stærkt benytter sin Kilde), dernæst den Hurtighed, hvormed det arbejder, en ganske sikkert væsenlig, men dog altid underordnet Bestemmelse. Hvad Oehlenschläger imidlertid især vil have fastslaaet er Geniets Naivetet. Det er naivt, fordi alt Stort og Udmærket er det. Da den danske Digtekunst, som i den klassiske Tidsalder havde forsmaaet de nationale Erindringer og Myter, især ved ham vendte sig imod den nordiske Gudeverden, den nordiske Helte- og Riddertid, fremstillede han i disse Former med Forkærlighed Kraftens, helst den naive Krafts, Kamp mod List og snigende Kløgt. I sit Væsen var Kraften naiv. Thor er naiv. Geniet er naivt, fordi det er den højeste Kraft.

Og baade historisk og psykologisk interessant er den nye Betragtningsmaade af Menneskeverdenen og Menneskesjælen, der saaledes opstaar under Romantikens Indtrængen i Danmark.

I forrige Aarhundrede havde den gode Borger, den nyttige Statsborger været Idealet; selv Geniet, selv de største Digtere som Holberg og Ewald, kendte ingen højere Ros end den, at have været gode Borgere. Nu, da den danske Stat begynder at opløse sig, nu opstaar en ny og national Anskuelse af Geniet. Geniet bliver tænkt som isoleret Personlighed, udenfor Staten. Opfattelsen bliver paa en Gang dybere og mere overspændt. For Holberg havde Geniet været den djærve, sandhedskærlige og stridbare Skribent, saaledes som han optræder i *Det lykkelige Skibbrud* med alle sine Forfølgere omkring sig — en jævn, god borgerlig Opfattelse af Geniet og dets Fjender.

I Mellemtiden mellem Holberg og Oehlenschläger falder Goethes Optræden, og det første, vigtigste Parti af hans Mesterværk, *hans* Ord om Geniet, kaldet *Faust,* for lange Tider Menneskehedens vægtigste Ord derom. Faust er Geniet som Forskeraand, der vil kende og erkende Naturen og Mennesket, stræber efter en Viden, der er mere end Stykværk, altomfattende, universel,

efter en Livsfølelse saa vældig, at den aldrig kan tænke sig et Øjebliks Rast, og efter en Magt over Samtid og Fortid, der ingen Grænser fornemmer.

Det var en vanskelig, tilsyneladende umulig Opgave at skrive en Digtning om Geniet efter *Faust*. De senere Digtere har kun formaaet det ved at udvikle de skitserede Træk videre, ved, som Byron f. Eks., at uddybe og formørke det Kvalfulde og Nydelsessyge i Udtrykket, Verdenssmertens Træk. Men at vende fuldstændigt om, at give en helt ny, trodsigt naiv Definition paa Geniet, det var Oehlenschläger forbeholdt. Nej, siger Oehlenschläger, ikke den forskende, ikke den stræbende Aand er Geniet. Flid og Forsken, Stræben og Arbejd gør det ikke. Lykkens fødte Søn, hvem Geniets gode Gave er tilfaldet, ham tilfalder alle Livets gode Gaver uden Møje.

Og Faust fornedres. Han nedsættes til den blege, lærde Troldmand, der véd meget, men intet evner, og som, da han til Redskab vil bruge en smuk, stor, rødkindet Dreng, i ham snart finder sin Herre og Mester.

II.

Det Hele kan synes det letteste og vilkaarligste Fantasispil. Hvor langt er det fra at være det!

Livsanskuelsen grunder dybt i den europæiske Kultur og dybtnede i den tyske Romantik.

Vi kan hos Novalis og Steffens paavise Modertankerne til *Aladdin*, ja vi kan forfølge de Elementer, hvoraf de opstaar, endnu længere tilbage i den tyske Poesi og Filosofi.

Aladdin er Ønskets Poesi. Han er det Ønske, der er saa genialt, at Opfyldelsen er givet. Men allerede *Schiller* havde afsluttet sit Digt *Columbus* med de berømte Slutningslinjer:

Mit dem Genius steht die Natur im ewigen Bunde,
Was der eine verspricht, leistet die andre gewiss.

Ja selve Hovedtanken i *Aladdin* er udtalt i et andet Digt af Schiller, det som fører Titlen *Das Glück*. Her kaldes den Mand salig, hvem Guderne alt elskede før hans Fødsel. Stor, hedder det, kalder jeg den Mand, der former og danner sig selv; men Lykken kan ikke tvinges, og hvad Huldgudinderne

karrigt har negtet, kan stræbende Mod aldrig tilkæmpe sig. Alt det Højeste kommer frit ned fra Guderne. De elsker Ungdommens Lokkehoved. Gærne udkaarer de sig den Enfoldiges barnlige Sjæl, og i det beskedne Kar indeslutter de et guddommeligt Indhold.

Goethe udtrykte den samme Tanke med den overraskende Vending, at det at leve i Ideen vil sige at behandle det Umulige som om det var muligt.

Og i Overensstemmelse med dette Livssyn og denne Udtryksmaade stod *Fichtes* Lære om det verdensskabende og verdensbeherskende Jeg. Det stræbende Jegs indre Kraft var Indbildningskraft, og fra den *skabende* Indbildningskraft udgik efter hans Fremstilling Menneskeaandens hele Virksomhed.

Indtryk fra alle disse store Aander spores hos *Novalis.* For ham er Jegets egenlige Væsen det geniale Anlæg, og den sande Viden en Aabenbaring: Der gives en højere Ævne i os, kaldet Instinkt eller Geni, som gaar forud for alle aandelige Ytringsformer, og af hvilken disse kun er enkelte Virkemaader. Han forener Digterens Overbevisning om Geniets Ret og Magt med den fromme Vished om, at Troen kan flytte Bjærge (I *Aladdin* bygger og flytter Aanden dog kun Paladser). En af Novalis' Yndlingsforestillinger er den om Opdigtelsens undergørende Kraft. Den er Evnen til at nærværendegøre det ikke Nærværende: Den evige Fred er paa Veje til at virkeliggøres i det Øjeblik jeg tror den er virkeliggjort. Gud er til i det Øjeblik jeg tror paa ham. Hvis et Menneske pludselig troede, han var moralsk, vilde han ogsaa være det. — Det er ikke vanskeligt at finde det Gran af Sandhed, som ligger i dette Fantasteri, der af Novalis fik Navnet *magisk Idealisme.* Men netop dette Stikord passer paa Aladdin. Hans Idealisme er magisk. (Haym: *Die romantische Schule* S. 359.)

Lampen var i Aladdin paa den ene Side Digterevnen, paa den anden Side Kærnen i Naturen. Modsigelsen synes grel. Men for Novalis er Naturen intet andet end en sanseligt iagttagelig Indbildningskraft, og han definerer Fysiken som Læren om Fantasien. Saaledes bliver altsaa Digterevnen netop det samme som Kærnen i Naturen. Aladdin var fremdeles Ønskets Almagt. Men for Novalis havde netop Fichtes Lære om Jegets praktiske Overvinden af sine Skranker forvandlet sig til det tænkende eller troende eller ønskende Jegs ubetingede Almagt

over Omverdenen. Hans Roman *Heinrich von Ofterdingen* er fire Aar før Aladdin Poesiens Forherligelse. Og han formulerer først de Ideer, hvorover Aladdin er bygget: Den sande Poesi er Æventyrets Poesi. Al Poesi maa være æventyrlig; thi i det ægte Æventyr er Alt vidunderligt, hemmelighedsfuldt og dog sammenhængende.

I Forening med Novalis, men endnu stærkere og mere personligt paavirker *Steffens* Oehlenschläger. Steffens havde i 1798 gjort Schellings personlige Bekendtskab og var bleven hans afgjorte Tilhænger. Men den ildfulde og naive Nordmand optog den romantiske Aand i sin med en ungdommelig Begejstring, som fremgik af og bødede paa den Uselvstændighed, hvormed han som fremmed lod sig paavirke af den. Man har sagt det træffende Ord, at endnu før Læren var bleven gammel, foryngedes den i Steffens' Sind. Vi kan tilføje, at før den var bleven gammel hos ham, foryngedes den paany gennem ham i Oehlenschlägers.

Den bevægende Kraft hos Steffens er Troen paa, at vi har Nøglen til Naturens Hemmeligheder dybest inde i vor egen Aand: Mine Tanker er væsensbeslægtede med Naturtankerne. Derfor har Anelsen Ret til lange Strækninger igennem at kaste Lys over Forskningens Vej. Hvem Naturen undte at finde dens Harmoni i sig (hos Oehlenschläger: hvem Harmonia skænker sin Ring) han bærer en uendelig Verden i sit Indre og er Naturens indviede Præst.

Steffens havde et langt grundigere Naturstudium bag sig end Schelling og formaaede derved rent videnskabeligt at lære sin Lærer meget, men den digteriske Ild, hvormed han kastede sig ind i Naturfilosofien, bevirkede desuden, at den ny Filosofi gennem ham kom til at indvirke paa Digterne og befrugtede Poesien. Goethes Storhed havde ikke blot indgydt ham et Sværmeri for Manden, der forenede det geniale Blik paa Naturen med digterisk Geni, men havde bibragt ham den Overbevisning, at Goethe skyldte sin poetiske Begavelse sin øvrige Storhed. Han tilegnede Goethe sine *Bidrag til Jordens Naturhistorie* og til Goethe sigtede han med Slutningsordene i denne Bog, at den fuldendte Digter er den skabende Naturs Toppunkt — en Sætning der fører lige over i Aladdins Grundsyn.

Dog før Steffens gjorde Epoke i Oehlenschlägers Liv, havde han allerede paavirket en anden af Tidsalderens Digtere dybt.

Han har sat Spor efter sig i Tiecks Poesier. Adskilligt før Tieck lærte ham at kende, havde denne ganske vist paa romantisk Vis lagt menneskelige Stemninger ind i Træers og Buskes Fysiognomi, læst Følelsernes Udtryk i Skyernes og Bjærgenes Former, hørt Farverne klinge og set Nattergalens Toner flyde i Maanelysets Straaler. Men under Samlivet med Steffens i Jena forvandlede denne romantiske Leg med Naturen sig til mystisk Naturtydning. Steffens Indvirkning er utvivlsom i *Den tro Eckardt* og *Tannhäuser*. Den almindelige romantiske Grundtanke, at Naturen er synlig Aand, Aanden usynlig Natur, og den almindelig romantiske Grundforestilling, at Menneskesjælen genfinder sig selv i enhver Naturorganisme og Naturting, udpræges hos Tieck saaledes, at det er Vanviddet, i hvilket Mennesket mødes med Naturen.

Det er højst interessant som betegnende for to samtidige Digteres grundforskellige Anlæg, at da Tieck og Oehlenschläger kort efter hinanden kom under Steffens' Indflydelse, er det for Tieck Vanviddet, for Oehlenschläger den fuldendte, rødmossede Sundhed, som begrunder Menneskets hemmelighedsfulde Forbund med Naturen.

Kærnen i disse Tieckske Æventyr er den grufulde magiske Magt, med hvilken Venusbjærget virker. Hvad han med Liv og Styrke skildrer, er den af Naturtrolddommen fremkaldte Svimmelhed, som drager Mennesket ned i Dybet, hvor Aanderne huser og hvor Guld, Sølv og alle Metaller blinkende lokker. Steffens kendte af Erfaring slige Stemninger, og Tieck var betaget af de Samtaler, i hvilke Nordmanden, en ypperlig Fortæller, havde udmalt dem. Steffens medbragte til Tyskland det levende Indtryk, som kort Tid forinden Skuet af den norske Fjældverden havde gjort paa ham. Det var ham, plejede han at sige, som om Jordens Inderste havde aabnet ham sit hemmelighedsfulde Værksted. Han følte sig tilmode, som var den frugtbare Jord med dens Blomster og Skove kun et let og yndigt Tæppe, der skjulte uudgrundelige Skatte, og som om dette Tæppe her var trukket til Side for at han skulde drages ned i Dybet.

Tydeligst stemplet af Steffens er Tiecks *Runebjærget*, hvor de vilde, kløftede Bjærges Stemning er stillet i Modsætning til det skikkelige Slettelands, og hvor de brogede Blomsters Farver udgør Kontrasten til det kolde Metals røde Glans. (Haym: Anf. Værk 624—30).

Aladdin er skrevet i Vinteren 1804—5. Ikke et Brev, ikke en Billet, ikke en Notits synes at være opbevaret fra hele dette Aar, skønt Breve og Erindringer fra andre, langt ubetydeligere Perioder af Oehlenschlägers Liv foreligger i Hobetal. Digtets Tilblivelseshistorie lader sig altsaa ikke ligefrem forfølge. Dog saa meget véd vi, at det blev til under umiddelbar Paavirkning af Steffens. Og det véd vi, at umiddelbart før *Aladdin* skriver Oehlenschläger *Vaulundur,* dette helt forskelligartede Arbejde, nordisk, forfattet i gammeldags Sprog, i Oldtidsstil, med streng, kold, graalig Kolorit, mens *Aladdin* er et lyst og broget Billede fra Østerland med Samtidens Sprogtone.

Og dog er der Lighed: For Vaulundur som for Aladdin aabner Jorden sit Inderste; ogsaa ham skænker den sine Skatte, saa han bliver den største Rigdoms Herre. Hans Bjærggrotte svarer til Aladdins Hule. Man vil endog genfinde nogle af de ovenfor anførte Udtryk, som maler den underjordiske Hule, i denne Skildring af Grotten: «Indgangen til denne Buehvælving var bevoxet med unge Roser. Fra Væggen glimtede det rødeste Guld og mellem det allehaande andre Metaller. De purpurrødeste Rubiner besprængte Væggene og deriblandt allehaande Koraller og Krystaller af blegere og stærkere Farve.»

Den røde Karfunkel i Vaulundurs Grotte svarer til Lampen i Aladdins Hule; den er Ildens og Lysets Symbol. Som det i *Aladdin* hedder om Lampen: «den hemmelige Urkraft, Lyset selv,» saaledes hedder det her i Havfruesangen:

Hvad aldrig bortdøde, hvad aldrig forgaaer,
Er Luen hin røde, i sig den bestaaer,
I Alt den sig mænger, fra Solen nedkaldt,
Til Intet den trænger, nødvendig for Alt.

Det er da Steffens' norske Bjærgsyner, der fra Tiecks tyske *Runebjærg* over Vaulundurs norske Grotte strækker sig til Aladdins persiske Hule.

Men ogsaa Mesteren Schellings Tankeliv genfindes i *Aladdin*. Efter Bekendtskabet med Steffens var Schelling traadt i nær Berøring med Brødrene Schlegel. Han opdagede nu en Overensstemmelse mellem sin egen Stilling til de ældre erfaringsdyrkende Naturforskere og den nye Digtnings til Oplysningstidens Poeter og Kritikere, og under Indflydelse af den romantiske Aand i Jena foretog han en Svingning over mod Kunst og Poesi. Han taler nu

om Betydningen af den naturvidenskabelige Omvæltning, han har gennemført, ikke blot for Filosofien, men for *det Højeste og Sidste,* Poesien. Han deler, som man ser, Romantikernes Forgudelse af Ordets Kunst. Naturfilosofien, siger han nu, er ikke blot udsprungen af Poesien, men stræber tilbage mod Poesien som mod sin Kilde. Den viser sig endda kun som Middel til et Maal, og dette Formaal, det højeste og sidste, er Poesien. Det gjaldt for ham om at finde en ubetinget Harmoni mellem Nødvendighedens og Frihedens, det Ubevidstes og det Bevidstes Verden. Han fandt den i Kunstanskuelsen og Kunstfrembringelsen; thi i Geniets Virksomhed og denne Virksomheds Resultat gik det Bevidstløse og Bevidste i ét; Geniet var intet andet end den igennem Frihed virkende Natur. Kunsten var for Filosofen det Højeste, fordi den aabnede ham det Allerhelligste, gav ham Indblik i Helligdommen, hvor det, dèr var adskilt i Naturens og Historiens forskellige Verdener, brændte som i én Flamme — Lampens.

Naturen var for Schelling Aandens endnu bevidstløse Poesi. Kun som Helhed fremstillede Naturen det Uendelige; men hvert enkelt Kunstværk indeholdt det. Kunsten var da Filosofiens eneste sande, evige Udtryk og Vidnesbyrd. ‹Det er at vente,› hedder det i hans Værk, *Den transscendentale Idealismes System* (1800) ‹at, som Filosofien i sin Barndom udgik fra Poesien, saaledes vil den og med den alle Videnskaber, som lige saa mange skilte Strømme, atter flyde ud i Poesiens almindelige Ocean.›

Her er det som hørte man tydeligt Romantiken banke paa Videnskabens Dør og true med at sprænge Døren; ja det er, som saa' man den fremmanede Poesiens Aand overvælde den videnskabelige Erkendelses Aand.

Ser man nu fra denne Højde tilbage paa Aladdin og Nureddin, forstaar man bedre, hvorfor Nureddin i Digtningens Løb stedse bliver ringere, ubetydeligere.

Først er han Troldmanden, den altskuende, den store Mester, der øjner Lampen tusind Mile borte dybt i Jordens Skød; kun det udvortes Redskab er han ikke. Han staar da fra først af overfor Aladdin omtrent som Steffens overfor Oehlenschläger; han har alle Ideerne, som den anden ikke har; kun kan han ikke sætte dem paa Vers.

Saa forvandler han sig — altsom Steffens synker i Oehlen-

schlägers Øjne — bliver den marvløse Flid, den for al Malm blottede Misundelse, det sammenstykkende Pedanteri, indtil han ender med som Bejler at holde Foredrag for Gulnare om at han som Barn havde Orm og nu lider under en daarlig Mave. Saa endelig faar han sin Straf, idet Gulnare forgiver ham, og Aladdin siger ham hvasse Sandheder — «forgiftigt Kryb!» — under Dødskampen.

Hvad er Nureddins stigende Filisteri andet end Romantikens stigende Haan over den grublende Forsken, end Poesiens Selvforgudelse, Oehlenschlägers Overlegenhedsfølelse, og hvad er det, som aabenbarer sig i denne Dødsscene andet end det, vi hos Schelling allerede saa': Poesiens Aand, der overvælder og forgiver Erkendelsens Aand.

Forstaar man dette ret, saa indser man klart, hvorledes et Kunstværk af denne Rang bliver til.

Der staar han, denne Aladdin, med den straalende Lampe højt i sin Haand, som Indgangsskikkelse til Danmarks hele Aandsliv i dette Aarhundrede, lig en gigantisk Fyrtaarnstatue, der belyser Indløbet til en Havn.

Se paa ham, han sprudler af Liv og Ungdom, stor og smuk, brunøjet og stærk, med to spillende, mørke Soløjne — et idealiseret Portræt af den rødkindede, 25aarige Yngling, som digter ham og leder sit Blod over i hans Aarer.

Den varme Stemning, i hvilken han er undfanget, det er den, i hviken den geniale Yngling for første Gang under Hjertets mægtige Svulmen siger til sig selv: «Ja, jeg er det; jeg føler, at jeg er det, som Menneskene kalder et Geni.» Det er den Stemning, i hvilken han udstrækker sin Haand og føler Magten i denne Haand, som vuggede den Æventyrets usynlige Lampe, føler, at han i denne Lampe har Aanden, der ikke behøver møjsomt og pedantisk at slide, men er den Aand, som uimodstaaelig overvinder alle Hindringer, og for hvem Alt, hvad han fordrer af den, falder let.

Aladdin, det er den Stemning, i hvilken denne Yngling, taknemmelig og overmodig, føler, at han er den højtbegunstigede og fornemmer Geniet som Lykke.

Naturligvis krystalliserede mange Elementer sig i Oehlenschlägers Forestilling om Geniet. Han havde jo oplevet, hvorledes den korsikanske Artilleri-Løjtnant efter faa Aars Forløb som i et Æventyrs Flugt stod der som verdensbeherskende Kejser. Han

saa' flere af Napoleons Marschaller variere Lykkeskæbnens store Heltedigtning. Æventyret var i hans Levetid blevet Virkelighed. I 1804 var Napoleon bleven udraabt til Kejser; i Vinteren 1804—5 skriver Oehlenschläger *Aladdin.* Dog de væsenlige Træk til sin Helt tog han ikke fra noget fremmed Aasyn. Hans sande Forbillede var han selv. Ikke Napoleons saa strengt arbejdende Genius skyldte han denne Forestilling om den strenge Flids Værdiløsbed. Sin egen, saa særegent anlagte Genialitet skyldte han sin Idé om Geniet overhovedet.

Ganske saaledes, saa pludseligt, saa mirakuløst som Aladdin finder sin Lampe, var jo han efter den døgnlange Samtale med den fra Europa tilbagevendte Steffens bleven overrasket og overvældet af sin digteriske Evne. Og ikke i stille, langsom Udvikling, men pludseligt, som under et tropisk Foraar, var hans Poesi skudt i Vejret, havde fuldstændigt fornyet det danske Sprog, tilført det friske Safter, givet det ny Gang og ny Klang, havde generobret den tabte Oldtid og indvarslet en stærk, nordisk Renæssance — og som denne Poesi spændte Bro bortover Rationalismens Tid tilbage til den hedenske Tidsalder og Myteverden, saaledes skulde den snart henrive hele Norden, holde Norge fast i det Øjeblik, da Politiken skilte det fra Danmark, ja vinde Danmark Sverig, Fjenden, saa fuldstændigt, at dette Sverig tilsidst kronede Oehlenschläger til Aandskonge med den Tegnérske Krans.

Ud fra Anelsen om disse Triumfer, ud fra denne stormende Selvfølelse gaar han da til sit Værk. Han griber Æventyret fra *Tusind og én Nat,* det, han allerede havde læst som Barn paa sin Skammel, følger det Linje for Linje, Ord for Ord, Træk for Træk, lægger kun hist og her lidt til, digter kun hist og her lidt om, men det er nok til, at han selv med hele sit Væsen udbreder sig i Stoffet og gennemtrænger det.

Og ikke blot han selv, hans egen Aand, gennemtrænger besjælende dette Stof. Indtryk fra Goethes *Faust,* Forudsætninger fra Tiecks *Octavianus,* Fichtes Lære om det verdenssættende Jeg, Novalis' magiske Idealisme, hans og Schlegelernes Forguden af Fantasien, Steffens' Naturindtryk af de norske Fjældes og den underjordiske Verdens Poesi, Tiecks første Bearbejdelser af disse Indtryk, endelig Schellings hele Genilære og Kunstforherligelse, hans Grundtanke, der fører til Poesiens Ombringen af Videnskaben, alt dette afspejler sig i dette Digt, der er saa simpelt,

at det kan more Børn, og hvor alt det Fremmede er blevet fordansket.

Saa dybe Rødder har *Aladdin* i hele Nordeuropas, hele Samtidens Kultur, i Poesien, Kritiken, Metafysiken, Naturvidenskaben dengang.

Saa dybe Rødder har alle udmærkede Aandsværker i Verden.

Og netop saa dybe, saa vidtforgrenede Rødder har den aandelige Bevægelse, der afløsende Romantiken først optraadte her i Danmark i Begyndelsen af Halvfjerdserne og som nu omspænder ogsaa Norge og Sverig.

III.

Vil man faa det fulde Indtryk af *Aladdins* digteriske Værd, behøver man da kun at sammenligne Digtet med Æventyret som ligger til Grund. Vil man i Enkelthederne studere Oehlenschlägers digteriske Fremgangsmaade og Menneskevæsen, maa man ligeledes vende tilbage til hans Tildigtninger og de Ændringer, han foretager med sit Stof. I Almindelighed kan man sige, at disse gaar ud paa at sløjfe det Hæslige, tilføje det Komiske, udfolde alle interessante Motiver, udhæve det Værdige, indflette lyriske Partier, der giver Stoffet Sving, og udsmykke med overnaturlige Væsener, Aander og Nymfer i Tidens romantiske Stil. En Hovedstræben er endelig den at give Æventyret, saavidt det lod sig gøre, et vist Præg af den i Danmark gængse, godlidende Fromhed, og over det at kaste et Skær af anerkendt Moral og protestantisk Religiøsitet.

Aander og Nymfer, er som sagt indførte. Bjærgpigerne, der nærmer sig den sovende Aladdin er nette og virker godt; Skønhed og Styrke fremtræder, skønt kun Personliggørelser, plastisk gennem de dristigt malende, baade kraftige og fine Vers, der er lagt dem i Munden; kun Zefyr og Lymfa er flove og forstyrrende. Saa er der de byggende Aander, hvis Ordskifte udgør et mægtigt og uforglemmeligt Mellemspil, endelig Nureddins Spøgelse, Manden i den skarlagenrøde Dragt, i hvis Optræden der er en imponerende Fantasi.

Det hæslige er sløjfet. I Æventyret hensætter Lampens Aand Saladin, efter at han er løftet fra Brudelejet, paa et ildelugtende Sted; hos Oehlenschläger staar han opstillet paa Altanen.

I Æventyret har Prinsessen intet imod denne Bejler: hos Oehlenschläger afskyr hun ham.

Interessante Motiver er udførte. Kilden har kun to Linjer om Aladdins Vanvid efter at han har mistet Gulnare. Der staar: «Thi han gik fra Dør til Dør uden at vide hvad han selv gjorde, spurgte alle dem, han mødte, om de ikke havde set hans Palæ.» Oehlenschläger har deraf taget Anledning til en Række af de allerypperligste Scener, han overhovedet har frembragt, saaledes Besøget i Morgianes Hus og den dybe Scene, i hvilken Aladdin spørger Oldingen, hvor mange Dage der er tilbage af fyrretyve, naar der allerede er gaaet ni og tredive. Det er gribende, fordi Læseren føler, hvor tungt det er at udføre den simple Operation, naar det er Livet, hvorom det gælder. Iblandt de talrige, uforlignelige lyriske Stykker hører nogle af de bedste til dette Parti. Der er Edderkoppens klassisk-mægtige Ord til Aladdin i Fængslet, Repliken: *Betragt mit svage Spind!* Oehlenschläger har aldrig gjort noget i Stilen simplere og større. Der er den sindssyge Aladdins Vuggesang paa sin Moders Grav, *Visselulle nu, Barnlil!* Der glimter noget Shakespearesk, skønt blødere og mere anlagt paa det Rørende, frem i denne Vanviddets Poesi, hvor Lyden af Hyldefløjten, paa hvilken Aladdin spiller for den døde Moder, klinger «som en vildsom Nattevind i de vaade Vintergrene.»

Paa sine Steder er det fremdeles lykkedes Oehlenschläger at give Handlingen og Landskabet en østerlandsk Kolorit, som ganske fattes i den forfranskede Tekstbog, han har for sig. Fremfor alt er her at anføre Digtet *Den arabiske Ørk*, et Maaneskinslandskab med den gennem en Sandørken dragende Karavane, som er et lille Mesterværk i sin Art.

Lige op til dette Østerlandske staar nu det Kjøbenhavnske i Morgianes Figur. Denne Figur er Oehlenschlägers Skabning, overordenlig ved den kække Blanding af Lavtkomisk og Rørende, der aldrig findes saadan hos Holberg, end mindre hos Wessel. Yderlinjerne var givne: Angesten overfor Lampens Aand og Omridset af Scenerne med Soliman, med Aladdin og med Urtekræmmeren. Tilføjet er den ikke ret naturlige Scene, hvor Morgiane antager Aladdin for Statue og det vittige Replikskifte med Urtekræmmeren:

Forlanger I den bedste Olie?
Nej,
Ifald jeg turde bede Eder om
Den sletteste. Men det maa være noget,
Som der er godt.

Denne Komik er enestaaende hos Oehlenschläger, fordi den er saa fin, saa fri for den ulykkelige Smøren paa, som skamskænder det lige forudgangne *Freias Alter* og som Digteren straks vendte tilbage til i den tyske Omkalfatring af *Aladdin*.

Han nævner selv — i Fortalen til den tyske *Aladdin* — Shakespeares *Storm og Sommernatsdrøm* samt Gozzis dramatiske Æventyr som sine Forbilleder i det Komiske. Paa dette Punkt er han dog helt original. Derimod er der andre Steder i *Aladdin*, hvor man tydeligt sporer et Forbillede hos Shakespeare, som netop paa dette Tidspunkt gennem A. W. Schlegels dygtige Oversættelse begyndte at øve sit Herredømme over Romantikerne. Det er det af Schlegel først udgivne *Romeo og Julie*, som for nogle Bifigurers Vedkommende har paavirket *Aladdin*. Gulnares Amme er en afbleget Kopi af Julies djærve Amme, og den forsultne Apoteker, hvem Aladdin fratvinger Giften, er en fri Efterligning af den ikke mindre forsultne Apoteker, hos hvem Romeo køber sin Gift. Er Ammen hos Oehlenschläger ringere end hos Shakespeare, saa er til Gengæld Apotekeren morsommere og opfattet med en høj Humor. Udødelig er Vendingen:

Gaa hen for mig og henret hvem I vil,
Naar I kun sparer mig, min Hustru og
Min lille Hassan med de skieve Ben.

Denne Oehlenschlägers Humor er særligt dansk. Hvor den er fri og kraftig som her, har den det Præg, som senere Marstrand giver sine humoristisk opfattede Figurer af Folkelivet; hvor den er blødere, som i den gamle Sultans Skikkelse (‹Nu render han i Slobrok og i Tøfler, og glemmer hele Keiserværdigheden›) giver den det Grundrids, hvorefter H. C. Andersen former sine gamle Konger i Slobrok med Kronen paa Hovedet og Rigsæblet under Armen.

Hvor Behandlingen er i Fabelens Æventyr-Aand, dèr er den fortræffelig. Hvor den bliver spidsborgerlig moralsk eller religiøs, sakker Digteren af. Og jo mere Digtet skrider frem, des borger

ligere bliver Oehlenschläger, indtil han i den tyske Bearbejdelse ødelægger Værket fra Grunden af med dydig Følsomhed.

Han tager fra Æventyret den snedige Jøde, der narrer Aladdin ved Indkøbet af Sølvfadene. Han tager ogsaa den skikkelige Guldsmed, der giver ham langt mere. Men medens denne brave Mand naturligvis i den arabiske Fortælling er en Rettroende, en Muhamedaner, gør Oehlensshläger ham i Strid med den Heles Aand til en Kristen, og tildigter den Grimace, at Jøden af Ærgrelse over at Sølvfadet undslipper ham, beslutter at begaa Selvmord. Ja ikke nok dermed. Han lader ham træde af med denne fjælebodskomiske Replik:

Jeg hænger mig, men først vil jeg gaa hen
I næste Kristenbod og stjæle Strikken.

Dette er ganske vist yderst satanisk tænkt, men lidet menneskeligt og lidet sandsynligt.

Oehlenschläger forefinder i sin Kilde det Træk, at Aladdin, da Gulnare er bleven baaret ind i hans Kammer, anbringer et Sværd paa Lejet mellem hende og sig. Dette er mere ærbart og sindbilledligt end egenlig virksomt og naturligt. Imidlertid optager han det, tiltalt af Ridderaanden deri.

Oehlenschläger havde allerede fra først af lagt alt for megen Moralitet ind i Scenen, hvor Nureddin forgives. Gulnare siger sentimentalt om Stjærnerne:

Det glæder mig hver Gang jeg ser dem funkle
Som bedre Blomster i en bedre Have,
De vinke mig med deres milde Blik
Som smaa, uskyldige, lysklædte Engle
Fra Jorden saligt op til Paradis
[senere Tilføjelse:]
Og de tilgive mig Nødværget her.

Heiberg bemærker rigtigt, at den moralske Idé nu og da fremtræder i et altfor reflekteret Lys i *Aladdin:* Saaledes her. Saaledes, hvor Lampens og Ringens Aander, der burde være neutrale Magter som Elektricitet eller Damp, ligegyldige Redskaber for den menneskelige Vilje, ja som paa sine Steder udtrykkeligt erklærer, at de ikke tænker, men kun lyder, selv optræder som moralske Væsener, lægger Sorg for Dagen over en Befaling af Nureddin, glødende Harme og derpaa følgende ned-

ladende Overbærenhed for Dagen ligeoverfor et Bud af Aladdin. Derved taber de deres overnaturlige Størrelse og neddrages til det Menneskelige, bliver brave Fyre, Biedermeyere.

I samme Aand indfører Oehlenschläger den Æventyret fremmede Tanke, at Aladdin og Gulnare for at sone Drabet paa Nureddin foretager en Pilgrimsgang til Mekka. Ja han falder i den Grad ud af Stilen, at han lader Aladdin, som foreslaar Farten, sige:

Men hverken Ringens eller Lampens Aander
Skal gøre os vor Reise magelig,
Som fromme Pilegrimme vil vi drage
Og dele med de andre lige Kaar.

Og denne Totalafholdenhed fra Lampens og Ringens Aander bliver, alt som Oehlenschläger arbejder sig stedse mere bort fra Æventyrets naive Oprindelighed, en Slags Pligt for Aladdin i alle vanskelige og vigtige Tilfælde. Han er, da han æsker Hindbad til Tvekamp efter dennes mislykkede Snigmordsforsøg, romantisk-ridderlig nok til at sætte Lampen midt imellem dem og udlove den — altsaa ogsaa Gulnare, Paladset og hele Resten — som Præmie til Sejerherren. Og paa Udraabet: Hvad vover du? svarer han med moralsk-teologisk Begejstring: Sandhed mod Løgn, det Gode mod det Onde!

«Saaledes taler Basedow til sine Børn» siger Heiberg om en lignende Vending hos Oehlenschläger.

Kort sagt, Aladdin er her bleven den rene Godmand; han er som Aanderne bleven biedermanniseret. Han forsmaar endog den Fordel, som det udgør hans Liv at besidde, og stiller Alt i en Guddoms Haand, der intet har med Aander i Lamper og Ringe at gøre. Han tyer ikke mere til Lykken, men til Retten. Men *Lykke* — det er den naturlige Livsbetragtning, *Ret* — det er i ét Ord den moralske. Hvad har Lykkens Søn med Retten at gøre! Kun ved en Udvisken af Digtets ejendommelige Grundpræg er det lykkedes at ombytte Lykkens og Geniets Idé med Sandhedens og det Godes. Retten er det Godes udvortes Aabenbarelse i et Samfund. Men Aladdin hører ikke hjemme i et Samfund. Selve denne Ophoben af moralske Fortrin paa Aladdin er rigtignok paa en vis Maade i den Tidsalders Aand, for hvilken Aladdin blev den poetiske Bibel; thi den, der var Kejser i Ønskets og Fantasteriets vidtstrakte Riger, han var i Danmark lange Tider

igennem faktisk — i Politiken f. Eks. — betragtet som Indbegrebet af al Sandhed og al Ret. Men dog er det et Brud paa Digtets Idé, at det ender som Digtet om det Godes Sejer over det Onde, Rettens over Uret. Thi Ret, det er hvad ethvert Menneske kan have, helst skal have, ja bør have. Lykke, det er den sjældne Begunstigelse. Hvad er Aladdin andet end Undtagelsen fra Livets almindelige Lov og Regel! Digtet om ham burde da begynde og slutte som Digtet om den store Undtagelse.

IV.

Hvis en Kunstner, arbejdende med Kraft, i Løbet af kort Tid frembringer Værker af ulige Værd, saa beror denne Frembringelsernes forskellige Værdi paa den større eller ringere Overensstemmelse mellem Kunstnerens Personlighed og det Stof, han har taget for sig. Ikke i ethvert Stof kan han finde Anvendelse for al sin Evne. *Aladdins* høje Rang blandt Oehlenschlägers Ungdomsværker beror, som allerede antydet, naturligvis især paa den Bekvemhed, med hvilken han i Hovedpersonen kunde legemliggøre Hovedtræk af sit Væsen som Yngling.

Ja han var Aladdin, stort Barn og stor Aand som han var. Tilfælles med Aladdin havde han Mangelen af Udviklingsmulighed. Han er straks alt, hvad han bliver. Hverken *St. Hansaften-Spil* eller *Aladdin* eller *Hakon Jarl* har han nogensinde overtruffet. Og han var ikke endnu ret gammel, da han med Forundring og Smerte fornam, at Tiden, Udviklingen, Ungdommen var løbet fra ham.

Der gives i *Aladdin* en gribende Scene. Efter at Nureddin har tilranet sig Lampen og bortført Paladset og Gulnare til Afrika, har Aladdin, styrtet, tilintetgjort, først dødsdømt saa benaadet under Skarpretterens Sværd, opnaaet en Frist til at skaffe Sultanen den mistede Datter tilbage. Ulykken har forvirret hans Forstand. Sindssyg gaar han ind i den døde Morgianes Hytte, og griber efter Sømmet, hvor i gamle Dage den underfulde Lampe plejede at hænge, og tror, han atter har den i sin Haand.

Han træder ud af Hytten og en haanende Pøbelsværm samler sig omkring ham. Han truer den med Lampen, udtaler, at han kun behøver at gnide den for at faa Oprejsning og Hævn,

tror at se Aanden for sig, befaler den at bringe Paladset tilbage og tilraaber Sværmen:

> Tag jer i Agt, nu kommer Slottet straks,
> Staa det i Vejen ej, det knuser Jer!

En stor Skoggerlatter følger.

Det blev hans egen Skæbne. Han troede i sin modnere Alder endnu bestandig at have Lampen i sin Haand og byde over Aanden, og begreb ikke, hvorfor den kaade Ungdom ikke troede ham paa hans Ord. En Nemesis ramte ham, som den skulde ramme hele hans Generation, ja man kan sige hele Folket.

Thi i denne Oehlenschlägerske Opfattelse af Genialiteten spejler sig Samtidens Opfattelse og dens Væsen, ja en hel Side af Folkekarakteren. Folket havde fra tidlig Tid af sat sin Lid fremfor alt til det Naive. Naiv er allerede den første, ejendommelige Helt i den danske Sagnhistorie, Uffe hin Spage, der har nogle Træk af Aladdin, en Yngling, der (analogt med Russernes søvnige Ilia fra Murom) bliver opfattet og behandlet som flegmatisk Dumrian til den Dag, da han i dobbelt Tvekamp bliver Landets Redningsmand. En særegen national Naivetet præger ogsaa næsten alle de mest fremragende blandt Oehlenschlägers Samtidige. Landet havde en aandelig Blomstringstid, og det vakte i hine Dage med Rette Opsigt i Europa, at et saa lille Land, dengang tilmed nylig ved Tabet af Norge indskrænket til en Tredjedel af sit Omraade, frembragte en hel Pleiade af vidtberømte Aander, Mænd som Thorvaldsen, H. C. Ørsted, H. C. Andersen. De har alle Stænk af det Aladdinsagtige: det barnligt Simple i Optræden og Holdning, det Pludselige, Overraskende i Udfoldelsen af deres Genialitet, og den forholdsvis ringe Udviklingsevne.

Tag Ørsted, som dog netop er en forskende Aand og hverken Digter eller Kunstner, Ørsted, der som Opdager af Elektromagnetismen — en Magt, der snart udrettede større Ting end Ringens fantastiske Aand — skulde synes saa fjern fra de Tilfældigheder, paa hvilke Aladdins Held beror; han gør sin Opdagelse ved et heldigt Tilfælde, formaar ikke videnskabeligt at bringe det Ringeste ud deraf, men maa overlade Andre at gøre den teoretisk og praktisk frugtbringende.

Selv i Politiken, hvor det Aladdinsagtige mindst hører hen, møder vi det hos adskillige ledende Mænd. Man kunde nævne

Orla Lehmann, der en kort Tid i Fyrrerne vel var den berømteste Danske. Smuk, veltalende, Alles Yndling, bliver han endnu ung Folkefører og Minister; Aladdinspræget er over ham. Men at regne med Kendsgerninger har han aldrig lært. Beregningens Punktérgriffel har han saa godt som Digterne forsmaaet. Han er og bliver det elskværdige, forkælede, beundrede, begavede, veltalende Lykkens Barn, Fantasten, der har troet at kunne drømme og tale de politiske Hindringer bort, til han i 1864 oplever alle sine Forhaabningers Undergang og i 1870 Sammenstyrtningen af sine sidste Illusioner.

Se Glimt af denne skæbnesvangre og falske Kontrast mellem Geni og Videnskab, Aand og Virkelighedssans hos Landets største Tænker og hos Landets mest fremragende Opdrager, hos Kierkegaard og Grundtvig. Hos Kierkegaard, der overhovedet ikke anerkender Videnskabens Værd og der sætter sin Stolthed i at arbejde med den i *Aladdin* priste underfulde Hast; han er den Enkelte, der ikke har noget tilfælles med de Andres Arbejde, den Benaadede, hvem Tankerne tilflyder strømmevis. Hos Grundtvig, der vil meddele Bonden Aand gennem Tydning af gamle Sagn og Legender; det kedsomme, regelbundne Arbejd tillægges der kun ringe Værdi; Aanden kommer og virker uden det.

Se saa det hele danske Folk, saaledes udviklet, vant til at tænke saa højt og stort om sig selv; svulmende af Selvfølelse efter den sejerrige Udgang af den treaarige Kamp om Slesvig, der fantastisk blev opfattet som en Sejr af halvanden Million Mennesker over fyrretyve Millioner. De tretten Aar imellem de to slesvigske Krige gaar hen i en Drøm om Lykke og Kraft. Sorgløs som Aladdin selv, i his Billede man saa længe havde spejlet sig, saa' den danske Nation ikke den truende Fare.

Tyskland vurderede man ikke højt og forstod man ikke. Hvor skulde Aladdin kunne begribe Faust! Han saa' ham jo kun i den hæslige, lærde Troldmand Nureddins Skikkelse. Tyskeren havde ikke de højeste Aandsevner, ikke Geniets sejerbringende Evne. — Hvorfor ikke? Fordi han stræbte og sled, skrev og læste altfor meget, bestandig samlede Materialer, men ikke var Bygmester, mindst en Bygmester som Aladdin. Han havde Lærdom, Beregning, han sad inde med sin Forskens og Granskenings Resultater. Men det var ikke paa Sligt, det kom an. Alt det var af ringe Værd i Sammenligning med det, som manglede

ham: den barnlige og geniale Simpelhed, der løser alle Vanskeligheder ved Instinktets Indgivelse; Grundvæsenets hemmelighedsfulde og af alle gode Magter understøttede Kraft, denne Kraft, som kun boede i de nordiske Folk, urokkelig som Nordstjærnen, mægtigt straalende som Nordlyset, ja der i Grunden som Aladdins Lampe var *den hemmelige Urkraft, Lyset selv,* som efter den Grundtvigske Tro ved dette Folk skulde bredes over Jorden.

Og saa var det, at det Utrolige, Ufattelige skete. Den nordiske Tapperhed, den hellige og geniale Enfold blev overvunden af vidtrækkende Tændnaalsgeværer, af artilleristiske og taktiske Beregninger. Man havde (som Aladdin) vovet «Sandhed mod Løgn, det Gode mod det Onde,» og Nureddin havde sejret; den kolde Kløgt havde overvundet det danske Folks Genius; den smaalige Beregning havde sejret over frie Mænds sorgløse Mod.

V.

Men medens saaledes i Danmark Aladdinstanken hos Oehlenschläger beviste sin Dybde som rammende Tidsalderens nationale Type og tillige sin Ensidighed og Svaghed i Livets Virkelighed, blev den paa norsk Grund to Gange genoptaget og behandlet af Norges største Dramatiker.

Første Gang i *Kongs-Emnerne.* Her møder vi Aladdin- og Nureddin-Naturerne, varierede som Tronkræverne Hakon og Skule. Den første har Retten, derfor Fortrøstningen; Lykken, derfor Sejren; den anden der, interessant som han er, bliver Stykkets Hovedperson, er den ærgerrige Grubler, fortæret i indvortes Kamp og Mistillid, der har Evner og Adkomster nok til at være Konge, men mangler noget vist Uhaandgribeligt, der først giver alt det Andet Værd, mangler Lampen. Han, Nureddinsnaturen, er et Kongshoved, Hakon er den hele Konge.

Skønt Hakon ikke er kløgtigere end Bispen, ikke djærvere end Skule, er han dog den største Mand. Thi, forklarer Bispen, den lykkeligste Mand er den største Mand. Den lykkeligste er det, som gør de største Gerninger; han avler Tanker, han selv ikke fatter, peger paa den Vej, han ikke selv véd, hvor bærer hen, men som han dog gaar og maa gaa, til han hører Folket skrige i Glæde og erfarer, at han har gjort et Storværk.

Det er Hakons Lod. Alt trives for ham, Alt, hvad han

netop trænger til, sker. Han er i dette Punkt en ren *Aladdin*. Men han er ikke blot Lykkens sejersæle Yndling som hin; han har ikke blot som Aladdin Opkomlingens Ret, men Retten som nedarvet, Fødsels-Retten: «Den største Lykke er den at have Retten.» Og med en langt dybere Misundelse end Nureddins fylder det Spørgsmaal Skules Sjæl, med hvad Ret Hakon fik Retten og ikke han? Det er, som jeg en Gang har udtrykt det, et Attentat paa at komme bagved det Retslige, et Forsøg paa at falde det i Ryggen, dræbe det bagfra. — Svaret lyder, at Hakon fik Retten med den dybere Ret, at han har Kongstanken, den hidtil uhørte. Det er Hemmeligheden ved den Magt, han udøver over Aanderne. Men da Hakon meddeler Skule Tanken, fatter denne i sin Fortvivlelse den Plan at bemægtige sig Hakons Idé og sætte den i Værk. Det er Nureddin, som stjæler Aladdins Lampe. Han kæmper og til sin egen Forbauselse sejrer han i første Træfning; men efter selve Sejren skælver han under Indtrykket og vover næppe at tro paa Muligheden. Det er Nureddin, som staar der med rystende Knæ, tabende Lampen af Hænde, just i det Øjeblik, da Aanden viser sig og har lydt ham blindt.

Og mere endnu: Ogsaa i *Kongs-Emnerne* er det, som i *Aladdin*, inderst inde ikke om en Kamp i den udvortes Verden men om Poesi, om Digterværd og Digterlod, at der er Tale. Kong Skule spørger Skjalden, hvad Gave han trænger til for at blive Konge, og Jatgeir svarer: «Ikke Tvivlens, for da spurgte I ikke saa. Han spørger paany med de samme Ord, og Svaret lyder: «Herre, I er jo Konge.» Da siger Kong Skule de mærkelige Ord: «Tror du til enhver Tid saa vist, at du er Skjald?»

Denne Replik vender tydeligt nok hele Forholdet om, saa Sagen forvandler sig til Billede paa det, der netop skulde være Billede paa Sagen. Forholdet mellem to Medbejlere til Kongetronen bliver et Billede paa Forholdet mellem to Medbejlere til Digterkronen, som dette Forhold dengang kunde opfattes, og man føler som en smertelig Bekendelse i hin sidst anførte Linje: Tror du til enhver Tid saa vist, at du er Skjald?

I dette Drama er Nureddinsnaturen kommet til langt større Ære end hos Oehlenschläger. Staar end Hakon med Sejrens Palmer i Hænderne, saa er Skule langt mere fængslende og gør paa Læseren det dybere Indtryk.

Men har Henrik Ibsen her ligesom bygget videre paa den

sjælelige Grundmodsætning i Oehlenschlägers gamle Æventyrspil, saa har han nogle Aar senere leveret et fuldstændigt Modstykke til det.

Den polære Modsætning til *Aladdin* hedder *Per Gynt.* Som Aladdin er Fantasivirksomhedens Forgudelse, er Per Gynt en Krigserklæring imod den. For Oehlenschläger er Fantasilivet det højeste, for Ibsen det farligste og sikrest nedværdigende af alt. Indbildningskraften er Aladdins Lykke og volder hans Geni; den er Per Gynts Ulykke og foraarsager hans Usselhed. Den selvsamme Magt, der for Oehlenschläger er Sandheden og Livet, er for Ibsen Løgnen, der gaar udenom Livet.

Den unge Aladdins Forhold til Morgiane er varieret i Per Gynts Forhold til hans Moder. Ogsaa Per har Storhedsdrømme, der møder Moderens Tvivl. Og Per lyver ikke ligefrem; han fantaserer. Han ser sig, saasnart han lukker Øjnene, som Triumfator, ridende, som Aladdin, forrest paa den guldskoede Hest med det store Følge efter sig — «Kejser Per Gynt og hans tusinde Svende.»

Han indbilder sig halvvejs at kunne hekse, at kunne mane Aander som Aladdin; han møder Skoggerlatter som Aladdin, naar han taler om sine Trylle-Evner, og det lykkes ham endda, som Aladdin, at besejre Moderens Vantro: hun bliver som Morgiane tilsidst begejstret for Sønnen; hun har Øjeblikke, hvor hun tror, han kan ride gennem Luften paa Bukke.

Ogsaa her bygger Helten et pragtfuldt Hus: «Gjildt skal det bygges, Taarn og Fløj skal der være paa Tagryggen . . . . Fremmede Folk skal undres paa, hvad det er, som skinner langt borti Aasen.» Kun at alt dette er Indbildning, Indbildning eller Løgn. Ingen Ringens Aand bærer denne Per igennem Luften; ingen Lampens Aand bygger ham noget Palads; og naar ogsaa han bliver Østerlænding, forenet med en Araberinde og hyldet som Sultan eller Profet, saa er alt dette kun som Vrængbilled, som blodig Karikatur af Aladdins Forhold til Gulnare og Hylding som Sultan. Thi medens Aladdin er *Digteren* i Datidens triumfatoriske Mening af dette Ord, er Per Gynt fra først til sidst det, han hører udsige, hvor han spørger til sit Eftermæle i Hjemmet: en vederstyggelig Digter.

At Ibsen under Udarbejdelsen af Per Gynt nogensinde skulde have havt Aladdin bevidst i sin Tanke, forekommer mig ganske usandsynligt. Men den Lighed, der glimter frem i Forholdet

mellem Sønnen og Moderen, giver sig beslægtede Udslag. I begge Digtninge er jo Helten en Enkes eneste Søn og Moderen en komiskrørende Person. I Aladdin ser vi Sønnen, afsindig af Fortvivlelse, sidde ved Moderens Grav og i sin Indbildning vugge og synge hende i Søvn som et lille Barn. Saaledes synger Per Gynt sin døende Moder i Søvn, fortællende hende smukke Historier, som Børn gærne hører dem før de sover ind. Kun at Aladdins Vanvid er skønt og at Situationen her har Digterens fulde Medfølelse, medens der hos Ibsen er en skærende Ironi over Løgnen og Fantasteriet, der omspænder den stakkels Aase selv i Døden. Paa Per Gynt kan man maale, hvor langt i Slutningen af Tredserne Slægten var kommen bort fra Aladdin; thi det samme, som i Aladdin er den skønne Drøm, er i Per Gynt det lede Fantasteri.

Aladdin er Glæden over Livet, det vil sige den Udkaarnes Glæde over sit Liv som Undtagelse; men for andre end Lykkens Yndlinge er dette et nedslaaende Digt. Thi hvad kan i Grunden være mere bedrøveligt end denne Lære om Værdiløsheden af alle dem, om hvem det i *Aladdin* hedder:

Hvo nu ej fødtes under Stjærnen blid,
Hvo kun fik ringe Held og sparsom Evne,
Fremvirket kun til Massen for sin Tid . . . .

Oehlenschläger rettede senere *Massen* til *Stoffet*. Ligemeget: for dem, der kun er Masse eller Stof, er dette Livsglædens Digt lidet trøsteligt. I den tyske Aladdin sammenlignes disse Mennesker med Morianer, der forgæves søger at vaske sig hvide:

Doch waschen sich und reiben sich die Mohren
Und toben gegen Schicksal, Gott und Leben,
Weil sie nicht so wie Jene sind geboren.

Saa frugtesløs er den Geniløses Stræben efter at udmærke sig.

Medens vor hele nyere Poesi har en Art opdragende Grundpræg, er Aladdin da kun forsaavidt et Mængden optugtende Værk som det lærer dette ene: Respekt for Geni, en i og for sig fortræffelig Lære. Men man taler saa meget om farlige Bøger, saadanne, som det er betænkeligt at give Ungdommen i Haanden. *Aladdin* er en for Ungdommen ingenlunde ufarlig Bog. Det er en Bog, som er fortræffelig for Voksne, men som kan

gøre Drenge stor Skade og som har gjort det. Thi Manden véd i Reglen, at han ikke er den store Undtagelse, men Drengen haaber endnu at blive det, og mens han læser Digtet, tror han. at han er det. Og saa inddrikker han da Forestillingen om en Verden, i hvilken Alt lykkes den Ligeglade, der kun vover tilgavns at ønske, en Verden, i hvilke Skatte vindes, Hindringer bortryddes, Lykken erobres, Triumfer opnaas, uden Møje, uden Arbejd, uden Kamp og uden Indsigt.

I dette Land, hvor Arbejdets Evangelium aldrig har været prædiket med Kraft, har *Aladdin* prædiket Geniets Evangelium. og Frugten har været den, at der næppe gives noget Land i Verden, hvor der findes saa mange indbildte Genier som i Danmark. Imellem Femten- og Tyveaars-Alderen tror hver anden arbejdssky Dreng her i Landet, at han er et Geni. Det er en Arv fra Romantikens Tid.

Men paa det hele Folks Historie i Aarhundredets Løb har — dybere endnu end alt berørt — Virkningen kunnet spores af den Daab, den Dukkert, som Folket i Aarhundredets første Aar fik i *Aladdins*-Romantiken. Lampen er, hedder det, Lyset selv. Den kommer til den Begunstigede, «imens han sødt og liffigt blunder.» For det hele Folk er Lyset nærmest Frihedens Lys. og det danske Folk kom som *Aladdin* (i 1849) sovende til sin Lykke, sit Lys, sin Frihed, sin Forfatning.

Hvorledes passer *Aladdin* paa sin Skat? Ynkværdigt, utroligt slet. Istedenfor at bevare den utilgængeligt, uangribeligt, stiller han den simpelthen, naar han gaar ud, bag en Statue oppe i Salen. Og saa byttes da den gamle Kobberlampe bort for en ny. Stort bedre passede Folket ikke paa sin Skat. Da i 1866 Nureddin kom og tilbød en ny — Forfatning for en gammel, udleverede Folket den gamle. Og *Aladdin* bliver ikke klogere af Skade, faar ikke mere Virkelighedssans af Erfaring. Da første Gang det store Tab er lidt og udjævnet, da Hindbad, som er endnu værre. kommer for paany at berøve *Aladdin* Lampen, giver han den atter ud af sin Haand, stiller den paa Gulvet imellem sig og ham, og glemmer, stærk i Troen paa sin Ret, forud at sikre sig Magten.

Alladdins Lykke er bedre end hans Forstand — han er jo Undtagelsen, men sandelig, *Aladdin* er en farlig Bog at give et Folks Ungdom i Hænde. Thi det at give frivilligt Afkald paa den Magt, man har havt til at sikre sig sin Ret, det, ikke i Tide

at stille Magt bag Retten, det er den værste Letsindighed, et Folk kan begaa.

VI

Man vinder et Indblik i Oehlenschlägers besynderlige Udviklingsgang ved at sammenligne *Aladdin* i dens første tyske Skikkelse med den danske.

I det Øjeblik, da Oehlenschläger skrider til Oversættelsen og Omarbejdelsen af sin *Aladdin* paa Tysk, skifter hans Sprogtone paa den forunderligste Maade Karakter. Ikke blot at hvad han paa Dansk besad af Sikkerhed og Ynde forlader ham, men han mister al Stil, alt ejendommeligt og selvstændigt Herredømme over Sproget.

Han kunde lidet Tysk. Vel lægger han et for en Udlænding ualmindeligt Kendskab til Sproget for Dagen; men han *kan* ikke Tysk; han gør undertiden de groveste Fejl: Ved en Indledningsbemærkning om at han med Vilje ikke har overholdt det muhamedanske Kostyme, forraader han, at han tror, *Schürze* (Forklæde) betyder Skørt. Han siger *dicker Magen* (tyk Mave) for *dicker Bauch*.

Interessantere er det imidlertid, at han ikke blot paa Tysk er adskilligt mere højttravende end paa Dansk, men at han har levet sig ind i Datidens tyske Romantikeres hele Mundart og anvender den, selv hvor den danske Tekst ingen Anledning giver til det, og endda paa dette Tidspunkt, da han i sit Sind har sagt sig løs fra Førerne i Tyskland.

Man véd, hvilket Misbrug den tyske Romantik drev med Ædelstenene og deres Poesi. De unyttige og dog saa efterstræbte og attraaede Ædelstene var Romantikerne en Protest mod Nyttelæren, et Bevis paa at det Ædleste og Glansfuldeste var til ingen Nytte og dog af umaadelig Værdi. Særligt var den røde Karfunkel yndet som hos Middelalderens Mystikere. Baggesen gav jo den hele tyske Romantik Spottenavnet *Karfunkelpoesi.* I *Vaulundurs Saga* er Karfunklen da ogsaa Heltens Mærke. Hvor nu *Aladdin* nærmer sig Hulens Indre og den danske Tekst har:

> Alt rasler Bjærgets Dør, din Hængsel,
> Og alt betrædes nu din Sti.

sætter Oehlenschläger paa Tysk:

Schon höre ich des Helden Tritte,
Er naht sich dem Karfunkelhain.

Karfunkellunden er nu bleven Hulens ærkeromantiske Navn.

Lærerigt er det, at denne Oversættelse af *Aladdin* fuldførte Oehlenschläger i Aaret 1807 i Paris, boende i et Værelse højt oppe paa en syvende Sal overfor Tuilerierne med Udsigt til Caroussel-Pladsen, hvor han tit saa' Napoleon holde Revue over sin Garde, uden at modtage ringeste Indtryk af Omgivelserne, ganske tillukket for hele den Verden, han havde omkring sig. Det var det Aar, da Napoleon ved Freden i Tilsit og Forbundet med Alexander omtrent havde virkeliggjort sin Idé om et Verdensherredømme; han havde indlemmet Halvdelen af Prøjsen i sit Rige og blev næsten overalt i sin Kamp mod Regenterne af Folkene hilset som deres Befrier fra en forældet Verdenstilstand og som Revolutionens store Arvtager og Testamentfuldbyrder. Under disse Verdensforhold var det, at den danske Digter sad paa sit Tagkammer i Paris, følende ganske som en Tysk for Tyskerne, blot nedsunket i Novalis's og Tieck's, i Schlegelernes og Steffens's Verden, afvekslende fortabt i deres Skrifter og fejdende imod dem, uden andet Forhold til Frankrig end det, hvori han kom ved en eller anden lidenskabsløs Udskejelse.

Han underkastede under Oversættelsen *Aladdin* en hel Omstøbning, gav den en tysk-romantisk Gendøber-Daab.

Efter den romantiske Æstetik var jo Fantasi Livskilden. Saa lidt som der for Romantiken var Tale om tro Opfattelse og Gengivelse af den ydre Verden, saa lidet stræbte den mod en harmonisk Samvirken af Forstand og Følelse med Fantasien. Romantiken udrev Fantasien af dens organiske Sammenhæng med Sjælens andre Virksomheder og erklærede den for den eneste retmæssige Repræsentant for Digtekunstens Rige.

Den løsrev Fantasien fra Forstanden; Tænkningens Love blev ikke blot ophævede ved en højere digterisk Forestillingsfølge, men der erklæredes dem Krig. I Steden for Aarsagssammenhæng traadte i den halvt overnaturlige Verden Tilfældighed og Lune. — Den løsrev dernæst Fantasien fra Følelsen. Den poetiske Anskuelses Livssandhed, hvorom kun Følelsen forvisser, blev af forsvindende Betydning for en Aandsretning, der flyede enhver Berøring med det virkelige Liv.

Men nu indtraadte den Nemesis, at Forstanden, som ikke

mere turde føre Tilsyn med Fantasien, gjorde sig gældende ved Siden af den som den Eftertanke, der stadigt var paa sin Post for at uddrive Forstanden, og at Følelsen, som ikke mere var bestemmende for en Fantasi, der tumlede sig i Stemninger, virkede paa egen Haand som afskrækkende Føleri.

I de faa Aar, der er gaaede hen, siden Oehlenschläger fuldendte *Aladdin* paa Dansk, er han begyndt at gruble over denne sin Digtning; det vil sige, hans Forstand er begyndt at tumle dermed som med færdigt Stof. Ogsaa hans Følelse har frigjort sig paa udigterisk Maade. Han ser med Fjærnhedens Overlegenhed ned paa sin første Ungdoms Indskydelse. Han har løsrevet sig fra Steffens. Rahbek er ham nu en bedre Kunstkender end Steffens, og idet hans Følelse ophører at være Steffensk, bliver den Rahbeksk.

Meget, som Oehlenschläger troskyldigt havde taget op fra Æventyret, synes ham nu at fordre Begrundelse. Hans Forstand, der nu løfter sig op over Stoffet, spørger f. Eks., hvorledes det gaar til, at Nureddin to Gange glemmer, han har givet Aladdin Ringen? Og hvorfor tænker heller ikke Aladdin nogensinde paa den Ring? Den Forstand, der spørger saaledes, er den almindelige, fornuftdyrkende Forstand. Men Forstanden er desuden særligt romantisk og spørger ogsaa anderledes. Den romantiske Forstand er en Genganger fra Middelalderen. Den spørger, som Mennesket i fjærne, overtroiske Tider spurgte. Den moderne Forstand spørger efter *Aarsag*, den romantiske efter *Betydning*. Naar i gamle Dage et Portræt af en eller anden kær Slægtning eller Ven faldt ned fra Væggen, saa spurgte man ikke som vi efter Aarsagen: Var Sømmet rustent? eller Snoren for svag? Man spurgte: Hvad betyder det? Hvad sker ham nu? Er han i Fare eller dør han? Snart romantisk, snart rationalistisk spørger Oehlenschläger sig selv: Hvad betyder det Hele? Hvad er dets Mening? Hvad vil Hulen med Skattene sige? Er den der endnu ved Digtets Slutning? Genser *Aladdin* den aldrig? Og hvad er Lampen? *Aladdin* har et Par Gange givet Afkald paa den. Behøver han den nu, da han staar ved sine Ønskers Maal? Har han Brug for den? Burde han ikke give den tilbage? — Og nu Lampens og Ringens Aander! Hvad er i Grunden Forskellen paa dem? En Gradsforskel eller en Væsensforskel? Den ene kan kun flytte *Aladdin* selv, den anden kan tillige flytte Slottet. Er Forskellen kun den mellem større og ringere Bærekraft? I Shake-

speares *Stormen*, der ganske fjernt har foresvævet Oehlenschläger, er der en helt anden Forskel paa de Væsener, som ikke tilhører Menneskeverdenen. Ariel er Luftaanden, Caliban legemliggør det grove Jordstof; man er, uden at de nogensinde begrebsbestemmes, aldrig i Tvivl om deres Væsens Beskaffenhed; men her? Oehlenschläger grubler og kommer til det Resultat: Ringen er «den i sig tilbageløbende Ordenens og Besindighedens Slange» (i den danske *Aladdin:* Og Harmonia skænker dig sin Ring), og Forskellen mellem Aanderne er, som han siger, men uden at gøre Læseren det fatteligt, denne: Lampens eller Eksistensens Aand er Rummets; Ringens er Tidens eller Bevægelsens, Bevidsthedens Aand.

Det viser sig her meget tydeligt, at saa snart Romantikerens Forstand begynder at ville klare hine Fantasiforestillinger, gør den dem kun mindre anskuelige og svækker Troen paa dem. Lampens Aand, som flytter Paladset, skal være det hvilende Rum; Ringens Aand er Tid, Bevægelse og tillige Bevidsthed, desuden Orden og Besindighed, alt for meget af det Gode. For at forklare den Virksomhed, der udøves af Ringens Aand, lader Oehlenschläger nu Nureddin, hvor han opdager, at Aladdin er undsluppen fra Hulen, fremmane en Vandaand. Denne udspørger han, hvorledes det har været muligt, at han selv i sin Tid glemte hin Ring, han havde betroet Aladdin. Aanden svarer i kønne Vers, der klinger halvvejs som A. W. Schlegels og halvt som Tiecks:

Die kleine goldne Schlange.
Die Edelsteine schmücken
Wie Knoten auf dem Rücken
Herrlich mit Roth und Grün,
Die kleine goldne Schlange
Ist vor dem Wasser bange,
Ist keine Wasserschlange.

Nureddin.
Ist keine Wasserschlange?

Der Geist.
Es ist ihr da zu kalt,
Zu wüst die Wellen schäumen,
Sie flieht das blosse Träumen,
Sie liebet die Gestalt.

Og Aanden forklarer, at den søger Ophold, hvor ikke Indbildning og ørkesløs, sygelig Længsel hersker; den elsker Naturen.

Sie liebet die Natur.

Nureddin.
Und hab' ich nicht Natur?

Der Geist.
Sie ist nicht rein und pur,
Sie kennt nicht ihre Schranken,
Sie ist ein krankes Wanken,
Sie ist ein Schäumen blos
Im Meere bildungslos.

Aanden skildrer altsaa nærmest Nureddin som en ægte tysk Romantiker, sygeligt overstrømmende, et formløst Hav af Længsler. Her fejder Oehlenschläger mod Steffens og Schlegelerne. Nureddins Sjæleliv er uplastisk. Derfor har Ringens Aand forladt ham.

Sie liebet die Gestalt.

Nureddin.
Und hab' ich nicht Gestalt?

Der Geist.
Du suchst nur durch Gewalt
Die Schranken zu durchbrechen
Und weiter dich zu strecken,
Erkennest nicht den Ring,
Die Gränze jedem Ding;
Die kleine goldne Schlange
Ist selbst ja nur der Ring.

Nureddin udbryder: Jeg vil dog sejre, jeg vil finde Lampen, og har jeg først Lampen, saa faar jeg let Ringen. — Aanden svarer: Med Ring tager man Lampe, men ikke med Lampe Ring. — Det klinger filosofisk nok. Der er, som man ser, her et Tilløb til et Tankehele, et Forsøg paa at bringe formel logisk Sammenhæng ind i denne Fantasiverden, fra hvilken den virkelige Aarsagssammenhæng er udelukket. Herved vindes f. Eks. dette: der bliver en Slags Mening i, at Ringens Aand holder Aladdin tilbage fra at drukne sig; thi «den lille gyldne Slange» er jo bange for Vandet.

Naar nu blot ikke den slemme romantiske Ironi, hin Lære om at Digteren viser sin sande Overlegenhed ved hvert Øjeblik selv at slaa sit Kunstværks Illusion ihjel, straks havde tilintetgjort det Opbyggede; thi da Aanden er forsvunden, siger Nureddmed en Vending, der minder om Tiecks Parodieren af Romantikens Modstandere:

Ein philosophscher Geist! will nämlich sagen [vil sige, Danisme]
Die dümmste Bestie, die auf Erden lebt,
Kommt mir mit idealschen Träumereien,
Will Metaphysik mit der Physik mengen;
Das lass ich gelten; aber, was ganz toll ist,
Moral und Sittlichkeit. Zum Teufel, Herr,
Was hat Moral und Sittlichkeit in der
Naturphilosophie zu thun? Moral
In der Magie! Ein Magiker moralisch!
Die Kunst, um welche unsre Eltern sich
Dem Teufel mit dem eignen Blut verschrieben,
Soll selbst moralisch jetzt getrieben werden.

Nureddin har Ret i disse sidste Klager. Oehlenschläger er selv bleven Spidsborgeren, der fordrer Moral af en Magiker. Men iøvrigt er dette Nureddins Jeronimus-Udfald mod dem, der vil blande Metafysik ind i Fysiken et indirekte Forsvar for Schelling og Steffens; thi netop dette var de ældre Naturvidenskabsmænds Anklage mod dem. Men saavel dette som den Bemærkning, at man i den kristne Middelalder forskrev sig til Fanden med sit Blod, virker unægteligt i Østerlænderen Nureddins Mund og paa dette Sted, hvor det er saa lidt paa sin Plads, lige saa forstyrrende som det i sig selv er smagløst.

Og naar det saa endda stod i Forstandssammenhæng med det Øvrige. Men nej! Nys saa vi Nureddin betegnet som den naturløse, uplastiske Aand, der er lutter Attraa og Længsel, omtrent som Eigil i Vaulundur, gennem hvem der jo sigtedes til Schack Staffeldt. Men længer hen synes Oehlenschläger at have glemt dette Træk og gør pludseligt Nureddin til en Aand af den stik modsatte Art, gør ham til en Repræsentant for den pedantiske, gammelfranske Kunstsmag, der afskyr den tyske Romantik, ja endog ringeagter Shakespeare som regelløs og uædel.

Den formentlig moralske Skønhed i Scenen mellem Aladdin og Gulnare, da denne er bleven baaret ind i hans Kammer, har Oehlenschläger nu fundet Behag i at udtvære. Da Aladdin og Gulnare er faldne i Søvn, følger paa Tysk en hel Monolog af Uskyldighedens Genius. Stedet lyder:

Aladdin og Guldnare ligger sovende i Brudesengen. Det dragne Sværd imellem dem.

Uskyldighedens Fe

sidder smilende ved Lejet og betragter dem ved Skinnet af deres Diamantkrone:

Seh ich auf der Erde Unschuld, Tugend,
 Muss ich weinen;
Aber süss sind meine Thränen.
Nein, du bist kein eitles Wähnen,
 Bei den Kleinen
Nicht allein zu finden, Tugend!
Blühst im Alter, blühest in der Jugend.

. . . .

Schlafet meine lieben, guten Kinder!
 Gott begleit' euch!
Reich seid Ihr in eurem Herzen,
Bei der Liebe Himmels-Kerzen
 Süss erfreut euch!
Glücklick werden meine Kinder,
Wenn Ihr immer mehr mich liebt — nie minder!

Jeg kender ikke i den hele Verdensliteratur hos en Digter af saa høj en Rang noget dummere og mere parodisk.

I Scenen mellem Gulnare og Nureddin før Giftdrabet er Gulnare bleven underkastet den borgerligt moralske Omdannelse, hvilken Alting underkastes, alt som i Oehlenschlägers Følemaade Rahbek fortrænger Steffens. Da Nureddin har udtalt sig mod Ungdomsovermodet, svarer den persiske Prinsesse, der pludseligt viser sig som en med tysk Huslighed udrustet smaaborgerlig Husmoder, skemtefuldt, at hun som Kvinde kun forstaar sig paa Køkkensager:

Ich bin ein Weib, ich kann nicht spekuliren,
Verstehe mich blos nur (!) auf Küchensachen.
Selbst in der Küche aber kocht bisweilen
Der Topf ganz über, weil da Feuer viel ist,
So könnt' es auch vielleicht den Menschen gehen.

I den videre Samtale forraader hun fremdeles stor Indsigt i Madlavningens Hemmeligheder. Nureddin svarer saa ikke blot, at Sammenligningen halter, Verden er intet Køkken; men han angriber Lignelsen som uædel, og uden Overgang stempler han den som *arabisk*, hvad i denne Sammenhæng øjensynlig vil sige engelsk-tysk. Saa blander han, for ret at aabenbare sig som Voltairianer, Fransk i sin Tale.

Wie abgeschmackt! unedel! Ganz in den
Arabischen Manieren, *bien arabe!*
Bist eine Perserin und kannst im Munde
Dergleichen pöbelhaften Bilder führen . . .

Den stadige Udeladen af Stedordet minder om Stilen i P. P.s Søromaner, naar Tordenskjold siger: «Takker, takker. Lover ærligt at tordne for Svenskernes Øren.» Gulnare bemærker, at det Billede, hun har brugt, synes hende træffende. Hertil svarer Nureddin:

Ein Bild muss nobel sein . . . . :
Erinnre mich bei der Gelegenheit
Dass ich bei einem Araber gelesen,
Wo selbst ein Königsgeist zu seinem Sohn spricht:
«Wenn ich dir alles sagte, würde dir
Das Haar auf deinem Kopf zu Berge stehn
So wie die Stachel eines Stachelschweines.»
Ha, *bien arabe!* beim Himmel, *bien arabe!*

Det manglede kun at Nureddin har læst Shakespeare, angriber Aandens Sprogbrug i *Hamlet* som plat, og anfører Schlegels Oversættelse.

Og dette er endda kun en af Ytringsformerne for det Misbrug, Oehlenschläger her driver med Æventyrformens Redebonhed til at optage alt Muligt, selv det Fornuftstridigste.

I en Scene mellem en Bygmester og en Kunstner er den hensynsløse Kasten mellem hinanden af Steds- og Tidsforhold fuldt saa vild. Kunstneren, der skal bidrage til Udsmykningen af Aladdins Palads, optræder her som taabelig Romantiker. Han medbringer Gulnares Statue i Pæretræ, hvilket Stof han sætter over Marmor som organisk, og i to Eksemplarer for det Tilfælde at det ene skulde komme noget til; iøvrigt ligner ingen af dem. Saa bedømmer han et af Malerierne i Paladset med disse Ord, der skal ramme Nazarenernes Malemaade og de Tieck-Schlegelske Lærdomme:

Ein Bild von gutem, edlem Ton
Muss eine gewisse Moderation,
Muss eine gewisse Steifheit zeigen,
Muss ahndungsvoll in sich selber schweigen,
Muss gleichsam so ein Schmachten beachten,
Ein anderweltliches, göttliches Trachten;
Die Farben müssen wie Töne klingen,
Die Züge müssen wie Thaten springen,
Muss werden nach Regel und mit Geschick
Gleichsam eine poetische Farbenmusik.

Og paa Spørgsmaalet, hvorfra han har denne Visdom, svarer han: Fra et Skrift ved Navn *Asia,* hvad øjensynligt er en kummerlig Hentydning til Friedrich Schlegels *Europa.*

I andre Scener viser Nureddin og Aladdin sig lige stive i den græske Mytologi. Da Nureddin rejser fra Afrika, sammenligner han sig med *Jason,* der drager bort efter det gyldne Skind. Da Aladdin vil begaa Selvmord siger han: hvad spørger Naturen efter Skyld og Uskyld; den grumme *Kronos* avler kun Børn for selv at sluge dem. Saa filosofisk er Oehlenschläger her bleven, at han for at forklare Muligheden af de Repliker, han lægger Aladdin, ja selv Sindbad i Munden, maa lade dem have læst Filosofi og kende Filosofer. I Steden for de faa danske Ord til Vandet før Selvmordsforsøget har *Aladdin* her en lang Udvikling, hvori forekommer:

Ich habe mir
Von einem *Philosophen* sagen lassen.
Wie Wasser unentschiednes Chos ist
Woraus sich alle Weltgestalten bilden.

Og for at forklare Tilbøjeligheden til filosofisk Vrøvleri hos Hofskomageren har Oehlenschläger været nødt til at lægge følgende slette Vers i hans Mund:

In meinem Hause
Wohnt ein *Philosophus,* der für den Kopf sorgt,
Er hat mir jüngst ein Freibillet gegeben
Zu den Vorlesungen o. s. v.

En yndet Art Angreb i Tiecks og Datidens øvrige romantiske Digtninge var som bekendt Udfaldene mod Oplysningen. Der er hist og her Spor deraf i den danske *Aladdin,* saaledes i Lommetyvens Bemærkning om den som Fatime forklædte Hindbads Prædiken; men her er dette Træk som pligtskyldigt romantisk ganske anderledes fremtrædende. Da Nureddins-Spøgelset har forladt Hindbad, begynder Sindbad i den tyske Tekst at jamre over Overtroen, som har bragt Fatime til at besvime, og tilstaar samtidigt ligefuldt, at han ikke selv ganske kan jage den paa Flugt: ved højlys Dag i menneskefyldte Gader er han kæk nok, men om Natten i mørke Skove mindre kæphøj — Romantikernes, hos os Hauchs, stadige Bevisgrund.

Dog ogsaa paa dette Punkt kommer den Forstand, der ifølge Romantikens Forbandelse skal uddrive Forstanden, Oehlenschläger paa tværs, og midt i Digtet tales der med Hensyn til Overtro, som taltes der ikke af oversanselige Væsener midt i en Vidunderverden, men som prædikedes der for moderne Dannede af en Forstandstroende. Saaledes siger *Uskyldigheden* om Hindbad:

Er treibt die eitle Kunst
Die von dem Bruder er gelernt, punktiret
Das will nur sagen: tappt nach Aberglauben
Und Willkür in der dumpfen Seele, nach
Dem Glück, dem Schicksal in der Zeitlichkeit. [Danisme.]

Meningsløsheden er her saa stor, at den næsten bringer den skrækkelige Sprogform i Glemme.

Blandt de mange nye Spørgsmaal, som under Omarbejdelsen rejste sig for Oehlenschläger, var ogsaa dette: Hvorfra faar Hindbad det Indfald at foreslaa Rokæggets Ophængelse i Paladsets Loft? og han svarer med dette lidet heldige Paafund: *Uskyldigheden* udpønser dette Middel for at Hævnen kan træffe Hindbad. Men saa er Digteren ved ny Overvejen kommen i Tanke om, at det i Grunden ikke ligger for *Uskyldigheden* at udtænke slige listige Anslag, og for at bøde herpaa lægger han da Feen den Bemærkning i Munden, at kun for at frelse Aladdin fra Morderhaand

hab ich hier
In meinem schlichten Herzen, *ohne Falsch*
Und List sonst, diesen Anschlag ausgedacht.

Den ængstelige Forstandsbegrundelse fører her ud over al sund Forstand.

Og alt som Forstanden nu tumler med det æventyrlige Stof, vil den ikke nøjes med at begrunde og forklare; den vil retfærdiggøre. Den grubler ikke mindre over de Følelser end over de Handlinger, der én Gang er nedlagte i Digtet. Saaledes synes Oehlenschläger at have plaget sig med det Spørgsmaal, om det nu ogsaa var berettiget, at Aladdin, hvor han køber Giften, altsaa i Anledning af et højst alvorligt Anliggende, fortaber sig i Løjer og Spas som han gør, og har til Retfærdiggørelse lagt sin Helt disse dydsirede Ord i Munden:

Nothwendigkeit gebietet mir die düstre
Gift-Urne in Tribut zu setzen; weil
Es aber die Nothwendigkeit gebietet,
Weil's *für* die Tugend ist, *wider* das Laster,
Soll Spass und Laune [Danisme] wie Musik im Kriege
Das Traurige der That jetzt übertäuben.

En rastløs Iver er overhovedet paa dette Tidspunkt kommen over Oehlenschläger for at forsvare og retfærdiggøre Nureddins Drab. Det er som lod den nu vaagnede onde Filister-Samvittighed i hans Bryst ham ikke komme til Ro efter dette Mord. Det er ham øjensynligt en Torn i Kødet, at hans Helt har begaaet noget, der i den Grad strider mod det borgerlige Samfunds Love.

Først forsvarer Ammen dette Drab:

Was ist's denn, einen Zaubrer todt zu schlagen?

Overmaade kristeligt tænkt og stemmende med Christian den Femtes Danske Lov VI, 1, 9, men lidt underligt her, hvor dog heller ikke Aladdin kan siges ganske fri for at trolde.

Ammen fremhæver videre overfor Gulnare de rent menneskelige Grunde, der taler for Drabets Nødvendighed.

Sag, soll er deiner Ehre dich berauben,
Willst du Aladdin schmählich sterben sehen
Und soll vor Gram dein alter Vater sterben?

Tilsidst holder saa Aladdin en rørende Dommedagstale til Nureddin, da denne allerede sidder med Giften i Koppen. Han er særligt følsom ved Tanken om, hvad han selv har udstaaet:

O betet
Zu Gott, dass er im letzten Augenblick
Euch eure Sünde noch vergeb'! Ihr habt
Mich viel beleidigt. War ein armer Knabe,
Ich hatte nur mein junges, frisches Leben,
Sonst nichts in dieser grossen Welt.

. . . .

Aus Gram ist meine alte Mutter weinend
Ins Grab gesunken. Jetzt wollt' Ihr die Unschuld
Ermorden, alter Sünder? mich hinrichten?

. . . .

Nicht ich, die ewige Gerechtigkeit
Hat euch erschlagen, betet, sterbt mit Reue!

Den hykkelsk-sentimentale Tone minder her levende om Zacharias Werner.

Dog ikke blot selve Handlingen, men Maaden hvorpaa den sættes i Værk skal i den ny Bearbejdelse aabenbare Aladdins Dyd og Fromhed. I den gamle Tekst drager han sin Drenge-Kaftan paa for som et Syn fra gamle Dage at forfærde Nureddin. Ikke saaledes her, hvor alt er Ædelmod. Her sker det Samme i religiøst-menneskekærligt Øjemed.

> Ich will vor ihm in dieser Tracht erscheinen,
> Damit er seiner Sünde sich erinnert,
> Und wenigstens mit Reue, ohne Wuth
> Das wüste Leben endigt.

Hvad der leder Aladdin er altsaa den blotte Omsorg for, at Nureddin ikke skal risikere at komme i Helvede — hvor Oehlenschläger rigtignok ikke kan bare sig for at sætte ham alligevel.

Da Aladdin er i Fængsel, synger han en Slags kristelig Psalme:

> Soll ich bang vor meinem Tode zittern?
> Nein, ich zittre nicht vor meinem Tod.
> . . . .
> Gott hat mir Unsterblichkeit gegeben
>   Weil er selbst unsterblich ist
> Und mein bestes, reinstes Leben
>   Ganz mit ihm verbunden ist,
> Gott hat mir Unsterblichkeit gegeben.

I den danske Tekst lader Aladdin sig villigt binde for Øjnene; han ønsker Klædet bundet saa stramt, at intet Lysglimt kan gaa derigennem og atter drage Tanken hen til Livet; men dette er nu ikke helteagtigt og bravkarlsagtigt nok. Derfor omvendt paa Tysk:

> Ich muss ein Tuch dir um die Augen binden.
>
> *Aladdin.*
> Das brauchst du nicht. Lass frei die Augen offen,
> Dass d'raus die ew'ge Seele fliegen kann,
> Ich fürchte nicht das Licht. Thu deine Pflicht!

Pinligst virker det næsten at se, at ogsaa Morgianes Karakter er spillet over i det følsomt Højtidelige. Paa to Steder kom-

mer Aladdin tilbage til, hvor meget Morgiane har slidt for hans Skyld:

Friede mit deiner Seele, alte Mutter!
Einfältig warst du, aber gut und treu,
Hast alles gern gethan, was du nur konntest,
Für mich des Nachts gesponnen, dass des Tags
Ich essen konnte.

Det er den rene Kotzebuiade, der her klinger ind i den romantiske Concert. Paa samme Vis spaar Aladdin senere i Morgianes Hytte, at hun vil komme igen som Husnisse og sidde og spinde efter Døden:

Einst war es eine Frau,
Die für den Sohn die Haut sich von den Fingern
Ganz abgesponnen — zur Belohnung hat er
Sie todt geschlagen.

Dog værst er paa det første Sted Fortsættelsen:

Ach, ich habe dich
Wenig als Sohn erfreut. Du glaubtest immer
Das sich das Glück in Unglück enden sollte [Danisme]
S'ist eingetroffen. Leidende Prophetin!

Her er da Morgianes godlidende Skikkelse tilsidst forvandlet til en lidende Profetinde.

Ja selv Alferne er grebne af denne Dydssvindel. De gaar op i kirkelig Rørthed og tænker ikke mere hverken paa Blomsterkalke eller Morgendug, men paa Dyden. Da Fatime er død og Alferne kommer, giver de sig uden Forberedelse til at synge en Psalme og ingen anden end Brorsons gamle Bearbejdelse: Hvo véd, hvor nær mig er min Ende! Den var oprindeligt tysk, men Oehlenschläger har tilbageoversat den i et grueligt Sprog:

Wer weiss, wie nah mir ist mein Ende!
Sehr hurtig geht die kurze Zeit.
Nur alles leiten seine Hände,
Der über Zeit und Sterblichkeit.
Das Leben kommt, das Leben fliegt.
Nur Tugend bleibt und Tugend siegt.

Hvorpaa *Forraadnelsen* (Die Verwesung) dukker frem og med dæmpet Stemme foredrager et lignende Kvad.

Som Eksempel paa Smaatræk, der i samme Stil fordærver de i den danske Tekst ypperste Scener, kan nævnes det, at Aladdin her som sindssyg spørger Oldingen, der trækker Dagene fra for ham, om han har Børn. Svaret lyder: ‹En Søn.› Hertil siger Aladdin: ‹Jeg vilde ønske, det var en Datter. Sønner er farlige, vil ikke blive ved den fredelige og stille Arne, vover sig ud paa Livsstrømmen, hvor det stormer og bruser. Og mange er druknede.› Oldingen:

Da hat Natur ein schönes Werk vernichtet.

Til den grove Smøren paa i det Rørende svarer en lige saa plump Smøren paa i det Komiske. Der virkes ved Brandere som *Terpentin* for *Serpentin;* den gamle Sultan taber i sin Iver Scepteret i Natpotten, og Lignende. Et langt Skænderi er indlagt mellem Aladdin og Apotekeren, fordi Aladdin tiltaler ham med *Han (er),* og det for at faa Anledning til en næsten utroligt elendig Brander (*essen* om at kalde En for *es):*

Ein Mann? da haben wir's,
Wär er ein Männchen, ja du lieber Gott,
Da kont' er noch als *generis neutrius*
Mit einem Schein von Recht von mir verlangen
Dass ich ihn essen und nicht erren sollte.

Og saa er her endelig indført en hel Vrimmel af overnaturlige Væsener, Spøgelser, Aander, Personliggørelser og Allegorier, en død Troldmand, der røger af en lang Tobakspibe og banker Asken ud, en Olding, som viser sig at være Djævelen, en Figur som *Hævnen*, der endda fortæller, at den stundom forklæder sig som *Samvittighedsnag*, en sort Ugle, der stirrer skæbnesvangert og skrækindjagende paa Hindbad o. s. v. — den værste Art af tysk Spøgelse-Romantik.

VII

Alt dette Enkelte er dog forholdsvis underordnet. Hovedsagen er, at Oehlenschläger har bragt *Aladdin* i Overensstemmelse med den egenlige romantiske Grundanskuelse og derved ikke

blot oversat Værket paa Tysk men gjort det tysk i dets hele Aand, og det netop samtidigt med at han gennemtrænger det med dansk Borgerlighed, Kristendom og Moral.

Den tysk-romantiske Grundanskuelse er den, at denne Fremtoningernes udvortes Verden skjuler en anden indre, som vi hverken kan se eller begribe, men som paa underfuld Maade paa ethvert Punkt svarer til hin. Begge Verdener er forbundne som ved et Strængespil, saa at enhver Berøring af en Tangent i Yderverdenen fremkalder en hemmelighedsfuld Klang fra den fjerne indre Verden. Men ingen Forstand kan opdage de usynlige Strænge; kun begejstret Fantasi aner deres Tilværelse og svinger sig let og sikkert over fra den ene Verden til den anden.

I Tiecks og Heibergs *Alferne* f. Eks. har man de to Verdener tydeligt adskilte og forbundne. Der er en Hule under Jorden, hvori man kan dumpe ned, og hvor en overnaturlig og underjordisk Verden aabner sig. Saaledes ogsaa i *Syvsoverdag*, *Mester og Lærling* og utallige andre romantiske Skuespil.

Hulen i *Aladdin* havde oprindeligt, i den danske Tekst, en ganske anden Karakter; den er dér et æventyrligt Led i et æventyrligt Hele. Den virker ikke sindbilledligt, men med fuld sanselig Pragt. Den betyder ikke andet end hvad den er: Lampens Opholdssted, indtil en Dødelig bemægtiger sig Skatten. Den kommer derfor heller ikke mere for i Digtet efter at Skatten er løftet.

Men idet Oehlenschläger fordyber sig i romantisk Grubleri, tilfredsstiller dette naive Forhold ham ikke mere. Hulen udvider sig, udvides og uddybes af hans borende Forstand saa længe, indtil denne Hule udhuler og undergraver hele Digtet for ham. Den bliver ham saadan noget som det Sted i Jordens Indre, hvor i Goethe's Faust *Mødrene* bor. Hans endnu for faa Aar siden saa sunde Fantasi er paa én Gang bleven angrebet af taageagtig Følsomhed og af skinvidenskabelige Bestræbelser.

Det rent Menneskelige i Digtets Slutning er ham ikke nok; hans i Tyskland opstaaede nye Attraa forlanger det Oversanselige, Verdens-omspændende.

Hvor simpelt og menneskeligt ender ikke den danske *Aladdin!* Da Hindbad er fældet og Storviziren har forkyndt den gamle Sultans Død og Aladdins Tronbestigelse, følger Aladdins Slutningsreplik, som indledes med de dejlige og berømte Ord: Dernede gik jeg som en lille Dreng. De afsluttende Linjer lyder:

Hvor sælsomt er dog Menneskenes Liv!
Et Vink og flux vi er det gamle Støv.
Kom, Elskte! lad os vandre hen at se
Din Faders fromme Smil i Dødens Nat,
Og lad os saa, mens Folket tilbereder
Her til vor Kroning rundtom festlig Lyst,
Henvandre uden Porten hist og sætte
Os eftertænksomt ned et Øjeblik
Paa Morgianes Grav ved Hyldetræet.

Det kunde ikke ende skønnere. I Ydmyghed, i Vemod, i Mindet om kære Afdøde, i Eftertanke paa den stakkels Almueskvindes Grav — umiddelbart før Kejserkroningens Fester. Der er megen menneskelig Filosofi deri, men tysk Naturfilosofi er der rigtignok ikke.

Ganske anderledes i den tyske Tekst. I det Øjeblik, Hindbads Lig drages bort fra Aladdins og Gulnares Øjne og den skønne Musik høres, sker der en pludselig Sceneforandring som i en Opera eller Ballet: Aladdin og Gulnare staar i Under-Hulen i Bjærget. Lampen staar endnu bestandig foran Aladdins Fødder, men brænder nu. Lyset udgaar fra den. Men Hulen er dog ikke ganske den gamle barnlige Pragthule. Vel er her endnu Træerne af Metal og Frugterne af Ædelsten, men Opfattelsen er en anden. Gulnare siger i fuld Forundring:

Wie heilig hier! wie still! wie voller Macht und
Gewalt!

Aladdin.

Hier ist die Kirche der Natur.
Die sprossenden Metal- und Steingestalten
Sind Orgelpfeifen, wodurch laut die Stimme
Des Weltgeists spricht. Bald werden sie ertönen.

Verden er da hul; der er en Hule under den. Naturen er hul; dens Kirke er under den. Metal- og Stenpillerne er hule; de er Orgelpiber for Verdensaandens Stemme; det Hele er hult; det er undergravet af dybtgaaende tysk Sindbilled-Visdom.

Aladdin foreslaar en Rundgang gennem Hulen.

Gulnare.

Ach, ich ginge gerne mit
Ich wag' es aber nicht! ich bin so selig,
Muss weinen! Viele meiner Kindheit Träume

Stehn licht hier, in der Wirklichkeit. Hier bin
Ich einst gewesen. Ach vielleicht vor meiner
Geburt. Denn dies ist eine andre Welt.

Hulens Mystik forøges da stedse. Den er den anden Verden, den, hvori Gulnare har opholdt sig før sin Fødsel; hendes Barndoms Drømme staar her som Virkelighed.

Aladdin.
Hier spielt es nicht blot auf der Oberfläche
Wir stehn dem Centrum, dem Gewaltgen näher.

Naturens Kirke er Midtpunktet, den Vældiges Tronsal. Og Gulnares Angest forsvinder:

Die Blöcke droben
Drohen mir nicht. Ich fürchte mich nicht mehr.
Wie ernst und still!
Aladdin.
Wie ehrenfest und bieder!

De sidste Ord er Guld værd; de rummer, faa som de er, den hele borgerlige Oehlenschläger, den Oehlenschläger, han blev, da den borgerlige Bravhed og Redelighed i den Grad var bleven ham alt, at han genfandt den selv i Jordens Midtpunkt. Vel er der selv heri endnu en romantisk Erindring; thi en Mindelse om Peter Vischers Nürnbergerstil ligger bagved hint Bravhedsbegreb. Men det Borgerlige er Hovedsagen. Gulnare kalder hine Søjler, der bærer Altet, dog kun alvorlige og stille; for Aladdin er de tilmed ærbart-solide og retskafne. Saadan vil Oehlenschläger selv siden se paa alle de Modsætninger, han i sine Sørgespil tumler med, Axel og Hakon, Alf og Hagbarth, Ulfeldt og Walter, Sokrates og Aristofanes. Alle kan de forsones, alle er de i Grunden *ehrenfest und bieder*, Alt opløser sig for Oehlenschlägers Billighed i det borgerligt Moralske. Det yderligt Romantiske i den tyske *Aladdin* er kun den Smitte, tysk Sprog og flereaarig tysk Paavirkning bragte med sig. Det Borgerlige er lige omvendt Udtryk for Løsrivelsen fra Steffens, Forbitrelsen paa Brødrene Schlegel, Tilbagelængselen til det Rahbekske Danmark.

De kommer ind i mørkere Partier af Hulen. Hvor hemmelighedsfuldt! siger Gulnare. Ædelstenene blinker i Mørket som Stjærner. Saa begynder, som i et Zacharias Werner'sk Drama,

Klippesøjlerne at tone dybt og langsomt, og et fjernt Kor istemmer en Sang, hvis Indhold er: Hæver eders Hjærter til den evige Kraft; mens Sorg og Glæde skifter paa Jorden, mens Hjærter gløder og slukkes, staar Verdens Støtter urokkelige her. Og *Aladdin* føler sig overfor denne Uangribelighed af Tiden paa én Gang som en Orm og ,som en evig Aand. Paa dette Punkt følger Repliken: «Dernede gik jeg som en lille Dreng.» Men ak! hvor forandret! Efter med Rørelse at have set sig om i Hulen siger Aladdin:

> Hier ging ich als ein Knabe, da mir noch
> Selbst von dem *Innern* nur *die Aussenseite*
> Ins Auge fiel.

Som Barn forstod han af Hulen kun dens ydre Glans. Med andre Ord, han saa' paa den, som den voksne Oehlenschläger saa' den, da han digtede den danske *Aladdin*. Han siger videre:

> Ein guter Geist beglückte
> Mein Leben, schenkte mir ein starkes Mittel
> Um mich durch diese *Endlichkeit* zu kämpfen
> Zum ewgen Gipfel.

Altsaa Lampen skal ikke mere have været hin den unge Aladdins Ønskekvist, som skaffede dejlig Mad paa Sølvfade, Ædelstene paa Guldfade, Slaver og Slotte; den var et Middel til at kæmpe sig ud af Endeligheden op til de evige Højder. Det er nyt for Læseren, dobbelt overraskende for den, der har den danske Tekst i frisk Minde. Men er først denne Paastand overstaaet, undrer det mindre, at Aladdin slutter med det Forsæt, for Fremtiden ene og alene at slaa sin Lid til det Evige (der Ewigkeit vertrauen.) Han siger:

> Vom grossen Ganzen fällt ein Sandskorn nicht.
> Wozu denn ferner diese eigne Hülfe!

Og da Selvhjælp nu er overflødig, løfter han Lampen op, gaar hen og hænger den ind paany i dens gamle Fordybning:

> Was ich empfangen, überreich' ich wieder,
> Von jetzt an mag mich Gott allein beschützen.

Nu er det fuldstændigt. Aladdin giver ikke blot, som af og til i det danske Digts Slutning, Afkald paa Lampen for at vise Afholdenhed; nej, han giver den *tilbage.* Men Aladdin, der giver Verdensaanden Lampen tilbage — hvilket tragikomisk Sindbillede! Hvad er det andet end Oehlenschläger, der efter Manddomsalderens første Triumfer giver Verdensaanden sit Geni, hin ungdommeligt glødende Begejstring, tilbage, der saa pludseligt flammede op og saa hurtigt blev slukt!

Saa synger Koret: «Gud modtager dit Offer med Fader-Tilfredshed; hans gode Aander vil aldrig forlade dig; de danner en Tryllering, som aldrig kan briste.» Og saa forvandles Alt. Lampen skinner stedse klarere, Stenhulen bliver en blomstrende Have, Ædelstenene saftige Frugter, Guldblomsterne dufter, Fuglene synger, Zefyr og Lymfa leger sammen i Skyggen; Lampen luer som Morgensol i Horizonten og kaster sine Straaler hen paa Under-Slottet, der staar blændende hvidt i Baggrunden.

Aladdin og Gulnare:

O Seligkeit!

Og de omfavner hinanden. Den døde, uorganiske Verden er nu forvandlet til Liv, og Digtet slutter med Pris til Guddommen, som Oehlenschläger er kommen for Skade at kalde *die Göttlichkeit.* Overensstemmende endte Novalis's *Heinrich von Ofterdingen:* ‹Hørret er spundet op, det Livløse er atter besjælet, det Levende vil regere.› Ogsaa der gaar den tidligere Verdens glimrende Stjærne, Solen, til Grunde og erstattes af den Fabel-Sol, som Lampen her repræsenterer.

I den danske *Aladdin* ender Handlingen i Dagens fulde Lys i Oververdenen. Her ender den romantisk i Nattens underjordiske Mørke, som de tyske Romantikere altid foretrak for Dagslyset. Og dette Mørke gennembrydes sælsomt af det hemmelighedsfulde Lampelys. Selv det underjordiske Landskab, der forener Alt, hvad i Digtet er spredt, er ganske udført efter den tyskromantiske Opskrift, svarer til hvad jeg en Gang har kaldt: Potpourri- eller Lobscowse-Landskabet. Ja selv Musiken her er efter Opskriften. Ingen Kender af tysk Romantik vil kunne undlade ved denne Verdensaandens Orgelmusik at mindes det Sted i Tiecks *Sternbald,* hvor den almindelige Musik kaldes en

blot Lallen i Sammenligning med «den fulde harmoniske Orgelsang, der vælder op fra de inderste Dybder af Bjærg og Dal.»

Goethe har sagt de dybe Ord:

> Natur hat weder Kern noch Schale,
> Alles ist sie mit Einem Male.

Romantikerne vilde kun holde sig til Kærnen, til det hemmelighedsfulde Indre i Naturen. Og saaledes her i deres Spor den Digter, der fra først af havde vist sig saa fuldt i Stand til at vurdere al Skallens Skønhed. Selv Lampen er her forvandlet; den er, som jeg udtrykte det, ikke mere den gamle Ønskekvist. Nej, Ønskekvisten har skudt Blomst, selve den tyske Romantiks blaa Blomst, der jo netop i alle Retninger var den fuldkomne Lykkes Sindbilled.

Og som Lampen bliver den blaa Blomst, saaledes ser vi, idet Oehlenschläger giver sig til at omarbejde *Aladdin*, den hele danske Romantik hos ham forandres til tysk, medens underligt nok paa samme Tid den frie og overmodige Panteisme, som Steffens ved sin Tilbagevenden fra Europa havde bibragt ham, under stigende Filisteri forvandles til moraliserende, halvt kristelig Borgerlighed. Hulen blev først til en Karfunkellund, saa til Naturens Kirke; Lampens Aand bliver Rummet, Ringens Tiden. Gulnare bliver en borgerlig tysk Dame, der selv gaar i Køkkenet og tilfulde forstaar sig paa Madlavning, Nureddin bliver et Ruskomsnusk, dog nærmest en voltairiansk Forfægter af fransk Kunstsmag og taabelig Foragter af Shakespeare. Slotsbygningen giver Anledning til Udfald mod Overbeck og mod Fr. Schlegels Tidsskrift *Europa*. Morgiane bliver en lidende Profetinde; Alferne synger: Hvo véd, hvor nær mig er min Ende; Aladdin bliver saa dydig, at hans Hovedbekymring er Frygt for at Nureddin ikke skal angre før han kreperer; Verdens Støtter bliver ærbare og djærve; Alt er blevet den rene Bravkarls-Bravhed. — Intet Under, at man i Tyskland aldrig har begrebet det Værd, de Danske tillægger Oehlenschlägers *Aladdin* og hans Digterevne i Almindelighed.

Vi har foretaget en dobbelt Aands-Operation. Idet vi først sammenlignede den danske *Aladdin* med Oehlenschlägers Kilde, det østerlandske, let forfranskede Æventyr, saa vi, hvorledes — under stærk tysk Indflydelse — en egen dansk Romantik dannede

sig. Idet vi nu har sammenlignet den danske *Aladdin* med den tyske, ser vi paa én Gang denne ejendommeligt danske Romantiks Forvandling til tysk og som i Forkortning Udviklingen af den i Kjøbenhavn opelskede borgerligt moraliserende Aand hos Oehlenschläger under den digteriske Tilbagegang, der senere blev hans Lod, efter at han endnu i den kraftige Alder havde naaet Højdepunktet af sin Genialitet.

GOETHE OG DANMARK

(1881)

Goethe er ikke blot den dybeste og mest omfattende digteriske Begavelse, men overhovedet det rigest udrustede Menneske, som er fremtraadt i europæisk Literatur siden Renæssancens Dage. Skønt de første halvtredsindstyve Aar af hans Levned og Virken tilhører det attende Aarhundrede og giver dettes Idé- og Følelsesliv det mest fuldttonende Udtryk, som det i bekræftende Form har modtaget, strækker hans Scepter sig ind over det nittende Aarhundrede, og skønt vi nutildags paa mange Punkter ser hans Evners Begrænsning, øjnes Grænsen for hans Herredømme i Tid og Rum endnu ikke. Han fødtes 1749 og døde 1832, men det tyvende Aarhundrede vil modtage ham af det nittende, som dette modtog ham af det forgangne, og alt som Folkeslagene stiger i Kultur, stræber de i stedse fuldere Maal at tilegne sig hans Digte, Skikkelser og Tanker.

Man vilde kunne stille Goethe i Forhold til ethvert civiliseret Folk og vilde kunne maale dette Folks Udviklingstrin i den moderne Tid paa Graden af dets Forstaaelse af denne ene Aand; thi enhver Tidsalder, ethvert Land og ethvert Menneske kendetegner sig selv mærkværdigt ved den Dom, som af dem fældes over Goethe. Berthold Auerbach har dannet det heldige Ord «goethemoden». Goethemodent var intet Folkeslag, ikke engang det tyske, i det første Afsnit af Goethe's Liv. Men Folkene modnes hurtigere eller langsommere til at forstaa ham.

Det har ud fra dette Synspunkt syntes mig en tiltrækkende Opgave at fremstille Forholdet mellem den store Mand og vort

lille Land saaledes, at man derigennem har et sammentrængt Overblik over hundrede Aar af Danmarks Kulturhistorie. Der bliver her ligesom gjort Prøve paa vort Aandslivs Frihed og Fylde. Vi følger Goethe fra hans første Tidsskel sættende Værk, hvor Ynglingens geniale Ubændighed bryder igennem. Han er her allerede stor, men Forstaaelsen i Danmark er svag og ringe. Hele det attende Aarhundrede gaaer hen uden at man her i Norden formaar at danne sig en Forestilling om det Væsenlige i Goethe's Virken. Han er en aldrende Mand, da han heroppe anes og begribes af de første unge Mennesker. Fra nu af vokser Forstaaelsen langsomt men sikkert. De forskelligartede Aander begriber forskellige Sider af hans Væsen og snart bliver Forstaaelsen frugtbar. Men vi ser samtidigt ogsaa Goethe vokse. Ynglingen, hvis Bøger forbydes og parodieres, bliver Manden, hvem Samtidens Bedste hylder og hvis Værker de fortolker, og denne Mand bliver Oldingen, hvis Ry er Tidsalderens største og til hvis Opholdssted der valfartes. Hans Levnedsløb er allerede Historie, og neppe er han død, før den historiske Skikkelse forvandler sig til en mytisk. Han sés i sit Slægtskab med de ældste af Grækenlands Vise, og dog som en Grundlægger af moderne Naturvidenskab ikke mindre end af moderne Poesi og Kritik. Han rækker Thales sin ene Haand, Darwin sin anden, og hans Aand svæver over den moderne «Verdensliteratur», om hvilken han spaaede og hvis Grundvold hans Værker er.

Det Stof, jeg behandler, er tilgængeligt for Enhver og her kun omhyggeligt samlet og sigtet; jeg har i Berlin ikke kunnet ty til utrykte Kilder.

I

Den 9de September 1776 tilskrev Hans kongelige Højhed Arveprinsen Cancelliet for gennem det at afæske det teologiske Fakultet en Betænkning, «om den Bog Werthers Leiden, hvoraf Proft har anmeldt en Oversættelse, uden Skade for gode Sæder kan læses», hvis ikke, «ville Cancelliet (thi det har Kongen befalet strax see dette Skrivt standset og casseret».

19de September fulgte Cancelliets Svar til Kongen: «Til allerunderdanigst Efterlevelse af Deres Majestæts Cabinetsordre af 9de hujus er det theologiske Facultet tilskreven at give dets

Betænkning o. s. v., og som det theologiske Facultet i deres Betænkning, som herved allerunderdanigst vedlægges, anseer bemeldte Bog for et Skrift, der bespotter Religionen, besmykker Lasterne og kan fordærve gode Sæder, saa har Cancelliet idag tilskrevet Politimester at tilkjendegive Proft, at han strax skal standse den forehavende Oversættelse, som ingenlunde maa trykkes og debiteres». (*Luxdorphiana* 258).

Blandt Medlemmerne af det teologiske Facultet ved Universitetet i Kjøbenhavn, der foraarsagede dette naragtige Forbud, var den senere Biskop N. E. Balle, der ved et besynderligt Tilfælde havde studeret to Aar i Leipzig samtidigt med Goethe og Jerusalem.

Man vilde gøre Danmark Uret, hvis man vilde søge et Bevis for ualmindelig national Indskrænkethed i et Aktstykke, i hvilket kun Datidens saa hyppige teologiske Trangsyn røber sig. I Milano havde, som Goethe selv fortæller det til Eckermann, Biskoppen ladet det hele Oplag af den udkomne Wertheroversættelse opkøbe af Gejstligheden rundt omkring i Kommunerne for i al Stilhed at bringe Bogen ud af Verden igen — et Middel, der iøvrigt let havde kunnet hidføre det modsatte Resultat. Og i Tyskland selv var «Werthers Leiden» paa mer end ét Sted blevet fuldt saa fjendtlig modtaget som i Danmark. I Hamborg havde den af Lessing udødeliggjorte Overpastor J. M. Goetze 1775 udgivet sine *Kortfattede men nødvendige Erindringer angaaende den unge Werthers Lidelser*, ifølge hvilken den hele «Charteque» intet andet Formaal har end «at vaske en ung Friskfyrs Selvmord rent for den Skændsel, der klæber derved, og at foregøgle Læserne hin sorte Handling som Heltemod», og i Leipzig blev Werther endog af Stadens vise Fædre forbudt under en Bode af hundrede Rigsdaler. (J. W. Appell: *Werther og hans Tid*).

Forbudet havde da heller ikke det ringeste at betyde i et Land, hvor alle Dannede forstod Tysk. Skønt Werther først 1832 udkom i dansk Oversættelse (ved Meisling), var alt i Halvfjerdserne i det forrige Aarhundrede Werther-Epidemien stærkt udbredt blandt Ungdommen i Danmark. I sin Egenskab af følsom Elegiker og Drikkevisedigter, var Rahbek, der maa betegnes som den eneste egenlige Literator i hin Overgangstid fra det 18de Aarhundrede til det følgende, i sit nittende Aar angreben af denne Farsot. Hvor han i sine *Erindringer* taler om den og gør opmærksom paa dens samtidige Optræden i forskellige Lande,

henstiller han det som uafgjort, om Bogen var Kilde til denne Feber eller udsprunget af den, véd ikke, «om han var bleven en Sværmer, fordi han altid gik med Werther i Lommen, eller om han bestandig gik med Werther, fordi han var bleven en Sværmer». Goethe selv, der i sit Levned tyer til den almindelige Paavirkning af Tidsalderen og Læsningen af engelske Forfattere for at forklare Bogens Opstaaen, var senere (Eckermann III, 29) tilbøjelig til at opfatte dens Oprindelse mere personligt: «Den meget omtalte Werthertid hører, naar man ser nærmere til, ganske vist ikke til Verdenskulturens Udviklingsgang, men til hver Enkelts Livsbane, der med fri, medfødt Natursans skal lære at finde og skikke sig i en forældet Verdens indskrænkede Former.» Nutiden vil vel nærmest tro paa en Vekselvirkning mellem Werther og Tidsalderen.

Skønt nu Sværmeriet for Goethes Ungdomsarbejde fyldte mange Hjærter og indbragte mangen ung gift Kone Suk og Taarer fra ungdommelige Tilbedere, var de danske literære Tilstande dog ingenlunde af den Art, at man i Aarhundredets sidste Tiaar kunde vurdere Goethe og følge hans Udvikling med Forstaaelse og Glæde. Rahbek er, saa indskrænket hans Synskres end var, som afgjort Repræsentant for Følsomhedstiden næsten den Eneste, der i disse Aar har et Indtryk af Goethe. Og selv han var personlig indtagen mod Goethe paa Grund af hans foregivne «Stolthed», og var endnu i Aaret 1803 ikke kommen videre end til «den første Goethe», som han kaldte ham, Forfatteren til *Werther, Götz, Stella* og *Clavigo.* Hvad Goethe senere havde skrevet, holdt han ikke af, skønt han 1801 udgav en Oversættelse af *Wilhelm Meisters Læreaar.*

De ældre franskdannede, temmelig ubegavede Digtere. Pram og Thaarup kunde hverken lide Goethe eller Schiller og afskyede overhovedet den hele nyere tyske Literatur. De skrev vel aldrig en Linje mod de store Tyske, men betegnende mundtlige Ytringer er opbevarede. Oehlenschläger har jo f. Eks. meddelt os Anekdoten om Pram, der paastod ved Trusel om 27 Stokkeprygl at kunne faa den første den bedste tyske Underofficer til i 24 Timer at skrive et Stykke som *Wallenstein.* Den opbrusende Særling vilde ikke saa meget udtrykke Ringeagt for Schiller — thi han indrømmede straks, at Overdrivelsen var grotesk — som overhovedet en Afsky for det Ny, der hverken kunde eller vilde give Grunde.

Den eneste Digter af den gamle Skole, der virkelig rettede en Pil mod Goethe, var Wessel (1742—85), der et Aar før sin Død udgav den komiske Fortælling *Stella*, som parodierer Goethes Skuespil af samme Navn. Men Wessel var kun altfor hurtigt sunket fra det poetiske Højdepunkt, han med *Kjærlighed uden Strømper* havde indtaget, og havde i Firserne sat det Meste af sit Lune til. Goethes *Stella* kunde sikkert nok ved den overspændte Følsomhed og den vovede Slutning udfordre Latteren, men Wessels Digt er mindre vittigt end plumpt.

En femte men ringe Digter af det ældre Slægtled, Sander, hvem Oehlenschläger skyldte sit første, sene Bekendtskab med Goethe, talte om den store Digter som om «en Mand med vilde, stolte Lidenskaber, der havde misbrugt sit skønne Geni», og laante det unge Menneske nogle af hans Værker med en faderlig Advarsel, som var de «Krudt og Kugler eller giftige Medikamenter». Den Gang var Oehlenschläger allerede 19 Aar gammel; hidtil havde han kun hørt Goethe omtale som en overspændt Sværmer, der forførte unge Mænd til at skyde sig en Kugle for Panden, eller som en usædelig Forfatter, hvem det ikke sømmede sig for unge Mennesker at læse.

II

Hvor langt de ellers forstandigste Krese, ja selv de tyske og tysktalende Familier i Danmark var fra at have Sans for Goethes Storhed, viser sig tydeligt hos Baggesen, der var født 1764, altsaa 15 Aar senere end Goethe; thi han omgikkes stadig disse Familier. I Slutningen af 1790 besøgte han for første Gang Weimar, boede hos Wieland og saa' ikke Goethe, der den Gang var i Schlesien; men han synes ogsaa her kun at have indsuget Misstemning og Uvilje mod den Fraværende. Vistnok maatte Goethes selvsikre Ro være den ustadige, hysterisk følsomme Mand fremmed og utiltalende. Baggesen forstod det Aandrige ikke som Goethe, men som Sterne og Jean Paul. Men saavel hans Breve til Reinhold som hans Dagbøger røber, at han, ogsaa frasét dette, af Goethes «Venner», som han naivt udtrykker det, lod sig tude Ørene fulde om dennes Hovmod, Selvkærlighed og Genistolthed.

Først i Begyndelsen af 1795 kommer Baggesen til at gøre

Goethe sit Besøg, der dog maa være faldet lidet tilfredsstillende ud, siden han med sin Skrivesyge har ladet det uomtalt. Et fordelagtigt Indtryk har han ikke modtaget, og for at gengive det ugunstige har han, der ellers saa fuldstændig bevæger sig i klassiske Betegnelser, brugt et romantisk klingende Skældsord; i det følgende Aar kalder han i et Brev til Reinhold med en om Novalis mindende Vending Goethe «den ophøjede Brygger i Weimar». Heller ikke et følgende Besøg hos Goethe har efterladt noget Spor i Baggesens Papirer. Men hvilken Sky han har følt overfor den store Mands ham saa fremmede Væsen, det viser skarpest en Ytring i et Brev til Jacobi fra 25. Septbr. 1797: «Lavater saa' jeg denne Gang ikke — og sandt at sige var Aarsagen den, at jeg frygtede for hos ham at træffe Goethe, der lige var ankommen til Zürich.»

Baggesen, der trods al sin Splittethed var et grublende Hoved og hele sit Liv igennem følte sig lige saa stærkt tiltrukket af Filosofien som af Poesien, havde faaet sin højere Opdragelse i den Kant'ske Filosofi. Hans Begejstring for Kant førte ham som bekendt endog til at optage dennes Fornavn Immanuel efter sit eget, og han saa' i sin Ungdom alle aandelige Særsyn gennem Kant'ske Briller. Derfor var han ude af Stand til at forstaa Goethe. Maalt med Kants Morallov syntes Goethe ham letfærdig, og sét fra Rationalismens Standpunkt var han ufornuftig. Da henimod Aarhundredskiftet Omslagets Time slog for ham som for saa mange Andre, formaaede han ikke at hæve sig til Schelling, hvis Naturfilosofi, der i Danmark banede Goethe Vejen, virkede afskrækkende paa hans rent logiske Aand, men tog sin Tilflugt til Følelses- og Troes-Filosofien, sluttede sig med Inderlighed først til Reinhold, saa til Jacobi. Hans Uvilje mod Goethe gav sig i Begyndelsen af det ny Aarhundrede Luft i et tysk Digt, hvilket man, hvis man vil, kan fordømme som højst taabeligt, men som er skrevet ganske i den forgangne Tidsalders Aand, og som har sin Interesse, fordi det, omendskønt beroende paa et yderst mangelfuldt Kendskab til Goethe, bærer Præget af den historiske Evneløshed til overhovedet at forstaa ham aldeles aabent til Skue. Baggesen tegner her Goethe som en Skelmsmester, der leger Blindebuk med Muserne, Skjul med Gratierne, og som næppe staar «stjærnekranset» paa Søjler eller Tinder, før han kaster sig ned paa Jorden og bedækker sig med Agern. Kaad er han i al sin Gøren og Laden, Kaadhed er for

ham det Første og Sidste: Medens Andre møjsomt søger Tankerne og endelig finder dem i deres Ansigts Sved, søger omvendt Tankerne ham og finder ham — men kun ved et Tilfælde; thi han hader alvorlige Besøg, og stod det til ham, lod han sig aldrig træffe hjemme. (Det lyder næsten som en Stump Rejse-erindring.) Goethe har skænket Pøbelen mangen Bog, hvori han aldrig har tænkt og hvori hver Linje tænker; men vilde han bære sig manerligere ad og ikke gøre Nar ad Læseverdenen, saa var der ingen Grænse for, hvor stor han kunde blive.

Det forekom altsaa Baggesen, som var det Goethe ikke Alvor med Noget. Han syntes Baggesen uberegnelig og lunefuld, fordi denne ikke hos ham formaaede at udfinde den bevidste Plan, paa hvis Betydning for Digtekunsten han troede. Det forvirrede ham fuldstændig, at Goethe endog brugte Begejstringen som Stof og i et og samme Værk gik over fra dette Stof til et spøgefuldt. Og Goethe stræbte ikke; man sporede intet Tankearbejde hos ham; han syntes som Kunstner ubevidst, han havde ikke tænkt, og hver Linje tænkte. Det er meget betegnende, at denne Vending, der et Aarti senere næsten overalt i Europa gjaldt for den højeste Ros, her skal udtrykke en bitter Bebrejdelse. Det er ogsaa værd at mærke, hvor beslægtet dette Angreb er med det, som Baggesen nogle Aar senere i sit berømte poetiske Sendebrev *Nureddin til Aladdin* rettede mod Oehlenschläger. Ganske i det 18de Aarhundredes Aand var for ham ikke Vorden og Voksen, men det at tænke og virkeliggøre det Tænkte de højeste aandelige Virksomheder. Man begriber, at Baggesen hos Goethe fandt «den dannede Smags» Regler overtraadte; men der hørte ikke desmindre meget Overmod og nogen Letfærdighed til mod en saadan Mand at rette den platte Beskyldning, at han havde skrevet mangen Bog for «Pøbelen».

Digtet blev skæbnesvangert i den danske Literatur; thi da det oprørte Oehlenschläger og overhovedet forstemte ham overfor Baggesen, fik derved det hidtil gode, ja inderlige Forhold mellem de to Digtere den første Rift. Baggesen havde, da han i Aaret 1800 forlod Danmark, som bekendt testamenteret Oehlenschläger «sin danske Lyre»; han saa' den Gang med Rette i den unge Mand en ildfuld Beundrer. Men kort derpaa var Omslaget fulgt i dansk Literatur. Slaget paa Rheden havde vakt Nationalfølelsen, og Steffens' Ankomst fra Tyskland som en ny Tids Apostel havde gjort det dybeste Indtryk paa Ungdommen, især

paa næsten alle vordende Digtere og Skribenter. Steffens var i Virkeligheden den første, der aabnede det yngre Slægtleds Øjne for Goethes Storhed og Betydning, han, «den slemme Ateist», som han kalder sig, der vovede at kalde «Tidsalderens Visdom apokryf og den udskregne Goethe kanonisk». Rundt om i den nu uddøde Slægts Breve og Livserindringer finder man Vidnesbyrd om den omfattende Virkning af hans første Forelæsninger.

Grundtvig har i sit *Kirkespejl* gengivet det Indtryk, som de gjorde paa ham, med disse Ord: «Jeg fandt det vel helt utroligt, men og helt mærkværdigt, hvad han med sit forvovne Frisprog kaldte unægteligt, at Alt, hvad vi i Kjøbenhavn læste og skrev og løftede til Skyerne, var tysk og fransk Makulatur . . . og at naar man vilde vide, hvad Poesi var, da skulde man bare læse Shakespeare og Goethe, hvem jeg aldrig havde hørt nævne, og vilde man have et Begreb om Filosofi, da skulde man høre Steffens og læse Schelling.»

Hvilken Omvæltning Steffens fremkaldte i den unge Oehlenschlägers Sjæl er for bekendt til at behøve mere end en Antydning. Vel havde Oehlenschläger alt fire Aar før lært at elske Goethe; han havde den Gang fordybet sig i *Götz von Berlichingen* med det samme Sværmeri, med hvilket han i sin Barndom havde læst sine Yndlingsbøger: «Jeg fulgte Goethes Aand som den trofaste Dreng Georg sin Herre i Slaget. Jeg krøb i det store Digterharnisk, og skønt jeg endnu ikke kunde udfylde det, trøstede mig Götz's Ord: Ogsaa de kommende Tider behøve Mænd». Men hint Studium havde været ganske barnligt; til en Nyden eller Forstaaen af den høje Kunst hos Goethe havde Oehlenschläger endnu langt igen. Han tilstaar selv, at han slet ikke mærkede, det var Poesi, han læste, det var ham, som oplevede han Begivenheden selv. Samtalerne med Steffens og dennes Forelæsninger over Goethes Værker bibragte Oehlenschläger Blik for Kunstneren og Tænkeren i Goethe.

Da saa i Aaret 1803 Baggesens tyske Digte udkom, maatte det til Goethe rettede nødvendigvis opbringe Oehlenschläger i højeste Grad. Siden han var bleven indviet i det nye Aarhundredes Aand, var hans ungdommelige Sværmeri for den ældre Landsmands fine og smidige Talent fordampet. Han skrev nogle Satirer mod ham, som han dog kun forelæste Venner. En Strofe begynder:

Hvad? Synger *Han* «for Pøbel»?
Sligt ormestukket Møbel
vil styrte Helten ned?
Du! højt en Jens for Piger,
som Goethes Kjortelfliger
bør kysse med Besked!

Oehlenschläger er tilbøjelig til at udlede den hele senere Baggesenske Bekæmpen af den poetiske Retning, han slog ind paa, af Vreden over disse Satirer. Han gaar heri, uden Tvivl i den ubevidste Hensigt at fraskrive hin Modstand al indre Berettigelse, meget for vidt; men uden Indflydelse paa en saa letpaavirkelig Mands Stemning som Baggesen har de sikkert ikke været. Oehlenschläger bemærker i den Anledning videre: «Flere Aar efter var det atter hans *Faust,* et stort Smædedigt over Goethe, der var første Aarsag til hans Fjendskab imod mig, fordi jeg ytrede ham min Indignation over saaledes at forhaane en stor Mand. Det var altsaa for Goethes Skyld, at jeg fik den mangeaarige Forfølgelse. Aldrig har jeg dog givet denne et Nys derom, maatte ogsaa i mange Aar taale, at Goethe ignorerte mig og endelig i nogle Breve til Zelter behandlede mig à la Baggesen.»

Efter faa Aars Forløb indtraadte dog en stor Forandring i Baggesens Stilling til Goethe. Medens han i Efteraaret 1806 opholdt sig i Kjøbenhavn, blev han bekendt og fortrolig med det Ørsted'ske Hus. Den store Jurist Anders Sandøe Ørsted, maaske den betydeligste af de to berømte Brødre, var gift med Oehlenschlägers Søster, den skønne og begavede Sophia. Den unge Kone var en af de den Gang ikke meget talrige danske Damer, der nærede livlige aandelige Interesser; hun havde et uroligt higende og stræbende Naturel, levede i Musik og Poesi, var smagfuld, vittig og dog tilbøjelig til Tungsind, næppe synderligt lykkelig i sit Ægteskab med den sygelige og med Arbejde overlæssede Embedsmand. I de Breve fra hende, som er udgivne, viser hun sig iøvrigt mere sentimental og mindre frisk, end man skulde vente. Af fremmede Sprog forstod og talte hun kun Tysk, men med fin Følelse for alle ejendommelige Vendinger og Udtryksmaader. Hun modtog som Gæst i sit Hus Fichte — hvem hendes Mand havde indført i det danske Aandsliv — da denne Tænker, efter som «Ateist» at have mistet sit Professorat, besøgte Kjøbenhavn. Hun læste Tieck, Novalis, Fichte. Goethe var hendes Yndlingsdigter.

Baggesen følte sig heftig tiltrukket af hende, og man sporede snart, at hun udøvede en betydelig Indflydelse paa ham. Hun var den Gang 24, han 42 Aar gammel. En Dag blev han syg i hendes Hus og blev fra da af, selv efter sin hurtig paafulgte Helbredelse, boende der. I September 1806 skriver H. C. Ørsted til Oehlenschläger: «Baggesen er her . . . din Søster arbejder, ej ganske uden Held, paa at omvende ham til Goethe. Han føler allerede, at meget i hans Domme over denne store Digter kom af personlige Forhold.»

Det udmærket smukke Digt, der tilbagekalder Angrebet paa Goethe og som under Titlen *Palinodie* blev trykt i «Haideblumen» 1808, findes udkastet i Baggesens Skrivekalender fra denne Tid. Dets Indhold er, at den Uskyld, som hvilte over hans Livs svale Morgen, den første Kærligheds Blufærdighed, Ungdommens Kristusaabenbaring, den ængstelige Kamp mod vilde Drifter, en altfor sky og endnu umoden Følelse for det Sædelige, længe har fjærnet hans syge Hjærte fra Goethe, men nu har den fri Visdoms Middagssol, den Ligevægt, som Erfaring giver, Mandens større Guddomsaabenbaring, en helt betagende Elskovs fulde Glæde draget ham tilbage til Tysklands største Digter. I sin Dagbog fra 1807 erklærer han udtrykkelig, at det var Lilia (ɔ: Sophia Ørsted), som bragte ham til i Aarene 1806—7 at læse Goethe, i hvem han før kun havde bladet: «Hans Iphigenia finder jeg unægtelig saaledes beskaffen, at jeg nu ønsker at opnaa, hvad jeg tidligere søgte at undfly.» Ejendommeligt nok er det Goethes mest klassiske Drama, som slaar Baggesen mest.

Han begyndte at skamme sig en Smule over sit gamle sønlige Forhold til Wieland og at udslette Sporene deraf i sine Værker. I *Poesiens Oprindelse* var oprindelig (1785) Voltaire nævnt sammen med Shakespeare og Klopstock, hvor de Mænd anføres, der har drukket af den ægte Digtermjød; fra 1791 af var Voltaire bleven afløst af Wieland; fra 1806 fortrænges nu Wielands Navn af Goethes.

I den store nye Fortale til *Labyrinthen* fra Maj 1807 taler Baggesen om sin Optræden paa det Vendepunkt, da det ny Aarhundrede løsrev sig fra det gamle, og fortæller, hvorledes den Omstændighed, at han blev inddragen i Wielands Kres i Steden for i Goethes, blev skæbnesvanger for ham. Baggesen beklager dog ikke det Skete, da Studiet af Goethe efter hans Mening vilde være blevet skadeligt for hans Selvstændighed, medens Wieland

ikke kunde paavirke ham: «Klopstock, Voss og selv Schiller have havt mere Indflydelse paa min Digtekunst end Wieland.» Sætningen er formodenlig nedskrevet i god Tro. Baggesens Odestil røber Paavirkning af Klopstock, hans Heksametre kun i altfor høj Grad Paavirkning af Voss, men som aandelig Personlighed var han nærmere i Slægt med Wieland end med nogen anden tysk Digter. Forunderligt er det, at den til Goethe nyomvendte Poet, der besad saa fint et Øre for Vers, endnu bestandig vedblev rent metrisk at sætte Voss med hans tekniske Griller over Goethe, hvem han dog selv kalder «den første af alle Nyere» i egenlig poetisk Kraft. Voss skal være den første «i egenlig Versekunst». Dog efter at dette ringe Offer var bragt de gamle Guder, gav han sig hensynsløst den nye Dyrkelse i Vold. Han drejede nu det Uviljens Spyd, som han — den klassisk Troende — tidligere havde rettet mod Goethe, mod den i fuldt Overmod opblomstrende romantiske Skole, og var henrykt over hos den nu mindre end nogensinde romantiske Mester at spore en stor om end behersket Utaalmodighed over de Yngres Færd.

Det var netop det Tidspunkt, da Naturfilosoferne og Romantikerne offenligt og end mere privat gav deres Utilfredshed med Goethe frit Løb. Siden hans Afhandling *Winckelmann* med dens mange spydige Hentydninger til dem var kommen ud, kunde de ikke mere i ham se en Beskytter og Patriark. Oehlenschlägers Breve til H. C. Ørsted fra Aaret 1807 afgiver rigeligt Vidnesbyrd om denne gensidige Misstemning. Han beklager sig bittert over sin gamle Ven Steffens: «Selv Goethe var ham ikke noget ret tilsidst», og Schlegelernes Ytringer har ganske særdeles opbragt ham: «Da jeg personlig talte til ham (Friedrich) om Goethes Sygdom, sagde han koldtgrinende: ‚Der alte Kerl hat faule Nieren und wird's nicht lange mehr machen.' August Wilhelm sagde til mig, som han vidste kom fra Goethe og var elsket af ham: ‚Goethe soll sich sehr niederträchtig geäussert haben in der Literaturzeitung'. Jeg havde al Contenanze nødig for ikke at slaa A. W. Schlegel paa Snuden, saa at det lille Skidt var dejset under Bordet.»

Om Goethes Stemning har Oehlenschläger det stærke Ord: «Jeg saa' den gamle Løves stumme Indignation over den nyere Frækhed og kaade Petulanz», og i samme Aar (1807) beder Baggesen i et Brev til Kjøbenhavn om at hilse Sophia og sige

hende, at Freden er sluttet mellem «hendes Goethe og hendes Baggesen», at Goethe har ladet ham takke for *Parthenais*, og at de begge er «fuldstændig enige om den nye Skoles Værd eller Uværd».

Til en ubetinget Fordømmelse af Romantikerne er Baggesen i dette Øjeblik dog paa ingen Maade tilbøjelig. Hans Digt *Min Gjenganger og jeg selv* beviser, at den oprigtige, om end ikke dybtgaaende Forandring, der var foregaaet med ham, havde aabnet hans Øjne for det Poetisk-Geniale i Barnligheden hos Tieck og i Overstadigheden hos Brødrene Schlegel, ja han var maaske i denne Overgangsperiode retfærdigere stemt mod Romantikerne end selve Oehlenschläger; men for hvad han fandt anerkendelsesværdigt hos dem havde den ham indpodede Beundring for Goethe givet ham Blik.

Hans tyske Digtsamling *Haideblumen* indeholder ikke blot Efterklang af Goethe men ligefrem Hyldest (Der Meister, Schiller und Goethe). Goethe kaldes «Digtningens straalende Gudmenneske», og i den unge Goethes Stambog, hvem Baggesen traf i Heidelberg hos Voss, skildrede han Faderen som «ragende op mellem Homer og Shakespeare».

Begejstringen for en paa saa ganske forskellig aandelig Grund staaende Digter var dog hos Baggesen kun Noget, han havde paadraget sig (i den Forstand, hvori man taler om at paadrage sig en Sygdom), og den kunde ikke længe holde sig paa denne Højde. Lidt efter lidt, alt som hans Forhold til de tyske Romantikere og til Oehlenschläger stedse formede sig mere dadlelystent og stridbart, alt som Oehlenschläger uden aandeligt at skride fremad stedse stærkere overstraalede ham i den offenlige Mening, og især efter at i November 1811 den kolde, fremmede Modtagelse, som mødte ham hos Sophia Ørsted, der havde fundet en anden og yngre Ven, havde bragt Baandet, der oprindelig forbandt ham med Goethe og Oehlenschläger, til at briste — blev hans Tone mod den store Tysker koldere og pietetløsere.

Alt i sin *Taschenbuch für Liebende* 1810, end mere i danske Prosaskrifter og Poesier fra 1814 og 1817 behandler han Goethe som vidtløftig, halvironisk eller alderssløv Romantiker. I *Abrakadabramythologien* hedder det: «Lær Goethe, Tieck og Schlegel udenad — især hvad Tyskland allerede har glemt af dette Kløver-

blad!» Baggesen mente altsaa, at Tyskland i 1817 overhovedet havde glemt noget som helst af Goethe.

Først 1836 udkom som tredje Del af Baggesens tyske Værker hans allerede 1804 skrevne store aristofaniske Drama *Der vollendete Faust oder Romanien in Jauer*, et Arbejde, der efter Oehlenschlägers Udtalelser at dømme i sin oprindelige Skikkelse maa have været en fortrinsvis mod Goethe rettet Satire, men som forandret 1806 og renskrevet 1809 kun bærer svage Spor af det fordums Grundsigte. Goethe, der optræder under Navnet Opitz, er fremstillet som staaende over Satiren. Stykket, der, maaske fordi Ingen læser det, i Danmark nyder et Ry, det ikke fortjener, foregaar i Weimar under Fru de Staëls Besøg. Den fremtrængende franske Hær staar som truende Magt i Baggrunden, og en fremmed Officer betræder tilsidst, efter at hele Romanien er bleven erobret uden Sværdslag, som sejrrig Fortinbras Scenen. Under opdigtede Navne optræder Goethe, Wieland, Jean Paul, Fichte, Dr. Gall, Fru de Staël, Schelling, Tieck og Baggesen selv som Hans Wurst. Jeg tilstaar, at Satiren ikke altid er mig forstaaelig og kun undtagelsesvis forekommer mig vittig; alene den Skemt, der drives med Romantikerne, især med Tiecks skødesløse Versemaal og Sonetfabrikanternes fremmedklingende lyriske Vrøvl, er helt igennem træffende og morsom.

Et vist aandeligt Armodsbevis har Baggesen udstedt sig selv derved, at denne dramatiske Parodi, i hvilken det fortrinsvis gaar ud over Tieck, i sin hele Form eller Formløshed — Teatret i Teatret o. s. v. — nøjagtigt minder om Tiecks stridbart-fantastiske Lystspil. De Nyere bliver (just ikke dybt) opfattede som Barbarer, der vil udrydde den græsk-romerske Dannelse og afskaffe alle «Skoler», Schelling og hans Venner bliver (just ikke aandrigt) fremstillede som Vandaler, der med store Knipler vil slaa «de uromantiske Fllistre» Homers og Vergils Byster sønder og sammen. I en Korsang bliver Goethe udtrykkelig frikendt for Skyld i al den Ulykke, hans Efterslægt anretter, men da Æblet ikke falder langt fra Stammen, synes Goethe dog paa en eller anden Maade at maatte bære Ansvaret for sine Tilhængeres Vilfarelser. Baggesens Søn bemærker i sin Fortale, at Faderen vel anerkendte Goethe som Tysklands største Digter, «men,» hedder det, «han afskyede overhovedet al Forgudelse og hadede i Literaturen Skoler.» Det være med den sidste Sætning som det vil, skønt den klinger pudsigt om Den, der bebrejdede Romantikerne deres Mangel paa

Ærefrygt for de gamle Skoler som raa Vandalisme, men den første Sætning udsiger ligefrem en Usandhed. Hvorledes? Baggesen, som hele sit Liv igennem ikke blev træt af at forgude, var fjendtlig sindet mod al Forgudelse! Baggesen har af den Grund kun flygtigt, i et kort Tidsrum af sit literære Liv vurderet og hyldet Goethe! Nej, Aarsagerne laa meget dybere. Den adspredte, urolige Baggesen med hans Trang til at beundre og dadle kunde ikke hensynsløst erkende Goethe uden samtidigt at fordømme sit eget poetiske Væsen eller idetmindste anse det for et underordnet Udviklingstrin. Det gjorde han i hint Øjeblik, da han beaandet af en sværmerisk Forelskelse hengav sig til Beundringen af sin store Modsætning; thi netop paa den Tid brød han i Digtet *Min Gjenganger og jeg selv* med sin hele digteriske Fortid. Men saasnart den Drøm, med ét Slag fra Grunden af at kunne forandre sit Naturel, var bortblæst, maatte han nødvendigvis vende tilbage til den gamle, nu kun mildnede Uvilje.

III

Oehlenschlägers Stilling til Baggesen er, forsaavidt denne blev betinget af den sidstes Forhold til Goethe, digterisk omskrevet i *Hroars Saga* 1817, hvor Hrane udleder Ragnvalds Fjendskab imod ham af den uskrømtede Forbitrelse, han i sin Tid lagde for Dagen over Ragnvalds Nidviser om «den herlige gamle angelsachsiske Skjald Hofting».

Det er af Oehlenschlägers *Erindringer* bekendt, at han under sit første Ophold i Weimar blev faderlig modtaget af Goethe, at *Hakon Jarl* ved den første Oplæsning ikke behagede synderlig, men at Oehlenschläger under sin Vandring i den hertugelige Have sugede Mod af de smukke Goethe'ske Vers, der staar indhuggede i Klippevæggen, og snart derefter opnaaede at vinde Goethe's Bifald for sit Drama. Fra Weimar rejste han næsten lige til Dresden, hvor Ludwig Tieck, hvis Nærværelse i denne By han ikke anede, opsøgte ham først og ved den uforbeholdne Anerkendelse, han skænkede *Aladdin, Hakon, Aarets Evangelium,* lyksaliggjorde den for Ros og Dadel saa modtagelige Digter. I Dresden saa' Oehlenschläger for første Gang Malerier af Correggio.

Jeg grupperer disse Kendsgerninger, fordi det forekommer

mig utvivlsomt, at man her har de Hovedbegivenheder samlede, af hvilke *Correggio* fremgik, dette Drama, der undtagelsesvis først blev skrevet paa Tysk. Oehlenschläger er naturligvis selv Forbilledet for den naive, begejstrede Kolorist, mod hvis Tegning der lader sig gøre Indvendinger, men som ved sin Farvepragt dækker sin Formgivnings Mangler. I den store, strænge, af Alle beundrede, næsten ufejlbare Buonarotti, der ved sin første haarde Dom røver den stakkels Correggio al Tillid til hans Evner, men saa des mere uforbeholdent paaskønner ham og ved sin Ros henrykker den Bedrøvede, er det ikke vanskeligt at genkende Goethe, der allerede ved dette første Besøg efter Oehlenschlägers egne Ord «altfor ofte fandt Behag i et vist hovmodigt, tilbageholdende Væsen». Tieck endelig, den fintdannede, kunstforstandige Lærling af de Store, der saa broderlig var kommen Oehlenschläger imøde, er øjensynlig Forbilledet for Giulio Romano, hvem Digteren med sin Mangel paa Blik for Kunstnernes finere Ejendommelighed har gjort til den humane Dannelses Repræsentant. To af Goethes Digte, *Künstlers Erdewallen* og *Künstlers Apotheose,* som Oehlenschläger begge har oversat, indeholder (som K. Arentzen træffende har paavist) desuden i Grundrids Dramets Idé.

Correggio, der vel som Helhed maa regnes for et af Oehlenschlägers svagere Arbejder og der sprogligt højlig har lidt under først at have været skrevet paa Tysk, grundlagde som bekendt ved sin Overensstemmelse med den paa hin Tid herskende tyske Smag Digterens Ry i Tyskland, og bliver endnu den Dag idag, vel alene blandt alle hans Dramer, spillet paa tyske Scener, ja denne tragiske Idyl blev endog Forbilledet for en hel europæisk Skuespilart, Kunstnerdramerne.

Hvis den Formodning er rigtig, at Goethe og Tieck (maaske uden at Digteren var sig det fuldt bevidst) har staaet Model til Michel Angelo og Giulio Romano, saa lader det sig ikke nægte, at den Indflydelse, som *Correggio* udøvede paa Oehlenschlägers Stilling til de to tyske Beskyttere og Venner, var en i streng Forstand tragikomisk. Tieck skrev en lidenskabelig bidende Kritik mod det dog i mange Henseender skønne og værdifulde Stykke, og Goethe vilde ikke engang tillade den stakkels Poet, der (i hine Dage) havde gjort en Omvej af tyve Mile for at vise ham Frugten af sit italienske Ophold, en Forelæsning af Skuespillet. Goethes Stemning overfor Oehlenschläger var bleven koldere; den fremfusende og ikke altid taktfulde Elev vilde gærne paany tiltrodse

sig det gamle hjærtelige Forhold til Mesteren. Man véd, at Forsøget mislykkedes, og at Oehlenschläger sørgmodig maatte rejse hjem «efter at have mistet den store Goethes Gunst».

Han havde fortjent at beholde denne Yndest, der var ham saa dyrebar, han, der senere nedskrev disse Ord: «Ingen Mand i Verden har jeg agtet og elsket mere end Goethe». Umiddelbart skylder han ham som Digter ikke meget. Næsten kun i hans herlige Ungdomsarbejde *St. Hans Aften-Spil* sporer man Indflydelsen af et bestemt Goethesk Forbillede, Jahrmarktsfest zu Plundersweilen, og selv her staar det danske Digt, som er blevet det hele Folks aandelige Ejendom i den Grad, at dets Repliker er gaaede over til at blive Ordsprog og Talemaader, fuldkommen selvstændigt overfor det tyske, som det endda overtræffer i Betydning.

Hvad Oehlenschläger derimod i det hele og almindelige skylder Goethe, er sikkert saare meget. Det lader sig dog naturligvis ikke eftervise med Bestemthed. *Götz* har uden Tvivl medvirket stærkt til, at han allerede i sin tidlige Ungdom greb tilbage til sit Folks nationale Fortid; hans Begejstring for Danmarks middelalderlige Mindesmærker, for Roskilde Domkirke f. Eks., har maaske tændt sin Ild ved Goethes Sværmeri for Strassburgermynsteren; Goethes Eksempel har endelig indgivet ham Mod til at følge sin Tilbøjelighed og optage gamle Folkeviserytmer, gamle folkelige eller fra Mundarterne stammende Ord i det poetiske Sprog. Iøvrigt har hverken Oehlenschlägers Fortrin eller hans Fejl noget tilfælles med Goethe. Han var i sin Friskhed og i sin Patos som i sin Slaphed fuldstændig national. I Digtet *Mine Mestere* nævner Oehlenschläger efter Ewald, Shakespeare, Cervantes, Homer, Sofokles og Schiller tilsidst ogsaa Goethe som den, der staaer tilbage for de Andre i hver enkelt Evne, men som i sig forener alle deres Kræfter. Han følte og beundrede i sin ædle Enfoldighed den altomfattende Aand hos Goethe.

Denne har ikke vist ham Retfærdighed, hvor han i de bekendte Breve til Zelter slaar ham sammen med Werner, Arnim, Brentano og flere som en, hvis Arbejde og Stræben «fuldstændig løber ud i det Form- og Karakterløse». Ikke at Dommen simpelthen er for haard, men den er ganske og aldeles ikke træffende. Og næppe mere slaaende er det, naar Goethe skriver: «Denne gode Oehlenschläger er ogsaa en af de Halve, der holder sig for

hele, ja for endnu meget mere. Disse Nordboere gaar til Italien og bringer det dog ikke videre end til at stille deres Bjørn paa Bagbenene, og naar den nogenledes har lært at danse, saa mener de, at det er noget stort.» Thi det Bjørneagtige var overhovedet ikke Oehlenschlägers Sag, og Vildheden var hos ham kun altfor lærvillig til at nemme Velopdragenhedens Dans. Man føler, at Goethe, frastødt af Oehlenschlägers lidet vindende Væsen, ikke har gjort sig den Ulejlighed at læse ham. Han priste paa sin Veninde, Amalia von Hellwigs Foranledning Tegnérs *Frithiofs Saga*, endog under Overskriften «Folkepoesi», det i Verden, som denne Digtning mindst er; dens ejendommelige og saa meget kraftigere Forbillede, Oehlenschlägers *Helge*, nævnede han ved denne Lejlighed ikke og har han øjensynlig ikke kendt.

IV

Som i Almindelighed Romantikerne, fremfor Alle Tieck, til Ulykke for den danske Literatur, har udøvet en langt større umiddelbar Indflydelse paa den end Goethe, saaledes staar Oehlenschläger med sin ubetingede Ærefrygt for ham ogsaa ene blandt Datidens Digtere og Skribenter. Næsten alle øvrige Domme om Goethe, der forekommer i danske Breve og Erindringer fra hin Tid, er teologisk eller æstetisk hildede.

Bredahl, der som Dramatiker stadigt ser sort af Harme, kendte, da han begyndte at skrive, af Goethe kun *Clavigo*, *Meister* og *Werther*, hvilke ikke behagede ham; end ikke *Wilhelm Meister* ansaa han for et Mesterværk, og han skattede Oehlenschläger langt højere end Goethe. Den lille romantiske Poet N. Søtoft skriver endnu i Aaret 1820 (efter en Lovprisning af Tieck): «Schiller er vist en stor Aand med Gemyt, men ægte Genialitet syntes mig aldrig at aande af hans Arbejder, og hos Goethe synes Frivolitet, Fripostighed og i Særdeleshed en Marmorkulde at have sejret over Gemyttet.» Saa store Fordringer til Genialitet stiller undertiden Lidenheden, og saa frivolt moraliserende er undertiden Ubetydeligheden. Den barnligt religiøse, halvt pietistiske Ingemann, der i sin Ungdom havde forfattet en elendig Efterligning af *Werther*, skriver i sit *Tilbageblik:* «Hans Personlighed, forsaavidt som den aabenbarer sig i hans Skrifter, har jeg

aldrig elsket, og med den fuldeste Erkendelse af hans Geni har jeg altid baaret et Slags Had til den Livsanskuelse, jeg har fundet i hans Værker.» Goethe var en Aand med aabne Sanser, der uden falsk Blu som uden Letfærdighed var sine Sanser bekendt; han var et Naturens Barn, der ikke skammede sig over sin Moder. Ingemann hadede Goethe, som han hadede Sanserne og Sanseverdenen.

Til hin samme Gruppe af religiøst og poetisk hildede Bedømmere af Goethe maa endnu regnes den iøvrigt langt mere gennemdannede og frisindede Biskop Jens Paludan-Müller, Digterens Fader. I sine Breve til Sibbern skatter han i høj Grad Goethe som Kunstner og «plastisk Fremstiller af Mennesket som Naturprodukt, forædlet ved Smagens og Forstandens Kultur»; han finder Goethe «uendelig rig indenfor sin Sfære»; men fangen som han er i den middelalderlige Verdensanskuelses Tvedelthed tumler han med Begreberne Natur og Frihed som med ubetingede Modsætninger: Goethe kender Naturen i dens hele Udstrækning og med alle dens Grundformer, Frihedens Rige derimod er ham et ubekendt Land; Goethe formaar kun at skildre Mennesket som en Jordens Borger, ikke tillige som en Himlens Arving, og dette er hans Mangel, ja mere: «hans store Brøde». Intet Under derfor, at Præsten Pustkuchens pietistiske Parodi, de falske «Vandreaar», hvis Øjemed er at vække alle gode Kristnes Afsky for Goethes Livsanskuelse, læses af Paludan-Müller med Opmærksomhed og Samhu. Han ønsker den i Hænderne paa alle Goethes «blinde Beundrere» for at aabne deres Øjne for hans egenlige Væsen som Digter.

Denne Gejstliges Standpunkt overfor Goethe, den næsten uindskrænkede Anerkendelse af hans Kunstnerstorhed, der staar i en ikke bevidst Strid med en Afvisning af hans hele Livs- og Verdensanskuelse, hvilken sidste derfor i Grunden ogsaa kun er formel, blev i Trediverne den herskende i det dannede danske Kleresi, der fik sit Præg af den ivrige Goethe-Beundrer Biskop Mynster. Mynster har end ingen Betænkelighed havt ved som Motto for sin Selvbiografi at anvende de i en kristen Biskops Mund unægtelig besynderligt klingende Ord af Goethe (i et Brev til Auguste Stolberg):

Alles geben die Götter die unendlichen
Ihren Lieblingen ganz,
Alle Freuden die unendlichen,
Alle Schmerzen die unendlichen
Ganz.

Det var Goethes Ligevægt, hans omfattende Verdensklogskab, det Beskuende, over Partierne Staaende hos ham, hans tilkæmpede Lidenskabsløshed og ophøjede Selvkærlighed, der tiltrak Mænd som Mynster og hans Lige. Dybden og Sandheden af hans i Lidelser og Studier indvundne Levevisdom formaaede de ikke at lodde og forstod de ikke.

Mere fængslende end disse højkirkelige Gejstliges Ytringer om Goethe er N. F. S. Grundtvigs langt mer barokke, men langt friskere Udtalelser. Det er alt berørt, at han i 1802 første Gang hørte Goethes Navn af Steffens. Ti Aar senere udtaler han sig for første Gang om ham.

I sin *Verdenskrønike* 1812, i hvilken han efter sit Frafald fra Forstandstroen som overbevist Tilhænger af den historiske Skole med Biblen i Haanden fordømmer Tidsalderens Aand og priser Historien, roser han Goethe, «det mest opvakte Hoved, Tyskland i mere end to Aarhundreder har fostret», fordi han som Forfatter af *Götz* har oplivet Krøniken og forfærdet Dværgeætten ved at fremføre dens Kæmpefædre for den. *Werther* og *Faust* ser han udelukkende fra Aabenbaringstroens Synspunkt. Werther kalder han «et Gemyt med dybe Længsler, som med et Suk vender sig fra Troen»; i *Faust*, mener han, at Digteren er bleven bange for sine egne Tanker, hvor Helten slutter sin Pagt med Djævelen; i ethvert Tilfælde (erklærer han) vender vi, der «mindes Slægtens Fald og Arvesynd», os gysende bort. Goethes Mesterværkers Runding er dyrekøbt, de synes mere skikkede til at inddysse Tidsalderen end til at vække den. I *Tasso* og *Egmont* viser Digteren, at man kommer galt afsted, naar man ej vil være klog efter Verdens Vis, og i *Wilhelm Meister*, hvor herligt man kan leve, naar man forstaar at bruge Verden med Smag.

I sin *Udsigt over Verdenskrøniken* 1817 har Grundtvig valgt sig et nyt historisk Standpukt til Bedømmelsen af Goethe. Efter at have betegnet Sachsere, Schwabere og Franker som de oprindeligste tyske Stammer og blandt dem atter Frankerne som den grundtyske Stamme, opstiller han den Paastand, at hvad enten nu Goethe oprindelig har været en Frankfurter og Frankfurt

oprindelig frankisk eller ikke, saa er Goethe dog indvortes en en ægte frankisk Tysker og staar som Udtrykket for den egenlige Tyskhed, for «den højeste Forklaring, alle Stammerne i Tyskland ere komne til med hinanden». At Goethe betegnes som langt dybere greben af Ossian end af Shakespeare, er en af de løse Paastande, paa hvilke Grundtvig er rig. Mindre greben ud af Luften er unægtelig den, at han er «den tyske eller tydeligere den virkelige Voltaire», om end Begrundelsen er saare svag, nemlig denne, at «hvad Voltaire kun havde Skin af, finde vi hos Goethe, Magt til at sætte Glans paa hvad han vil». Med uhyre Smagløshed følger saa: «Denne Kunst er mærkværdig, thi saaledes forgylde med Aand kan Ingen, i hvem ikke en ægte Kraft er smeltet, og det vilde i den Henseende uden Tvivl være træffende sagt, at Goethe forgylder med den døende Werthers inddrukne Aande.» Ikke synderlig mere slaaende er Tilføjelsen: «Goethes Glans er kold og død, han har med den i sine Værker stræbt at adle megen Urenhed.»

Grundtvig tager Goethe det højst ilde op, at han saa tidlig opgav de historiske Stoffer for i *Faust* og *Valgslægtskaberne* at hellige sig til det rent Naturlige: «Hvor Goethes Naturhistorie bliver Tidens Dronning, er Saga naturligvis dømt fra Tronen.» Han bebrejder lidenskabelig Goethe, at denne ser Historien over Skulderen og ikke en Gang agter den værd at bekæmpe, men kun bruger den som Form «til at støbe sin egen velbehagelige Roman i», og truer ham med, at Historien til Straf vil vende sig ikke mindre fornemt fra ham end fra Voltaire, «der paa sin Vis ligeledes satte Historien Stolen for Døren» og derved «gik glip af dens Lovtale». Man ser, at Forfatteren stikker dybt i Hadet til Rationalismens Aarhundrede og betragter Reaktionen imod det som endegyldig. Naivt og ikke uden Finhed siger han saa: «Til Würtembergeren Friedrich Schiller er det Historien [og Grundtvig] venskabelig vender sig», og nu følger en ganske træffende Fremstilling af Forholdet mellem Schiller og Goethe: «Friheden stræbte Schiller at male i alle Stillinger, som en Røver, som en Oprører, som en Fædrelandsforsvarer, som en Soldat, endelig som en Drømmerske . . . han var da en historisk Skuespiller, som Goethe en naturlig Romanhelt. Schillers Kunst var ædlere og renere, men stod i Liv og Glans og Enhed langt under Goethes.» — Dette er i det Væsenlige Grundtvigs Dom, hvorved han sikkert er bleven staaende hele sit Liv. Om en

Indflydelse af nogen som helst Art fra Goethes Side paa den folkelige Psalmedigter kan der naturligvis ikke være Tale.

Der gives endnu en med Oehlenschläger samtidig Digter, der som de fleste Andre i Begyndelsen værgede sig mod Goethe, men hos hvem hans Indflydelse med stor Bestemthed lader sig paavise; det er den tyskfødte Schack Staffeldt, der med Vold og Magt vilde være dansk Lyriker og til Trods for alle sine sproglige Synderligheder og Synder ogsaa virkelig blev det. Hans danske Poesier har i Reglen en yderligt romantisk Karakter, men de røber det ægte tyskoversanselige, grublende Træk i hans Væsen, ved hvilket han staar saa egen og selvstændig i den Literatur, han valgte at tilhøre. Han havde i sin tidlige Ungdom delt de almindelige Fordomme mod Goethe. Efter et Besøg hos Klopstock skriver han: «Hos Goethe dadlede han med Føje den i Blinde priste Natur, uden Udvalg og Forskønnelse». Men efter at Oehlenschläger, hans heldige og saa meget rigere begavede Medbejler, havde brudt den danske Poesi den nye Bane, begyndte han at studere og efterligne ikke blot ham, men ogsaa hans fremmede Mester, Goethe. Ligefremme Efterligninger af Goethe forekommer hos ham i ikke ringe Tal.*) Vigtigere er det dog, at han øjensynlig aldrig uden sit Studium af Goethe havde naaet den høje Rang han indtager i den danske Lyrik. For Skønheden i saadanne Værker som *Iphigenia* og *Tasso* havde han mere Sans end for Goethes tysknationale Ungdomsdigtninger. Thi han var ikke som Oehlenschläger i sin Poesi national, men blev, skønt han i sin Ungdom havde rettet et fanatisk Angreb paa Tyskeriet i Danmark, med de modnere Aar stedse mere verdensborgerligt sindet. Medens Oehlenschläger som naiv sanselig-frisk Kunstner og født Dramatiker overfor Goethes senere Skuespil, særlig *Die natürliche Tochter* skarpt dadlede «den abstrakte Diktionsforgudelse, denne Fornemhed i Stilen, der bringer den dramatiske Bevægelse til at nærme sig Menuettakten», hilste Staffeldt *Die natürliche Tochter* som Forbud om en ny Kunstepoke, hvor de nationale Forskelle vil trænges tilbage eller afslibes og de almenmenneskelige Træk alene træde frem. Den

*) Hans *Fossen* er en Efterligning af *Mahomets Gesang, Troubadouren* af *Der Sänger, Juledød* af *Erlkönig, Ynglingen fra Megara* og *Jomfruen og Guden* er begge Variationer af Temaet i *Die Braut von Corinth.* Hans tyske Digt *An Theodora* er en Efterklang af *Nähe des Geliebten.*

virkelighedsfjerne, tænkende Digter røber sig i denne Forkærlighed, der iøvrigt leverer Beviset for at der ogsaa udenfor Tyskland gaves enkelte Beundrere, som priste den *gamle* Goethe paa den unges Bekostning.

V

Forstaaelsen af Goethe var, som vi saa', af Steffens bleven saa at sige indført i Danmark samtidig med Naturfilosofien og Romantiken. Goethes første Modstandere var, for saa vidt de ikke af rent teologisk Indskrænkethed lukkede sig for det Nye, som Voltairianere, Lessingianere, Kantianere egenlig filosofiske Modstandere. De første lidenskabelige Tilhængere, som han fik i Danmark, var Romantikere med et Anstrøg af Naturfilosofi.

Der findes imidlertid mellem de betydeligste og inderligste Beundrere af Goethe en lille Gruppe Naturfilosofer, der tog det alvorligt med deres Forskning. Skønt de har deres fælles Udgangpunkt i Schelling og forener Dyrkelsen af Identitetsfilosofien med Fordybelsen i Goethe, har de som Naturforskere, Digtere, Tænkere fremstillet deres Verdensanskuelse med tiltrækkende Originalitet. Jeg tænker især paa Hauch, Sibbern og Hans Christian Ørsted.

Carsten Hauch, der var en dygtig Zoolog, før han blev en fremragende romantisk Digter, sluttede sig tidlig varmt til Oehlenschläger. Han beaandede ham snart ved sin Ild og forsvarede ham snart mod Omverdenen, men følte sig allerede i sin Ungdom heftig tiltrukket af Goethes mindre Digte. «Næppe,» siger han, «kunde de gamle Runesange virke stærkere paa deres Tilhørere, end den musikalske Lyrik, hvori Goethe fremfor alle andre Digtere har sin Styrke, virkede paa mig. Slige Sange som *Da droben auf jenem Berge* eller *Fetter grüne, du Laub* eller *Füllest wieder Busch und Thal* eller *Wie kommt's, dass du so traurig bist* kunde følge mig paa mine Veje i flere Uger, og jeg sang dem tidt højt for mig selv, naar jeg var alene, til Melodier, som jeg selv opfandt, saa godt jeg formaaede det.» Man vil i Hauchs egne lyriske Poesier finde større Slægtskab med Novalis og Tieck og Oehlenschläger end med Goethe, men han var ligefuldt dybt paavirket af Naturtonen hos denne, og han forstod fuldtud hans Kunst.

Sikkert var fra den Tid af, da Hauch, udnævnt til Professor i Æstetik, fra Kiel flyttede over til Kjøbenhavn, det Hauch'ske Hus det Sted i Danmark, hvor Goethes Aand blev dybest forstaaet og højligst beundret. Skønt jeg (i Tredserne) er kommen meget i dette Hus, erindrer jeg næppe en Aften der, hvor Goethes Navn ikke blev nævnet og hvor der ikke taltes om hans Kunst. Den var den Maalestok, med hvilken Andres Kunst blev maalt og fundet for ringe eller for lidet simpel. Man tænkte sig i Kjøbenhavn Hauch som en Forguder af Oehlenschläger. Han elskede ham visselig højt, men dog var hans Beundring mere begrænset end man af hans offenlige Udtalelser kan se. Han betragtede det som en Pligt overfor Ungdommens formentlige Pietetløshed at tage Oehlenschläger principielt og ubetinget i Forsvar. Privat beundrede han af Digtere kun Shakespeare og Goethe uindskrænket; han var ikke uimodtagelig for Paavirkning af sine Omgivelser; den Goethekultus, der dreves i hans Hjem, maatte nødvendigvis stille Oehlenschlägers Fortjeneste noget i Skygge, og aldrig har jeg hørt skarpere og ubarmhjertigere Kritik over Oehlenschlägers aandelige Personlighed, aldrig en mere forstaaende Beundring af Goethe end i den Hauch'ske Familiekres. Og det var ikke alene Digteren Goethe, hvis Aand svævede over Huset. Man hyldede i Livets praktiske Anliggender — ikke ved Efterligning, men paa Grund af naturlig, oprindelig Overensstemmelse — saadanne Anskuelser, som Goethe nærede; man sporede hans Aand i den store Vægt, der lagdes paa legemlige Færdigheder som at svømme godt, sejle godt, kunne tegne og bygge et Hus, eller redde et Menneskeliv paa Isen. Ikke blot at man forstod og gjorde Sligt, men det var, som gjorde man det i en unævnt Mesters Navn.

Hauch var aldrig saa lykkelig at komme til Weimar og se Stedets Skytsaand Ansigt til Ansigt. Denne Lod tilfaldt Ørsted og Sibbern.

H. C. Ørsted har for Danmark en lignende Betydning som Alexander von Humboldt for Tyskland. Hans store Ry er nutildags blandt de Indsigtsfuldere blegnet noget; hans Filosofi med dens Blanding af frygtsom Panteisme og Fornuftkristendom er længst forladt som Halvhed; den Glans, som han store Opdagelse gav hans Navn, bliver i Manges Øjne fordunklet ved hans Mangel paa Evne til at behandle denne Opdagelse videnskabeligt og frugtbargøre den i nogen som helst Retning; men han har den

ubestridte Fortjeneste, med stor Kundskabsfylde, uafbrudt Forsken, barnlig ren Hengivelse til ideale Formaal og med den Myndighed, som en Stordaad giver, at have virket og udrettet Mangfoldigt for sit Folks naturvidenskabelige Opdragelse og Dannelse. Han har grundet den polytekniske Læreanstalt i Kjøbenhavn og har ved sin Bog *Aanden i Naturen* i sin Tid udbredt fri menneskelig Tænkemaade, Taalsomhed og Indsigt i vide Krese.

Tidlig havde han brudt med den egenlige saakaldte Naturfilosofi. Læren om en eneste stor Verdensorganisme maatte han forblive tro, men i Mystikens Halvtaage kunde han med sin Trang til stræng, alvorlig Forskning ikke finde sig tilpas eller tilrette. En af hans Yndlingstanker var den, at Poesien, der paa hans Tid endnu gennemgaaende bevægede sig i overnaturlige og usunde fantastiske Forestillinger, lidt efter lidt skulde tilegne sig og fremstille den naturvidenskabelige Verdensbetragtning. Han havde selv, for at oplyse denne Tanke, skrevet et middelmaadigt Heksameterdigt *Luftskibet.* Han mente, at Naturvidenskabens Fremskridt og den almindelige Udbredelse af naturvidenskabelige Kundskaber ubrugbargør en Mængde Forestillinger, som Digterne tidligere anvendte, og nødvendigvis maa banlyse dem til en forgangen Tids Rustkammer; men han var tillige overbevist om, at Videnskaben byder Digterne rig og fuld Erstatning for dette Tab. Da denne Anskuelse blev heftigt angreben af Biskop Mynster, beraabte han sig (i anden Del af *Aanden i Naturen*) paa Goethe som paa en stor Digter, der havde laant langt mindre end de fleste andre af hint poetiske Rustkammer og uden Omveje havde hentet sine Midler lige fra Naturen. Han gør gældende at Goethe i sit Digt *Planternes Metamorfose* gav den Lære, han som Naturforsker havde forelagt Verden, i sammentrængt og dog poetisk Form. Han nævner med Beundring Goethes Digt om den Howard'ske Opfattelse af Skyformerne. Han fremhæver, at man rundt omkring i Goethes Værker træffer paa digteriske Fremstillinger af videnskabeligt opfattede Naturforhold og beklager kun, at han saa groveligt misforstod den matematiske Naturlære. Saa slutter han med en Paavisning af, at Goethe ikke mindre i sin Menneskefremstilling end i sine Naturskildringer har lagt en hidtil uset Gave til Naturiagttagelse for Dagen; thi selv hvad hans Indbildningskraft tilsyneladende frit har skabt, det har Naturiagttagelsen præget.

I Aaret 1822 besøgte Ørsted Goethe i Weimar. En vidt-

løftig Fremstilling af dette Besøg (til hans Hustru) synes desværre at være gaaet tabt. En kortere sender han 10de Oktober 1823 til sin Halvsøster Fru Bull:

«Hvad der maaske vil more dig mest, er at jeg paa det Venskabeligste blev modtagen af Goethe, hvis store Digteraand du elsker. Han har i de sildigere Aar af sit Liv med fordoblet Iver lagt sig efter Naturvidenskaberne og modtog mig som én Fysiker en anden. Da jeg sagde ham, at jeg glædede mig ved, at min Videnskab nu førte mig nærmere til en Mand, som jeg allerede fra min tidligste Ungdom havde beundret, svarede han mig: ‚Hvad kan vel en Mand i sin Alderdom gøre bedre end at kaste sig i Naturens Arme!'. Jeg tilbragte en af de skønneste Aftener i hans Familiekres.»

Ørsted paa sin Side var ikke Goethe ligegyldig. Som den bekendte Politiker Dr. Loewe-Bochum har meddelt mig, beklagede den tyske Fysiker Schweigger sig ofte og bittert over, at Goethe stedse havde overset hans Opdagelse af den elektromagnetiske Multiplikator og altid i Steden for ham (vel med Rette) nævnet Ørsted som den egenlige Tidsskel sættende Opdager.

Det er alt berørt, at Baggesen, da han ved sin Hjemkomst fra Udlandet i Aaret 1811 ilede til Anders Sandøe Ørsteds Hus, allerede ved den første, kolde Modtagelse følte sig fortrængt af Sophia Ørsteds Yndest. Under hans Fraværelse var F. C. Sibbern, en oprindelig og human, mangesidig dannet ung Tænker, bleven indført i Huset, havde forelsket sig lidenskabeligt i Husets Frue og blev nu paa sin Side af hende indviet i den glødende Beundring for Goethe, der fem Aar før som ved Smitte havde grebet Baggesen. Forholdet, der iøvrigt i flere Aar optog Sibbern helt, var sikkert et ganske ulegemligt; det var to Sjæle, der mødte hinanden i Goethe og gav deres gensidige Tilbøjelighed Goethereligionens Indvielse.

1811—12 foretog Sibbern, inden han tiltraadte den Stilling som Professor i Filosofi i Kjøbenhavn, hvilken han i mere end halvhundrede Aar beklædte, en Rejse i Udlandet. I hans Breve fra denne Rejse spiller Goethe en stor Rolle.

Den 14de April 1812 skriver Sophia Ørsted til Sibbern: «De lykkelige Menneske, som nu rejser til Weimar. Gud velsigne Dem! jeg under Dem det af mit inderste Hjærte. Glem ej Deres Løfte, nemlig at tigge eller stjæle Noget fra Goethe til

mig . . . til min Personlighed passer Schiller ikke saaledes som Goethe; den Simpelhed, Kraft og Fasthed, den ufattelige, Alt gennemgribende og dog saa menneskelig milde Styrke, der, lig Magneten gennem Jorden, gaar igennem ethvert nok saa lille Stykke af Goethe, den mangler han, og den er det just, der hos Goethe hæver, trøster, glæder og beroliger mig.»

Sibbern traf ikke Goethe, hverken i Weimar eller i Jena. Han opholdt sig den Gang i Karlsbad. Men Sibbern vilde ikke undlade at gøre hans Frues Bekendtskab. Han skriver fra Weimar 16de Maj 1812: «Min Forventning var spændt, thi den Ene havde fortalt mig værre om hende end den Anden. Endelig saa' jeg da selv. Det er og bliver en Gaade, hvorledes Goethe har kunnet tage hende til Kone . . . hun er rigtignok hverken smuk eller dannet. I Jena saa' jeg hende danse en hel Aften til Klokken 1 næsten hver eneste Dans. Det er Studenternes Skik at gøre Kur til hende, dels naturligvis for at holde sig op over hende, dels for det Pikantes Skyld. De kappes om at faa danset med hende.» (Hun var den Gang 48 Aar gammel).

I sin Utaalmodighed efter at faa Goethe at se, holdt Sibbern ikke ud at oppebie hans Tilbagekomst til Weimar, men vandrede paa sin Fod efter ham til Karlsbad. I et Brev til Sophia Ørsted fra Jena, 16de Juli 1812, har han nedlagt sine Indtryk af Goethes Personlighed:

«Men jeg skulde tale om Goethe, nu jeg har havt den Lykke at finde den vidunderlige Mand tilgængelig for mig, træffe ham i god og lykkelig Stemning, og flere Gange har talt med ham. Jeg kunde ret være fuld af Glæde, og det var billigt, jeg var det, naar kun Hjærtet var mere nøjsomt. Han har modtaget mig saa godt, som jeg vel turde haabe; alligevel — hvis jeg ikke havde det Haab eller rettere det Forsæt at komme til ham endnu en Gang før min Hjemrejse, vilde jeg være fuld af Mismod. Dog priser jeg de Timer, jeg var hos ham (4 Gange i Alt), og dem, i hvilke jeg saa' ham hos Fru v. der Recke, og de Øjeblikke, da jeg hilste ham ved Kilden og paa Spaseregangene, jeg priser mig lykkelig for dem alle og beklager kun, at de ikke vare flere, og at jeg ikke kom ham langt nærmere. — Han er af en majestætisk Skønhed, fuld af Kraft i Blik, Holdning og Gang, som en Mand i sine bedste Aar, og alligevel bærer hans Ansigt Præg af de 63. Han har en Figur og en Anstand som en Fyrste, eller hellere vilde jeg sige som en Minister, hvorved

jeg næsten vilde tænke paa den gamle Bernstorf . . . Leve og virke vil han vist, uden al Hæmmelse, i det Mindste 20 Aar endnu. Han ser ud, som om han kan blive 80 Aar, uden endnu at blive en Olding. Glæd De Dem, at han endnu kan leve saa mange Aar sammen med Dem, og hvert Aar bringe Dem nye Gaver . . .

Jeg tog ind i Gæstgivergaarden i Karlsbad og gik den følgende Morgen ud i Byen, for at søge mig et Logis og for at hente min Kuffert paa Posthuset. Da jeg gik over ‹Ringen›, saaledes hedder her Torvet, mødte jeg ham; han kom gaaende imod mig med et Bæger i Haanden, kom altsaa fra Brønden; jeg kendte ham øjeblikkelig og greb allerede til Hatten. Men da betænkte jeg, at han jo ikke kendte mig . . .

Jeg stod da nu for ham. Han modtog mig venligt: jeg var der et Kvarter, saa bukkede han og lod mig gaa. Det var ikke stort bevendt, hvad jeg talede med ham om; det tager jo allerede Tid at sige, hvorfra man kommer og hvorhen man gaar; noget var Talen om det nye Universitet i Norge, hvilket overhovedet er mig en bekvem Genstand, som altid giver Noget at begynde med. Om min Begejstring for ham sagde jeg ikke et eneste Ord; det vovede jeg ikke. Jeg stod med ham henne ved Vinduet; han stod der, høj og kraftig, i den blaa Frakke, som han ogsaa havde havt paa Dagen i Forvejen. Da jeg gik fra ham, stod det ligesom stille i min Sjæl; jeg kunde vende dens Stemning, hvorhen jeg vilde: til Glæde, til Mismod . . .

Naar jeg nu langt borte saa' en blaa Frakke og en høj, anselig Figur, kom jeg straks i Bevægelse. Og end ydermere, da jeg et Par Dage efter virkelig mødte Goethe paa Gaden, og han venligt tiltalte mig: ‚Hvordan gaar det?' — Det var ligesom da en Gang forhen et gult Sjal i Frastand kunde vække min Glæde, og jeg vedblev at stirre derpaa, om jeg ogsaa havde kendt, at det ikke var det rette.›

Hvor stærkt Sibbern vedblev at beskæftige sig med Goethe, derom vidner først og fremmest hans Breve efter Tilbagekomsten fra Rejsen. Næsten hele hans Brevveksling med Henriette Herz er helliget Goethe. I 1815 skriver han til hende, at der næppe gaar en Dag, hvor han ikke tænker paa Goethe, at han holder sig til ham i Glæde som i Sorg, men især i de bitre Timer. Han finder, at de Lidelser, Goethe frigjorde sig fra ved sine Skrifter, dem frigøres Læseren fra ved at læse dem, ja det er

ham, som havde Goethe skrevet Alt netop for ham. Han har (som han senere lader sin Gabrielis gentage det) en smerteblandet Fryd af at læse *Dichtung und Wahrheit,* thi Indholdet henrykker ham, men Sammenligningen mellem det fulde, rige Liv og hans eget er nedslaaende. Goethes Ro, hans Sindsligevægt, hans Aands Alsidighed er hvad Sibbern aldrig kan blive træt af at prise. «En mere fuldendt Mand.» siger han, «i alt, hvad der er blot og rent menneskeligt, har vor Tidsalder næppe frembragt.» Man ser, at der alligevel ogsaa for ham gaves en Mennesker tilgængelig Kres, der skulde være mere end blot og rent menneskelig.

Henriette Herz er Kvinde nok til at føle sig næsten tilsidesat af Sibbern for Goethes Skyld; hun sammenligner sin danske Vens Lidenskab for denne med hans tidligere for Sophia Ørsted: «Som De en Gang hver Aften underholdt mig om et Par skønne Øjne, der havde ramt Dem i Deres Inderste, saaledes er Deres Brev saa fuldt af Goethe, at De glemmer mig selv derover.» Hun svarer iøvrigt i samme Aand, beundrer Goethe, men «har alt længe vidst, at det Helligste ikke er det Helligste for ham.» Hun, der paa Grund af de Paralleler, som ualmindelige Evner, Forbindelser med Tidens udmærkede Mænd og fælles Afstamning indbyder til at drage, saa tidt nævnes sammen med Rahel, havde Intet af den oprindelige, usvigelige Sans for Goethes Storhed, som er et af mest paafaldende Vidnesbyrd om Rahels aandsfrie Genialitet.

Da den unge filosofiske Professor efter faa Aars Forløb optraadte med en digterisk Frembringelse — i Danmark er man jo, hvad man end ellers er, i Reglen en Smule Poet — indtog i hans *Efterladte Papirer af Gabrielis,* en Wertheriade, for hvilken hans Forhold til Fru Ørsted afgav Stoffet, Goethe en endnu større Plads end Ossian i *Werther.* De Elskende spaserer i Sjællands Bøgeskove, og hun synger Sange af Goethe for ham. Hun har Noget af Goethes Naturharmoni i sit Blod. «Hvad der saa om Dagen kan have bevæget mig med Uro,» siger hun, «om Aftenen ligger Alt opløst for mig i blid Rolighed.» Og hun forstaar som Goethe at nyde det Hele i det Enkelte. «De ypperligste Væsener,» siger han til hende, «have altid den længste Ungdom; thi de begære Næring af hele Naturens uendelige Liv, og i enhver Nydelse nyde de Universet. Saaledes gik det Dem med Goethe, med hvem De voksede op og langsomt udfoldede Dem.»

I Sibberns *Om Poesi og Kunst* er Goethe endelig ligefrem opstillet som den ideale Kunstner, thi han repræsenterer den Sammensmeltning af Genialitet og Besindighed, som er Sibbern det Højeste. Meget forstandigt bliver det her udviklet, hvorledes Goethe vel kun synes at have arbejdet i alle Retninger af Kunst og Videnskab for at gøre sig selv til et dygtigt, fuldendt Organ for sin Genius, men hvorledes han netop derved skænkede sine Medmennesker en hel, klar og ren Verden. Særligt dybt eller nyt finder man ikke i Sibberns kunstfilosofiske Skrifter, og af de mest begavede blandt hans Samtidige blev de næsten oversete paa Grund af deres brede, besynderlige Stil. Hvad hans Forhold til Goethe angaar, maatte det allerede være Datidens Dannelsesadel et Anstød, at heller ikke han havde Øje for det Største hos Goethe, den altomfattende Enhedslære, men trods rent frisindede Tilløb ikke kunde lade være med — ligesom hans Veninde Henriette Herz — at savne den kristelige Følelse og Gudhengivenhed hos den store Hedning.

Det var ikke Sibbern, hvem det lykkedes som Æstetiker at fastslaa Goethes aandelige og kunstneriske Overlegenhed i det danske Folks Bevidsthed.

VI

Denne Opgave og dens heldige Løsning var forbeholdt en polær Modstander af Sibbern, den smidige og geniale Digter og Tænker Johan Ludvig Heiberg. Blandt alle danske Storheder er Heiberg den, som med klarest Bevidsthed om sit Maal har villet virke ligefrem i Goethes Aand, og da han besad den Gave, at meddele Hovedstadens hele Intelligens sine Anskuelser og Forkærligheder, da han sin Mandsalder igennem var de Dannedes Afgud og den utvivlsomme Overdommer i Literaturen, saa har han ogsaa i sin Tid gjort det, han havde opfattet og optaget i sig af Goethe til de højere Klassers aandelige Ejendom og derved saavel fremmet Indsigten i Goethes Kunst som gjort meget til at befæste hans Navns rent udvortes Myndighed.

Heiberg er ustridigt en af de mest fremragende Personligheder i det 19de Aarhundredes danske Literatur. Yndet, ja populær som romantisk Lyriker og vittig, glimrende Lystspildigter, i høj Grad indflydelsesrig som Indfører og talentfuld Forfægter af den hegelske Filosofi, og det selv efter at denne Filo-

sofi udenfor Danmark havde mistet sin Magt over Sindene, som Kritiker og Æstetiker endelig i bogstavelig Forstand en Opdrager af sit Folk har han omtrent fra 1824—42 udøvet et i det Væsenlige gavnligt og forfinende Aandsherredømme. Hvad der især fattedes ham var en fuld, original Naturtone; Oprindelighed havde han kun i sit Vid. I Digtekunstens grupperede sig om ham en fin, tænksom, ikke meget naturkraftig Formskole (Henrik Hertz, Fr. Paludan-Müller, Fru Gyllembourg o. fl.) Henimod Halvtredserne blev dog et Hang, han stedse havde havt til Skematisme og Spidsfindighed i sin Tænkning, tomt Formvæsen i Kunst og Kritik saa stærkt, at han som Kritiker, Teaterdirektør og Politiker snarere hæmmede end fremmede Folkets Udvikling.

Der laa i hans Væsen Noget af den olympiske Overlegenhed, den guddommelig muntre Ironi, den diplomatiske Selvbeherskelse, som han havde forstaaet hos Goethe. Den uudtømmelige Naturfylde, den evige Friskhed, der laa i Goethes Væsen, besad han ikke. Hans Ungdom havde aldrig havt den Lidenskabens Ild, der henriver hos Goethe, hans Alderdom havde heller ikke den høje Visdom, der hos Goethe vederkvæger. Ikke at Naturen og Naturstudiet var ham fremmed. Tværtimod, han var fra sin Ungdom af en ivrig Dilettant i Naturvidenskab (især Insektstudiet), og han hengav sig i sine senere Leveaar med stor Forkærlighed til astronomiske Forskninger; hans sidste Skrifter er Studier over Lys- og Lydlæren. Det naturvidenskabelige Omraade af Goethes Viden var ham altsaa ingenlunde ubekendt; han fulgte sin tyske Mester i alle dennes beklagelige Vildfarelser, var som han en Fjende af Forsøget og Videnskabens hele erfaringsdyrkende Retning, var, som de fleste Hegelianere, en Tilhænger af Goethe's usalige Farvelære. Men han havde Intet af den verdensomspændende Opdageraand, den naturdyrkende Opfattelse af Altet som guddommeligt, gennem hvilken Goethe er beslægtet med Filosofiens Forfædre, en Thales eller en Heraklit. Han var intet Urmenneske.

Heiberg var, omtrent 30 Aar gammel, bleven mægtig greben af Hegels Filosofi, var 1824 i Berlin kommen i personlig Berøring med Hegel, og betragtede det fra nu af som en af sine væsenligste Livsopgaver, at skaffe den Hegelske Lære Indgang i Danmark. Men for ham som for ikke faa af den første Tids Hegelianere var Hegels Filosofi ikke til at skille fra Goethes Digtning. Det var dem to Former for samme aandelige Indhold.

Med Heibergs Optræden begynder derfor et Tidsrum i dansk Aandsliv, i hvilket man opfattede Goethe saaledes som han tog sig ud sét gennem det Hegelske Tankenet, og hvor man mindre beundrede ham for hans egen Skyld end som forklarende Billedbog til Hegels Lærdomme om Altets og Kunstens Love. Med al sin Goethebeundring synes Heiberg indtil sin Død aldrig at have anet, hvor kortvarigt hans Yndlingsfilosofs Verdensherredømme skulde blive i Sammenligning med hans Yndlingsdigters. I vore Dage har ved Tysklands første Universitet ingen af de yngre Professorer, end ikke af Professorerne i Filosofi, læst blot et Par Bind af Hegel; Studiet gælder, endog mer end billigt, for ufrugtbart.

I Afhandlingen *Om Filosofiens Betydning* findes Heibergs Grundanskuelse af Goethe. Hvad der adskiller Goethe fra alle samtidige Digtere, det er efter Heibergs Opfattelse det samme, der hæver Dante og Calderon saa højt over deres Samtid; han fremstiller sin Tidsalders Visdom, han er en til Dybet skuende Digter. Heiberg udtaler sig ifølge denne Opfattelse med stor Bestemthed mod den i Danmark herskende Shakespeare-Dyrkelse: Shakespeare har ikke været nogen lignende Repræsentant for Menneskeheden. Han, der tilhører et Land, som altid har været hildet i lutter endelige Bestræbelser, er altfor national til ikke at være Virkelighedsgengiver. Fængslende Karakterer, sjælelige Mindeværdigheder er, siger Heiberg, de Æmner i hvilke Shakespeare fordyber sig, men aldrig sporer man en Bevidsthed om, at disse som endelige og forgængelige Sider saavel af Livet som af Poesien taber sig i Anskuelsen af det Uendelige. Han kalder den overdrevne Beundring af Shakespeare latterlig og utilgivelig i en Tidsalder, der besidder en langt større Digter. Han hævder, at Goethe aldeles ikke staar tilbage for Shakespeare i Kærlighed til Naturens og Menneskelivets Enkeltheder; tværtimod, han overtræffer ham i den kærlige Fordybelse i det Endelige, kun er saavel Begivenheder som Karakterer hos ham holdte som underordnet medindgribende i den aandelige Enhed. Som han i Tasso hverken foretrækker Digteren eller Statsmanden, saaledes vil han overhovedet ikke begejstre os for en Helt eller en Elsker, men for Ideer, der ikke er personligt begrænsede. Heiberg viser, hvorledes denne Goethes dobbelte Ejendommelighed og Storhed forklarer de gængse Misforstaaelser af hans Væsen: «De, som holde sig til det første Moment [hans overraskende Kjærlighed til det endelige], finde ham sanselig og materiel; de, som holde

sig til det andet, finde ham uden Varme og Begejstring og sige, at han ikke mener det alvorligt med nogen Ting . . . og saavel fra den ene som fra den anden af disse to modsatte Indvendinger mod Goethe kommer man let til de yderligere Beskyldninger: at han er umoralsk, fordi han fremstiller de moralske Pligt-Bestemmelser, ved hvilke Mængden beroliger sig som ved faste Punkter, i deres Endelighed og betager dem den formentlige absolute Gyldighed; fremdeles at han er irreligiøs, fordi hans Poesi, i Stedet for at stille sig under Religionen, har ved at smelte sammen med Filosofien, tværtimod optaget det religiøse Standpunkt i sit eget Omfang. I begge disse Henseender har Goethe imidlertid ikke gjort Andet end bragt vore egne Tanker til vor Bevidsthed; men det er det, som Mange tage ilde op. Ingen lader i sine Handlinger de isolerede Pligtbestemmelser gælde for absolute, men man vil alligevel indbilde sig, at man gør det. Ligeledes, hvad det religiøse Punkt angaar, er Verden temmelig enig om, ikke længer at taale Hierarkiet, hverken i det Almindelige eller i det Individuelle; men ikke desmindre bøjer man sig for det, idet man kalder Goethe irreligiøs, fordi han hæver hin vor alvorlige Tanke til Bevidstheden.»

Disse Ord, der træffer Sømmet paa Hovedet og uden Tvivl indeholder den sandeste og dybeste Opfattelse af Goethe, der hidtil var bleven udtalt i Danmark, var i en Grad dristige, som en Ikke-Dansk næppe kan forstaa. De udtalte i et rettroende og kirkeligt Land en ny Grundsætning; de indeholdt et ligefrem, bevidst og afgjort Angreb paa den alt oversvømmende pligtskyldige teologiske Synsmaade, som man rundtom bekendte med Læberne, medens de Fleste levede hen i en slap Halvbevidsthed om at hylde en ganske forskellig Verdensanskuelse. Disse Ord var saa dristige, at Heiberg selv i sine ældre Aar opgav det Standpunkt, de betegner, og, da den teologiske Reaktion i Fyrrerne tog sit Opsving, vendte eller syntes at vende sig fra Panteismen til Martensens spekulative Dogmatik. (Digtet «Gudstjeneste».)

Rundt om i Heibergs Værker findes spredte Bidrag til den Goethe'ske Digtnings Fortolkning. Han var den utrættelige Forfægter af den af Goethe udtalte, strængt kunstneriske Anskuelse af Poesien. Han udgav et Udtog af Schillers og Goethes Brevveksling med Noter, og naar han i sin skarpe (stundom spidsfindige) Fejden mod Hebbel (1843) gaar den meget yngre tyske Digter, for hvis sære Genialitet han manglede Blik, saa haardt paa

Klingen, saa havde det især sin Grund i, at han hos Hebbel (som hos Gutzkow) ikke formaaede at opdage nogen ny, ud over Goethe førende Retning, men kun Tilbagefald i kendte Tanker eller Ensidigheder, som længst var overvundne af Goethe*).

Heiberg selv, og endnu mere hans trofaste poetiske Forbundsfælle Henrik Hertz, der aldrig slog sig til Ro ved én Digtart, én Gruppe af Stoffer eller én Behandlingsmaade, men stadig aabenbarede sit Talent i nye Former, staar som Digtere begge ganske og aldeles paa Goethes Grund. I deres Poesier aander man Goethesk Luft, rigtignok meget fortyndet. Disse Aander havde kun det aristokratisk Forfinede og den mangfoldiggørende kritiske Evne tilfælles med Goethe; dem fattedes det i stor Stil Menneskelige og derfor mægtigt Folkelige, der laa i Goethes Naturgrund. Heiberg havde, som alt berørt, adskilligt af den gamle Goethe, intet af den unge. Hertz, der i Dramaet *Hundrede Aar* overfor Grundtvigs Ultradanskhed direkte fører sin poetiske Stræben tilbage til Goethe («Vi har øst af et Væld, der i Weimar sprang ud»). er baade i sin lyriske Form og i sin Prosa stærkt bestemt af hans Kunst. Fru Gyllembourg, der hos os overhovedet repræsenterer det 18de Aarhundredes Humanitetsmoral — rigtignok i en spinkel og udvisket Skikkelse — er som Forfatterinde vel nærmest sin Søns, men tillige Goethes Elev. Hendes Livsanskuelse var oprindeligt Revolutionsperiodens Naturtro og Frihedstro. Hun synes fra først af at have følt med Rousseau. Hertil har da — rimeligvis gennem Sønnen — Goethes Indflydelse naturligt sluttet sig. Hendes Dannelsesideal er det Goethe'ske, dog opspædet og, alt som Aarene gik og den teologiske Reaktion tog til, ændret ved rigelig Tilsætning af nedarvede Elementer. Undertiden, som i *Fregatskibet Svanen*, griber hun dog helt tilbage til «Stella». — Paludan-Müller er i sit Hovedværk paavirket ikke blot af Byron, men af Goethe. Saadanne Ting som Maskeballet og som Almas Frelsen af sin Elsker i *Adam Homo* svarer ligefrem til Maskeraden og Gretchens Forklarelse i anden Del af «Faust». Fortællerstilen i

*) Man se Heiberg: Prosaiske Skrifter I 416—430, III 256, 348 ff., IV 443, 471, V 215 ff., 353 ff. Naar Emil Kuh i sin Biografi af Hebbel af sin Begejstring for sin Genstand lader sig henrive til at stemple Heiberg som en Gottsched med et Anstrøg af Hegelianisme, saa lader dette Misgreb sig kun forklare ved denne iøvrigt saa anerkendelsesværdige Literaturhistorikers Ubekendtskab med det danske Sprog.

Prosa er hos Paludan-Müller som hos Heiberg, Fru Gyllembourg, Hertz, Chr. Winther, H. P. Holst sandsynligvis ikke bleven formet uden at Goethe i mange Tilfælde ubevidst har været Mønster.

De af Datidens yngre danske Digtere, der mindre formdyrkende og overlæggende end Heiberg stod Oehlenschläger nok saa nær som ham, Poul Møller, Chr. Winther, Emil Aarestrup, befinder sig som Lyrikere ikke i stor Gæld til Goethe. Winther og Aarestrup oversætter ham undertiden, men er begge langt dybere paavirkede af Heine end af ham. Poul Møller følte sig (se Afhandlingen om «Extremerne») tiltrukken af den Goetheske Skoles Uvilje mod den politiske Opposition, men frastødt af dens Ringeagt for Livets praktiske Formaal, der forkastedes under Navn af Interesse for det Endelige. I Danmark gik Skolen til Grunde i Formvæsen. Derfor er Heiberg og hans nærmeste Venner paa det danske Folks og dets Literaturs nærværende Udviklingstrin saa fuldstændig skudte til Side, at de, der dog indtil for saa kort Tid siden var i Live (Heiberg døde 1860, Hertz 1870) næsten er som glemte. Man har lært af dem alt, hvad der lod sig lære af dem. De har allerede i deres Levetid nydt deres Løn. Den unge Slægt finder iblandt dem ingen Modstander at bekæmpe, ingen Fører og intet Forbillede.

VII

Paa Heiberg følger i Danmarks aandelige Liv det politiske Frisinds og det gudelige Tilbageslags Tidsalder, det sidste især bestemt ved Kierkegaard. Hverken Kampen for en Forfatning eller Kampen for Kristendom mod Verdslighed og Gejstlighed afgav gunstige Betingelser for den kærlige og indtrængende Forstaaen af Goethe.

Fra de Politikeres Side, der bekæmpede Enevælden, kom i Danmark som i Tyskland en Opfattelse af Goethe til Orde, der væsenlig betegner ham som ligegyldig Olympier eller nydelsessyg Hellener. Blandt de Skribenter, der oprindelig tilhørte denne Gruppe, er M. Goldschmidt ustridig den talentfuldeste. Hans romantiske Religiøsitet havde desuden en Sky for Goethes Naturfromhed. Man finder rundtom i Goldschmidts Skrifter Antydninger af en i Tyskland nærmest af Heine repræsenteret beundrende Utilbøjelighed til afgjort Anerkendelse af Goethe. Han fremhæver især Goethes og Schillers Ligegyldighed for det

Politiske. Dog var han langtfra at føle en Börne's ærlige, brændende, dumme Had til Goethe, endnu længere fra at istemme en Menzels Smædeskrig og Vredesbrøl. I en Artikel *Lyrisk Poesi* fra 1857 siger han meget rigtigt: «Goethe var en Hellener eller Hedning, der har optaget alt det af Kristendommen, som ikke ved sværmerisk eller overnaturligt Hang forstyrrede hans Harmoni.» Han er noget forarget over Goethes Ytring, at »det Religiøse beror paa den fineste Forveksling af det Subjektive og det Objektive», og ikke mindre over et Ønske, Schiller udtaler for Goethes Nætter, «og det medens Bonaparte o. s. v.» «Ved begge», siger han, «var kommen en særegen Ligegyldighed i tyske Gemytter, en egoistisk Stræben efter i Nydelse og Velbehag at sætte sig personlig udenfor det Almene.» I Almindelighed kan man sige, at den Uvilje, som Flertallet af de liberale Politikere nærede mod Heiberg og hans Indflydelse, bevirkede, at den af Heiberg altid lovpriste Goethe paa en Maade kom til at staa for dem som Tysklands (kun meget større) Heiberg. Som saadan blev han bekæmpet af dem, hvor de udtalte sig imod ham.

Ganske anderledes formede sig den fra Kierkegaard udgaaende Reaktion mod Goethe. For Kierkegaard med hans kristelige Patos, hans glødende Lidenskabelighed, hans etiske Begejstring og hans Overbevisning om, at Martyriet er enhver sand Aandshelts Lod paa Jorden, maatte Goethes Livsgerning og Livsførelse nødvendigvis være en Forargelse. Ham, hvem det desuden var blevet et Dogme, at man kun elsker én Gang, og som med saa ubrødelig Troskab, om end kun i Erindringen, havde holdt fast ved sit Livs eneste Elskovstilbøjelighed, maatte Goethes Forhold til Kvinderne og Kærligheden være en Anstødssten.

Hans udførligste Opgørelse med Goethe findes som bekendt i anden Del af *Stadier paa Livets Vej* i Assessorens Afhandling om Ægteskabet. Assessoren gaar strængt og spotsk i Rette med Helten i Goethes Selvbiografi i Anledning af hans Adfærd overfor Friederike, Han bebrejder ham især hans Forklaringsforsøg. Han finder i den Maade, paa hvilken han bryder, fjerner sig og forsvarer Fjernelsen, en Hjertekulde overfor Elskoven, en Svig mod det Etiske og en Satire over ham selv: «Om nemlig en lille Landsbyskønhed har været saa uheldig at misforstaa hans Excellence, dersom hun bliver sig selv tro, saa véd jeg af min Børnelærdom og véd endnu ikke rettere end at hun avancerer: fra Idyllen til Tragedien. Dersom derimod hans Excellence har været saa

uheldig at misforstaa sig selv, og yderligere er uheldig i den Maade, paa hvilken han vil gjøre det godt igen, saa véd jeg af min Børnelærdom, og véd endnu ikke rettere, saa er han gaaet af fra Tragedien og Dramaet og er bosiddende i Vaudevillen.» Han, den ellers saa omsigtige og dybe Sjælekender, betragter Hjærteforholdet mellem Manden og Kvinden i dette Tilfælde ganske som om Talen var om et udvortes Gældsforhold, der maa og skal ordnes ved Betaling. Han kalder det et Falskneri, «at ikke hvilken som helst Pige, naar det er givet, at en Mand har kontraheret Forpligtelsen, skulde være en uafviselig Kreditor.»

Det er ikke min Agt at tage Goethe i Forsvar i disse Spørgsmaal, der kun varsomt kan behandles og besvares, men det er let at opdage de yderst svage Punkter i Kierkegaards Angreb. Ingen Steds sporer man hos ham Bevidsthed om Vanskeligheden af at angive Grænsen, hvor «det er givet, at Manden har kontraheret Forpligtelsen» i Modsætning til den Hjærternes Konstellation, hvor Forpligtelsen endnu ikke er indtraadt. Ingen Steds opkaster og besvarer han det Spørgsmaal, om og naar Manden har Lov til at give sig selv og sit hele Liv som Gave mod sit Ønske, til Trods for advarende Anelser, udelukkende for at indløse sit Ord. Ingen Steds dukker Tvivlen op, om det ogsaa lader sig gøre, om det ikke i mange Tilfælde vilde være et Forræderi mod den elskende Kvinde — lutter Spørgsmaal, Tanker og Tvivl, med hvilke Kierkegaard maa have været fortrolig som Faa. Interessant er hans Angreb især, fordi det kommer fra en Mand, der selv, under Opbyden af uendeligt Grubleri og med en trykkende Følelse af Ansvar, havde taget det Ord, han havde givet en ung Pige, tilbage og nu hele sit Liv igennem rugede over dette Brud og dets Følger.

Kierkegaard mener, i Goethes Levned at finde Forklaringen af, at Patos er det, man mest savner hos ham: den er udebleven af hans Digtning, fordi den fattedes i hans Liv. Han finder deri fremdeles Aarsagen til, at hans kvindelige Figurer — formentlig — altid sés i en Belysning, i hvilken den overlegne Forstandighed, der forstaar at nyde og at fjerne sig, viser sig berettiget eller i det Mindste undskyldelig. Paa Clavigo eller Faust kan han ved Nedskrivningen af denne Paastand dog vel næppe have tænkt. Bittert spotter han endelig de Samtidiges krybende Beundring af Goethes Færdighed i at fjerne et Livsforhold, der truede med at overvælde ham, fra sig ved at digte

det. Thi hvad er, siger han, denne Naturejendommelighed andet end «det naturlige og lystne Menneskes Parade mod det Etiske»? Det forstaar sig, at ikke Enhver, der «digter», frembringer Mesterværker, men han hævder, at dette etisk ikke gør noget til Sagen. Ogsaa denne Vending er især interessant, fordi den stammer fra en Skribent, der selv netop kun overvandt sit Ungdomslivs Hovedkval ved atter og atter fornyede digteriske Fremstillinger og Omskrivninger af den.

Men til den etiske Misbilligelse af Goethe kom hos Kierkegaard endnu den religiøse, og saaledes dannede der sig efterhaanden for Kierkegaards Sjæl et Vrængbillede af Goethe, ikke meget sandere end det, Verden skylder Wolfgang Menzel. Goethe var bleven strængt religiøst opdragen som Kierkegaard selv, men han havde ikke kæmpet dennes fortvivlede Kamp mod sin Fornuft for at fastholde Barndommens bibelske Forestillinger til sin Død. For Kierkegaard staar det selvfølgelig som var det Pligt at gøre dette «med Forsagelse af enhver Fordring paa Livet eller paa en betydningsfuld Eksistens,» og han laster bittert Goethe for det formentlige Pligtbrud: «Ligesom den sidste Filosofi har gjort det til et Skældsord at tale om Kants ærlige Vej, saaledes smiler Goethe fornemt ad Klopstock, fordi det beskæftigede ham saa meget, om Meta, hans første Kærlighed, der havde giftet sig igen [skal øjensynligt være: om Fanny, hans første Kærlighed, der havde giftet sig med en Anden], vilde tilhøre ham i et andet Liv.» Det er ham ufatteligt, at der med Hensyn til overleverede Troessætninger skulde gives nogen højere Pligt end Pietetens. Han bebrejder, som jeg en Gang har udtrykt det, Goethe, at han ikke har baaret sig ad som han, ikke har stemmet sig imod den hele Kulturudvikling i Steden for at blive dens ypperste Bærer siden Renæssancens Dage — han tænker sig Muligheden af, at Goethe kunde have udviklet sig til hvad han blev, ja til mere end hvad han blev, ifald han, i Steden for at sammenfatte den tyske Aands hele Udvikling hos Lessing og Winckelmann, Bürger og Wieland, Herder og Kant, i Steden for at straale som det Alt fordunklende Midtpunkt i det Stjærnebillede, som dannes af Schiller, Hölderlin, Kleist, Heine og de andre fribaarne Digteraander, var bleven en Magus som Hamann, en Hellig som Lavater eller en Barde som Klopstock, der alle blev deres religiøse Barndomsindtryk tro, men hvis Værker nu kun opsøges af Literærhistorikeren som Kuriositeter.

Lidt efter lidt smeltede endog for Kierkegaard Goethes høje Levevisdom sammen med Biskop Mynsters ham saa forhadte fine Verdensklogskab. Han danner sig et Ord, en Sammensætning, «det Mynster-Goethe'ske,» med hvilket han stempler den fejge Blødagtighed, som han foragter. Saaledes hedder det f. Eks. i hans efterladte Papirer fra 1849 om Mynsters Efterfølger paa Sjællands Bispestol: «Tag Martensen! Han er et Exempel paa det Mynster-Goethe'ske, at gjøre Omgivelserne til den højeste Instans; kun staar han endnu lavere.» Der lod sig næppe sige noget mere Urimeligt om Goethe, end at han havde stræbt for enhver Pris at behage sine Samtidige; og at anbringe ham imellem to Biskopper som et Mønster paa Nydelsessyge er en skrigende Uretfærdighed. Denne Anskuelse var ligefuldt paa den Tid, da de Kierkegaardske Ideer triumferede (omtrent 1856—1866), den fremherskende i mange ellers forstandige Krese i Danmark.

En Gruppe af Mænd fandtes der dog, i hvilken Goethes Geni og hans Fortjenester aldrig overskyggedes af Hensyn til det, der gjaldt for ubetinget Moral eller ubetinget Troesforpligtelse, den, som dannedes af nogle faa frit tænkende Filosofer og Naturforskere.

Hans Brøchner, der i 1875 døde som Professor i Filosofi og som har efterladt sig saa dygtige Værker over Filosofiens Historie — den første afgjorte Fritænker i Danmark, der udøvede en betydeligere Indflydelse paa Ungdommen — en Tænker, der ligesom Goethe var en trofast Beundrer af Spinoza, en Dyrker af Allivet som guddommeligt, hvis Dannelse var fuldstændig græsk og tysk, levede i Goethe. Der var et Glimt af noget Faustagtigt i hans Natur, og Goethes Faust var sjældent fra hans Bord og sjældnere ude af hans Tanker.

Ogsaa blandt Naturforskerne havde Goethe tro Tilhængere. Det kunde næppe være anderledes. Mig i det mindste har det altid forekommet, som straalede Mesterens Geni paa intet Omraade fuldere og mere overraskende, som var Slægtskabet mellem hans Frembringen og Verdensaltets skabende Kraft ingen Steds mere indlysende og gribende end i de Forskninger, ved hvilke han har grundlagt den filosofiske Botanik og Anatomi. Hvem føler ikke her, at Goethe som hans Faust var stegen ned til «Mødrene», hvem sér ikke, at hans Lynceusblik trængte ind i Naturens store Laboratorium!

Jeg har, for at give dette Udkast en vis Fuldstændighed,

bedet en af de første danske Naturforskere, vor ypperste Insektkyndige, Schiødte, med et Par Ord antyde mig, hvilke Indtryk han under sin videnskabelige Løbebane formaar at føre tilbage til Goethe. Han har svaret:

«Jeg er ved ham bleven befæstet i den Arbejdsmaade, jeg af egen Natur er ført ind paa, og styrket til at fastholde og udvikle den under Ugunst og Modsigelse i Hjemmet. Den bestaar i at redde sig ud af den endeløse Mangfoldighed ved at behandle sine Genstande symbolsk, ɔ: gennemtrænge dem saa fuldstændigt og alsidigt som mulig og saaledes henstille Bearbejdelsen som et *instar omnium*, i Henhold til den Erkendelse, at enhver afsluttet Organisme eller sammenhængende Gruppe af Organismer repræsenterer den hele organiske Natur. En saadan Arbejdsmaade kræver et rigt og fyldigt Materiale, der er altid og let tilgængeligt og altsaa kun haves dèr, hvor man selv er født og baaren og har kunnet leve sig sammen med det. Er man kommen saa vidt, har man kun liden Brug for Boglærdom; man bevæger sig nemlig stadig paa jomfruelig Bund og sér Alt i et ganske nyt Lys og en hel anden Sammenhæng, end der forhen havdes Begreb om. Under alle disse Bestræbelser er jeg paa mange Maader bleven paavirket af Goethe, ogsaa med Hensyn til min Fremstillingsmaade i morfologiske og systematiske Conspectus, i Afbildningskunst o. A. Om naturhistorisk Tegning har han meget, som har været mig frugtbringende. Jeg anfører efter Hukommelsen nogle mig særligt kære Steder af Goethe: Was ist das Allgemeine? Der einzelne Fall. Was ist das Besondere? Millionen Fälle. — Willst du dich am Ganzen erquicken, so musst du das Ganze im Kleinsten blicken.»

Det synes mig, at disse saa mangeartede og saa uensartet begrundede Vidnesbyrd om Beundring, Uvilje eller Taknemmelighed fra de forskelligste Mænd indenfor et lille Folk bedre end de varmeste Lovtaler giver en Forestilling om de i alle Retninger udbredte Paavirkninger og Tilskyndelser, der uafbrudt udstraaler fra Goethes Aand som fra en Sol.

VIII

Hvad det yngste, nu i Mandsalderen staaende Slægtled i Danmark skylder Goethe, lader sig næppe bestemme eller udmaale. Hans Digtning, hans Verdensanskelse, hans Ideer er

gaaede saaledes over i Blodet paa Mange, hans Indflydelse har virket gennem saa mange Kanaler, at kun faa med nogenlunde Nøjagtighed formaar at angive deres Gæld til ham. Man læste i de Aar, da den Slægt, som nu befinder sig i Trediverne, voksede op, lidet Tysk i Danmark. Nationalfjendskabet mod Tyskland, hvilket vi alle som Ynglinge lidenskabeligt delte og som efter Slesvigs Tab luede hæftigt op paany, bevirkede, at den tyske Literatur i det Store og Hele kun tiltalte os lidet. Overhovedet er det tyske Aandspræg de Danske mere fremmed, end man efter Slægtskabet mellem Folkene og den lange Afhængighed af Tyskland skulde tro, især meget mere fremmed end de Tyske aner.

Men Goethe var (tilligemed Heine) en af de faa Stjerner, der ogsaa paa den Tid, da Nationalfølelsen drog Skrankerne mod Tyskland højest, sendte deres Lys over Grænsen. Ikke at hans Værker forelaa i gode, kunstnerisk udførte Oversættelser de Oversættelser, som findes af dem, er næsten uden Undtagelse daarlige eller forældede eller dog ude af Handelen, og har aldrig været populære. End ikke Oehlenschlägers Oversættelser er blevne virkelig Folkelæsning.*) Hvem der kender Goethe, har læst ham i Grundsproget. Endnu mindre lærte vi fra den nationale Skueplads Goethe at kende. Han er saa at sige aldrig bleven opført paa det kongelige Teater i Kjøbenhavn. Frasét at man i Juni 1832 spilte et af Heiberg og Hertz i Forening oversat Brudstykke af Faust, har man i Danmark givet Claudine von Villabella tre Gange, Clavigo fem Gange, Egmont fire Gange, Die Geschwister tre Gange. Og det er Alt, hvad der (til 1881) er blevet spillet af Goethe. De ikke-danske, samtidige Digtere, der har havt størst Indflydelse paa Ungdommen, Bjørnstjerne Bjørnson og Henrik Ibsen, har lært lidet, altfor lidet af Goethe og har intet tilfælles med ham. Vel finder man hist og her en enkelt rent udvortes Paavirkning som naar Solvejgs Rolle i Slutningen af *Per Gynt* genkalder Gretchens Optræden i Slutningen af «Faust». Men dels er selv et saadant lille Træk snarest fremkaldt paa anden Haand (gennem «Adam Homo» som Mellemled), dels berører det kun i ringe Grad Livsanskuelsen. De danske Skribenter af Slægten fra 1870 synes aldeles ikke umiddelbart paavirkede af Goethe.

* Først i 1882 udkom P. Hansens Oversættelse af Fausts første Del.

De er det middelbart, dels ved den literære Arv, de har overtaget fra deres Fædre, og dels ved den mægtige Indflydelse, som Goethe har udøvet paa næsten al den udmærkede samtidige Literatur, der i de sidste Aartier har paavirket Sindene i Danmark. Mest har maaské den store franske Kritik, som den havde udviklet sig før 1870, medvirket til at føre os tilbage til Goethe. Jeg taler ikke i mit eget Navn. Allerede i mit attende Aar gjorde *Dichtung und Wahrheit* et Indtryk paa mig, der for flere Aar blev bestemmende for min Studieplan. Men der var Mange, hvem Tyskland i de Aar, den politiske Spænding var stærkest, næsten var blevet fremmed, og som kun saa' det igennem en Taage af national Uvilje og tidligt indsugede Fordomme. Værker som Taine's Engelske Literaturhistorie eller som Lewes's Goethe-Biografi, der begge blev oversatte i Begyndelsen af Halvfjerdserne, lærte danske Læsere at forstaa og vurdere Tyskland paany, og Goethe blev os det ideale Tyskland.

Hvad der stærkest hendrog vore Fædre til Goethe, hans ophøjede Ligevægt, hans Rolighed, hans Væsens fuldendte Harmoni er os Yngre ikke dyrebarest hos ham; hans Alderdoms Ro er næsten bleven os imod, fordi vi har sét, hvorledes vore Fædres nationale Flegma spejlede sig i den og af den inddrak Bevidstheden om sin Værdighed og sin Ret. Os er Goethe især saa dyrebar, fordi vi ikke anerkender Magter udenfor eller over Naturen, og fordi Goethe er den store, den sande, Kampen afgørende Indsigelse mod al Overnaturlighed, han, der — som man taler om en Stat i Staten — kan kaldes en Natur i Naturen. Os er Goethe fremdeles saa dyrebar, fordi vi elsker Kunsten lidenskabeligt, og fordi Goethe paa to eller tre Omraader for os er Kunstneren over alle andre. Han, der som Morfolog og Anatom næsten udelukkende stræbte at forklare Formen, og der bestemte Form som Dannelse, et Ord, der paa én Gang omfatter selve Dannelsens Gerning og det Dannede som færdigt, han repræsenterer os den højeste Dannelse og den højeste Form.

Hvad vore nationale Bannerførere prædikede for os, var enten det blinde Haab eller den blinde Tro eller den blinde Kærlighed; nogle forkyndte den nationale Selvfølelses, andre den ubetingede Forsagelses Evangelium; fra Goethe kom det Tilraab til os: Forstaa!

Vi saa' andre af Europas store Aander ende i Selvbespejling, Selvforgudelse, Selvbedøvelse, Selvopgiven eller Selvtilintetgørelse; Goethe blev os det store Forbillede paa Selvudvikling. Vi lærte af ham, at den, der fremfor Alt arbejder paa at udvikle sig selv, har mest Udsigt til at gribe ind i den almindelige Udvikling. Hans Aands Alsidighed er og bliver et Ideal; man glæder sig over den uden at attraa den; men af den har vi lært, i det Enkelte aldrig at tabe det Hele af Syne.

SCHACK STAFFELDT

(1882)

Lidet læst og kendt, aldrig sunget, sjældent anført, mens han levede; død som dansk Digter atten Aar før sin Død; opmanet af Graven ved en Literaturelskers Begejstring sytten Aar efter at Jorden havde lukket sig over ham; saa lovprist og skamrost af Heiberg, Datidens kritiske Højesteret som Danmarks, ja maaske Jordens største Lyriker, saa biograferet og skildret af Molbech, en smaalig, skarpsindig og nedsættende Kritiker, stadigt upopulær, og først nu, fulde hundrede og tretten Aar efter sin Fødsel atter ført frem for Dagslyset af F. L. Liebenbergs kærlige Haand, den samme, der for en Menneskealder siden fremmanede hans Skygge — det har til nu været Schack Staffeldts Digterskæbne.

Den svarer til hans Skæbne og Ejendommelighed som Menneske. Han var en sær og sjælden Natur, en Misfornøjet og Utilfredsstillet, rig paa Aand, som han stadig holdt i Spænding til han overspændte den, fuld af Ild, som fortærede ham selv uden at afgive synderlig Varme for Andre, dybtfølende, trofast, begejstret, men uden Gratie og uden Elskværdighed, uden Evne til at vinde Menneskene eller sysselsætte dem, fra sin Ungdom af bevægende sig som i et Harnisk af stiv Stolthed og streng, stundom pedantisk Alvorlighed. Hans Liv opruller sig paa en Baggrund af haardnakket Melankoli, der øjensynlig var udsprunget af et ømtaaligt, altid skrøbeligt Helbred og et medfødt Anlæg til at tage tungt paa Alting, og som blev næret ved uforsætlig og forsætlig Ensomhed, fremmet ved Ufrugtbarhed, skærpet ved

Ærgerrighedens Kvaler, ved Skuffelsen af et Haab om Digterry, der uopfyldt antager Form af Attraa efter Rang og ydre Magt. Et ulykkeligt Naturel! en Karakter, der var altfor æresyg til ikke at ville underkaste sig en Embedsstillings Tugt for dergennem at være eller blive en Overordnet, og der samtidig var altfor ærekær og altfor pirrelig i sin Stolthed til i Længden at kunne bevare det gode Forhold til Foresatte og Ligestillede eller til at kunne finde sig i sine Underordnedes Selvstændighed.

I alle ydre Forhold finder han Beskyttelse, nyder endog Begunstigelse; han har bestandig den officielle Medbør i sine Sejl; men Tilfredsstillelsen af hans Ønsker med Hensyn til ydre Stilling yder ikke hans Sjæl nogen Tilfredsstillelse. Han har fra sin Ungdom af den Gave at suge Giften ud af enhver Situation. Det synes sunget for hans Vugge, at han aldrig med helt Sind skal kunne hengive sig til nogen af de Opgaver, hans Skæbne stiller ham.

Han var tysk af Æt, tysk i sit Følelsesliv og sin Tankegang, dansk af Fødsel, som Statsborger og som Digter. Han skrev for Offenligheden i et Sprog, der ikke var hans og hvis Aand han kun glimtvis trængte ind i; han var Digter med sand Indvielse og et adeligt Talent, men uden Held og uden Almenyndest, og blev overstraalet ved Begyndelsen af sin Bane. Han var Officer uden Kald dertil, som Yngling en Rejsende uden Naivetetens eller Overlegenhedens Sindsligevægt, som Mand Assessor i et Kollegium uden noget eget ham tildelt Fag og uden synderlig Udsigt til Forfremmelse, saa Hofkavaler hos en Hertug, opvartende Kammerjunker hos en Kronprinsesse, Hofdigter paa Tysk efter at have været Romancedigter paa Dansk, endelig fra sit fyrretyvende Aar Amtmand i Hertugdømmerne, tre Aar i et mindre, tretten Aar i et stort og betydeligt Amt, misfornøjet overalt enten med sin Livsstillings Beskaffenhed som ved Hove eller med sine Kaldsbrødre, Omgivelser, Omgangsfæller som i de mange Aar han var Embedsmand.

I

Kilderne til Kundskab om Schack Staffeldts Liv flyder sparsomt. En blot tilnærmelsesvis udtømmende Fremstilling af hans Sjælehistorie lader sig ikke give. Men det Stof, der

foreligger, er tilstrækkeligt til at en Kritiker kan oplyse Hovedpunkterne og drage Hovedlinjerne.

Adolf Wilhelm Schack von Staffeldt fødtes paa Rügen den 28de Marts 1769. Moderen var en pommersk Adelsdame, Faderen en tysk Officer i dansk Tjeneste, der ved sit Giftermaal 1756 forlod Danmark for at bosætte sig i Pommern, men urolig og utilfreds, som han var, snart derefter begav sig paa Rejser, først besøgte Tyskland og Ungarn, senere Sverig, Danmark og atter Sverig, indtil han 1761 paany indtraadte i den danske Hær. Da han i Aaret 1780 døde, efterlod han sine Børn forældreløse. Der var tre Sønner, af hvilken den 11-aarige Adolf var den yngste, og en otteaarig Datter. I et Brev (1807) fra Adolf til en af Brødrene hedder det: «Vor ulykkelige Fader! Hans Liv var kun kort i Tiden, men langt i Lidelser.» Den tilkommende Digter gennemgik, understøttet af brave Slægtninge og disses formaaende Venner, hele Kadetskolen ved Akademiet i København og afgik i sit 17de Aar derfra som Fændrik. Om hans Liv i Aarene 1786—91, da han gjorde Tjeneste som Officer, vides meget lidt. Kun ser vi ham i hans tyvende Aar i to kort efter hinanden følgende Indlæg med en Lidenskabelighed, der betegner den Fremmedfødte, udtale sig mod Tyskheden i Danmark og lægge sin Fædrelandskærlighed for Dagen. Anledningerne var forskelligartede. Staffeldts første Stridsskrift var rettet mod en i Danmark en kort Tid bosat Charlatan, en Cagliostro i allermindste Format, der som det synes ved et heldigt Ydre og en flydende Tunge søgte at gøre sig gældende som Universalgeni, Alkymist og Magiker. Han maa en Tid lang fuldstændig have blændet den godtroende og fantastiske Yngling. Næst efter de ungdommelige Udfald mod Tyskheden («rive Masken af og vise Tyskerens fælt grinende Karikatur», «istemme en Haanlatter der som en Stormvind kaster Uslingen ud af Landet, og truende genlyder i Tysklands Dale»), næst Harmen over at Pallini har vovet «at tale med ussel Spot om det danske Sprog», er det eneste Lærerige i dette Aktstykke den Skildring, Schack Staffeldt her leverer af sig selv som Yngling for at forklare hvorledes det gik til at en Gøgler som Pallini kunde vinde hans Tillid: «Ung og uden Erfarenhed faldt det mig aldrig ind, at Romandigterne bygger deres Verden af Ideer; tvertimod troede jeg (man tror saa let, hvad man ønsker), at disse Idéverdener kun var, saa at sige, Oversættelser af den virkelige Verden.

Dette levende Træk i min Sjæls Fysiognomi kunde ikke undgaa Pallinis Opmærksomhed. Han opdagede min Begærlighed efter Overspændelser og Kolosser . . .»

Det andet lille Hefte er et Indlæg i Striden om Baggesens *Holger Danske* og P. A. Heibergs *Holger Tyske*, foranlediget ved et smagløst Flyveskrift af den bekendte Fru Frederike Brun, hvilket uden Tilsidesættelse af noget Hensyn til hvad den danske Kultur skyldte Tyskland eller hvad dansk Literatur havde Paavirkningen fra udmærkede Tyskere at takke for, gav den i Samfundet dengang raadende Harme Luft mod hovmodige og begærlige Indvandrere, «mod dem, der haansmilende til begge Sider stige op til Landets Isse», det vil sige dem, som aldrig forsømte nogen Lejlighed til at nedsætte det Folk, i hvis Midte de levede og i hvilket de ved Hofgunst banede sig Vej til Magt og Rigdom. Han betegner her Danmark som et Land, «hvor Tyskere til Trods og Haan for de Indfødte endnu sidde øverst ved Bordet; hvor tysk Byrd er den største Fortjeneste» o. s. v., og udbryder: «Bort med den Nidding, der ikke føler Blodet skumme i hans [sine] Aarer, naar Tyskhed, eller hvad man vil kalde dette Uhyre, sætter ham Jærnfoden paa Nakken.»

Man har, sikkert med Rette, ført denne patriotiske Iver og Opbragthed tilbage til den Indflydelse, Werner Abrahamson, den iøvrigt ogsaa tyskfødte danske Patriot, som Staffeldts mangeaarige Lærer ved Landkadetakademiet har maattet udøve paa ham; man har fyldigt paavist disse tyskfjendske Smaaskrifters Sammenhæng med hele den i hine Aar vakte nationale Reaktion mod tysk Indflydelse i Danmark; men hvad man fremfor Alt ikke bør tabe af Syne, det er dog den ikke blot hos Frafaldne, men hos nye Medlemmer af enhver Nationalitet tidt bemærkede Drift og Trang til at bringe Fødselsmærket i Glemme ved med mere end almindelig Lidenskab at omfatte det religiøse eller politiske Samfund, i hvilket de er optagne. Den Kærlighed, der fylder deres Bryst, er saare hyppigt ulykkelig, fordi Samfundet sjældent paaskønner eller gengælder den.

Hvad vi forøvrigt véd om Staffeldts Ungdomsliv i Kjøbenhavn er egenlig kun hvad vi lærer af en Ytring i et Brev fra Göttingen (1792), der udtaler, at han dèr «trods uafbrudt Arbejd og uafbrudt Ildebefindende dog var langt lykkeligere end i Kjøbenhavn, hvor han led meget, saare meget, mere end hans unge Sjæl og fint byggede Legem kunde udholde.»

Efter at han i Aarene 1788—89 havde ladet sine første danske Vers trykke, opholdt han sig med Understøttelse fra danske Prinser fra September 1791 til Foraaret 1893 i Göttingen, studerede der dels Arkæologi og Kunsthistorie, dels Handels- og Statsvidenskab og vandt gennem sine Studier i det sidstnævnte Fag den berømte Schloezers Yndest. Han skrev her sine første tyske Digte, der skønt paavirkede af samtidig tysk Poesi særlig af Schiller dog allerede røber Staffeldts ejendommelige digterisk-filosofiske Anlæg. Han viser sig ved sin Tilbagevenden til Danmark i Besiddelse af et poetisk Herredømme over sit Modersmaal, som han kun stænkvis og maaske aldrig saa fuldstændigt naaede i sin Behandling af det Danske. Hans skønne i Foraaret 1793 ved Tilbagekomsten til Danmark nedskrevne *Gruss an den Sund* aabenbarer, i hvor høj Grad den unge Digter følte sig baaret af en Tidsstrømning, og hvor spændt og spørgende han stirrede det ny Aarhundrede imøde. Det hedder her:

Sieh, ich komm' auf rother Wogenbahn,
von der Zeitquell' säuselt Ahnung nieder,
ungeborne Zeiten wehn mich an.

Om Schack Staffeldts nu følgende mere end halvtredjeaarige Ophold i Kjøbenhavn vides meget lidt; det ses kun, at den unge Premierløjtnant omgikkes flere af Datidens danske Forfattere, deriblandt J. K. Høst, hvem han allerede i Göttingen havde lært at kende, at han udgav enkelte Digte paa Dansk i Samlinger, og i Efteraaret 1794 tænkte paa at sende eller virkelig sendte Schiller nogle tyske Digte til Bedømmelse og mulig Udgivelse.

I de sidste Dage af 1795, altsaa i hans 27de Aar, tiltraadte han saa med rundelig Understøttelse dels af Stipendier, dels af den kongelige Kasse en næsten femaarig Udenlandsrejse. Den udmærkede Statsmand Bernstorf, med hvem Staffeldt tidlig synes at være traadt i Forbindelse — han priser ham allerede i sit første tyskfjendtlige Flyveskrift — er ved denne Lejlighed sikkert optraadt som Staffeldts indflydelsesrige Talsmand.

Hans ejendommeligt nok tyskførte Rejsedagbog giver lærerig om end ikke fuldstændig Indsigt i hans aandelige Liv. Skønt halvvejs beregnet paa fremmede Blikke, delvis øjensynligt endog paa senere Offenliggørelse, er den ganske uden Kunstform. Det er umuligt at sammenligne endog blot Stykker af den

med noget Brudstykke af Ewalds *Levnet og Meninger* eller af Baggesens *Labyrinth*. Det er en med ofte smaalig Samvittighedsfuldhed affattet, i Regelen tør og saglig Redegørelse for det Sete og de Tanker, hvortil det har givet Anledning. Tonen er forsaavidt meget forskelligartet, som man snart tror at læse en Kameral-Embedsmands, snart en katalogiserende Kunstpedants, snart en noget deklamatorisk Poets Optegnelser. Der er mere beskrivende Begejstring for Natur- og Kunstskønhed end frisk og hjærtelig Glæde derover. Det dybestgaaende Træk er dog overalt den Kærlighed til Oplysning og den Retsfølelse, som det attende Aarhundrede benævnede Humanitet og som var dets sande Religion. Men Oplysningsiveren former sig hos Staffeldt personligt især som levende Foragt for aandelig Sløvhed eller Hildethed, og Retsfølelsen faar sit personlige Udtryk i en noget gammelagtig Moraliseren og Fordømmen. Da Staffeldts kraftige Aand næsten helt savnede Godmodighed, da hans Vid — hvor det nu og da bryder igennem — aldrig er lunefuldt eller spøgende, men den skærende, stundom uhøviske Spots, saa maatte han som Moralist nødvendigvis blive i høj Grad strengtdømmende.

Imidlertid Moralisten var ung og langt fra at være uimodtagelig for sanselige Indtryk og Glæder. En længe nedkæmpet, men heftig Kælenskab, som han gav efter for uden at ville indrømme den Plads i sit Livssyn, som han vel ikke skammede sig over, men som han dog hverken menneskeligt eller digterisk kunde gøre noget Smukt og Harmonisk ud af, synes at have ligget dybt i Staffeldts Natur og at have spillet en Rolle i hans Ungdomsliv. Hans rent legemlige Velbefindende i det overdaadige Wien staar allerede i en pudsig Strid med hans haarde Fordømmelsesdomme over sanseligt Vellevned. Men mærkeligere er dog det Omslag, der i Venedig, hvor han lod sig forlokke til at blive næsten et helt Aar (Efteraaret 1797—August 1798), foregik med hans Holdning som ung Straffedommer over Sæderne. Under sit første Besøg i denne Stad (August 1797) havde han kun følt sig frastødt; under det andet lange Ophold fortrylledes han. Han havde efter sit første Besøg givet en skærende sand Fremstilling af Skyggesiderne ved den italienske Opløsning af al sædelig Fasthed. Nu gik det ham, som det var gaaet Goethe, som det snart skulde gaa Byron og efter ham saa mangen anden nordisk Genius, at paa Italiens Grund Sydens indtagende Ubundethed gennemtrængte og ligesom smeltede hans Væsen. Mange af

hans senere Udtalelser røber, at der til hans italienske Ophold knyttede sig de sødeste Minder i hans Liv. Han helligede Digtet *Erindringer* til en venetiansk Veninde, og skrev i Digtet *Apologi* er Gendrivelse af alle nordiske Fordomme mod den italienske Frihed i Sæder:

Lig Orangerne gro de finere, ædlere Kjendsler
hist af sig selv, mens her Drivhusvækster de er.

Og han slutter med en brændende og ejendommelig Anraabelse af Solen:

Skabende himmelske Ild, som styrer Aarets Omvæltning!
Sansens ypperste Gud! Glimt af det evige Liv!
rul ej saa fjernt fra os bag Storme og Nætter af Skyer,
smelt den Himmel af Bly, Vinteren hvælver om os.
. . . .
Kom i din Herlighed, kom med alt dit romantiske Følge,
giv os Orangernes Guld, Druernes Purpur os giv!

Desværre var Staffeldts kunstneriske Naturel altfor virkeligheds-fjernt og ulegemligt til at dette Glimt af «Sansens ypperste Gud» kunde faa nogen varig Indflydelse paa hans Poesi. At han var sikret mod nogensinde at overvældes eller beherskes af Sansernes Magt, det viser sig bedst deri, at han endnu i Venedig i et italiensk Brev indtrængende formaner en Ven til at foretrække de aandelige Glæder for dem, som Sanserne kan yde.*)

Staffeldts religiøse og politiske Anskuelser, der i hans Rejse-optegnelser og Breve viser sig at være de hos Landenes begavede Ungdom herskende paa Revolutionstiden, modtager et særegent Stempel af hans Sindelags teoretisk ubøjelige og praktisk forstandige Grundtræk. Han er en erklæret Fjende, ja Foragter af al aabenbaret Religion, særlig nærer han mod Katolicismen et Had, som ved enhver nok saa ringe Anledning kommer til Udbrud, og som end ikke formildes af hans Sans for den romanske Kulturs Skønhedsside. Et Nonnekloster er ham «en Stald for helligt Fedekvæg, som Hunde- og Katte-Hospitierne i Orienten»; alt Præsteherredømme er ham en Skændsel og en Rædsel. Kirkens

*) Non è necessario il dire a voi che i piaceri dell' intelletto ci accompagnono fin alla tomba, e che i piaceri de' sensi ci abandonono a mezza strada, o ci rendono ridicoli se restano.

Sindsbilleder indgyder ham en Afsky, der i sine Udtryk intet Hensyn kender;*) enhver Dogmetroende er ham en Hykler eller en Sindssvag. Det synes endda ikke som om denne kirkefjendske Lidenskab tog synderlig af med Aarene; han gjaldt endnu i sine seneste Leveaar for en Spotter af Kristendom og Dogmer, udtalte sig med religiøs Begejstring kun om Guddomsmagten i Naturen og sagde gærne, formodenlig for at forklare sin Udebliven fra den offenlige Gudstjeneste, at det var under aaben Himmel, han dyrkede Gud. Allerede paa sine Rejser som ogsaa senere ser vi ham iøvrigt bedømme Folketroen væsenlig fra politiske Synspunkter. Men saa aabenlyst Staffeldts Fritænkeri ligger for Dagen, saa vanskeligt er det nøjagtigt at angive Beskaffenheden af hans Anskuelser om Verdens Orden og Styrelse. I et af Brevene fra Rejsen ser vi ham endnu som en søgende, men tillige som en mandigt stræbende Aand, der skønt smerteligt berørt ved Tabet af den formenlige Vished er paa sin Post mod ethvert Selvbedrag. Han tror ikke mere paa videnskabeligt paaviselige Formaal i Naturen, og han kritiserer med Kant uden at kunne tro som Kantianerne. Tidligere var han sikker paa Udødeligheden, nu tvivler han, skønt han vil tro, og han afviser den hele Bekymrethed om Spørgsmaal angaaende Lærdomme med et mandigt Opraab til sig selv om ikke at tabe Modet, men tage fat, arbejde praktisk, give sig hen til det fælles store Værk: Menneskehedens Forædling. Og selv om han i Forskningens Labyrint helt skulde tabe Troen paa Gud og Udødelighed, saa lover han dog sig selv, at han aldrig af den Grund vil begaa Frafald fra «Fornuftens Lovtavler», men at enhver Brøde, han begaar, skal finde en ubestikkelig Dommer i hans Selvkritik, en ubønhørlig Hævner i Selvforagt og Skamfølelse.

Fra den politiske Side lærer vi Staffeldt især at kende gennem Udkastet til det store Brev, han for at aflægge Regnskab for Udbyttet af sin Rejse i Juni 1797 sender til Bernstorf, et Brev, der røber politisk Modenhed, Iagttagelsesevne og Dømmekraft.

*) Entsetzliche Unterdrückung des Geistes! Entsetzliche Hierarchie Der aufgeklärte Europäer frisst noch immer seinen Gott. Eskimo und Kamtschadale, spottet seiner! (*Samlinger til Schack Staffeldt Levnet* I. 474. man se ogsaa det skønne Udbrud om Joseph den Anden I. 363 og Stedet II. 133, hvor Udtrykkene er af en Voldsomhed, der gør det umuligt at anføre dem).

Staffeldt viser sig her besjælet af Oplysningstidsalderens Idealer, fuld af Tillid til og Beundring for den oplyste Enevoldsmagt, som denne i Danmark var optraadt under den udmærkede Mand, til hvem Brevet er rettet. Han er stolt af Pressefriheden i Danmark, ja han mener, at denne Frihed er det ufejlbarligste Middel til at forene den monarkiske Forvaltnings Hurtighed og Eftertrykkelighed med den demokratiske Forfatnings Folkelighed («Almenaand»), thi Pressefriheden er «Moder til en ædel Datter, den offenlige Mening, der er lige saa meget værd som Repræsentation, Parlament og Rigsdag». Denne Fremhæven af den frie Presses og den offenlige Menings Tilsyn som betydningsfuldere end en Rigsdags kan det ikke undre nogen af finde udtalt af en dansk Liberal i Slutningen af det forrige Aarhundrede, siden man endnu i det indeværende har kunnet finde dette Træk hos en engelsk Konservativ som Lord Beaconsfield, men vel kan det undre at finde denne Anskuelse særligt hos Staffeldt, der fra sin Ungdom af indtil sin Død forblev en haardnakket Foragter af «Meningen». Det er vel klart, at Staffeldt for sig selv gør en Forskel mellem hvad han kalder *l'opinion publique* (den oplyste Almendom) og paa den anden Side Meningen (nærmest «Tidens Fordring»), men alligevel er der her en indre Modsigelse mellem det demokratiske Element i hans politiske Grundanskuelse og det Grundaristokratiske i hans Tænkemaade forøvrigt.

Meget virkningsfuldt maler Staffeldt i dette Brev Reaktionen, som han i det østlige Tyskland har lært den at kende. «Overalt sidder den fyrstelige Mistros usalige Dæmon paa Tronen, overalt indbilder man sig at høre det frygtelige Spøgelse Jakobinismens sagte Aandetrin og stiller Censorer og Angivere paa Lur. En Straale af Naturretten, kastet paa den overleverede Politiks møre Bygning, kaldes Mordbrand; en beskeden Dom over de Herskendes Fremfærd kaldes Oprør», skønt Regeringen dog ikke som Præstevælden har betegnet sig selv som ufejlbar. Han er ikke mere som i sin tidlige Ungdom en Beundrer af den franske Revolution, hvilken han, som alle Europas ypperste Aander, ved dens Udbrud hilste med Jubel, men han mener, at der vil komme noget godt ud af dens Rædsler som af Reformationstidens skrækkelige Krige. Det bliver nu, som han naivt udtrykker sig, en Opgave for Forsynet at opløse den franske Revolution i Harmoni med Menneskehedens Vel og Værdighed.

Om Revolutionens Aarsager ytrer han sig med stærk og

selvstændig Dømmekraft. Ikke af «de fulde Hoveder» udsprang den, men af «de tomme Maver». I Tyskland truer ingen Revolution. Massen af en Nation ønsker aldrig politisk, kun borgertig Frihed, og det første, der i Tyskland er at gøre, det er at forvandle Censorerne til dygtige Sættere og Politispionerne til brave Natvægtere. En Sammenligning mellem Datidens Prøjsen og Østerrig er dog den mest glimrende Del af Brevet. Der er Enkeltheder i Fremstillingen, som gælder endnu den Dag i Dag. Saaledes hedder det f. Eks. om Prøjsen: «Den befalende Magt maa dèr anstrænge sig for at blive rig, da den adlydende ikke er det. Statens politiske Eksistens udfordrer et fyldt Skatkammer, en øvet Hær og en Rigsforstander, hvis Geni er allestedsnærværende i Statslegemets Nerver og Sener.» Kun faa, yderst faa af vore Digtere fra dette Aarhundredes første Halvdel har havt saa megen Sans som Schack Staffeldt for de verdenshistoriske Tilstande paa deres Tid. Det er derfor dobbelt uheldigt, at den Skillelinje, han tidligt i sit Sind havde draget mellem Poesiens og Prosaens formentlige Omraader, forbød ham at optage endog blot det ringeste af sin Erfarings Indhold i sin Poesi. Hans Musa gjorde et Par Vingeslag og forsvandt i det Blaa. Hans Digtning forholdt sig til hans Personlighed, som en Papirsdrage forholder sig til den legende Dreng, der sætter den op; den stiger og stiger og rykker ligesom utaalmodigt i den tynde Snor, der forbinder den med Jorden, fra hvilken den synes at hige bort. Meget betegnende skriver Staffeldt selv i Aaret 1807 i et Brev til Baggesen, der efter hans Mening har gjort Uret i at indlade sig i Digterfejder, at han for sin Del «søger at adskille sin Poesi fra Dagligdagsheden og rulle sin idealske Sfære saa højt omkring, at den ikke støder sammen med nogen jordisk Planet». «Maaske,» tilføjer han med et mærkeligt Glimt af Selverkendelse, «er dette Karaktersvaghed, grundet i fysisk Anspændelse, der lader mig frygte denne Kollision, ligemeget! jeg frelser dog paa denne Maade min poetiske Luftballon fra al Forvikling med jordiske Genstande». Staffeldts danske Digte fra Rejsen er næsten kun Sonetter, dybsindige, noget kunstlede Tankedigte, undertiden af stor Skønhed, men hvis sammentrængte Stil vanskeliggør Forstaaelsen.

Efter at Staffeldt, rimeligvis tilskyndet af Grev Bernstorf, havde bestemt sig for Statstjenesten, og i 1801, sandsynligvis paa Grev Schimmelmanns Anbefaling, var bleven ansat som ekstra-

ordinær Assessor og havde faaet Titlen Kammerjunker, gjorde han i April samme Aar som Officer i Studenterkorpset Tjeneste mod Englænderne, men blev snart derefter afskediget af Militærtjenesten, og hengav sig nu samtidigt til økonomiske Studier og til Dyrkelsen af sit poetiske Talent.

Da skete det, at i December 1802 Oehlenschlägers første Digte, der anslog en hidtil uhørt Tone i den danske Literatur, med Et gav Læseverdenen nye poetiske Forbilleder og en ny Maalestok i Hænde. Der kan ingen Tvivl være om, at denne Samling har gjort et mægtigt Indtryk paa Schack Staffeldt, et mægtigere end den havde behøvet at gøre, ifald han under sine Rejser, i Stedet for at studere allehaande, havde fulgt og tilbørligt forstaaet den tyske Poesis Udvikling hos Goethe og Tieck. Nu synes han — det er kun en Formodning, men ingen ugrundet — først gennem de Oehlenschlägerske Digte at have faaet Øjnene op for Digtekunstens store Opsving i hans Tidsalder. Han, der i sin tidligste Ungdom havde udkastet et Syngespil i Thaarups Stil (det først efter hans Død trykte «Kjærlighed gjør alle lige»), han, der i sine lyriske Digte glimtvis havde mindet om Ewald, dog kun om Tankedigteren i Ewald, der hidtil i sin Poesi fuldstændig havde savnet Legemlighed, Folkelighed og Farve, begyndte nu at fordybe sig i Folkeviserne, at skrive Romancer, at stræbe efter Opnaaelsen af en nordisk Tone og at studere, hyppigt endog at efterligne Goethe og Oehlenschläger. Følgen var en mægtig Gæring i hans Fantasi, under hvilken ogsaa alt, hvad der boede af ejendommeligt og virkelig oprindeligt i hans Sjæl, med Et fik Vækst, under hvilken han desuden gjorde store, hurtige Fremskridt i Behandlingen af det danske Sprog, og som satte ham i Stand til, alt et Aar efter Oehlenschläger (December 1803), at træde frem med sin første rige Samling *Digte*. En højst beklagelig, uværdig, men forstaaelig Svaghed — Angsten for at frakendes Originalitet — bragte ham til at ledsage disse Digte med den bevislig usande Erklæring, at af de i Samlingen optagne Stykker ikkun seks, som han nævnede, var udarbejdede efter 1800, altsaa efter Oehlenschlägers Fremkomst.

Staffeldts tidligste, ufuldkomne Digte havde vakt Kenderes Opmærksomhed, var endog blevne forholdsvis udførligt og ingenlunde uskønsomt bedømte, men denne hans første, saa langt betydningsfuldere og originalere Digtsamling, der først gav Billedet

af hans Talent, faldt næsten uændset til Jorden. Publikum modtog den koldt, og den fandt end ikke en Anmelder.

Aarsagerne var flere: hans Aands utilgængelige Stejlhed, hans Sammentræf med en anden, ti Aar yngre, ganske frisk og folkelig Digters første triumferende Værker, hans Mangel paa en saadan ubetinget Selvstændighed overfor den store Medbejler, der havde kunnet gøre hans Forskellighed fra ham iøjnespringende; men Hovedaarsagen var dog Schack Staffeldts enestaaende Forhold til det Sprog, han som lyrisk Digter skrev, et Forhold, der vel kan betegnes som hans Digterlivs tragiske Skæbne. Et saa stort Antal tyske Forfattere — Klopstock, J. E. Schlegel, Gerstenberg — har i kortere eller længere Tid havt et Hjem i Danmark, saa mange af vore bedste nyere Digtere — Ewald, Baggesen, Oehlenschläger, Heiberg, Hertz, Christian Winther — har, som det naturligt maatte forekomme i en dansk-tysk Stat, efterladt hele Værker eller enkelte Digte paa Tysk, at man har været tilbøjelig til at overse den afgørende Forskel mellem disse Digteres Stilling til det Sprog, i hvilket de vandt deres Digterry, og Schack Staffeldts.

Hine skrev enten lejlighedsvis som Ewald eller Heiberg eller Winther paa Tysk en enkelt Digtning, der aldrig kom Tyskland for Øje, eller de oversatte med tvivlsomt Held deres Værker, eller de fordoblede sig i Kraft af en svækkende Smidighed som Baggesen; men alle søgte og erhvervede de deres Hovedry ved Digtning i Modersmaalet.

Med Schack Staffeldt forholder det sig omvendt. Som Tode og Sander var han tysk og vilde være dansk; men han alene har, skønt tyskfødt, skrevet danske Digte, som vi endnu læser. Hans Biograf, C. Molbech, har med uendelige Gentagelser gjort opmærksom paa Staffeldts fremmede Forhold til det danske Sprog for deraf at uddrage lutter for Digteren ugunstige Slutninger og beklage, at han ikke blev sit Modersmaal tro, som han tumlede med langt større Sikkerhed og Frihed. Og dog skulde det synes, som om Danmark fremfor alt burde være glad og stolt over at have kunnet fravriste den tyske Literatur saa fin og sjælden en Aand! Hvor kan en Mand med Hjærte overse det i Sandhed Rørende ved Schack Staffeldts Kjærlighed til Danmark og det danske Sprog! Han var tysk af Fødsel, har bevæget sig frit, ogsaa digterisk frit, i et Sprog, hvis Læsekres da omfattede vel tredive Millioner, og han valgte at være lyrisk

Digter paa Dansk. Ingen paaskønnede hans Valg. Ingen vidste ham Tak derfor, men han blev haardnakket ved at digte i dette Sprog, hvori han kun faa Aar af sit Liv tænkte eller drømte, og han udgav, efter at hans første Digtsamling var bleven overset og nedtiet, en endnu skønnere og fyldigere i samme Sprog uden bedre Held. Og til Tak for denne hans lidenskabelige Kærlighed til Danmark har den danske Kritik leveret alenlange Lister over hans Sprogfejl og hans Ordføjnings Vilkaarligheder. Stakkels Digter, selv dit Eftermæle har man overspyet med Galde! Og den Haand, der har ridset dit Levned ned, har ikke forsømt nogen Lejlighed eller noget Paaskud til at forringe din Hæder! I den Grad er vor Skæbne i Tilfældighedens Vold.

Og her om nogensinde var vel Anledning til at give ikke blot Taknemmelighed, men Medfølelse, ja Medlidenhed Luft. Taknemmelighed; thi vi Danske er vel ikke dem, som skal bebrejde Schack Staffeldt, at han foretrak vort Modersmaal for sit eget. Medfølelse; thi man har kun lidet betænkt, hvad det i Virkeligheden vil sige for en frembringende Aand at udtrykke sig i et Sprog, der ikke oprindeligt og umiddelbart er dens. Kun Den, der har forsøgt det, kan gøre sig et Begreb derom. I Modersmaalet er Forestillingen og Ordet, Billedet og Navnet, Tanken og dens Udtryk Et; selv naar Udtrykket savnes eller ikke vil indfinde sig, føler Forfatteren sig som ubetinget Herre derover, han kan efterspore dets fineste Afskygning indtil det svarer til hans Vilje, han kan forme det, bøje det, danne det til, ja skabe det og dog altid være sikker paa, at det skabte er i Sprogets Aand og at det siger nøjagtigt det, han ønsker det skal sige. Hvor ganske forskelligt er ikke den stillet, som skriver i et fremmed Sprog, selv om han kender saa meget til det, har talt og skrevet det saalænge, som Staffeldt Dansk! Lad ham være fuldkommen sikret mod Sprogfejl, lad et Brev fra ham ikke være til at skelne fra et Brev fra en Indfødt — og hvor faa naaer selv dette laveste Trin! — hvor mange Trin er saa ikke tilbage, før han opnaar det Standpunkt, at Ordene klinger i hans Øre nøjagtigt med det Raaderum og den Rækkevidde, nøjagtigt med den Lyd og de Erindringer, som for den Indfødte, og hvilken Afstand selv derfra til det Punkt, hvor han med fuld Frihed og Tryghed kan anslaa en fortrolig Tone uden at blive plat, en stærkt patetisk Tone uden at blive højtidelig eller komisk, indskyde en Landsmaalvending, med Virkning optage et gammelt Ord

eller Udtryk og overhovedet frembringe nøjagtigt den sproglige Stemning han vil! Han skal faa Sproget til at male, den Stakkel, og han véd ikke om hans Øjne ser dets Farver som Andre ser dem; han vil bringe Sproget til at synge, og han griber i dets Strenge med famlende Haand, aldrig fuldstændig vis paa, at der ikke umærkeligt for ham selv undslipper Instrumentet en Mislyd. Og nu tilmed i lyrisk Poesi, der ikke taaler nogensomhelst nok saa ringe Mislyd. Naar man tænker sig, at han i 1794 kunde offenliggøre et Digt «*Paa* Arveprinsessens Død», eller at han for fuldt Alvor vil indføre Ordet *Havn* for «Ideal», fordi han indbilder sig etsteds at have sét, at det paa Svensk har denne Betydning; naar man bemærker, at han ved Gennemsyn og Rettelser af sine Digte maa stræbe at fjerne Anstød mod Sprogets grammatiske Regler ikke at tale om Germanismer, uheldige Ordformer og stive, knudrede Udtryk, at han kort sagt har ligget i stadig Kamp med det bløde og smidige, men saa vanskelige Sprog, i hvilket han skrev: saa beundrer man nærmest, at han nu og da har kunnet frembringe noget saa udadleligt skønt som hans bedste Digte.

Schack Staffeldts anden Samling af Poesier *Nye Digte* udgaves 1808 i Kiel; thi han havde fra 1807 opholdt sig der for at være i Nærheden af Hoffet, ved hvilket han søgte Ansættelse. Han nærmede sig her Kronprinsregenten og blev først udnævnt til anden Hofkavaler hos den sindssvage Hertug af Oldenburg, der levede paa Slottet i Plöen under Formynderskab af Kongen af Danmark, kort derefter blev han imidlertid opvartende Kammerjunker hos Kronprinsessen, og da denne straks derefter blev Dronning, fik han i Kraft af ny Udnævnelse fast Ansættelse i samme Egenskab.

Han havde allerede paa sin Udenlandsrejse følt sig tiltrukken af den fornemme Verden, havde i Wien havt Adgang til de mest ansete Huse, han var trods sin videnskabelige Uvilje mod medfødte Forrettigheder med Liv og Sjæl Aristokrat; det var derfor ikke unaturligt, at et Hofembede med det nære Forhold til den kongelige Familie, som det medførte, og den rundelige Frihed, det bragte, maatte synes ham attraaværdigt. Han skulde jo desuden fortjene sit Brød, og af Poesien kunde han ikke leve.

Ikke desmindre formaaede Staffeldt med sit evigt higende, evigt stræbende Sind ikke at slaa sig til Ro i den nye Stilling. Den tilfredsstillede ikke hans Arbejdsdrift, og den ydmygede ham

ligesaa meget, som den hævede ham. «En Mand som jeg er ikke skabt til at lukke Døre op og i», plejede han at sige. Det var Digteren i ham, som uvilkaarligt oprørtes over Afhængigheden og Hofskikken. Han havde ikke kunnet være helt Poet og kunde nu ligesaa lidt være helt Hofmand. Hans Ulykke var, at han, som Steffens bidende sandt sagde om ham, «vilde være Digter blandt Kammerjunkere og Kammerjunker blandt Digtere». En større Ulykke var det dog for ham, at ogsaa hans anden og ypperste Digtsamling, der udkom Aaret efter Kjøbenhavns Bombardement, og paa en Tid, da Oehlenschläger og Baggesen delte Nationens poetiske Interesse, blev overset og overstraalet. Hans Talent, der skrøbeligt og fint som det var trængte til at møde Opmuntring ja Ømhed, tørredes ind. Efter faa Aars Forløb var Staffeldt ufrugtbar.

Til Skuffelsen i Forhaabningerne om Digterry kom en anden, ikke mindre alvorlig og bitter Skuffelse. Han nærede en lidenskabelig og dybtgaaende Kærlighed til en ung Pige af fornem Familie, og denne Kærlighed blev ikke gengældt. Allerede 1806 taler han i et Brev til Søsteren om at hans kæreste Forhaabninger er blevne skuffede, 1810 svarer han sin Broder paa en Opfordring til at indgaa Giftermaal: «Mit Embede føder næppe mig, end sige tillige Kone og Børn. Dog vovede jeg, i Tillid til min ædle Konges Naade, derpaa, ifald én vilde. Men hun vil ikke, eller tør ikke. Rigtignok har hun ikke sagt det eller skrevet det, men hun har víst det. Du véd hvem jeg mener og hvem jeg ikke kan glemme». Det synes mig ikke vanskeligt af Brevene at se, hvem den Elskede var; dertil forekommer hendes Navn for ofte og paa en altfor betegnende Maade i Brevene til Søsteren. Det var, antager jeg, Hofdamen Kammerfrøken Fritze (Frederike) von der Maase, den samme, hvem Oehlenschläger har besunget. Staffeldt havde, som han ved hendes Død i 1823 skriver, kendt hende alt som Barn: «Vi legede med hinanden, adskiltes siden, saas efter mange Aar senere og — forenedes ved et varigt Venskabsbaand.»

Det synes som om dette har været Hovedlidenskaben i Schack Staffeldts Liv. Vi træffer vel hos ham paa mange flygtige Forbindelser. Han sværmer og fabler paa sin Udenlandsrejse om en Julie, som han har efterladt i Danmark, han har i Italien hyldet en Therese o. s. v., hans Digte bærer Spor af andre, rimeligvis ikke langvarige Tilbøjeligheder, men for den varige

Besiddelses Lykke var han ikke skabt, og den blev ham aldrig til Del.

Maaské har den uigengældte Lidenskab fremkaldt Staffeldts Ønske om at opgive Hoftjenesten; dette Ønske næredes i hvert Tilfælde ved hans ringe Udsigt til hurtig Forfremmelse, ved hans utilfredsstillede Ærgerrighed og formodenlig ogsaa ved hans Trang til at forøge sine Indtægter; han var en daarlig Husholder og havde endnu Gæld paa sig fra Rejsen af, en Gæld, der end ikke fandtes fuldt betalt ved hans Død.

Han blev i Marts 1810 udnævnt til at beklæde Amtmandsposten i Cismar, der i Almindelighed betragtedes som en Prøveskole for tilkommende Amtmænd. Han besad fra først af ingen af de Kundskaber, der udfordredes til at overtage en saadan efter Datidens Ordning meget betroet og ansvarsfuld Stilling, hverken den Kundskab til Hertugdømmernes Love i Almindelighed og til det forhenværende storfyrstelige Distrikts Love i Særdeleshed, eller den Færdighed og Vane til at styre eller det Kendskab til Befolkningen og dens Liv, som var nødvendigt. Men med hans overordenlige Flid, hans Karakterfasthed og høje Selvfølelse lykkedes det ham efter ikke lang Tids Forløb at tilfredsstille sine egne Fordringer, der var forholdsvis store, da han gjorde sig de højeste Forestillinger om sit Embedes Betydning. Han betragtede sig som Kongens umiddelbare Repræsentant i sit Distrikt og gentog betegnende nok hyppigt Napoleons Ord: Amtmændene er smaa Kejsere. I Begyndelsen læste han flittigt alle Aktstykker igennem, senere kedede de ham altfor meget dertil; han sagde da ofte i Kraft af den usalige Spaltning mellem hans Tilbøjelighed og hans Stilling, der paa ethvert Punkt i hans Liv fremtræder hos ham, at han i sine Dage havde læst saa meget Skønt og Herligt, at det vel var til at undskylde, naar dette Smøreri var ham væmmeligt.

Næppe var han bleven indviet i sit Embedes Forvaltningsforhold, før han var betænkt paa at hævde ja endog udvide sit Magtomraade, og med sit myndige Sind og sin strænge Retssans kom han derved til at ligge i en uophørlig Strid med Amtsforvalteren, der ikke vilde anerkende, at han, som Staffeldt paastod, var Amtmanden underordnet. Formodentlig er det til denne Genstand for hans Afsky, at Staffeldt sigter, naar han til Broderen skriver: »Her er aldeles ingen Omgang, thi X., som jeg i saa mange Tilfælde skal kontrollere og som desuden er maaské

21*

Kongens skødesløseste og uredeligste Embedsmand kan og vil jeg ikke omgaas med.» Man sporer hans strænge Retskaffenhed i Tilføjelsen: «Her er Misbrug i Gang, som jeg ikke kan tie stille til. Hvor lykkelig vilde jeg føle mig, ifald mine gode Hensigter ikke fandt Modstand i andres onde Hensigter, ifald de Embedsmænd, jeg arbejdede med til samme Maal, kun havde Kongens Tjeneste og Amtets Vel for Øjnene! Saaledes er det desværre! ikke.» Endnu skarpere og klarere træder Staffeldts levende Retssans frem i et Brevsted fra 1823: «Der er noget i Verden, jeg gad kalde det usynlige Helvede (man taler jo om den usynlige Kirke), jeg ikke forstaar og vil forstaa: det er en tavs Overenskommelse blandt næsten alle Mennesker, ikkun til en vis Grad at ville øve Ret. Dette Lands Embedsmænd kende dette Helvede, bo og bygge deri — — jeg ikke og aldrig! Her er Oprindelsen til min Kummer, ja til min uendelige Hypokondri.» En Mand med saa urokkelige Forestillinger om Ret og Pligt maatte nødvendigvis atter og atter støde an mod de virkelige Forhold og Tilstande, og de uophørlige Rivninger føltes endnu eftertrykkeligere i Ensomheden. Amtmandsboligens isolerede Beliggenhed i en Afstand fra større Byer, der i hin Tid var betydelig, vanskeliggjorde enhver Omgang med Stadboere, og de nærliggende Godser ejedes mest af Familier, der var bosatte andensteds. Ensomheden var forsaavidt Staffeldt ikke ukær, som han havde Trangen til ensom at ruge over sit skuffede Haab om Genkærlighed; men hans Dage var tomme. Til sin Søster skriver han i 1811: «Livet her er det glædesløseste, jeg nogensinde har ført . . . . Pligt er min Kone og Arbejde min Ven». Hertil kom, at han, der i sine digteriske og filosofiske Bestræbelser saa den indre Modstander mod sin praktiske Virksomhed, var ivrigt betænkt paa ikke at lade noget fremmed Øje føle hans Uskikkethed til denne. Han arbejdede ufortrødent paa at afkaste ethvert ydre Præg af Digteren eller af Hofmanden og i Modsætning dertil vise sig barsk og haard. Det faldt ham i Begyndelsen vanskeligt nok, men lykkedes ham snart kun altfor godt. Hans medfødte Stolthed, hans Lidenskabelighed, som han mente at turde give frit Løb, hans Verdens- og Menneskekundskab, endelig en umiskendelig praktisk Evne, alt dette virkede i Forening og understøttede ham i hans indre Kamp. Han plejede at sige om sig selv, at han bar en Jernmaske. Om hans Heftighed mere end om hans Fasthed vidner det, at Bønderne der i Egnen længe

efter plejede at betegne ham i Modsætning til hans Forgænger og Navnefælle som «de dulle (den gale) Staffeldt».

Da Staffeldt i 1813 ombyttede det mindre Embede i Cismar med Posten som Amtmand over Gottorp Amt og Overdirektør i Slesvig, altsaa opnaaede en for en Mand, der havde været skabt til Embedsbanen, misundelsesværdig Livsstilling, vedblev hans sjælelige Tilstand at være ligesaa unaturlig, sørgelig, ufrugtbar udadtil og utilfredsstillende for ham selv. Ja man kan sige, at Staffeldts sidste ti Leveaar kun betegner hans lange Dødskamp som Digter.

Han satte stor Pris paa sit Embedes Magtfuldkommenhed, stræbte som i Cismar at udvide den og kom som der i Strid med de øvrige Myndigheder. Med den Trang, han stedse havde, til at se sin Gerning i et skønnere Lys, plejede han at betegne sit Amt som «Normalamtet». Han var i høj Grad nøjagtig, hævdede at der for Forretningsmanden ikke gaves Smaating, og anførte tidt det franske Mundheld: «Bagateller hævner sig.» Han var i høj Grad formel, sagde ofte, at Form var ikke Form men Sagen selv, anvendte den yderste Opmærksomhed paa det skriftlige Udtryk og uddannede sin tyske Forretningsstil til det Mønsterværdige af Nøjagtighed og Fasthed. Og som han ved Poetens Forgudelse af Formen adlede det af hans Stemning medførte Pedanteri, saaledes indblandede han ogsaa Digterens ideale og i større Forstand naive Syn paa Sagerne i Amtmandens Dommervirksomhed. Hans Uegennyttighed var saa stor, at han ofte gav Summer af sin egen Lomme for at udjævne Forskellen mellem Parternes Tilbud og Fordring og saaledes bringe dem til Forlig.

Hans fuldkomne Redelighed, hans Foragt for Vindesyge, hans ubetingede Uegennyttighed kunde dog saa lidt som hans Aandsoverlegenhed fængsle Omgivelserne til ham. Dertil manglede hans Sind i altfor høj Grad Ligevægt, dertil var hans Stolthed for afvisende og hans Bitterhed for saarende og hensynsløs. I Byen Slesvig mente han ikke at være forstaaet af Nogen. Enkelte Venner, som han vandt, reves tilfældigvis tidligt bort af Døden, og senere hen fandt han ingen Venner mere, da han ingen søgte. I Selskabslivet deltog han ikke, da han betragtede Byens Selskaber som «øde Stepper». I sin Stolthed af medfødte, nedarvede Fortrin troede han ikke der i Egnen at kunne finde nogen Jævnbyrdig: Der var vel nogle enkelte af ligesaa gammel Adel, men

Ingen, der var hans Ligemand i Aand. Saa gav han sig da hen til en Alle jævnende Foragt. Og jo mere uselskabelig hans Selvfølelse og Adelsstolthed nu gjorde ham, des bitrere blev hans Domme over Omgivelserne. Han vedblev at sætte det danske Folk yderst højt, det tyske ligeledes; han priste begge Folkeslag som fortræffelige Stammer, derimod foragtede han den blandede Nationalitet, der findes i Slesvig, paa det dybeste, indbildte sig at Hertugdømmets Befolkning kun besad begge Folkeslagenes Fejl, kaldte Indbyggerne et karakterløst, egenkærligt, lavttænkende Folkefærd og paastod særligt om Staden Slesvig, at der fra den udgik en aandeligt og sædeligt dræbende Smitte. Under denne hos ham snart uforanderlige Sindsstemning overudvikledes hans tidligere lidet fremtrædende Hang til bidende Spot. I de faa Krese, han omgikkes, udsøgte han sig bestandig Skiver for sin Ironi; disputeresyg og paastaaelig, som han var, kunde han forfølge Anderledessindede, virkelige eller formentlige Dumrianer indtil det Trættende med sit haanlige Vid, kunde forfægte de mest forbløffende Paastande, og tyede i Ordstriden hyppigt til Ordspil, naar Beviserne glippede. Havde han saa krænket og saaret en Uskyldig eller Værgeløs, kunde han bittert fortryde sin Uskaansomhed og med Taarer i Øjnene bede om Forladelse; det var nu og da som var han besat af en ond Aand; han var ikke Herre over sine Ord.

Snart kom han ved denne Færd til det Punkt, at han troede, Alle var hans Uvenner, og derfor nærede Mistro til Enhver. Og jo mere ensom han følte sig, des mere folkefjendsk blev hans Tænkemaade. De slette Erfaringer, han havde gjort med Bondestanden, ledede ham til i denne Stand kun at se en umyndig og ufornuftig Modstander af ethvert Fremskridt, hvem man ingen politisk Stemme turde indrømme. Til Gengæld hævdede han Læren om Kongernes guddommelige Ret, ja forsvarede endog den blodige Undertrykkelse i Spanien. Mere og mere Vægt lagde han bestandig paa Nødvendigheden af en paa Grundejendom hvilende Herrestand, ivrede mod de «Liberale» og «Tidsaanden», advarede Bønderne faderligt mod Læsning af Aviser, og hadede Ordet «dannet», fordi det syntes ham at udjævne Samfundsforskellene og sætte «det Gemene» paa Tronen. Ulykkelig som han følte sig, og i Privatlivet begavet med den Gætte-Evne til at forudse tilkommende Ulykker, som findes hos alle de

Mennesker, hvis Synsmaade leder dem til at vædde paa Sort, saa' han ogsaa kun Ulykke i alt det historisk Vordende.

Under disse Udbrud af Menneskefjendskab ligger det digteriske Sindelags Fortvivlelse over Uoverensstemmelsen med de Sysler, hvortil det var fordømt, med de «otte til nitusind Sager om Aaret» der forelaa til Afgørelse, Fortvivlelsen over et nødtvungent poetisk Selvmord, at sammenligne med et Menneskes, der var fordømt til dagligt at tage en Draabe langsomt virkende Gift. Han følte sig som en Overløber fra Kunstens Lejr. Han er ikke mere Kunstens Dyrker, kun Dyrker af «Rutine» og «Chicane». Til sin Søster skriver han: «En Afgrund af Melankoli trur med at opsluge mig . . . . mit Embedskald fordrer mig helt, og jeg er lig en, til allehaande Færdigheder i at staa Skildvagt, fyre en Kanon af, stille sig død, afrettet Sangfugl, som derved har ophørt at synge.»

Han vedblev naturligvis med Deltagelse at følge Bevægelserne i samtidig dansk Poesi. Det var rimeligt, at han, der paa en Maade var optraadt som Oehlenschlägers Medbejler, der endog undertiden (som i Digtet over Vahl eller i *Trende Nætter)* havde indladt sig i formelig Kappestrid med ham i samme Versemaal over samme Æmne, der endelig i Privatlivet forgæves havde bragt ham sin Hyldest og var bleven afvist med ufortjent Haardhed, under Striden mellem Baggesen og Oehlenschläger følte sig personligt tiltrukket af den første, som desuden tilfulde paaskønnede hans digteriske Gave. Han udtaler sig til denne med en kritisk Skarpsynethed, der vilde have været til Gavn for hans egen Digtning, hvis den tidligere havde gjort sig gældende, mod Genoptagelsen af de gammelnordiske Stoffer og om Poesiens nødvendige Forhold til dens Samtid. Det forholder sig med ham som med Tegnér, at hans Kritik stundom naaede videre end hans Poesi; begge holdt de tilsidst i Teorien kun paa moderne Æmner. Naar han i Anledning af Oehlenschlägers beundringsværdige *Balder* blot bemærker, at han ikke kan «forliges med disse Nordguder, der stundom have Feber og Astma,» saa føler man vel i denne Dom den Overstraaledes Søgen efter et kritisk Angrebspunkt, men der er mere, end man paa hans Tid vilde anerkende, i hans Kritik, naar han siger: «Dette Marionetspil med den eddaiske Mytologi, disse med de bekendte *ombres chinoises* analogiske *ombres scandinaviennes* have, synes mig, forrykket den danske Poesis Standpunkt nuomstunder; thi

Poesien er en Tidsaldersblomst og kun saa er den en Naturblomst.» Selvfølgelig sysselsatte det Spørgsmaal ham mest, om han var «aldeles glemt som Digter» eller ikke. Jeg gad dog vidst, skriver han til Baggesen, «om det Gemyt, der har udsukket, udgrædt og udbasunet sig i mine Digte, ikke finder nogen Lige, nogen beslægtet Aand, som deri hører Ordet til sin lønligste Tanke og Sukket til sin ædleste Længsel.» Nu og da stødte han som hos Ingemann paa varm Sympati, en enkelt Gang som hos Thiele paa brændende Beundring for sine Digte. Den unge J. M. Thiele forherligede ham allerede som Skoledreng i smukke og følte Vers, og blev ham ogsaa som voksen Yngling tro. I sine Erindringer «Af mit Livs Aarbøger» beskriver Thiele paa følgende Maade den 48aarige Staffeldt, hvem han i Sommeren 1817 traf hos Frederike Brun, der havde vundet en oprigtig Ven i den fordums Modstander: «Snittet paa hans Klæder var just ikke gammeldags, men langtfra efter dette Aars Mode; dog var der en vis Sirlighed eller Stivhed i hans Toilette, og hans Hoved, som hverken var smukt eller aandrigt, var et vissent Ansigt under en Frisure af tætafklippede Haar, der var pudrede . . . . men da jeg kendte hans Aand, fik jeg straks Indtrykket af en udbrændt Vulkan — en Askehob efter et dejligt Baal. Hans Tale havde en Betoning af det Tyske og han talede det danske Sprog markeret.» Naar man har fulgt Staffeldts indre Historie i dette hans Livs sidste Afsnit, har denne Skildring af hans Ydre unægtelig Troværdighedens fulde Præg.

Det var ikke blot sit Fædrelands Poesi, Schack Staffeldt i sine senere Leveaar fulgte. Blandt de tyske Digtere var han paa det Nøjeste fortrolig med Lessing og Klopstock, men især sværmede han for Schiller, hvem han vurderede højere end Goethe. Med sine fortrinlige Kundskaber i moderne Sprog læste han — og til Stadighed — Dante, Ariosto, Tasso, Shakespeare og af de nyere Digtere fortrinsvis Byron og Lamartine. Han fandt sig beslægtet med begge disse sidste, med Byron ved sin Sjæls Sønderrevethed, med Lamartine ved sin Digtnings luftige og overvejende Væsen. Med største Spænding fulgte han Byrons politiske Optræden under den græske Frihedskamp, han haabede at se ham hyldet som Grækenlands Konge og var smertelig greben, da disse Forhaabninger sønderreves ved hans tidlige Død. Selv skrev han i disse sine sidste Aar kun faa

Digte (alle paa Tysk), men de hører til de følelsesfuldeste, skønneste og mest tragiske, han har forfattet.

Stedse mere blev efterhaanden Embedsvirksomheden ham forhadt. Han følte sig som fastsmeddet ved en Lænke og ytrede tidt, at han, hvis ikke Æren forbød det, vilde foretrække en Galejslaves Stilling for sin. Ofte anførte han ogsaa Theklas Ord «En skummel Aand i dette Hus har hjemme» med Henblik paa ham selv og hans Hjem, og Ytringer af denne Art, tilføjer hans forstandige Biograf Engel, var uden Tvivl Udtrykket for hans dybeste Følelser.

Hans Omgangskres i Slesvig snævrede sig bestandig mere ind; i hans sidste Aar saa' man ham sjældent udenfor hans Bolig og Gæstgivergaarden, hvor han indfandt sig for at spise til Middag, siden han troede sig bedraget af sin Husholderske. Aftenerne tilbragte han i Regelen alene hjemme. Da kunde, især om Vinteren, en Følelse af hans Ensomhed gribe ham mægtigt. Ikke sjældent lod han da under Indtrykket af denne Følelse alle Værelser i det Stokværk, han beboede, oplyse og vandrede op og ned i de tomme Rum indtil efter Midnat, og han skal ved saadanne Lejligheder ofte have talt højt med sig selv, idet han med sin levende Indbildningskraft forestillede sig, at andre Personer var til Stede, med hvem han da underholdt sig. Disse Træk er beslægtede med dem, som viser sig hos Mænd, der er dømte til Ensomheds- og Taushedsstraf. Efter at han forsætlig havde afsondret sig fra Verden, var det som Trangen til Meddelelse bragte ham til fuldstændigt at sætte sig ud over Hensynet til Muligheden af en Tilegnelse hos dem, hvem han undtagelsesvis meddelte sig til. Undertiden lod han sin Skriver, sin Karl eller sin gamle Husholderske kalde for at holde formelige Moralprædikener for dem; om Sommeren forsamlede han dem ikke sjældent om sig i Gaarden og anstillede i deres Nærværelse Naturbetragtninger over den nedgaaende Sol, over Græsarterne eller over sin Yndlingsfugl Storken, der havde sin Rede paa Husets Tag, ja han kunde give sig til at tiltale Fuglen og lovprise den i digteriske Udtryk for disse Tilhørere — der til hans Uheld endda var slette, egennyttige, utro Tjenestefolk. Det vil ikke undre Nogen, at han under disse aandelige Lidelser, der ledsagedes af Nervesvækkelse, nu og da søgte Lindring i stærke Drikke.

Udespærret som han følte sig, utilgængelig som han var,

tyede han til Slutning fra Menneskenes Selskab til Planternes. Blomsterdyrkning blev hans sidste Trøst og Adspredelse. Med stor Bekostning forskaffede han sig skønne og sjældne Eksemplarer af Planter. Ofte saas han helt hensunken i Beskuelsen af sine Blomster. Med sit dybe Had til de af Muserne Uberørte paastod han, at Mennesker, der var uden Modtagelighed for Blomsters Skønhed eller som ingen Sans havde for Statuer, Malerier og Musik, var ubetinget forkastelige, onde. Han troede, at det ufordærvede Menneske endog uden Dannelse maatte modtage et dybt sjæleligt Indtryk af det Skønne.

Imidlertid nærmede Opløsningen sig. Han havde i Grunden længe været færdig med Livet. Allerede i 1823 havde han skrevet til sin Broder: «Jeg for min Del forlader gerne dette Liv, thi hvad har jeg at vente her? Turde jeg dog maaské imod Naturlovene sætte en Betingelse, saa maatte det være den, uden svære Lidelser. O jeg kan ikke sige dig, bedste elskede Broder, hvor følsom jeg er mod legemlige Smerter! De martre mig usigeligen, ja! de forbitre mig indtil det Yderste. Gid jeg havde enten den mandlige Haardnakkenhed eller det kvindelige Taalmod!» — en Udtalelse i hvilken den Livstrættes hele nervøse Forsagthed og Uro kommer til Orde. To Aar senere hedder det i et Brev til Søsteren: «Jeg har hverken Ven eller Veninde, i disse Ords højere Betydning, ingen søde Glutter, af hvilke jeg kunde øse ungdommeligt Hjertelevned, ingen Paarørende, hvis Kærlighed gør saa tryg, saa at man ikke kan føle sig ene og forladt paa Jorden: en Følelse, lig en Afgrund foruden Lys og Læ, men fuld af Klagesuk og Skrækbilleder. Selv den himmelske Muse forlod mig og sammenfoldede alle sine udspændte Himle. En Pligtens Træl gisper jeg under Byrden af mine Embedssysler, 8000 Sager aarlig strømme ind paa mig, og hvilke Sager! til hvis Afgørelse jeg kun kan holde én Sekretær og to Skrivere. Og nu min Sundhed — min Sundhed siger jeg? Min Sygelighed skulde jeg i det mindste have sagt . . . Jeg lader mig kun se ved Hoffet, og lever, eller rettere sagt, jeg træller forresten paa min Galej, Amthuset. Jeg vil i Forvejen, søde Søster, forberede Dig paa, at jeg vil søge om Forflyttelse eller Afgang paa Vartpenge. Min Sygdom kræver dette ikke lette Offer.»

Staffeldts Haab at dø uden mange forudgaaende Lidelser gik ikke i Opfyldelse. I hans sidste Leveaar udviklede et Sygdoms-

tilfælde i Underlivet sig paa saa alvorlig Maade, at han led mange Smerter. Han søgte Helbredelse ved at trække sig tilbage fra sine Forretninger, ved at foretage maanedlange Rejser og endelig ved at underkaste sig en anset Læges Behandling i Kiel. Imidlertid kunde Ondet kun lindres, Helbredelse viste sig umulig. Efter Schack Staffeldts Tilbagekomst til Slesvig i Efteraaret 1826 tog hans Legemskræfter synligt af, og nu mistede han alt Livsmod. Han kunde bryde ud i Graad, naar han talte om sin lidende Tilstand. Tilmed pintes han af en nagende Frygt for Sindssyge. En af de sidste Dage, da han endnu kunde forlade sit Hus, stod han paa Gottorp Vold, hensunken i dybe Tanker og betragtede Solnedgangen. En, der var traadt hen til ham, lod et Par Ord falde om det skønne Syn. Han svarede: «Jeg ser heri kun et Billede paa Tilintetgørelsen.»

Han blev ramt af et Slag og laa tre Dage i hjælpeløs Tilstand med tilsyneladende kun svag Bevidsthed uden anden Pleje end den, han fik af en Husholderske og en Tjener, hvis raa Ytringer skal have forbitret hans sidste Timer. Han døde den 16de December 1826.

II

Del afgørende Grundtræk i Schack Staffeldts Digterpersonlighed er det, at han var en Idealist.

Den Opfattelse af Digtekunstens Væsen, der betegner sig selv som Idealisme og der endnu den Dag idag formaar at samle megen Overensstemmelse om sig, har i den første Halvdel af dette Aarhundrede behersket den danske Poesi. I vore Dage lægger den sig sjældnere for Dagen i Digterværker, men fremtræder mest som dømmende og fordømmende Kritik. Den tager paa Veje overfor Ord og Enkeltheder. Naar en Forfatter i Samtaleform indfører enkelte nødvendigt eller unødigt grove Talemaader, naar en Digter berører en Last eller en Sygdom, som man hidtil havde betragtet som unddraget Kunstens Omraade saa lader Idealismen høre fra sig for at kalde den Vildfarende tilbage til hans Pligter mod det Skønne og Idealet.

Det Afgørende ved Standpunktet berøres imidlertid sjældent mere. Man synes ligesom at have glemt Grundanskuelsen, hvoraf disse Domme og Advarsler udspringer, en Grundanskuelse, der endnu for en Menneskealder siden var i alles Tanker og som

havde behersket den danske Literatur i den Forstand, at den ingen bevidste Modstandere fandt. Hvor uenige end Oehlenschläger og Baggesen eller Oehlenschläger og Heiberg eller Heiberg og Ingemann eller Heiberg og Hauch er — i Grundanskuelsen er de som poetiske Idealister i fuldstændig Forstaaelse med hinanden. Hvis en eller anden Digter (som Blicher i sine Noveller) tilsyneladende hylder en modsat Kunstlære, saa er det ubevidst; han gør den aldrig gældende, han anser sig for ganske ligesaa idealistisk som sine samtidige og straffes endda med Ligegyldighed og Taushed af Bannerførerne; Heiberg nævner ham aldrig i sine Værker.

Den poetiske Idealisme gaar ud fra den Grundtanke, at det ikke er Kunstens Sag at efterligne Virkeligheden. Den saakaldte «Naturefterligning» som Poesiens Væsen er den Fjende, den bekæmper. Den gør den tilsyneladende rigtige og sunde Betragtning gældende, at kan Kunsten ikkun efterligne Virkeligheden, saa er den overflødig. Hvortil behøver vi en Gentagelse? Vi har jo allerede en bedre og langt mere levende Virkelighed udenfor Kunsten. Nej Poesiens Opgave er omvendt den at føre os bort fra Virkeligheden med dens hverdagslige Sorger, dens Hæslighed, dens Smuds og bringe os til at glemme alt dette i en anden, højere Verden.

Men Idealismen har historisk gjort sig skyldig i en dobbelt Fejl.

For det Første karikerede den sin Modstander; den oversaa, at der blandt Naturstudiets Tilhængere fandtes mange, der ingenlunde opfattede Ledetanken som gjaldt det en raa, tilfældig Afstøbning af et Stykke Virkelighed, men som indrømmede Kunstnernes Personlighed den videst mulige Ret til at gennemtrænge Stoffet med eget Sindelag og egen Aand.

For det Andet overvurderede Idealismen den digteriske Fantasi. I Indbildningskraften, der kun formaar at omdanne og udvikle Virkelighedsforestillingerne, saa den en guddommelig, af Intet skabende Magt. Den betvivlede ikke, at den trygt kunde lade haant om Virkelighedsstudiet; Fantasiens indre Kilde sprudlede jo uophørligt.

Længe indbefattede man hele Samtiden i den Virkelighed, der laa for lavt for Kunsten. Oehlenschläger fremstillede dels Guder, der var hævede over Menneskelivets lavere Kaar, dels Søkonger og Jarler, Helte og Elskere, der stillede Samtidens

Helte og Elskere i Skygge. Ikke en af Hauchs Romaner skildrede Samtiden. Ingen Digter gav sig til at studere den, og ingen bemærkede, at hvad der fandtes af sandt menneskeligt i hine Guder, Helte eller Fortidspersoner, det skyldtes udelukkende de Iagttagelser, Digteren i Reglen halvt ufrivilligt havde gjort af sin Samtid.

Fremstillede Dramatikeren en lavere Virkelighed, saa fordrede Idealismen, at man stadig skulde se denne gennembrudt af en højere, overnaturlig, som i Heibergs «Alferne» og «Syvsoverdag», og denne højere Verden, der gør Brud paa Naturlovene og den hverdagslige Orden, er endnu bevaret i Hostrups iøvrigt virkelighedstro Lystspil, i «Genboerne» og i «Mester og Lærling.» Man véd hvilken Storm af Harme Heibergs Vaudeviller vakte. Man bekæmpede disse overgivne Fantasifostre som i Kunsten utilladelige Virkelighedsbilleder. Og en lignende Modstand fra flere af Datidens rettroende Idealister mødte Fru Gyllembourgs Noveller. Vel sandt, det var Damearbejde, det var fint og pænt og paa sin Vis idealistisk, og det fordømte Datiden, men det skildrede den, og det var slemt; i disse fyrretyveaarige ædle Herrer med hvide Veste, i disse ridderlige og lidenskabelige Legationsattachéer, i disse unge fintfølende Koner, i alt dette nydelige Porcelænsmaleri fandt man en begyndende Virkelighedsgranskning, der var adskillige blandt Mændene af den ældre Slægt imod og som først senere saa forskelligartede Forfattere som Saint-Aubain, Carl Bagger, M. Goldschmidt hver paa sin Vis tog op.

Hvor det var muligt, der levede man af det historiske Sagn som Ingemann i sine Romaner, eller af Luften som Paludan-Müller i *Amor og Psyche*, eller af Kæmpevisens og Trubadurstilens Duft som Hertz i *Svend Dyrings Hus* og *Kong René's Datter*. Endog naar Virkeligheden uimodstaaeligt trængte sig frem, som i *Adam Homo*, var det kun for at fordømmes og atter tabes af Syne. Og selv naar en Sagndigter som Ingemann eller en Æventyrdigter som Andersen i deres Romaner (*Landsbybørnene*, *De to Baronesser*) traadte i Berøring med Nutiden, saas deri ikke noget Tegn paa Strømmens Gang eller noget Brud med Idealismens Princip; thi hos de allerfleste af Digterne fremtraadte Forkærligheden for det Aandelige i saa god Forstaaelse med Stræben efter Virkelighedstroskab, at Grundreglen ikke lod sig gribe i dens Renhed.

Schack Staffeldt er den eneste af dette Aarhundredes danske Digtere, hos hvem man kan studere den strænge Idealisme uforfalsket og usvækket, i dens Væsen og i dens Følger, og se den i dens Kamp med en kraftisk digterisk Personlighed. For ham var Idealismen begejstret Alvor.

Idealismen er en tysk Foreteelse. Den har aldrig i en længere Aarrække været eneraadende i nogen anden Filosofi og Poesi end den tyske; den var ukendt i dansk Poesi, saalænge denne under Holberg endnu ikke var bleven berørt af tysk Indflydelse, den blomster op fra det Øjeblik af, da vor Poesi gennem Ewald paavirkes af Klopstock, gennem Oehlenschläger af Schiller og Tieck, gennem Hauch af Tieck og Schelling, gennem Heiberg af Tieck og Hegel, og den findes klarest og renest hos Schack Staffeldt, der var tysk af Æt og hvis Modersmaal var det tyske.

Vi har ingen dybere germansk Aand i vor Literatur. Med al sin Fædrelandskærlighed var han tysk i sit hele Anlæg, og det vilde dengang sige yderligtgaaende Idealist.

Man ser det allerede af hin ovenfor anførte Ytring i hans Stridsskrift mod Pallini om hans Opfattelse af Romandigternes Forhold til den virkelige Verden. Schack Staffeldt har efter sin egen Tilstaaelse oprindeligt troet at finde Virkeligheden i Datidens Romaner, Datidens Poesi. Med Et er det gaaet op for ham, at Virkeligheden var af en helt anden Beskaffenhed end i Romanerne. Men istedenfor deraf at slutte sig til Nødvendigheden og Berettigelsen af en Poesi, der ikke vildleder Ungdommen, men giver den et sandt Verdensbillede, drog han ifølge sit idealistiske Sindelag kun den Slutning, at Virkeligheden i sin Raahed faldt udenfor Poesien og ingen Genstand afgav for den.

Derfor faldt hans Liv fra hinanden i to adskilte Halvdele: en Virkelighed uden Poesi og en Poesi uden Virkelighed. Han gik, som han skrev til Baggesen, ud paa «at rulle sin idealske Sfære saa højt omkring, at han ikke stødte sammen med nogen jordisk Planet», det vil sige: han lod alle sine ikke-digteriske Interesser som Menneske blive udenfor, naar han selv steg ind i sin digteriske Ballon.

Han formaaede trods sin mangesidige Begavelse ikke at lade sine virkelige Studier og Kundskaber komme sin Poesi til Gode; han tillod ikke sin kirkefjendske Lidenskab at komme til Orde i den; han udelukkede sine politiske Idéer og sin Fremskridts-

begejstring af den, som han havde stræbt at udespærre sit Sanseliv fra den.

Hvad Under at Forholdet til den saaledes indsnævrede og omgrænsede Poesi ikke kunde tilfredsstille et evnerigt og mangesidigt Sind!

Han kunde og vilde dog ikke nøjes med at være Digter. Han stræbte bestandig ud imod det, han selv kaldte Prosaen, søgte og fik forskellige Slags Embeder og sad tilsidst til Halsen i «Prosa». Prosaen, det vil sige Virkeligheden, var ham den Dejg, han behøvede for deraf at ælte sit daglige Brød, det Raastof, han attraaede for deraf at forme sig borgerlig Anseelse og Indflydelse, men taget i og for sig, uden Hensyn til den Mættelse, den bød hans Fornødenheder og hans Ærgerrighed, nærede han en sand Afsky for den. Den var ham det Grove og Lave; det var høje Sjæles Kende, at de hævede sig over den; i Poesien havde den først og fremmest intet at gøre. Det er let forstaaeligt, at Staffeldt, anlagt som han var, maatte med Lidenskab indsuge enhver nok saa virkelighedsfjensk Lære om Poesien, og være rede til at oplyse den i sine Digte, selv om de Digtere, hos hvem han troede at finde den, som Schiller f. Eks., i deres Værker havde indrømmet Virkeligheden langt større Plads end man af Læren skulde slutte. Han gik da i sit Sjæleliv ud fra en Forestilling om Poesiens Natur og Væsen, der uden Overdrivelse kan betegnes som den ulyksaligste, en Digter kunde falde paa at danne sig, den at Iagttagelse, Gengivelse, Opfattelse, Sammentrængen af det Virkelige var noget, der stred mod Digtekunstens Væsen, ja endog var uantageligt som Grundlag for Digtningen. Han nærede den Overbevisning og hyldede den Lære, at Livet som saadant ingen Genstand var for Poesien; den sande Digter nærede sig kun af Drømme, stirrede kun ud mod det Usynlige, attraaede kun det Uopnaaelige, byggede kun Luftkasteller og havde lige nær til det Grundstof, hvoraf de opførtes, om han boede i en Udørk eller med Menneskelivet for Øje.

Naar han ikke desmindre bliver en af vor Literaturs mest udmærkede Lyrikere, saa er det tiltrods for hans fordærvelige Lære i Kraft af hans sjældne digteriske Anlæg. Og yderst interessant er det at se, hvorledes han nu efter at have bortraseret Virkeligheden, forsøger paa ud af sit eget Indre at skabe en

Poesi. Det lykkes ham, og vi ser en hel poetisk-filosofisk Tankeverden bygge sig op for vort Øje.

Naar al ydre Virkelighed er sløjfet, hvad bliver da tilbage for Digteren? Intet andet end hans poetiske Længsel. Schack Staffeldt var en Aand der længtes, og hans Poesi blev Længselens Poesi. Vi længes alle efter Lykken, men Forskellen mellem os beror paa den Forestilling, vi efter vor Natur gør os om den. Schack Staffeldt var en højtstræbende Aand; han attraaede en ideal Fuldkommenhed. Derved hæver han sig over Mængden af de smægtende og længselsfulde Naturer. Han var dernæst en fuldstændigt fornufttroende Aand, hvis Begreb om Fuldkommenheden ikke var formet ud fra nogen historisk Religions overnaturlige Forudsætninger. Hans Sværmeri var et filosofisk Sværmeri, hans Uvilje mod Virkeligheden en tænksom og tankebyggende Romantikers, ikke en Troendes eller en Teologs. Derved adskiller han sig fra Mængden af vore bløde eller uklare poetiske Sværmere som Ingemann eller Hauch. Han stammer i lige Linje ned fra Ewald; men han var ikke det store, syge, elskelige Barn som han, ikke som han Digter i et og alt, ikke som han ren Genius. Hans Sværmeri var en Ynglings, men det havde ikke frit Spil i hans Sjæl; det var omgivet, indringet af en Mands haarde og faste Væsen; det sprudlede ikke stilfærdigt frem som en Kilde; det steg med en vis tvungen Voldsomhed i Vejret som et Vandspring, fra alle Sider indesluttet i en Stensætning af noget frastødende Karakter. Det fik kun Lov at komme til Udbrud i hans Poesi, og derfor bemægtigede det sig den næsten helt.

Hvis man imidlertid havde sagt Schack Staffeldt, at det, han i Grunden længtes efter og mod, det var intet andet end Virkeligheden, saa vilde han have taget dette meget ilde op; thi med den vilde han netop intet have at gøre.

I Digtet *Det højere Liv* hedder det:

Hvo til det Virkelige sit Liv og sit Kunstværk befæster,
ligner hin Urtegaardsmand (sikkert han vanvittig var),
da han de spæde Planter med Toppen i Jordbunden satte,
og dog ikke begreb, hvorfor de alle slog fejl.
Billedet Tingens Rod i det dybe, evige Liv er,
Tingen som vekslende Lov falder i Tiderne af.
. . . .

Dybt i dit bundløse Selvs til Tempel indviede Dybde
risler det evige Liv klart og oprindeligt frem;
der er den højeste Fryd, der Gudernes salige Arne,
der det forjættede Land, ikke bag Stjernerne hist.

Der skjuler sig i dette smukke og varme Udbrud, som gør Tænkeren i Schack Staffeldt al mulig Ære, en Synsmaade, der maatte være højst farlig for Digteren. Denne skal, mener Staffeldt, fæste sit Blik paa Tingenes evige, platoniske Urbillede, ikke paa de enkelte Ting; han skal ene og alene fordybe sig i Jeget, der opfattes som i Fichte's *Anvisning til det salige Liv.* Hvor skal da Jordens brogede Liv faa Adgang til hans Digtning?

I *Digterbekendelse* hedder det endnu udtrykkeligere:

Op, Digtre! alt det Jordiske bortfjerner,
da skal I snart det Himmelske opnaa,
thi Kunsten er lig Troens skønne Rige,
kun ubesmittet Frahold did tør stige.

«Frahold» betyder i Staffeldts Sprog Afkald, Forsagelse. Det gælder, mener han, for Digteren om ubetinget at forsage enhver Berøring med hvad Jordens er. Ja det Jordiske vilde «besmitte» hans Poesi. Den synes da ganske at maatte dreje sig om sig selv, ganske at maatte tære paa sig selv. Og Formodningen bestyrkes, naar man læser Epigrammet:

Til de æstetiske Realister.

Daarer, hvis lavere Id vil tærske Geniens Blomster
og ved den himmelske Ild koge de jordiske Ro'r!

eller Modstykket:

Digterprøve.

Vil du vide, om dig Naturen til Digter indvied,
og om Begejstringens Gud kasted sit Lyn i dit Bryst?
Fly til Ørkenens Favn, for stedse adskilt fra Vidner,
der slaa Harpen, og da Genius hilser jeg dig.

Den stakkels Staffeldt, hvis poetiske Genius ikke overlevede Ungdomsaarene og som end ikke taalte Ensomheden i Cismar og Slesvig, vilde kun daarligt have bestaaet Ørkenprøven, hvor gunstigt end det øde Opholdssted kan synes for en Længselens Poesi.

Thi længes, det gjorde han. Han længtes som den Tørstende, der foregøgler sig en kølig Drik, som Elskeren, der brændende savner sin Elskte, og alt hvad han saa': ethvert Naturskuespil, alt hvad han hørte: enhver skøn Sang, enhver dejlig Menneskestemme, alt hvad han tænkte: hans platonisk eller schellingsk oversanselige Grublerier, ja selv alt hvad han følte, de Følelser, der havde en bestemt endelig Genstand og som gengældtes, Alt mundede ud i hin Længsel. Det var en underlig, vemodigt-drømmerisk, i sin første Spire ganske ubestemt Længsel. I Digtet *Til Hjertet* hedder det betegnende:

Mit Savn mig fortærer
og ak jeg begærer
jeg véd ikke hvad.

Havets og Vindens Musik, Stjernehimlen og Maanens Lys forlokker ham til Sværmeri:

Jeg undrende stirrer
og længselsfuld dirrer
af smertelig Lyst.

Og saaledes skriver han ogsaa i *Det kærere Bedrag*, at naar han ser Maanen skinne paa Kæmpehøje, gaar han helt op i Længsel:

Da min Sjæl i trange Fængsel bæver
og i Anelser bortile gad,
thi et himmelsk ak! jeg véd ei hvad,
den i Længselssuk fra Jorden hæver.

Dette Element af vagt, ubestemmeligt Sværmeri, dette flydende Element i Staffeldts Længsel, adskiller ham skarpt fra en ganske samtidig Digter, der ligesom han var ren Lyriker med udpræget filosofisk Hang, og der ligesom han alt i en ung Alder forstummede for bestandig. Jeg mener Hölderlin, der fødtes nøjagtigt et Aar efter Staffeldt (Marts 1770), og der kun 32 Aar gammel ramtes af Vanvid. Ogsaa Hölderlins Digte er baarne af Længselens Stemning, ogsaa de er tankerige og aldeles virkeligheds-fremmede, men ved Hölderlin kan man kort og bestemt udtrykke, hvorefter han længtes, og det ligeligt fra hans første Digt til hans sidste bevidste Suk: det var det gamle Hellas, som han

drømte sig det, med dets herlige Sol, dets Skønhedsliv, dets fuldendte Frisind. Hölderlin svarer i den tyske Literatur til hvad André Chénier er i den franske. Men medens denne Theokrits og Lucretius's Lærling i Kraft af sin hellensk-franske Afstamning især forstod det Skarptbegrænsede, fint Sanselige i Atticismen, det Samme, som en Catullus tilegnede sig deraf, forholder Hölderlin sig religiøst til den hellenske Aand og fra hans Læber stiger tysk-græske Hymner. Hans Ideal er et bestemt, formentlig historisk, lettere at betegne end Schack Staffeldts, men snævrere, mindre interessant, en fattigere og mindre dybsindig Aands Ideal.

Ogsaa hos Staffeldt kan det vel undtagelsesvis se ud, som gjaldt hans Længsel Fortiden, især den nordiske Middelalder; det er imidlertid kun i de Digte, i hvilke han ikke helt er sig selv, men under Paavirkning af Oehlenschläger har forsøgt at tilegne sig en ham fremmed Aand (*Forfædrene, Kunstnerlængsel*). I Reglen er det noget Hinsidigt, han attraar, og for at forklare sig denne Attraa ynder han i sit Tanke- og Drømmeliv at dvæle ved Forestillingen om en himmelsk Forudtilværelse. Saaledes hedder det i *Platonisme:*

Da vor Æt fra Aanders Trængsel
stødtes ned i Sansers Fængsel,
Mindet af vort Fødeland
fulgte med til Trællens Stand,
men det blev paa Gravens Rand
snart til Anelse og Længsel.

Alt, hvad der paa Jorden en kort Tid kan fængsle og vinde os er kun Varsel om, kun Skær af hin tidligere Tilværelses tabte Salighed. Og Fantasiens, Digtekunstens Betydning er den at fremtrylle hins Billede for os. Paa Grundlag af denne til poetisk Brug fastholdte Tro bygger Staffeldt sin overjordiske Forklaring af Kærligheden. Overalt kommer han under de forskelligste Lignelser tilbage til, at de Elskende oprindelig har været Et. I *Myrtegrenen* siger han:

I en flækket Straale udgik I fra Verdenens Indre,
didhen i samlet Glans stræbte I begge igen!

‹De tvende Draaber› falder ned fra Himlen som én og bliver paa Jorden tilsidst atter én. Til *Lina* synger han:

Halvdel af mit første Væsen, før
vi sank ned fra bedre Verdners Høje!

Udmærket dybt og skønt hedder det i Digtet *Lillas Minde* efter Skildringen af Aftenens Skønhed og af det Blomsterly, i hvilket de Elskende fandt hinanden:

Da strømmede en Livets Bølge,
o Verdenshjærte! ud fra dig
igennem høj're Væsners Følge
og brød i vor Bevidsthed sig,
og lig en Tvillinggnist forened
i Samkys vore Sjæle sig,
og lig en Tvillingblomst forened
i Samlyst vore Sanser sig.

Det er da et oprindeligt Fællesskab, som forklarer Sjælenes Længsel mod hinanden, og selve denne Længsel er af højere Natur end dens Tilfredsstillelse. Thi det er det dybt Ejendommelige ved Staffeldts Erotik: hvor brændende hvor lidenskabelig hans Attraa end er, han formaar slet ikke at besidde, næppe i et flygtigt Øjeblik at nyde Besiddelsens Lykke, saa begynder han selv ved tusind nagende og tærende Grublerier at undergrave den. I *Lillas Minde* og *Sonetkrans*, de to Digtkrese, i hvilke han med størst Held, øjensynlig paa Grundlag af noget selvoplevet, har fremstilt en erotisk Lidenskabs Levnedsløb, har Elskeren næppe naaet det i saa sugende Længsel attraaede Maal, før han river sig løs fra den Elskedes Favn for at kaste sig hovedkulds ud i kvalfulde Overvejelser, om hvor hurtigt Tiden iler, hvor snart Alderen vil komme og kølne Lidenskaben og umuliggøre Glæden; thi, hedder det, kun Gudernes Attraa er varig; rundt om os forgaar de største Værker, men størst er Undergangen dog i vort Indre. I det sidste Digt nøjes han med denne sande og for ham nødvendige Slutning; i det første har han fordærvet Virkningen ved unødigt at tildigte et Afsnit om Lillas Troløshed, der føles som lavet, ikke oplevet, og der i ethvert Tilfælde intet har med Digtets Plan eller Idé at gøre.

Med denne Mangel paa Evne til varig Besidden og virkelig Nyden maatte Fantasibilledet af den attraaede Genstand blive ham helligere og skønnere end denne selv, fordi det var uhaandgribeligt og luftigt. Derfor dvæler han længe nydende ved Af-

trykket af den Elskedes Skikkelse i Græsset *(Lina)* eller i Lejets Puder *(Sonetkrans)*, derfor udmaler han, hvorledes han i Fantasien besidder hende *(Til Seraphine)*.

I Digtet *Ved Søen* hedder det i Overensstemmelse hermed om hans Glæde ved en skøn Egn:

Og stirrende ned i billedfuld So
i underlig Længsel vil jeg bortdø.
Mig vinker dybt i den stille Azur
en anden Himmel, en anden Natur,
æterisk og idealisk er Alt,
lig Tingenes allerførste Gestalt.

Som de tyske Romantikere dvæler Staffeldt med Forkærlighed ved Landskabets Spejlbillede i Vandet; det er som Billede idealere end det virkelige Landskab.

Uendeligt betegnende er det derfor ogsaa, at han, der selv har saa meget af Endymion, ikke blot tre Gange har dvælet ved Endymionsmyten *(Den anden Endymion, Nattergalen og Natfiolen, Til Fantasien)*, men har forestillet sig Endymionssagnet saaledes, at Luna ikke virkeligt hengiver sig til sin Elskede, men at denne kun i Drømme besidder hende, efter at Gudinden, bøjet over ham, har trykket et Kys paa hans Læber:

Drømmende sin Favn han hæver
og udsukker hendes Navn,
men Gudinden selv undsvæver
For den mér end drømte Favn.

Med en saadan Sky for Virkeligheden og en saadan Frygt for Besiddelsen maatte Længselen mod «det Ideale og Æteriske» blot som saadan blive Staffeldt hellig, ja det eneste hellige.

Han har lovprist den under utallige, ganske modsatte Former. Han har f. Eks. fremstillet den som kristelig sanselig-mystisk Længsel i *Den hellige Therese:*

O kom da, min Brudgom, som hisset du gaar,
syv Stjærner til Krans i dit straalende Haar!

Bønhør mig, o søde Alkærlighed, kom!
o kom til Kærligheds Helligdom!
Min Sjæl kun bæver paa Læbernes Rand,
i et Kys bortfør den til Saliges Land!

Saa sværmed hun hen i himmelsk Begær —

og han har forherliget den i *Ganymed* som hedensk, men ganske lige saa hellig Længsel mod Alfader. Denne Ganymedes er ligesaa forskellig fra Thorvaldsens rolige Yngling som fra Rembrandts burleske Dreng. Han er heller ikke den unge Skønhed, hvem Zeus elsker: nej han fortæres af en uendelig Trang, for hvilken han ikke formaar «at finde Navn eller Billed». Han udbryder:

Hvi er dog, ak! for denne Jord
min Længsel og min Trang for stor?

Han kalder sin Ensomhed «et ædelt Savns indviede Tempel»; han svarer sin Hustru, der bønfalder ham om at blive paa Jorden:

Min Attraa Verdners Alt omfatter,
kun evig Skjønhed er min Lyst.

Saaledes svarer ogsaa den himmelfaldne Dugdraabe sin jordiske Tilbederinde *(Lilien og Dugdraaben):*

Hold op at friste mig, hold op!
Snart maa din natlig lukte Top
for Solen sig oplade:
da stige Morgenstraaler ned
og løfte mig til Herlighed
fra dødelige Blade.

Derfor virker heller Intet saa berusende, saa fortryllende paa denne Digter som Udtrykket for den himmelstræbende Længsel. Ganske dejligt hedder det i Digtet *Til den natlige Sangerinde:*

Paa Nattens sorte Læber
du lægger liflig Klang,
anende Hjærtet stræber
at smeltes i din Sang.

Din Sjæl fra Jorden higer,
kun Længsel er din Lod,
alle de gyldne Riger
nedglimrer i din Graad.

Derfor betegner han Længselen som sit eget Væsens Kærne. Digtet *Kransen* begynder:

En tidlig Længsel forunderlig
    jeg føled,
Og intet af Alt, som lokkede mig,
    den køled.

Derfor siger han om sig selv og sit Kald i Digtet *Til Musen:*

Da bandt du mig med evig Længsel
til Alt hvad Ingen her opnaar,
og som i Billed kun let over Jorden gaar —

Derfor hedder det som endeligt Udtryk for Staffeldts Livsanskuelse i det filosofiske Digt *Det Ene:*

Alt det Skønne forgaar, at Aanden ikke skal nøjes
    i sin fornedrede Stand, stedse skal Længslerne her
brænde i Menneskets Barm . . .
. . . .
    Nøje er Menneskets Fald, Længsel dets højeste Flugt.

og det er Grunden til, at i Oehlenschlägers *Vaulundurs Saga* Eigil, der øjensynlig svarer til Schack Staffeldt, udbryder:

«Jeg haver intet Haab, og drives kun af en ængstelig Forlængsel langt, langt hen i den vide Verden efter noget Bedre. Derfor har jeg begivet mig paa Rejsen, og derfor stirrer mit Blik hele Timer ud i den tomme, blaa Himmel og derfor er Stenen i min Hjælm blaa, og derfor var Alrunes Klædebon blaat; og den matte, dunkle, tærende Forlængsel er min Valkyrie».

Ligefuldt gjorde Oehlenschläger Staffeldt Uret, naar han hos ham ikke fandt andet end «den utydelige, uvisse, vejløse Længsel, som ikke vidste selv, hvor den vilde hen, og som ingen Rist eller Ro havde Dag eller Nat, men var bestandig Bevægelse og Forandring underkastet, ret som Vandet, og uden Ende eller Maal, som det vide Himmelrum». Thi denne Længsel var trods sin Navnløshed ikke vejløs eller maalløs. Den var sig imidlertid kun undtagelsesvis sit Maal bevidst.

For sig selv attraaede Staffeldt den fulde ideale Udvikling af sit Væsen som Menneske og Kunstner, den fuldkomne Udfoldelse af de Evner, han kun delvis besad. Det Stykkevise var ham en Sorg, den indre Splittethed en Gru og han følte sit Indre delt og sin Evne splintret i Brudstykker. Derfor i *Det Uopnaaelige* denne Strofe:

Mellem Jord og Himmel her
alt mit Eje Længsel er.
Vilde Skæbnens Almagt mig forlene,
Kraft med Ynde, Pligt med Lyst,
jordisk Ringhed med det Himmelrene,
Ideal med Udtryk at forene
i et dødigennemaandet Bryst!

Udadtil attraaede han en højere Virkelighed, der var undergaaet en tilsvarende Forandring: en anden Natur, i hvilken Stykværk, Kulde, Livløshed, Upersonlighed var veget for et romantisk Liv, der kun var en Spejling af det i hans eget Hjærte. I det fuldendt skønne Digt *Indvielsen* fortæller han, hvorledes han en Aften ved Sundet længselfuld stirrede ned i Dybet, da ved Solnedgang Musen steg ned fra Himlen og rakte ham Harpen med et brændende Kys:

Da rundt en anden Natur der blev,
Vindene talte,
fra Skyer, som blege for Maanen hendrev,
Aanderne kaldte;
et Hjærte slog varmt og kærligt i Alt,
i Alt mig vinked min egen Gestalt.

Dog for hin anden Natur, han længtes mod og undertiden skimtede, dannede han sig tidlig et Sindbilled. Den var Blomsten af Naturen, Naturens eller Livets Blomst. I Digtet *Kransen* hedder det derfor med stærk Fremhævelse af Ordet:

Blandt Verdens Børn jeg sorrigfuld
mig tabte:
et Blændværk af Meningens Bladeguld
de skabte
og dyrisk oproded den djærve (?) Rod;
forgæves jeg spurgte, hvor Blomsten stod.

I *Elskovs Rige* kaldes Elskoven «Den første Moderblomst», hvoraf den lave og den høje Natur fra først af udviklede sig:

Og denne Alblomsts indre Bæger
er Guders dybe Helligdom,
og denne Alblomsts Rand os kvæger,
ak! med et Nektar-Duftatom.

Under Paavirkning af den tyske Romantik gled saa dette Symbol over til Sammensmeltning med den tysk-romantiske Skoles berømte mystiske Sindbillede *Den blaa Blomst.* I *Blomsten* hedder det:

Aldrig skal jeg kunne sige,
hvad det kælne Hjærte vil,
det er det Ulignelige,
det er hele Verdens Smil!
. . . .
Tidt jeg som en Blomst mig tænker
dette ak! jeg véd ej hvad:
Ingen Aarstid den forkrænker,
himmelblaat er hvert et Blad;
om dens Rod paa Guldets Strømme
sés Naturen rundt at svømme,
evig god og evig glad.

Kalken, blaa og guldbestænket,
er en Himmel i det Smaa;
Solen syntes den indsænket
og igen af den at gaa o. s. v.

Paa ganske lignende Maade hedder det i et smukt lille Brudstykke, der fandtes blandt Staffeldts Papirer:

Alt var en Blomst,
Luften Kalken,
Jorden Stilken,
Stjærnerne Spidserne i Støvtraadene
og paa Kalkens Bund
Englene sad og Harpen slog.

Og trindt om i Staffeldts Poesier forekommer Udtryk, der henpeger paa, hvor stærkt dette Billede havde fæstnet sig i hans Sind. I *Prometheus* staar:

Rundt Naturen syntes sprungen ud
til en eneste Blomst for sin Gud.

Kunstnerlængsel, der giver Digterens Smægten efter Forverdenens Herlighed Udtryk, slutter med Ordene:

Selv Himmelen med lysblaa Grund
og Stjærneguld mig synes kun
en grænseløs Kærminde.

Men i det dybsindige Digt *Forvandlingerne,* der har en langt betydningsfuldere Grundtanke, er Billedet optaget og udvidet saaledes:

Thi Kærligheds Alkærminde vil
udslaa af det livfulde Hele,
som Bæger Æteren runder sig til,
de Stjærner til Kors sig afdele;
til Stængel sig hæver den lave Jord,
som Duft opstiger Sjælenes Kor.

Dog dette Billedsprog, der, skønt ikke ligefrem anvendt af Andre, ligefuldt minder om Andres, er ikke det, i hvilket Staffeldt er originalest. Hvor hans Naturel har udfoldet sig friest og oprindeligst, der har han skildret og prist den usynlige, usanselige Al-Enhed, hvis Nærværelse han savnede og smægtede efter, i Sindbilleder, under hvilke ingen Anden havde tilbedt den. Man kan sige, at han efterhaanden har dannet sig selv sin Religion. For ham var Al-Enheden nøjagtigt det, som den Troende mener med Gud, og hans brændende Higen mod det Al-Ene, hans Henrykkelse, hver Gang han øjner et Glimt af det i jordisk Form eller hører en Klang deraf i jordiske Toner, er Vidnesbyrd om den *Hen-kai-pan*-Fanatisme (den Lidenskab for Al-Enheden), der fyldte hans Sind og som, langtfra at være blot en poetisk Dyrkelse hos ham, øjensynlig har bemægtiget sig ham helt, siden den ved de mest forskellige Anledninger blusser op i hans Poesi.

At Staffeldt kun sjældent skildrer den danske Natur, beror paa, at den Natur, om hvilken han drømmer og taler, er Naturen i dens Helhed, Universet. Den Naturkraft, der driver Forvandlingens knusende Hjul med saadan Vælde, at Aarhundreder «stænker hen som Draaber», den Naturnødvendighed, der har «Verdens Lov i den højre, Tidens Flod i den venstre Haand», der skaber hver Tanke i Tænkerens Sjæl, og under hvilken Heltenes Vilje træller, er Genstand for hans Sang (se Digtene *Til Naturkraften*, *Nødvendighed*). Han forherliger stundom Naturen som den kolde tvingende Nødvendighed uden at elske den; man undres undertiden over Tonen i hans Hymner til den, fordi Ordenes ikke trøstelige Indhold synes at staa i Strid med den begejstrede Form. Til *Nødvendigheden* synger han f. Eks.:

Altings Styrer, jeg dig hilser med Hymneklang
Uforkrænket du er evig og overalt.

. . . .

Kraft og Drift og Instinkt lyde dit Enebud,
og Beslutningen stolt dølger sin Lænke kun.
Støvet, Stjærnen og Ormen,
Aanden trælle i samme Baand.

Man synes i Staffeldts Forhold til Naturen at kunne spore to Udviklingstrin, svarende til den tyske Filosofis samtidige Udvikling. Først stiller Digteren sig koldt og fremmed overfor den ydre Natur; paa Fichte's Vis føler han overfor den kun sit eget Jeg, og jo stærkere den larmer eller skrækker, des mere. Langt fra at besynge den, hvor den synes mest frygtelig eller mest sublim — som ved Ætnas Krater eller under Uvejr mellem Alperne — føler han overfor den kun den Almagt i sit Bryst, der hæver ham over Dødsangst og Fejghed. Langt fra at smelte sammen med Naturen, hævder han i slige Digte kun sin Menneskefornemhed overfor den. Det hedder i *Digterfantasi:*

I Ætnas røde Helvedluer
du med heroisk Apati,
som Barnet paa en Glød, nedskuer.

Og paa samme Vis i Digtet *Paa Toppen af Mont Cenis:*

Denne Tryghed ved Naturens Gruen,
denne Fasthed midt i Altings Fald,
denne Fryd ved Undergangs Beskuen
vidner om mit grænseløse Kald.

Dog i de langt talrigere og betydeligere Digte, der betegner Staffeldts endegyldige Føle- og Tænkemaade, stiller han sig ganske paa Schellings Standpunkt. Altets Enhed under de tilsyneladende Forskelligheder, alle Foreteelsers og alle Væseners Overgang i hinanden og Sammensmeltning med hinanden, den store Harmoni i Naturen sysselsætter her uafbrudt hans Grublen og hans Indbildningskraft.

Et Landskab tiltaler ham kun, naar det forekommer ham at rumme Alnaturens eller Tidens hele Fylde indenfor sin snævre Ramme. Saaledes hedder det f. Eks. i Sonetten *Udsigt over Arnodalen*, hvor Egnen, der ligner ‹et Ocean af Frugtbarhed›, synes ham ligesom Naturens ‹skjulte Virkested›:

Hellige Almoder! du er her:
Disse Høje, dine Bryster, hæve
sig med Nok for alle Væsners Hær,

og parallelt for Tidens Vedkommende i *Aftenhøjtid:*

O hvor festligt, o hvor helligt-stille
hviler Alt paa Jord, i Luft og Hav!
Selv Gestalterne sig ikke skille,
blandede i Natten, Altings Grav.

Fantasien sagte Haabets Riger,
Dødens Afgrund lukker op, og brat
ufødt Fremtid ned fra Himlen stiger,
jordet Fortid op af Glemsels Nat.

Og som nu Landskabet særligt henriver ham, hvor det fantastisk opfattet forekommer ham at omspænde Altet, saaledes fryder det enkelte Særsyn i Naturen ham i samme Grad som det sammenfatter adskilte Modsætninger og giver et Billede af Helheden.

Saadan henrives han i *Erindringer* til Udbrud af Ærefrygt ved Synet af en Frugt, der paa én Gang ligner en Pommerans og en Fersken og der synes ham en Sammensmeltning af Kunst og Natur; saaledes henrives han til Udbrud af den højeste Fryd ved en usædvanlig mild Efteraarsmaaned, der forekommer ham at forene Foraarets Ynde med sin egen Skønhed. Man har i Digtet *Til Septembermaaned (1804)* det som Spørgsmaal formede, men saa ægte Staffeldtske Svar paa Spørgmaalet, hvad dette Under vel betyder:

Sig, hvad bebuder det Under? et andet Rige paa Jorden?
Markens frivillige Frugt? Barnets ustraffede Lyst?
Møjens Ixionshjul, med Menneskeheden omhvirvlet,
staar det stille engang? Sluttes der endelig Fred
mellem de tvende Magter, som styre Verden . . .

Og saaledes begejstres Staffeldt ved Synet af et Æbletræ, der paa én Gang bærer Frugter og Blomster *(Ved et Æbletræ),* til denne sværmeriske Flugt:

Skønne Hesperiens Billed, Forening af Ophav og Ende,
ikke Hesperiens blot, Evigheds Billed, o Par!
. . . .

Thi forunde du mig, med varsomt Tryk dig at plukke,
at et Hesperien jeg slutte i heldige Haand,
at mit Øje i dig det evige Ene beskue,
thi det Herligste kun sænker i Billed sig ned.

Og han anraaber i Glæden over dette Særsyn Naturen:

Faldt af din Kæde den Ring, til hvilken du Vinteren fæsted,
over hvis Skulder af Is Høsten sin frugtfulde Kurv
rækker den smilende Vaar? og skal da Sangenes Rige,
Længselens yppige Drøm stanse i synlig Gestalt?
Dig er intet umuligt, du Aand, som i Verdeners Følge
kun i skiftet Gestalt, evig og én kun, bestaar:
Verdenshistorien er dit gigantiske, mægtige Levned,
skrevet med Folkeslag her, hisset fremstilt i Basalt.

Denne for Staffeldt saa særegne, filosofisk-poetiske Lyksalighed ved at møde Altets polære Modsætninger som Vaar og Høst eller Naturens forskellige Udviklingsstadier som Blomst og Frugt forenede forklarer ogsaa et Træk, der ellers maatte synes forunderligt og stødende især hos den strænge Moralist og lidenskabelige Hader af Katolicismen, som vi i Digterens Rejseoptegnelser har mødt. Jeg mener hans Maal og Maade overskridende Begejstring for Kastratsangen i de katolske Kirker. Han stiller Kastraten Crescentinis Sang i lige kunstnerisk Højde med Raffaels sixtinske Madonna. Han udbryder om den: «Det er ikke sandt, saadanne Toner kommer ikke fra Lungerne, de dannes i Hjærtet, i Følelsens inderste Helligdom. Saaledes maa Englene synge, eller de maa lære det af Crescentini (*Samlinger til S. Staffeldts Levned*, I. 448). Man begriber den Staffeldt selv øjensynligt ubevidste Aarsag, naar man i hans Sonet til en anden Kastrat, Marchesi (*Efter en blid Aria)* læser:

Mandens Højhed i din Himmelsang
idealsk med Møens Ynde stemmer;
saa tvetydigt Køn om Libers Lemmer
sig i yndig-blandet Omrids svang.

Det var Foreningen af Mandligt og Kvindeligt i én Menneskestemme, de tvende ellers stedse adskilte Køns Sammensmeltning i melodisk Enhed, som fortryllede ham, og berøvede ham ikke blot Sindsligevægt, men kunstnerisk Dømmekraft. Han sammenligner her selv Indtrykket med det af mandlige og kvindelige

Formers harmoniske Forbindelse i Bakkus-Skikkelsen. Og i Virkeligheden finder vi ham henreven af den plastiske Sammensmeltning af Kønsmodsætningerne ganske som af den musikalske. Hermafroditismen var et af de Sindbilleder, hvorunder han følte hint Al-Ene, hin *natura naturans,* Længselens Genstand, i hvilken Længselen sluktes, træde sig imøde. Derfor hedder det i Digtet *I Canovas Værksted:*

det salige Tvekøn
Hermafroditen,
den store Enheds
længselsløse Billed,

og derfor benævnes i *Digterbekendelse* Naturaltet som saadant uden videre «den store Alhermafrodit»:

I Enkeltheders bølgefulde Rige
er Kraft og Ynde i en evig Splid;
Atleter lig de for hinanden vige,
og stedse veksler den uvisse Strid;
til fælles Sejr de kun sig sammensmige
i hin den store Alhermafrodit,
ham, som det hele med Gestalt omskriver,
mens Tidens Strømme ham som Blod opliver.

Men at Digteren nu saaledes bestandig maa smægte mod hin store Alhermafrodit, Naturguddommen, det formaar Staffeldt da ogsaa tilsidst — og dette kranser hans besynderlige digterisk-videnskabelige Tankebygning — meget godt at forklare. Digterens Længsel mod Guden er kun Gudens Attraa efter at blive sig bevidst i Digterens Aand.

Staffeldt udtrykker det i *Fantasos' Rige* saaledes:

Med Jovis store Blik den drukne Aand
Æoner, i et Nu forente, nyder,
mens alle Zoner, alle Tider gyder
af omvendt Urne deres rige Laan.

I *Genien* hedder det kort og fyndigt:

Poesi er indskrænket Evighed, Alt i det Ene,
Guddommen er Poesi, Tiden Indfatningen er.

Digtet *I Canovas Værksted* naaer sin Højde i Udbruddet:

Hellige Kunst!
den Eviges Selverkendelse
i det Endelige!
Straale af den uendelige
Selvkærlighed,
som holder det Hele sammen!

Og i *Digterbekendelse* er Tanken, hegelskdybsindig før Hegel, udtrykt ligesaa nøgent:

Kan Millioner laurbærfulde Hænder
belønne Kunsten, ved hvis høje Id
den store Alaand sig i os erkender
og vi i ham, i Evigheden Tid?
Alaandens Blik igennem Kunsten tindre,
hans dagende Bevidsthed i vort Indre.

Hvad er dette andet end den Hegelske Sætning, at Menneskets Bevidsthed om Gud er Guds Selvbevidsthed! Det førhegelske, romantiske, Schelling-Staffeldtske deri, er kun, at Fantasien, ikke Tanken, er denne Gudsbevidstheds Middel og Organ.

Allerede hos Fichte var i den tyske Filosofi Forgudelsen af Fantasien begyndt. Først ved Indbildningskraften, paastod Fichte, blev den Verden, vi sanser, for os til en virkelig Verden; fra den skabende Indbildningskraft udgik efter hans Lære Menneskeaandens hele Virksomhed, dens Erkendelse og dens Villen; thi Indbildningskraften er, som Jegets sig selv frembringende Stræben i det Uendelige, den Drift, der af Fichte betegnes som det stræbende Jegs indre Kraft. Allerede hos Fichte oversaas det, at Fantasien ingenlunde er, hvad den hos Staffeldt bestandig kaldes, en ‹Gestaltnings-Evne›, men kun en Evne til Omdannelse, Omgestaltning. Dens Virksomhed har jo kun Forestillingernes Form, ikke deres Indhold til Genstand.

Hos Schelling blev Overvurderingen af Fantasien først ret sat i System. Schellings Naturfilosofi var i Virkeligheden ikke Naturerkendelse og Naturvidenskab, men en Naturens Poesi, en af Indbildningskraften formet og bagefter i Begreber omsat Naturlære. Novalis røbede Hemmeligheden i den forbløffende romantiske Sætning, at Fysiken var Læren om Fantasien.

For Staffeldt bliver den digteriske Fantasis Betydning den, paa aandig Maade at iværksætte Sammensmeltningen af Altets Yderled Materie og Aand; thi Fantasien er det, som i Billed-

huggerkunsten forvandler den døde Sten til et levende Idealbillede, gennem Elskov forener Menneske med Menneske og gennem Andagt Mennesket med Altet. Ved Indbildningskraften er det da, at, som det hedder i Digtet: *Til Fantasien:*

Elskovs Trang af Formernes Forstening
stræber over Enkelthedens Bred,
Andagt, Andagt kun er Alforening,
Alliv, evig Alselvkærlighed!

Og som det er denne Besjæling og Optøen af al stivnet Egoisme og Enkeltværen, der giver *Fantasien* den højeste Rang, saaledes har alt det mægtigste i Naturen: *Vaaren* blandt Aarstiderne, *Vandet* blandt Elementerne, *Forvandlingens Lov* blandt Naturlovene ingen anden Betydning; thi Foraaret optør alt det Frosne, Vandet lader sig ikke binde i nogen enkelt Form og de store lovbundne Formforvandlinger i Naturen henpeger tydeligt paa alt Stofs Ensartethed og alle Formers Enhed.

I Staffeldts *Foraarshymne* hedder det:

Hvert et Væsen bryndigt sig beruse
af den Himmelild, du brænder i,
og i vilde Vellysthvirvler bruse
i et Hav af Hymneharmoni!
Al Naturen ved din Fakkel stræbe
ud af Formens frosne Favn at tø!

Den berømte *Hymne til Vandet*, som det er Heibergs Fortjeneste at have forklaret, indeholder samme Tanke om det Element, der forbinder alle Draaber til ét Hav og, naar det en kort Stund har været stivnet til Is, med Solen til Forbundsfælle bekæmper Forsteningen, altsaa bestandig tilstræber «Alforening»:

Sangværdige Vand! utømt du udgaar
fra Havet i talløse Aarer,
paa Naturens Kind du som Roser udslaar,
af Menneskets Øje som Taarer,
dog aldrig opholder dig nogen Gestalt,
du stræber igjen til det formløse Alt.

Selv hisset, hvor Formen ved istakt Pol
i Favn dig, Forhærdede, tager,
du vaagner af Døden for nærmere Sol,

det Hele sit Tabte tildrager,
thi strider du mod Forsteningen,
fælder Taarer — og dør igen.

I Digtet *Forvandlingerne* endelig optager Staffeldt et af Folkevisens hyppigste Motiver, den magiske Forvandling, der ved et Vidunder ombytter én Skikkelse med en anden. Snart er jo der en skøn Kvinde forvandlet til et Træ, snart til en Orm, snart til en Fugl, snart til en Hind, snart først til Hind, saa til Falk, eller først til Laks, saa til Sværd, saa til Hind*). Allerede den Orden, hvori Naturrigerne her forekommer, viser Afstanden fra Staffeldt. Hos ham med hans filosofiske Naturbetragtning foregaar Forvandlingen som en Stigen gennem Naturrigerne, som et stort Sindbillede paa Naturens Stræben mod den fuldkomne Form. I hans Digt bliver den haarde Karfunkel til Rose, Rosen til Fugl og Fuglen til en dejlig Jomfru. Forvandlingen begynder med hin Blødgøring af den forhærdede Forstening, der er Staffeldts Yndlingstanke, og ender med at Dyrehammen falder for den skønne Menneskeskikkelses Fødder. Dette er ikke Folkevisens fantastiske Naturbetragtning; man øjner Darwin noget borte. Og Digtet udtaler sin Grundtanke i denne varme Panteisme:

Thi Alt er i Et, og Et er i Alt,
forskellig kun Enheden banker
som Pulsslag dybt i hver Livsgestalt,
den samme i talløse Skranker:
Forsteningen selv kun dølger den,
thi Kærligheds Aande optør den igen.

Der er i Schack Staffeldts Naturopfattelse et spirende *videnskabeligt* Element. Overfor ethvert Natursyn, hvorved han dvæler, mindes han dets naturlige Tilbliven gennem den hele Række af Formforandringer. Selv Blomsterverdenens Skønhed, den mest udvortes, Sanserne mest gennemtrængende i Naturen, minder ham om den Naturlov, der ligger bagved. I et Digt *Til Naturen* lader han Blomsterne sige til Solen:

Sol du straaled os ud, drag os igen til dig,
du vort Udløb og Væld! Straaler af dig, vi steg
ned til Jorden og hylled
os til farvede Blomster ind.

* Se Svend Grundtvig: *Danmarks gamle Folkeviser* II. Nr. 66, 59, 56, 58.

Hvad er dette andet end Naturloven om Varmens Overgang til Kraft og Kraftens til Varme udtalt i det fjerde asklepiadeiske Metrum istedenfor i en matematisk Formel!

Men denne Ejendommelighed ved Staffeldts Blik for den ydre Natur gør ogsaa, at de Skuespil, der fortrinsvis tiltrækker ham, er alt andet end Danmarks Agre og Høje, Skove og Sunde.

Hvad der fængsler ham i Naturen, det er de Særsyn, han paa Rejser træffer, de særegne og forunderlige Naturdannelser, der for hans ydre Øje ligesom virkeliggør den Al-Enhed i Alforvandlingen, den Optøen af det Forstenede, paa hvilken hans indre Øje bestandig er fæstet. Jeg husker endnu den Forundring, hvormed jeg i min tidlige Ungdom under Sysselsættelse med Schack Staffeldt studsede ved, efter at have læst Sonetten *I en Dryppestengrotte* at komme til den næste *I en Dryppestengrotte* og straks derefter til en tredje *I en Dryppestenhule.* Tager dette ingen Ende? tænkte jeg. Men nej! den næste hed *I en Dryppestengrotte med et Naturtempel* og saa fulgte *Vanvids Rige. I en Dryppestengrotte.* Nu undrer dette mig ikke mere. Dryppestengrotten er Staffeldt det haandgribelige Sindbilled paa det Al-Ene; her, hvor Stenen synes paa Nippet til at forvandle sig til Dug og Dunst, og hvor Draaben synes at være stivnet til Arkitektur, har den grublende Digter følt sig mere hjemme og mere opløftet end i Bøgeskoven eller ved Sundets Strande. I en af disse Sonetter udbryder han greben:

Stedse det i Undergang sig skiller
og i Ophav samler sig igen.

I en anden studser han ved den Blanding af Tilfældighed og Fornuft, der her har æltet Stenens Dejg, i en tredje udtaler han Anelsen om, at Aander ved at lytte til disse Stendugdraabers harmoniske Fald kan indvies til at fatte *Verdens Ideal.* I Virkeligheden var Naturidealet, som han opfattede det, for ham virkeliggjort paa dette Sted.

Det vilde imidlertid give en altfor snæver og upoetisk Forestilling om Staffeldts levende Natursans, hvis man skildrede ham som fortrinsvis optaget af Særsyn i lukkede Grotter. Denne Sans har givet sig saa friske og levende Udtryk som nogensteds saadanne Frembringelser, hvor den faar Lov til at udfolde sig frit og kun udmunder i Digterens Naturfilosofi eller Naturreligion

uden at Billedets ‹medfødte Ungdomsrødme dør i det syge, gustne Overlæg›, og uden at en enkelt Naturforeteelse fremhæves som Naturreligionens Sindbilled. Man læse Digtet *Vaaren*, efter min Opfattelse ikke blot i denne Henseende Staffeldts mest betegnende, men tillige hans mest fuldttonende, sprogligt og rytmisk fuldkomneste Digt.

End Vinteren sit Hoved løfter
i Snefog over Fjeldets Top,
fra Nordens uoptø'de Kløfter
han kalder Stormes vilde Trop;
de hylende Titaner
ad Lysets stejle Baner
Dunstfjelde vælter op.

Men lig en Flok af Amoriner
hidvifte Vindene fra Syd
om Polens Drot, med milde Miner
forstyrrende hans Kjæmpepryd:
i Dunst hans Snehjelm svinder,
til Vandfald smeltet, rinder
Krystallet af hans Spyd.

Og se! ved Vaarens første Straaler
en Slægt af Blomster rundt slaar ud,
de virakfyldte Offerskaaler
opløfte de mod Lysets Gud
og smilende bebuder,
lig Cyperns Elskovsguder:
Natur er atter Brud.

Det pragtfulde Maleri af Vinteren i dens Kamp mod Vaaren af Slaget mellem Titaner og Amoriner afsluttes med Linjen: ‹Natur er atter Brud›, som udtrykker Digtets Idé. Nu skildres i en Strofe for sig, hvorledes ved Foraarets Komme Digterøjet bliver klartskuende, ser det Enkelte forsvinde i Helheden, Skikkelserne knytte sig til hinanden og samle sig til Enhed. Saa følger i tre uforlignelige Strofer Skildringen af Elskovsforholdet mellem Sol og Jord. Først den kyske, vemodige Længsels Tid:

I Skovens Melodier taler
Natur med elskede Gemal,
i Blomsterskrift den Ømme maler
et Elskovsbrev paa Høj og Dal
i dulgte Sølveraarer
henrinde hendes Taarer
med Længsels Fryd og Kval.

Saa stiger Længselen til ildfuld Attraa; Bejleren er forsvnnden Elskeren er traadt i hans Sted, og Elskerinden higer og gløder:

Da, fyrig som et Elskerøje,
i mørke Blaa en himmelsk Ild,
Solguden skuer fra det Høje,
og Dagen er hans Elskovssmil.
Naturen opad stræber,
med tusind Blomsterlæber
hun Lyset drager til.

Elskeren er bleven Brudgom, han og Bruden har deres Stævne:

Og snart i fyrig Aftenrøde,
opholdt paa Brudens ømme Bryst,
hans Brudgomskys saa hede gløde
med Hyrdetimens drukne Lyst.
Dog naar ham Skæbnen kalder,
hans Afskedstaare falder,
i Perledug opløst.

Saa følger den store mystiske Brudefest, Altets Sammensmeltning i Elskov:

Den store Hyrdetime atter
til Brudefesten Tegnet gav:
Guds Søn med Guds opelskte Datter
forener sig i Jord og Hav;
berust af Elskovs Bæger
i hendes Indre præger
han Himlens Billed af.

Den sidste Strofe er saa helliget den mægtige Befrugtning, der fremskynder Naturlivets Selvforvandling, Overgangen til højere Former, det Livløses Besjæling, det Stummes Udbryden i Toner, og Livets Opløsning i Evighed under Klang af Himmellegemernes Harmonier:

Hvert Støvgran til en Blomst vil blive,
hvert Luftpust til en Harpeklang,
og Livet helt sig overgive
til Evighed i Svanesang:
Som Lyd af rørte Strenge
Alguden vil fremtrænge
af alle Skrankers Tvang.

III

Schack Staffeldts Levned var ulykkeligt og tomt, hans Poetik var falsk, hans Filosofi er forældet; tilbage staar kun et Udvalg af hans lyriske Digte, og det Antal, der af dem vil komme til Efterverdenen, bliver ikke meget stort. Dog dette er ikke det Væsenlige, men det, at han overhovedet har frembragt nogle faa Poesier af uforgængelig Skønhed. Et menneskeligt Væsen, selv et ualmindelig udrustet, er noget saa forgængeligt, at det altid er en Art Under, hvis overhovedet nogetsomhelst Uforgængeligt har sit Udspring derfra.

Til den forgængelige Del af Staffeldts Frembringelser regner jeg først og fremmest dem iblandt hans Digte, i hvilke Sprogformen har mange fremmede Elementer eller paa Grund af Digterens Kamp med Stoffet er bleven uigennemsigtig. Hans mærkværdige Forhold til det danske Sprog som et tilegnet, med hvilket han bestandig var fristet til at anstille Forsøg — ved Adskillelse af sammenhørende Ord (som Rist og Ro), ved Indførelse af ubrugelige svenske Udtryk (som Kjendsler for Følelser), overhovedet ved stilistiske og grammatiske Vilkaarligheder — udgør et Modstykke til Baggesens geniale men hensynsløse og tidt udanske Sproglaveri. Staffeldt havde saa at sige Sproget udenfor sig som sit Raastof, sørgede som en Filolog over tabte virksomme Ordformer, ærgrede sig som en i fremmede Sprog bevandret Udlænding over slæbende og klangløse Endelser. Det er højst betegnende, at han som ung Mand paa Abrahamsons Opfordring «sang vor Sprogs tabte Dativ» i et Digt *Dativen*, og senere brændemærkede en af det danske Sprogs besværligste Endestavelser i et lille spøgefuldt Poem *Til Elsé*.

Hvor lidet Staffeldt i Grunden var hjemme i det danske Sprog, det beviser vel bedst den Omstændighed, at han trods sin Afsky for «Elsé» ikke desmindre har anvendt denne Endelse i Ord som «Forskrivelse» for «Forskrivning», «Skabelse» for «Skabning» o. s. v.

Næsten lige saa meget som hans fremmede Fødsel har hans Hang til almene og mytologiske Udtryk, hans Lyst til at lægge en tidt kun lidet grundfæstet Lærdom for Dagen, bidraget til at svække Virkningen af mange blandt hans Digte. Han kunde lidet Latin og slet intet Græsk, ikke desmindre vrimler

især hans Ungdomsdigte af klassiske Talemaader, hvis blotte Betoning stundom forraader den Skrivendes Uvidenhed. Staffeldt lægger f. Eks. Eftertryk paa anden Stavelse i Evoe, Orgie*).

Noget langt Liv kan jeg for min Del ikke spaa den Gruppe blandt Staffeldts Digte, som man med en Fællesbenævnelse kunde kalde hans Ballader, ikke blot fordi de hyppigt har bestemte Forbilleder snart hos Oehlenschläger, snart hos Goethe, men fordi den hele Kunstform var Staffeldt fremmed og af ham kun tilegnedes for at tilfredsstille Tidens Modesmag. Hvor han vil være nordisk, som i det af Oehlenschläger paavirkede Digt *Barden,* minder han om Kratzenstein-Stub. Næsten latterlig bliver den forstandsdyrkende Staffeldt, naar han i Ballader som *Den ottende Søn* eller *St. Jørgen fra Søen* giver sig ind paa Romantikens poetiske Troldetro og Helgenkultus, eller i Digte som *Tiderne* giver sig til i Schlegelsk Stil at forherlige Romanzia, Middelalder, Korstog og deslige, saa han endog i en Fortale (til *Nye Digte*) maa forsvare sig — Josef den andens lidenskabelige Beundrer — mod «Tendens til Katolicisme». Nu og da lykkes vel et Digt i Romance- eller Balladeform for ham, som f. Eks. det af Goethes «Der Sänger» stærkt paavirkede *Trubaduren,* men hvad originalt og blivende han har frembragt er af rent lyrisk Natur.

Jeg vil til Slutning kortelig antyde, hvilket Indbegreb af Stemninger, Følelser og Overvejelser der udgør hans Omfang, og hvilke Evner til Skildring og Selvskildring der paa det rent lyriske Omraade staar til hans Raadighed.

---

* I højeste Grad pudserligt og yderst betegnende for den poetiske Værdi af forældede Overnaturligheder er det, at baade Staffeldt, Oehlenschläger og Ingemann (som F. L. Liebenberg gør mig opmærksom paa) er løbet vild i «Dryader» og «Druider». Fra Staffeldts Haand læstes i Poulsens Nytaarsgave for 1803 i fjerde Strofe af Digtet *Til Hjertet:* «Eglundens Skygger, hvor Gysen betrygger Druidernes Bo», hvad Digteren senere rettere ved Gennemsynet af sine omspredte Digte. I alle Oehlenschlägers egne fem danske Udgaver af *Axel og Valborg* (og i hans første tyske) læses:

Druide! syng med sagte Røst i Stammen
Om det ulykkelige Par i Nord
For Sydens Hyrdepiger, mens du ryster
I Aftenvinden dine grønne Lokker.

I Ingemanns *Digte* II 1812 læses en Dialog mellem «Elskeren og Druiden», og deri den Linie: «Hulde Druide!». Anden Udgave (1817) har «Elskeren og Dryaden» og «Dryas, du Blide!».

Hans Grundstemning er et forklaret Vemod. Jeg finder dens mest slaaende Udtryk i Strofer som denne i Digtet *Til Fantasien.*

Endymions Gudinde lig
du daler til den Dødelige,
imedens ved din fromme Svig
et lyst, æterisk Drømmerige
rundt om hans Tinding drejer sig.

som denne i *Kunstnerlængsel:*

O Vemod, som jeg smelter i!
o mystisk-dybe Sværmeri!
o Graad, som stille flyder!
Ustanselige, sig, er du
ej Duggen, Tidens Aften nu
paa Skyggerne udgyder?

og endelig som denne, skarpt betegnende, af *Til Lidelsens Charis:*

O søde, vellystfulde Smerte,
o bange, smertefulde Lyst,
du blide Vemod, som mig lærte
at fly for Lindring og for Trøst!
ublandet Glæde intet ejer,
som din Tvetydighed opvejer.

Hans Evne til at udtrykke Følelser er ikke meget omfangsrig. Blandt de følelsesfulde Digte rager kun de erotiske frem og blandt disse de erotisk-længselsfulde. Det er ejendommeligt for Staffeldt, at han med Forkærlighed og ypperst skildrer den Ventendes Følelsesliv umiddelbart før et Stævnemøde med den Elskte. To smukke Digte har Titlen *Paa et aftalt Samlingssted.* Det sidste iblandt dem indeholder saa skønne og for Digteren saa betegnende Strofer som disse:

Staar Dagens Vogn paa Himmelbuen stille?
og standsed rundtomkring Bevægelsen?
Saa sent, som om det var det sidste, trille
Minutterne af Tidens Urne hen.
Styrt, gyldne Dag, styrt dig i Havets Bølge!
Kom, hemmelige Nat, med Stjerners Følge!
. . . .

Hvor stille rundt! Med ubetvungen Grøde
her Ensomhed sin Neldekrone snor,
kun min Forventning dette bange Øde,
ulæsket, Ørknens matte Gæst, bebor;
saa Vandreren til haarde Himmel skuer,
mens han vansmægter i Saharas Luer.

Men langt flere Digte end de nævnte og netop Staffeldts ypperste kunde føre denne samme Titel. I dem alle er Skildringen af Naturomgivelserne harmonisk sammensmeltet med Forventningen om den Elskedes Komme. Saaledes i de skønne Sonetter, der er indfattede i den uheldige Heksameterramme, som hedder *Lina*. Man læse f. Eks. den, som begynder:

O skjønne Aften, purpurrød og stille!
i Elskovsroser Himlen rundt udspringer,
og trefold sødt min Æolsharpe klinger,
thi skjulte Amoriner paa den spille,

og som udtrykker Angsten for at hun skal udeblive fra Stævnet, eller Sonetten *Lina kommer*, som maler Forventningens Glæde.

I højeste Grad ejendommeligt er endelig blandt de erotiske Digte det metrisk saa skønne *Til den natlige Sangerinde* ɔ: til en Kvinde, Digteren aldrig har set og hvis Stemme han kun kender, men som lokker ham med det Hemmelighedsfuldes og Melodiskes Magi:

Paa Melodiens Bølger
din Sjæl let svæver hen,
min sympatetisk følger
i hver en Tone den;
usynlige, vi finde
os ved Akkorders Væld,
Sjælene sammenrinde
til én forædlet Sjæl.

Næst de erotiske Digte udmærker de sig fortrinligt, der indeholder Naturbeskrivelser. Skønt Staffeldt med sit overvejende Grubleri ikke nogensinde stræbte at udvikle den malende Evne hos sig, lykkes undertiden Beskrivelser ham som faa af vore andre Digtere. Man læse Skildringen af en italiensk Maaneskinsnat i Digtet *Under Lillas Vinduer*, med de betegnende Linjer:

O Nattens kyske Lys,
  dit Englesmil
spire Fantasiens Blomster
til et Eden!

Maanelandskaber, Aftenbilleder, Solnedgange ligger bedst for Staffeldts Stemning og Talent. Han elsker og maler det døende Lys. Man se det fuldendte Digt *Aftenrøden*, der begynder:

   Rose i en Vase af Lazur,
som af Solens Bølgegrav fremstiger,
   hvergang fra den sørgende Natur
hendes Ven til andre Verdner viger!

   Ikkun Maanen, rødmende for dig,
dristig i din Purpurkalk nedskuer;
   Himlens Stjerner langtfra holde sig,
Elskere med tause, dulgte Luer.

Og man sammenligne denne Strofe af et Brudstykke:

   I Rosenblade falder Solen af,
en Purpurkilde Jorden overstrømmer,
i Espens Løv Bevægelsen kun drømmer,
   og hellig Taushed holder Jord og Hav,

eller Naturstemningen i Digtet *Aftenhøjtid:*

Solen daler, Natten aander Taage
   ud fra Østen over Vang og Vig;
Alting hviler, selv fredløse Maage
   dybt i Strandens Rifter skjuler sig.

Næppe Luftens matte Pulsslag bæver
   i din lette Krone, stille Bøg!
Rank. som Pillen, Engens Damp sig hæver,
   og den er Naturens Offerrøg.

Et fuldendt og for Staffeldt ganske særegent Natur- og Stemningsbillede giver endelig det korte Digt *I Høsten.*

Ren og ublandet Beskrivelse forekommer ikke hos Staffeldt. Grubleriet indfinder sig (som i det sidstnævnte Digt) i Regelen lige straks efter Beskrivelsen, sædvanligvis rigtignok for paany som f. Eks. i den tredje Strofe af *I Høsten* at glide over i Lyrik. Et Digt af denne Art gør derfor Overgangen til Staffeldts

rene Tankedigte som de store filosofiske *Til Naturkraften, Til Naturen* o. s. v.

Hvad der gør disse Vers til Poesi er den Anskuelighed, hans Fantasi har formaaet at give det i og for sig Legemløse. Med fuldendt Plastik fremtræder hos ham f. Eks. saadanne Persondannelser som *Erindring* og *Glemsel.* Om den første hedder det:

Ved Søen i Maanskin Erindring sad
og tabte i Bølgen det visne Blad,

den anden er malt i disse mesterlige Linjer:

Stumme Glemsel, med en Krans af Nelder
og et Spindelvæv til Pryd og Slør!

I dette Punkt hæver Staffeldt sig langt over Tyskerne (især Schiller), hvem han ellers staar saa nær og af hvem han har lært saa meget, og nærmer sig til sine Samtidige blandt Englænderne, hvem han ikke har kunnet kende. Om Keats erindrer f. Eks. Begyndelsen af Digtet *Opfordring* med dens mesterlige Allegori:

Om Tindingen en Krans af visnet Straa,
som Mejeren i Furen levnede,
forfalsket Maal og Vægt i slappe Haand,
med knækket Vinge, Middelmaadighed
til Jorden svæver ned i doven Flugt.

Samme Stemning er med lignende Kraft udtrykt i et Brudstykke, der synes myntet paa de Danske, og som begynder:

Med Blidhed praler du, nedsunkne Folk?
med Middelvejens Støvkrans, der
tung, lig en Jernring, ligger om
din dorske Tinding? Vaagn af dine Drømme
og blues heller ved din Kraftløshed!
Hver Middelvej det sande Intet er,
og Kræfters Ligevægt er Døden selv.

Om Shelley minder i sin hele Stil og Rytmik mærkværdigt et andet overvejende Digt *Til Lykken.* Man høre f. Eks. denne Strofe:

Nej! du tidt din Krone fletter
af den karske Mejers Neg,
tidt med foldet Vinge sætter
dig ved Børneflokkens Leg.
thi hvor mindst du ventes, der,
Lunefulde! helst du er.

Af de store Digte til Verdensaltet er *Til Naturkraften* trods skønne Enkeltheder altfor langt og uoverskueligt, derimod er det senere og mindre *Til Naturen* et mesterligt Digt. Æmnet er ganske vist filosofisk og ulegemligt, men under Behandlingen træder Naturen frem for Læseren i synlig Kvindeskikkelse med Stjernekrans om Haaret og med «Guldaarens Ring om sin Ankel sno't».

Et blivende Værd vil endelig de Digte eller Digtsteder bevare, hvor Schack Staffeldt ligefrem har skildret sig selv. Jeg tænker ikke hermed paa de Steder, i hvilket han har lagt Eftertrykket paa sit Geni, sin Begavelse og Værdighed som Digter. Jeg tilstaar, at netop disse synes mig ulidelige. Den aldeles taabelige Forgudelse af Digterkaldet og af sig selv som dets Bærer, der i dem træder frem, er maaske det mest Forældede i Schack Staffeldts Livsværk og i Regelen tilstrækkelig til at jage en moderne Læser i et Musehul. Forfærdende er det allerede at læse en Række Titler som denne: *Digterbekendelse, Digterprøve, Digterværdighed, Digterne, Digterfantasi, Digterløfte, Til en ung Digter, Den unge Digters Klage* o. s. v. Vi befinder os, hvor i disse Frembringelser den almindelige Selvfølelse kommer til Orde, bestandig paa Højhedsvanviddets Rand, ja i et efterladt Brudstykke, af hvilket jeg vil anføre nogle Strofer, hvor Digter-Selvtilbedelsen begrundes paa den almenmenneskelige Evne til at se sig selv i Spejl i Naturen, naaer Selvfølelsen en saadan næsten vanvittig Højde, som i Konrads berømte Monolog i Mickiewicz's *Dziady:* Det lyder:

Saa ærer Digtren! en himmelsk Magt
ham gav de hellige Strenge:
Han vil — brat visner Naturens Pragt
paa døende Høje og Enge.
Igen han vil — og den evige Vaar
med Uskyld og Fryd over Jorden gaar.

Og træder han frem mod den bange Natur,
da falder fra Himmelen Solen,
en Giftkalk bliver den høje Azur,

og Døden nedstiger fra Polen;
thi Alt paa Jordklodens vide Rund
er et Genskin af hans Inderste kun.

Jeg sigter derimod til de Steder i de Staffeldtske Digte, hvor hans sande, hans menneskelige og skrøbelige Væsen lægger sig aabent for Dagen med dets Skuffelser, dets Higen og Stræben. Saaledes Stedet i *Digterløfte*, hvor han øjensynligt værger sig mod Beskyldningen for at efterligne Oehlenschläger og tillægger sig selv en mindre glimrende, men lige saa ejendommelig Evne:

Men i min Kraft vil jeg staa, som Træet suser i Skoven,
og i mit sagtere Liv ligne selvstændige Blomst.

Saaledes Slutningslinjerne i *Til en ung Digter:*

Mig frister ikke Malmets Stemme
højt fra Navnkundighedens Dôm;
kendt eller ukendt, Verden mig forglemme,
min Poesi er evig som jeg selv;
i andre Verdner den oprinder,
et stille Stjerneglimt i Tidens rørte Elv;
det glimter end, naar Elv og Bølge svinder.

Og dog indeholder begge disse Digte et Overmaal og mere end berettiget Overmaal af Selvfølelse.

Personligere og beskednere er de afgørende Strofer i *Den unge Digters Klage:*

At jeg ikke fuldendt kan udtrykke,
  hvad en himmelsk Røst i Barmen sang
at selv ej mit elskte Mesterstykke
  sig til Idealets Højde svang,
at min Skabelse fra mig vanslægter,
denne Kval jeg ej at tolke mægter.

Stort, af tvende Verdner, var mit Rige,
  grænseløst mit Levneds Udkast var;
snart jeg saas i Kunstens Flugt at stige,
  snart jeg, styret, Borgerlænker bar;
gennem Fantasi og Trællevane,
gennem Jord og Himmel gik min Bane.

Men for vidt og bristende udspændte
sig mit Livs for kunstigt spundne Traad,
lig en Alterild min Aand udbrændte,
og min Marv opløste sig i Graad:
Vid og glem det aldrig, Dødelige!
Ingen saa' ustraffet Skønheds Rige.

I disse Linjer er Digterens dobbelte Ulykke, hans Livs Spaltning mellem borgerlig og digterisk Stræben og Utilstrækkeligheden af hans kunstneriske Midler udtalt. Den samme Følelse er med lige saa stort og lige saa poetisk Vemod udtrykt i Digtet *Til Vaaren*, allerskønnest dog maaske i den 1815—17 forfattede Række af tyske Sonetter. Navnlig er de to 16. Januar 1817 daterede, der fører Titelen *Selbstprüfung* ejendommelige og følte. De har enkelte Strofer, som grænser lige op til Heines dengang endnu ikke fødte Stil. Saaledes f. Eks. denne:

Verblüht ist's Blümlein und das Lied verklungen,
mein Lenz ist schon, mein Sommer bald dahin,
dort kommt der Herbst mit neblicht trübem Sinn.
Was ist es nun? was hab' ich denn errungen?

Skade at enkelte stive Danismer, som Linjen

Besinnung hat sich klar und scharf entfaltet

svækker Virkningen af Digterens tyske Sprogform, ligesom Germanismer saa ofte plettede hans danske.

Saa indtraf hans Livs sidste Afsnit, det, i hvilket de Ord, han engang i Italien under en øjeblikkelig Forstemning havde skrevet, blev til varig Sandhed:

Hvad jeg i hver slappet Nerve finder,
det er mer end Død, er følet Død,
i Melankoliens kvalme Skød
dybt paa Kaos' Rand mig Skæbnen binder.

Der kom Øjeblikke, da han bønfaldt Naturen om at tage hvert unyttigt Ønske, hver Erindring om svundne Dage fra ham:

Tag det Alt — knus denne Nervelyre,
hvis vilkaarlig egne Melodi
taber sig i ængstligt Sværmeri

indtil den Dag kom, da han som *Den Døende* i hans Digt udbrød:

Hellige Alaand!
herude vil jeg
modtage det sidste
opgive det sidste
Aandedræts Viften.
End engang jeg drikker
dybt af dit blaa,
altid omvendte
bundløse Bæger,
af hvilket du gyder
Dagen og Duggen.

Schack Staffeldts Navn er nuomstunder, skønt kendt og anset, for den store Læseverden ikke mere end et Navn. Han har ikke manglet enkelte begejstrede Talsmænd. I Aaret 1820 skete et plumpt Forsøg paa at forherlige ham i et Flyveskrift *Natur og Kunst* (af H. Marius Svane og A. Algreen-Ussing) ved den smagløse Tilegnelse: «Schack Staffeldt. Helliget vorde dit Navn!» I Ære er hans Navn blevet holdt, men folkekære blev hans Digte ikke derfor. Efter hans Død blev hans Navn af Heiberg spillet ud mod Oehlenschläger, hans Dybsind forherliget, hans filosofiske Alvor og Dannelse prist, hans rent lyriske Begavelse fastslaaet. Han fik lidenskabelige Beundrere som Kaalund, han fik endog Efterabere som en vis Deichmann, hvis *Digte* kun indeholder Efterklang af hans. Men lige upopulær var og blev han. Det ligger i hans Evners Art. Han stod som halvt udansk ligesom udenfor den inderlige Sammenhæng, der knytter den danske Poesi til det danske Væsen og den danske Natur. Og dog er han knyttet til begge.

Man tænke paa en af hine Maaneskinsnætter, af hvilke den danske Sommer aarligt har fem eller seks, en Sommernat ved Sundet, fortryllende ved det røde Skær over Havet i Nord, lys af Maanestraaler, duftfyldt, varm endnu af Dagens Sol, med en ren blond Luft, der kvæger Lungerne og beruser sødere, inderligere end Vin, en af de Nætter, i hvilke Kvinden føler Savn og Manden Attraa, og i hvilken Hjærtet langt mere end Sanserne smægter.

Saa ofte jeg mindes Schack Staffeldt, falder en saadan Nat mig ind. Dens Skønhed er Skønheden hos ham, thi for ham

var Skønheden ikke saa meget den indenfra udprægeda Form som det udenfra over Skikkelser og Former kastede Skær, hint overjordiske Skær, der virker forklarende, svagtfarvende, forsølvende paa Naturen. Dens Stemning er hans Stemning, et mystisk Sværmeri, der skuer det Jordiske og det Overjordiske i en Skønhedens Brudenat sammensmeltede til Et, og dens Attraa er hans Attraa — en Længsel, der higer og skælver i en nordisk Maanestraale.

CARSTEN HAUCH

(1873)

I

Den, som en Sommerdag i Aaret 1805 paa en bestemt Tid var gaaet over Langebro, havde jævnlig kunnet være Vidne til den Scene, at en halvvoksen Dreng, ledsaget af sine Kammerater, roede ud til en gammel Kinafarer, der laa noget ude fra Land, klædte sig af, klatrede op i Tovværket til en Højde af omtrent 34 Fod og fra denne Højde sprang ned i Vandet, hvor han da viste sig som en fortræffelig og lidenskabelig Svømmer. Denne Dreng var den unge norske Skolediscipel *Carsten Hauch,* og den Forvovenhed og Ubesindighed, hvorom dette Træk vidner, var betegnende for hans Natur.

To Aar efter traadte den samme Dreng en Dag ind i Konsistoriums Forsamling og anmodede Professorerne om undtagelsesvis at tillade ham, skønt Skoledreng endnu, at træde ind i Studenterkorpset for at deltage i Udfaldene fra Kjøbenhavns Volde mod den engelske Hær. Det blev ham forment; han gik da ind i Livjægerkorpset og viste trods sin Ubehjælpsomhed en saadan Kækhed, at han paa given Opfordring var den Første, som sprang frem af Geleddet for at melde sig til Spioneri saa nær den engelske Lejr som muligt. Den Nat, da Frue Kirke brændte, udførte han med to Andre dette Hverv, hvortil han, fremfusende som han var, visselig var lidet skikket, og den Dødsforagt, som denne Adfærd røber, og som ikke er mindre smuk, fordi den gaar i Følge med en vis Uskønsomhed i Vurderingen af egne Anlæg, udmærkede altid Hauchs Karakter. Man kan uden Over-

drivelse sige om Hauch, at han ikke kendte til Dødsfrygt hverken som Yngling eller som Mand.. Som ungt Menneske udfordrede han uden Betænkning til alvorlig Duel en Officer, af hvem han med sin strenge Æresfølelse mente sin Søster fornærmet, og det skønt hans Følelser overfor denne Søster iøvrigt var alt andet end varme — det er nok at sige, at hun var Modellen til Veronika i *Guldmageren* og til Ulrika i *Søstrene paa Kinnekullen* —, og da han som Olding laa syg i Rom og da hans Hustru paa hans Opfordring til ærligt og oprigtigt at sige ham, om hun mente denne Sygdom vilde føre til Døden, maatte besvare dette Spørgsmaal med Ja, fo'r der en Glædesstraale over hans Ansigt og et Udbrud af Henrykkelse undslap ham. Han havde længe været fortrolig med Dødstanken, og den indjog ham ikke den fjerneste Frygt.

Hauch besad et overordenligt Mod, ikke som man i Almindelighed rosende siger det om en Mand, det koldeste Mod, nej omvendt, det ildfulde Mod. Det dybestliggende Træk i hans hele Sjæleliv var Begejstring. Denne Begejstring stemplede alle hans Foretagender, fordi den først havde formet og stemplet alle hans Egenskaber. Blandt disse gav den hans Mod dets Præg. Det begejstrede Mod staar hyppigt i *Ærens* Tjeneste, og Hauch var en af de ærekæreste Naturer. Men Æren er et dobbeltsidigt Væsen. Den er dels Personlighedens eget Ideal og egen Rettesnor, dels er den Noget, som Mennesket modtager udenfra, fra de Andre. Der var i Hauchs Væsen stærke Spor af denne Dobbeltsidighed. Den hensynsløse Voven gik paa den besynderligste Maade Haand i Haand med en uafladelig Hensyntagen til Andres Dom, det vil sige til Æren som vedtaget Begreb.

Det mest gribende Eksempel paa denne sjælelige Blanding fremtraadte i Hauchs Liv, da han var 33 Aar gammel, under det lange skrækkelige Sygeleje i Italien, der blev saa skæbnesvangert for ham. Da det under den pinlige Sygdom viste sig, at en Fraløsning af Foden var uundgaaelig, besluttede Hauch, der med sit unge Blod ikke kunde tænke sig Tilværelsen som udholdelig efter en saadan Lemlæstelse, bestemt at skille sig af med Livet. Men i sin Bekymring for at man skulde mene og sige, det var Frygt for Operationens Lidelser, som havde indgivet ham dette Forsæt, besluttede han tillige at udstaa Smerten, saa at vente en seks Uger, til Saaret var lægt, og saa først at

skride til Handling. Denne sære og heltemodige Beslutning fastholdt han. Seks Uger efter hin kvalfulde Dag trykkede han en Pistol af mod sit Hjerte, men Skuddet gik fejl, og Kuglen blev skaaret ud af Ryggen. Han bevarede Arret deraf til sin Død. Med sit religiøse Sindelag troede han i Begivenhedens Udfald at se en Indgriben af højere Magter og forsøgte ingen Gentagelse.

Det kan siges uden nogen Overdrivelse, at den Sygdom, som endte med den unge kraftige Mands Forvandling til Krøbling, er den afgørende Hændelse i Digterens Liv. Allerede naar man læser de Akter af *Bajazet*, der er forfattede før Foden blev sat af, finder man tydelige Spor af den stakkels Syges Forfærdelse for hvad der forestod:

Namahran.

Min Herre. Du er altfor heftigt nu
Bevæget. Det var venteligt; thi vildt
Naturen krymper sig, hver Muskel skælver,
Saasnart Kirurgen med sin skarpe Jerntang
Er nødt at gribe Nerven i det ny
Og friske Saar.

og paa en endnu mere hjertegribende Maade har Erindringen om det Udstaaede spillet ind med i den saarede Kasimirs Ord og Skæbne i Romanen *En polsk Familie:*

Jeg vidste ikke, at der var slige Smerter til; jeg har dog ikke frygtet, naar Kuglerne hvislede om mig; mit Hjerte slog utaalmodigt, hver Gang Stridshingsten vrinskede, Død og Fare skrækkede mig aldrig; men saaledes at sønderrives levende! — O Ingen véd, hvad det vil sige, uden den, som har gennemgaaet det. Naturen gyser under Kniven, hver Nerve skælver, siger jeg Dig. — Ak, og naar nu den uhyre Smerte er overstaaet, da mærker man snart, hvorledes alle Livsaander bedrøves over det uhyre, uerstattelige Tab. Sjælen føler da vel, at alle Livets Blomster ere visnede, at den evige Smertes Udtryk aldrig mere skal bortvige fra Kinden, at den Sommerfugl, der brændte Vingerne, nu ingen Del mere har i Livets Glæder, ingen Trøst har tilbage uden den, som Døden skænker. — De Andre visne langsomt, det ene af deres Haar bliver graat efter det andet, den ene Rynke kommer langsomt efter den anden, og de mærke neppe, hvorledes Sommeren overgaar i Høsten, de har Tid til at vænne sig til Vinteren, før den frembryder, og huske neppe mer, at det engang har været Foraar; jeg derimod, jeg var i det ene Øjeblik frisk og blomstrende, og i det næste en sønderknust Orm, der kun skilles fra Ormen paa Marken ved det Fortrin, at den kan føle Smerten stærkere.

I Efterskriften til Czernims Brev hedder det saa:

Da Opvarteren var borte, krøb han, rimeligvis med stor Anstrengelse og Smerte, hen og greb en ladt Pistol og skød sig lige ind i Hjertet.

For at have en Ide om hvad Mennesket og Livet er — siger Taine's Graindorge — maa man selv være gaaet til Selvmordets Rand eller Afsindets Tærskel, i det Mindste én Gang. Hauch havde Betingelsen for at danne sig en Livsanskuelse. Naar man blandt hans Oversættelser af tyske Digte ogsaa finder Goethes fortvivlet-letsindige ‹Ich hab' meine Sach' auf Nichts gestellt, juchhe!› vil man maaske i første Øjeblik undres over, at netop Hauch har følt sig fristet til at sætte sig ind i dette Digts blandede Stemning og lade det finde Genlyd i sin Sjæl; men man vil forstaa det, naar man støder paa Verset:

Jeg vendte mit Sind og i Kampen drog,
Hurra!
Vi strede med Kækhed og Fjenden slog,
Hurra!
Vi fulgte ham efter, jeg var ei sen,
Da knalded et Skud bag Skovens Gren,
Og ak! jeg misted mit Ben.

Kun saaledes — saa aldeles upersonligt, med en saa rørende Blidhed røber i Hauchs Frembringelser denne Begivenhed sig. Hans Stolthed, hans Æresbegreb var af den Art, at det vilde have været ham umuligt paa Byrons Vis at drage den frem, at gøre den til Midtpunkt for en Digtning. I *The deformed transformed* træder den bitre og anklagende engelske Digter ligesom selv op paa Scenen med sin Klumpfod og giver sin saarede Forfængelighed Lindring og Næring ved netop at blotte sin Vanførhed; Hauch følte sig, da han paa lignende Maade var bleven mærket, ikke som den forurettede, men som den sorgfulde. Til det opblussende, fremfusende Begejstringens Mod, der var det første oprindelige og bekræftende Grundtræk hos ham, traadte nu det andet, det erhvervede og nægtende Grundtræk: Forsagelsen.

Saaledes formedes Karaktersiden af hans Væsen.

Skulde man tro det muligt? Paa den Tid, da Hauch kæmpede sine haardeste Kampe for en beskeden, men agtet Plads i Literaturen, og kæmpede paa den smukkeste Maade med den ene gode og værdifulde Bog efter den anden, blev endog denne

hans Mangel paa Førlighed, denne hans saa rørende Ulykke anvendt som Vaaben imod ham, brugt som Spotteglose og Haansord. Hauch havde i et Svar paa en yderst nedsættende Kritik over *Vilhelm Zabern* i *Maanedskrift for Literatur* begaaet den Uforsigtighed at tale om et Slags afstumpede (ɔ: sløvede) Mennesker som om dem, der var «allermindst egnede til at være Recensenter.» Hertil svarer saa Anmelderen, daværende Prof. C. Molbech, (hvis hele Tone bedst betegnes ved, at han stiller Hauch som Romanforfatter sammen med Johannes Wildt, ja endog erklærer ham, at han af denne vilde kunne lære Et og Andet) med at dreje Ordet «afstumpet» mod Hauch. Han siger:

Imod denne Argumentation er Springet i sig selv fra Isklumpen til de «*afstumpede* Mennesker», der pines af Begærlighed efter at ærgre og kede sig, en sand Bagatel. Jeg ser vel, det er atter mig, De tænker Dem ved et saadant forunderligt Dyr — skjøndt jeg Himlen ske Tak endnu ikke er *afstumpet* paa noget Lem [!] . . .

Og et andet Sted:

Det er nu engang min Natur, at i Poesien gjør det Falske, det Affekterede, det i Ansigtets Sved Efterjagede og aldrig Opnaaede, det maniererede, Halsen brækkende Komiske, det hule, svulstige Tragiske og enhver forskruet, forskaaret, paa Hoved, Arme eller Ben «*afstumpet*», ligesom enhver tom og væsenløs Pap-Karikatur, som man vil indsmugle i et Drama eller en Roman, og dèr lade gaa og gælde for en virkelig levende Karakter — samme Virkning paa mig som i det fysiske Liv et Kvalmemiddel.*)

---

*) Kritiske Epistler til «Vilhelm Zaberns» Forfatter fra denne Bogs Recensent. Nr. 1 med en Tilskrift af Hunden Berganza. Kjøbenhavn 1835 Pag. 20 og 35. Det Udhævede udhævet i Teksten.

Beskyldningen for her at have sigtet til Hauchs Legemsskade kom allerede 1835 frem i en «Forespørgsel» i *Kjøbenhavnsposten* og blev af Molbech med Lidenskab afvist sammesteds den 23de Januar 1835, hvor det med Hensyn til Udlægningen af Ordet «afstumpet» hedder:

«At Forfatteren eller Forfatterne, ej engang af Hensyn til Hr. Professor Hauch, vilde undse sig ved saa nedrigt og løgnagtigt et Paafund som dette: at jeg har villet «alludere til en legemlig Ulykke, som rammede Professor Hauch i Udlandet» (Kjøbenhavnsp. S. 66) der, *hvor jeg alene alluderer til en slet og udansk Brug af et dansk Participium* i Prof. Hauchs «Anmærkninger», kan ikke andet end bringe mig end mere til at beklage Forfatteren af Vilhelm Zabern, dersom han oftere skulde faa Forsvarere af den Art . . .»

Heraf ses, at Anmelderen nødig har villet bære Skammen for en øjeblikkelig Heftighed, han hurtigt har fortrudt; men heller ikke mere.

Man ser, at Hauch end ikke i sit 46de Aar havde erhvervet sig den Ærbødighed og den Betydning i Literaturen, der kuude befri ham fra saadanne Usømmeligheder i Angrebene paa ham, for hvilke det dannede Sprog ikke har noget Navn. Hvad der forklarer dette uden at undskylde det er en Egenskab hos ham, der umiddelbart følger af Grundelementet i hans Væsen: det Stridbare i hans Optræden, det Hang til Modstand, som fulgte af det Æresbegreb, der var hans Pligtbegreb, men som hyppigt paa Grund af en meget betydelig og ikke altid berettiget Selvfølelse og en tilsvarende stor Mangel paa Evne til at se Stridsæmnet fra Modstanderens Synspunkt antog en opæggende og lidet vindende Form.

II

Thi Hauch var fra først til sidst en kæmpende Aand. Hans hele Ungdom og Manddom er én lang Kamp, Kamp for at faa Lov til at gaa sin egen Gang i Livet og følge sit Kald, Kamp i Literaturen for de Grundsætninger og Personer, der stod for ham som de berettigede og frelsende Magter, Kamp i Sjælens stille Værksted for at overvælde det genstridige Stof; thi var han end en Sværmer, saa var han dog ikke en Mand, der i sin Beaandelse var ubekymret om Kunstens Midler; han var en Sværmer, der attraaede stedse klarere Syner og stræbte at skildre dem med stedse sikrere Haand. Den begejstrede Henrevethed hos ham var Et med den dybe Respekt for Skønhed og Fornuft, der førte ham til ikke at sky den yderste Anstrengelse for at naa det ægte Udtryk og give Frembringelsen den fulde Form og de rette Forhold.

Hauch tilhørte som bekendt en adelig og indflydelsesrig Familie. Han maatte som ung helt bryde med den, fordi han istedenfor at gaa Hofvejen vilde give sig af med saa borgerlige

---

At Ordet «afstumpet» to Gange af ham er sat sammen med Ordene «Lem» og «Ben» gør Bortfortolkningen umulig.

Smlgn.: Breve fra H. C. Andersen I. 293: Lumpenheden med Hauchs Ben har indigneret mig. Nogle, deriblandt Paludan-Müller, paastode forleden i Selskab, at Molbech aldrig kunde have ment det; men Hertz, Heiberg, hans Kone og jeg, vi protesterede Alle derimod. Saa dum er Molbech ikke, at han jo nok ved at skrive og læse Korrekturen skulde se den dobbelte Betydning, havde han endogsaa ikke ment det Onde, da han nedskrev det. (10de Febr. 1835.)

og uanselige Sysler som dem, han valgte, Beskæftigelser, der, som det lod sig forudse, aldrig vilde føre ham til en høj Embedsmands Rang og Magt. Det var intet Mindre end Haan og Ringeagt, som han i den Anledning maatte lide. Hans egen Fader var yderst misfornøjet med ham; hans Onkel, den stolte og fornemme A. W. Hauch, vilde ikke mere anerkende ham som Brodersøn og lod først paany høre fra sig, da Digteren allerede længe havde været gift og i Embedsstilling. *Vilhelm Zabern* var det, som da bragte Onkelen paa de Tanker, at han dog muligvis havde dømt for strengt, naar han havde betragtet Hauchs literære Forsøg som saa aldeles uværdige og intetsigende. — Det er betegnende for Hauch, et Vidnesbyrd om den stolte Indesluttethed, der var en af de smukkeste Egenskaber hos ham, at han aldrig offenligt har omtalt dette (saalidet som hint Selvmordsforsøg i Italien), end ikke i sin Biografi, hvor det Herhenhørende saa let og løselig berøres, at ingen Uindviet deraf kan danne sig en Forestilling om Omfanget af den Forurettelse, han maatte lide. Men i hans Digtning har denne Kamp efterladt sig Mærker, ja mere end det, den har afgivet ham hele Æmner. Det lille Drama *Tycho Brahes Ungdom* handler ikke om Andet end om den. Man kan stole paa, at mangt et Ord i de unge Adelsmænds Spot over Tycho, mangen daarlig Vittighed, som her er lagt i Munden paa en Erik Brahe eller Rosensparre, er en Erindring om Ytringer, som Hauch i sin Ungdom selv maatte døje. Ogsaa han sagdes jo at beskæmme sin adelige Slægt ved at hengive sig til «et tungsindigt og sælsomt Skyggeliv»; ogsaa han var jo forelsket i «Morgenstjernens Datter» og skrev Vers til hende; ogsaa til ham blev det sagt: «Lad ham sætte et Blækhorn i sit Skjold!» Dog paa en langt dygtigere og mere poetisk Maade har Digteren benyttet disse smertelige Ungdomserindringer i *Robert Fulton*. Ingen, der har læst denne smukke og betydelige Roman, har sikkert glemt det gribende Indtryk, som det gør, da under Fultons Prøvefart med Skibet den øjeblikkelige Stansning indtræder. Enhver husker Indholdet af de følgende Linjer:

I samme Øjeblik hørtes der en gjennemtrængende Piben fra Landjorden. Fulton kastede et Blik derhen, og han saa' da, at det var hans egen Fader, der endnu stod paa den stejle Brink og der holdt en Pibe til sine Læber, med hvilken han gav det første Signal til Udbruddet af den almindelige Forbitrelse.

Men Ingen har sikkert anet, i hvilken Grad disse Ord beroede paa noget personligt og ligefrem Oplevet.

Han satte da sin Krig igennem, det vil sige, han tilkæmpede sig Frihed til at begive sig ind paa en Bane, hvor nye Kampe ventede ham. Som bekendt var Hauchs Navn et blandt de tolv, der udgjorde Tylvten — den Tylvt, der sendte Baggesen hin pudserlige og ungdommelige Udfordring til latinsk Disputation om hans Grundsætninger som Kunstdommer, og denne hans lidenskabelige Optræden i Striden mellem Baggesen og Oehlenschläger udgjorde efter hans Opfattelse hans Ungdoms egenlige Bedrift. Han har flere Gange, først i et Bidrag til Poul Møllers Levned, senere i sit eget, skildret, hvad der for ham var Betydningen af hint aandelige Hovedslag, og især paa det sidste Sted med Skarphed og Klarhed:

Dengang jeg gjorde Oehlenschlägers Bekjendtskab var allerede Striden i fuld Gang, og Baggesens Angreb havde næsten naaet deres Højdepunkt. Enhver, der mener, at det her kun gjaldt om en Kamp mellem to Digtere, har endnu slet ikke fattet Kampens Betydning. Det var (hvad den største Del af Publikum aldrig ret har begrebet) to Tider, to Udviklingsperioder, som kæmpede med hinanden. Begyndelsen laa temmelig langt tilbage, allerede dengang, da Steffens' Forelæsninger delte Publikum i to rigtignok i Antal meget ulige Partier, ja endnu tidligere, *dengang det teologiske Fakultet afgav sin Fordømmelsesdom over Werther,* var Striden i sin Begyndelse tilstede. Det var med andre Ovd *en Kamp mellem det konservative Parti og Fremskridtspartiet,* der her blev ført ikke paa den politiske, men paa den æstetiske Valplads. Spørgsmaalet var, om den Aand, der var gaaet ud fra Goethe i Tyskland og endnu langt tidligere fra Shakespeare i England og fra Calderon i Spanien, og der, vistnok tildels forvansket ved adskillige Udvækster, ogsaa var kommen frem gennem Romantikerne, skulde trænge frem i Norden og der mødes med vore egne gamle Erindringer, eller om vi skulde nøjes med vore sirlige Tulipanbede, som vi nu i en Rad af Aar saa pænt havde holdt i Orden, og om det var muligt at beskytte dem mod de rivende Strømme, der paa én Gang brød frem baade fra Syden og Norden.

Oehlenschläger maatte nødvendigvis for alle dem, som ikke vilde lade sig indsnøre i den gamle snævre Form med dens forældede, magre Indhold, staa som en frelsende Magt i Poesiens Verden, han havde næsten ene udrettet det hos os, som flere mægtige Aander havde været om at udrette i Tyskland, han havde bekæmpet de moderne, snæverhjertede og filistrøse Anskuelser; han havde aabnet vort Øje for det Romantiske i Middelalderen og for det Store i den forsvundne Heltetid; han havde ved Siden deraf ført de rigeste Skatte hjem fra Østen. Hvad var med Hensyn hertil de kritiske Indvendinger, man kunde gjøre mod en Del af hans mindre betydelige Arbejder! Man har sagt, at Alle de, der deltoge i hin Kamp, bleve mere eller mindre kompromitterede derved: det kan være

rimeligt; thi det var unge Mennesker, der kæmpede, som ofte lode sig henrive af deres Heftighed, som endnu ikke forstode at veje deres Ord, som mange Gange vare uforsigtige og gave sig Blottelser og overskrede det rette Maal; *men de, som sadde stille og ikke vilde røre en Finger i hin Kamp og slet Intet sagde, have de da ikke kompromitteret sig, og det endnu grundigere end vi, naar de vare ligegyldige for det mest Betydningsfulde, der i hin Tid rørte sig,* naar Kampen mellem den gamle og den ny Tid gik sporløst forbi dem. Det er vistnok sikrest at tie ved en saadan Lejlighed; den der tier, siger intet Urigtigt, han vækker heller intet Fjendskab; *men er det ogsaa det Værdigste, er det ikke snarere en Synd imod Aanden i vort Indre,* naar vi rolig kunne se paa, at den, der har begejstret og henrevet os og aabnet os en friere og herligere Udsigt i Aandens Rige, trædes i Støvet og forhaanes og bespottes? Er ikke denne store Forsigtighed og Frygt for at give Anstød, i det Mindste i Ungdommen, snarere at betragte som en Art Fejghed, der ingenlunde fortjener Bifald eller Ros?

Man ser, at Hauch overensstemmende med sit Naturel betragtede aaben Optræden i Striden som en *Æressag*, og unegteligt forstod han at se stort paa Sagen, ligesom han med al sin Sjæls Ild tog Parti. Alligevel er det langt mere et varmt Hjerte end et klart Hoved, som i denne Redegørelse kommer til Orde. For det Første overvurderede Hauch i Overensstemmelse med sine Samtidige i høj Grad denne langtrukne literære Fejdes historiske Betydning, som er ringe. For det Andet gør han Baggesen som Angriber højlig Uret. Hauchs Mangel paa Syn for det 18. Aarhundredes, nærmest franske, Kultur var den første Hindring for en Forstaaelse af den Baggesen'ske Kritik. Hans Mangel paa Sans for Viddets Ret og Klarhedens Værdi var den anden Hindring for en Vurdering af Baggesens rent som Vittighedsværker betragtede undertiden ganske uforlignelige Indlæg. Hans Begejstring for Oehlenschlägers Personlighed antog snart en saa brændende og fanatisk Karakter, at den bragte ham til at forsvare selv det hos Oehlenschläger, der mindst var et Forsvar værd. »Det var, sagde Hauch en Dag til mig, en sand Forlibelse: Alt, hvad Oehlenschläger skrev, skulde være godt, det *skulde* være det.« Han skrev til Forsvar for *Freias Alter* og for Oehlenschlägers *Reisebreve* det ene Flyveskrift efter det andet. Hvad der heri alene har Værd er den dybe Forstaaen af Oehlenschlägers Genialitet og af Smaaligheden og Pedanteriet i den Kritik, for hvilken han stundom var Genstand. Men det berører nutildags pinligt, at se hele Sider af Angreb og Forsvar dreje sig om saadanne Ynkeligheder som, at Oehlenschläger etsteds har skrevet

Strassburg med tz, hvorfor Baggesen har kastet sig over ham med den Erklæring, at han ikke paa Kortet har kunnet finde nogen By af dette Navn.

Hvad der for Sjælestudiet af Hauch her synes mig interessantest er, at Harmen under disse Stridigheder meddelte ham en Evne, som ellers var ham saa temmelig nægtet: den gjorde ham vittig, bidende vittig. Jeg sigter herved ikke til et nu forglemt Digt om Baggesen, som Hauch den Gang lod indrykke i *Dagen*, helt sammensat af Baggesens halvtyske Udtryk — en Form, som siden saa ofte er bleven brugt (f. Eks. overfor Jacob Baden). Hauch erindrede i sin Alderdom ikke mere deraf end Udtrykket: ‹højtpuklet med Visdom›, og fortalte mig, at der i sin Tid var blevet udført Karikaturtegninger derefter. Med sit bløde Hjerte fortrød han som Olding bittert — det var hans Ord — at han i sin Ungdom var gaaet saa vidt imod Baggesen. Hvad der imidlertid er stor Opmærksomhed værd, det er det Digt: *Hunden til Maanen*, som Hauch i Aaret 1818 forfattede som Allegori paa Baggesens hele Adfærd. Det er en træffende og blodigt saarende Satire. Man gennemlæse dette lille Mesterværk Linje for Linje, og man vil føle den rammende Snært i hvert Træk. Saaledes siger Hunden f. Eks.

Ingen saa godt som jeg undervise Dig kan; thi jeg fatted
Kunsten fra Grund, jeg kan bringe Dig fluks bortkastede Tørklæd,
Stokken igen jeg henter i Vand, og bærer forsigtig
Madkurven fyldt og bestjæler den ej, skønt gærne jeg lysted.
Hvad forstaar vel af Sligt, Ubehøvlede, Du i din Natglans?
Slikker Du Selskabets Spyt, naar Høfligheden det byder?
Kan du kækt Dig betvinge som jeg, der mig rejser paa to Ben,
Skønt min Natur er et firbenet Dyrs? Hvad eller forstaar Du
Kunstig, paa lodne Poter, dramatisk en fransk Menuet at
Danse til Pibernes Lyd? Deraf jeg roser mig dristig,
Skønt det kosted mangfoldige Prygl og Ærgrelse fuldtop.
Intet Du fatter af Sligt, Du svæver fantastisk i Luften;
Lunefuld kun i vekslende Glans med foranderlig Skive.
Mig fastholder den klassiske Lænke, dens hellige Jernbaand,
Daglig til Hundehuset, saa nær ved Gratiers Vaaning.

Endnu skarpere end Satiren i disse Linjer er Parodien paa Baggesens *Nureddin til Aladdin:*

Var jeg af Avind syg, da neppe jeg før havde rost Dig:
Det har jeg gjort dog tilforn, erindrer Du vel, det var Vinter
. . . .

Sælsomt faldt da dit Lys paa Sne, jeg løb over Sletten
Og mig behaged den Skygge, som sort jeg kasted i Maanskin,
Større jeg skued i Skyggen mig selv og roste Dig dengang.
Klog jeg raaded Dig da at straale ved Vinterens Tid kun,
At foragte den brogede Blomst med barnlige Lysglans,
Somren i Morgenland og det højstletsindige Foraar.
Du dog undveg enfoldig mig steds og fulgte mit Raad ej,
Men jeg berømte Dig end, og logred behændigt med Halen,
Bød Dig dale til Jord og sætte Dig frit ved min Side,
Broderskab jeg Dig ædel tilbød, og at skure din Skive
Med min behændige Svans og at lære Belysningens Kunst Dig.
Men Du ønsked til Broder mig ej, lod haant ad min Kunst og
Ad min behændige Svans; Sligt jeg tilgiver Dig aldrig.
Derfor et dagsky Murmeldyr jeg kalder Dig højt nu,
Ret en Drømmer i Sky, en Ildebrand-digtende Reiser.

Det er utvivlsomt ingen anden Magt end selve den Begejstring, der er Grundtrækket hos Hauch, som her har gjort ham saa klartskuende overfor sin Modstanders svage og komiske Sider; det er ikke en almindelig Satire, der møder os her; det er en Patos, der ytrer sig som Satire.

Den tredie og haardeste Kamp, ind i hvilken Hauch i sin Ungdom skulde blive kastet, var den, han bestod for at tilkæmpe sig Overbevisningen om sit Kald. Han viste Oehlenschläger sine første Forsøg, og denne erklærede ham aabent, at han ikke troede, han var Digter. Dette var for Hauch en afgørende Dom. Han brød af, og kastede sig nu syv Aar i Træk med største Iver over Naturvidenskaberne, især over Zoologien. Det er ofte fremhævet, først og sidst af Hauch selv, hvorledes under hans afgørende Sygdom i Italien Poesien vendte tilbage til ham som en Trøsterinde. Tildels heri laa det, at for Hauch blev Poesien mindre en Kunst end en Religion, ligesom han selv mindre blev en Digter end en af Poesiens Troende, dens Præst og dens Dyrker. Hans Digterkald bestod ikke i en medfødt Færdighed, men i en dyb og brændende Overbevisning om Betydningen af det at være Digter og om Højheden af den Magt, der aabenbarer sig i den sande Digters Værk. Et stærkt Kald uden store Evner, en efter Fuldkommenheden og Skønheden higende Aand, som Øjet og Haanden kun ufuldkomment tjente, det var hvad han fra først af besad. Det var ikke, som det undertiden troes, den bestemte ydre Omstændighed, der aabnede hans Læber for Poesien. Havde han levet i den jødiske Oldtid, var han bleven en Profet;

han var af det Malm, hvoraf de gøres. Men han, som i Mismod og Selvopgivelse havde ladet Digterkransen falde, maatte efter sin Natur med sin kæmpende, stræbende Aand tilbageerobre den Blad for Blad. Det er ikke lykkedes ham at frembringe noget enkelt saa betydeligt og saa fuldendt Værk, at det alene vil bære hans Navn til sildige Slægter. Men han har til Gengæld lige ind i Oldingealderen vedblevet at frembringe Poesier, der langt fra at indeholde en Gentagelse af tidligere udtalte Følelser og Forestillinger, omvendt bestandig viste hans Talent fra nye Sider og betegnede Erobring af nyt Jordsmon. Det er i sit 72de Aar, at han udgiver sine *Lyriske Digte og Romancer* med en saadan Perle som «Den vilde Jagt», og han var 80 Aar gammel, da han endnu havde Aandskraft nok til at levere en Samling af det Værd som *Nye Digtninger,* i hvilken enkelte Digte, saaledes f. Eks. det satiriske «En stor Samtidig» (hvortil en i hin Tid meget omtalt Kritiker gav Anledningen) eller den dejlige Oversættelse af Longfellows *Livets Kvad*, eller Digtet *En ung Piges Klage* viser, at den ildfulde Stræben i hans Indre bestandig bragte ham til paany at optage Kampen med det under hans Hænder noget genstridige Sprog, for at naa til en Klarhed og en Ynde, som han hverken tyve eller tredive Aar gammel formaaede at meddele sine Digte. Ælde, hin Kæmpekvinde, der i den nordiske Myte tvinger selv Styrkens Gud i Knæ, formaaede lidet eller intet over ham.

Hans Liv har ligesom afspejlet hans kunstneriske Udviklingsgang: Han fødtes i det høje Norden, i Norge og i en mørk og sludfuld Egn. Han døde i det Land, man plejer at betegne som Skønhedslandet, og i den By, som mere end nogen anden er Kunstens By. Han vilde bestandig derned, han rastede ikke, før han fik sat Rejsen i Værk, han følte en Trang til at gense Rom før sin Død. Trods Alderen og dens Svaghed naaede han med sin higende Sjæl dertil, og han, som saa Lyset mellem høje og skumle Fjælde, ligger nu begravet i Marmorstatuernes og Laurbærtræernes Land. Han, hvem Vaaren nægtede sin «Krans af Violer, gennemflettet med Krokus», han, hvis Liv var en uafbrudt Kamp, har fortjent en Krans af disse Træers mørke Blade.

III

En kæmpende Aand var Hauch, fordi han, saa lidet filosofisk han end var anlagt, var og blev en grublende Aand. Han kæmpede, fordi han bestandig forholdt sig til Ideer, og de største, de mest omfattende af disse Ideer er Tidsalderens, men ejendommeligt tillæmpede ved den Maade, hvorpaa de opfattes af ham. Lad os se disse Ideer spejle sig i denne Sjæl. Det er, som saa man Stjerner spejle sig dybt nede i en Brønd.

«Hvad jeg i min Ungdom har elsket over alt Andet», sagde Hauch engang til mig, «det var det Mystisk-Romantiske», og denne Udtalelse er slaaende sand. Romantiken var den historiske Magt, til hvilken Hauch tidligst traadte i Forhold. Men højst lærerigt er det at iagttage, hvilken Side af den det er, han griber, f. Eks. i Modsætning til Heiberg, der ganske ligesom Hauch begynder med at se hen til Tieck som det nærmest staaende fremmede Mønster. I den tyske Romantik lader to forskellige Strømninger eller Retninger sig meget bestemt adskille, svarende til den i saa høj Grad Opmærksomhed fortjenende Modsætning mellem Nord- og Sydtyskland. Den ene er den forstandselskende, den anden den følende Retning. Den første repræsenteres især af Schlegelerne, der kække, hensynsløse og foretagsomme drev Kritiken som et lystigt Haandværk, slog om sig med satiriske Udfald, Epigrammer og forbløffende Strøtanker, hvis Form efter deres egen Begrebsbestemmelse burde være afrundet som Pindsvinet, naar det ruller sig sammen. Schelling var det derimod, som fremfor Nogen tilførte den romantiske Kres den sydtyske Aand, det filosofiske Dybsind og Hanget til Søgen efter hemmelighedsfulde Sindbilleder i Naturen. Novalis staar den sydtyske Retning nærmest, uden dog at have den tunge schwabiske Alvor, der f. Eks. betegner Hölderlin. Af det Spillende og Legende har Novalis endnu saa meget tilovers, som gaar med til den naive Elskværdighed i de unge Pigers Sang i *Heinrich v. Ofterdingen* og andre lignende Frembringelser. Men Tieck er som Skolens mest omfattende Digteraand den, i hvis Poesi begge Sider forenes og hos hvem de fuldstændiggør hinanden.

I hans humoristiske Lystspil med deres hvasse Forstandskritik strømmer den nordtyske Aare; i hans naturpoetiske Digtninge og hans Folkeæventyr er det derimod den sydtyske Mystik

som hersker. Det er til den første af disse Retninger hos ham, at den forstandsklare Heiberg slutter sig med *Julespøg og Nytaarsløjer;* Hauch søger overensstemmende med sin Naturejendommelighed i Modsætning hertil et Tilknytningspunkt i Romantikens Følelsesliv, og da han efter sin mangeaarige Pause fremtræder i Literaturen som Mand, er det med *Hamadryaden*, at han begynder. Heiberg havde i *Pottemager Walter* gjort et i Aandsretning meget beslægtet Forsøg (Ulf hos Heiberg og Slangen i *Hamadryaden* spiller samme Rolle), men havde hurtigt forladt denne Bane, og naar han senere som moden Mand begav sig ind i den Tieckske Aandeverden, da var det, som i *Alferne*, dens lyse, legende Side, han fremdrog. Hauch derimod følte sig hjemme i Romantikens Bjerggruber og i sin Sjæl beslægtet med dens Alvor og Skjulthed. Og medens nu den senere Forfatter af Vaudevillerne nødvendigvis ogsaa i sine romantiske Dramer kom til at fremstille Livets Kamp som en Kamp mellem den frie og *lette* poetiske Leg (Alferne, Nina i *Julespøg*, Alfons i *Walter*) og den *tunge*, smaaborgerlige Prosa, greb Hauch straks i *Hamadryaden* som Æmne Modsætningen mellem den *fuldtlødige* Inderlighed som Poesi og den overfladiske, letfærdige *Lethed* som Poesiens og Sandhedens værste Fjende.

Saaledes kom han til i *Hamadryaden* at give et grundgermansk Indlæg i den store Retsstrid mellem Aandens Magter, som fandt Sted i Aarhundredets Begyndelse. Disse Magter var for ham kort og godt den tyske Dybde og den franske Overfladiskhed. Det attende Aarhundredes Aand, der i hans tidlige Ungdom var kommen ham imøde hos Baggesen, hvem han kun indrømmede et smidigt og koket Konversationstalent, blev nu af ham som modnere Mand ført tilbage til Frankrig, og den germanske Aand blev ham det nye Aarhundredes, Sandhedens og Inderlighedens Repræsentant. Hvad Under derfor, at *Hamadryaden* af Tieck blev lyst i Kuld og Køn med største Varme, ja sat højt over *Tiberius* og *Bajazet!* At Hauch 32 Aar senere, i Fortalen til anden Udgave af *Hamadryaden*, søger at nægte Nationalitetsforskelligheden i Digtet al Betydning, er et Vidnesbyrd om hans Retsindighed og Humanitet, men siger ingen Verdens Ting overfor de Beviser i modsat Retning, som foreligger i Digtet selv. «Hvad den franske Spiller angaar,» skriver Hauch, «da behøver jeg vel neppe at tilføje, at en Digter, uagtet han vover at fremstille en saa fordærvet og forvorpen Karakter lige-

fuldt kan nære den højeste Agtelse og Beundring for den Nation, *i hvilken Hændelsen lod et saadant Menneske fødes.*» Hændelsen! Som om Deleau ikke i Digtet stod som en gennemført Repræsentant for alt, hvad man i Tyskland forstod ved Franskhed! Jeg vil ikke opholde mig videre ved at Digteren, for yderligere at stemple ham som Franskmand, har fabrikeret ham den urimeligste dansk-franske Mundart, i hvilken Deleau finder Ordene paa Dansk før paa Fransk f. Eks.:

Jeg tale vil med Dig, *avec toi,*
Vil Du ha'e Penge' *veux tu de l'argent?*

ikke heller om, at selve det Franske for det meste er ganske urigtigt, f. Eks.

On m'a volé mon bien, ma *possession,*

men det afgørende er, at Deleau bestandig udtaler de Anskuelser, der for Romantikernes Æstetik, Religion og Filiosofi stod som de mest kætterske og taabelige af alle. Deleau synger f. Eks. en flov fransk Vise:

Frands.
Hold op igen! det er en tosset Vise.

Deleau.
Det er antik og græsk *simplicité,*
Men kun forfinet lidt *par l'antithèse.*

Frands.
Ja saa, er det antikt? Nu sandt at sige,
Det havde jeg paa egen Haand ej gættet.

Dette Sidehug til den franske Forskønnelse af Antiken ved Antiteser er dog næppe tilfældigt.

Frands.
Tror Du paa Hekseri?

Deleau.
Bêtise!

Frands.
Saa tror Du ej paa Trolddom?

Deleau.

Nej!

Dertil er jeg for vel opdragen.

Dette oplyste Fritænkeri er dog næppe ved et Tilfælde lagt i Munden paa denne ugermanske Slyngel. Allermindst tilfældig viser hans Nationalitet sig dog, naar han udvikler sin materialistiske Filosofi med selve de Stikord, som bragtes i Omløb af *Système de la Nature:*

Frands.

Og tror Du ej paa Aander?

Deleau.

Nej, min Kære,

Hos os Enhver er Filosof, Enhver
Begriber Alt aldeles uden Aand.

Frands.

Men det, som tænker i dit eget Bryst?

Deleau.

Det er *des molécules, des atomes.*

Frands.

Og det, som hader, elsker i vort Indre,
Som fylder os med dyb og sælsom Længsel.
Naar Sangen toner fra den fjerne Sø
Og naar vi mindes om vor svundne Barndom?

Deleau.

Det er *des molécules* og intet Andet.

. . . .

Sig blot som jeg: det er *des molécules,*
Og hvis Du ej det fatter, sig igen:
Det er *des molecules,* det er kun Blodet,
Se, da det Hele bliver meget let.
Les molécules dreje Jorden rundt,
De springe, løbe, danse, *font [l']amour,*
De skabe Mennesker og Sjæl og Legem
Og Stene, Planter, Dyr og hele Verden.
Naar man det tror, da er man Filosof,
Man kan forklare det, man véd, og det,
Man ikke véd, og man derom kan dømme,
Og trænger ej til Aand og ej til Gud
Og ej til Djævlen selv; og dog, min Kære,
Man taler vel, man taler med om Alt,
Se det bli'er Mode nu i hele Verden.

Saaledes stilles Materialismen i Gabestokken, og overfor den opstilles som den gode Magt den mest udtrykkelige Aandstro. Med sin begejstrede og stridbare Sjæl, med sin tunge, kejtede og ubehjælpsomme Natur, der havde saa uhyre Vanskeligheder at overvinde, der Intet opnaaede uden som Resultat af en haardnakket og udholdende Stræben, og hvem Intet blev givet uden som Kampens Løn, maatte Hauch nødvendigvis kaste et sandt Had paa alt det Talent, som er medfødt Lethed, og paa al den Filosofi, der bestaar i matematisk retlinjet Forstandighed og lader det ude af Betragtning, som den ikke formaar at gøre klart. Vauvenargues har i sin Tid sagt: *La clarté est la bonne foi des philosophes,* Klarhed er Filosofernes Ærlighed; i Tyskland havde man paa den Tid gærne hævdet: Dunkelhed er Filosofernes Adelsbrev. Al den Utilfredshed med det gode og klare, al den Uvilje mod den kolde Forstand og den glatte Færdighed, som laa i Tiden, fandt sit Ekko i den danske Digters Bryst, og saaledes gik det til, at der næppe i hans Romaner og Dramer er et eneste Grundtræk, der ikke forholder sig til den allerede i hans allerførste Forsøg opfattede og fremstillede aandelige Kontrast: Modsætningen mellem den letfærdige Leven paa Livets Flade og den dybe Følelse af højere Magters Eksistens, Modsætningen mellem en tør naturløs Forstand og den dybe Grunden i Naturen, Modsætningen mellem det, som *bliver og varer*, og det paa Tidens Vande flydende og glimrende, som svømmer bort og forgaar.*)

Hamadryaden fremstiller i Richard den rent aandelige Søgen, modsat den blot praktiske og udvortes Benyttelse af det fundne, som repræsenteres af Frands. Naturens Aander aabenbarer sig for Richard, og Egetræet skænker ham sine Sølvagern, men Frands gør disse Sølvagern i Penge. Det er den samme Modsætning, der fremtræder i *Guldmageren* mellem den teoretiske Grunden over Naturunderet og den slette Begærlighed efter Rigdom og Glans (hos Isak og Veronika), hvilken sidste paany bliver Æmnet i *Søstrene paa Kinnekullen.* I *Slottet ved Rhinen* staar den sunde, umiddelbare Naturlighed hos Franziska, hendes kraftige Sam-

---

*) Under sit Portræt skrev Hauch:
Enhver Forfatter, der tror sig miskendt af Publikum eller af Døgnets Kritik, bør sige til sig selv: Er det Nürnbergerarbejde, Du har leveret, da kunne Børn rive det i Stykker: er det fastere bygget, da ville de nok lade det staa.

menhæng med Naturtildragelserne og det hele ubevidste Liv, hendes nedarvede Vedhængen ved Katolicismen overfor det affekterte Grubleri hos Emilie og det golde Talents Virtuosforfængelighed hos Eginhard. Dette samme Træk gaar igen i *Robert Fulton*, hvor Virtuositeten, «den forkerte Aandsretning, hvori det egennyttige Talent Intet vil opofre, men tvertimod fordrer, at Aanden selv skal opofres og fornedres til Middel for Glimresyge og Forfængelighed», i Forening med Verdenskløgten, der spekulerer i Talentet, (repræsenterede af Laura og hendes Mand) beskæmmes af det fuldtlødige, sig fremadkæmpende Geni hos Fulton, der i Kraft af sit hemmelighedsfulde Forbund med Naturen opkaster sig til Hersker over Naturen. Verdenskløgten, der i *Fulton* er stillet op som Folie for Geniets Forskerbegejstring, optræder paany, repræsenteret af Starosten i *En polsk Familie*, denne Gang i antipodisk Modsætning til Adalberts og Leontines Begejstring for en tabt, med Heltemod forsvaret Sag. Og den glimmerløse, rent *uegennyttige* Stræben, der i *Fulton* hævder sig i Modsætning til Talentets kolde Glans, fremtræder paany i *Charles de la Bussière*, denne Gang som den rent menneskekærlige Virken i det Skjulte, der ved sin Foragt for Skinnet beskæmmer alle de paa Livets store Scene Spillendes iøjnefaldende og frugtesløse Forsøg paa at erobre og hævde Menneskerettighederne ved Ret og Uret imellem hinanden. Et eneste Træk, én Grundtanke, én stor Totalanskuelse af Livet gaar da igennem alle disse Bøger. De griber ind i hinanden, fuldstændiggør og forklarer hinanden; deres Livstanker og Grundforestillinger kan alle drages gennem samme, ved første Øjekast snævre Ring. Men denne Ring udvider sig ved fortsat Betragtning og danner kun disse Bøgers Horizont.

IV

Lad os da endnu engang vende tilbage til Udgangspunktet. Dette er Afskyen for det forrevolutionære Frankrigs Ideliv, Hadet til Klarheden, der betragtes som flad, Kærligheden til det Dunkle, der betragtes som dybt. Man læser hos Novalis, hvorledes denne med sit geniale Skarpblik indsaa, at Kampen imod Katolicismen nødvendigvis maatte føre til Fritænkeri, og hvor fast en Overbevisning han nærede om, at Afrystelsen af religiøs Autoritetsro følgerigtigt maatte lede til Forkætring af Følelse, Begejstring og

Fantasi. Disse Magter var ham kun de første Led i en Kæde, hvis sidste Led udgjordes af Katolicismen. For ikke at slippe dem tog han da alt med, hvad der efter hans Overbevisning fulgte af dem og med dem. Saaledes var det, at han blev Nattens og Mørkets Digter. Ogsaa Hauch begynder med Mørket. Allerede i *Hamadryaden* spørger Frands Deleau: «Og har Du aldrig nogen Frygt om Natten?» hvortil den forhærdede Synder svarer: «Jo, jeg har Frygt at tabe mine Penge», og saavel i Samtale som paa Forelæsninger kom Hauch ofte tilbage til den pudserlige Bevisgrund, at selv de, der var mest tilbøjelige til at benægte Tilværelsen af vidunderlige og overnaturlige Magter, dog i Mørke vanskelig kunde beherske en vis Rædsel for dem. Saaledes hedder det ogsaa i *Guldmageren:* «Om Aftenen og om Natten stiger Troen paa det Vidunderlige; selv den Vaagne føler da, at Drømmeverdenen staar ham nær; selv Tvivleren maa da, hvor nødig han vil, bøje sig og skælve for de ubekendte Rædsler.» Og ser vi bort fra disse Løjerligheder, saa var den *dunkle* Naturgrund ham noget helligt.

I *Slottet ved Rhinen* forekommer følgende Samtale:

Livet maa være saa rigt, det vil, saa skal det dog udvikles.

Ja, men vel at mærke uden at løsrive sig fra sit Udspring, uden at tabe den dunkle Naturgrund i sit Indre; thi ellers kunde jo Livet aldeles ikke bestaa, ligesaalidet som et Træ, der afskæres fra sin Rod.

Jeg hader denne mystiske Natur ligesom enhver anden Dunkelhed; Mystik og Dunkelhed ere Ord, der egenlig burde udslettes af Sproget.

Saalænge de findes i Livet, maa De vel ogsaa taale dem i Sproget.

I saadanne Vendinger dukker hos Hauch det unge nittende Aarhundredes Forkærlighed for den ubevidste Side af Menneskelivet bestandig op. Men Novalis' Mørke faar hos ham en ny og forskellig Afskygning. Dette Ord erstattes af Ordet Dybde. Det Dunkle er som saadant det Dybe. Hauch's hele Ærgerrighed var at gaa i Dybden. Den Forestilling om «en uendelig skjult Herlighed i Naturen», som han med fuld Bevidsthed har gjort til Baggrund for sin *Fortælling om Haldor*, er halvt bevidst eller ubevidst den Underbygning, paa hvilken næsten hele hans Poesi er opført. Det var ham, som om den gamle Naturreligion og de gamle Naturmyter maatte være og blive det dybe og dunkle Grundlag for al sand og gribende Poesi. Saa kommer

en sjælden Gang ligesom en vemodig Stemning frem ved Følelsen af det Fornuftstridige heri. I *Guldmageren* siger Theodor:

For at Deres Højhed kan begribe min Mening, maa jeg sige Dem, at alle, selv de allerlystigste, Eventyr om Alfer og andre slige forunderlige Væsner fra min tidligste Ungdom af ikke blot have vakt Glæde, men ogsaa en inderlig Vemod i min Sjæl. — Men hvorfor dog, spurgte Grevinden. — Fordi de ikke ere Andet end Eventyr, fordi de Kyster, paa hvilke slige Væsener vandre, ligge saa langt borte, ere saa utilgængelige, saa vidt adskilte fra den Verden, vi bebo. Fornemmelig bedrøver det mig, at jeg ikke engang véd, om de ere at finde paa noget Sted: thi ak! maaske gives der ingensteds et Land, hvor disse Drømme blive til Virkelighed, ingensteds flyve saadanne Væsner lig Fugle gennem Luften, ingensteds danse de deres Ringdans paa Engene og bade sig i de rullende Flodbølger, eller sejle i store Muslingskaller over Havet; ingensteds flette de deres Krese omkring Maanen og vugge sig i Liljens Bæger og betragte Vandreren med funklende Blik gennem Skovens Blade.

Det inderste, dybest liggende i Naturen, som Hauch ærede saa højt, har i den gamle alkymistiske Overtro til Sindbillede de Vises Sten. Med et sjælden lykkeligt Greb har Hauch derfor benyttet Alkymien som Æmne i en af sine Romaner. Theodor ser i søvnløse Nætter Guldmageren for sig i fortrolig Samtale med Elementernes Aander, gennemtrængende Stenenes Inderste og forandrende Metallernes Natur, herskende som en Konge i ubekendte Verdener. Og Digteren tilføjer oplysende:

Til Theodors Ære maa vi imidlertid erklære, at det ikke saameget var de gyldne Skatte, der fristede ham, som de hemmelige Kundskaber, hvilke dermed stode i Forbindelse; det forekom ham, ligesom Fe-Eventyr og gamle Fortællinger fra hans Barndom bleve levende i hans Sjæl, og som om der fandtes en skjult Sandhed i de forunderligste Drømme.

Det er tydeligt nok for Enhver, som tænker, at Hauch i Guldmagerkunsten har villet give et Sindbillede paa Poesien som den hemmelighedsfulde Tryllekunst, der forstaar at forvandle alt til Guld, en Kunst som Mængden, langtfra at tro paa, spotter og forfølger, en Kunst, hvis mægtige og dog saa fattige Udøver kun formaar at gøre andre lykkelige, men ikke sig selv. Det er tydeligt nok, at Digteren for Hauch var den sande Guldmager, der mægtede netop det, der i Bogen angives som de gamle Granskeres Maal: «De vilde løse og binde Elementerne og herske over de Aander, der bo deri, og de Vises Sten skulde kun være Nøglen, der aabnede Døren til denne ubekendte Verden». Denne de Vises Sten er da Sindbillede paa det Dybeste i Naturen

og Livet, paa den Dybde, til hvilken Digteren maa stige ned. Men det Dybeste er kun et andet Ord for det Højeste. Det Dybe er hos Hauch det Selvsamme som det *Høje*, og han søger det, paa Grund af det overvejende Hang til det Sublime, det barnligt Mægtige, det formløst Store, der laa dybest i en Sjæl, der som hans var lutter Begejstring. Da i *En polsk Familie* Eventyret i Spindestuen er blevet fortalt, siger Czernim om dets Digter, Pater Vincent: «Den, der foragter Jorden; han foragter Poesien, det skulde den gode Munk erindre» og Leontine svarer: «Der gives sikkert Digtere. *som ligne den klare Sø, der neddrager Stjernebillederne i Dybder, hvorhen den selv ikke naaer.*» Ved disse Ord, i hvilke det Dybe og det Høje i Poesien gøres ensbetydende, har Hauch forsøgt at betegne sig selv. Om Vincents Historie bliver det spottende bemærket, at den sandsynligvis er udgaaet af et Kloster, «da den svæver mellem Jord og Himmel, uden at tilhøre nogen af dem», og Hauch har øjensynligt tænkt sig denne Indvending rettet mod hans egen Poesi og afbødet ved det sagte. Jeg vil ikke kalde Forsvaret fyldestgørende, men jeg vil forsøge en Forklaring af, hvorledes et saadant Forsvar kunde blive fornødent. Det Ophøjede, mod hvilket Hauch bestandig stiler, og som af ham opstilles som Modsætning til det Forgængelige og Forbigaaende, er i sin anskueligste Form det Overjordiske, Stjernehimlen, der tillige er Aandernes Opholdssted.*) Jeg begyndte med det Udtryk, at den stadige Genstand for hans Attraa og Beundring var det, som bliver og varer. Stjernerne er dette Varendes Symbol. I det Eventyr, som danner Midtpunktet i *En polsk Familie*, skimter den unge Polak over sit Hoved «luftige, hvidklædte Aander, som sidde paa Stole og spinde paa Stjernernes gyldne Hjul, der uden Ophør drejer sig, og hvorfra Held og Uheld strømme som gyldne Traade ned til Livets Børn». Og med ganske lignende Udtryk hedder det i Digtet *Pleiaderne ved Midnat:* «Vi ere de natlige Væversker — der sanke de usynlige Traade — Fra Melkevejens yderste Rund-

*) I et Brev til P. L. Møller skriver Hauch (6. Januar 1846):
En Recensent, der har grebet et af de inderste Momenter i min Digtervirksomhed, har jeg fundet, hvor jeg mindst ventede det, nemlig i Corsaren; det er virkelig den dybe Smerte, der først har gjort mig til Digter, det har han skarpt sét; men det andet Moment omtaler han ikke, nemlig den Længsel og det Haab, der af Smerten har udviklet sig, og der har bygget en Stjernehimmel over den af Smerten fremkaldte Verden.

kres — Hvor Vævens Ende staar. — For os er Tiden knap begyndt — Skønt hine Døgnfluer af Verdner — Nysudrugede — Flyvende Fnug i det uhyre Lufthav — Drømmer om Zoner og Evigheder.» (*Lyriske Digte og Romancer*). Stjernerne er da det Blivendes ɔ: det Eviges og Sandes Sindbilled. Naar de taler, siger de (Et astrologisk Syn. *Nye Digtninger*):

Alt, hvad med ærlig Vilje din Aand har tænkt og drømt,
Alt, hvad med Kraft Du virked og hvad Du har forsømt,
Hver stor og ringe Gerning og hver forspildt Bedrift
Har vi bag Skyen skrevet med gylden Runeskrift.

De er fremdeles Retfærdighedens Sæde, alle Glæders Hjem (Trøst i Modgang. *Lyriske Digte og Romancer*):

Men hist, hvor Aander svømme
Paa Melkevejens Hav
Hvor Livets hvide Svaner
Opstaa af Tid og Grav,
Der skal det aabenbares
Hvad Du har tænkt saa tidt,
At Den skal højest glædes,
Som allermest har lidt.

Og ligesom Planterne, Jordens Stjerner, uberørte af Synd og Smerte, ubekendte med Dødens Rædsel undergaar Forvandling paa Forvandling (Planternes Liv. *Nye Digtninger*):

Saadan glider ogsaa hisset
De forløste Aander
Saligt drømmende,
Uden Angst og Sorg,
Med Udødeligheds Glans i Øje
Gennem ubekendte Verdener
I tusinde Forvandlinger.

Stjernerne er da alt det, de er: det Blivendes og Sandes Sindbilleder, Aandernes Hjem, Retfærdighedens Tegn, Vidner til en Salighed, der varer evigt, *fordi de er et Hisset.* I denne Bestemmelse samler alle de andre sig. Den Naturens Dunkelhed, som ingen Tankegang formaar at udtømme, den Dybde, som ingen Grublen formaar at naa, det Evige og Faste, som det midt i Forkrænkelighedens og Forfængelighedens Verden gælder om alene at fæste Blikket paa, det er det Hinsidige. Saa utroligt det lyder: endog Hauchs eget Værk, hans egen Livsgerning som

Digter staar, forsaavidt den har Værd, for ham som noget Hinsidigt. I sin Betragtning af Poesien som overalt begynder han med Fejden mod *Øjeblikket* og dem, der arbejder for det (*Lyriske Digte og Romancer* S. 41):

Thi har Du et overfladisk Talent og forstaar at lege med Skallen
Endskønt Du mangler den *høje* Natur, det Blik, der skuer i *Dybet*
Og skønt i din Røst den Malm ej klinger, der trænger til Hjertet og Sjælen,
Da vinder Du Tidens Bifald let, naar betale Du vil, hvad det koster.

Af Kærlighed til Nøddens Kærne kommer Hauch bestandig til at ringeagte dens Skal, der dog er saa meget mere æstetisk end Kærnen. Og da han i det forøvrigt saa dejlige Digt *Bekendelse* (*Lyr. Digte,* 2. Udg. S. 289) vil antyde sin egen Plads som Digter, nøjes han ikke med at betegne sit Værk som noget blivende, han trøster sig for den Miskendelse og Ligegyldighed han har udstaaet, med disse næsten ubegribelig stolte Ord:

Og tidt saa jeg den høje Lyra
Og den himmelske Svane
Blinke med dobbelt Glans
I den mørke Høstnat,
Da aned jeg. at der gives Tanker, der
Stjernerne lig,
Ikke lyse paa Jorden, men over den.

Her har vi Prikken over i'et. Her er den sidste logiske Følge af den egentlig romantiske Tankegang, saaledes som den maatte føres til Ende med den ejendommelige Tillæmpelse, den modtog af en Aand som Hauchs.

V

Jeg vil først fremhæve, hvad der hos Hauch maatte styrke og befæste denne Tankerække og det Ideliv, som leves i den, saa hvad der til Digterens Bedste maatte trodse og modvirke den.

Styrke denne Retning mod det Hinsidige — maatte først hans nysnævnte overvejende Modtagelighed og Sans for det Ophøjedes Poesi, en Modtagelighed, til hvilken svarede en, om Schiller mindende, næsten fuldstændig Mangel paa Evne til komisk Frembringen, dernæst det sværmeriske Hang til at se alt fra den aandelige Side, som gjorde, at han bestandig følte sig som en Fremmed

i de daglige Omgivelsers Virkelighed. Hvis man ved en Digter forstaar en Mand, der lever helt udenfor den virkelige Verden sine egne Stemninger og Drømme, mellem Skygger og Syner, saa var Hauch fremfor Nogen digterisk anlagt. Han manglede imidlertid kun altfor meget Evnen til Iagttagelse af det, som omgav ham, — hvad der findes af Seet og Iagttaget i hans Bøger maa næsten udelukkende tilskrives den stadige og for Publikum umærkelige Medarbejden af hans med en skarp Virkelighedssans udrustede Hustru, hvis Raad og Vink han fulgte — han kendte som Digter snarere Mennesket end Menneskene, og de Evner, han til Gengæld besad, en bred Fantasi og en ildfuld Patos, maatte nødvendigvis drive ham ud i det Fjerne og op mod det Høje.

Styrket blev Retningen mod det Hinsides fremdeles hos ham ved den Mangel paa aandeligt Mod, Tænkemod vilde jeg gærne kalde det, som jeg allerede har berørt. Mod havde han egenlig kun, naar det gjaldt Æren eller Livet. Den kritiske Lidenskab har han aldrig kendt. Ligesom han, selv hvor han optræder som Kritiker af Fag (i det Æstetiske), kun formaar at forholde sig beundrende og forsvarende — saaledes slugte overhovedet hos ham Ærefrygten Kritiken. Retningen mod det Hinsides faldt jo sammen med det 19de Aarhundredes religiøse Tilbageslag mod Oplysningstiden, og overfor den aabenbarede Religion gjorde Ærefrygten ham blind, eller ialfald meget svag.

Hans stærke Syslen med Naturvidenskaberne, den betydelige Indflydelse, Ørsted engang udøvede paa ham, hans filosofiske Ungdomsdannelse endelig gav ham et videnskabeligt Grundlag, og han opdrog saaledes sine Børn i ren Forstandstro. De bibelske Undere troede han i Grunden aldeles ikke paa, og man vil af et Brev, der følger som Bilag, se hvor spotsk han kunde udtale sig om dem, han kalder «vore Dages Hellige og Opvakte»: «De have alle deres Bileams Æsel, der paa Guds Vegne taler til *eller igennem dem*».

Men i offenlige Udtalelser, og med den fremrykkende Alder, blev han som alle de øvrige tyske og danske Romantikere mere og mere rettroende. Hos ham maa denne Rettroenhed nærmest betragtes som et Udslag af det Hang til Troesiver, der overhovedet laa i hans Natur. Det gik ham i hans Alderdom overfor Kristendommen som i hans Ungdom overfor Oehlenschläger: det kunde vel umuligt Altsammen være lige sandt og vigtigt,

men det *skulde* være det. Den Mand, der har skrevet en hel lille Bog til Forsvar for *Freias Altar*, en anden til Forsvar for Oehlenschlägers Rejsebreve, og som har ført hin beklagelige Strid imod Heiberg, i hvilken han staar omtrent som Tyren overfor Matadoren og hver Gang paany løber sig sin Modstanders Kaarde i Livet: denne Mand har ogsaa som Olding kunnet forfatte *Et Martyrium i Nutiden*, der handler om den Miskendelse, som i vore Dage rammer en Mand med teologiske Studier, der af kristelige Skrupler ikke vil være Gejstlig — en religiøs Traktat, der vender op og ned paa de virkelige Forhold i Tidsalderen.

Hauch forstod ikke en fremmed Tankegang. Han manglede helt den bøjelige Samhu, som er Kritikens Grundbetingelse; til Gengæld havde han Taalsomheden i dens ædleste og videste Form. Han fandt sig med Blidhed, næsten med Beskedenhed i at høre enhver fremmed Anskuelse, men han forstod kun den, der slog ind i hans eget Tankeliv. Man begriber let, i hvilken Grad Voltairianismen maatte være ham imod, men man fejler, hvis man tror, han kendte den rigtigt. Han nærede en næsten rørende Frygt for Feuerbach, men jeg er ganske overbevist om, at han aldrig havde læst ham. Han havde i sin Ungdom været en tapper Soldat i Romantikens Krig mod Voltaire; men da om kring Julirevolutionen Krigen mod Romantiken begyndte, da stod han som alle de øvrige Romantikere uden Forstaaelse overfor den nye Slægt. Hans Afhandling: *Et Par Bemærkninger over nogle af den nærværende Tids Fordringer,* 1834, viser dette paa det Tydeligste. Hvad Heine, Börne, Gutzkow og det unge Tyskland vil, er ham en lukket Bog. Han har, som Poul Møller, som Heiberg, kun Øje for Udskejelser hos dem. At det var en uhyre verdenshistorisk Bevægelse, der her paany efter nogle Tiaars Stansning tog sine første Tilløb for fra nu af at rulle videre med ustanselig Kraft; at det var Aarhundredets egen Aand, der nu viste sit sande Aasyn og kastede den romantiske Maske; at det var Virkeligheden, som meldte sig og jog Skyggerne paa Flugt, Friheden, som vaagnede og slog Reaktionen med knyttet Næve lige i Ansigtet, Revolutionen, som fra Politiken kastede sig ind i Literaturen; at det var Jorden, som blev taget i Besiddelse, og det Hinsides, som enten blev fundet her eller sløjfet, det hverken anede eller forstod han. Hvor kunde han forstaa det! Han havde jo vænnet sig til at betragte det Dunkle,

det vil sige alt det, vi endnu ikke formaar klart at erkende, med uendelig meget mere Ærefrygt end det, vi forstaar. Det Uerkendte blev ham det Dybe og det Høje. Alle de Egenskaber og Bestemmelser, han skattede højest eller savnede stærkest: Klarheden — som hans drømmende Aand ikke kunde naa; Retfærdigheden — som hans retsindige Sjæl forgæves tørstede efter; Virkeligheden — som hans uverdslige og sværmeriske Sindelag manglede Sansen for her paa Jorden, Fastheden, som han savnede, Sandheden, som han søgte, den Frihed, som han elskede, det vil sige Fredens Frihed — Alt dette, som han ikke fandt i sig selv og derfor ikke paa Jorden, det kastede han ligesom ud i Himmelrummet, og saaledes befolkede han dette Hisset, hint Mælkevejens aabne Hav, hvorom han bestandig synger, med sit Hjertes Fordringer, med sine Ønsker og sine Savn. Det Ord: «Der er Mere mellem Himmel og Jord, end der drømmes om i Eders Filosofi» var som skabt til Motto for ham. Alt det, der blev tilbage som uopløst Rest, naar Videnskaben anstillede sine Undersøgelser, og som han mistvivlede om at faa Klarhed over ad Tankens og Fornuftens Veje, det kastede han netop ud mellem Himmel og Jord og ventede opklaret i et «Hisset».

Og befæstet blev denne Retning saa tilsidst ved hans egen personlige Livsskæbne, ved den Forsagelse, hvis Nødvendighed hans eget Liv havde lært ham. Han, hvem Smerten havde gjort til Digter, kunde ikke blive Besiddelsens og Nydelsens Sanger. Livets Fylde er ikke for ham. Han afstaar Sommeren til Christian Winther. Som Ewald kalder han sig Efteraarets Digter, og i Efteraaret lyser Stjernerne klarest. For den, som er opdragen i en aabenbaret Religions Forudsætninger og hvem Videnskaben ikke har formaaet at befri, fører Lidelsen her paa Jorden ikke til Virksomhed her paa Jorden, men til Afkald og til Haab om et Hisset.

Et Haab af denne Art, en Retning af denne Art, gør imidlertid nutildags Ingen til Digter. Dantes, Miltons og Klopstocks Tider er forbi. Ja selv hos disse det Hinsidiges Fortidsdigtere er det Skildringen af det Jordiske, Forholdet til det Jordiske, som alene har Værd. Saaledes er det ogsaa hos Hauch. Der er en Spaltning i hans Indre, der gaar en dobbelt Strømning gennem hans Sjæl, hvor to stridige Kræfter modvirker hinanden, og det er baade fængslende og lærerigt at se, hvorledes den rent menneskelige Deltagelse og Livskraft bestandig brydes med den

forsagende Opgiven af Haabet om Sejr for det Gode og Rette her paa Jorden, der fører ham til den aandetroende Flugt fra Verden.

Tydeligst fremtræder Brydningen i *En polsk Familie* (1839). Romanen vil forherlige den polske Opstand i 1830—31, og da Polakkerne var opmærksomme paa, hvad der skreves til Fordel for dem, indbragte den Digteren en Takskrivelse og et Æresdiplom fra den literære polske Komité i England. Ikke desto mindre har den næsten intet Forhold til Livets Virkelighed. Det faldt ikke Hauch ind at foretage nogen Rejse til Polen og dèr studere nogle polske Familier før han skildrede en. Han nøjedes med Læsningen af nogle tyske Bøger om polske Forhold, nogle Oversættelser af Folkeviser og deslige. Han tog Alt af sit Indre og til Motto har da ogsaa Bogen istedenfor (som man kunde vente) et Brudstykke af en Frihedshymne eller af den polske Nationalsang, den tungsindige og forsagende, paa et Hisset henpegende Sentens af Jean Paul: *Og saaledes er Alt omkring os Drøm og Skygge, men Drømme forudsætter Aander og Jordskyggen en Sol.* Hauch siger her selv i Fortalen:

Det er let at indse, at Eventyret i Spindestuen, som udtrykkelig siges digtet af Pater Vincent, lider under en *dobbelt* Tendens, der, hvis det stod isoleret, vilde være en Fejl; imidlertid er det med Vilje saaledes anlagt, fordi det efter Munkens Karakter ikke kunde være anderledes. I hans Indre er jo denne Dobbelthed tilstede, saavel den ideale Retning, Tendensen til at opgive det Jordiske og til at søge sit rette Hjem paa den anden Side Graven, som Lysten til det Reale, nemlig til at se sit Fædreland fremstige i dets gamle Glans i denne Verden. Af disse to Retninger kunne jo alle hans Handlinger forklares; det er da naturligt, at denne Dobbelthed maa genkomme i et Digt, der netop skal antyde det Vigtigste, hvad der bevæger sig i hans Sjæl.

Men selve denne Dobbelthed er ikke blot Pater Vincents, men Hauchs, det er Grundtvedeltheden i Alt, hvad han har frembragt. Hver Gang hans Begejstring vilde istemme sin Hymne, hørtes i dens Røst som en Hulken. Hver Gang Ørnen i hans Poesi vilde flyve frit i Vejret, drog Forsagelsen den ned igen ved det Baand, den havde bundet den om Foden. Ligesom han her i sit Motto slaar Drømmelivets og Skyggelivets Cirkel uden om den polske Frihedskærlighed, saaledes indesluttede han sin egen Begejstring for Frihed i Drømmens Tryllekres og lod Forsagelsen klippe dens Vinger. Han leverede i *En polsk Familie*

en Roman af den Art, som man visselig ikke skriver uden en virkelig levende Følelse for Ret og Uret, en virkelig Kærlighed til Uafhængighed og et glødende Had til Tyranni; men dog er denne Stemning ikke Grundstemningen i Bogen: Den sluges af en anden:

Pater Vincents Historie er, siger han, saa langt fra at være en Episode, at den snarere maa anses for Digtets egentlige Midtpunkt, hvorfra det Heles Gang bedst kan overses; *thi ligesom han tvinges til at opgive Maalet for sine Ønsker her paa Jorden og først finder det igen i et højere Aanderige, saaledes tvinges lidt efter lidt alle hans Brødre til det Samme, og hans Historie bliver saaledes et Billede paa hvad der sker med det hele Folk.*

Opgiven paa Halvvejen! Forsagen istedenfor udholdende Handling, Haab om Trøst i et Aanderige istedenfor Kamp til det Yderste og istedenfor Overbevisning om endelig Sejr i Virkelighedens eneste Verden — deraf alt det Ængstelige, Afkald Givende, Grænser Dragende hos Hauch! Overalt indskrænker han, i det smaa som i det store. Ligesom han siger *vanskelig* hvor han burde sige *ikke,* og bruger Ordet *neppe* hvor han trygt kunde sige *paa ingen mulig Maade*, saaledes tager han bestandig sin Harme og sin Stræben fangen i Forsagen eller Opgiven. Han skriver f. Eks. i et opbragt Øjeblik saadanne Strofer som disse:

Mit elskte Land, hvor er dit Sejerssmykke,
Som Du har baaret i en svunden Old,
Hvi taler hvert et Døgnblad om din Lykke,
Endskønt din Aand er vorden svag og kold?

Hvad er den Frihed, som man vil Dig skænke?
Kun den at fejre Kongens Fødselsdag,
Kun den at klirre med Journalers Lænke,
Hvor for en Styver sælges Landets Sag;

Hvor man loyalt paa Trykpapir sig fryder,
Naar fejge Slaver slikke Fyrstens Spyt,
Hvor købt Begejstring sværmer for hans Dyder,
Saa Løgnens Fader selv maa sige: «Lyt!»

Hvad gavner det, at skønne Kræfter spildes,
At end dit Hjerte slaar ved Skjaldens Røst,
Naar Fantasien fra sin Tid forvildes
Og drømmer kun om andre Tiders Lyst?

Og naar din bedste Sang kun er en Klage,
Et Efterskær af gamle Seklers Glans,
Naar al din Stolthed er de svundne Dage,
Og al din Fryd en vissen Laurbærkrans?

Hvad gavner Videnskab, naar den forstummer,
Hver Gang den tale skal et dristigt Ord?
Hvad gavner Kunsten selv, naar halvt i Slummer
For Magtens Blik den bøjer sig til Jord?

Forlang ej Naade mer, men bryd den Skranke,
Der fængsler Dristigheden i dit Bryst,
Og lær paany, at Tale, Tro og Tanke
Er fri som Bølgen ved din blege Kyst!

Slige Ord er visselig ikke skrevne med Henblik paa svundne Tider og fjerne Tilstande. Ikke desmindre lader Hauch dem ikke tale for sig selv, men benytter denne Stemning som en fremmed, stikker Digtet ind i en af sine Romaner, og fjerner det fra sig ved at kalde det «en *Parti*sang fra en *svunden* Tid», da det dog hverken er en Sang eller i mindste Maade Udtryk for Partianskuelser eller har nogetsomhelst Forhold til Fortiden, men er et Digt med rent menneskeligt og ganske nærværende Indhold. Det har været Foster af en øjeblikkelig Opblussen, formodenlig fremkaldt ved en eller anden Samtale i hans Hjem, men Hauch har rimeligvis snart efter dets Frembringelse fundet dets Tone for skurrende og skarp. Den dæmpes ved Fjernheden, og Digtet taber sit Præg af personligt Udbrud, idet det henføres til en svunden Ttd. Hauch kan ikke bringe det over sit Hjerte at lade Mislyden staa; det er ham en Trang at fortone den, selv om det sker paa den poetiske Krafts og Ejendommeligheds Bekostning.

Man iagttager noget lignende i Hauchs Romaner. Han havde, som han har sagt mig, i Freiesleben i *Guldmageren* skildret sin Ven Christian Lütken og tildelt den poetiske Figur den virkelige Personligheds Hovedegenskaber: den moralske, politisk-revolutionære Begejstring og den afvisende Kulde overfor de religiøse Dogmer. Hauch har neppe beundret noget Menneske som denne Mand, han har mere end én Gang erklæret mig, at han ikke havde kendt hans Mage og at han satte ham over hvilkensomhelst berømt og almenagtet Personlighed saavel i Karakterstyrke som i Forstand. »Lütken vilde have havt sin hele sædvanlige

Frejdighed, om han saa havde staaet overfor Napoleon», sagde han engang. Ikke desmindre kunde Hauch ikke, da han benyttede ham som Model, lade en saadan Hedning som Freiesleben vedligeholde sin Overbevisning til det Yderste. Paa sit Dødsleje lader denne sig i Romanen omvende af en pur ung Pige.

Tror Du, at der er mere end et bundløst Svælg paa den anden Side af Skyerne? spurgte han. — Jeg tror det sikkert, Freiesleben. — Tror Du, at Stjernerne ere mere end Funker fra den Esse, hvori Nødvendighedens Lænker vorde smeddede? — Ja, sandelig jeg tror det. — Og naar den Dag kommer, da disse Stjerner skulle visne som brogede Efteraarsblomster i den sildige Høstnat, tror Du da, at den Sjæl, der funkler i dit Øje, ikke skal udslukkes med dem? — Den skal visselig vedvare, sagde Felicitas. — Saa vær min Sjælesørger og lær mig en bedre Tro end den, som Verden lærte mig.

Saaledes dør denne Mand, der i sit Testamente forlanger «at begraves langt fra enhver Kirke paa en fri Plads i sin egen Have», og paa hvis Gravhøj intet Kors, men et Minervabillede bliver sat.

Hauch havde som flere af vore Digtere den besynderlige Forkærlighed for hedenske Aander, der staar i saa stærk en Strid med vor Literaturs Virken i Rettroenhedens Tjeneste. Endog naar han gør Julianus den Frafaldne til Helten i et Drama, kan han neppe tillægge ham Dyder nok, ja han udruster ham endog altfor rigeligt med dem, ganske som Oehlenschläger, naar han i *Hakon Jarl* fremstiller Kristendommens Indførelse i Norden, vækker den stærkeste Deltagelse for Hedenskabet, eller naar han, som i *Palnatoke*, paany fremstiller disse Magter i Kamp, tillægger Hedningen Thorvald alle de kristelige Fortrin og lader den døbte Konge og den kristne Præst staa som Mordere og Slyngler. Kun den Lære, som med opløftet Pegefinger deraf uddrages, og som i danske Romaner eller Dramer næsten aldrig savnes, forklarer Læseren, at Kristendommen alligevel har Ret. Freieslebens Omvendelse i Dødsøjeblikket minder levende om de i vor hele nordiske Literatur pligtskyldige Vikingeomvendelser.

En saadan Omvendelse vil jo imidlertid sige Opgiven, og Opgiven er et andet Ord for Afkald. Afkaldet var altid en Midtpunktstanke i den Hauchske Poesi. Men der gives to Arter af Forsagen: en, som bestaar i Opgivelsen af Ens egenkærlige Ønsker til Bedste for berettigede Krav og Tanker, en anden, som bestaar i Opgivelsen af selve disse Interesser og Tanker, fordi

Alt dog fører til Intet, fordi Lidelse er Livets Væsen og fordi Livets Krone kun findes hinsides Graven. Det mandige Afkald var Carsten Hauchs Styrke som Menneske, den umandige Opgiven er det, der som en Orm tærer paa Kærnen i saa mange af hans Bøger. Man lægge især Mærke til de indskudte Partier hos ham. De danner som bekendt netop «Kærnen» i hans Romaner. Indskuddet i *Guldmageren* behandler de Geers Afkald paa sin Ungdomselskede, Indskuddet i *En polsk Familie* Vincents Afkald paa Digterry, da Gustav, som har stjaalet hans Digte, berøver ham baade Hæder og Brud ved sit Tyveri, Indskuddet endelig i *Slottet ved Rhinen* skildrer den indespærrede Fru v. Mandeslohs skrækkeligt forladte Liv i Taarnet, et Liv i den fuldstændigste Forsagelse, uden Lys og Luft, uden Frihed og Lykke. I disse indflettede Afsnit finder den Enkelte sig gennemgaaende uvirksom i at blive berøvet alt det, hvorpaa han eller hun har den mest berettigede Fordring. Personligheden fører ikke Kampen tilende, men nøjes med at kaste sit smertelige, paa Oprejsning haabende Blik imod Himmelen.

Dette er da den ene Side af Sagen. Den anden er, at Hauch med sin kække og kraftige Natur aldrig for Alvor kunde lade Handlingen og Kampen fare. Atter og atter vender han tilbage til at skildre den sædelige Alvors mandige Holdning, det faste Forsæts og Genialitetens ærefulde Kampe, deres Sejr allerde her paa Jorden og den Nytte, som er Resultatet af denne Sejr. Naar Charles de la Bussière frelser det ene Menneskeliv efter det andet, naar det lykkes Robert Fulton trods Spot og Haan og Forfølgelse og Foretagendets Vanskelighed at drive sit Skib gennem Bølgerne ved Damp, da er Sejren her sikker og Nytten klar. Havde hin Retning mod et Hisset staaet ene hos Hauch, da havde vi i ham kun faaet en Psalmedigter mere. Men nu blev den modarbejdet paa mangfoldige Maader. Hans Naturanlæg havde bragt ham til at opfatte Livet som ildfuld Kamp, længe inden hans egne Hændelser lærte ham at se den sande Visdom i Forsagen. Hans ærekære Sind bragte ham til i den jordiske Ære at se noget Virkeligt og Værdifuldt, og han digtede ikke for Intet saavel en Romance som et Drama om *Æren tabt og vunden.* Nær ham stod en skarpt iagttagende, paa Jorden fuldstændig hjemmevant Aand med kraftig Sans for Virkelighed og kraftig Afsky for enhver Art Askese. Føj saa hertil Aarhundredets Gang. Blev han end personligt med Aarene i et og

andet Punkt, f. Eks. i det Religiøse, mere konservativ end han i sin Ungdom havde været, saa førte dog Tidens Bevægelse med stærke Skridt bort fra Romantiken. Han havde tidlig havt en levende Sans og Interesse for Historien; denne trængte sig mere og mere frem paa Naturmystikens Bekostning. De politiske Begivenheder havde i ham ingen kold Iagttager. Folkenes Uafhængighedskampe begejstrede hans let begejstrede Sjæl. Den, som har skrevet den vidunderlig dejlige Sang *Hvorfor svulmer Weichselfloden*, han har i sin Sjæl bestandig havt et Ekko for ethvert Frihedsopraab, der igennem hans lange Liv lød Europa over. Sjælestudium, Historie, Politik; det var de Magter, der hos ham gavnligt bekæmpede den al Erfaring overskridende Romantik. De fortættede Sværmeriet i hans Patos, og Forsagelsen som traadte til, formaaede ikke at knække denne Patos, men kun at stemple den som *tragisk*.

VI

Vi har studeret Hauch som Aand, vi har set ham i hans Forhold til Tidsalderens Ideer. Vi maa endnu studere ham som Digter. I hans digteriske Stræben gik dog alle hans Anskuelser og Tanker op.

Jeg kaldte Hauch en grublende Aand. Det var han, men uden at Tænkningen som saadan nogensinde blev hans Sag. En Dag, da han talte med mig om sig selv som Æstetiker, sagde han: «Fordybelsen i Digterværkets indre Uendelighed, det er den Side af Kritiken, som jeg tror at have i min Magt. Min Læsning af de tyske Filosofer derimod har kun gjort mine Forelæsninger mindre gode; Abstraktionen som saadan ligger ikke for mig». Hvad Hauch som Forfatter var, det var han derfor som Digter I alle Digtekunstens Afarter har han forsøgt sig, og i dem alle har han frembragt noget Betydeligt og Værdifuldt. Et Drama som *Marsk Stig*, en Roman som *Guldmageren*, et Digt som *Bekendelse* hører til de bedste af deres Art i vor Literatur. Men kun i én Digtart har Hauch naaet det Fuldendte, nemlig i Lyriken hvortil han hele sit Liv igennem troede sig mindst kaldet. Paa dette Omraade er det alene, at han har leveret Frembringelser som er ubetinget oprindelige, ja klassiske — ikke mange, men

nok til at sikre hans Navn mod Forglemmelse, saalænge vort Sprog forstaas og vore Bøger læses.

Digtet over Christiane Oehlenschläger er af den Art. Det er Æmnets Overensstemmelse med Digteren, som her har gjort Frembringelsen klassisk: den sandhedskærlige, ildfulde Personlighed uden Ynde, som Hauch havde elsket saa højt, saa godt forstod og af nærliggende Grunde maatte forstaa. Dette Digt er ikke en Hjerteudgydelse, men en Tegning, og som Karaktertegning af den højeste Værdi. En hel Pakke Breve fra Christiane Oehlenschlägers egen Haand til Hauch lærer En neppe Tyvendedelen af hvad Digtet giver, og nu tilmed i denne Form, med denne mandige Patos og med disse dejlige Ord, der som Mejselslag former det ideale Billede for Læserens Øje! Skulde jeg gøre et Udvalg af Hauchs værdifuldeste lyriske Digte, vilde jeg stille dette i Spidsen. Saa skulde følge hans sværmerisk-smeltende erotiske Digte med deres ejendommelige Vemod. Hvilken Perle er ikke f. Eks. *Hjemmet*, der begynder:

Jeg mindes vel et Sted, gid jeg var der igen,
Der Timerne saa sagtelig gled hen,
Lig sølvklare Perler, som drages paa en Snor,
Saa milde som to Elskendes Ord

og hvor betegnende for Digteren er ikke den forsagende Slutning:

Der sad vi tidt i Maanskin ved Rosernes Hæk
Ved Siden af den rislende Bæk
Og veksled mangt et Ord halvt i Alvor, halvt i Skæmt,
Det har nu vel længst han forglemt.

Selv hvor hos Hauch Kærlighedssværmeriet naaer sin lykkeligste Højde, er Tanken om Tabet nær hos. Selv under den største Henrykkelse over den Elskedes Skønhed tænker Elskeren hos ham paa den Tid, da den ikke mere vil være til. Sangen af *Bajazet*, et af de skønneste Digte, vor Literatur besidder, kan være et Eksempel. Med hvilken malerisk og poetisk Kraft er ikke Dilaras Dejlighed først beskrevet:

Jeg husker det vel, dit Klædebon var sort,
Og hin Hals mere hvid end en Mælkopal.

En fin Kløft bølger i din Halses Midte,
Den antyder en større, der sænker sig
Mellem din Barms Hvælvinger.

Dine Arme ere to snehvide Vandslanger,
Tvillinger, der svømme efter samme Moder.

Letbøjelige ere dine Fingre; hvo vilde trykke dem
Uden med Elskovs milde Tryk?
Og dog saa jeg dem saare hverandre i Vrede.

Hvordan ender saa Digtet? Med et Glædesudbrud over, at den Elskede i den senere Tid er bleven mindre glimrende skøn, mere bleg:

Jeg glædede mig derover,
Thi det mindede mig om de Dage,
Hvor Tidens Slør skal dække din Dejlighed for Verden,
Og hvor jeg alene skal kende den.

Hvilken Modsætning mellem disse Slutningsord og den om Tusind- og én-Nat mindende østerlandsk sanselige Skildring af Hals og Barm og Haand i Begyndelsen af Digtet! Disse Ord er lagte en Tyrk i Munden. Det er vel utvivlsomt, at han ikke kunde have sagt dem; kun en Sværmer, en Tungsindig og en Nordbo kunde skrive dem ned, men det forekommer mig, at de paa en smuk og slaaende Maade røber og betegner deres Digter.

En Hæderspladsi et Udvalg af Hauchs Digte skulde dernæst *Den vilde Jagt* af *Valdemar Atterdag* have. Ogsaa det har i høj Grad de Hauchske Digtes Fortrin: at male. I det dobbelte Versemaal hører man Jagtens Fart gennem Luften. Mange Digtere har behandlet et lignende Æmne, Victor Hugo i *Les Djinns*, Welhaven i *Asgaardsrejen*, begge med stor Versbygningskunst, Hugo endog med en glimrende Færdighed, hvortil det franske Sprog kun i faa andre Digte opviser Mage. Men hvor kolde, hvor lidet følte er ikke disse Pragtnumre! I Modsætning til dem hævder Hauchs Digt sin høje Rang ved den sorgfulde Følelse, hvoraf hvert Træk er besjælet:

Foran flygted Hjort og Raa,
Vilden Daa og letten Hare,
Baarne som paa Vinger snare
Mellem Nattens Skyer graa.
Allerforrest saa man ile
Høj og bleg en saaret Hind,
Truffen alt af mange Pile
Skælved den i Nattens Vind.

Tidt sagde de Bønder, naar sammen de gik,
Og Talen sig saa kunde føje,
At naar man betragtede Hindens Blik,
Da ligned det Helvigs Øje.

Det er denne Stemning, som er fremherskende i Hauchs Lyrik. Det er i den, at han i to mindeværdige Digte har besunget Polen og Danmark. Jeg har ikke betænkt mig paa med Skarphed at fremhæve, hvad der syntes mig Skyggesiderne ved hans Livsværk; jeg betænker mig da heller ikke paa at sige, at de troskyldige Slutningsord i Sangen om Knud Lavard synes mig klassiske, og at den storladne Simpelhed i den polske Fædrelandssang henriver mig. Gives der en mere rørende og alvorsfuld Klage over Uret end denne:

Hvorfor svulmer Weichselfloden som et Heltebryst,
Der i Døden knuses mod en vild, barbarisk Kyst?
Hvorfor klinger Bølgens Klage fra den sorte Grund
Som en saaret Gangers sidste Suk i Dødens Stund?

Fire Linjer som disse er Vidnesbyrd nok om et Digterkald.

Overalt, hvor Hauch med hele sin dybe og rige Følelse har givet sig hen i det, han skrev, overalt, hvor han har sat sit Væsen ind, har han vist sig som Digter og udøvet en ikke almindelig Magt til at røre Hjerterne.

Ulykken er, at han ikke altid har gjort det. Hvorfor ikke? vil man spørge. Dels af en Mangel paa kunstnerisk Mod og dels paa Grund af en urigtig Kunstlære.

Hver Gang han vovede at gribe et Stof, hvor han genfandt et Glimt af sig selv — sine Kampe, sin Ildhu, sin Søgen og sine Lidelser — som i *Robert Fulton, Guldmageren, en polsk Familie* o. fl., der opnaaede han at frembringe et Værk, som, trods alle Ubehjælpsomheder i Formgivningen hist og her, fængsler Læseren og river ham med. Den hemmelighedsfulde Stemning, der helt fylder *Guldmageren*, den Begejstring, der er Sjælen i de andre to Romaner, savner ikke Ekko hos nogen modtagelig Læser. Men en vis Blufærdighed, dernæst maaske stundom en Følelse af indre Tomhed, fremdeles en Bestræbelse for at være saa saglig som muligt i Kunsten, der udsprang fra en Tro paa, at dette var det Rette, det Bedste, endelig en Overvurdering af den fri Indbildningskrafts Betydning i Poesien, alle

disse Bevæggrunde i Forening bragte ham til paa en undertiden utroligt udvortes Maade at gribe Stoffer i Flæng.

Han kunde i den Henseende begaa det Forbavsende. Kan man kalde det Andet end gyseligt, at Stoffet til *Kvindehævn* fristede Hauch paa hans gamle Alder til en dramatisk Bearbejdelse, der da ogsaa faldt ud til det Gruelige. Den Mangel i hans digteriske Fremgangsmaade, hvorom den Art Fejlgreb kun er de plumpeste Vidnesbyrd, bestod i, at han undertiden mer eller mindre koldblodigt *valgte* sig et Æmne for saa at underkaste det den poetisk-haandværksmæssige Behandling. Han begreb ikke ret, at hvad det mest kom an paa var at være ganske greben af Æmnet. En Dag sagde han til mig: «Jeg begriber aldrig ret hvad andre Digtere siger om den Herlighed og Glans, hvori Ideen staar for dem fra først af, og som saa tildels skal gaa bort under Udførelsen. For mig har Ideen som saadan aldrig været saa betagende; det er Udførelsen, som er min stærke Side, især den dramatiske Patos.» Han syntes ikke at føle, at den dybeste Patos er den, som udspringer af det nære personlige Forhold til Æmnet, og ansaa den Hede, hvori han kom under Udarbejdelsen, for ligesaa poetisk som hin. Imedens han da skrev, var han selv aldeles henrykt over det Arbejde, han havde for. Da Begejstringen var saa glødende, mente han, at Værket ubetinget maatte blive betydeligt. Han havde uden Skygge af Forfængelighed en meget stor Selvfølelse som Digter.

Denne Selvfølelse var imidlertid som sagt ikke ledsaget af et ligesaa stort Mod til at give sig selv hen i Digtet. Det ejendommelige Forhold, hvori han stillede sig til sit Stof, holdt ham her tilbage. Han kunde undertiden faa Lyst til paa Grundlag af en aldeles flygtig Sympati at bygge et helt Drama. En Uvilje over al den Falskhed, vor Civilisation har i Følge, et romantisk Sværmeri for Beduinernes Gæstfrihed var nok til at bringe ham til at forfatte *Et Eventyr i Ørkenen*, et Værk af den Art, som maaske kan gøre Lykke paa en Scene, men som ved Læsningen virker tomt. Han kunde ligeledes paa den Tid, da man mente, at den eneste Frelse for Poesien laa i Stoffer fra den nordiske Oldtid, give sig til med Anstrengelse at føle sig ind i Saga-Aanden for i Kraft af Studium at frembringe en Efterligning som *Thorvald Vidførles Saga*. Den, som vil lære de nordiske Sagaer at kende, vil foretrække dem, der digtedes Anno 1100 for dem, der blev digtede 1849, og den, som vil lære Hauch at kende,

vil hellere søge ham, hvor han ikke er nødsaget til at paalægge sin Stil og sin Personlighed en saadan Tvang som her. Ganske sikkert fornam han et vist aandeligt Slægtskab med de gamle Sagaforfattere. Men dels var de Sagaer, hvis Tone han slog ind i, ikke de bedste, de historiske og de heroiske, men dem, i hvilke det Mytisk-fabelagtige spiller den største Rolle; dels bliver den Troskyldighed, hvormed i Sagaen det Utroligste berettes, i vore Dage søgt og usand. Det tager sig ud, som om et voksent Menneske vilde give sig til at lalle som et Barn.

Mellem det meget blot optagne Stof kommer saa hos Hauch (f. Eks. i *Forlællingen om Haldor*) dels meget smukke og sete Naturbilleder frem, dels personlige Erindringer i gammelt Kostyme. Naar Kongen i Enrum siger til Haldor: «Jeg paaskønner den Tjeneste, Du har vist mig baade her og udenlands, og din Plads i Hirden skal aldrig fratages Dig, saalænge Du selv begærer at være der. Men saadan som det var mellem os i den første Tid, da vi boede sammen i Miklagard, førend vi droge til Sicilien, saaledes bliver det aldrig mere», da er dette med faa Ords Forandring det Selvsamme, som Oehlenschläger sagde til Hauch, da denne kom tilbage fra sin første Udenlandsrejse. (Se *Minder f. m. B. o. U.* p. 276.) Det gælder om Hauchs Fortællinger overhovedet, at, naar det ikke som i hans bedste Arbejder — *Guldmageren* f. Eks. — lykkedes ham ligesom at dykke det hele Raastof ned i den personlige Stemning, blev en Mængde døde historiske Slakker hængende rundt om det egenlige Æmne, saaledes f. Eks. i *Charles de la Bussière,* hvor de tynger Hovedsagen, Skildringen af den opofrende, men bestandig miskendte Stræben hos en Personlighed, der altid lever paa Skyggesiden af Livet.

Der er sagt og skrevet meget om Forholdet mellem Historie og Poesi. Jeg véd den, der 18 Aar gammel har skrevet en stor, tyk og doktrinær Afhandling derom, som han heldigvis havde Selvkritik nok til ikke at lade trykke. Man har i dette Spørgsmaal altfor meget hængt sig i Enkeltheder, er overhovedet gaaet altfor meget efter Læresætninger og Regler. Ser man praktisk paa Forholdet, vil man komme til at betragte det meste af, hvad Æstetikerne herom har frembragt, som ganske uvigtigt i Sammenligning med Hovedsagen, der altfor lidt berøres. Man forsøger i Æstetiken saavidt muligt at fastsætte de Grænser, indenfor hvilke Digteren kan tillæmpe de historiske Kendsgerninger uden

at forvanske dem, og Enhver ser let, at der her lader sig opstille mange vejledende Regler, f. Eks.: at jo mere Digteren indlader sig med det Historiske, des strængere Fordringer tør man stille til ham; at jo mere han kan vinde i poetisk Henseende ved at foretage en Forandring i det Givne, des dristigere tør han være; at jo mere ubekendt Stoffet er for hans Publikum, des friere Haand har han over det; at han ikke maa hæve eller rense en historisk Personlighed, hvis han derved vilde komme til at skamskænde en anden betydelig historisk Personlighed o. s. v., o. s. v. Alt dette er Regler, som sysselsætter den, der forfatter Kritiken, men det Afgørende i Forholdet mellem Historie og Poesi, det er hvad der fører Digteren til det historiske Stof, hvad der bringer ham til at gribe dette og ikke et andet. Der maa være et eller andet Bevægende i Stoffet, som hemmelighedsfuldt eller øjensynligt svarer til hans eget Væsen, hans indre Liv. Først da faar det under hans Hænder Livets Varme.

Tiber og *Bajazet* anses med Rette for dygtige Dramer af Hauch. Men hvorfor er de ikke mere end dygtige? Efter min Anskuelse: fordi de er Studier. Der var i disse historiske Rovdyr Intetsomhelst, der kunde begejstre Hauch til et Drama. Han skildrede disse Mænd, fordi han tiltroede sig Evne til at tegne dem, det vil sige, til at tegne Personer netop af denne Art. Han kan have havt Ret. Men dette er ikke Aarsag nok. Og ganske paa samme Maade spørger jeg mig selv: Hvad førte Hauch til et Æmne som *Maastrichts Belejring* eller *Gregor den Syvende?* Hvad havde han tilfælles med dem? Man ser, at han har valgt sig sit Stof, skaaret sig det tilrette, gjort Forstudier til det, udført Arbejdet i sit Ansigts Sved; men dette er ikke Meningen med Poesien.

Jeg hører allerede et Kor af Indvendinger. Hvorledes? vil man sige, har Digteren ikke Frihed til at vælge sit Stof rent sagligt, vil man foreskrive ham: som Byron kun at fremstille sig selv og atter sig selv under gennemsigtige Masker? Jeg svarer: Naar vil man dog opgive den Indbildning, at Digteren overhovedet har nogetsomhelst andet at ty til end sig selv ɔ: hvad han har følt og set? Han skal kun ikke skildre, hvad han har læst. Og hvis Talen er om Troskab mod Historien, da indse man dog, at den eneste Mulighed for i Behandlingen af et historisk Stof at blive saa saglig som det lader sig gøre, det er at blive tilgavns personlig, i sig selv at føle den forgangne Tids

Aand, dens Synsmaader, dens Lidenskaber, dens Fordomme, dens hyppigst forekommende Livsforhold i Kraft af alt det Tilsvarende, som man selv har oplevet eller iagttaget. Heri ligger, at en Mængde historiske Stoffer, der f. Eks. endnu paa Shakespeares Tid var fængslende, nutildags er ubrugbare, fordi de vilde kede. Hegel, der havde et og andet Indfald paa dette Punkt som paa adskillige andre, antyder (Werke 10, 1 Abth. 351), at med det Kunstværk, der tilhører en os fremmed Tid og Nation, bør det gaa os, som naar vi i et Kærlighedsdigt, der tiltaler os, underforstaar vor Elskedes Navn under det fremmede. Hegel siger endog: Det Historiske i Poesien har kun Interesse for os, naar vi kan anse det Nærværende for en Følge af de Begivenheder, i hvis Kæde de fremstillede Karakterer og Gerninger er væsenlige Led; selve Sammenhængen ved Folk og Land er ikke nok; Tyskerne føler sig f. Eks. kun geografisk hjemme i Niebelungenlied.» Hauch har ikke delt denne Anskuelse. Han kunde stræbe at drømme sig ind i en historisk Fortid, blot fordi denne f. Eks. lod sig behandle i den gængse romantiske Tonart, uden at hverken nogetsomhelst Historisk eller nogetsomhelst Personligt kom til Orde i Digtningens store Træk. *Valdemar Sejer* og *Valdemar Atterdag* er Forsøg af denne Art. Og ser vi hen til Dramet, da er det ud fra denne Tankegang begribeligt, at Shakespeare, naar han fremstillede de middelalderlige Kampe mellem Fyrster og Vasaller, kunde opnaa en meget stærk Virkning, da hans Samtid endnu havde dem i frisk Erindring og frembød Paralleler til dem, mens vi i vore Dage ikke bør følge dette Eksempel, fordi hin Tidsalders Forhold staar os altfor fjernt og lader os kolde. Hauch fulgte Eksemplet i *Svend Grathe,* men Følgen blev, at dette paa poetiske Enkeltheder ingenlunde fattige Digt, hvis Ordskifte er billedrigt og hvis Sprogtone er fuldtklingende, faldt igennem paa Scenen tiltrods for den mest omhyggelige Udførelse.

Heiberg, der tog sig saa varmt af *Svend Grathe,* søgte Grunden til dette Forhold, og troede at finde den i den Omstændighed, at det historiske Dramas Tid overhovedet var forbi, da Tiden fordrede det filosofiske Drama, en Mening, Historien ikke har bekræftet, og som Heiberg selv kort efter i sin Fejde mod Hebbel frafaldt. Men ser man nøjere paa Heibergs Tankegang, vil man finde, at den, fraset Kunstudtrykkene, kun er lidet forskellig fra den nys fremsatte. Det historiske Dramas Tid

skal efter ham være forbi, fordi den forstandstørre Adskillelse af Historiens Aand fra Historiens Kendsgerninger, som fører til den Fordring, at Kunstneren, selv om han raader frit over disse Kendsgerninger, skal skaane hin Aand, strander i det Meningsløse, da jo Aand og Kendsgerninger ikke saaledes kan sondres. Vi fordrer, siger Heiberg, desuden nutildags af Digteren, at han helt skal have gennemtrængt sit Stof og ikke blot behandle det som noget Udvortes, hvormed han tumler. Det er netop dette sidste, jeg ogsaa vilde fremhæve, kun at jeg kalder dette Forhold det personlige, som Heiberg benævner det spekulative, og med den Forskel, at efter min Opfattelse Historien ikke sjældent er uundværlig som Fremførelsesmiddel.

Det nytter ikke at prædike for de Døde. Men lad os lære af deres Misgreb! Forstaar det, I Digtere, som lever blandt os! Det nytter ikke, at I studerer Jer ind i Jert Stof, I maa føle det inden i Jer. Det nytter ikke, at I vælger det, det maa have grebet Jer først. Jer selv, jer egen Synsmaade, jer egen Form, jert eget Indhold er det Eneste, som vi ønsker af Jer. Længst forbi, længst forsvunden er den Tid, da Digteren slog Lyren med et Elfenbensplekter. Med Jer egen Haand maa I gribe i Strengene, selv om I skulde rive den tilblods, ifald I for Alvor vil røre vore Hjerter!

Den tyske Digter Immermann gaar i sine *Memorabilier* saa vidt, at han vil fastsætte Reformationen og den Tid, der umiddelbart gaar forud for den, som Grænselinie for de Stoffer, vore Dages Digtere kan bruge. Men dette er en rent stoflig Betragtningsmaade. Nærhed eller Fjernhed i Tid gør slet intet til Sagen. Hettner har i en god lille Bog *Das moderne Drama* herimod med Rette bemærket, at blot et Drama som Shakespeares *Julius Cæsar* viser, hvor meget man her maa tage sig i Agt for Læresætninger. Han tilføjer: «Det forekommer mig endog sandsynligt, at de nærmeste Tider, som fremfor Alt vil have at arbejde paa en grundig Omformning af vore Samfundsforhold, med særlig Forkærlighed ville gribe til Stoffer som Gracherne og Spartacus og alle disse romerske Begyndelser til den nyere Historie.» Meningen hermed er ikke, at Digteren skal gøre de historiske Personer til Masker for moderne Veltalenhed, gennem hvilke han blot selv udtaler de Tanker, der ligger ham paa Hjerte, men Meningen er, at han kun skaber, hvor han forstaar gennem Samhu og Tilfældets Lighed med et mere nærliggende, ikke gen-

nem Begejstring for Historiens Gengælden i ren Almindelighed eller gennem blotte Forskninger og Forsøg i Sjælekundskab.

Gaar vi Hauchs enkelte historiske Arbejder nærmere paa Klingen, da ser vi allerede i hans Ungdomsværker, *Tiberius* og *Bajazet*, Digterens Kulde overfor Æmnet foraarsage, at der ikke bliver noget Drama ud af Stoffet. »Vi ser flere forskellige Menneskenaturer blive omhyggeligt studerede; men ingen af dem har noget aandeligt Indhold, vi bekymrer os om, eller overhovedet noget aandeligt Indhold. Vi Nutidsmennesker lever et Hjerneliv. Det blotte Skue af Ondskab og Voldsomhed, repræsenterede af forskellige Personer, har intet Fængslende for os. Dramet behøver en Kamp, men en Kamp, der ikke føres om Ideer, underholder os ikke mere end et almindeligt Væddeløb. Mellem Bajazet og Tamerlan er der ingen anden aandelig Modsætning end den, der er mellem Høg og Høg. Dramets sande Titel vilde være den simple: Høg over Høg. Bajazet er grusom og vild, Tamerlan det samme, men i saa meget højere Grad og med en saa meget plumpere Raahed i Sind og Væsen, at Bajazet i Sammenligning med ham kommer til at repræsentere en Art Dannelse. Og hvor lidet lykkes det saa disse i Jamber talende Herrer at overbevise os om, at de er, hvad de giver sig ud for: Tyrker og Tatarer, Bajazet og Timur! Hvem tror det?

Som Olding optog Hauch et Æmne, der allerede i hans Ungdom havde sysselsat ham: Julianus Apostata. Hvis nogensteds, saa var her vel et Stof, der maatte tvinge Digteren til at sætte sit Væsen ind. Gør han det? Ingenlunde. Julian har som Æmne været en af Romantikernes kæreste Kæpheste; Eichendorff f. Eks. opbrændte i sin *Julian* (1853) det hedenske Kætteri »paa et Baal af duftende Rosentræ«. Den store Frafaldne, der af Voltaire bestandig blev forherliget som Kristendommens Bekæmper og den nye Tids Bebuder, blev som bekendt af Strauss stemplet som Romantikeren paa Tronen og spottet som den, der forgæves havde villet holde Historiens Hjul tilbage ved Genindførelsen af den forældede hedenske Gudsdyrkelse. Underligt nok! Hauch stiller sig næsten ganske paa Voltaires Standpunkt; hos ham er Julian den ædle Helt, den store Kriger, den dygtige Kejser, hvis tragiske Fejlgreb har sin Aarsag i et aandeligt Fejlsyn paa Kristendommen. Men Hauch behandler Stoffet uden Lidenskab; det er mod sin Vilje, at han lader Julian aflokke os Deltagelse, og for at læge de Saar, som Heltens udogmatiske Tale kan have

tilføjet en eller anden upansret Tro i Læseverdenen, tilføjer han naivt og forsigtigt som Efterskrift til Stykket den gamle teologiske Kandidats Bekendelser, der gendriver Julian og hævder alle mulige og umulige Dogmer.

Dette maa være Eksempler nok. Jeg vil endnu blot tilføje, at Hauchs uden Spørgsmaal bedste Drama *Marsk Stig*, saa fint og saa harmonisk som det er, saa højt det alene ved Tegningen af Kongens Person staar over Oehlenschlägers *Erik Glipping*, synes mig at lide under samme Mangel paa et levende Forhold til Nutiden, dens Forhold og Tanker. Det er bestandig Shakespeare, for hvem Hauch nærede en naturlig, men ikke skarptskuende Beundring og hvem han i mangfoldige Enkeltheder (se f. Eks. hele Constantins Rolle i *Svend Grathe)* ligefrem efterligner, hvis formentlige Eksempel her ledede ham paa Vildvej. I hans enkelte, helt mislykkede Dramer som *Gregor* og *Don Juan* er, som i andre daarlige Dramer af den oehlenschlägerske Skole, kun Jambetravet blevet tilbage. Hans Skuespils Fjernhed fra Livet, deres Mangel paa Evne til at holde Tilskuernes Opmærksomhed uafbrudt fangen, var Skyld i, at han sit lange Digterliv igennem egentlig aldrig opnaaede anden Art Sceneheld end det ret lunkne, som Agtelsen indbringer.

VII

At han i Grunden og inderst inde var Lyriker, det føler man saavel i hans Dramer som i hans Romaner. Baade Fortrin og Mangler er lyriske. Man studere f. Eks. *Svend Grathe.* Hvor smukt er det ikke, naar Ditlef siger:

Alt slukker Morgnen, lig en sparsom Hustru,
Der aldrig ynder Lys til ingen Nytte,
De blege Stjerners Flamme.

Hvor poetisk siger ikke den nedrige Constantin:

Et Løfte, høje Drot,
Er lig en Sløjfe, der, hvor fast den end
Er bunden, dog med sagte Haand og med
Forsigtighed igen kan løses.

Men hvor nær ligger ikke her Udskejelserne ved Skønhederne! Knud vil spørge Svend, om denne næste Morgen vil tage med paa Jagt. Det udtrykkes i saadanne Omskrivninger som:

Gaa, Ditlef, til Kong Svend og spørg fra mig.
Om han paany, naar Morgenduggen blinker,
Vil høre Jægerhornets Klang i Skoven
Og lade Høgen stige fra sin Finger
Til Kamp i Luften med den kloge Hejre.

Et andet Sted udtrykker den rolige Ditlef sig med en saadan Flugt:

Før skal Du fange Vindens Hest paa Heden
Og binde den til Maanens blege Horn,
Før Valdemar Du bøjer med det Gode.

Hauch forstod ikke ret at skifte Tone. Havde hans Muse engang faaet Koturnerne paa, saa gik hun med dem gennem tykt og tyndt. Billedsproget var ham medfødt. Han, der som Kunstner er Ærligheden selv, og som mindre end nogen anden indlod sig paa at sminke sin Stil, var skønt ærlig ikke simpel eller klar i sit Udtryk. Som Østerlandets Kvinder saaledes viser hans Tanker sig aldrig uden Slør. Men udenfor Lyriken bliver dette tidt unaturligt. Eller klinger det ikke affekteret, naar de Geer siger til Manon: «Vil Du følge med mig, da maa Du ikke frygte for at vandre som *den lette Stenged over Bjergene i den tidlige Morgenstund.*»? I sin Egenskab af Lyriker besad Hauch ingen stor Fortællekunst. Han er atter som Fortæller ærlig, troskyldig og ligefrem, men ubehjælpsom. Især hvor Stoffet gør hans Blufærdighed forlegen, bliver han i sin Kejtethed næsten rørende. Saaledes indledes Fortællingen om Robert Fultons Møde med Zigøjnersken med følgende kostelige Ord: «Under sit Ophold i Paris oplevede Fulton et Eventyr, som vi, da det ikke er uden Indflydelse paa hans senere Liv, selv om hans Opførsel ved denne Lejlighed skulde berøve ham noget af Læsernes Yndest, ingenlunde her tør forbigaa med Taushed.» Af den Art Naiveteter vil enhver Kender af Hauchs Skrifter kunne udpille en ikke ringe Mængde. Hovedmanglen er, at Hauch som Fortæller taler altfor meget med. Han er saa moralsk, at han bestandig frygter, Læseren skal gaa vild af Moralen; derfor siger han den

enten selv eller lader en anden udtale den. Victor siger f. Eks. i *Guldmageren:* «Jeg ønskede overhovedet, at man blev enig om i Selskab aldrig at tale stort om slige underordnede Genstande som Stole, Borde, Gulvtæpper, Malerier og andre Kunstværker, der kun er Betingelser for en behagelig Tilværelse, Intet videre . . . . Vi omgive os med Kunstværker, ligesom en Dame omgiver sin Kjole med en sirlig Garnering o. s. v.» — «*Saaledes forvandles Aandens ædleste Værker til Redskaber for en Lediggængers legemlige Nydelse,*» tænkte Theodor. —— Læseren havde nok udfundet dette, selv om Theodor ikke havde tænkt højt.

I sin Egenskab af Lyriker formaar da Hauch saavel i sine Dramer som i sine Romaner egenlig kun at tegne et Menneske, naar det kommer i Lidenskab. Saa udtaler den Paagældende selv sit Indhold. Men heri ligger, at Hauchs Menneskeskildring saa fuld og kraftig den er, aldrig kommer den Enkelte tilstrækkeligt nær. Hvor den ikke behøver det i nogen høj Grad, der er han dygtig Karaktertegner, men rigtignok ganske blottet for Evne til at forme en simpel mundtlig Ytring. Hør f. Eks. Veronica (i *Guldmageren*) naar hun siddende i Drivhuset mellem Myrter, Jasminer og Orangetræer med Medynk ser de andre fortrække for den bedøvende Vellugt. Hun udbryder:

O, I svage Skabninger, alt dette er dog kun lidet imod hvad der findes i min Moders Hjem; denne Vellugt er Intet mod den, der indaandes ved Orinokos Bredder. hvor en af de maanelyse Nætter er hedere end Eders skønneste Sommerdage, hvor Skovene tidt staar ligesaa fulde af Blomster som af Blade, hvor Jaguaren brøler højt af Begærlighed efter Bytte, hvor den vilde Puma udstrækker sin blodige Tunge, hvor den sorte Neger betragter mig med sit brændende Blik, og hvor Græsset selv vorder skarpt som en Kniv og er i Stand til at forsvare sig . . . Men Sommerfuglens Pragt og Kolibriens Metalglans ere dog kun svage Billeder paa hvad der funkler i Gruberne under Jorden i hine Lande, thi derfor er denne Lilje rød som Guld, fordi den er kommen fra Guldets Land; ja lykkelig den Bi, der kan skjule sig i dens Indre og til hvis Fødder det gyldne Støv hefter sig!

Man har Veronika helt i disse Ord, men hvorfor? Fordi hun i den Grad gaar op i sin sanselige Guldtørst, og med sit fremmede Væsen i et nordisk Land er i den Grad sjælden i sin Art, at den Enkelte næsten er givet med Arten. Tag derimod en Skikkelse som Svend Grathe. Faa dramatiske Personer har, som Heiberg med Beundring bemærkede det, en fuldere Patos. Med Rette siger Heiberg, at Stykket fremstiller Forbrydelsens Tilbli-

velse med sjælden Kraft og Klarhed. Men Forbryderen selv er ikke nær saa klar; et Menneske med personligt Særpræg er han ikke. Hør ham f. Eks. tale med sig selv, hvor han overvejer sin Forbrydelse:

O Død, hvo skulde tro, det var saa svært
Dig ned at drage paa sin Fjendes Hoved!
— Du kommer jo dog ellers villigt nok,
Den evig vandrende, den blege Maane
Medbringer Sygdom jo, saasnart den hænger
De vaade Slør om sine svulne Horn,
Og Havet aabner, lig et graadigt Roydyr,
Sit vide Svælg og bliver aldrig mæt,
Og Jordens Aande vorder ofte Gift,
Og tidt, o Død! Du skrider over Engen
Ved Ellepigens Haand i klamme Taager,
Naar Løvet falder i den kolde Høst;
Den blodige Valmu er dit Sovekammer
Paa Bulmeurtens Læber sidder Du
Og i den skælbedækte Slanges Mund.
Hvi kan Du aldrig træffe da det Maal,
Som jeg Dig viser? — jeg maa hjælpe Dig,
Du blinde Død, og gribe kæk din Haand.
Skønt den er kold og gyselig at røre,
Ja jeg maa styre den, hvis det skal lykkes.

Man er her sikkert nok Vidne til Forbrydelsens Vorden, men enhver, som ønsker sin Fjende Døden, kunde bruge slige Ord. Hvilket Træk, hvilken Vending betegner vel her netop Svend Grathe! Han tænker som Alverden og taler som Hauch.

Og saaledes overalt. Karaktertegningen er god, men for vid. Ingensteds føles dette stærkere end hvor Leontine i *En polsk Familie* hæver sin Haarpil mod Zeltner, da han forfølger hende, den Haarpil, hvormed hun har dræbt en Abe, der engang vilde kaste sig i hendes Favn. I samme Øjeblik forvandles og udvides Skikkelsen for en; det er, som saa man Diana selv. Her er altfor faa personlige Træk til at særpræge Kyskheden.

Sit dybe gribende Udtryk finder Menneskesjælen hos Hauch da kun i Sang. Naar Agnes i *Hamadryaden* synger:

Vemod ej min Sjæl forlader,
Skønt mit Blik, min Læbe ler,
Jeg staar alt i Aftenrøden,
Hvor de Andre Morgen ser.

Alt jeg skuer Gravens Fakkel
Og den aabne Jordens Mund,
Livet gav mig ene Smerte,
Haabet gav Bedrag mig kun.

eller naar Dyveke i *Vilhelm Zabern* klager:

I Bølgen svømmer med Dødens Mod
Den Fisk, som med Angelen leger,
De gøde mit strømmende Hjerteblod
I Kongens forgyldte Bæger.

da er hele Personligheden, hele dens Situation givet i dette korte Udbrud, og et besynderligt Skær falder fra alle disse saa skønt og tragisk klingende Sange paa disse Ord i Hauchs Fortale til hans lyriske Digte: «Alt Øvrigt, som jeg har digtet, man tillægge det nu megen eller liden Værdi, er dog, som jeg haaber, stemplet med Originalitetens Mærke; med Hensyn til mine lyriske Digte vover jeg derimod ikke ubetinget at paastaa dette.»

VIII

Hauchs Digterliv var, som allerede fremhævet, en bestandig Kamp. Vi saa, i hvilke Vildfarelser han svævede angaaende sine egne Evners Natur. Kunde han da intet lære af *Kritiken?* Ak, den Kritik, han fik, indtil Heiberg bedømte Svend Grathe, var kun lidet lærerig. Det var den bitre Forfølgelse, den hadefulde, som gaar ud paa at tilintetgøre sin Genstand, og Hauch bevarede hele sit Liv igennem en dyb Bitterhed i sin Sjæl over den Medfart, han havde lidt. Hans maaske mest følte Roman *Robert Fulton* har helliget Dagbladene store Kapitaler. Alle Former af Presseforfølgelsen og Pressenederdrægtigheden er skildrede her. Da Fulton har læst den første Artikel, hvori hans Forehavende bliver haanet, og denne Artikel er anført fra Ende til anden, tilføjer Hauch: «Det er med velberaad Hu, at denne Artikel er gengiven i sin hele Udstrækning; ikke fordi det just er sandsynligt, at hint Dagblad udtrykkede sig anderledes end mangfoldige andre ved lignende Lejligheder, men blot for ved et Eksempel at vise, med hvilke Fordomme de havde at kæmpe, der forberedede den store Opdagelse.» Da Fulton har læst Angrebet, skriver han et udførligt Svar.

Dette Svar bragte han selv til Hr. Dennison, der modtog ham med stor Høflighed og forsikrede, at hans Modbemærkninger saa snart som muligt skulde blive indrykkede i hans Dagblad. «Det skylder jeg Dem.» føjede han til, «thi Ingen skal sige, at han er bleven angreben i vort Blad, uden at dette tillige har aabnet sine Spalter for hans Modgrunde. De skal aldeles Intet betale derfor, thi Retfærdighed bør gives Enhver gratis, det forstaar sig af sig selv.» Den følgende Morgen modtog derimod Fulton et Par Linjer fra Hr. Dennison, hvori denne beklagede, at han, efterat have gennemlæst hans Forsvar, umulig kunde indrykke det; thi der findes rimeligvis ikke mange Matematikere mellem Bladets Læsere,» føjede han til, «og for enhver anden end en Matematiker vil denne saakaldte Gendrivelse være aldeles uforstaaelig.» Fulton skrev da et andet Forsvar, hvori han paa en fatteligere Maade søgte at udvikle sin Plan. Desuden tilføjede han ogsaa en Udskrift af en Attest fra sin Mester, hvori denne gav ham de bedste Vidnesbyrd baade for hans Flid og hans Duelighed; omsider anmodede han Publikum om at udsætte Dommen over ham, indtil Udfaldet havde vist,om han var istand til at udføre sit Forehavende eller ikke. Men ogsaa denne Artikel undslog Hr. Dennison sig for at optage. «Vi have hver Dag Lejlighed til at erfare,» skrev han tilbage, «at den, der er bleven Genstand for en dadlende Kritik, anser den for uretfærdig, og at han da som oftest betragter sig selv som et forfulgt Talent eller Geni. Hvad os angaar, da er vi varme Venner af ethvert, selv det ringeste Talent; men vi er endnu varmere Venner af Sandheden. *Amicus Plato, amicus Socrates, sed magis amica veritas,* det er vort Symbolum. Med andre Ord; vi handle uden Personsanseelse og kunne derfor ikke indlade os paa at optage alle de Modartikler, der have deres Grund i en ensidig, fra enhver fornuftig Mening afvigende, personlig Anskuelse.»

Faa Dage efter læser Fulton et nyt Angreb paa sig i samme Blad, indtil det ender med, at Bladet beskylder ham for at være vanvittig og for have tilbragt nogen Tid i en Sindssygeanstalt. Paa dette Punkt har Hauch, der her pludselig selv optræder midt i sin Fortælling, ladet Fulton trøste sig med nogle Bemærkninger af en unævnt Forfatter, hvis Navn Læseren ikke vil have Møje med at finde. Heri hedder det:

Enhver talentfuld Mand, der miskendes af sin Omgivning, er meget tilbøjelig til at tro, at Verden paa en forhen uhørt Maade er uretfærdig imod ham, at han bliver stærkere forfulgt, at han har en haardere Kamp at gennemgaa, end alle andre Talenter før ham. Men ved at læse slige Blade og de Domme, som deri fældes, vil han snart komme ud af sin Vildfarelse. Han vil da se, hvorledes udmærkede og berømte Mænds Navne (især naar disse Mænds Ben alt er gemte i Graven) hvert Øjeblik blive brugte til Skjold mod det opadstræbende Talent, der atter, naar det, trods denne Modstand, og efter mangen haard og bitter Strid, har erhvervet sig et Slags Anerkendelse i Verden, maa finde sig i at bruges

paa lignende Maade mod de Talenter og Kræfter, der ville bane sig Vej efter det.

Foruden alle de Genvordigheder, der beredtes Hauch af Kritikens menige Tros, følte han i lang Tid Efterveerne af det Nederlag, han havde lidt i sin ubesindige Fejde med Heiberg. Denne Fejde er en ligefrem Fortsættelse og Følge af hans Kamp mod Baggesen, men den endte med Nederlag, fordi Hauch paa sin Side nu var Forfægter af den forældede Sag. Heibergs Sejr var letvunden og fuldstændig. Des smukkere er det at se de to udmærkede Mænd, der saa heftigt havde bekæmpet hinanden, efter nogle Aars Forløb glemme alle de gamle Stridigheder og slutte et varigt Venskabsforbund.

Et Vidnesbyrd derom ligger for mig i et Brev fra Heiberg til Hauch af 28de Januar 1841, som begynder:

Visselig er det med et *Ja*, at jeg besvarer Deres Spørgsmaal: om vi skulle glemme den gamle Strid. Og dog kunde jeg for mit Vedkommende maaske med større Grund svare *Nej* — thi jeg *har* allerede for længe siden skrevet det Hele i Glemmebogen, uden Tvivl i samme Betydning, som De: Vreden, Bitterheden er forsvunden, kun det tørre Faktum staar tilbage som Genstand for en affektløs Erindring. Selv om jeg havde været personlig irriteret imod Dem — hvilket jeg dog næppe tror, saavidt jeg nu kan erindre — vilde ikke desmindre «Vilhelm Zabern», «Guldmageren» og «Den polske Familie» have udslettet ethvert saadant Indtryk. De erkender, at der har været Uret paa Deres Side; modtag den samme Tilstaaelse fra mig, endskønt det forstaar sig af sig selv, thi i enhver Strid, som føres med Heftighed, er der altid nogen Uret. Dog foretrækker jeg at have denne Uret, som altid følger med Ivrigheden, for at skrive paa den kedsommelige circumspicerende Maade, som betegner den fornemme Polemik.

Men lad mig nu, inden jeg forlader denne Materie, sige Dem Et, som ingenlunde kan eller bør forstyrre det gode Forhold, hvori jeg glæder mig over igen at staa til Dem. De véd vel, at der allerede for flere Aar siden er begyndt en Udgave af mine samlede Skrifter, paa Schubothes Forlag. Hidtil er det kun de *poetiske* Skrifter, som er udkomne i 8 Bind. Først nu skal der begyndes paa Skrifterne i Prosa, og mellem disse ville ogsaa de af mine kritiske og polemiske Skrifter, som, uden Hensyn paa deres sande Værd, have vakt en Del Sensation og gjort Opsigt, blive indlemmede, kun forsaavidt som de er literær-historiske Aktstykker. Jeg véd vel, at denne Fornyelse af hvad man i én Henseende kunde ønske glemt, lettelig misforstaas. Men det har derfor ogsaa fra først af været min Hensigt at ledsage Samlingen med en Fortale, hvori jeg udviklede den rette Synspunkt derfor. Jeg vil deri gøre opmærksom paa, at det er en ren Misforstaaelse, naar man tror, at Forfatteren, ved paany at udgive slige Skrifter i en Samling, derved ligesom skulde erklære, at han endnu

acquiescerer i de samme Synsmaader, eller i et og alt er af samme Mening, som dengang han skrev disse Efemere. Men han betragter dem derimod blot fra den faktiske Side. De eksistere nu engang, og i Literaturen saavelsom i den politiske Historie kunne Fakta ikke alene ikke forandres, men det er endog Pligt at samle og opbevare dem.

Efter denne Forsoning fulgte saa Heibergs Kritik af *Svend Grathe,* hvis ganske vist overdrevent anerkendende Udtalelser — Heiberg sætter med næsten utrolig Mangel paa Omdømme Stykket over Shakespeares *Macbeth* — vel tildels forklares ved Heibergs ringe Sans for Shakespeare, men dog sikkert nærmest er foranlediget af Trangen til ret inderligt at besegle det nye Venskabsforbund. Saa stor var da Heibergs Myndighed, at fra den Tid af, da han havde udtalt sig for Hauch, stod dennes Anseelse som sikret.

Det er imidlertid lærerigt til denne korte Antydning af den Plads, den offenlige Kritik optog i Hauchs Skribentliv, at føje nogle Eksempler paa, hvorledes i senere Aar den private og venskabelige Kritik overfor ham lød. Desværre foreligger her ikke saa meget, som det var at ønske. En stor Pakke Breve fra Oehlenschläger blev, som Hauch har sagt mig, tilligemed en Mængde Udkast af ham selv, ved en Misforstaaelse brændte af hans Søster under hans lange Udenlandsrejse, og alle Breve af dybere personlig Natur har Hauch selv tilintetgjort. Et og andet meget interessant er dog levnet. Hertil regner jeg kun delvis de Domme, der blandt Hauchs Efterladenskaber foreligger fra Oehlenschlägers Haand. De er kastede, jeg havde nær sagt: jaskede hen i en Skynding og uden dybere Begrundelse; men dog mærker man næsten overalt Mesterens sikre Øje. I Anledning af de *Lyriske Digte* siger Oehlenschläger saaledes: ‹Ikke faa [af Digtene] vidner imod Dem, naar De siger, at De egenlig ikke er lyrisk Digter. Mig synes derimod, at det Lyriske spiller en betydelig Rolle i Deres Digtervæsen.› Men dette udføres ikke videre. Derimod tilføjer han med Henblik paa sig selv: ‹Hvad De skriver om Miskendelsen, saa er det et Onde, hvoraf alt det Gode lider. Vis mig en Blomst, hvor en Orm ikke har ædt noget af Bladene; ogsaa jeg kan sige ligesom pius Æneas: *quorum magna pars fui.*› — Da Oehlenschläger erfarer, at Hauch arbejder paa *Guldmageren*, skriver han (April 1835):

Det glæder mig at høre, at De skriver en Roman igen, og at det bliver en Guldmagerhistorie glæder mig dobbelt. Den kan vist blive meget morsom, Sujettet passer sig ret for Deres levende Fantasi, og Deres Kundskaber som Naturlærd vil her komme Dem prægtigt til Nytte som Staffage i Maleriet. De behøver vist kun lidet at gøre Studier, De har Alt ved Haanden. — Gaa nu ret ind i det *Individuelle*, og giv os brav mange *karakteristiske Træk* og opfind brav *morsomme, spændende Eventyr!* Mindre end to Dele maa Romanen ikke være, ellers bliver den afsnuppet. De maa ikke udelade «det stockholmske Blodbad» der, som i Vilhelm Zabern. De forstaar nok!

Det forekommer mig, at der i de sidste Ord var et ypperligt kritisk Vink til Hauch om engang at tage et kraftigt Tag ned i Læserens Opmærksomhed. Da Bogen kommer, er Oehlenschläger noget skuffet. Han skriver (1837, uden Datum):

Guldmageren har fornøjet mig at læse fra først til sidst. Den er interessant og skrevet med Geni. Skildringerne om [af] den stakkels Jødedreng ere ypperlige. Guldmageren Lascaris Betragtninger over Naturen ere Hauchs Geni fuldkommen værdige. Herlige Oder! Episoden om Maleriet er god og morsom. Men jeg har dog endnu ikke faaet en saadan Guldmagerhistorie, som jeg havde spidset min Næse paa. Jeg vilde havt *Eventyr*, fremvirkede ved dette Motiv, Skildringer af menneskelig Lykke og Ulykke, Bedragerier, Selvbedrag, Sværmerier — i mange forskellige Livets Scener.

Det synes mig, at man har Forskellen mellem den Oehlenschlägerske og Hauchske Fantasi meget skarpt i Modsætning mellem hvad den første fordrer af dette Motiv og hvad den sidste har gjort ud af det. Al Oehlenschlägers friskere Sanselighed og ikke mindre hans mere overfladiske Syn paa Poesien afspejler sig i hans skuffede Forventninger til denne Roman.

Ogsaa om *En polsk Familie, Svend Grathe* og flere andre Arbejder er Udtalelser af Oehlenschläger opbevarede, men disse er kun lidet betydelige, indskrænker sig mest til almindelig Ros og fremhæver kun saadanne Træk som, at «de med Starosten Sympatiserende selvfølgelig ikke goutere Hauchs Anskuelse», eller at *Svend Grathe* ikke er Teaterstykke nok og maaske lider af en vis Billedluksus i Dialogen.

Ligesom Oehlenschläger, idet han bedømmer Hauch, tillige tegner sig selv, saaledes maler ogsaa Heiberg sig i sine Domme med al sin Logik og alle sine Underligheder. Jeg anfører først hans Betragtninger over *Kongens Yndling* (27. Dec. 1856):

Med stor Fornøjelse, højstærede Ven, har jeg læst Deres Skuespil *Kongens Yndling*. Det forekommer mig, at De i dette Arbejde har ligesom betraadt en ny Bane, der i saa meget højere Grad vækker min Opmærksomhed og Deltagelse, som det netop er ad denne Vej, at Skuespillet, efter min længe nærede Anskuelse, skal vinde en friere, af Skolen mindre paavirket Form, hvorved det kan blive for Samtiden, hvad det under andre, men nu tildels stereotyperede Former har været for tidligere Perioder. Det vilde blive mig vanskeligt, og især i et lille Brev, at forklare, hvad det egenlig er, jeg søger i et vordende Drama, og med Glæde har fundet for en stor Del i dette. Foreløbigt kan jeg maaske udtrykke min Fordring saaledes, at det nye Drama skal vove at træde Virkeligheden nærmere end sædvanligt, altsaa virke stærkere for Illusionens Moment, uden dog at opgive det Krav, som maa stilles til al Kunst og Poesi. En Bekendt af mig udtrykte nylig den samme Tanke paa en rigtignok barok Maade, idet han sagde, at det nye Drama skulde være en Forening af Sofokles og Scribe.

Deres Skildring af Kongen er netop en saadan, hvori Illusionen er mægtig, medens den kongelige Idé ligefuldt gør sig gældende. Denne Skildring er meget original, thi den afviger ganske fra den traditionelle. Men det er kun den *poetiske* Tradition, der var bleven stereotyp, som her er opgiven, den *historiske* er traadt i Stedet for den, og vi tro paa Figuren som en Virkelighed o. s. v.

Man ser heraf som af Heibergs trykte Udtalelser, med hvilken Haardnakkethed han ventede en Poesiens Fornyelse af formelle, rent literære Reformforsøg. Om en Omformning af den hele gamle Verdensanskuelse som Betingelse for et virkelig moderne Drama er hos ham aldrig Tale, og det imedens rundtom i Udlandet den virkelig nye Poesi begyndte at skyde op af det moderne Livs og de moderne Tankers Jordbund.

Den udførligste og i enhver Henseende lærerigste Udtalelse af Heiberg om et Værk af Hauch, om *Slottet ved Rhinen*, giver i sine Slutningsbemærkninger et i høj Grad levende Indtryk af hvorledes Kritiker og Digter her stod nøjagtigt paa samme aandelige Grundlag og var hildede ganske i samme romantiske Net.

Heiberg skriver (21. Juli 1845):

Jeg maa da begynde med at sige, at Deres Roman bærer begge sine Titler med Rette. Den er et *Slot*, et højt Slotstaarn, paa hvis Tinde man føler sig befriet fra det indeklemte Stueliv, aander frisk Luft og nyder en vid Udsigt; de nærmere Genstande vise sig klart og i rig Mangfoldighed for Øjet, men der er ogsaa en fjernere Horizont, i hvis vide Omkres Anelsen maa komme Øjet tilhjælp. *Forskellige Standpunkter* [Romanens Undertitel] gives der visselig ogsaa paa dette Taarn. Ja, med Hensyn herpaa maa ieg allerførst bevidne Dem min oprigtige Erkendelse af den usæd-

vanlige Karakter-Rigdom, som her findes, thi enhver af Personerne betegner et ejendommeligt Standpunkt, og de er alle gennemførte med en beundringsværdig Konsekvens og er baade kraftigt og fint tegnede. Der gælder om dem, hvad der gælder om ypperligt tegnede Hoveder i et Maleri; man tvivler ikke paa, at jo Maleren har benyttet Studier af Virkeligheden. Om nu Tilskueren tilfældigvis genkender en eller anden af disse Virkeligheder eller ej, maa anses for ligegyldigt, baade i sig selv og med Hensyn til Kunstnydelsen. saafremt kun Figuren er et organisk Helt, der udvikler sig af sig selv, og har sin Berettigelse i sig selv. Jeg mener nemlig, at den væsenlige Forskel mellem et Kunstværk og en Pasquil ikke kan søges deri, at hint skulde forsmaa de Træk af Virkeligheden, som denne gaar paa Jagt efter. I dette Punkt kan begge meget vel komme overens, men de differere i den kunstneriske Intention saavelsom i den frembragte Virkning. Kunstneren frembringer et sig selv bærende Hele, hvori de enkelte Træk ere væsenlige Momenter, medens deres faktiske Oprindelse er ligegyldig; Pasquillanten derimod bryder sig ikke om, at hans Figurer skulle være virkelige Mennesker, naar kun de enkelte Træk levende minder om bekendte Personer; Læseren, som kender disse, har da let for selv at samle disse Træk til et Helt. Distinktionen beror da paa, hvorvidt det er nødvendigt for Læseren eller Tilskueren at medbringe empirisk Kundskab til de Personer, hvis virkelige Træk er benyttede, eller hvorvidt han gennem Kunstværket lærer dem fuldkomment at kende. Saaledes kan man heller ikke have Interesse for daarligt malte Portræter, undtagen forsaavidt man kender de Personer, de fremstiller; ypperlige Portræter bærer derimod deres Værd i dem selv og tillige et Vidnesbyrd om deres Lighed, hvilket ingenlunde fordrer Bekendtskab med Personerne. Jeg siger dette fornemmelig med Hensyn paa Eginhard [Karikatur af H. C. Andersen], thi i Anledning af ham vil De rimeligvis faa nogle Indvendinger at høre; men jeg mener ogsaa, at disse Indvendinger kunne fuldkomment gendrives ved ovenstaaende Ræsonnement, thi netop denne Karakter er opfattet og gengivet med en forbausende indvortes Sandhed, og har al Fordring paa at staa eller falde ved sig selv . . . Iøvrigt kan jeg ej lade være at finde Portrætlighed næsen i alle Figurerne . . .

Nu følger Gisninger desangaaende.

Men nu Frøken Emilie? jeg har kendt enkelte tyske Damer af lignende Karakter, men dog ingen, hvis Superklogskab i den Grad gik over alle Grænser. Det forekommer mig endog, at hun kommer det Parodiske saa nær, at hun, selv for en saa letbevægelig Karakter som Arthur, oftere maatte staa i et latterligt Lys og derfor ikke kunde udøve saa stor en Indflydelse. Hun er den eneste Person i Bogen, paa hvis virkelige Tilværelse (naturligvis *poetiske* Virkelighed), ganske saaledes som hun er skildret, jeg ikke ret kan tro, hvorimod jeg, ved blot at afstrejfe nogle af hendes allerskarpeste Kanter, finder hendes Fremtrædelse, som desuden overalt er af stor Virkning, fuld af Sandhed. Især Kontrasten mellem hende og Franziska er fortræffelig. Franziska er saa uendelig elskværdig, saa aldeles *Menneske*, at jeg næppe kan tænke mig noget Forbillede; og dog forekommer det mig, som om jeg havde kendt hende, ja endog kunde nævne hendes Navn . . . . Den permanente Følelse, som man har under

Læsningen af hele Romanen, er at befinde sig i den aandrigste Omgang. eller at befinde sig paa saadanne Højder af Menneskelivet, hvor Livets og Historiens væsenlige Magter forsamle sig og berede sig til Kamp. Derfor kan man idelig fylde sine Lunger med frisk Luft; det Indeklemte, det Indskrænkede i Livet forsvinder . . . . . Lad mig endnu, hvis De har Taalmodighed til at læse det, tilføje et Par Ord om det Indtryk, hvilket Romanen, betragtet som et Helt, og set i sit Resultat, har frembragt paa mig. Da jeg kom til Franziskas Død, blev jeg misfornøjet, fordi jeg af det Foregaaende havde ventet, at Opløsningen skulde være harmonisk tilfredsstillende i Ordets sædvanlige Betydning; jeg havde ventet et Drama, ikke en Tragedie. Det kan nu vistnok synes meget borneret, naar mange Læsere foretrække, hvad de kalde en god Ende paa Historien, fremfor en sørgelig, men det kan dog ogsaa være grundet i den ubevidste Følelse af, at en harmonisk Slutning, et forsonende Resultat, en Hjertet udvidende Totalstemning som oftest lettest opnaas ved det første Middel end ved det sidste. Det Tragiske, som fra først af tyder paa Undergang, maa ligesom Retten, have sin Gænge, og det er ogsaa stort nok til at kunne bære sin Tilintetgørelse, og lade det Sørgelige forsvinde i det Sublime. Men i de borgerlige Tilstande og Begivenheder, i det Individuelle, er der maaske ikke Kraft nok til at naa dette Maal. Der gives noget, som jeg kalder forkludrede Forhold, for hvilke jeg i Livet har den største Aversion, uagtet jeg desværre ofte nok er stødt paa dem og tildels selv har befundet mig i dem. I Kunsten ønsker og venter jeg altid, at disse Forhold, naar de fremstilles, skulle omsider klares og restitueres til det, som de efter deres sande Natur skulde være. Et saadant — om jeg maa kalde det saa — forkludret Forhold er ogsaa det imellem Arthur og Franziska. Det er en gensidig Misforstaaelse. Der behøvedes blot et Ord for at klare den; blot et eneste Lyn, som, idet det slog ned i deres Bevidstheds Nat, viste dem dem selv og Omgivelserne og lærte dem at orientere sig. Saa lidet behøvedes, men dette lidet sker ikke. Naar dette finder Sted i Livet, da er det, efter min Mening, det sande Helvede, ja maaske det eneste virkelige Helvede for dem, som ikke ere egenlig onde og derfor trænge til positiv Straf. Det Helvede, som venter de fleste Mennesker, og hvori de tildels allerede befinde sig, er et Utopia; τόπος, Stedet, har tabt sin Betydning, det er og er ikke. Jeg tænker mig det under følgende Billede: En Person, som jeg elsker, kører bort paa en Vogn; jeg har et Ord af yderste Vigtighed at sige hende (thi jeg maa forestille mig Personen som et Fruentimmer), jeg løber efter Vognen, er hvert Øjeblik lige ved at naa den, men den smutter fra mig; jeg raaber, men den overdøver mit Raab; jeg ser Personen tæt foran mig, men hun vender ikke sit Hoved; jeg kan af og til næsten berøre hende med min Haand, men det sker ikke, jeg falder afmægtig om, og Vognen kører bort. Det er en bevidst Skindød, en Stivkrampe, under hvilken man ikke med mindste Bevægelse formaar at tilkendegive, at man lever, ligesom i Claras Drøm. Dette er det Utopiske; man er saa uendelig nær og dog saa uendelig fjern. Den højeste Potensering af dette Helvede vilde være at staa tæt ved Siden af Gud uden at kunne tilkendegive ham sin Tilværelse, fordi man ved sin Slethed var udstrøgen af hans Viden; thi de Onde erindrer han nok, da han skal straffe dem, men de Slette, de Forkludrede, maa han maaske ignorere. Dersom man fra et øde, ubeboet og utilgængeligt Sted betragtede Stjerne-

himlen, omtrent som Clara fra sit Taarn, da maatte man have en Forsmag paa denne utopiske Følelse, naar man saa' Stjernerne gaa deres uforanderlige Gang, uden at tage Notice af deres Betragter. Men til Sagen! Ved Franziskas Død følte jeg mig i Utopia. Da imidlertid Arthurs Bryllup med Emilie syntes afgjort, var det mig kært, thi jeg berettigedes derved til at betragte Arthur som et løst, usammenhængende Menneske, der ikke kunde have været bestemt for Franziska, og jeg glædede mig endnu, tiltrods for det Sørgelige i Udfaldet, over den poetiske Retfærdighed, som opløste det, hvis Forbindelse kun var et Skin. Men nu kom den i høj Grad overraskende, i sig selv dejlige, i Sandhed poetiske sidste Katastrofe. og netop denne sætter mig i ny Tvivl. Thi nu ser jeg, at de Elskende er i Evighed bestemte for hinanden. Men har en saadan Grundbestemmelse, et saadant Naturpræg, da ikke saa megen Kraft, at den kan sejre allerede her i Livet, at den kan ophæve det Intet, som staar den i Vejen? Og kan den ikke det, tør jeg da tro paa dens evige Gyldighed? Skal den gaa, ikke igennem en Skærsild, nej gennem et Helvede, ind i Himlen? Kan den ikke i sin uendelige Nærhed ophæve den uendelige Fjernelse? Skal den være utopisk? — Desværre, eller maaske desbedre, jeg tør ikke nægte, at der er Mulighed for, at den kan være saaledes, men det har noget Sønderrivende at tænke det, noget Trøstesløst; thi netop Trøsten, som skulde ligge i den evige Bestemmelse, er det Rædsomste ved det Hele; ellers kunde man jo have en anden Trøst, nemlig at Misforstaaelsen var det Sande og Tilbøjeligheden kun Illusion. Jeg maa derfor bekende, at Deres Bog efterlader et dybt melankolsk Indtryk, hvorpaa man saameget mindre er fattet, som den ellers helt igennem udøver en befriende Magt, og ved sine brogede, indholdsrige Kontraster af Menneskelivet ligesom overalt fremstiller en velgørende Regnbue for vort Øje.

Jeg afbryder her det endnu meget længere Brev. Paa dette Sted har Hauch sat en Stjerne, og med sin egen Haand tilføjet disse Ord:

Min Mening var (hvad der vel i Sidstningen burde have været udtrykt tydeligere, og hvad der skal blive udtalt tydeligere, hvis der, medens jeg lever, kommer et nyt Oplag af Bogen) at Arthur ved sin Svaghed, sin Uselvstændighed og ved sin vaklende Opførsel med Rette havde forspildt sin Forbindelse med Franziska her paa Jorden, men (dette var, som jeg mener, Betydningen af hin Vision) gennem et langt Liv, hvori han bedre lærte at skelne mellem Sandhed og Skin, og gennem en alvorlig Anger, var det dog muligt for ham at blive værdig til sin Elskedes Tilgivelse hisset. Til Emilie var han i ethvert Tilfælde for god.

Jeg vover at paastaa, den Tid ikke er fjern, hvor disse med Fremmedord overlæssede kritiske Undersøgelser, dette Angreb og dette Forsvar angaaende de Elskendes «evige Bestemthed» for hinanden, angaaende Foreningen i et Hisset, angaaende Guds

Viden eller Ikke-Viden af de Slette (et Punkt, paa hvilket Heiberg øjensynlig henviser til sin *Sjæl efter Døden*) o. s. v. vil forekomme Slægten skrevne paa et Sprog, den ikke mere hverken taler eller forstaar. Kærnen i denne Heibergske Kritik synes mig den, at han for *Slottet ved Rhinens* Vedkommende har lagt Haanden paa den samme Dobbelthed i Grundanskuelsen: den utilfredsstillende Løsning her paa Jorden i Kraft af den utilfredsstillende Henpegen paa et Hisset, som i det Foregaaende er bleven paavist for *En polsk Families* Vedkommende. I sin Praksis som Digter kunde han hæve sig over denne Dobbelthed, i sin Kritik overfor Hauch staar han nøjagtigt paa samme Standpunkt som denne, ɔ: paa Tidsalderens Standpunkt da her i Danmark, og det er for en Kritiker i vore Dage en trøstende Tanke, at allerede den Tid, i hvilken han lever, uden Hensyn til hans større eller ringere Evne, har forundt ham et friere Blik og stillet ham paa et højere kritisk Standpunkt end det, de indtog.

IX

Endnu et Par Penselstrøg, og Billedet maa staa som det er. Naar man tænker tilbage paa en Afdød, man har kendt, vurderet højt og derfor iagttaget nøje, da dukker hans Personlighed eller løsrevne Ytringer af den op for En, saa i denne, saa i hin Situation, og Billedet samler sig først efterhaanden. Hvilket Barn *han* dog var, som saa ganske var en Mand! Hvilken Drømmer! hvilken Sværmer! hvilken Entusiast og Fantast! Og hvilken Mand var han saa ikke, denne Digter og Drømmer! ridderlig, uplettet som faa! Aldrig har han begaaet noget Lavt, aldrig skelet til sin Fordel — Ærens Digter og Mand af Ære.

Han var fremmed i alle verdslige Forhold, og han vidste det selv. Jeg husker hvorledes han en Dag, efter at han havde læst en lille Afhandling af mig om Aarestrup, pegede paa et Sted deri, hvor jeg siger om den Oehlenschlägerske Retning: «Der var dem, hvem dens ædle Sværmeri indgav en begejstret Tro paa Poesien som den sande Virkelighed, hvem den paa en saadan Maade løsrev fra Hverdagslivet og henførte i en digtet Verden, at de, naar de steg ned fra den, stod som fremmede i alle dagligdags jordiske Forhold», og sagde: «Der har De nok tænkt paa mig». Jeg nægtede det ikke. Denne Fjernhed fra

Hverdagslivet virkede i hans private Eksistens paa flere Maader. Den gjorde, at han kun yderst sjældent kom til at staa i et virkelig nærværende, personligt Forhold til sine Omgivelser. Han omgikkes dem fuldt saa meget i Fantasien som i Virkeligheden. Endog en Ytring af Uvilje, rettet mod ham selv, kunde han, naar han fandt den berettiget, ja maaske især da, endnu under Indtrykket af Sorg over, hvad han havde gjort, benytte i en Fortælling. Han var i dette Punkt Kunstner indtil det Yderste. Han, Alvorets og Tungsindets Digter havde fuldkomment vel kunnet bære sig ad som Ariosto, der, da han som Yngling fik Skænd af sin Fader, brugte Lejligheden til at studere en gammel Mands Vrede. En anden Ytring af denne Fremmedhed for Virkeligheden var hans pudsige Tilbøjelighed til Patos i Anledning af Smaating. Han kunde i Anledning af en saa hverdags Bemærkning som f. Eks. at Trækul var et Middel mod ond Lugt i Værelser, fordybe sig i lange Betragtninger over, hvorledes dette Stof, naar det indsugede den forraadnede Luft, som udbredtes af et Lig, kunde være Aarsag til, at «sorte Forbrydelser bleve uopdagede, indtil sent en straffende Retfærdighed førte en tilfældig Forbifarende til Stedet».

Jeg husker at have hørt Frederik Paludan Müller i sin Tid gøre lidt Løjer med Hauchs Henrykkelse over den Hyldest, nogle Studenter bragte ham paa hans 75-aarige Fødselsdag, og især fremhæve det Pudsige i hans Ord, at denne Dag var «den skønneste i hans Liv». «Jeg vilde, sagde Digteren, ifald det skulde hænde *mig*, sige: «Værs'artig, mine Herrer, kom indenfor og tag dem en Kop Te eller hvad De ønsker». At Hauch ikke kunde tage dette jævnt, det laa netop i at han ikke følte det jævnt. En saadan Hyldest, som han ellers ikke vilde sætte Pris paa, voksede i Øjeblikket op for ham til en Begivenhed, der satte Tidsskel i hans Liv, og han udtalte ikke en Tøddel mere end hvad han følte.

Selv naar denne barnlige Begejstring hos ham gik saa vidt, at den gjorde ham komisk i Mængdens Øjne, tilstaar jeg, at den for mig har noget usigelig rørende og smukt. Hvor lo man ikke af Hauch, da han, taabelig nok udset af et Festudvalg til at holde Talen ved «Stormballet» (1859 til Minde om Kjøbenhavns Belejring) fordybede sig i saa endeløse Udviklinger af det danske Folks Fortidsbedrifter, at man tilsidst i sin Utaalmodighed lod Musiken spille op midt i Talen og gav sig til at danse rundt

omkring ham. Slige Smaatræk hører med, de betegner Manden, Hauch måatte netop bære sig saadan ad.

Det var en anden Ytring af selvsamme Ejendommelighed, naar man i hans Hjem, hver Gang han i Forretningsanliggender skulde afgive en Kendelse om en eller anden, han ikke kunde udstaa, maatte bønfalde ham — og altid forgæves — om dog ikke at støtte den paagældende med sin Stemme. Hauch var saa bange for at lade personlige Bevæggrunde løbe af med sig, at Ingen var sikrere paa hans Stemme end den, han personligt ikke kunde fordrage, selv om han iøvrigt heller ikke satte Pris paa ham.

Han var en Don Quijote uden Frygt og Dadel.

Jeg husker tydeligt den Dag, da jeg første Gang, vel i Aaret 1857, saa' Hauch. Det var paa Universitetet. Jeg var Dreng, og var ikke uden Sindsbevægelse gaaet ind i Salen blandt de Ældre; jeg havde endnu ikke set en stor Mand. «De store Mænd» dannede dengang i min Forestilling en Afdeling for sig, udsondret fra de øvrige Dødeliges Kres. Rummet var kun sparsomt besat, en halv Snes gamle Damer udgjorde Kærnetropperne. Man ventede. Jeg husker endnu, hvorledes det knirkede henne ved Døren til Venstre, en Nøgle blev et urimeligt Antal Gange drejet frem og tilbage i Laasen, og ind traadte, med gentagne dybe Buk, en gammel Mand med stor Høflighed og Værdighed i Væsen, og gik stærkt haltende op paa Katedret. Saasnart han stod der, fæstede han sit Blik ufravendt hen i Retning ad Vinduet, det vil sige ud i Luften, og var fra nu af fuldstændig ene med sig selv. Han talte med største Besvær og stammede mangfoldige Gange, inden det lykkedes ham at faa en Sætning formet. Hans Stemme var højtidelig og enstonende. En ungdommelig Tilhører gav sig til at le højt. Men lidt efter lidt begyndte Ordene at strømme mere flydende over den Talendes Læber. Han hævede sig til Begejstring, til Højtidelighed, og han var saa ganske henreven, saa helt inde i en anden Verden, at han rev En med. Hans Flugt var som de Fugles, der kun med stor Vanskelighed formaar at hæve sig op fra Jorden, men som kan holde sig svævende med udbredte Vinger i de højeste Luftlag, saalænge det skal være. Han læste noget højt, ikke godt, altfor langsomt og altfor ensformigt; men han følte hvert Ord, han læste, saa dybt, at det var En, som om man nu først forstod Betydningen af det, man hørte. Det var *Frodigt Som-*

merliv af Oehlenschläger, han foredrog, og jeg har aldrig senere kunnet læse dette Digt igen uden at høre hans Stemme. Han forklarede os det slet ikke, men den brændende Begejstring, han fornam for hver Linje deri, den Anskuelighed, hvormed han saa' *det* for sig, som han læste, lyslevende i Farve og Form, den Ledsagelse af dyb Følelse, der fulgte med Digtets vekslende Stemning, gjorde det nyt for En og berigede En med den fulde Tilegnelse. Jeg hører ham endnu sige:

Men stille! Artemis paa Højen løber.
Hvor tryllerisk hun sig i Skyen svøber!
Igennem Skyens Rift og Skovens Bue
Hun ryster vildt sin Fakkels blege Lue.

Hvor følte man ikke, at Hauch med disse to store, hen imod Vinduet stirrende Øjne. saa' ikke Vinduet, men Artemis for sig, svøbende sig i Skyen som i en Kappe, rystende sin Fakkel oppe i Himmelrummet! Og han fortsatte:

Hvor Natten hisset sortindsløret sidder,
Og lytter tavs til Nattergalens Kvidder!
To Børn hun breder sine Vinger over,
Et lader som det sov, det andet sover.

Det første vaagner snart med Morgenrøden,
Det andet vaagner ej, thi det er Døden.

Der var ved den sidste Linie en saa hjertegribende Vemod i hans Stemme, at man i disse Par simple Ord ligesom fornam Alt, hvad et Menneske kan lide ved den endelige Adskillelse fra dem, det har kær.

Han talte dengang om lyrisk Poesi. Tankeindholdet og Begrebsbestemmelserne betydede vel ikke meget; men naar han med en Alvor, som røbede den Indviede, og med en Begejstring, som rørte stærkere, fordi den udgik fra en Olding, talte om den ungdommelige Kærligheds poesifrembringende Evne, om Digterens særegne Gave til at udtrykke det, som alle andre har paa Hjerte, men som ingen kan sige uden han, om Poesiens Magt til gennem en Sang som Marseillaisen at drive Tusinder af ellers ubetydelige Mennesker til at foretrække Døden for Trældom og Skam, da blev hans Blik stivt og lysende som en Seers, det kraftige graa Haar om den høje fantasirige Pande

stod som en Glorie ud til Siderne — og den, der var ung og modtagelig nok til at faa det fulde, uforfalskede Indtryk, løb, naar Forelæsningen var endt, ned ad Trapperne og ud paa Torvet med en Henrykkelse i sit Bryst, der svarede til den, som havde lyst ud af den gamle Talers Øje.

Han hørte til den Orden af udkaarne Aander, om hvilken hans Yndlingsdigter Novalis i sin Roman har talt: Han var en af hine Præster «for Vedligeholdelsen af den hellige Ild i unge Sjæle».

TILLÆG.

I

Hermed sender jeg Dem en lille Bog, der er bleven mig foræret af en norsk Læge, og der for mig især har Interesse derved, at den henpeger til en konsekvent Anvendelse i Nutiden af R. Nielsens Mirakeltro, idetmindste saaaledes, som denne er fremstillet i «Hindringer og Betingelser for det aandelige Liv o. s. v.» i de seksten Forelæsninger i Christiania.

Naar saaledes Nielsen med Hensyn til Bileams Æsel erklærer, at dette er intet Faktum, der kommer den ydre Historie ved, men at det er en Vision i den indre Verden, hvori Sandheden er, at Gud paa denne Vej forkynder Bileam sin Vilje, ligesom han gennem den brændende Tornebusk forkyndte sin Vilje for Moses, saa kunne vore Dages Hellige og Opvakte sige (og de sige det vel ogsaa), at alle deres Syner og Hallucinationer, ligesom Bileams talende Æsel, aldeles ikke komme den ydre Verden ved. Sandheden er kun den, at Gud paa denne Vej sætter sig i Rapport til dem, om hvilket den, der ikke har Troen, aldeles ikke kan blive vidende, ligesaalidet som den Døve kan opfatte Musikens Toner: thi han mangler jo den Sans, der betinger Opfattelsen. De har da alle deres Bileams Æsel, der paa Guds Vegne taler til eller gennem dem, uden at den, der mangler Troen, er saaledes stillet, at han kan have mindste Mening eller Dom derom.

Deres meget hengivne

9. April 1868. *C. Hauch.*

II

Naturligvis falder det af sig selv, at jeg under de Forhold, De underretter mig om, skal opponere, endskønt jeg, især formedelst min svage Hørelse, ikke vil spille nogen glimrende Rolle derved. Jeg ønsker

da helst at opponere ex officio, og jeg véd da af Deres Brev, at De selv, og haaber ogsaa, at vore Tilhørere ikke vil tage det ilde op, om Oppositionen ikke varer længere end en halv Times Tid.

Februar 1870.

Med Højagtelse og Venskab

Deres hengivne

C. Hauch.

III

En Erklæring.

Nyt Dansk Maanedskrift, 3die Bind S. 488:

(Nedenstaaende Erklæring, som Konferensraad Hauch har skrevet tre Uger før sin Død, have Redaktørerne af vore Hovedblade, *Dagbladet, Berlingske Tidende* og *Fædrelandet* vægret sig ved at offenliggøre. Konferensraadinde Hauch, Enke efter den afdøde Digter, har derfor anmodet Redaktionen af nærværende Maanedsskrift om at optage den med den Tilføjelse, at hendes afdøde Mand udtrykkelig til hende har ytret det Ønske, at denne hans Udtalelse maatte blive trykt i et af Bladene).

Af alle de unge Mænd, som jeg i den Tid, jeg har været Professor ved Universitetet, er kommen i Berøring med, véd jeg Ingen, der i æstetisk Begavelse og Kundskaber i denne Retning kan sættes ved Siden af cand. mag. G. Brandes, hvorfor jeg ubetinget ansér ham for at være den mest berettigede til at beklæde den Post, som nu ved min Død er bleven ledig.

Rom, den 17de Februar 1872.

C. Hauch.

CHRISTIAN HVID BREDAHL

(1892)

I

Første Del af Bredahls *Dramatiske Scener* udkom i Aaret 1819, da Forfatteren var 35 Aar gammel. De er forfattede af en Friluftsmand, en Idrætsmand, en ivrig Jæger og ypperlig Skytte, der begyndte sin Bane som Student i Kjøbenhavn i det Aar, da Slaget paa Rheden blev slaaet. Han omgikkes ødselt med sin Ungdom, gjorde et Forsøg paa at studere Teologi, opgav det med et Had til al Teologi og al Kirkelighed, der alle hans Dage rullede med Blodet i hans Aarer, og tilbragte de sidste 40 Aar af sit Liv som fattig Bonde, hvem fortvivlede Næringssorger næppe slap en Dag.

Han var Søn af en Forpagter i Sorø Amt, var født 1784, altsaa 5 Aar yngre end Oehlenschläger og 5 Aar ældre end Ingemann, viste allerede i Skolen sit Sindelag ved, stærk og bredskuldret som han var, at beskytte de Smaa mod de Stores Tyranni.

Hans mørkeblaa Øjne var alvorlige og dybe, om hans Pande laa mørke, tætkrøllede Lokker, og hans Haar forblev sort til efter hans 70de Aar. Han gik gerne ensom, deltog ikke i støjende Lege. Kun naar det gjaldt om at naa Kirkefløjet med en Sten, hvorved undertiden en Kirkerude gik i Løbet, kunde han faa Lyst til at kyle en temmelig tung Sten højt op over Taget, og naar en Bold faldt ham i Haanden, blev den gerne usynlig ved hans Kast. Ofte gik han op i Klokketaarnet og trak Klokke-

strengen for Ringer-Lisbeth. Undertiden hjalp han hende med Graverarbejdet. Han stod da gerne nede i Graven og kastede den løsrevne Jord op med en Skuffe, hvorved stundom en Knokke eller en Pandeskal fulgte med, og det gav da Anledning til besynderlig humoristiske Samtaler mellem Kærlingen og ham, under hvilke han har gjort Graverkarlenes Gerning fra *Hamlet*, men ført Hamlets eget Sprog dertil.

Da han var ung Student, vovede han sig som ivrig Skøjteløber en Dag for langt ud paa den kun let islagte Sorø Sø og faldt igennem. Nogle Drenge raabte til ham: «Hvem var det som faldt i?» — «Det kan jo være Jer det samme, hvad jeg hedder, naar I ikke kan hjælpe mig,» svarte han tilbage. Fiskeren Jappe kom til med Redningsredskaber. Bredahl raabte til ham: «Lad det fare, Jappe, husk, I har Kone og Børn! Mig ligger der ingen Lav paa.» Men Jappe reddede ham, og næste Dag løb Bredahl igen paa sine Skøjter.

Han nærede i al Stilhed en ulykkelig Kærlighed, som synes at have angrebet ham haardt, og skrev i al Stilhed Sørgespil og Spottedigte, lige angst og undselig for at Nogen skulde vide om det sidste som om det første. Under Fejden mellem Baggesen og Oehlenschläger tog han Parti mod Tylvtens Medlemmer. Han skrev en skarp Satire over Oehlenschläger, *Søbekaalen*, som dog aldrig er bleven trykt. Senere vakte Heibergs og Hertz's Optræden som Formens Riddere hans Uvilje, og han har skrevet en tung Parodi paa Fru Gyllembourgs *Hverdagshistorier*.

Da han begyndte sit Værk *Dramatiske Scener, uddragne af et ældgammelt Haandskrift, frit oversatte efter det Kyhlamske*, levede han imidlertid langt fra Kjøbenhavn og uden literære Forbindelser, 1820 giftede han sig med sin Broders Enke, og kor efter at han var bleven Familiefader, mistede han ved en Vens Upaalidelighed hvad han ejede, maatte derfor stadig kæmpe for sit Brød.

«Jeg var Naturens Søn,» siger han, «forsaavidt et Adamsbarn kan være det i vort 19de Aarhundrede. Jeg var en vældig Jæger og en farlig Mand for Skovens vilde Dyr og Himlens Fugle og tilbragte mangen Vinternat under aaben Himmel, naar Dagen tyktes mig for kort for min Færd.»

Saaledes siger Bredahls Sotto om Simber:

Du var Naturens Barn. Som vilde Drenge
Vi fore glade om i Skovens Løvsal,

og det er ham selv, han har tegnet i denne Skildring af Simber:

I hans første Ungdom
Han søgte Faren, hvor den var at finde,
I Storm han søgte ud paa Havets Dyb,
Han voved Livet ofte for en Fugl,
Som han, naar den var fanget, straks lod flyve.
Men oftere han voved det for Intet.

Et Naturbarn altsaa med meget Overmod, med Had til al forkunstlende Kultur og navnlig til hvad han kalder den fine Levemaade, bag hvilken han haardnakket formoder Hulhed og Lavhed.

Iøvrigt trodsig, hidsig og stolt:

Jeg er som Krudt
Der om sig slaar, paa Ilden kastet, Sotto!
Jeg smælter ej som Voks. I Magtens Haand
Jeg, Staalet lig, kan brydes, men ej bøjes. —
Kryb hvo der vil i Smigers Slangebugter
Med Løgn paa Tungen for at gøre Lykke!

Det samme Sprog lægger han i *Skuespillet i Kyhlam* den ædle Røver Thurno i Munden, der ikke med et Knæfald vil købe Naade af den store Kejser Glomer, skønt han i Grunden beundrer ham og erkender sit Røverlevneds Uret.

De iblandt Bredahls unge Hovedpersoner, der er ham kærest, er altid paa uskyldig og retfærdig Maade oprørske. De har skrevet eller talt mod Tvangsmagt.

Den ene, Simber, siger:

Gud véd, jeg tænkte ej at stifte Oprør;
Jeg gav min Harme Luft; den fo'r med Sandhed,
Det toge Nogle den unaadigt op
Det er ej første Gang, at sligt er hændt.

Særligt er det Dumfromheden og det gejstlige Bedrag, de har rejst sig imod, og for hvis Skyld Straffen rammer dem.

Thurno siger: «Min første Brøde var Frihedssværmeri», og udvikler dette:

Jeg stod engang i Fare for at steges,
Fordi jeg knælte ej for nogle Ben
Af St. Bigot. Sin Fader han forraadte

Og slæbte ham som Kætter selv til Baalet.
Den Fadermorders Ben var hellige,
Og Folket skulde dyrke dem som Guder.

Murmoll.
Dèr vilde uden Tvivl jeg blevet stegt.

Thurno.
Jeg sværmede om Frihed paa Papiret,
Saalænge indtil Gormall, Nebuls Konge
Til Døden dømte mig.

Det var, siger Bredahl, et Tilfælde med en gammel Kærling, der fik hans Muse til at stemme sit Instrument. I en Skov samlede bemeldte Kærling sig noget Pindebrænde, der vel sagtens i Forbindelse med noget Mosevand skulde kogt hende en Ret Kartofler og siden opvarmet hendes gamle Skrog under Maaltidet. Til Straf for denne Samlen af Pindebrænde løsnede Skovfogden et Skud paa hende, og dette gav den første Anledning til *Dramatiske Scener.* — Man sporer denne til Grund liggende Harme i Opbragtheden over Drabet paa Simber deri.

Bredahls Sprog og Stil staar med kunstnerisk Ejendommelighed i dansk Literatur; han er let at genkende. Denne Stil er en Strøm dannet af flere Kilder, nemlig disse: Holberg, Ewald, Oehlenschläger, Shakespeare.

Direkte nedstammer Bredahl fra *Foersom*, Shakespeares første, begejstrede Oversætter.

Det viste sig rundtom i det nyere Europas Lande, at det at foretage Shakespeare-Oversættelser ikke var saa lige en Sag. Det kunde i ethvert Sprog først ske paa sømmelig Maade, naar Sproget gennem en moderne udmærket Digter var udviklet saa vidt, at det nogenlunde kunde rumme den engelske Renæssance-Stils Fylde.

Saaledes kunde Tyskland ikke faa Schlegels Shakespeare-Oversættelse, før Goethe havde givet sit store digteriske og tekniske Eksempel, og saaledes maatte Foersom have Oehlenschlägers femfodede Jambe for Øje, før det kunde lykkes ham at oversætte den store Engelskmand.

Foersom fik meget af Fylden og Klangen i sit Sprog fra Oehlenschläger. Men han stod desuden under tysk Indflydelse. Han havde fra Tyskland af modtaget den i hine Dage i Nordeuropa saa gængse Forestilling om Shakespeares Kraftsprog. I

hint Tidsrum, da der i Tyskland «stormedes og trængtes paa», havde man ogsaa ladet Shakespeare tage Munden saa fuld som mulig, og Foersom traf efter Datidens Mening selve Nerven i det Shakespeare'ske med et Vers som dette af hans Hamlet:

Hvi gydes dagligdags de Malmkartover?

Det er fra saadanne Vers og fra Oehlenschläger, at Bredahls Stil i Versemaal har sit Udspring. Hans Prosa-Scener er paavirkede enten af Foersom eller af Holberg. I sin lyriske Form er han afhængig af Ewald.

Han læner sig til Oehlenschläger, naar han siger:

Kærminder, Blomsterlivets hulde Smaa,
Erindringens Veninder: I, som blaane
Paa Tankens Vej! — Og du, o Tusindfryd,
Og du, o Altidkær, min Sjæls Veninde!
Du, Blomsterdronning, i din Purpurkaabe!

Det minder stærkt om Oehlenschlägers Digt over Vahl. Men i Fortsættelsen heraf bliver han helt sig selv:

O kommer i min Krans, I favre Blomster,
Slaar Eders glade Kres om hendes Hoved!
Og smiler hun, og sender Hjertet Øjet
En Taare, Glædens Ilbud — o! saa vokser
Min Fryd højt over Skyen, Vinden jager.
Forsmaar hun Eder, kaster Eder bort,
Saa visner kun omkring min Glædes Urne!

Disse sammentrængte Billeder: Taaren, Glædens Ilbud, Blomster, der visner om Glædens Urne, det er ganske Bredahl.

Hvad Ewald angaar, saa har Bredahl i *Tvekampen i Kyhlam* en nøjagtig Efterligning af Ewalds *Rungsteds Lyksalighed*; i hele Værkets Slutning istemmer Maanebeboerne endog en Hymne til deres Konge paa Rytmerne af *Kong Christian stod ved højen Mast*.

Dette er imidlertid lidet betegnende. At Shakespeare saaledes er slaaet ned i Bredahl, er det Eneste, hvorpaa det kommer an. Bredahl var aandeligt i Slægt med de gamle Nordmænd, som Sagaerne skildrer, og hvis Humor gik i Arv til England. Hans sære Lune, hans tunge og drøje Skemt, hans

spydige Skalkagtighed og lystige Spotterier, alt dette, som var selve Grunden i hans Natur, det fik Form og blev sat i Stil, da han lærte Shakespeares lunefulde og overstadige Samtaletone at kende.

Hans Forhold til Shakespeare er meget ejendommeligt. Alle hans Samtidige saa Shakespeare gennem Romantikens farvede Glar, han alene ikke. Hvad der tiltrak ham hos Shakespeare var ikke det, Romantikerne satte højest, Fantasiens dristige Leg, det Overraskendes og Æventyrliges Slyngninger, det Mere mellem Himmel og Jord end Filosoferne aner. Alt hvad der smagte af det Gaadefulde, alt hvad der var utilgængeligt for Forstanden, var ham imod, ja forhadt. Vor Literatur har neppe i Holberg eller Wessel eller P. A. Heiberg en mere forhærdet Forstandstroende end i denne sære Drømmer. Bredahl saa' paa Shakespeare, som Lessing i sin Tid havde gjort. Hans Standpunkt ligger bag Goethes, endsige bag Tiecks eller Hauchs. Hvad der hos Shakespeare greb ham, det var Skikkelser som den forladte Lear paa Heden, eller som den grusomme blodtørstige Shylock — de af hans Jøder, der ikke er rent holbergske, stammer fra ham — endelig den vanvittige Ofelia med Kransen om sit Haar. To Gange har han efterlignet hende: Hans ideale unge Pige Lorma i Kyhlam-Scenerne bliver vanvittig over den gamle Harpespiller Gormers Mord og uddeler Blomster som Ofelia (Dèr er en Tusindfryd, det var Sottos's Blomst — Ej! her er Kongelyset, som brænder paa Graven). Og i hans utrykte Tragedie, *Knud Svendssøn*, kommer Helvig, der er bleven sindssyg af Sorg over, at Kongen har ladet hendes Elskedes Øjne stikke ud, pludselig ind med løsthængende Haar og en Krans af Lyng paa sit Hoved.

Fra Shakespeare har Bredahl endelig taget den Stil, hvori alle Folkescener hos ham er behandlede. Bredahl var i høj Grad Folkeven i den Forstand, at hans hele Livsværk fører Underklassens Sag mod Overklassens Forurettelser og Udnyttelser, men han var efter sin store, saa aristokratiske Mesters Eksempel forsaavidt lidet demokratisk som hans Agtelse for den uoplyste Masses Skønsomhed var uendeligt ringe. Han ønskede en oplyst Enevælde, forherligede i et af sine Prosaskrifter udtrykkeligt «Eneherskerstaven» og spottede i hin den begyndende Liberalismes Tid alle «politiske Kandestøberier», Han var Frederik

den 6tes tro Beundrer og har forherliget ham under Navnet Kong Thurm.

Næsten alle, der har skrevet om Bredahl eller endog blot nævnt ham, har kaldt ham en Shakespearesk Aand eller vel endog den danske Shakespeare. Der er ganske vist nogle Lighedspunkter, selv om man ikke glemmer den umaadelige Afstand. Men Bredahls digteriske Udgangspunkt, hans Væsen, hans Livsanskuelse, hans Livsførelse var dog ganske ushakespearesk.

Bredahl var, for at tage det mest Udvortes først, en Digter; der skrev Dramer til Læsning, ikke til Opførelse. Han har aldrig i sit Liv staaet i Forbindelse med noget Teater. Han opnaaede derfor ingensomhelst Færdighed i dramatiske Kunstgreb.

Men det er ingen Tilfældighed, at de største Dramatikere i Europas tre Hovedlande, England, Frankrig og Tyskland, alle har været knyttede til en Scene. Shakespeare, Molière og Goethe var Teaterledere alle tre. Bredahl var en fattig Bonde.

Shakespeare begynder sleben og fin, i ovidisk Stil, sød og sanselig som en Mozart, og udvikler derefter en Beethovens Egenskaber. Bredahl begynder opbragt over det Uværdige og med den Vrede og Spot, som Harmen indgiver. Shakespeare var en praktisk Englænder, der forstod at arbejde sig frem, forøge sin Indtægt fra Aar til Aar, laane Penge ud, købe Grunde o. s. v., saa han allerede 40 Aar gammel var en saare velhavende Mand. Bredahl vedblev at være en fattig Bonde og en fattig Poet.

Der var i Shakespeare en rastløs Udviklingsgang, Kampaar, haardnakkede Studier, en sprudlende Ungdom, en alvorsfuld Manddom, en harmfuld Haantid, et sidste Tidsrum med Lunets og lyse Fantasiers lettere, forsonende Leg; der er en hel Verden med hvirvlende Kloder i Shakespeares Livsværk. Bredahls er ensartet og nødvendigvis saare fattigt og snævert i Sammenligning.

De mødes mest i deres Uvilje mod alt Sminket og Falskt, i deres Afsky for Hofkryb, for hovmodige Embedsmænd, for Hyklere, troesivrige Puritanere og fordummende Lysfjender.

Men medens Shakespeare vil skildre, vil Bredahl altid kun ramme. Shakespeare viser os, hvorledes ogsaa den Personlighed føler og tænker, hvem han lider mindst. Bredahl nøjes med at afsløre Personens Slethed eller Latterlighed for os. Hans Billeder af adelig Indbildskhed eller embedsstivt Hovmod er undertiden kostelige, men Figurerne er ikke ret faste og tætte. De er altfor

udelukkende sete fra den moralske Harmes Synspunkt eller fra den rene Foragts. Hans von Tyboe'er er Vrængbilleder og hans Tartuffer er Skurke. Den Lidenskab, der har indgivet Skildringen, er dyb, men Skildringen selv er en Smule flad.

II

Bredahl har i en forhøjet Grad ført det Dobbeltliv, aandeligt anlagte Mennesker fører. Bunden til Jorden i Ordets strengeste Forstand, med Træskoene dybt i Mulden, har han ladet sin Aand foretage en Maaneflugt, og i spøgende og sære Drømmerier befolket den fjærne Klode med sine Hjernefostre.

Der var i hine Dage ikke ringe Drømmefart fra Sorø til Maanen. Der sad Ingemann og vævede Klædebon af Maane-straaler til sine Kvinder og Engle. Der gik Hauch og lod sin Vingehest paa dens Himmelflugt til Mælkevejens fjerneste Stjerner dvæle nogle Øjeblikke paa Maane-Stationen. Men der var ingen Lighed mellem disse Digteres Sværmerier og Bredahls. For dem afgav Himmelkloderne enten Gloriekanse om himmelske Væseners Hoved eller de var det Eviges og Blivendes Sindbilleder. For Bredahl er Maanen blot et *Alibi*. Han lagde Andenstedsnærværelsens Afstand imellem sin Satire og dens Genstand, hensatte sine Helte og sine Slyngler i de tørre Maanelandskaber og udrustede dem med underlige, Ossiansk klingende Navne.

Hans Digtning er Poesi fra den hellige Alliances Dage, den Tid, da Tvangsherredømme og Præstemagt red deres Sejersridt over Europa.

Hvad han har skrevet er Indsigelse mod denne Tids Aand. Hans hellige Bedrager Vohlras udtaler:

> Sværmeri og Overtro er vaagnede af Slummeren og har paany rejst deres gamle Hoveder. Tiden er gunstig for Spaamænd, Drømmetydere, Heksemestre, Æventyrmagere . . . Man begynder at faa Fysik, Astronomi — ja Fornuften selv — mistænkte som Aarsag til den megen Ugudelighed i vore Dage.

Og med et Sideblik til den begyndende Grundtvigske Bevægelse:

En Mand, som kalder sig selv hellig Anders, faar mange til at tro, at han har den eneste sande Gud i en Æske og Nøglen til Himmelporten i sin fidtede Bukselomme.

Han har fra først af set det europæiske Bagstræv legemliggjort i de Forhold, som trykkede og saarede ham paa ganske nært Hold, i Herremands-Indbildskheden, i Junker-Dumheden, i Shylock'sk Aager og von Tyboe'sk Praleri.

I Harmen herover spirer hans Kunst. Man ser det af hans Udtalelser i eget Navn. Det har kogt i ham, naar han saa', at «Bestikkelser, Underslæb, Bedragerier, Aager, Fallitter blev betragtede som nødvendige og undskyldelige Næringsveje».

Men fra de private Forhold udvides hans Blik snart til at omfatte de store Forhold imellem Magter og Stater. Napoleons Skikkelse, den eneste store historiske Skikkelse i Samtiden, af hvilken han har modtaget et dybere Indtryk, fylder ham helt.

I de senere Dele af *Dramatiske Scener* er Napoleon som Kejser Glomer Helten, og hans Nederlag i Kampen mod den hellige Alliance ligger bagved Sørgespillet.

Naar Bredahl fører sin Røverhøvding Thurno sammen med Glomer og lader ham staa stolt som en Jævnbyrdig Ansigt til Ansigt med ham, saa har han dermed i Fantasien stillet en rent aandelig Stræben som hans egen op som sideordnet med Erobrergeniets Kamp.

Og meget betegnende lader han en af sine bedste unge Mænd, Murmoll, der, som de Andre, er et Stykke af en Digter og et Stykke af en Helt, arve hin Maane-Napoleons Kejserdømme, hævne ham paa hans Fjender og indføre Retfærdighedens fredelige Vælde.

I sine Drømme befolkede han Maanen med disse store og sære Skikkelser i Omrids, med Kejsere, Røvere, Digtere, Herremænd, Jøder, Klerke, stolte Elskere og ømme Elskerinder.

Hans Maane, det er vel en Klode af samme Beskaffenhed som vor, men en underligt natlig Verden, hvor Himlen er mørkere og Stjernerne mere gyldne, Uretten sortere, Elskoven rødere, Raaheden grellere, Dumheden latterligere og Sværmeriet lysere og skærere end her paa Jorden.

Det er en Verden, en Natur, med stærke Modsætninger mellem Højder og Dybder, Bjærg og Dal, denne Maaneverden — forsaavidt er den lidet dansk.

Ja, vilde man stemple Bredahl, kunde man sige: Han synes en Nordmand, født i Danmark af danske Forældre.

Der er noget Norsk i hans Naturtrang. Han, som har Sorø bløde Natur for Øje, behøver Kæmpefjelde til Omgivelser for sine Figurer, han lader straks fra først af sin Simber, sit Genbillede, springe over Dødens Gab paa stejle Klipper. Der er fremdeles noget Norsk i hans Digtnings rent og strengt moraliserende Væsen, i hans Gennemheglen, i hans mørke Livssyn. Det er intet Under, at Bredahl en Tid lang var den eneste danske Digter, som tiltrak Henrik Ibsen og som denne holdt af. Bredahl er i Virkeligheden en Art Forløber for Ibsen.

Men ved Siden deraf er der i hans Sindelags store Jævnhed, i hans selvironiserende Lune, noget overordenlig Dansk. Intet syntes ham latterligt som Opblæsthed og Staaen i Stillinger. Hans Sky og Afsky for Sligt berøvede ham endog den sikre Selvfølelse, der udfordres til at slaa igennem.

Han havde en Sans for de sædelige Værdier, som paa den Tid var enestaaende i Danmark; thi enten vurderede man kun Skønhedsværdier eller man satte ikke Pris paa de sædelige Værdier uden naar de havde modtaget en gudelig Tilsætning og Forfalskning.

Han var selv en sædelig Værdi og er det den Dag idag.

Han var en uafhængig Mand, der elskede Frihed. Han var en jævn Mand med levende Sans for Storhed, Skønhed, Retfærdighed og Ret. Han var en stille Mand med levende Sans for Dumhedens og Standshovmodets Latterlighed. Han var en fin Mand i sine Sværmerier og en grov, tapper Mand i sin Komik.

Men hverken det Fine eller det Grove i hans Natur, hverken hans Patos eller hans Latter smittede hine Dages Publikum. Hans Mangler, Formløsheden og det Brudstykkeagtige, skræmmede. Hans Dyder, Alvoren, Viljen, der laa bagved, Oprørsaanden, som ulmede og nu og da flammede op, skræmmede end mere.

I en Menneskealder havde han gaaet og udarbejdet dramatiske Scener og hele Dramer, og ingen Skueplads havde skænket ham en Tanke. Fra det kongelige Teater tilbagesendte Molbech ham hans Haandskrifter ulæste. Han gik i sin Ensomhed dernede ved Sorø som Bonde og passede sin Bondedont, maatte stundom efter Amtmandens uretfærdige Paabud køre Sten til en Vej midt i

Aarets travleste Tid, maatte stundom skrive til Venner om et Laan paa 8 Rigsdaler eller et paa to Specier.

Han modtog af Kongen og af Beundrere forskellige smaa Understøttelser. Væsenlig Hjælp fik han først i 1855, da F. L. Liebenberg med sin Sans for alt Værdifuldt udgav hans *Dramatiske Scener* paany.

«Han kunde,» siger Ingemann, «i sin Poesi som paa sin Brakmark vælte store Kampestene fra sin Ager og sætte sig paa dem med et harmfuldt Blik paa al Slethed og Uretfærdighed. Han kunde gaa paa Engen med sine Træsko og flytte Kvæg. medens hans Tanker sammenhamrede Repliker til at lægges i Munden paa en Kejser i Maanen.»

Aldrig fik han den Opmuntring at se et af sine Skuespil paa Scenen. Hvad Under, at han, hvem Fattigdom og Sygdom tilmed truede, blev stedse mere tung i Sind og mod i Hu. Ingemann har malt ham:

I Bondegaarden med den sprukne Væg.
Hvor Bogen stod til Skærm mod Rudens Ridse,
Drog strenge Vintre over Skjaldens Isse,
Mens dybt mod Brystet sank hans hvide Skæg.

Endelig efter tredive Aars Forfattervirksomhed, da han var 65 Aar gammel, lod J. L. Heiberg, hvem Bredahl ganske havde miskendt, som Teaterdirektør hans Skuespil *Knud Svendssøn* gaa over Scenen.

Det er forsaavidt et højst mærkeligt Drama, som det beror paa en Omvurdering af gængse Værdier. Knud den Hellige staar i Historien med Helgenskær. For Bredahl er han, denne Knud, kaldet den Hellige, et svagt, usselt Menneske og en højst skadelig Konge. Knuds Regering betyder for ham — uden Hensyn til nøje Overensstemmelse med Historien — sindbilledligt det Værste af Alt. Bredahl sanseliggør Oplysningshadets Indtog og dets Sejersgang, som han havde oplevet den, i denne hellige Konges Tog gennem Landet med hans Følge af dagsky Munke, i dette Forsøg paa at lægge Folket under Gejstligheden, i denne raa Indkrævning af Tiender og Straffebøder, i den haardnakkede og kun altfor heldige Stræben efter at gøre dette lyse og smukke Danmark til et præsteredet Land.

Heiberg havde gjort sig stor Flid med Opførelsen. Men intet i dette Stykke slog an. Publikum forstod hverken Liden-

skaben eller Lønsigtet heri og følte ikke med dem, hvor det forstod. *Knud Svendssøn* modtoges med Piber og Fløjter og efter anden Opførelse lagdes Stykket hen.

Noget andet Forsøg end dette ene var aldrig gjort paa at bringe Bredahl paa Scenens Brædder før i 1892 Studentersamfundets Frie Teater for første Gang lod hans Dramatiske Scener beskinnes af Lamperækkens Lys.

Danmarks tænkende Ungdom følte, at den skyldte den fattige og stolte Bondes Genius en Oprejsning.

BERNHARD SEVERIN INGEMANN

(1887)

Enfold er hans Væsens Særkende. Hans Personligheds Kærne er noget Enkelt, Usammensat, der, hvor det kommer frem som oprindeligt, udgør en ikke ringe Styrke; hvor det giver sig i Kast med Opgaver, det ikke magter, og Æmner, det ikke forstaar, kommer sørgeligt eller latterligt tilkort. Og der er ikke mange Æmner og Opgaver overfor hvilke en pigeagtig Naturgrund, en sværmerisk Sjæl uden Iagttagelsesevne og et spinkelt Talent slaar til. Dog det ømtaalige, bløde, fantastiske Sindelag er saa dansk, at den, der taler ud deraf, finder Ekko i Danmark, især maatte finde et rungende Ekko, stærkere end Stemmen, paa Frederik den Sjettes Tid. Og den, som er dybt enfoldig, baade i den gode og den mindre gode Mening af dette Ord, vil altid finde en Hærskare af barnlige og uudviklede Gemytter, der føler som han og hvis Yndling han bliver. Saaledes er det gaaet til, at Ingemann blev den danske Digter, hvis Læsekres var størst, og saaledes har han endnu sit Publikum blandt Troende, Bønder og Børn.

I

Naar mellem 8 og 11 Aars Alderen en dansk Dreng eller Pige i Ingemanns Levetid og sikkert mindst et Tiaar efter hans Død fik en af hans historiske Romaner i Hænde, læste Barnet dem med Henrykkelse og den mest spændte Deltagelse. Paa *Valdemar Sejer* anbragte jeg selv ved 9 Aars Alderen med

pyntelige Skrifttegn det Mærke «Min Yndlingsbog» og som alle andre danske Børn i Datiden levede jeg nogen Tid i disse Bøgers skønne og skræmmende Verden af Helte og Riddere, ædle Dronninger og rene Jomfruer, Marsker og Droster, Kullemænd og Havfruer. Jeg mindes grant den umaadelige Forbauselse, hvormed jeg vel elleve Aar gammel af min kære og kloge Lærer Jacob Voltelen (Forfatteren til den bekendte Parodi paa Duftvaudevillerne *Marens Kjæreste*) fornam det Ord: «Ingemanns Romaner er usle Bøger, men du sværmer vel for Drost Peder Hoseøl?» Usle Bøger! Jeg begreb det ikke, men maatte tro, at han forstod det bedre end jeg. Fire, fem Aar efter, da jeg med Magt havde rystet alt det usande Fantasteri af mig, hvori disse Bøger havde vugget mig ind, begreb jeg tilfulde hvad han havde ment. Almenheden i Norden fattede det neppe før midt i Halvfjerdserne.

Ingemann havde meget af en Digter, stor Lethed til Frembringen, en altid flydende lyrisk Aare, ualmindelig Opfindelsesevne. Og hans Begavelse havde sine Rødder i en god Natur; han var ærlig, retsindig, fast af Karakter, kærlig og renhjertet. Men smaastilet var han og smaatskaaren, snæver i sin Opfattelse, sur i sin Vrede. Og hvad værst var, Guderne havde slaget ham et Jernbaand om Panden.

I Grunden var han helt igennem lyrisk Digter, som han ogsaa begyndte med Lyrik. Han var ikke nogen dyb eller rig eller meget særegen Lyriker, men han skrev letrindende, rentklingende Vers, der gav bløde fromme Følelser eller ærlige, nedarvede Bestræbelser eller smukke, urigtige, taagede Tanker Udtryk. Han formaaede imidlertid at anslaa Barnesangens og Folkevisens Strenge med fuldendt Sikkerhed; han følte som Barnet og med Folket som det i gamle Dage var. Hele hans Væsen var i Pagt med Barndom og omdigtet Fortid.

Han var saa grundgermansk som de fleste danske Aander fra Aarhundredeskiftet. Den fremmede Paavirkning, han tidligst og længe var udsat for, var den tyske; hertil kom senere den engelske, men neppe paa første Haand. Han har intet lært af Grækenland og intetsomhelst af Frankrig. Han har følt sig tiltrukket af Tieck mere end af Schiller, af Ossian mere end af Shakespeare. Han kedede sig ved Homer og han hadede Goethe.

Imellem de Aander, der har udøvet størst Indflydelse paa Ingemanns Livsgerning er E. T. A. Hoffmann fremtrædende. Han

er en af sin Tids mærkeligste Skikkelser. Jo mere man studerer ham, des klarere ser man hans forskelligartede Frembringelser: Musik, Maleri, Kritik, Digtning udspringe af hans Nervesystem, hans Opdragelse, hans Livsførelse, hans Lidenskaber og Rejser, hans nordtyske Tørhed og hans Optagen af polsk Uregelmæssighed, endelig af hans Iagttagen af Napoleonskrigenes Rædsler. Det fantastiske Vanvid i hans Værker lader sig alt føre tilbage til den dybe om Hume erindrende Grundanskuelse af Sjælelivet, som han har tilfælles med de andre tyske Romantikere, men som han giver nyt Relief.

Han paavirker i alle Lande beslægtede Naturer, i Frankrig Nodier, i Rusland Gogol. Det var da i og for sig kun naturligt, at han ogsaa i Danmark fandt Efterlignere. Blandt dem er Ingemann den videst gaaende. Men det, der er saa stødende ved disse Ingemannske Forsøg i hans Manér, det er, at man i dem har alle de Hoffmannske Effekter, løsrevne fra Ophavsmandens Personlighed og fra hans dybe Sjælekundskab, efterabede, kopierede ganske slavisk som romantisk Manér af en Mand med svage Nerver, men uden Hoffmanns rige og rebelske Nerveliv, en teologisk Kandidat, hvis Psykologi af Jeget er den, at det er en udødelig Sjæl, og at den Fjende, Jeget har at bekæmpe, er denne: Hans sataniske Majestæt i Person.

Man læse eksempelvis *Selv-Citationen*, der drejer sig om Faren ved ene, ved Midnat, at nævne sit Navn tre Gange med høj Røst. Der er en teologisk Student Frederik Holm paa Walkendorfs Kollegium. Ulykkelig Kærlighed har slukt hans Livsglæde. Han gaar til Assistens-Kirkegaard for at forsøge Skæbnen; forgæves hører han paa sin Vej Vægteren synge: «Til Trøst for Alverden, som ellers var forød» og han raaber sit *Carl Frederik Theodor Holm! Hvo kalder mig?* Da lyder det gennem Natten: Jeg dit andet bedre Selv kalder Dig for at advare Dig, fremkald ikke dit tredie og dæmoniske Selv til din Fordærvelse! — Ingemann oplyser, at Holm var klar over *en Trehed i alt Liv, nemlig foruden den jordiske en guddommelig og en dæmonisk Natur i hvert Menneske.* Det er den højere Natur, som har advaret Holm. Han ser nu tydeligt, at hans ulykkelige Kærlighed var en Skuffelse, der opløser sig i Tomhed, Forfængelighed og Selvbedrag. — Seks Aar efter er Frederik Holm Præst og lykkelig Ægtemand, sidder en Aften paa sin stille, fredelige Præstegaard, smiler *roligt, men alvorligt* og siger: «Jeg

takker hin Aftens Sværmeri og Selv-Citationen for min Lykke, men jeg vil dog aldrig raade noget Menneske til slige formastelige Eksperimenter med det Dybe og Ubegribelige i vor Natur».

Eller man læse *Sfinxen*, der ikke blot efterligner Hoffmann, men et ganske bestemt Æventyr af ham *Der goldene Topf*, og det Træk for Træk. Hoffmanns gamle Æblekærling er her bleven til en Sælgekærling, der sælger Stokke i Hamborg. Hos Hoffmann er hun ovenikøbet en Dørhammer af Bronce, hos Ingemann ovenikøbet en Elfenbens Stokkeknap; hos Hoffmann desuden en ækel gammel Spaakvinde og en brav gammel Amme; hos Ingemann desuden Prinsesse Goldini, en uimodstaaeligt dejlig Dame, og Satans egen Oldemor o. s. v.

Fra en Skruptudses hvide Bug i Maaneskin griner hos Ingemann den gamle Sælgekærlings Ansigt Helten imøde. Han glider over Tudsen og vaagner i et Ridderslot, hvor en dejlig Ridderdame med brune Lokker over den elfenbenshvide Hals træder ham imøde. Han udbryder: «Er den herlige Middelalder opstaaet af Graven? Eller er jeg bleven gal? Uden Fortrydelse, ædle Ridderdame, I skulde vel ikke være én Stokkeknap?» Det er Stilen.

I Slottet læser Helten i Hoffmanns *Der goldene Topf*, bliver slaaet af Ligheden med sit Forbillede og siger til sig selv: «Hvordan hænger det sammen, Du skulde dog vel ikke selv være Studenten Anselmus? Du skulde dog vel aldrig være *ein Phantasiestück in Callots Manier?*» For ikke at lade nogen Hoffmannsk Effekt ubenyttet, udvikler Helten sig til Dobbeltgænger: med usigelig Rædsel genkender han i en Skikkelse, han ser, sit eget Aasyn, saa livagtigt, som saa' han sig i et Spejl.

Det hele er Gøgl og Tomhed, interesseløst og virkningsløst som enhver ydre Manér, der efterabes; men Manéren er i dette Tilfælde særligt utaalelig, fordi den er afluret en fængslende og uberegnelig Personlighed, hos hvem den var Udtryk for det selsomste, indre Liv, medens den, løsrevet fra sin Ophavsmand, er meningsløsere end en Sindssygs vildeste Fagter.

II

Ingemann har selv meddelt den Anekdote, at han som Dreng en Helligdag havde løsrevet sig fra Skolebøgerne i Slagelse og begivet sig ud ad Landevejen til Korsør for at opsøge Hellig

Anders' berømte «Hvilehøj». Han fandt den vel ikke, men kom hjem med et straalende Ansigt, ganske opfyldt af en Opdagelse, han havde gjort. Ikke langt fra Byen havde han set en Bautasten, et Mindesmærke i Pyramideform over en af Danmarks største og berømmeligste Helte. Han havde ikke faaet tydet Navnet. Men saa overvældet var han af Storheden i det uforgængelige Mindesmærke, at han fortabte sig i Beundring for den ubekendte Helt.

Det var Milepælen paa Korsørvejen, der havde sat ham i denne fædrelandske Begejstring. Han havde aldrig før set en saadan Stenstøtte. Han havde opdaget en Krone derpaa, udhugget over et Navnetræk.

Som denne Milepæl fra Frederik den Sjettes Dage var en Bautasten fra Hedenold, saaledes er hans Romaner fra samme Tid historiske Romaner. Ogsaa over dem er en Krone hugget ud.

Walter Scott havde givet ham som hele Europa Forbilledet. Men Ingemann havde intet af den dybe Indsigt i Historien, intet af den skarpe etnografiske Sans, som udmærkede den store Skotte. Han minder langt mere om dennes tyske Efterligner La Motte Fouqué, hvis patriotiske Ridderromaner fra 1813 og 1815 rimeligvis ogsaa har været den danske Digters umiddelbare Forbillede. Han skriver sin første historiske Roman 1826.

For at faa et Indtryk af disse Bøgers store Skrøbeligheder er det tilstrækkeligt at slaa op hvor som helst i dem.

Hvis det gælder om at give Børn en Bog i Hænde, som kan meddele dem patriotisk Sværmeri, underholde og spænde dem, da maa Ingemanns *Valdemar Sejer* kaldes en til Øjemedet svarende Bog. For Mennesker med ringeste Smule Livserfaring og for Læsere med blot elementær historisk Interesse er den forkastelig, ulæselig eller rent ud fordærvelig.

Med al sin redelige Sandhedskærlighed har Ingemann givet en Række Billeder af skrigende Falskhed. Personlighederne er umulige, ikke Naturfrembringelser, men skabte af en Drengefantasi, Tidsbilledet er vanvittigt, alle Situationer teatralske. Og nu de Ord, han lægger de Talende i Munden. Hvor i *Valdemar Sejer* Hovedpersonen gør Berengarias Bekendtskab staar der: «Hun havde Besværlighed ved at udtrykke sig i de germanske Tungemaal og blandede ofte portugisiske og spanske Ord i sin Tale. Dog selve denne Mangel havde noget besynderligt Til-

lokkende for Valdemar og gav hendes Tale et Udtryk af Barnlighed, der formildede det Stolte og Stive i hendes Væsen . . . ««Mig se Majesta forstaa mig»» — sagde hun glad, da hun bemærkede Kongens Deltagelse.» — Ingemann tror, at Kongerne paa Valdemar Sejers Tid førte Titlen *Majestæt* og lader Berengaria indflette Titelen i det Negersprog, hun taler. Og den galante Konge svarer hende: «Ikke Ordene, men Minerne og den henrivende Musik, der ledsager dem, og jeg kunde ingen skønnere Beskrivelse over eders herlige Fædreland ønske mig.»

I *Erik Menveds Barndom* elsker Ridder Thorstensøn over sin Stand. I den Anledning siger han: «Jeg er ligesaa dygtig og velbaaren en Ridder som Algotsøn — men var jeg den ringeste Skosvend og elskede en Kejserdatter, ved den levende Gud! jeg vilde vise Verden, jeg var hende værd, og sætte mit Liv ind paa at vinde hende til Trods for al Verden og dens stolte Beherskere» Man skal lede om en umuligere Udtalelse i det 13de Aarhundrede. Men det er klart, at Thorstensøn har læst Oehlenschlägers *Aladdin*. «I kan dog ikke ganske foragte de Skranker, Fødsel og Stand sætter for vore Ønsker», svarer Drost Peder med venlig Deltagelse, «hvor højt I agter den frie Menneskenatur [i det 13de Aarhundrede], maa I dog tilstaa mig, at der gives noget Større og Højere end blindt at følge sin Drift til Lyksalighed — Selvfornegtelsens store Lov kan I ikke miskende . . . Hjærtet, min Ven, ja Hjærtet maa tie, hvor en højere Stemme taler». En dejligere Prædiken holdt ikke Mynster.

Eller tag Marsk Stigs Tale paa Møllerup, dens Tillægsord især! «Det gælder mere end enkelt Mands Hævn — mer end hele vor Slægts Ve og Vel tilsammen. Det gælder et *udartet*, men dog *ædelt*, *underkuet* og *ulykkeligt* Folks Redning. Det er ikke nok, at vi styrter Tyrannen, som trodser menneskelige og guddommelige Love, han maa falde, men Tronen maa staa». Tydeligt nok har denne Marsk Stig gaaet paa Sorø Akademi og uddannet sin Veltalenhed ved Oversættelser fra Latinen.

I en af Brentanos Noveller fortælles om en Hr. Wehmüller, rejsende Portrætmaler fra Wien. Han faar den Efterretning, at Officererne i et ungarsk Husarregiment længselsfuldt venter ham nede i Siebenbürgen for malte af hans Mesterhaand at kunne bevare sig i Erindringen hos mangfoldige skønne Veninder, fra hvem et Garnisonsskifte vil fjerne dem, og iler sporenstregs ned

i sit Huskapel for at se efter, om de 39 Nationalansigter, som han har malt i Olie og dèr hængt op til Tørring, allerede kan rulles sammen uden Fare for Udviskning:

Med disse 39 Nationalansigter forholder det sig saadan: Det er hverken mer eller mindre end ligesaa mange Portræter af Ungarere, som Hr. Wehmüller har malt før han har set dem. Han plejer altid at føre et halvt hundrede saadanne med sig. Kommer han til en By, lader han offenlig udbasune og udtromme: Den bekendte Kunstner, Hr. Wehmüller er ankommen med sit rigt forsynede Lager af veltrufne Nationalansigter og indbyder dem af det ærede Publikum, som ønsker deres Portræt, at vælge sig det til en Gulddukat Stykket.

Han tilføjer saa endnu gratis med faa Mesterstrøg nogle personlige Træk, et hæderfuldt Ar, eller saa megen Særegenhed, som et snurret Overskæg medfører. For Uniformen, som han har udeladt, lader han sig betale alt efter dens Pragt.

Saadanne Nationalfysiognomier, det er den sande Personbeholdning i Romanerne af den danske Middelalders Historie. Ingemann, det er den virkelige Wehmüller. Han har sit næsten færdige Galleri af danske Nationaltyper, og de personlige Træk indskrænker sig til den Særegenhed, som et hæderfuldt Ar, et Mundskæg eller en Skurkestreg, en mandig Sjæl eller et sort Harnisk, stille Fromhed eller en Messesærk, ædel Jomfruelighed eller en Skarlagenskaabe giver.

III

Paafaldende og lærerigt er det, hvorledes Ingemann i sine historiske Digtninge og Romaner har behandlet og benyttet Middelalderens Folkeviser. Medens han tager Alt hvad der er poetisk Udsmykning — Silkesejl i højen Raa o. s. v. — bogstaveligt som Virkelighedsskildring og overfører den hele middelalderlige Overtros Fjernsyn og Spaadomme, Trolddom og Blændværk som Virkelighedsmagter, forvansker han fuldstændigt Billedet af Tidsalderens Raahed ved Udsletten af alle dyriske Træk og Tildigtning af ædle Bevæggrunde.

Saaledes har han i *Valdemar den Store og hans Mænd* helt forfalsket Forholdet mellem Valdemar og hans Søster Liden Kirsten, hvem Konge og Dronning med lige Barbari mishandlede

for en Elskovsbrøde; saaledes har han, hvor han i *Erik Menveds Barndom* benytter Marsk Stig-Visen, ladet Marsken, efter Mordet, paa Dronning Agnes' legitimistiske Udbrud: «Selvgjorte Konge!» svare disse højtidelige Ord: «En selvgjort Konge er jeg ikke — slig fordømmelig Tanke opstod aldrig i min Sjæl, men hvo der nu skal være Danmarks Konge, det skal Folkets mægtige Aand og dette Sværd afgøre! . . . Hvo der var en selvgjort Konge i Danmark, veed I vel bedst selv. Jeg har ikke gjort Eder til Enke inat.»

I Folkevisen udtrykker Marsken sig uden nogen Henpegen til Folkets mægtige Aand, som visselig aldrig har sysselsat ham, simplere og drøjere:

Det var danske Dronning
Hun ud af Vinduet saa:
Hisset ser jeg den selvgjort Konge
Ridendes i vor Gaard.

Jeg er ikke selvgjort Konge,
Fordi du siger saa,
Men det var Drost, Hr. Lovmand,
Sidst i dine Arme laa.

Naturligvis er hos Ingemann Rygterne om hende og Drosten som Rygterne om Valdemar Sejers Forhold til Fru Helene og Ternen Kirstine pur Bagvaskelse, da hverken hans Dronninger, Fruer eller Frøkener er Kvinder, men enten ulykkeligt Tilbedende og Miskendte eller rolige Kvinde-Idealer.

Det vrimler overhovedet af Idealer hos Ingemann, Pige- og Frue-Idealer, Ridder- og Fyrste-Idealer. Han er heri som i Andet en fuldblods germansk Romantiker.

Romantiken havde i Danmark som i Tyskland en Forkærlighed for at fremstille nationale og politiske Forbilleder. Men medens den tyske Romantiks Nationaldramer er Kleist's *Hermansslaget* og *Prinsen af Homburg* med deres alvorlige Karakterstudium og politiske Blik, naaer Danmark ikke højere end til Heibergs *Elverhøj* og *Syvsoverdag*, af hvilke det sidste vel er et nydeligt Arbejde, men ikke mer.

Blandt Kongerne benyttede Heiberg Christian den Fjerde som den i Oldenburgernes lange Række mest folkekære til Ideal og stillede for Effektens Skyld hans Kongeværdighed i Modsætning til Overtroens Skyggekongedømme. Ikke ved de indre

Egenskaber virker i *Elverhøj* denne Helt, men som Herrens Salvede, hvis buldrende Vrede imponerer et Pigebarn:

> O Herrens Salvede! jeg kender dig,
> Hvor var mit Øje blindt for dine Straaler
> . . . .
> Alt siger mig, at du Monarken er.

I *Syvsoverdag* har Heiberg fremført den sidste sande Politiker paa Danmarks Trone Valdemar Atterdag, der mere end tredive Aar igennem ved Kamp og Køb, ved Magt og List, ved Energi og Diplomati generhvervede sig det ene tabte Stykke Land efter det andet, til Riget atter var en Virkelighed. Men paa Politik forstod Romantiken i Danmark sig ikke, end ej paa national Politik. Som Politiker var Valdemar Atterdag ikke poetisk. Hvad Heiberg kunde bruge af ham var kun den følsomt-romantiske Opdigtelse om hans Forhold til sin Tiptipoldefaders gamle Kæreste Tove; Valdemar elsker Enhver, der bærer hendes Ring og bliver saaledes ren Automat i sine Sympatier — det Eneste, der sysselsætter ham.

Det kan da ikke undre, at Valdemar Atterdag, som han var, endnu mindre bliver et Mandsideal for Ingemann. Han behandler denne Konges Tidsalder i *Prins Otto af Danmark;* men han tager ingenlunde ham til sin Helt. Han nærer endog stærk Uvilje imod ham som ufrom og som kløgtig. I Stedet indfører han en Broder til ham, den blege stille fromme Korsridder, Prins Otto, om hvem Intet vides uden at han fik Bank i en taabeligt indledet Fægtning med Grev Gert og blev aandssløv i et paafølgende Fangenskab. For at forsørge ham fik Valdemar ham i sin Tid ved Salget af Estland optaget i Marieriddernes Orden; deraf Korset paa Brystet og de øvrige lignende Træk, som fortryller Ingemann, der forøvrigt kosteligt lader Otto fordømme hint Salg af de brave Estlændere, disse tro Undersaatter — der i Virkeligheden, og med god Grund, afskyede det udsugende danske Herredømme.

Denne Otto er Ingemanns Munkeridder-Ideal. Hans andet Ideal er Nils Ebbesen, om hvis Daads egenlige Beskaffenhed vi intet Sikkert véd. Han vedgaar i et Brev paa Aabo Sysselthing 1337 paa anden Mands Vegne at have pantsat en vis Stig Andersen noget Gods. Hvitfeldt fortæller, at Nils havde havt en Trætte med Stig for Grev Gert og at han havde følt sig forurettet ved

en Dom, der gik ham imod. Det er da sandsynligt, at han i Virkeligheden nedlagde Greven i Anledning af denne private Fejde, ikke for Fædrelandets Skyld. Og tydeligt nok var Drabet et natligt Overfald. Men Ingemann følger den smukke Folkevises forherligende Opfattelse. Og da Valdemar ved Forliget med Holstens Grever lover ikke at tage sig af Ebbesen, er han i Ingemanns Øjne dømt. Digteren nævner ham neppe uden et Ukvemsord.

Endog at Valdemar efter almindelig Fyrsteskik indgik et politisk Ægteskab, benyttes som Anledning til at sværte ham: «Ydermere» — læser Svend Trøst — «skal Hertug Valdemar af Slesvig give Junker Valdemar af Danmark sin Søster Prinsesse Helvig tilægte og Medgiften være 24000 Mark lødigt Sølv.» — «Her drives altsaa ikke blot Handel med mig og min Ret som Fyrste og Menneske», udbryder Prins Otto, «men selv med en værgeløs Dames Lyksalighed og med det hellige Ægteskabs Sakrament.» — Saamegen Patos, fordi Valdemar tager sig en Dronning og faar Medgift!

Ja selve Bryllupsfestligheden bruger Ingemann til at bibringe Læseren en nedsættende Forestilling om denne Konge, den eneste af Danmarks, der forstod at anvende List og Forstillelse i et politisk Øjemeds Tjeneste. I Bryllupsskaren rider ved Siden af Valdemar Henning Podebusch og i Dronningens Følge Jomfru Tove, «med det raske, men letfærdige Væsen, der stundom betragtedes af den muntre Brudgom med et meget kærligt Blik.» — «Gud hjælpe os for Herskab, vi faa», mumler Svend Trøst højst forvirrende for Læseren, der véd, at Tove var den første Valdemars Elskerinde!

Paa Valdemar Atterdag, denne virkelige Nationalhelt, overfører Ingemann da ogsaa undtagelsesvis uden Betænkning Folkevisernes Fortællinger om kongelig Brutalitet. Valdemar optræder i hans Roman som raa Bøddel overfor Dronningens platoniske Elsker.

Staar det nu saaledes til med Mandstyper og Mandsidealer hos Ingemann, hvor han vil genskabe Fortiden, saa kan det ikke overraske, at vi ser ham levere Vrængbilleder af de Mandstyper i Datiden, der afgjort havde brudt med Romantiken. Hvorsomhelst den moderne Aand spirer, ser Ingemann Karikaturer og intet Andet.

Jægermesteren i *Den stumme Frøken* er en rent urimelig

Karikatur af den Byronske Aandsretning. Han ler «med Haan», hans Ansigt er «stolt og trodsigt med et Udtryk af slet skjult Fortvivlelse». Altid gaar han med et Bind af Lord Byron i Lommen, og føler sig «genialsk-dæmonisk, naar han siger noget rigtig bittert». Han har manet «Afgrundens Magter ind i sig, for at bilde sig ind, han er aandrig og interessant i sin Hulhed og Gudforladthed», og det formilder ikke Ingemanns strenge Sind, at han gaar i Krig, viser sig tapper og saares haardt. Tilsidst omvendes han af en løsladt Straffefange til Kristendommen, som han i sin Nød trænger til.

Dog endnu langt taabeligere er den formentlige Skildring af «det unge Tysklands» Egenskaber, som Ingemann har leveret i Skuespillet *Renegaten*.

Handlingen foregaar i Louis Philippes Tidsalder. Zadok, med Tilnavn Abdallah (tilforn kaldet Isak Jakobsen), ung døbt Jøde og frafalden til Islam, tysk Flygtning og Æventyrer, drager med et Smuglerskib til Konstantinopel for ved Hjælp af oprørske Proklamationer, som lover Frihed og Lighed, at fremkalde en Revolution i Tyrkiets gamle Hovedstad. Han er Allerhelvedeskarlen, «forknyt er han ikke for Fanden selv».

Sultanen sejler med sin tjerkessiske Sultaninde i en Gondol. Zadok kaster fra sit Skib sin Kappe i Vandet; Sultanen bøjer sig for at tage den op(!), men falder ved denne Bevægelse ud. Da springer Æventyreren ud efter ham, frelser ham, knæler for Zulima og lover straks som Sultanens Ven at antage den muhamedanske Tro. Han bliver Vezir og Yndling, tilbedt af Sultan Selim som det første Menneske, han har truffet, og end hedere af Sultaninden, hvem han lige straks har vundet.

Saa ser vi ham læse Koranen og spotte over dens Indhold:

Opvejer ej mit Vid slig Vanvidsbog,
Med den har dog en Galning virket klog
Paa Millioner Sjæle, gjort Mirakler
I deres Narreverden. Dumme Stakler!
Bedrages vil og maa I.

Han vil være Hersker, føler sig som en anden Napoleon, ja som den førstes Overmand:

Ha, hvad vil Verden sige? Hin Student,
Hin ultraliberale Bladskribent
. . . .

Hin genialske Laps, hin Renegat
Vezir og Grunder af en mægtig Stat.
En Genius i Verdensmaskeraden
Kan overflyve Corsikas Kadet,
Naar kun tilsidst han bruger Kraften ret.

Zadoks Tjener Johan, der er denne Quijotes Sancho Pansa, betegner ham som hørende til de — højst uskyldige — Burscher, der 18. Oktober 1817 paa Wartburg fejrede tysk Folkefrihed og Tankefrihed. Tjeneren siger: «Saalænge Herren kun holdt Taler blandt de gale Studenter i Wartburg og blandt disse Carbonadefolk [Carbonari] o. s. v., men hvorlænge vil Herren kunne være Potte og Pande hos en tyrkisk Kejser?» Zadok svarer: «Saavidt er det kommet med Frihedens hellige Sag, Johan! Nu er der mere Sikkerhed og Ære for en Frihedens Ven blandt Tyrker og Despoter end i det civiliserede Europa.»

Det er ved at lægge Ofrene for den Nederdrægtighed, med hvilken Karlsbaderbeslutningerne udførtes, slige Talemaader i Munden, at Ingemann tror dem stemplede som letfærdige og halvgale Fanatikere.

Zadok bliver Pasja, og vil efterat have berøvet sin Velgører hans Elskede nu ogsaa berøve ham hans Rige. Han foranstalter Oprør i Konstantinopel, forkynder — højst politisk — fra Paladset for Tyrkerne den Lære: «Der er ingen Gud» og gør sig til Sultan. Hegelianismen faar sit Smæk, idet Ingemann nu lægger Sejerherren denne Daarekistetale i Munden: «Fra denne Time er indtraadt i Bevidstheden hvad før kun slumrede i den ubevidste Absoluthed. Det er en verdenshistorisk Bedrift. Den skal forvandle Jordens Skikkelse . . . Frihed og Abdallah! . . . Hør, et helt Folk erkender mig; de ære ubevidst den vaagnede Guddom i mig. Jeg har dog kun aabnet dem én af deres lukte Livsbrønde. Vinens beseglede Kilde springer nu i alle Gader.»

Og denne blødhjernede Maskeradefigur forkynder nu for sine Tyrker Aandens Frigørelse (der gives ikke Synd i Tanker eller Ord!), Kødets Frigørelse (Spræng, brænd hvert Harem! Ingen Fugl i Bur! Fri — fælles er nu alle Kvinder!), Lighedsevangeliet (Ingen Slaver! Alle lige i Ære og Magt!), den rene Kommunisme (Ingen Fattige! der skal deles) og Afskaffelse af den muhamedanske Religion (Ned i Grus med hver Moské!). Men da indtræder Tilbageslaget. Den undslupne Sultan kommer igen og modtages med Jubel af sit over det unge Tysklands

Lærdomme oprørte Tyrkerfolk, og Zadok og Zulima udfører uden Blinken den himmelske Straffedom over sig. De dræber sig begge frivilligt med Gift.

Selv i en Literatur, der ikke mangler Eksempler paa Frembringelser, der barnagtigt angriber Aandsmagter, Digteren ikke har forstaaet, hævder et saadant Arbejde sin Plads som et Mønster paa Arten.

Sit største Forsøg paa at levere et Billede af sin Samtid i Danmark og udenfor Danmark gav Ingemann Læseverdenen i sit 63de Aar med «Nytidsromanen» *Landsbybørnene*, hvor der er mere Iagttagelsesevne og Virkelighedsgengivelse end i nogen af Digterens tidligere Bøger. Romanen vidnede da for saa vidt smukt om, at der længe bevaredes Udviklingsmuligheder i ham. Bogen minder ikke lidt om H. C. Andersens beslægtede Romaner ligesom Hovedpersonen selv minder en Smule om Andersen og hans Virtuosbane. Der er rundt om i Værket et og andet som duer, dog saare lidet udenfor den første Del, der skildrer en lille Købstad i Danmark i Fyrrerne. Her er der af og til lidt Lune i Fremstillingen, om end det hele Foredrag er pinligt seminaristisk, en evig Opfordring til Fromhed og Redelighed. Da Hovedpersonen forflyttes til Kjøbenhavn, gaar det allerede tilbage. Weyse forekommer, men af Weyses Væsen findes kun den rent ydre Manér; Komponistens Breve viser ham som et meget djærvere og langt mindre følsomt Menneske. Fra det Øjeblik af. da Helten begiver sig udenlands, slaar Alting Klik for Ingemann. Han havde ikke ringeste Evne til at begribe fremmede Folkeslag; særligt er de Personer, som hos ham tilhører romanske Folk, lutter Figurer fra Lejebiblioteksromaner. Hans Italienere og Italienerinder, baade Kunstnerne, de politiske Fanatikere og Røverne, baade Mænd og Kvinder og Gildinger er lavede; ikke én er set. Hertil kommer, at den hele Handling er *Roman* i Ordets værste Betydning. Traadenes Slyngning er i den Grad kunstig, at en moderne Læser næppe udholder at følge den. I Bogens Begyndelse myrder i Slagelse-Egnen en undsluppen Forbryder, Mikkel Kvæler, et Par gamle Bønderfolk. Helten har alt som Dreng forskellige Sammenstød med ham. I Bogens sidste Del myrder den samme Person Heltens Elskede i Kalifornien i en Guldgraverby. Denne italienske Pige, der ikke mener Helten det ærligt, er Datter af en Dame, der i Weyses Ungdom svigtede ham, saa Lærer og Lærling skuffes af Moder og Datter — lutter

utrolige Paahit for Effektens Skyld. Endelig her som i de historiske Romaner det videst drevne Fædrelanderi. Den Danske banker i ethvert Slagsmaal enhver Fremmed, hvem det saa er.

IV

Vi saa', hvorledes Ingemann i Benyttelsen af vor Middelalders Folkeviser har oversprunget Alt, hvad der afgav en kraftig Virkelighedsskildring, og i sin Angst for Raahed har givet sig til at «idealisere» paa en saare mat og lidet sanddru Maade.

Der er i dette Forhold noget for Ingemann Typisk. Den især ved Hartmanns skønne Musik saa yndede Digtkrans *Salomon og Sulamith* staar netop i samme Forhold til *Sangenes Sang* som de middelalderlige Skildringer i Vers og Prosa til Folkeviserne. Ja den staar endnu ganske anderledes tilbage for sit Forbillede. Den skamskænder det.

Naar man mindes, at denne Gruppe Digte er skrevet af en Digter, der langt fra at staa kold og fremmed overfor den jødiske Oldtids Aand, indbildte sig, at den havde aabnet ham sin Helligdom, saa er det rent ud forfærdende at efterspore den sansefjendske Aandløshed og Marvløshed, hvormed han har omkalfatret hint henved 2700 Aar gamle Vidunderdigt, og i dets Sted sat sin tynde Klimpren. Der er næppe en Tone i hans Gengivelse deraf, som ikke er falsk.

Af Indledningen, et Kor, over hvilket der er en østerlandsk Haremsstemning, har han Intet forstaaet. Af den Glød og Duft, som er deri, begriber han Intet. Men det er, som manglede han selve Organet for den Poesi, der ligger i hver Sætning, Pigen fra Sulem siger.

Blot et Par af hendes Udsagn: «Jeg er sortladen, men dog smuk, I Jerusalems Døtre, som Kedars Telte, som Salomos Tæpper. Ser ikke paa, at min Hud er lidt mørkladen. Solen har brændt mig. Min Moders Sønner, som ikke holdt af mig, sendte mig ud at vogte deres Vingaard. Ak min egen Vingaard har jeg daarligt vogtet.» Eller denne: «Medens Kongen er ved sit Gæstebud, udaander min Nardus sin Duft. Min Elskede er mig en Myrrhapude, som hviler mellem mine Bryster. Min Elskede er en Klynge Jasminer fra Engaddis Haver.»

Man sammenligne hermed denne Form for hendes Erotik hos Ingemann:

Hans Paulun er et *Tempel* med Myrrhaduft,
Som *Profeters* hans Røst mig klinger,
Naar han *sukker*, faa *Paradistanker* Luft,
Og flyve med *Englevingcr.*

Men man behøver ikke at gaa til saa slette Steder i denne Digtning. Man tage de skønneste (om end spinkle) Vers:

Fornam jeg en Klang?
Blev jeg vakt af en Cither?
Var det ham der sang
Ved mit Vinduesgitter:
Vaagn op og kom ud,
Min dejlige Brud —
Ak, det var kun Sulamiths Drømme.

Saa lifligt det klang
Nu er Vinteren omme.
Nu med Fuglesang
Vore Drosler genkomme o. s. v.

Sammenlign nu den gamle Tekst:

Min Elskedes Røst!
Se han kommer,
Han springer over Bjærgene,
Han iler over Højene,
Lig en Stenged
Eller Hindernes unge Hjort.

Se han stanser
Bagved vor Mur,
Han ser gennem Vindvet,
Spejder gennem Gitterværket.
Min Elskede taler og siger:

Staa op, min Veninde,
Min skønne, kom, gaa ud!
Vinteren er omme.
Regnen er stanset,
Har ganske hørt op.

Blomster ses paa Marken,
Sangens Tid er kommen,
Turtelduens Røst
Høres i vort Land,

Figentræets Frugt
Begynder at rødme
Vinranken udaander
Sine Blomsters Duft.
Staa op, min Veninde!
Kom, gaa ud, min Skønne!

Det er som Klangen af det rene Guld mod Lyden af hvislende Papirspenge.

Lad det være naturligt og undskyldeligt, at Ingemann savnede al Sans for Skønheden i Sulamiths Begejstring for sin Elskede som Menneske! Hvor Kvindekoret spørger hende, hvad han har forud for Andre og hun jublende begynder:

Min Elskede er hvid og rød,
Udkaaren blandt Titusinde,
Hans Hoved er det fineste Guld,
Hans bølgende Haar er ravnesort

eller hvor hun ikke mindre henrykt slutter:

Hans Mund aander Sødme,
Alt paa ham er Ynde,
Saaledes er min Elskede, I Jerusalems Døtre!
Saaledes er min Ven!

dèr var disse Udbrud naturligvis Ingemann altfor sanselige, altfor menneskeligt varme til at han kunde bruge sligt. Men skrækkeligt er det, at han lader hende være forelsket i sin Vens *Berømmelse* istedenfor i hans *Person*. Det er den bare Overvejelses-Erotik. Naar hun hører «hans Hæder paa Jomfruers Tunger», sidder hun stum, men det sjunger i hendes Hjærte. Hun udbryder: «I dit Navn er Storhed, du Skønhedens Søn! Derfor elske dig Libanons Piger». Kort sagt, hun er en bly og bleg Viol fra Danevang, der i Tugt og Ære sværmer for Christian den Ottende.

Hvor Ingemann fjerner sig fra Teksten, dèr fortaber han sig i blaa Dunst. Hvor han følger den Ord for Ord, dèr misforstaar han stadigt paa den urimeligste Maade, mest, fordi han ikke vil eller ikke tør forstaa Situationen i dens skønne Naivetet.

Man tage f. Eks. Sulamiths Drøm:

Jeg sov, men mit Hjerte vaagede (ɔ: jeg drømte).
Min Elskedes Stemme!
Han banker!
Han: «Luk op, min Søster, min Veninde,
Min Due, min Uplettede!
Mit Hoved er bedækket med Dugg,
Mit Haar er vaadt af Nattens Draaber».
Hun: «Jeg har taget mit Klædebon af
Skal jeg da tage det paa igen?
Jeg har vasket mine Fødder,
Skal jeg da smudse dem paany?»

Min Elskte strakte sin Haand
Ind gennem Vinduet
Og mit Hjerte slog.

Hos Ingemann er det Elskeren udenfor Døren, der siger disse meningsløse Ord: «Min Kjortel jeg hang paa Hækken — Og her er saa koldt at staa — Min Fod har jeg tvættet i Bækken — Skal atter i Sumpen jeg gaa?»

Rent barok bliver Ingemanns Bearbejdelse, hvor han vil gengive det mægtige Oldtidsdigts naive og storstilede Lignelser. Hvor Salomo priser sin Elskedes Skønhed, nævner han — for at forherlige den — Genstande, om hvilke den minder ham. Han er hende nær, han ser og rører hende; beskriver hende saa ved at genkalde dette eller hint Syn, som de ældste Tilhørere af Højsangen daglig havde for Øje. Hos Ingemann er Alt vendt om, fordi Alt er ulegemligt og falsk sentimentalt. Salomo flakker om i Naturen og alle Genstande erindrer ham — rigtignok rent meningsløst — om den Fraværende, hvem han savner. F. Eks.:

Sangenes Sang: Hvor dine Fødder er smukke i Sandalerne, Du ædelbaarne! . . . Din Bug er en Hvededynge, omgivet af Liljer. Dine to Bryster er lig Tvilling-Kid af en Gazelle.

Ingemann: «Jeg ser din frembølgende Barm endnu, naar paa Liljemarkerne Tvillingkiddene springe.» — Som om Noget var umuligere end at to *springende* Kid paa en Mark kunde erindre Nogen om den Elskedes Bryst!

Sangenes Sang: Din Hals er som et Elfenbenstaarn; dine Øjne er Dammene ved Hesbon, nær Bat-Rassims Port. Din Næse er Libanons Taarn, der vogter Vejen til Damaskus.

Ingemann: Din Søjlehals staar for min svimle Sans, naar hist Elfenbenstaarnet fremglimter» [et virkeligt Elfenbenstaarn!] «Hvor Dammene blinker med Maaneglans, i min Elskovsdrøm

dine Øjnes Klarhed jeg skimter.» — Det kan man kalde at snakke bagvendt af Princip.

Sangenes Sang: Dit Hoved er som Karmelbjerget og dit Haar som Purpur [mørktviolet]; en Konge er fanget i dine Lokker. Hvor du er skøn, hvor du er yndig, du min Kærlighed, i Vellystens Time! Din Skikkelse er slank som en Palme, dine Bryster er Drueklaser. Jeg vil stige op i Palmen, jeg vil tage fat i dens Grene. Dine Bryster skal blive mig som Vinjens Drueklaser, din Aande er sød som Æblers Duft. Din Mund skal skænke mig en udsøgt Vin, der glider mildt og væder mine Læber, naar Søvnen overrasker os begge.

Ingemann: «Til Karmel mit Blik gennem Taager foer. — Til dit Hovedhaars Slør fløj Tanken. — Din Højhed [Højhed!] jeg mindes, hvor Palmen groer. — Om dit Bryst jeg drømmer, hvor Druen svulmer paa Ranken. — Jeg trykker til Palmen mit hede Bryst [han omfavner Træerne!] — og jeg kryster den modne Drue, — jeg drømmer endnu om vor Elskovs Lyst. — O, men aldrig slukkes i Sjælen Lynblikkets Lue.»

Enhver Kommentar er her i Grunden overflødig. Den Art Drømmedigtning dømmer sig selv.

Dog Ingemanns Misforstaaelse og Forvridning af *Sangenes Sang* naaer sit Højdepunkt, hvor den gamle Mesterdigtning naaer sit.

Da Sulamith har genvundet sin Elskede, udbryder hun i disse berømte Ord:

«Sæt mig nu som et Segl paa dit Hjærte, som en Seglring paa din Arm! Thi Kærlighed er stærk som Døden; Lidenskaben ubøjelig som Underverdenen. Dens Ild er brændende Brande, en Flamme fra Jahve.

«Vandfloder kan ikke slukke Elskov, Strømme ikke kvæle den. Hvis En vilde tilkøbe sig Elskov for al sin Rigdom, vilde han kun høste Foragt.»

Man se, hvad Ingemanns blegsotige Aandelighed gør ud af dette. Sulamith angrer hos ham sin Elskov, den var ikke *den rigtige, fromme Kærlighed:*

Min Elskovs Magt var som Dødens,
Som Scheol var min Nidkærhed vild.
Dog Kærligheds Glød er som Morgenrødens,
En Due fra Herren dens Ild.
Den Ild ej Vandfloder slukke,
Ej Afgrundsstrømmen skyller den bort.

Og saa den ubegribelige Slutning, der vel er føjet til for Rimenes Skyld:

I Natten jeg maa mine Øjne lukke,
Men Midsommernatten er kort.

V

For at forstaa Ingemanns Livsværk tilbunds, er det nødvendigt at forestille sig det ensomme Sorø og den lille Bys samt dens Omgivelsers Indflydelse paa Digteren. «Der er gravstille i Sorøe: der groer Græs paa Torvet,» har Andersen i sin Tid sagt. Meget rigtigt har ogsaa Schwanenflügel skildret, hvorledes «Alt hvad der var af udadvendt og virkelighedssøgende i Ingemanns Aand» blev indsuget af disse Omgivelser. «Gik han ud, stemte Alt ham til Digterdrøm og fantastisk Grubleri; kom han hjem, sad der et fint, nonneagtigt Væsen, hans Hustru, og malede Roser og Liljer eller Billeder af den hellige Historie». Sorøes Klosterluft sneg sig ind i hans Sjæl.

Man forestille sig dette Liv. Han er fremmed for Verden: han lever ikke i sit Aarhundrede. Han fører det uskyldige Liv, som Middelalderens frommeste Munke førte. Thi den Smule Ægteskab, han var stedt i, gjorde næppe stor Forandring. Han elskede og lød sin Konge, som Munken sin Prior.

Man tænke paa en Munk med et Talent, én, som kunde male, Fiesole f. Eks. Han tager aldrig sin Pensel uden først at gøre Knæfald og holde Bøn; han retter aldrig Noget; det er blevet saadan ved Guds Vilje. Saaledes troer Ingemann paa Beaandelsen. Som Fiesole aldrig studerer en nøgen Model, saaledes Ingemann aldrig Virkeligheden.

Og han skriver som hine Munke malte. Guld og Skarlagen, smukke Farver paa Stoffer og Dragter glæder ham som Munken, der billedpryder en Messebog eller Bibel, og for hvem det gælder om at faa Helgenen til at lyse og glimre. Store Scener lykkes ikke godt. Er der mange Personer, ser man, de ingen Legemer har under Kaaberne. Men det lyriske Digt, der svarer til det fromme Udtryk; den ædle Holdning, som Klostermaleren forstaar at meddele det enkelte Aasyn, det lykkes Ingemann.

Hvad Fra Angelico maler bedst, det er saadanne Syner, som viser sig for et saa barnligt og uskyldigt Sind. Han tror ikke

blot paa Gud Fader og Jesus, men han ser dem for sig, omgivne af Himlens Engle i Skare. Han er som skabt til Engletro. Hans Hjærte kalder Englene frem for hans Blik, og et helt Følge af guddommelige Skikkelser glider hans Øje forbi.

Ganske saaledes Ingemann. Han ser Himmeltronen over Skyer: «I Glans for Herrens Trone staar — Guds store Vidners Skare.» Han hører Englesang fylde Himmelrummet: «Forgæves lyse Stjernen ej — Se Konger følge Hyrders Vej — Hør Himlens Engle kvæde!»

Og Intet forstyrrer dette Betragtningens rolige Liv. Rundt om ham er alt stilfærdigt. Hans Levned er reguleret som et Uhr. Alle Genstande er kendte, interesseløse. Som i et Kloster sker hver Dag til samme Time det samme. De samme hvide Mure, de samme Lærere i de samme Dragter. De samme Skridt i den ensomme Gade. De samme Maaltider til samme Tid, og samme Symmetri i Anretningen: Osten i Midten; Tallerkenen med Reddiker paa den ene Side og den med Pølse paa den anden i samme Afstand fra Midtpunktet. Sætter en Gæst en af disse Tallerkener saaledes tilbage, at Symmetrien forstyrres, saa flytter Fru Ingemann den uvilkaarligt frem igen.

I denne uhyre Ensformighed trives det barnlige Hjærtes ømme Længsel, dets begejstrede Drøm, der her har fundet Ly udenfor Livets Raahed. Jorden ligger der i underskøn Herlighed; over den hvælver sig med Ædelstensglans en endnu herligere Himmel: «Dejlig er Jorden, prægtig er Guds Himmel, skøn er Sjælenes Pilgrimsgang». Sjælenes — ikke de virkelige Korsfareres engang. Og Gangen er en Vandring fra Dejlighed til Dejlighed: «Gennem de fagre Riger paa Jorden gaa vi til Paradis med Sang». Jordelivet er intetsigende, det henrinder hurtigt, dets Larm er snart glemt; men over det musicerer — som hos Fiesole — fine Engle med søde Udtryk i de alvorlige Barne-Ansigter: «Aldrig forstummer Tonen fra Himlen».

Som i Dantes Paradis fører lysende Trapper op til den Højestes Trone; Guldglorier skinner om hans og Englenes Aasyn, der straaler af Godhed og Kærlighed. Det er en overjordisk Aabenbaring, hvor Alt er Lys. Der er to Hovedfarver, Guld og Azurblaat, i hvilket Englene flagrer: «Glade Jul! — dejlige Jul! — Engle flagre bag Skyen i Skjul». Det er Aandemaleri. Her er ingen Legemlighed, kun luftige Former, som svømmer i Himmelglans.

Denne Christus er ikke den lidende, og ikke den strænge; det er Barnets Ven; Fredens Fyrste: «Guds Søn har os saa kær; han er Børnevennen stor». De yngste af disse Engle, det er yndige Børn; de tænker ikke; deres Liv er et evigt Smil: «Englene sjunge om Barnet saa smukt — Han har os Himmerigs Dør oplukt — Salig er Englenes Sang». De ældre er kraftige Lysskikkelser med en endnu stærkere lysende Glorie om Panden: «Lysets Engel gaar med Glans — gennem Himmelporte. — For Guds Engles Straaleglans — Flygte alle Nattens Skygger sorte». Deres Vinger flamme. De have Bannere i Haanden, naar de gaar deres Sejersgang gennem Verden og jager Mørket foran sig: «Solenglen svinger Lysets Flag — Vandrer til fjerne Lande — Ham følger Liv og Lys og Dag — bag Nattens brusende Vande».

Og alle disse rene og frie Aander bor i et Slot, der er dem værdigt, i Aftenrødens med Guldskjolde tækkede Slot: «Der staar et Slot i Vesterled, tækket med gyldne Skjolde». Alt hvad Dante anede i sit *Paradis* og Fiesole malte i sine Alterbilleder, er virkeliggjort her af mystisk Pragt: «Fra Tusind Taarne funkler Guld — Porten skinner som Ravet —. Med Straalestøtter underfuld — sig Borgen spejler i Havet». Han har set det; ellers kunde han ikke skildret det saadan. Der var den Simpelhed i hans Sind, der førte ham tilbage til den kristelige Mytedannelses første Tider. Og derfor har han forstaaet de simpleste, mest enkelte Naturbegivenheder som ingen anden dansk Digter: *Morgen og Aften*. De har deres kristelige Sanger i ham som deres hedenske i Shelley. Hans Morgen- og Aftensange er uforgængelige. Hvilken hemmelighedsfuld Morgenjubel i Søndagsmorgen-Digtet: «Nu ringe alle Klokker i Sky — det kimer i fjerne Riger», og hvilken utrolig Morgenfriskhed i den berømte Strofe, som begynder: «Nu vaagne alle Guds Fugle smaa, de flyve fra Reden og sjunge».

Der er heri noget lige saa skønt og enestaaende som i en Vedahymne eller en gammel hebraisk Psalme — et fuldtklingende Udtryk for en barnlig og ægte Følelse. Men en Følelse er en Sag, som har en indre Uendelighed, og som i Reglen ikke kan genfrembringes, naar den historisk er svundet. Ingemann har forstaaet at genfrembringe den i dens Oprindelighed. Alt er her troskyldig Mystik, ingen dybsindig og ingen aandedrætsbesværende Mystik, men den serafiske Mildheds Synsmaade og Følemaade.

Engle og Fugle og Børn er malte i lille Maalestok paa Guldgrund. Dog de lever, de aander; de føler Livets Skønhed og tillige dets Alvor; de tilbeder med foldede Hænder eller med Fuglekvidder.

Det vil sige: De udtrykker et Sjæleliv — deres Digters — som er stanset paa den Tærskel, der fører ind til Tanken. Det er ikke et Sjæleliv i Blomst, men i den første Knop, en Knop, som dufter fint og svagt, og hvis Bestemmelse det er, aldrig at kunne udfolde sig.

———

J. L. HEIBERG

I.

Skuespil og Vaudeviller

(1868)

---

1. Pottemager Walter

Stykket egner sig ikke til Opførelse; dets bedste, mest gribende Partier har, udførte paa en virkelig Scene, noget Pinligt ved sig. I Grunden har dette Heibergske Ungdomsarbejde kun én genial Figur, nemlig Ulf, og kun én Scene, som man aldrig glemmer, nemlig Afsværgelsesscenen. Det er snarere fremkaldt af digteriske end af Virkeligheds-Indtryk. — Om hvor meget af vor Poesi gælder ikke dette! Kun i altfor høj Grad er jo desværre vore nyere Digtere blevne dannede ved Læsning istedenfor ved Erfaring og Iagttagelse. Vilde man vove en tilsyneladende Urimelighed, kunde man sige, at ved vore gode Digtere maa forstaas de Digtere, der har tilegnet sig de gode Bøger, Goethe, Shakespeare o. s. v., og ved vore slette Forfattere dem, som har fundet de slette Bøger gode. *Pottemager Walter* er en Studie efter Tieck, Oehlenschläger og Holberg, dog især efter Tieck. Man bør ganske vist ikke ivre mod de boglige Indtryk. Den gode Bog er jo ikke andet end den store Aands Meddelelsesmiddel; men dog havde det været godt for vore Digtere, om de havde holdt mere af den brogede Virkelighed og mindre af det Sorte paa det Hvide, og godt for vor poetiske Literatur, om den havde været mere poetisk og mindre literær.

Et Digt som *Pottemager Walter* staar nutildags for os som et fremmed Væsen. Vi tiltrækkes af dets Former, morer os ved dets Vid og føler med dets Patos, men Aanden deri er ikke vor Aand. Det ligger for os som en i mange Farver spillende, sindrigt snoet Konkylie; lad os forsøge paa fra Konkylien at slutte os til det levende Væsen, der engang beboede den, men som ikke er mere. Dette Væsen var den romantiske Aand, der først genfødtes i Tyskland, saa i Frankrig, og som fra Tyskland forplantede sig til os. Der er en stor Forskel paa den romantiske Skole i Tyskland og i Frankrig. De har næppe meget andet end Shakespearedyrkelsen og hvad den indbefatter, tilfælles. Den franske gaar ud fra en Kamp mod den stive klassiske Betragtning af et vist Antal store Forfattere som «Mønstre», fra et Had til den uægte Antikiseren, til Aleksandrinernes Tvang, til Vedtægtens Aag, til alt det kinesiske Formelvæsen, hvoraf den franske Smag under Kejserdømmet var sammensat. Den fægtede mod de tre Enheder, mod de uopslidelige græske Æmner, mod den kedsommelige og ensformige Moderniseren og Forfransken af alle Tidsaldere og alle Folk. Imod Tragediens Hofsorg satte den Victor Hugos tøjlesløse Lidenskabelighed. Aleksandrinerverset havde udelukket alle egenlige og stoflige Betegnelser; man kunde ikke engang sætte Ordet Pistol i Aleksandriner; Tragediens klassiske Dolk maatte vige for de moderne Ildvaaben, som Mussets nye frie Versformer gav Plads. Poesien havde tilforn kun drejet sig om Mennesket, og om Mennesket som ulegemlig Aand. Rousseau havde indført Naturbetragtningen i den franske Prosa; Chateaubriand havde efter ham givet Landskabsmalerier i ubunden Stil; den bløde, bøjelige Sainte-Beuve gav Naturstemningen Form i sine Vers. Théophile Gautier fordrede og erobrede Plads for det lunefulde Indfald, Billedpragten, Fantasteriet, Beyles Romaner og Afhandlinger grundlagde Racepsykologien, Mérimées skarpe Bronce-Aasyn dukkede frem af Gruppen og udtalte Feltraabet: Lokalfarve! Ved Lokalfarve forstod man alt det for de fremmede Nationer, for de fjerne Tider, for de ubekendte Klimater Ejendommelige, som endnu aldrig var kommet til sin Ret i fransk Poesi. Retorikere, som vi er, hed det, har vi aldrig forstaaet den Fremmede, aldrig den Uudviklede og Ulogiske, aldrig Barbaren, aldrig Kvinden, aldrig Barnet, aldrig Digteren, aldrig Naturen i dens Mangfoldighed af Typer. Man følte, at man havde været hildet i den Forudsætning, at et Menneske

uden videre var et Menneske, og at ethvert Menneske mere eller mindre var en Franskmand. Man saa', det var en Vildfarelse, og hermed var Stødet givet til Frankrigs hele Kunst og Kritik i dette Aarhundrede.

Den franske Romantik var da naturalistisk, den tyske derimod er idealistisk. Den er os Danske velbekendt gennem Novalis, Tieck og Brødrene Schlegel. Den første af disse bestemte Skolens Grundpræg. Vi kender denne Skoles Forkærlighed for Middelalderen med dens Sværmeri, med dens Æventyr, Sagn og Legender, vi kender dens katolske Sympatier*), dens poetiske Betragtning af Religionen og dens religiøse Betragtning af Poesien, som den forguder. Medens den franske Romantik aldrig ophører i sin Bund at være revolutionær, er den tyske reaktionær, forstands-fjendtlig. Dette er Hovedtrækket i den. Den fornyer paa et videre Omraade end den franske; den strækker sig videre ud i Livet, ind i Videnskaben; den slynger sig om Religionen. Den har intet Akademi at anfalde; men den erklærer den hele Spidsborgerverden Krig; Filistrene er dens Klassikere; Nyttighedsapostle, Rationalister, literære Haandværkere slaar den paa Flugten med poetisk Mystik. Den tyske Romantik er dybere end den franske; men den frembringer ogsaa en mere ubestemt og uklar Poesi. Den skaber ingen faste Skikkelser; thi dens Ideal er ikke en Skikkelse, men en Tone, ingen enkelt Form, men en uendelig Higen. Den er inderligere end den franske, men den har ringere kunstnerisk Kraft, den gør færre Fund, fordi den har en mere stundesløs Søgen. Hvad søger den? Den véd det ikke selv. Et lønligt Ord, en hellig Farve, en hemmelighedsfuld Plante, «den lille blaa Blomst». (Se Novalis's Roman og mindre Digte.)

Paa dansk Grund fik Romantiken mere Klarhed og mere Form. Den blev mindre natlig, den vovede sig tilsløret ud i Solen. Den følte, at den var kommet til et ædrueligt og besindigt Folk, der endnu ikke var blevet ganske enigt med sig selv, om ikke Maanens Skin var unaturligt og sentimentalt**). Den steg op af Bjærgenes Minegange, hvorfra Novalis i sine Bjærgmandssange første Gang havde manet den frem, og slog med

*) Se Maaden, hvorpaa Walter frelses ved Rosas Uskyldighed.

**) Man véd, hvor sjældent vore Kunstnere maler Maanelyset. Paa en Udstilling af tysk Kunst, som jeg i 1868 saa' i Dresden, talte jeg blandt 30 Søstykker 21 Maaneskinsbilleder.

Vaulundur paa Bjærgets Side, saa det revnede og lagde alle sine Skatte for Dagen i Dagens eget Lys. Den følte, den var kommet til en anden Natur, mere smilende, mild og idyllisk, den rystede det Uhyggelige af sig, dens tykke uformelige Taager fortættede sig til slanke Elverpiger, den glemte Harzen og Bloksbjærg, og en smuk St. Hans Aften opslog den sit Fyrstesæde paa Dyrehavsbakken.

I *Pottemager Walter* har den ikke rigtig sundet sig endnu; den taler Dansk, men dens Betoning er endnu lidt fremmed. Ligefuldt har Digtet i alt Væsenligt den romantiske Grundanskuelse, som vor Literatur har udviklet, og som betegner en Tidsalder, der nu ligger bag os. For at forstaa et nylig tilbagelagt Tidsrum maa man helst betænke sin egen Ungdom. Et velorganiseret Menneske gennemløber i sit eget Liv Verdenshistoriens Hovedstadier og oplever i den sidste Del af sin Ungdomsperiode fortrinsvis den Idébevægelse, der umiddelbart gik forud for hans egen Tid. For at begribe Tiden 1810—20 maa et Medlem af den nulevende Slægt genkalde sig sit Følelsesliv i det 16de—17de Aar, da han vaagnede som aandeligt Enkeltvæsen. Endnu var han ikke bundet i noget af de Snørliv, hvori Vedtægten, Moden, Skinnet senere har spændt os alle. Intet af alt dette havde endnu berørt den halvvoksne. Nyligt og pludseligt havde alle Idealer aabenbaret sig for ham. Det gik ham som Jacob Böhme, da han første Gang hørte Ordet «Idé», han udraabte: «Jeg ser en himmelsk Jomfru.» Han følte et Opsving af alle Kræfter, en Henrevethed i en højere Verden, set fra hvilken alle de vante Omgivelser paa éngang tog sig ynkværdige ud. Det fra Virkeligheden fjerne, ensomme Liv, som han i Barndommen førte i Fantasien og i den vaagne Drøm, i hvilken han altid genfandt sig selv som Helt, General eller Kejser, dette kom nu, efter at Indbildningskraften var tagen af i Styrke, tilbage i Sværmeriets og Begejstringens Form*). Han gik om som en Drømmer og en Fremmed, hans Sind luede af Begejstring, han følte sig paa en Højde, som skulde han svimle, hans Hjerte svulmede og blev underligt tungt; det var ham, naar han saa sig omkring, som havde han en Brønd, fuld af Foragt, i sin venstre Side. Spandevis

*) Sammenlign Rosas Liv i *Pottemager Walter*, Nina i *Julespøg og Nytaarsløjer*, samt Digterens Anvendelse af hendes Skæbne paa sig selv, Maria i *Alferne*, Drømmelivet i *Syvsoverdag*.

udøste han denne Foragt i Tavshed eller lydeligt over alt det Hverdagslige, der kom ham nær. Han var stolt af sin Foragt; havde han følt den tage af, vilde han have frygtet for, at den kraftigste Nerve i hans Væsen var svækket. Han havde en eneste Maalestok for alt og alle, den var uhyre stor og uden nogensomhelst Inddeling, han gyste blot ved Tanken om at knække den sammen og gemme den i Lommen. Han vidste vel, hvad han elskede. Det var intet enkelt, alt det store, alt det sande, det han ikke havde set med sine legemlige Øjne, det, hvorefter han længtes. Han vidste bedre endnu, hvad han hadede: han kunde skrive en tyk Bog derom, Overskriften havde han færdig, den lød: Spidsborgerlighed. Hvor han ringeagtede dem, alle disse i Endeligheden fortabte Sjæle, disse Guldets Slaver, der intet havde vundet for den Sjæl, de havde tabt, for hvem Næringssorgen var den største Sorg, og som gerne købte et Liv i Herlighed og Flitter med Sindets Fred og al uskyldig Glæde: «Alle I, tænkte han, som hungrer midt i Overfloden, som er misfornøjede midt i Overdaadigheden! selv om I hverken har røvet eller stjaalet eller myrdet, I har solgt Eders Sjæl til Fanden; Kilden, Blomsterne, Menneskene, den blaa Himmel, Intet taler mere til Eder, med Intet føler I Eder i Slægt.» Og Nyttens Træl og den døde Lærdoms Beundrer var ikke bedre end Pengenes Trælle. Hvor hadede den unge disse Pedanter med deres Regler, der fordrede klassiske Studier af Digteren og vilde gøre Poesien til Lærdommens Tjenerinde, hvor hadede han alle disse Foragtelige, der søgte Visdommen for at drage Fordel af den, betragtede Gudinden som en Ko, og gjorde Indsigten i Naturen til Lykkens Slavinde*)! Det var Spidsborgerlighed alt. Hvad var Spidsborgerlighed da? En Sag, som egenlig først dette Aarhundrede har givet Navn. Spidsborgerligheden var ikke det Onde, den kaldte ikke Sandhed for Løgn. Den kaldte Sandhed for Overdrivelse, Overspændthed, Sværmeri. Spidsborgerligheden var ikke dæmonisk, den kaldte ikke det Skønne for hæsligt, men den betragtede Geniet som en Smule forrykt. Spidsborgerligheden var ikke nederdrægtig; naar den løj, saa løj den tillige for sig selv, naar den hyklede, var den sin egen Nar, naar den

*) Sammenlign i *Pottemager Walter* Astrologens forbitrede Replik samt Alfons's Ivren for Poesiens Ret og Frihed; Harlekins *Først Menneske, saa Borger.*

sladrede, troede den selv, at den var Moralens Vogter. Sæt, en gammel Mand hørte en klar og betydningsfuld Tanke, og han kaldte den forskruet, fordi den maatte skrues sammen, før den kunde rummes i hans snævre Hjerne, sæt, en ung Pige var Vidne til en ædel og højsindet Handling, men kaldte den urimelig, fordi hun ikke kunde rime den sammen med sin daglige Trummerumme, og skønt tyveaarig dømte, som om hun havde havt tredsindstyve Aar at blive dum i, saa var hin Mand og denne Kvinde, uafhængigt af Alder og Køn, Medlemmer af det store Spidsborgerskab.

Den, der staar handlende overfor Spidsborgerligheden, føler nødvendigvis Vrede og Foragt; den, der betragter den som Forsker og Tilskuer, har naturligvis kun Ringeagt og Interesse; Digteren kan stille sig paa alle mulige Standpunkter overfor den, opfatte den medlidende og halvt velvilligt, eller rent ironisk eller rent fordømmende. I vore Dage er hos Digterne Vreden stærkere end Medlidenheden. Romantikerne havde endnu Sindsro til at bekæmpe Spidsborgerligheden med godt Humør. De opfattede den filosofisk som Endeligheden, intellektuelt som Indskrænketheden, ikke som vi moralsk, naar vi ser den som det Usle. Op imod den holdt de deres egen uendelige Længsel mod det ubundne Liv, mod Naturen, Himmelen, Skoven og Havet, mod Fortiden, dens Historie og dens Sagn, deres Ærefrygt for det Usynlige, deres Tro paa det Uvirkelige og Overvirkelige. Imod dens Prosa satte de deres ungdommelige Poesi. Imod dens Usselhed sætter vi vor Mandsvilje. Vor Attraa er ikke mere en Flugt fra Samfundet og Virkeligheden med vore Længsler og vore Tanker. Lige omvendt: vi vil virkeliggøre vore Ideer i Samfundet, i Livet. For ikke at blive en Nation af daarlige Lyrikere vil vi netop stræbe hen mod det Virkelige, det bestemte Formaal, det Nyttige, som den foregaaende Slægt lod haant om. Hvem vilde ikke være glad ved at kunne gøre, om endog nok saa ringe Nytte. Romantiken er noget, som vi nu kun gennem Erindringens Anstrengelse forstaar.

I *Pottemager Walter* har den unge Digter endnu ikke klaret sit Forhold til Spidsborgerligheden. Han ender i *En Sjæl efter Døden* med den fuldkomment frie, klare og skarpe Ironi. Her har han endnu Deltagelse for den. Det ligefrem Smertelige, Næringssorgen, den virkelige Jammer, Raaheden i Tiltale mellem Mand og Hustru, alt dette Hæslige fremstiller han ganske nøgent.

En Faust, der af Begærlighed forskriver sin Sjæl til Fanden, er interessant, men hvad skal man sige om en fattig Djævel af en Pottemager, der af den bitre Næringssorg og den ubetænksomste Letsindighed kaster sig i Armene paa en virkelig Djævel! Walter bliver hverken stor eller komisk. Hans Situation er ikke tragisk, men pinlig; og Forsoningen er ikke dyb nok til at tilfredsstille moralsk.

---

2. De Uadskillelige

Efter hvad en Bekendt af Heiberg har fortalt mig, var det en af dennes Yndlingsparadokser, at han ikke kunde begribe, hvorledes nogen Mand kunde forelske sig i en ung Pige, der var ældre end i det Højeste 14, 15 Aar. I Almindelighed regnes denne Alder ellers ikke for at være den mest tiltrækkende. Men den Uro, den indeholder, det romantiske Perspektiv, den aabner, behager undertiden mere end den modnere Alders maaske smukkere, men tillukkede Landskab, der spærrer Blikket Vejen ind i det, der ligger hinsides Bjergene. Det Uharmoniske i denne Alder beror paa, at Udviklingen ikke sker jævnt og ligeligt og samtidigt paa alle Punkter. Legemligt f. Eks. kan Væksten være saa stærk, at Skikkelsen bliver lang og opløben, eller Hænder og Fødder er saameget forud for de andre Lemmer, at et Misforhold finder Sted og saarer Øjet, der ligesom nødes til at vente paa, at den unge Figur skal vokse i disse altfor store Yderlemmer. Og som nu Legemet i denne Alder taber det barnligt Bløde uden straks at kunne vinde det Kvindelige, saaledes ogsaa Sjælen: den barnlige Undseelighed er forbi, den jomfruelige Blufærdighed er endnu ikke tilstede. En enkelt Aandsretning er uforholdsmæssigt udviklet f. Eks. Fantasien, den kritiske Forstand, Opfindsomheden eller en vis Art Livserfaring, og man synes at maatte oppebie, at Personen skal vokse i denne vidtløftige Erfaring, der maatte lægges ind med mange Læg, hvis den skulde passe til hendes virkelige Alder, og som derfor ikke klæder hende smukt. Heri bestaar som sagt det Uharmoniske; men mangen Kunstner eller Digter tiltrækkes netop af det Underlige og Sære, i hvis Uregelmæssighed man langt borte øjner det Regelbundne og som lover

mere end det er. Selv det i og for sig Ikke-Smukke bliver da smukt ved en kunstnerisk Behandling. Hvem har f. Eks. ikke glædet sig ved Küchlers mangfoldige italienske Smaapiger, der staar med en saa tænksom og fordybet Mine og stikker deres smaa runde Maver frem. En lignende Kunstnerglæde har Heiberg havt af sine halvvoksne unge Piger; selv deres uskønne Egenskaber har han aflokket en poetisk Side. Den har tiltalt ham og vundet hans Hjerte, denne præraffaeliske, allerførste Jomfruelighed, der er som Mosroseknoppens, naar den endnu næsten er lutter Mos og man kun sparsomt ser det det Røde kigge frem derigennem*). Allerede i *Psyches Indvielse* har han skildret dens Skønhed, senere dens Uskyld (Marie i *Alferne*), dens Anelser, dens Drømme, dens Uro, dens Hjertebanken. (Emilies Monolog). I Vaudevillen viser han os tillige dens Ejendommelighed og Snurrighed. Han bruger istedenfor en Holbergsk Leonard eller en Molièresk Ariste den unge halvvoksne Pige som Chorus; hun har alle dertil ønskelige Egenskaber: hun er naiv nok til, at Bemærkningen, sagt af hende, forbauser og morer som enhver slaaende Bemærkning i Barnets Mund, fiffig nok til at gennemskue de Voksne, næsvis nok til at lade sig forlyde dermed, og opvakt nok til at gøre det vittigt. Men hun, som udsender de spidse Pile, er ikke som en gammel, værdig Leonard skudfri; hun er selv ved sin amfibialske Tilstand mellem tvende Udviklingstrin og ved den Fordring, hun gør paa at være voksen, netop lige saa komisk som hun er vittig. Som hun tilhører en dobbelt Alder, saaledes ogsaa en dobbelt Verden, en Virkelighedens, hvor hun i Almindelighed nyder en temmelig blandet Behandling, og Fantasiens eller Fantasteriets, hvor hun hersker som Dronning. Saaledes staar hun fuldt færdig for Vaudevillen, naiv, men tillige pikant, vittig, men tillige komisk, burlesk, men tillige romantisk, paa en Gang Genstand for Latter og for Sympati. Karakterens Elasticitet, dens Omfang er netop ligesaa stort som Vaudevillens »fra det Burleske til det Rørende gennem alle mellemliggende Led af det Naive, det Gratiøse, det Fine o. s. v.« Heibergs egen Begrebsbestemmelse.)

Indenfor Vaudevillen bestemmer igen det enkelte Æmne den enkelte unge Piges Karakter, som Lokalfarven i et Maleri bestemmes af Billedets hele Farvetone. Idet saaledes *Aprilsnarrene* i

* Sml. Bornevaudevillerne og Digtene til Léontine Fay.

Almindelighed er en Satire over Opdragelsesvæsenet, bliver den første Bestemmelse for den unge Pige her, at hun skal være et Mønster paa slet Opdragelse, et levende Epigram over Fru Bittermandels og hendes Stabs pædagogiske Dygtighed og Kunst. I Skolen har Trine kun lært at danse. Men for at hæve sig ud fra denne Grundfarve som fra sin Folie, maa hun netop have de Uvidenheden modsatte Egenskaber, være yderst forfaren, kundskabsrig, bevandret og lærenem i alt det, som hun ikke lærer i Skolen, i alle Amors frie Videnskaber og Kunster. Kristine i *Eventyret i Rosenborg Have* er ved sit Forhold til Moderen, der udplaprer alt, nødvendigvis bleven endnu langt mere erfaren og øvet. For at hæve Figuren ud fra denne Baggrund er den saa udstyret med en barnlig skelmsk Undseelighed, en jomfruelig Blyhed, der endnu mere fremhæves af den yderst vovede Situation, hvori hun af Digteren sættes, og af de mange overmaade betænkelige og tvetydige Spørgsmaal, hvortil denne giver Anledning. Karoline i *De Uadskillelige* er maaske den mest vellykkede af dem alle. Hun har daglig altfor mange gode og store Eksempler paa Forlovelse for Øje til at hun ikke skulde følge Dydens rette Vej. Hvis hun som Trine skulde overhøres i Menneskets Pligter mod sig selv, vilde hun sikkert regne det at forlove sig med til «at gøre alt, hvad som tjener til Selvopholdelsen». Men er dette givet, saa maa der til Gengæld, eftersom Mønsterparret, Løjtnanten og Henriette, ikke kraftigt nok opviser det Forjaskede i de Uadskilleliges Følelse, det Luntende i deres Vantetrav hen ad Livets Landevej, over Karoline og hendes ungdommelige Elsker være udbredt en saadan Renhed, Friskhed og Munterhed, en saa indtagende Kækhed, at disse to Skikkelser med Poesiens kun for Tilskueren synlige Guldglorier om deres Hoved, synes at tilhøre en hel anden Verden, Blomsternes, Solstraalernes og Sommerfuglenes.

Af alle Heibergs Vaudeviller er *De Uadskillelige* den bedst byggede; der er intet af hans Arbejder, hvori en saa enkelt, simpel Totaltanke ligger til Grund, og intet, hvori den strængere holder alle Scenerne sammen. I *Recensenten og Dyret* vedkommer f. Eks. Elskerparret og Dyrehavspersonerne ikke Satiren over Datidens literære Tilstande. I *Eventyret i Rosenborg Have* er der ingen Sammenhæng imellem Vinters og Madame Sommers uheldige Møde efter Avisfrieriet, og Fellmarks og Charlottes Stævne i en ganske anden Anledning. Man kan vel søge et Enhedspunkt, man kan sige, at om end Æventyret løser sig op

i flere Æventyr, som Digterlunet vilkaarligt har ladet krydse hinanden, er det dog én og samme overgivne og frivole Stemning, én og samme Spøg med *det erotiske Sammentræf,* der bærer det Hele, ligesom det her mod Sædvane er én Komponists geniale Musik, der i Tekstens Aand sammenslynger og forener det Spredte. Man kan sige, at Fellmarks ufortrødne Bejlerforsøg først til den ene, saa til den anden Søster ligefrem parodieres af den gamle barhalsede Udhalers forskellige Frierier til Fellmarks Kone, til hans egen Datter og til hans gamle Kæreste. Dog kan man end kritisk opvise en Enhed, saa er den dog ingenlunde haandgribelig. Men haandgribelig er den netop her.

Forlovelsen, denne ægte, nationale Institution er her Satirens eneste Genstand. I Stykkets Midte er sat en lille Vise, der med logisk sønderdelende Ironi fremstiller Forlovelsens Bevæggrunde og Nytte, rundt om den ligger en Dialog, der opviser alle de komiske Modsigelser i hine Bevæggrunde, og fra denne Midte udstraaler den hele Handling. Kompositionens Fortrinlighed viser sig i den Nødvendighed, hvormed enhver af Personerne og enhver af Situationerne fordrer den anden og nærmeste, indtil det hele Billede er afrundet og fuldent; der er imellem de andre Stykker og dette samme Forskel som mellem den løsere Sætningsforbindelse og den grammatiske Periode, i hvilken Alt hører organisk sammen, saa intet Led kan borttages uden Skade for Helheden. *De Uadskillelige* er en saadan Periode, og først en opløsende Undersøgelse lærer En, hvor righoldigt det Komiske i dette Lystspil er.

Allerede den Omstændighed, at en ung, elskværdig, hæderlig Mand ved uheldige Omstændigheder kommer i det Tilfælde, at en Politibetjent en skøn Dag træder ind til ham og forkynder ham, at han fra nu af ikke viger fra hans Side, er, selv om Politibetjenten er en nok saa vakker Fyr, komisk for Alle undtagen for den Paagældende selv. Man ser undertiden den Art Tilfælde i Livet. Skøndt intet af Forholdsleddene i og for sig er latterlige, er de dog næppe hagede til hinanden, før Forholdet gør dem begge latterlige. Paa dette Forhold alene kunde der bygges et Lystspil.*) Hvor meget mere komiske blive Parterne

*) Et saadant Lystspil foreligger i Vaudevillen *Les Inséparables* af Scribe og Dupin, hvis Æmne varieredes i en anden Vaudeville *L'ami intime* af Théaulon, Darbois og Lalone, begge fra 1825 og benyttede af

da ikke, naar de allerede forud hver for sig er latterlige, naar Hummer er den snurrigste gamle Gripomenus, der nogensinde har staaet Fadder til et Skrædderbarn i Petri, og Klister den pudserligste Snegl, der nogensinde har levet for Kærlighed og Avancement.

Hvis en nær Forbindelse finder Sted mellem to Personer, er det allerede komisk, naar Tiltrækningen kun er ensidig som hos Holberg mellem Arlequin og hans Usynlige) saa at A bestandig hænger over B, medens B bestandig ønsker A til Bloksbjerg; men at to Personer begge gaar samme Vej, naar den ene hellere end gerne vil være fri for at følges, den anden for sin egen Skyld aldeles ikke bryder sig om at følge, denne ydre Tvang er endnu mere komisk.

Paa den anden Side staar Klister i et Uadskillelighedsforhold til Malle: Lidenskaben, en dydig Flamme forener dem. Og dog er der intet, der holder dem sammen. Hvorfor skilles de da ikke ad? Fordi Vane og Indbildning her spiller samme Rolle som Tvang og Kommando hist. Trods al tilsyneladende Forskel er Latterligheden den samme: det synes som om en indre Magt knytter Parret sammen, men i Virkeligheden er det en ganske udvortes. At nu to Mennesker af den ømmeste Følelse uimodstaaeligt drages til hinanden, er allerede et komisk Træk. Saaledes er denne Omstændighed f. Eks. benyttet af Molière, dels i *Le dépit amoureux*, dels i den nydelige Scene i *Tartuffe*, hvor de Elskende først er uenige og vender hinanden Ryggen, siden, da de er blevne genforsonede og nu maa skilles, saa tidt de kommer hver til sin Dør, vender om og løber imod hinanden, saa at Pigen, der først møjsommeligt har forsonet dem, ikke kan bestille andet end at jage dem fra hinanden og atter og atter forgæves sætte dem tildørs. Det ser ud som Frierleg, eller snarere som om disse Mennesker ikke var frie Væsener, men som var der et Uhrværk skjult inden i dem, der tvang dem til bestandig at løbe imod hinanden i en vis Bue. Dog er dette pudsigt, hvor meget latterligere er det da ikke, at to Personer, der forlængst har ophørt at føle for hinanden, intet Sekund kan afse hinandens Selskab. Der lod sig gøre et Lystspil om to saadanne Elskende

---

Heiberg, da han i 1827 skrev *De Uadskillige*. Det er især Retsbetjentens Skikkelse, Heiberg har laant. — Jfr. iøvrigt en Scene i Heibergs *Prinsesse Isabella*.

alene. Det er oftere bemærket, at naar to Elskende, der sidder ene sammen, har udtømt deres Taleforraad, gør en Tredjemand, der forstyrrer, dem undertiden en stor Tjeneste, idet han bringer dem det, de manglede, en Situation. Vi véd alle, at da Klister og Malle endelig opnaar det i tolv Aar attraaede Enestævne, falder de begge isøvn under en douce Musik. Kunde man nu gøre disse to Elskende en større Tjeneste end at skaffe dem en Forstyrrer, tvinge dem fra hinanden, og saaledes lade Skinnet opstaa af den heftigste Tiltrækningskraft for da efter mange Genvordigheder at lade dem styrte sig i hinandens Arme? Det laa nær at lade dem genforenede paany falde i Søvn og lade Tæppet gaa ned over deres Slummer. Men hvor meget morsommere er ikke det Motiv, som Heiberg har opfundet!

Han skiller ikke de Elskende ad, han tillader dem at forblive forenede, men han underkaster dem en hømopatisk Kur ved efter at have hægtet Klister fast til Malle at hægte endnu en Person til Klister. Hummers Forhold til Klister parodierer med sin Polititvang den Vanetvang, der binder Klister til Malle. Symmetrien er fuldstændig: Klister staar i Midten, begge hans Arme er Hanke. Hummerkloen har et Tag i den ene, Malles Arm omfatter den anden (thi den lange Forlovelse har ikke ladet Klister beholde saa megen Mandighed tilbage, at det er ham, der understøtter Malles Arm og ikke omvendt). Der er intet i Vejen for at han kunde slippe Malle; han kan det, men han vil det ikke; han har intet hedere Ønske end at slippe Hummer, han vil det, men han kan det ikke. Denne Sammenradning er af ualmindelig komisk Styrke. Man faar et Indtryk, som kunde man blive ved at hægte Personer paa, og det vilde bestandig holde. Aarsagen til den komiske Virkning er den, at Mennesket ved saaledes at sammenklistres med andre taber sin Særegenhed som Menneske og faar Præg af en Ting, der kan forøges eller formindskes ved Tilføjelse og Fratrækning, som man lægger til eller tager fra med en Murske. Allerede i Forhold til det, at bære, er dette Tilfældet: naar en har begge Hænder fulde og man bliver ved at læsse paa ham, som den unge Pige i Hertz's *Den Yngste* læsser Bøger paa Tadeo, saa gør det, at man synes at ville eller kunne blive ved i det Uendelige, en lattervækkende Virkning. Stærkere er denne naturligvis, naar det, der saadan lægges eller knyttes til, ikke er Ting, men Mennesker. Saaledes er der noget Komisk ved en Embedsmand som Notarius publicus,

hvem hans Stilling forpligter til altid at møde vidnefast med to Gefrejdere i Hælene. Naar han spadserer stoltelig, som var han sin egen Herre, paa det ene Fortov, saa smiler man i stille Til lid til, at hans to Venner nok befinder sig paa det andet Fortov, og at den tilsyneladende Frihed kun er et Skin. Kører han i Droske og konverserer nok saa venskabelig to Herrer, der sidder ligeoverfor, da smiler man, fordi man slutter, at det er de stakkels Vidner, hans ham paanødte Livsledsagere, med hvem han underholder sig. Det er Afhængigheden, som morer. Hos Klister er den dobbelt. Meget af det mest Komiske hos Molières Personer kan betegnes ved Ordene *malgré lui*, og meget af det Latterligste hos Holbergs ved Ordene *udi egen Indbildning;* disse Udtryk betegner nemlig det Komiske henholdsvis i Viljen og i Viden. Klisters Forhold til Hummer er Vennen imod sin Vilje, til Malle Elskeren udi egen Indbildning.

Fra det Øjeblik af nu, da de to bliver til tre, og de tre til én, som der staar om Elverpigerne, vokser det Latterlige som en rullende Snebold. Der synes at være en Magnetkraft i Klister. Han sammenligner sig selv med en siamesisk Tvilling, med en Kalv med to Hoveder. De tre Pesoner danner som et stort Dyr med seks Ben, der maa gaa ind og ud af Døren sidelænds som en Krebs. (Motiver heraf: de skal vaske sig sammen, sammen ind, da Malles Tøj bliver tørret). Sit Højdepunkt naar det Latterlige, hvor Heiberg sætter endnu en fjerde Person i Forhold til de tre, i Scenen, hvor Hummer frier til Henriette. Ikke nok med, at han frier i tvende Vidners Overværelse, som for at have det vidnefast, at han faar en Kurv, men Heiberg fører Sagen i den Grad ud i den yderste Følge af Forudsætningen, at da Hummer knæler, maa Klister lægge sig dobbelt ved Siden af, og Malle saa længe staa med krumme Knæ, saa at Pigebarnet med Rette kan sige, at hun ikke véd, hvem af dem der er Frieren. Her er da det Latterlige blevet ikke blot farceagtigt men rent pantomimisk — et overordenligt og usædvanligt Fortrin; thi saaledes bliver det ikke blot aandeligt, men aldeles sanseligt, haandgribeligt, øjensynligt.

Lystspillet har to Yderligheder; den første er det Fjælebodsagtige: Personerne slaas, falder over deres egne Ben, uddeler Ørefigen o. s. v.; dette er grovt og for Børn. Den anden Yderlighed er den, at det Latterlige bliver ganske usynligt, lægger sig for Dagen alene i Ord, i Samtale, i Konversation; dette er fint, men

for fint, meget for lidt dramatisk, alt for lidt teatralsk. Den komiske Digters største Kunst er den at tage en rent indre, rent sjælelig Fejl eller Daarskab til Genstand, og ikke at blive staaende ved at optrevle dens skjulte Latterlighed i Ord, (som det sker i Samtalen mellem Buurmann og Konen, Jeronimus og Magdelone i den nye Tids Kostyme), men at drive den saaledes ud i det Synlige, bringe den til saaledes at slaa ud i det Haandgribelige, at den trods al sin Inderlighed bliver ganske udvortes.

Med stræng logisk Nødvendighed udvikler Hovedmotivet sig af det nu Givne: Klister kan ikke uden Forklaring gaa om i Familien med Hummer ved sin Arm som en Sigvard Snarensvend, der danser med Egen ved sit Belte, han maa nødvendigvis hitte paa noget, der kan forklare denne Besynderlighed, Hummer maa være hans fortrolige Ven, og maa ikke være Retsbetjent. I Skyndingen og Forvirringen gør de ham til Præst. Herved opstaar de Latterligheder, at dette skal være Venskab, at Hummer uvilkaarligt bliver paatrængende, og endelig Præsteværdigheden, der afstedkommer Madamens religiøse Fortrolighed, Hummers religiøse Foredrag ved Middagsbordet og hans Ivren mod Materialisterne, der ikke lader sig forstyrre af, at Buurmann er Materialist i Betydning af Materialhandler, eftersom han «skærer alle over én Kam», hvilket atter bifaldes af Madamen, der finder dette Træk just respektabelt af en Mand i hans Stilling. Heraf følger da atter Planen at forlove ham med Henriette og lade ham konfirmere Karoline.

Som Modsætning til disse yderligtgaaende Narrestreger staar den rene Skønhed i Sangene, der, lidt vel sammenhobede paa enkelte Steder, er Mesterstykker af Vers til Melodier. Ypperlig er især den friske og skønne Udmaling af Tordenvejret og Luftens Renhed efter Regnen. Der er heri noget Romantisk, noget som viser ud over sig selv i romantisk Perspektiv mod en aldrig lukket Udsigt:

Himlen aaben
For vor Haaben
Er en Udsigt, vid og skøn.
Og dens fjerne Violette
Siger dette:
Haabet selv er Haabets Løn.

Haabet, ikke Opfyldelsen, det vil sige den uendelige Higen og Stræben, den poetiske Længsel, som Karoline er Bærer af. og som er Lystspillets romantiske Grundstemning.

3. Et Eventyr i Rosenborg Have

Naar man efter nylig at have set et tysk Lystspil faar et dansk at se, falder det En ind, at er der noget, som Tysklands Digtere altid har manglet, saa er det et let Sind og en let Haand. *Et Eventyr i Rosenborg Have* hører ganske vist til Heibergs svagere Stykker; men det er som alt, hvad Heiberg har forfattet, skrevet lethen og har deri sin Skønhed og Ynde. Et saa let og frit Humør er ikke blot en misundelsesværdig Naturgave; der er noget Beundringsværdigt i det. Det gode Humør og den egenlige Lystighed findes til Stadighed sjældent hos andre end lidet udviklede Mennesker uden mange eller dybtgaaende indre Strømninger. Intet Omraade i Verden er jo mere truet end det, som Munterheden har i vor Sjæl; hver Dag og hver Nat berøver Lidelse og Spænding, Mismod og Død, Bekymringer og Sorger det store Strækninger. Hvad enten man bestandig bliver mere gnaven, eller bestandig mere alvorlig, i begge Tilfælde bliver man stadig mindre lystig. Digteren er jo et Menneske som vi andre, ikke mere pansret og hærdet end vi, snarere er han mere Menneske end vi, mere modtagelig for Indtryk. Saalænge han er ung, kommer Ungdommens Livsglæde ham tilhjælp, men Heiberg var ikke ung, da han skrev sine Vaudeviller, han forfattede dem omkring sit fyrretyvende Aar. Hvorledes gik det da til, at han, i hvis personlige Poesi, i hvis lyriske Digte, der aander ēn saa alvorlig og sørgmodig Efteraarsfølelse (se hans typiske Digt af dette Navn) saasnart han blot vilde, kunde lukke sit Øre for Livets alvorlige og skurrende Stemmer? Han lyttede til en Stemme indeni sig, Geniets, med en Latter saa frisk og lystig som et Barns. For hans komiske Genius forvandlede Livet sig til en stor og broget Dyrehavsbakke, hvor Gøglere af alle Slags gjorde deres Kunster, hvor Luften svulmede af »Taskenspiller-Fransk, *beau-monde*-Dansk, Abekattesprog og Papegøje-Dialekt«,

og naar han saa som i Børnevaudevillen *Dyrehavsrejsen*, der aabner Vaudevillernes Række, satte sig paa sin Vogn og, omringet af sit Kor af halvvoksne unge Pigebørn, standsede ved Bakkens Fod, da tog han sin ærværdige Doktorhat af Hovedet, svingede den i Luften og istemmede, som der staar i hans Vise:

Jetzt ist, Hurra!
Der Doctor da,
Her Bakken er, som han vil gæste.

Fra denne Dyrehavsbakke hentede han ikke mindre Fru Bittermandel og Hr. Zierlich end Klatterup og Trop; hvor han derimod som i *Et Eventyr i Rosenborg Have* slet ikke forholder sig satirisk til sin Tid, men stærkest bringer det Komiske frem i Karikaturer *(Vinter* og *Madam Sørensen)*, har hans Frembringelse ringere Værdi. Medens Holbergs Talent er saa afgjort komisk, at selv den stærkeste og dristigste Karikatur næsten bestandig lykkes for ham, er hos Heiberg de latterlige Figurer mest fortrinlige, naar det Komiske i dem har indgaaet en kemisk Forbindelse med en anden Egenskab, som f. Eks. det Godmodige, Troskyldige, Følsomme, Yndefulde, Tiltrækkende eller Pirrende. Link er rørende komisk, Trop er hjærtelig pudsig, Christines pikante Uskyldighed er sat i et latterligt Lys: overalt er det Komiske her mættet med et andet Grundstof, har indgaaet en inderlig Alliance, en højere Forbindelse med det musikalsk eller poetisk Skønne, der adler og svækker det. Af saadanne Forbindelser kan det Komiske indgaa utallige; der gives næppe et eneste æstetisk Element, lige indtil det Tragiske, hvormed det ikke kan forene sig. Men hos de forskellige Nationer tiltrækkes det af forskellige Substanser; hvert enkelt Folk har sin oprindelige Synsmaade af det Latterlige.

Her er et endnu ugjort Studium at gøre. Man kunde hos de forskellige store Menneskeracer undersøge Graden og Arten af deres Sans for det, der forekommer os komisk. Den maa nødvendigvis have et ganske andet Præg hos Kinesere end hos Inder, hos en lidenskabelig Race som den semitiske end hos en bøjelig og tankesmidig Race som den ariske. En Nations hele Livsanskuelse, dens Forestilling om Liv og Død, om Pligt og Ære, dens Udviklings- og Kulturtrin indvirker her. Der gives Folkeslag, der som Tyrkerne næsten aldrig ler, fordi de holder

det for under deres Værdighed og fordi deres Forestilling om Værdigheden beror paa deres Flegma. Der gives Stater som Nordamerikas i vore Dage*) eller som Italiens for hundrede Aar siden, hvor næsten Intet anses for latterligt, fordi der ikke gives nogen Vedtægt, fordi ingen dèr giver sig af med at kritisere den anden, fordi man kan gaa med sin Dames Strømpe om sin Hat, uden at nogen finder det underligt, at man følger sit Lune. I et Samfund endelig, der var indrettet efter Penns Grundsætninger, vilde Latteren være en Forbrydelse og Komedien en Umulighed. En stærk Udvikling af én aandelig Evne medfører næsten altid en tilsvarende Hæmmelse i Udviklingen af en anden; en Fastlands-Nation som den tyske er for grundig og grublende, for tilbøjelig til at gaa i Dybden og til at sværme højt, for langsom og for haardhudet til at udvikle den fine Sans for det Latterlige og Gaven til den hurtige Gengivelse deraf. Den mangler Berøringen med det friske og salte Element, «hvor det Tunge fandt sin Grav og det Lette saa sejrende danser», som giver de søfarende Nationer et fælles Præg. Franskmændenes overfladiske, rent forstandige, lidet moralske Betragtningsmaade og skarpe, lidt tørre Forstand giver paa dette Punkt dem Evner, som Tyskerne mangler. Engelskmændenes poetisk-humoristiske Fantasi og udviklede moralske Blik gøre dem lige skikkede til det digteriske Lunespil, der findes hos Shakespeare og Dickens, og til den blodige Satire, der betegner Hogarth og Sheridan. Den danske Spøg er paa den ene Side mindre poetisk og ideal, paa den anden Side mindre revsende og blodig: Der er en Art højere Mening i den gamle Sprogbrugs Betegnelse af den Latterlystne som den Lattermilde. Vor nationale Skæmt antager i Modsætning til Tyskernes tidligt en dramatisk Karakter. Er det for dristigt at søge et Spor dertil i vore Ordsprog, af hvilke de spøgende næsten altid i Tidens Løb har faaet en dramatisk Vending ved en Tilsætning som «sagde Fanden», «sagde Kærlingen» eller lignende, og ved Angivelse af den bestemte Situation, i hvilken Ordet blev sagt? Dette af det komiske Anlæg uafhængige dramatiske Anlæg er Betingelsen for, at et Folk kan udvikle et Lystspil. Af hvad Art dette bliver, afhænger dels af Folkets oprindelige Natur, dels af historiske Forhold. Saaledes er det

---

*) Sammenlign Tocqueville: *De la démocratie en Amérique Tome 3. S. 360.*

naturligt nok, at Italiernes medfødte komiske Blik har drevet dem til Iagttagelse af alt det *udvortes* Latterlige og derigennem til pantomimiske Fremstillinger, til Opfindelsen af staaende Masker og paa et højere Trin til Frembringelsen af ypperlige Maskekomedier, og saaledes synes det klart, at en historisk Spaltning i Spaniens Kultur, som i Slutningen af det 16de og Begyndelsen af det 17de Aarhundrede delte Folket i tvende Klasser og frembragte tvende sande Literatur- og Teatertyper: Kavalleren og Bondeknolden, er Aarsag til, at Nationens komiske Talent næsten udelukkende har udviklet sig som *Parodi*, som Parodieren af det Ophøjede og høvisk Ridderlige.

Hos de forskellige Nationer indgaar det Komiske da følgelig ogsaa forskellige Forbund, og ved Hjælp af disse uensartede understøttende Forbindelser frembringer det paagældende Folk sine mest berømte og mest levende komiske Figurer. Hos Engelskmændene kan det komiske Værk og den komiske Skikkelse ikke undvære en vis bred Jovialitet, den, som udmærker Falstaff og som genfindes hos Sam Weller (i «Pickwick-Klubben»), hos Franskmændene indgaar det lige saa gerne som hos hine en Forbindelse med det Vittige, men Viddet er her den skarpe Forstands-Vittighed, der mangler Humorens fugtige Friskhed og som gør Gil Blas og Figaro til, hvad de er. Dog, vil man et afgørende Bevis for, at det Komiske, hvis det skal naa sin højste Udvikling hos en Nation, maa indgaa Forening med det dybest tilgrundliggende Element i Folkekarakteren, da behøver man kun at betragte den spanske. Dette Folkeslags Smag er endnu den Dag idag, som den i mange Aarhundreder har været; den er rettet næsten udelukkende paa det Højtpatetiske og Alvorsfulde; den højeste Begejstring, der i sig har noget af Andagtens Natur, er Folkets poetiske Muse. For at sætte sin skønneste Blomst har det Komiske da hos dette Folk maattet indgaa Forening med selve det Sublime, og af dette Ægteskab fremgik da Landets berømteste Bog, det forunderlige og evige Værk Don Quijote. Mon ikke for os Danske den hjærtelige Godmodighed, det bløde og skikkelige Sindelag, som karakteriserer Jeppe paa Bjærget og Klokkeren fra Grenaa, skulde være det samme som den blinde og stolte Ildhu for Spanierne, det afgørende Element, ved Berøring og Sammensmeltning med hvilket det Komiske for os faar sin fuldeste Kraft, og mon ikke denne Omstændighed skulde

være medskyldig i, at Link er mere levende end Vinter. og *Nej* et morsommere Stykke end *Et Eventyr i Rosenborg Have*?

De af mine Læsere, som jeg efter denne hastige Verdensomsejling har beholdt tilbage, og som ikke er stegne i Land hverken paa de nordamerikanske eller de tyrkiske Kyster, vil maaske drage et Lettelsens Suk ved at føle, at vi, som Franskmændene siger, atter er vendte tilbage til vore Beder.

---

4. Elverhøj

Julius Lange har engang sagt, at Fest og Monument, det er Kunstens to Udgangspunkter. Idetmindste tager man næppe fejl, naar man paastaar, at Iværksættelsen af Festligheder og Opførelsen af Mindesmærker er de to første store folkelige Ytringer af den kunstneriske Trang. Festen, det er Øjeblikket, myntet med Glædens, Skønhedens og Kunstens Stempel; Monumentet, det er Fortiden, fastholdt til Fremtidens Beskuelse i et blivende Minde. Foreningen af disse to Elementer, er da den naturligste, Stammen nærmeste, Gren af al Kunst. Et Tempel som Parthenon var ikke andet. At et Drama bliver skrevet som Festspil, behøver da ikke at gøre det til et Lejlighedsdigt i mindre god Forstand eller at berøve det sit monumentale Præg. Intet stemmer naturligere sammen end et Kunstværk og en Fest, og det udvortes Hensyn til Festen indeholder i og for sig intet for Kunsten Skæbnesvangert. Derfor har *Elverhøj* skønt et Lejlighedsdrama beholdt sin Plads paa Teatret. Heiberg med sit bøjelige Talent var ikke den Mand, hvem de Fordringer, en ydre Anledning stillede, kunde sætte i Forlegenhed, han forstod saa godt som nogen at uddrage heldige Motiver af det Opgivne og forvandle ethvert Baand fra en Lænke til et Smykke. Det har han vist i *Syvsoverdag*, og det viste han allerede her. Anledningen udbredte over Stykket kun en lys national Farve, en halv folkelig-, halv kongelig-dansk Farvetone, og Stykket blev et Slags Nationalsang i fem Akter. Lad Halvdelen af den Virkning, det gør, ogsaa skyldes de gamle Sange og Kuhlaus ypperlige, stemningsrige Musik, den anden Halvdel af Stemningen er dog fremkaldt ved Heibergs sjældne Behændighed og fine Øre for, hvad der vilde slaa an. Desværre har Behændigheden her vel

meget formet og ordnet «paa egen Haand», uden at Sjæl og Aand altid har fulgt med; desværre har Heiberg taget sig Arbejdet saare let, har kun henkastet og skitseret, og har nøjedes med at opnaa den teatralske Effekt. Ellers var dette Skuespil blevet til mere. Som det er, kan man se nogle Akter ind i Stykket uden endnu at have truffet et Par virkelig følte Ord, Ord, som Digteren personlig staar inde for, som er mere end smagfuldt ordnede og forstandigt anbragte, kommer fra Hjærtet og gaar til Hjærtet. Det er kun paa ganske enkelte Steder, som ved Elverpigernes Dans under Agnetes Drøm, at man fornemmer den varme, frugtbare Stemning, hvoraf Stykket er opstaaet, og som i et Digterværk er det samme som Rugepletten paa Ægget eller som Navlen i det organiske Legeme. Thi paa dette Sted føler man dog et Syn paa en Sag, et Forhold til Naturen, noget, der er mere end sindrigt og fint, fordi det er inderligt og poetisk. Udenfor dette og nogle andre enkelte Punkter mærker man bestandig den literære Digter, der paa første Haand forholder sig til Folkeviser og Sagn og kun paa anden Haand til det virkelige Livsbillede, han vil give. Selv paa Digtets teatralske Højdepunkt, Mødet mellem Kongen og Agnete, forbliver Tilskueren kold og rolig, det dramatiske Sammenstød er altfor mat, Ordskiftets Kamp i altfor høj Grad Spilfægteri, Opløsningen altfor vedtægtsstemmende til at i vore Dage noget Hjærte kan svulme derved. Man ser af Heibergs Udkast til Stykket, at denne Scene er en af dem, der tidligst har foresvævet ham. Dens Braad skulde være denne, at Agnete, søgende Elverkongen under Navn af «Kongen», ikke vil anerkende den virkelige Konge, der staar Ansigt til Ansigt med hende, før denne vredes og i Vreden aabenbarer sin kongelige Majestæt, hvorpaa den unge Pige kaster sig ned for hans Fødder. Der er heri noget almindeligt Skønt, som behager. Der gives visse almindelige Skønhedsformer, som en Digter altid kan anvende med Virkning: Styrke behager altid ved Siden af Svaghed, Bekræftelsen altid efter den usande Benægtelse, Virkeligheden altid, naar den sønderriver Skinnets eller Indbildningens Slør, ja der gives endog hele Digterværker, som f. Eks., det svage Stykke *Brylluppet paa Ulfsåsa*, hvis hele Virkning afhænger af slige almene Skønhedsformer. Da i dette Stykke Birger Jarl forbitret og frygtindgydende styrter ind i sin Broders Hus, behager den unge Hustrus ædle Ro ved Siden af hans vilde Udbrud; da han erklærer, hvem han er, og truer med at tage forfærdelig Straf, behager Svaret:

Du er ikke den, hvem Du siger, Du er; thi Du er grusom, uretfærdig og haard, han er mild, majestætisk og ædel, og da den unge Kvinde til Slutning pludseligt rejser sig og med en Husfrues stolte Værdighed befaler Jarlen at forlade Huset, behager Styrken hos den Svage, Befalingen rettet til Herskeren, saa kraftigt, at dette ene Optrin er Skyld i den Lykke, som Stykket baade i Stockholm og i Kjøbenhavn har gjort. Men end ikke en saadan almindelig Skønhedsvirkning, som denne, er Hovedscenen i *Elverhøj* istand til at fremkalde. Hvis Kongen stod i en Kres af trodsige Mænd, da han i sin Vrede pludseligt aabenbarer sin Værdighed og kongelige Magt, vilde hans Afsløren af Majestæten maaske gøre Indtryk; ligeoverfor denne svage og ydmyge Kvinde synes det: at han overhovedet kan tage saa stærkt paa Vej formedelst hendes Mangel paa redebon Anerkendelse, snarere besynderligt end overvældende. Thi Intet er her rigtig ment eller følt, det er kun ypperligt beregnet og talentfuldt sammenflettet.

---

5. Ser Jer i Spejl!

(Efter *Töpfer*)

Da for mange Aar siden Zuavskuespillerne glimrede i deres røde Bukser paa Østergade og spillede Komedie paa Folketeatret, opførte de et Stykke, i hvilket en Mand, jaget af fortvivlet Skinsyge, løb ind i og ud af sin Elskedes Kammer, i hvilket han efter hver Fraværelse sporede Tobaksrøg. Ved en Kendetegnsslutning kom han til det Resultat, at da der ikke kommer Røg af en Cigar, uden at en Mand har den i Munden, maatte en Mand være skjult etsteds. Da han tilsidst for at finde den skjulte Elsker havde vendt op og ned paa Alt, tilstod hans (vel barberede og mege nette) Elskerinde ham, at ingen Anden var Skyld i Tobaksrøgen end hun selv; hver Gang hun var ene, havde hun tændt sig en Cigar, en Ytring, for hvis Sandhed Tilskuerne kunde staa inde. Den unge Dame havde for deres Øjne fremsagt og røget sine Cigarmonologer med en om et flereaarigt Feltlivs Vane vidnende skødesløse Naturlighed; en Dame, der har været i Ilden, er ikke bange for lidt Røg; en Skuespillerinde, der har lugtet

Krudtet, er hærdet mod Lugten af Tobak. Man tilgav da let den smukke Skuespillerinde; det klædte hende at røge, og man tilgiver en Kvinde alt, hvad der klæder hende. Blandt de virkelige Kvinder klæder det i Almindelighed kun de faa, hvem Alting klæder. Som bekendt har Cigaren ogsaa uden nogetsomhelst Forbud ofte en Tiltrækning for det Køn, der ikke røger Pibe; føjer man imidlertid til Zuav-Farcens Motiv en Fremstilling af den Menneskekundskabens Lære: Et Forbud frister, saa har man Æmnet til *Ser Jer i Spejl!*

Stykkets Indhold er bekendt: Enhver, der kan sin Heiberg udenad, og det kan alle dannede Mennesker og mange Andre, véd, hvorledes den fyrretyveaarige Klodrian, som i Stykket benævnes «Herren», forgaar af Angst for det Uvejr, der truer hans ægteskabelige Himmel. Hans Honningmaane har gennemløbet sin Bane og indeslutter imellem de Striber, der betegnes af det første Ny og det sidste Næ, som i en fin Parentes hans Lykkes Tid, Perioden, da han var tryg. Nu, da Himlen synes ham overtrukken, tænker han først paa at forbyde Lynet at slaa ned, en Forholdsregel, der aldrig har vist sig synderlig praktisk. Da indfinder som en anden Franklin den erfarne og flinke Onkel sig med den lange Tobakspibe som Lynafleder. Forsøget lykkes, Lynet slaar ned i Piben, antænder kun Tobakken, knuser Pibehovedet og lader Ægtemandsæren, den huslige Lykke, Arnens Fred og alt det Øvrige fuldkomment uskadt. Moral: Et Forbud er den farligste Sag af Verden, naar man ikke har en kyndig Mand til at styre og rette det rigtigt. Hvad der i Gudernes Sprog hedder Forbud, det hedder i Menneskenes Tungemaal Fristelse; hvad Forbudet skriver i Kancellistil, det læser Fristelsen i fri Oversættelse; det var, siges der, ved at se dens Virtuositet heri, at Fanden fik Lyst til at læse Bibelen. Det er i denne Henseende ligegyldigt, hvilken den forbudne Genstand er, Reglen gælder paa alle Standpunkter. Det elementære Standpunkt angiver Forbudet mod Træfrugter og Urter (f. Eks. Æbler og Tobak). Sandt at sige er Æblet en mere poetisk og gammelkendt Frugt end Tobakken, har derfor ogsaa tidligere givet Anledning til en ikke ubekendt Behandling. Det er dog ikke min Agt at rippe op i den gamle og sørgelige Historie. Nej, «Æblet», hvorpaa jeg tænker, er kun Titelen paa et lille moderne Lystspil af Banville, som ved sin hele Behandling afgiver et lærerigt Sidestykke til det tysk-danske af Töpfer og Heiberg. Stykkets Indhold

er omtrent det, at Merkur, som er ude i Ærinder, ankommer til Venus' Ø, netop som Gudinden faar sin Middags-Lur i den yppige Varme. Af en Aarsag jeg ikke nøje husker . . . for at faa hendes Belte tillaans . . . eller maaske blot for at bringe hende i sin Magt, efterlader han for en kort Stund hos Venus det ambrosiske Æble, som han efter Befaling fra Jupiter skal bringe en jordisk Skønhed som Kærlighedsgave, idet han paa det indstændigste paalægger Gudinden, der aldrig før har set den kostelige Frugt, at bevare den, vogte den, lade den urørt og — uspist. Han iler bort for at udrette et Hverv for Juno, og efterlader de to — jeg mener Venus og Æblet — alene. Med Rette maa man sige «to», thi et saadant Æble er virkelig mere end en Ting. Det straaler, dufter, lokker, næsten taler. Det ligger dér med én blussende Kind og én bleg. Venus' Øjne, der aldrig er rolige, udspørger og fritter Frugten om dens hemmelige Sødme, koketterer med Æblet i Mangel af andre Omgivelser. Det gaar Venus som Fruen hos Töpfer. Først ser hun uden at røre, saa rører hun uden at smage. Frøken Ponsin spiller Venus paa Théâtre français. Hun er skabt til denne Rolle. Hun har en smuk og tillokkende Skikkelse, et rigt, blond Haar, et stort, klart Ansigt, hvis fine Hud næsten bliver skinnende, naar hun smiler. Smilet fordyber sig i Gruben paa hendes Kind, flyver hen over hendes Træk, bringer dem til lysende at udsende fine Straalepile og glimter leende ud af hendes store, dueagtige Øjne. Hun griber Æblet, hun kan ikke modstaa længere. Hun fører det op til sin Mund, dog ikke for at bide deri, der er endnu langt tilbage, men for med udspilede Næsebor at indaande dets søde Duft; hun lader det langsomt glide rundt om Hagen og begge Kinderne for at føle dets glatte og silkeagtige Hud imod sin; hendes Aasyn forandres; lidt efter lidt antager alle hendes Miner det Udtryk, som Correggio giver én Io eller Antiope, naar han maler dem i den højeste sanselige Henrykkelse — endnu engang glider Æblet rundt om Munden; da pludselig med lukkede Øjne et Bid, og Udraabet: «Det gjorde godt!» — Merkur kommer tilbage, hører Venus' Forklaringer over Æblets Forsvinden, opdager Kærnerne paa Jorden og smiler.

For Den, der med lige Kærlighed fordyber sig i de to europæiske Hovedracers forskellige Ejendommelighed, er Alt fra det Største til det Mindste betydningsfuldt, som Vink, som Vidnesbyrd, som Bevis. Denne Scene var umulig paa vort danske

Teater, ikke alene fordi ingen af vore Skuespillerinder kunde spille den (forrige Frk. Smith var nærmest derved), men fordi den, selv ypperligt spilt, rimeligvis vilde blive modtaget med Kulde. Parallelen mellem de to smaa Lystspil er tydelig, Æblet er som Tobakspiben Symbol; i begge Tilfælde er det Forbuddet, som frister, og i begge Tilfælde efter den Forbydendes Hensigt; Skildringen af Forførelsens mere og mere betagende Magt er i begge Stykker det sjælelige Hovedpunkt; men med al denne Overensstemmelse hvilken Forskel!

Galleren indrømmer som Germaneren, at det ikke saameget er Genstanden som Forbudet, der lokker, at hvad f. Eks. det unge Hjærte elsker undertiden snarere er Elskoven end den Elskede selv, og i Elskoven atter ikke saameget Følelsen som Romanen, det vil sige Trodsen, Forvovenheden, det Skjultes Sødme, det Nægtedes Pirring, det Uregelrette, det Ny; men her er Glæden kun indbildt, hist er den sand; den nordisk-germanske Pibe «smager vammelt, Fi donc!» det galliske Æble fremkalder Udraabet «Cela fait bon!» Omsæt nu et Øjeblik Spøgen til Alvor og Sindbilledet til Sag, læg disse simple Udbrud under Forstørrelsesglasset, og man vil forstaa to modsatte Literaturgruppers Aand, begribe, hvorfor Dickens, naar han (som i *Copperfield*) fortæller en Forførelseshistorie, lægger hele Eftertrykket paa det Pligtstridige i den begaaede Handling, viser det Uædle i det Sindelag, hvoraf den udsprang, dens nedbrydende og rædsomme Følger, men springer Henrykkelsen og Rusen over, og hvorfor George Sand, naar hun skildrer en ulovlig Kærlighed, gør Lidenskaben til sin Helt, Loven til en Regel og Regelen til en Pedant, som det er en Nydelse mere at træde paa Nakken.

Det Töpferske Lystspil er i og for sig betragtet trods Heibergs lette Vers en temmelig ringe Bagatel; den langvarige Misforstaaelse, under hvilken Diebitschhovedet endog maa betegnes med «han», er haartrukken og i sin plumpe Tvetydighed ufin. Det er klart, at det i sin Tid ene har været den ypperlige Udførelse, der gjorde Stykket saa yndet.

II

Nye Digte

(1889)

Hvilken smuk gammel Bog, den statelige Originaludgave af Heibergs *Nye Digte* (1841), ejendommeligt udstyret, smagfuldt trykt, sit Indhold værdig, det sjælfuldeste og vittigste Indhold, som nogen Bog af Heiberg havde havt! Digteren aabenbarede sig her fra en ny Side i nye Former, og det er intet Under, at Taknemmeligheden og Jubelen blandt hans Tilhængere var stor. Han havde altid været fin og klar; her var han desuden dybsindig. Og hvert af de fire uafhængige Digterværker, af hvilke Samlingen bestod, havde sit ejendommelige Særpræg, skønt de var som sammenstemte.

Den nordeuropæiske Romantik havde været en Bevægelse fra den protestantiske Oplysningstid over mod Katolicismen. Den var det overalt, hvor den var følgestræng, som hos Novalis, Tieck, Fr. Schlegel, Görres, Brentano, Zacharias Werner og flere. Selv hos de Digtere, der som Arnim i Tyskland, Grundtvig og Ingemann i Danmark ivrigt fastholdt Protestantismen som Troesbekendelse, gik Sindelag og aandelig Higen i Retning af Middelalderen og dens Kirkelighed.

Hos Heiberg havde imidlertid Romantiken indgaaet Forbund med Hegels koldblodige Filosofi, og denne Omstændighed var en kraftig Modvægt mod Hanget til Billeddyrkelse. At han ikke desmindre som en sand Poet har havt sine Anfægtelser af katoliserende Længsler og Savn, det viser i denne Samling de dejlige Strofer, som begynder: «O men fornem de sorrigfulde Sukkes klagende Strøm!», Smerten i disse Linjer:

Solen er opstaaet, Maanen ikke skinner,
Sansernes Verdens gyldne Trylleri
Flygter og forsvinder;
Alt er forbi.

For ham som videnskabeligttænkende Digter staar dog dette Tab som uopretteligt; Katolicismens Religiøsitet kan erstattes, ikke vende

tilbage. Derimod har han fra sin første Optræden som filosofisk Forfatter af Hegels Skole efter Mesterens Eksempel hævdet den fuldstændige Forsoning af Protestantismen og den moderne Filosofi (i Tidens Sprog: Religionen og Videnskaben).

Saa mangetydig som denne Forsoning er hos Hegel, saa ubestemt er den vel ogsaa hos Heiberg. Men dog ses det meget tydeligt af de stærke Udtryk i hans Afhandling *Om Filosofiens Betydning* fra 1833, at han fra først af tænkte sig denne Forsoning eller Sammensmeltning foretaget paa Religionens Bekostning; denne maatte udskille Alt, hvad der ikke gik op i det filosofiske Begreb. Han var her i Overensstemmelse med den hele Tidsaand, som i selve denne Afhandling skildres med Ordene: «Det nytter ikke at ville skjule eller besmykke Sandheden: vi maa tilstaa for os selv, at Religionen i vor Tid fordetmeste kun er de Udannedes Sag.» Siden da var imidlertid en stor Forandring indtraadt: Det religiøse Tilbageslag var begyndt. Rationalismen var overvunden, Mynsters Indflydelse stod paa sin Højde og Martensen havde, som Hegelianer i Forbund med Heiberg, som hegelsk Teolog indflydelsesrigere overfor den studerende Ungdom end Heiberg, fortolket den hegelske Forsoning af Filosofien og Kirkelæren saaledes, at Religionens Magt og Betydning forblev uanfægtet; ja den var ved at tilkæmpe sig Overtaget i den af gammel Vane teologisk stemte Læseverden, der i Virkeligheden uden filosofisk Aand eller Evne kun havde hyldet den rene Hegelianisme som en Mode.

Det synes som om Heiberg, glad over i Martensen af finde en Medkæmper for den hegelske Aandsretning og en Beundrer af sin egen Virksomhed, under Samlivet med ham bragtes til at gøre ham og den nye Tidsaand visse Indrømmelser paa det religiøse Omraade. *Nye Digte* staar som Udslaget af Kræfternes Spil i hans Sind under disse Aars filosofisk-poetiske Stemnings- og Tankeliv.

Gudstjeneste, den ringeste af Værkets fire Dele, strengt taget kun en rimet Afhandling eller Traktat, betegner Heibergs Stræben efter at fastholde Protestantismens Navn og Aand saavel overfor det tilbageskuende Hang til Romerkirkens Katoliseren af Naturomgivelserne som overfor det fremadstræbende Hang til Fritænkeri og afgjort Brud med Menigheden. En Pinsemorgen gaar Digteren ud i Skoven, fordi han føler sig frommere tilmode og mere pinsestemt ene med Træer og Blomster end i Hovedstadens

Kirker. Herude søger han sin Gud, og Pan (Altet) træder ham imøde med de Ord, at han er den søgte; han er overalt, hvor Mennesket enligt søger til Guddommen, han er endog i Kirken, naar den er tom; han er i det Enlige, det Tause, det Tomme.

Som man ser, er den Panteisme, hvori Hegels Filosofi naturnødvendigt alene kunde udmunde, om end Hegel aldrig med rene Ord vedkendte sig den, her fjernet som en Mulighed blandt flere, stemplet som uhyggelig, som indjagende en panisk Skræk. Medens Pan i Victor Hugos lidt senere Digt *Le Satyre* indføres som Guderne langt overlegen, fremstilles hans Dyrkelse her som underordnet Dyrkelsen af dem.

Thi en Stemme lyder: «Din Hu du bort fra Ensomheden vende!» og Stemmen er en Engels. Den fordrer Samliv med den kristne Menighed, spørger Digteren om han mon troer. Gud selv fører et Eremitliv i Himmelen, siden han ikke mellem sine Brødre kan tale til Gud med Frihed.

Digteren svarer, at han i sin Egenskab af Poet er Hedning og gærne lever sammen med de græske Guder:

Mod alle Skikkelser min Tanke haster,
Og hvad den nylig greb, den atter kaster,
Indtil den Hvile finder
Hos Pan, den Guders Gud, som aldrig svinder.
. . . .
Jeg fatter mer og mere
At vil man om sin Gud filosofere,
Saa kommer man til Pan
. . . .
Man tror, at protestantisk man har bukket
For Gud — men det var Pan! man staar forfærdet.

Han afskyer Protestantismen, der kun tilbeder Gud visse Dage, til bestemte Tider, fremhæver i Modsætning dertil Katolicismens altid aabne Kirker og dens Evne til at gennemtrænge alt dagligt Liv med sin Andagt, og udbryder:

Det Sekten er, som skranter.
I Himlen er vist Alle Katoliker.

Englen:
Nej! vi er Protestanter.

Det lader sig ikke negte, at dette sidste fyndige Vers med sin Rettroenhed driver Sagen ind i det Burleske. For et Par Aar

siden stod i det norske Storting en forhenværende Statsraad (ved Navn Hertzberg) op og sagde, at efter hans Opfattelse *bekendte* Gud sig til den norske Statskirkes Tro. Man mærke vel det brugte Udtryk! Gud nøjedes ikke med at støtte den, han bekendte sig til den. Det er ikke stort besynderligere end denne Englens Replik, som lader den Wittenbergske Protesteren blive fortsat i Himmeriges Rige.

Og dog har selv denne prosaiske Replik en Side, set fra hvilken den bliver meget mindre plat og passer ind i hele Bogens Grundtone, nemlig i den Mystik, hvoraf den bæres. Et af Digtene i denne Samling er af Heiberg benævnt *Et Mysterie.* De kunde alle bære denne Titel.

Mysticismen ser dobbelt; den genfinder i Himlen, hvad den kender fra Jorden af. Jakob Böhme f. Eks. har Sans for Naturen, han sværmer for Ædelstenenes Glans; men taler han om Guds Aabenbaring i Lysets Verden, siger han: «Jeg kan kun sammenligne den med de alleraedleste Stene.» Han giver det Raad, med Iver at anskue denne Verden, til dem, der vil vide Besked om den himmelske Herlighed. Saaledes siger ogsaa Swedenborg ikke blot, at Englene har Klæder og Boliger, men at deres Boliger er ganske som de Boliger paa Jorden, man kalder Huse, blot meget smukkere. For Mystiken er Her hisset og derfor ogsaa med Nødvendighed Hisset her.

En lignende Mystik og en beslægtet Dobbelthed møder os i den skønne Digtning *De Nygifte.* Heiberg har her benyttet den bekendte sjælelige Forespejling, at det forekommer os, som havde vi allerede én Gang oplevet noget der sker os, til gribende Fremstilling af en Personlighed, der for anden Gang lever sit Liv og i den nye Tilværelse udvikler samme Lidenskab som i den tidligere og i ganske den samme Situation. Han mødes her med de tyske Romantikere, Novalis f. Eks., der lader et og samme Menneske tilhøre flere Slægtled efter hinanden, saa at Fortid og Fremtid stedse som Erindring og Anelse spiller ind i dets nærværende Liv. Jeg har andensteds (Hovedstrømninger, II) bragt de afgørende Vers i *De Nygifte* i Sammenhæng med de beslægtede Forekomster i udenlandsk Literatur. Det er da tilstrækkeligt at paapege den for al Mystik ejendommelige Livsfordobling her som i *Gudstjeneste.*

Vi træffer den paany i *En Sjæl efter Døden*, hvor det hin-

sidige Helvede fremtræder som en nøjagtig Genpart af det herværende.

En Sjæl efter Døden er i visse Maader Blomsten af Heibergs hele Livsværk som komisk Digter og som filosofisk Aand. Dette fine Arbejde førte som bekendt Undertitlen *En apokalyptisk Komoedie,* og saa underligt det klinger, der var i hine Dage Folk, som tog det for en sandt kristelig Digtning. Man jævnførte det med de oversanselige Digtninge fra Johannes' Aabenbaring til Dante og videre frem. Det Verdensbarn Heiberg saa sig med denne sin romantiske Filister- og Literatur-Satire i Dialogform hensat blandt Kirkefædre.

Planen var glimrende: En kjøbenhavnsk Spidsborger af Gennemsnittet stedes som død Ansigt til Ansigt først med St. Peder — udenfor Himmerige, saa med Aristofanes — udenfor Elysium, saa med Mefistofeles — udenfor Helvede, og røber sig under disse Samtaler saadan som hans religiøse, politiske, kunstneriske og literære Opdragelse har formet ham.

Desværre har det skortet noget paa Fantasi. St. Peder er kedelig som en Slotspræst, Mefistofeles falder altfor tidt ud af sin Rolle for at tjene som Talerør for Heibergs egne, i Øjeblikket meget fromme, Lærdomme, og Aristofanes er kun valgt for at give Anledning til et vittigt Udfald mod Oehlenschläger, der i sin *Sokrates* havde lagt en enfoldig Opfattelse af ham for Dagen.

Digtningen har udfoldet sig fra fjerde Akt, der er uden egentlig Sammenhæng med Resten, idet ingen af Hovedpersonerne forekommer heri. Denne Akt blev ogsaa til mange Aar før de øvrige. Det er en Samtale mellem en Skuespiller og Døden, som kommer for at hente ham, hvilken oprindelig var ment som en Satire over Skuespiller Nielsen. Det er en Tolkning af Skuespillerstandens samtlige Svagheder og Laster.

Sjælen er tegnet i noget vel almindelige Omrids, en skikkelig, uvidende, kjøbenhavnsk Handelsborger med Kone og Børn, med lidt Formue og ‹Interesser›, med Kærlighed til Avislæsning og Teatergang, Medlem af flere Selskaber og undertiden Skaaltaler, i al Stilhed Forfatter af navnløse Kjøbenhavnspost-Artikler.

Da han opdager, han er død, vil han ind i Himlen. St. Peder forordner ham som Prøve en Pilgrimsgang gennem Palæstina; men da Sjælen ikke udenad kan huske alle de Steder, Jesus har besøgt, nøjes den himmelske Dørvogter med at spørge, hvad Aanden

i Christi Lære er. Sjælen svarer, den ikke saa lige kan give Besked herom,

Thi Aanden lader ej i Ord sig fange.

«Og dog var Ordet Gud,» indvender St. Peder med en mystisk Vending, der stammer fra Johannes' Disciple og som Hegels havde Brug for. Thi Logos var Gud, og det udlagdes om den objektive Logik, som Hegel havde stiftet og som han selv halvt spøgende plejede at kalde Videnskaben om Gud før Verdens Skabelse. For Hegel gjaldt det overalt at benegte eller overvinde en Strid mellem det Indre og det Ydre. Det Indre *er* det Ydre, hvori det lægger sig for Dagen. Derfor St. Peders filosofiske Fyndsprog:

Hvo ej med Ord kan sige
Sin Tanke, kommer ej i Himmerige,

og derfor som Udtryk for den Hegelske Uvilje mod Læren om Guds Ufattelighed:

Men du tilsidesatte
Din Pligt mod Gud, du vil ham ikke fatte.

Aristofanes' Ytringer i anden Akt morer især ved den berørte latterliggørende Gengivelse af Oehlenschläger. Men i tredie Akt som kun skæmmes af nogle filosofiske Udviklinger med hegelske Kunstord, udfoldes Digtets aandfulde og dybe Grundtanke i en Samtale, der knitrer af Vid. Her er det, at Mefistofeles uden at nævne Navnet paa Stedet, hvis Portner han er, for den intet Ondt anende Sjæl skildrer det Liv, som venter den dèr, hvor den vil genfinde Alt, hvad der var den kært: Børs, Klub, L'hombrepartier, Seværdigheder, Teatre, sin Livret, sin Røgtobak, sin Avis, hele Sibbern i Biblioteket, hele Andersen paa Teatret, et Universitet ganske som det i Kjøbenhavn, alle de gamle afdøde Venner og med Tiden baade sin Millemoer og sine Børn.

Man lever egentlig i vor Stat
Paa samme Vis som hos Jer dernede,
Man finder igen sin gamle Rede.

Man faar det ikke bedre, ganske vist, men paa ingen Maade heller værre. — Saa er det, at Sjælen vil vide Stedets Navn.

Mefistofeles afviser først Spørgsmaalet som ligegyldigt: Hvad er et Navn? En meningsløs Lyd. Men da Sjælen ængstet trænger paa, følger Svaret:

Jeg skal det sige, men vær nu Mand!
Helvede kaldes dette Land,

og overfor Sjælens forskrækkede Genmæle kommer nu Forsikringen om god Behandling, om Genfinden af samme Levevis, samme Travlhed og samme Tidsfordriv som paa Jorden.

Det kommer deraf, maa jeg dig sige,
At du, min Ven, og dine Lige
Alt, mens I leved, i Helvede vare . . .

Sjælen.
Var jeg i Helved?

Mefistofeles.
Som næsten Alle.
Kun plejer man ej saadan at kalde
Det fede, flegmatiske Liv paa Jord.
. . . .
Helved sig strækker over Jorden ned.

At Jorderigs Liv føres i Helved løber altsaa ud paa, at Helvedlivet allerede føres paa Jorden. Og Skuespillets geniale Kærne er den Alvor, som her ligger bagved den gennemførte Ironi: Netop det Liv, I alle fører, er Helved; der behøves ingen Skræmmebilleder, ingen Straffe; hvor to eller tre af Eder er forsamlede, dèr er Helvede midt iblandt Jer og omkring Jer.

Man mærke ligefuldt Mystikens Dobbeltsyn heri. Der er i *En Sjæl efter Døden* et dobbelt Helvede, et paa Jordkloden og et udenfor den, men sete med Digtningens Syn skyder de to som Stereoskopbilleder for Læserens Øjne sammen til ét. Et Helvede er det, fordi dette Liv, der skildres og stemples, er aandløst, meningsløst, sammenhængsløst og formaalsløst, et Liv i Kedsomhed, et Liv i Travlhed, der aldrig sætter Frugt. Slaaende virker da det fine Indfald: Fællesopgaven for Stedets Beboere er at fylde den gamle Danaide-Mytes bundløse Kar:

Nu er vor hele Stræben, med Vand
At fylde det til den øverste Rand.

Omtrent paa samme Maade som i *Gudstjeneste* tager Heiberg i *En Sjæl efter Døden* Afstand fra Panteismen, skønt den er enstydig med selve den Filosofi, han bestandig bekender — eller rettere, han bruger Ordet Panteisme i en snevrere Mening end den ligefremme og rette for at faa Anledning til at redde sig bort derfra. Han lader med et aabent tilstaaet Brud paa Karakteren sin Mefistofeles sige:

Og sandelig — dog det er selsomt, Kære,
At det just er mig, som forkynder den Lære —
Kun det Gode skænker Personlighed,
Men Geniets øvrige hele Sfære,
Hvad en Kunstner skaber, en Tænker véd,
Det Skønne, det Sande, hvad man det kalder,
Er fremmed Stræben, hvorved man falder
I *Panteisme* til Halsen ned.

Men i Slutningsdigtet *Protestantismen i Naturen* er ikke desmindre det protestantiske Slør, hvormed han dækker sin egen Panteisme, saa gennemsigtigt, at man tydeligt øjner dens Omrids. Allerede den første Strofe af dette lønvise Digt, Hymnen til den rene og frie Tanke, der trodser hvad den tidligere lød og «vil erobre Verden, ikke Mindre,» varsler om en dristigere Aandsflugt. Og Digtet holder, hvad Begyndelsen lover. Ganske vist er ogsaa i denne udtrykkeligt «Mysterie» benævnede Digtning det hemmelighedsfulde Dobbeltsyn bevaret. Og her som altid gælder det, at Mystikeren grubler over Naturens og Menneskets Væsen i den Indbildning, at han grubler over et andet personligt Væsen, en Gud. Grubleriets virkelige Genstand er jordisk, medens dets formentlige Genstand er himmelsk. Men Kløften mellem det Menneskelige og det Guddommelige er svundet her. Det hedder:

Den Gud, du søger, er din egen Gud;
Hvad vil du mere?
Han træder ikke som en Genstand ud
Blandt andre, flere.
Du føler ham, hvergang dit Hjerte banker
Af hellig Lyst;
Du hører ham i dine bedste Tanker
Som evig Røst.

Hvad vil dette sige andet end: Den hellige Lyst, der faar Hjertet til at banke, det er Gud. Det som er Kærnen i de bedste

Tanker, det er Gud. Vistnok er her endnu bevaret de gamle Svar paa Spørgsmaalet: Hvad er Gud? Gud er Sandhed, Gud er Kærlighed, Gud er Godhed. Men undersøger man disse Sætningers Mening, saa finder man den først, naar man vender dem om. Sandhed er guddommelig, Kærlighed er guddommelig, Godhed er guddommelig. En ond Gud vilde efter den almindelige Opfattelse ikke være nogen virkelig Gud; det er da Godheden, som gør Gud til Gud, eller med andre Ord: Godheden er det altomfattende Guddommelige, der spænder over Forskellen mellem Gud og Menneske.

Hos Heiberg svæver Tanken endnu i mystisk Dobbelthed, i romantisk Tvetydighed. Han drager ikke Følgeslutningen.

Saaledes smugles i vor Literatur den ny Tids Aand ind, forklædt i gammeldags Dragt som Lønlære, som overjordisk Komedie, som protestantisk Fantasi. Da den endelig kastede Forklædningen, kendte man den derfor ikke. Man behandler den nutildags som en Fremmed, en Forbryder; man véd ikke, at den er Hjemmets egen yngste Søn. Man behandler den som en Oprører; man forstaar ikke, at den efter sit Væsen er en Lovgiver, en Dommer og en Hersker.

III

Den Heibergske Æstetik

(1889)

1

Man kan gennemlæse alle J. L. Heibergs Prosaiske Skrifter uden at finde mere end svage Antydninger til historisk eller sjæleforskende Kritik. Hos Heiberg som hos Hegel lurer Ringeagten for Enkeltvæsenet bag Anerkendelsen af Aander og Aandsarbejder. Ikke Mennesket frembringer Kunstværket; nej, det

er den selvgyldige Aand, Verdensaanden, der gennem den kaarne Kunstner — som derfor kaldes beaandet — frembringer det udødelige Værk.

Ja dette er endog det Dybe, det til Grunden Skuende ved Sagen i Modsætning til den dagligdags Opfattelse, der i Mennesket, dette blotte Gennemgangsled, ser det første Ophav. Derfor hos Heiberg aldrig en Baggrund af Tidsalderen, hvori Kunstneren lever, som Folie eller som Modsætning (se f. Eks. i hans Prosaskrifters femte Bind Afhandlingerne om Bellman og om Cervantes) aldrig heller en Fordybelse i det Sjæleliv, af hvilket Kunstværket udsprang. Man ønskede og savnede i Datiden ikke sligt.

Ja endnu længe efter den egenlig Hegelske Tid holdt denne Betragtningsmaade af Aandsværker sig her i Danmark. Man gennemlæse Brøchners ypperste Arbejde om *Filosofiens historiske Udvikling,* og man vil se, at Personerne kun fremtræder som Tilfælde, der oplyser visse almene historiske Loves Gyldighed.

Heibergs Anseelse steg umiddelbart efter hans Død til sin største Højde. Al Uvilje, alt Had, der af private eller politiske Grunde havde været rettet mod den Levende, forsvandt eller forstummede, og tilbage stod den store Skikkelse, den store Velgører og Opdrager, hvem Ungdommen skyldte sine første dybe Indtryk af filosofisk Tænkning og literær Kritik, Digteren af saamange lystige og enkelte dybsindige Poesier, den vittigste Mand af alle danske Mænd, lyrisk og skarpsindig, fornem og forvoven, altid overlegen, den fødte Sejerherre i enhver aandelig Strid.

Vi Yngste tilbad ham og anbragte hans Byste paa de rygende Kakkelovne i vore højtliggende Kamre.

Vi troede især paa ham som Tænker, som Æstetiker. Vi vidste vel, at han var begyndt romantisk som Lærling af Tieck; men han stod ligefuldt som *Forstanden* i vor Literatur, han, der havde spottet Ingemann, bekæmpet Grundtvig, fældet Hauch og som endelig var den store Bedømmer og Vurderer af Oehlenschläger.

Skønt hans gamle Modstander Hauch havde Landets eneste æstetiske Lærestol inde, var Heibergs Æstetik endog Aar efter hans Død ubetinget sejerrig og herskende ved Kjøbenhavns Universitet. Allerede Stridsforholdet til Sibbern gjorde R. Nielsen tilbøjelig til i Heiberg som Tænker at se ikke en underordnet eller dog mindre selvstændig Begavelse men «en Stjerne af første Rang» og «den Hegelsk-Heibergske Æstetik» foredroges paa

Universitetet næsten paa én Gang af de to Professorer R. Nielsen og Heegaard.

Hvor overvældende den Hegelsk-Heibergske Underkenden af det enkelte Menneskes Betydning var — derpaa er de ældre Skrifter af disse Linjers Forfatter Eksempler, des mere indlysende, fordi Forfatteren havde gjort hvad han evnede for at løsrive sig fra denne hele gamle Æstetik:

I den ældste Udgave af *Hovedstrømningernes* første Del findes ikke en eneste Levnedsbeskrivelse. De Enkelte interesserer kun Forfatteren som Ordførere for Grundtanker; de bæres af Strømninger, rives med af Strømninger, bekæmper Strømninger. Ved selve Personligheden dvæles ikke. I anden Del er der det Fremskridt, at Biografierne er tagne med, men de er i Reglen korte, ufuldstændige, og — meget betegnende — de er gennemgaaende hængte bag paa som mindre væsenligt Tillæg til Skildringen af Værker. Først gennemgaas og særtegnes hele Personlighedens Aandsliv, saa følger som Bilag et kortfattet Levned af den Personlighed, i hvilken det Skildrede har sin Rod. Værket udfolder sig ikke fra denne Rod. Det kommer, baaret af Idéluftningen; Mennesket, den Slakke, der bliver tilbage, naar Ideerne og Formerne er udvundne — denne rigtignok højst uundværlige Slakke — medtages saa som nødvendigt Onde tilsidst. Ganske saaledes er i min Bog *Den franske Æstetik i vore Dage* Taines Personlighed skitseret til allersidst efter hans Lære.

Først i de Bøger, der nu følger, begynder et Menneskestudium, der stedse bliver alvorligere og omhyggeligere. Indtil omtrent 1874 havde jeg i dette Punkt ikke formaaet helt at bryde med Overleveringen. Men paa talrige andre Punkter havde jeg gjort det, og med en Anstrengelse, som den nu opvoksende Slægt næppe kan forstaa, fordi den længst er indlevet i de Tanker, som det dengang kostede Overvindelse at tænke.

Det maa være mig tilladt som Vidnesbyrd at henvise til et for faa Aar siden fremkommet Aktstykke. I Strindbergs letmaskerede Selvbiografi *Jäsningstiden* omtales det stærke Indtryk, som et af mine første Skrifter *Kritiker og Portræter* (1870) gjorde paa Fortællingens Helt: «Midt under disse Grublerier udkom en Bog, der slog ned som et Lyn i Tvivlens Mørke og kastede Lys over hele det Skønnes Verden. Her forelaa intet nyt færdigt System, men over det Hele spredtes en ny Belysning. Ikke et eneste af de fra den tyske Filosofi laante Ord, *Indhold og Form*,

skønt, ophøjet, karakteristisk forekom, og sikkert havde Forfatteren ikke anvendt de æstetiske Systemer for at faa Maalestokken. Men hvilken Passer, han brugte, fik man endnu ikke at vide».

Den fremmede Skribent, som var opvokset i Vedtægten, mærkede kun Bruddet med den gamle Skønhedslære, ikke den fortsatte Afhængighed af den.

2

Heibergs Æstetik falder i tre Afsnit. Den behandler 1) Skønhed i Almindelighed, 2) Kunsten, 3) Poesien*).

Poesien er i sin Egenskab af Digtekunst en Kunst som de andre; men i sin Egenskab af Ordets Kunst, der som saadan (efter Hegelsk Sprogbrug) *staar paa Begrebets Standpunkt* er den *den absolute Kunst* til Forskel fra Kunsterne.

At Poesien staar paa Begrebets Standpunkt vil sige, at den har samme Indhold som Filosofien, *Ideen* nemlig; Meddelelsesmidlet (Sproget) er desuden det samme; Forskellen ligger kun i Formen. At Poesien har *Ideen* til Indhold, vil udtrykt i vort Sprog nærmest sige, at den fremstiller den sande Verdensanskuelse; den fremstiller den i billedlig Form, ikke som Filosofien i rene Tanker.

Efter at have berørt den begyndende Skønhed i matematiske Figurer, i enkelte Farver og Toner og i deres Sammensætning, i Symmetri, Rytme, Akkord o. s. v. gennemgaar Heiberg Dyreverdenen fra de laveste til de højeste Arter, indtil vi ankommer til Mennesket. Her, siger han, ophører Naturskønheden (som hos ham er lig Virkelighedens Skønhed) og her sker Overgangen til Kunst; «Den højeste Skønhed, hvortil Naturen bringer det, er den menneskelige Skabning. Men her ophører derfor ogsaa Naturen og gaar over til Kunst og navnlig til Skulptur, som er den første Kunst, og hvis Formaal er at idealisere den menneskelige Skabning, altsaa at opfatte [optage] Skønhedens Traad paa det Sted, hvor Naturen har sluppet den».

Med romantisk Mystik erklæres det, at Sfæreforandringen foregaar i Kraft af Kærlighed, og ikke uden Pedanteri indordnes

*) Sammenlign især Afhandlingerne om Skønhed i Naturen og om Malerkunsten samt Kritiken af «Væringerne» og Gendrivelsen af Oehlenschlägers Svar.

Kærlighed under Æstetiken. «Denne Overgang fra Natur til Kunst er *Kærlighed*, hvis Teori (om man saa tør kalde den) fornemmelig henhører under Æstetiken eller Videnskaben om det Skønne».

Som man ser, mangler den Heibergske Æstetik helt og holdent en Fantasilære. Det er forsaavidt naturligt nok, som jo *den absolute Aand* udretter Alt igennem Beaandelsen. Derfor faar vi heller ingen Antydning af en Fantasiens Historie; Begreber som *Renæssance* eller *Roccoco* forekommer ikke og Kunstudtryk som *klassisk*, *romantisk* forklares derfor i Grunden aldrig, skønt det Romantiske stadigt fremstilles som Nutidens Ideal og det Poetiskes Højdepunkt.

Heiberg føler ikke, at han ved at lade Skønheden udenfor Kunsten stanse med Menneskeskikkelsen, ved altsaa ikke at medtage Stemningslivet som elementær Skønhed eller Kunststof, ganske berøver Musiken den Genstand og at han endvidere ved at forbigaa det hele Menneskelivs spredte Skønhed i Samfund og Historie ganske berøver Poesien dens Æmne. Han føler ikke, at han lige saa godt kunde have brudt af allerede ved Elementerne til Symmetri i den uorganiske Natur, og kunde have udraabt: Disse Elementer behandler og udvikler Bygningskunsten.

Men dette hænger sammen med, at det for Heiberg som for alle de danske og tyske Romantikere i Grunden er en helt fremmed Tanke, at Poesiens Opgave skulde være denne simple: en fortolkende Fremstilling af Menneskelivet. Saa utroligt det klinger: det er for Heiberg slet ikke dette, det gælder om. Spørg ham: Hvad skal Poesien fremstille? og Svaret vil lyde: Det Poetiske.

Det Poetiske er umiddelbart som Stof noget Skjult, Fint, en Duft, en Stemning. I sit Væsen er det ikke andet end det Skønne, der er ét med det Gode og Sande. For Digteren er Menneskelivet kun et Fremførelsesmiddel til at faa det Poetiske frem, og kan han skyde en Genvej til dette, til Duften, til Idéen uden om det fuldblodige Menneskeliv — saa meget des bedre! Saa er han en ikke stoflig men tankeskuende Digter.

Her allerede skimtes Aarsagen til, at dette Poetiske hos de mere filosofiske Romantikere, som Schack Staffeldt eller Heiberg selv, fortyndedes til Idéen, hos de mere seminaristiske Romantikere gjordes enstydigt med Religionen, saa Retningen hos nogle udmundede i spekulative Dramer, hos andre i opbyggelige Ro-

maner (som *Prins Otto af Danmark*), hos atter andre i religiøse Poesier, Legender, Psalmer. Hos de filosofisk anlagte blev Poesien Allegori, hos de fromme blev den Præken; i Almindelighed forenedes begge Dele, saa den blev til en allegorisk Præken eller en prækende Allegori.

3

Dog tilbage til Heibergs Lære om Naturskønhed.

Det naturhistoriske System er tredelt, og denne Tredeling svarer fortræffeligt til den logiske Tredeling, der har samme Betydning for Heibergs Æstetik som for al hegeliansk Filosofi. Ethvert Begreb udvikler sig jo hegelsk gennem tre Led: det Umiddelbare eller den fødte Enhed — Negationen — og Negationens Negation, den tilvejebragte Enhed, hvilket tredie Led atter bliver det første i en højere Kres.

Det *Skønne* er da *Idyl*, *Elegi* og *Lyrik*. Hvorfor indses ikke. Vi erfarer kun, at Mineralverdenen som det Skønne i dets Umiddelbarhed svarer til den rolige, *idylliske* Skønhed (paa et vildt Bjerglandskab har Heiberg øjensynligt ikke tænkt), at Planteverdenen med sin Retning mod Lyset og Himlen udtrykker den *elegiske* Stræben mod en fremmed Genstand, og at Dyreriget, som er *den højere Enhed af Mineral og Plante*, tillige er Enheden af det Idylliske og Elegiske, hvad atter vil sige det *Lyriske* — paa Grund af den fri, vilkaarlige Bevægelse.

Det stemmer imidlertid ikke med andre Punkter i Systemet. Hvor vi naaer til Poesien, har Heiberg Brug for Lyriken som umiddelbar. I Poetiken fastslaas det da ogsaa uden videre, at det Lyriske er det Umiddelbare og det Idylliske den højere Enhed, medens det i Naturrigerne er lige omvendt.

Over denne Vanskelighed kommer forøvrigt en hegelsk Tænker forholdsvis let, den beror paa Naturens Svaghed og Ufornuft: Naturen staar for lavt til at kunne fastholde Begrebet. *Men*, tilføjes der undskyldende, *det rette Forhold indtræder straks i Dyreriget.* Dette kan nemlig »bedst henføres til Insekter, Bløddyr og Hvirveldyr.« Udgangspunktet tages da her i Insekterne, der som bevingede er *lyriske.* Bløddyrene, der dog staar lavere, er det næste Led: de svarer ved deres Mangel paa Benbygning til Planterne og derfor til det *Elegiske*, Hvirveldyrene

endelig betegner det *idylliske* Standpunkt. (Ulve? Tigre? Hyæner?).

Hvirveldyrene begynder til en Forandring med det Elegiske. Elegiske er *Fiskene* — det ser jo enhver. *Fuglene* er lyriske, *Pattedyrene* idylliske. Krybdyrene overspringes, da der ellers blev fire Led, under Paaskud af at de ikke er nogen *naturlig Klasse.*

Som man ser har altsaa Idyl, Lyrik og Elegi afvekslende gjort Tjeneste som det Umiddelbare.

Pattedyrene var idylliske. «Men jo mere man her gaar i Detail, desmere forsvinder det Æstetiske . . . Anvendelsen bliver tilsidst endog latterlig, og er saaledes et Tegn paa, at vi ikke tør udstrække den videre». Sandelig et Ord i rette Tid af Heibergs sunde Menneskeforstand, der dog har gyst tilbage for de elegiske Aalekvabber, lyriske Væggelus osv., som Systemet fordrer.

Treheden Lyrisk, Idyllisk, Elegisk anlægges endelig af Heiberg med mere Held paa Dags- og Aarstiderne: Morgen, Middag, Aften — Foraar, Sommer, Efteraar. Natten bliver tragisk, Vinteren tragisk. Her passer Benævnelserne meget net, kun røber Taskenspilleriet sig i, at denne Gang bliver til en Forandring det Elegiske den højere Enhed.

4

Kunstens Inddeling hos Heiberg er denne:

1) Den *materielle* Kunst, der for at tre Led kan faas ud, underinddeles i: Arkitektur, Skulptur og Relief.

2) Den *illusoriske* Kunst: Havekunst, Maleri og Mimik.

3) Den *substantielle* Kunst: Musik, Retorik og Digtekunst.

Den materielle Kunst skal adskille sig fra den illusoriske derved, at den ikke kan skuffe. Til Bestyrkelse heraf anføres, at «Ingen kan antage en Billedstøtte for et virkeligt Menneske, medmindre det kromatiske Raseri skulde kunne drives saa vidt, at det tilsidst frembragte Dukker, der ikke blot illuderede Spurve, men ogsaa Kunstkendere». Udtrykket: det kromatiske *Raseri* er betegnende; Heiberg har ikke vidst, at Grækerne, som dog maa anses for at have forstaaet sig paa Billedhuggerkunst, saa at sige aldrig lod Farven uanvendt. Heiberg har dernæst ikke betænkt, at heller ikke Maleriet illuderer i den Forstand, at

nogen antager den malte Mand for en virkelig Mand. Han har maaske af den Maade, paa hvilken Øjenhulen staar tom i antike Billedhuggerværker, af hvilke det indlagte Øje er faldet ud, ladet sig forlede til den Tro, at man i Oldtiden gav Afkald paa Illusion i Øjets Behandling.

Hvad nu den illusoriske Kunst angaar, studser man unegteligt ved en Underinddeling, i Kraft af hvilken Mimiken bliver den højere Enhed af Havekunst og Maleri.

Ved Malerkunsten dvæler Heiberg længe. Med Varme, men med stærk Overdrivelse hævder han, at der i ethvert Billede maa være et Element af Landskabsmaleri. Hvor liden rent kunstnerisk Dannelse han besad, røber sig allerede, naar han erklærer, at Fremstilling af Møblerne i et Værelse «er ligesaa indifferent i skøn Kunst, som om det slet ikke var udført». Han indser ikke, at der kan være «pittoresk Skønhed» i en Fremstilling af den Art. Men det landskabelige Element, som han forlanger, det fordrer han betegnende nok ikke for dets egen Skyld, men fordi «den pittoreske Naturskønhed, anbragt i et Maleri, som fremstiller en Handling, antager en symbolsk Karakter, som viser selve Handlingen i et forklaret Lys, der ikke vilde blive tydeligt af de handlende Personer alene.»

Det er umuligt at anlægge en mere naivt literær Maalestok paa den bildende Kunst.

Saaledes roser Heiberg den sørgeligt romantiske J. L. Lund, fordi han i sine Altertavler tilkendegiver den religiøse Stemning endog i allegoriske Enkeltheder; Lund har f. Eks. i sit Maleri «Christus og Magdalene» anbragt en Passionsblomst i Urtegaarden. Denne Passionsblomst, denne malte Brander — det er Malerkunst for Heiberg; ved den kan man *tænke* sig noget. Ja han udtaler Ønsket om, at Allegorien mere og mere vilde fortrænge «de tørre realistiske Skildringer, som nu har bemægtiget sig næsten det hele Historiemaleri». Den skrækkelige Lund betegnes som «en af de faa Idealister midt i den store Masse af raa Realister, hvoraf det vrimler» i dansk Malerkunst. Man tænke sig det danske Maleri Anno 1838 med raa Realister som Købke og Marstrand, Küchler og Ernst Meyer og Constantin Hansen; ikke at tale om det rene Søndagsmaleri.

Dyrmaleriet vrages ikke mindre end Blomstermaleriet, «efter som Idealet, Kunstens eneste Formaal, mangler i denne Sfære.» En Kritiker havde fordret, at man ikke i samme Gruppe maatte

anbringe Blomster fra forskellige Aarstider og Klimater. Heiberg protesterer: «Saa forsvinder jo det sidste Spor af Idealitet; thi da kan man jo i Virkeligheden frembringe de selvsamme Buketter». Som man ser, opstaar efter denne besynderlige Æstetik det Kunstneriske, det Ideale, ikke ved den personlige Opfattelse og Behandlingsmaade, men ved den naturstridige Afvigelse fra Virkeligheden. Blot slaa Naturen i Ansigtet, det er altid det første Skridt til Idealet.

Dog kan Idealet ogsaa i dette Tilfælde naas ved Allegori eller Symbolik, saa Blomsten idealiseres, «potenseres til menneskelig Subjektivitet». Hvorledes dette skal lade sig gøre, overlader Heiberg det skabende Geni at vise os. Dog et Vink kan han give: «For nogle Aar siden saa man hyppigt paa vore Udstillinger nogle af en Dame malede Blomsterstykker, som alle havde en ejendommelig Karakter, idet et Kors og andre symbolske Genstande vare anbragte mellem Blomsterne. Saavidt jeg erindrer, vandt disse Stykker ikke synderligt Bifald, ja dadledes endog af mange.» [Øjensynligt har det været det usleste Dilettanteri]. Men, fortsætter Heiberg, de anviste den rette Vej, udsprang af den rette Erkendelse. «Ja, Blomsten selv udtrykker denne Relation, skønt ubevidst, ved sin Vækst, som den udvikler i Retningen fra Jorden til Himlen».

I samme Aand behandler Heiberg Portrætmaleriet. Al Kunst skal foregribe den kommende Salighedstilstand. Kun under denne Forudsætning er der ogsaa Mening i Portrætet. Portrætmaleriets Ideal bestaar i «Menneskets forklarede eller salige Billede». Maleren maa forstaa at holde Dommedag over Menneskene og «lade Legemerne opstaa som forklarede Billeder». Portrætmalerens Bestemmelse er at fremstille os Personerne «saaledes som vi kan vente at gense dem i en forklaret Tilstand». Stakkels Velasquez! Stakkels Franz Hals! De anede ikke, hvilken Udrensning ikke blot af det Stygge, men af det Ejendommelige, ja af det Levende der fordres.

Paa dette Punkt er Heiberg øjensynligt kommet i Tanker om enkelte Portræter af store Malere, han paa Rejser har set, og som har behaget ham, skønt de ikke stemmer med den teologiske Idealisme, han forkynder. Han udvider derfor anmærkningsvis sin Begrebsbestemmelse. «Rubens [skal være: Rembrandt] har malet sig selv med et Champagneglas i Haanden og sin Kone

paa Skødet; det er den personificerede Glæde over Livet, og denne er et Element i Saligheden».

Som man ser, kommer Rembrandt i Rubens' Lignelse her med i Saligheden, om end ad en noget verdslig Omvej.

5

Poetiken er den i enhver Henseende betydningsfuldeste Del af den Heibergske Æstetik.

Grundinddelingen er her den ikke nye eller ejendommelige i Lyrik, episk Poesi og Drama. Ikke desmindre er der ved denne Grundinddeling noget meget interessant, noget i saa høj Grad forbausende og paafaldende, at det satte mig for min Del, vel omtrent i mit nittende Aar, i en Sindsbevægelse, der rystede alle mine æstetiske Begreber som et Jordskælv.

Der er nemlig her denne simple Omstændighed at mærke: Heiberg gaar i sin Poetik ud fra Lyriken som det Umiddelbare, medens den episke Poesi i hans System svarer til Refleksionen. Men da Hegels Forelæsninger over Æstetik ikke længe efter at Heiberg havde skitseret sin Lærebygning, blev udgivne, viste det sig, at Hegel gaar ud fra Epopeen som det Umiddelbare, medens Lyriken hos ham betegner dets Ophævelse. I Aaret 1860 fik en ung Student begge Fremstillinger i Haanden paa én Gang, og opdagede, at for Hegel var Lyriken, for Heiberg Epopeen det Reflekterede.

Ungdommen kan næppe nutildags begribe, hvad Indtryk dette maatte gøre paa en dengang ungdommeligt stræbende Aand.

Den dialektiske Metode var Hegels Opdagelse. I et halvthundred Aar var den bleven prist for Europa som Filosofiens Metode, den eneste sande. Den var Himmelnøglen, den var Redskabet, med hvilket man naaede Sandheden, ikke en ringe, relativ Sandhed, med den absolute, ubetingede, altomfattende.

Vi troede paa denne Metode. Vore Lærere, R. Nielsen, H. Brøchner — hvor meget de end fjernede sig fra Hegel — priste den, brugte den, havde ingen anden. Vi selv forsøgte i al Ydmyghed at tvinge og tugte vor Tanke til at kunne tumle den — min første Afhandling (i *Æstetiske Studier)* er tænkt og skrevet i Trilogier efter den; Metoden var ufejlbar; det var den, som blev staaende, selv naar Systemet faldt.

Og saa her i dette simpleste af alle Tilfælde, hvor selve Treheden var godkendt ved langt over 2000 Aars Anerkendelse, hvor der ikke kunde findes Skygge af Tvivl om det højeste af Leddene, Dramaet, her var, blot fordi Mesteren og hans Mester-Elev arbejdede med Metoden hver for sig, uafhængigt af hinanden, Heiberg kommen til det Resultat, at Lyriken var det Umiddelbare og Hegel til det, at Epopeen var det.

Hvad vilde dette sige? Var det Hele da et Spil med Ord, en Humbug? Havde disse Kunstudtryk da ingen klar Mening? — To saa simple, saa klare Begreber . . . og saa grundafvigende en Opfattelse. — Man tænke sig to Forskere, Mestere i deres Fag, der begge formaar at tyde Kileskrift og som anvender samme, almindeligt anerkendte og priste Metode. Vi har to Indskrifter. Vi véd, at den ene er et Kærlighedsdigt, den anden en Meddelelse om Krigsbedrifter, og den ene Mester kommer tilbage fra sit Togt og har læst Kærlighedsdigtet ud af den Indskrift, hvori den anden har fundet Krigsberetningen, og han har fundet Krigsberetningen der, hvor den anden Mester læste Kærlighedssangen. Begge har de arbejdet efter den højeste, ubetinget rigtige Metode, ved hvilken man naaer den ubetingede Sandhed, eller, som det hedder hos Heiberg: «Dette er et System, hvor alle vilkaarlige Definitioner og Inddelinger svinde og Begrebet selv [det, som tænker i os, det Algyldige] udvikler sig ved sin egen Magt».

Mig bevidst er det første Gang, at denne Uoverensstemmelse fremhæves, saa sløvt har man læst, saa lidet Indtryk har den gjort. Men jeg véd, hvad Indtryk den gjorde paa mig i hine Dage, paa mig, der troede paa Metoden som paa en Religion og saa længe som muligt nedkæmpede hver Tvivl, sigende mig atter og atter, Aar igennem, at det var *mine* mangelfulde Evner, ikke hine store Aander, som havde Uret.

At Heiberg maatte komme til at begynde med Lyriken, det laa nu i hans romantiske Sky for *Stoffet*, det vil sige Virkeligheden, Menneskelivet som Stof. Begyndte han stofløst, uden noget Forhold til det brede Menneskeliv, da havde heller ikke Kunsten i dens højeste Former noget Forhold dertil; det laa i Begrebets Kresløb, thi den højere Enhed genfrembragte altid Umiddelbarheden. Og det voldte ham ingen Betænkelighed, at han saaledes kom til at gaa ud fra det reflekterende Jeg som det Umiddelbare, kom til at gaa fra Jegets Lilleverden til det

store Verdens-Alt, som Mikrokosmen dog forudsætter. Thi hine Kunstudtryk var saa tvetydige og Sagen selv saa tvetydig: i en vis Forstand gik jo Jeget altid ud fra sig selv, kendte kun en Omverden som genspejlet i dets Sansninger og Indtryk, og vendte gennem denne Omverden tilbage til sig selv.

Hovedbevæggrunden for ham var imidlertid øjensynligt hans romantisk-filosofiske Virkelighedssky. Virkeligheden er ham *Stöffet*, og han tumler stadigt med denne gamle, ufrugtbare og tankefattige Modsætning mellem Stof og Form, der har gjort saa mange Ulykker i Poesiens og Kritikens Historie. Heiberg skelner først mellem Kunsternes «reale Stof», hvis rigtige Behandling er Betingelsen for vor Nydelse, og saa det, der forskaffer os Nydelsen, den Tanke eller Følelse, Kunstneren har nedlagt deri. Som man ser, tænkes Ideen eller Følelsen ikke at indfinde sig med Stoffet, de nedlægges deri som en fremmed Sag.

Da nu Ideen og Følelsen tillige kan forefindes udenfor Kunstværket, har de en deraf uafhængig Eksistens og er et Stof for Kunsten, men «et idealt Stof».

Her er altsaa en eneste Form, Kunstformen, modsat to Stoffer, saaledes at den er overordnet det ene, underordnet det andet. Billedstøtten, siger Heiberg, er af højere Natur end Stenen, af lavere Natur end den Idé, der er udtrykt i den. Hvad vil dette *lavere* sige? At kalde Ideen overordnet Kunstværket er jo ørkesløs Tale. Hvad skal det sige, at Venus fra Milo er underordnet sin Idé? Hvad er dens *Idè?*

I Malerkunsten er der forsaavidt mindre Stof end i Skulpturen, som Farven er mindre massiv end Stenen. Og Heibergs Tanke er nu den, at Forskellen mellem Stof og Form, der i de skønne Kunsters Trinrække bliver stedse mindre fremtrædende, i Poesien er forsvunden, hvorfor den kan kaldes «den absolute Kunst», ligesom Filosofien kaldes den absolute Videnskab, fordi i den Form og Stof er ét, den betragtende og den betragtede Tanke ikke forskellige, men én og samme Tanke. — De øvrige Kunster, siger Heiberg, søger Tanken og stræber at udtrykke den i det modstræbende Stof, Poesien besidder den allerede i Sproget.

Poesien staar saaledes «paa Uendelighedens Standpunkt», og dette viser sig deri, at i dens første umiddelbare Skikkelse, i Lyriken, er Stof og Form umiddelbart og ubetinget det samme, uadskillelige.

Imidlertid maa dog Forskellen mellem Stof og Form frem-

træde paany, hvad der sker i den episke Poesi, hvor selve Fortællingen mere eller mindre kan udskilles fra den episke Form. Stoffet har efter Heibergs Opfattelse her en vis Selvstændighed, dog en ringere paa de højere Udviklingstrin (som i *Herman og Dorothea)* end paa de mere primitive (som i Odysseen).

Den dramatiske Poesi fuldender Overgangen til Stoffets og Formens Sammensmeltning. Men i sin rige Mangfoldighed udvikler og ophæver den *Endelighedens Bestemmelser* paany. I det umiddelbare lyriske Drama er der intet selvstændigt Stof. I Tragedien findes et idealt Stof, der allerede eksisterer i Virkeligheden udenfor den tragiske Form. Først i Komedien er Adskillelsen mellem Stof og Form hævet, da intet som Stof betragtet er komisk.

Efter denne Æstetik staar da Lystspillet i Rang over Tragedien, en Synsmaade, som ganske stred mod det hidtil her i Landet antagne og som det ikke kunde være Heiberg overfor Oehlenschläger ukært at faa slaaet fast. Den kom alt det Lette og Overfladiske og Lattermilde hos det danske Folk imøde: intet Under, at den slog an. Tragedien vil ligesom indvie den Enkelte til noget ualmindeligt, overmenneskeligt. At være tragisk sindet vil sige at se Liv og Død uforfærdet under Øjne i Kraft af den Tanke, at der kan hænde den Enkelte noget saa Henrivende eller at den Enkelte kan udrette noget saa Stort, at det opvejer al Kamp og al Kval, som maa udstaaes derfor. Det tragiske Sindelag er uvurderligt hos et Folk; thi det er det heltemodige Sindelag. Det lader sig ikke erstatte, endmindre overtræffe af en udviklet komisk Sans.

Men Ungdommen begyndte at kedes ved Oehlenschlägers Tragedier, den saa klart det Stoflige og Følsomme i dem og var forud vundet for den Heibergske Teori, der svarede til Vaudevillernes luftige Skemt, hvis Barnagtighed endnu ikke føltes.

Iøvrigt er Heiberg i Begrundelsen af sin Lære meget uklar. Medens han i Almindelighed hævder, at i ethvert ægte Digterværk er Stof og Form sammensmeltede, gør han en Undtagelse for den fortællende Digtarts og Tragediens Vedkommende. Thi, siger han, deraf kan til Nød gøres et Indholdsuddrag, der ikke er en ganske uvæsenlig Side af Digterværket. Dette viser, at Stoffet her har en vis Selvstændighed. Men med hvad Ret skal noget udskilt og tomt som et Indholdsuddrag gælde for Stoffet? Stoffet til *Werther* er dog ikke Indholdet, men Goethe's Følelser

for Charlotte Kestner og Maxe Brentano, Jerusalems Forelskelse og Død. Ved et lyrisk Digt, siger Heiberg, kan Stoffet ikke fortælles. Rigtigt, men hvad vil det sige andet, end at dette Stof ikke er af episk Natur? Det har muligvis slet ikke Fællesmaal med Ordet uden i denne bestemte Form; undertiden vilde det tilnærmelsesvis kunne gives i Toner; ganske vist paany i en Form, men uden en Form har nu engang Ingen set Stoffet.

Naar Heiberg hævder, at de Homeriske Digte kan meddeles i et Indholdsuddrag og endda ikke saa ufuldkomment, fordi det Homeriske Stof allerede er af stor Interesse «med Hensyn paa Oldtidens Kultur», da taler han dels her om et rent uvedkommende Udbytte, Belæringen, dels overser han, at hvis Indholdsuddraget ikke er yderst udførligt og kunstnerisk udført, har det ikke Gnist af æstetisk Interesse. Aristoteles gengiver i sin Poetik Odysseen med disse Ord: «En er borte fra sit Hjem i mange Aar, og Poseidon har bestandig et Øje med ham, og han er ene; dernæst forholder det sig saaledes i hans Hjem, at hans Ejendom forødes af Bejlere og hans Søn efterstræbes. Nu kommer han selv hjem, forslagen af Storm, genkender Nogle og giver dem Befalinger, frelses selv og ødelægger sine Fjender». Man tænke sig, at vi havde dette Indholdsuddrag istedenfor Odysseen! Selv «med Hensyn paa Oldtidens Kultur» vilde Fornøjelsen være ringe.

Men idet Heiberg nu grunder Poesien paa det Lyriske, kommer han til at se en Fremtræden af det Stoflige, det Endelige i alle de Digtarter, hvis Væsen medfører Muligheden til en Udfoldelse af Menneskelivet i dets Rigdom og med dets Bredde — den længere Fortælling, det alvorlige Skuespil, og saaledes kommer da aldrig den Tanke til Udtryk, at Poesien fremfor alt skal gribe Livet, gengive Livet, sammentrænge Livet, idet Værket smitter Læseren med Ophavsmandens Livssyn.

Da Poesien grunder i det Lyriske, saa naaer i Kraft af Kresløbet Dramet sit Højdepunkt i det lyriske Drama — saaledes kommer (ægte tysk-romantisk) Calderon til at stilles over Shakespeare og Skakespeare's svageste Ting (som hans *Perikles* hos Tieck) til at stilles over hans ypperste Skuespil.

I det første Udkast til Heibergs Poetik (Afhandlingen om Vaudevillen) bestemtes Højdepunktet saadan, at det naaedes, hvor Dramet ved Forbindelse med Musiken blev en højere Forening af Musik og Poesi, og saaledes blev da Vaudevillen, denne

højere Enhed ikke blot af to Digtarter, som Dramet i Almindelighed, men af to Kunstarter — denne stakkels Vaudeville, som allerede er saa grundigt forældet — Toppunktet af al menneskelig Kunst. At Vaudevillen ikke gav mangesidig Menneskeskildring, intet virkeligt Livsbillede, at alt gik op i en Spøg og en Vise, det var netop det Fine ved den; saa var der intet Stofligt deri.

Senere, da Heiberg udførte sit System i et yderligere leddelt Skema, og da han følte Kald til at skrive nogle saakaldt spekulative (tillige stærkt lyriske) Skuespil, forøgedes Lærebygningen med et Par Stokværk for at faa den spekulative Komedie med. Og saa leverede han selv i sit allegoriske Skuespil *Fata Morgana*, der foregaar i et fantastisk Sicilien og hvis Forhold til det Liv, som leves af Mennesker, er intet — et skærende Vidnesbyrd om at det «Spekulative» i Dramet ikke bøder paa svigtende digterisk Evne, og snart derefter i *En Sjæl efter Døden*, hans ypperste Værk, Beviset for at ikke den ham tillagte Gave til at yde noget dybt Filosofisk-Teologisk — Martensen mindede jo i Anledning af *En Sjæl efter Døden* om Dante — men en genial komisk Grundtanke og en Udførelse, der paa mange Punkter sprudler af Vid og stedlig Satire, udgjorde hans egenlige Styrke som Digter.

Det lønner ikke Umagen at dvæle ved den Heibergske Poetiks Skema i dets nærmere Udførelse. Dog kan eksempelvis fremhæves som Snurrigheder, at Novellen bliver den højere Enhed af Æventyr og Roman — den er kort som Æventyret og virkelighedstro som Romanen — og at Lystspillet, for at det kan komme øverst, bliver den højere Enhed af Karakterkomedien og Sørgespillet.

Vilkaarligheden og Urimeligheden er her saa stor, at kun Samtidens og den nærmeste Eftertids stedse grundigere skolastiske Dressur forklarer, at Sligt nogensinde er blevet taget for Alvor.

6

Al Kritik af poetiske Frembringelser bestaar nu for denne æstetiske Grundopfattelse kun i at henføre ethvert Digterværk til dets Digtart og undersøge, hvor vidt det stemmer eller ikke stemmer med Digtartens Natur og Fordringer, hvorvidt det f. Eks.

er dramatisk, er Tragedie, og lignende. Om literær Kritik af andet end Poesi er ikke Tale. Hvad Poeten selv angaar, gælder det blot om at bestemme for hvilken Digtart han har Anlæg. Naar dette er udfundet, er hans Karakteristik leveret.

Man agte til Sammenligning paa Heibergs kritiske Forhold til Oehlenschläger. Ingen Tvivl om at han forstod ham, især i hans Svagheder. Man føler det, hvor han optræder som satirisk Poet. Det mesterlige Indhug paa Oehlenschlägers *Sokrates* i *En Sjæl efter Døden* naaer ind til det Menneskelige i Oehlenschläger, hans bløde, slappe Billighed. Her tegner Heiberg hans Ejendommelighed udenom det æstetiske Skema. Men hvad Heiberg som Kritiker gengiver af ham, det er magert, magert; det er end ikke hans Skelet.

Hvor meget Væsen har man ikke gjort af Heibergs berømte Bestemmelse af Oehlenschlägers Talent som *lyrisk-episk!* Det er Hovedstykket i hans Kritik. Det er Mesterstykket blandt hans Undersøgelser. Alle kunde det i sin Tid udenad. Gamle Heibergianere kan det endnu udenad. Oehlenschläger var lyriskepisk, ikke Lyriker, ikke Epiker, ikke Dramatiker, men lyriskepisk! Han var «et umiddelbart Geni», og det umiddelbare Geni var stort i Romancen og Balladen. Rigtignok var Goethe ogsaa stor, endnu langt større deri, og Goethe var intet umiddelbart Geni, men osv. en Forklaring, der ingen er. Hvor uøvet Heiberg var i Portrætkunst, ja hvor ringe hans Evne dertil var, røber sig her paa den mest paafaldende Maade, naar han forklarer, at det «nærmere at karakterisere», hvori Forskellen mellem Goethes og Oehlenschlägers Romancer bestaar og «hvad der især udgør det Ejendommelige hos Oehlenschläger som Romancedigter, *er vanskeligt, om ikke umuligt»;* dette hedder det, «er noget saa umiddelbart, at det næsten ikke lader sig udvikle, noget saa fint, at det næsten undflyr Kritikens Betragtning». — Næsten! — Tilbage staar da Bestemmelsen *lyrisk-episk.* Og Heiberg selv var saa stolt af dette mageløse Fund, at han, som ellers aldrig praler, i sit Svar til Wilster roser sig af at have karakteriseret Oehlenschläger for alle Tider:

Selv jeg har saa stærke Volde
Bygget om hans faste Plads,
At jeg tænker, de skal holde;
Dine springe vil som Glas.

Lyrisk-Episk! Paa Dansk: Oehlenschlägers Romancer og Ballader er bedre end hans Tragedier; er det i Reglen; han magtede bedre denne korte Form; hans Mangler fremtraadte mindre stærkt i den. Ikke desmindre er *Aladdin* bedre end alle hans Romancer og Ballader tilsammen. Og selve disse! ja der er udmærkede, især sprogligt dejlige iblandt dem. Men Løveridderen, Valravnen, Rosmer Havmand o. fl. — morsomme er de ikke, lærerige og tankerige endnu mindre.

Og overhovedet hvad vil det sige at bestemme en Digters Evne som Evne til Romancen? Er Romancen noget Evigt, noget Blivende? Det er en i flere Lande opstaaet Folkeviseform, der som historisk Kunstform blev dyrket især i Tiden mellem 1790 og 1830. Hvorledes kan der da gives en særegen Evne til Romancen?

Denne Evne minder mig om en Historie, jeg engang oplevede med en Skiltemager. I et Anfald af Vantro overfor al aabenbaret Religion kom denne Mand en Dag til mig og trykkede min Haand som Meningsfælle. Nogle Aar efter kom han igen og beskyldte mig bittert for at «gaa om og ville nedbryde det Helligste», heldigvis forgæves: «De tror paa slet ingen Ting». — Hvad er det, jeg skulde tro paa? — «Først paa Frenologien. Tror De paa den?» — Nej. — «Dèr ser De. Men naar nu Frenologien lærer, at der gives et Organ i Hjernen for den gejstlige Veltalenhed — og det Organ har jeg set — saa gives der vel ogsaa en gejstlig Veltalenhed, altsaa ogsaa Gejstlige, altsaa med Rette en Statskirke og en aabenbaret Religion . . .» — Som der gives et særegent Organ i Hjernen for den gejstlige Veltalenhed, saaledes ogsaa en lyrisk-episk Evne til Romance- og Ballade-Digtning.

Og derfor hos Heiberg stadigt dette Tilraab til Oehlenschläger; Bliv ved at være lyrisk-episk! Aldrig et Ord i Retning af: Studer Livet, Menneskene, fordyb dig i dig selv og din Samtid!

7

Det er overhovedet det Paafaldende ved den Heibergske Æstetik, at det Evige og det Historiske kan saa godt sammen. Poesiens Begreb udfolder sig; alle Digtarter udstraaler i Treheder; der er ikke én Rubrik, som staar tom. Hvoraf kommer det,

at alle Former allerede er historisk fremtraadte? I Astronomien kan det hænde, at Forskerne sporer: Her maa være en Stjerne, om vi end ikke har set den endnu. I Æstetiken forelaa alle Arter af Poesi i deres Rubriker — rigtignok forskellige i hver forskellig Æstetik — men Systemet var fuldtalligt, fuldfærdigt. Det beroede efter den Fortolkning, som gaves denne Kendsgerning, paa at Historien var fuldendt; man skyede ikke denne Forklaring. I det Væsenlige var der efter den Hegelske Filosofis Opstaaen ikke mere at gøre; Tilværelsen var afsluttet og forstaaet.

Selvfølgeligt var altsaa Poesiens Rammer engang for alle fastslaaede. Poesien selv var ikke blot forstaaet, men forstaaende, i Slægt med hin sidste Filosfi. Som det i denne var den tænkende Tanke, der dvælede ved den tænkte, saaledes var Poesien sysselsat med Poesi. Saavel Filosofi som Poesi var uendelige Magter, der bed sig selv i Halen. Poesien handlede ikke om det Liv, der tumlede sig uden om Poeten, knap om det virkelige Liv, der rørte sig i ham selv — alt dette Stoflige stod paa Endelighedens Standpunkt. Den handlede om det Poetiske. Og da det Poetiske til sit Ophav har Poeten, saa handlede denne Poesi fra Aladdin af til Trubaduren Clotaldo i *Fata Morgana*, naar Alt kom til Alt, ligefrem eller middelbart om Digtere. En Ridder med en Harpe, eller en Sanger med en Luth, det er — lige ned til vore Dages Ambrosius — ufravigeligt den sande, den egenlige Helt. Og hvis Poesien gav sig af med Omverdenen, saa tog den ikke denne ligefrem for sig, men greb den, som den var kommet til at se ud, forflygtiget i tidligere poetisk Behandling som Sagn, som Æventyr, som Folkevise, som Legende (Elverhøj, Svend Dyrings Hus osv.) og saa byggede den derover.

Denne romantiske Æstetik kaster da først sit Blik paa Naturen, og vi ser Naturens Skønhed forvansket, forvrænget: lyriske Lopper, elegiske Vandmænd, idylliske Sjakaler. Den søger ikke Naturens egen Skønhed, men en foregiven Poesi, som den lægger ind.

Den kaster saa sit Blik paa Malerkunsten, og langt fra at lægge Vægt paa, om Maleren er en ægte Kunstner, endsige paa om han kan male eller ej, forlanger den af ham blot literære, skinpoetiske Egenskaber; man skal kunne tænke sig noget ved hans Malerier. Selv den usleste Altertavle bliver rosværdig, naar der er malt en Passionsblomst ved Korsets Fod; selv det sletteste

Blomstersmøreri bliver fortjenstfuldt, naar der anbringes smaa sindbilledlige Genstande mellem Blomsterne og naar disse sammenblandes uden Hensyn til Aarstid og Klima. Portrætet endelig skal fremstille Personen, som han vil tage sig ud i den evige Saligheds Tilstand.

Ogsaa Poesien skal efter denne Læres Forskrift kun sysle med det forklarede Liv. Derfor er det hele egenlige Menneskeliv sløjfet som Stof. Det gælder for Digteren ikke om at give os et nyt og sandt Syn paa Livet, men om at holde sig Kunstarterne efterrettelig. Menneskelivet er et raat Stof; det fine Stof findes, hvor Livet alt én Gang er underkastet poetisk Behandling — man plyndrer Folke-Æventyr og Folkeviser, Shakespeares Sagnkres, Ariosts Legendekres, Calderons Forestillingskres. Historien kan gaa an, naar den er halvt Sagn: Palnatoke, Erik Menved, Knud den Store, Valdemarer, og er den kendt som i *Dina*, saa digtes den om indtil Ukendelighed — til det mindst mulige af Virkelighedstroskab. Dog bedst er det, naar Figurerne er helt udpustede til Symbol og Allegori, saa fejrer Dybsindigheden sin Triumf og i Bispens Person skænker Teologien sit Bifald.

Da denne Æstetik saa i mere end en Menneskealder havde hersket, var det næppe unaturligt og næppe uberettiget, at et nyt Udgangspunkt blev grebet og at man uden med rene Ord at rette et Angreb paa den, paa de forskelligste Maader søgte at undergrave dens Anseelse, at stoppe dens Indflydelse og at erstatte dens Lærdomme med et Forsøg paa at anvise Kunst og Literatur helt andre Veje.

HENRIK HERTZ

(1868)

1. De rimede Lystspil

Er der nogen Stand for hvilken Kunst og Poesi i vore Dage kun har havt liden Sympati og liden Brug, saa er det den Stand, der holder disse Magter oppe, bestiller Kunstværkerne og læser Digterne: den dannede Middelstand. Malerkunsten gaar dens Dør forbi; det historiske Maleri behøver maleriske Kostymer; den har kun sorte Kjoler eller ensformige Uniformer at byde det; Folkelivsmaleriet foretrækker Fiskere, Amagerpiger, jyske Bønder eller evindeligt gentagne italienske Æmner for det Stof, de kjøbenhavnske Selskabsale yder. Og nu den dramatiske Poesi! Den synes med Hensyn til det gode Selskab ganske at have godkendt Goethes tidt anførte Epigram:

man nennt sie die gute,
Wenn sie zum kleinsten Gedicht keine Gelegenheit giebt.

Det alvorlige Drama bevæger sig i en anden Tid og i højere Krese, det komiske Skuespil søger sig sit Menneskeforraad i den lavere og laveste Borgerstand, hvor Pudsérligheden og med den Friskheden, Livligheden, Ejendommeligheden er større. Bringer den Heibergske Vaudeville eller det Hostrupske Sangspil engang imellem den højere Middelstand paa Scenen, da er det som oftest for at give den det glatte Lag, og den trufne Tilskuer har, naar han gaar hjem, kun den Trøst: »Vel ligner det os, men nogen Overdrivelse maa der jo til paa Teatret og saa bagvendte er vi dog ikke, saa latterlige er dog ikke vore Kærlighedsforhold, saa

fordærvet og indskrænket ikke vort literære Købstadsliv, saa unaturlig ikke vor Adfærd og Tale.» Enhver beraaber sig paa Overdrivelse ligeoverfor den Person, i hvem han føler sig ramt, finder Fremstillingen af de øvrige Daarskaber fortræffelig og lader som i Tøffelleg Tøffelen gaa videre. Men et vist Skaar i Glæden gør det dog altid at føle sig truffet.

Hvis man nu tænker sig, at en Lystspildigter, idet han behandlede netop dette samme af Poesien tilsidesatte Æmne, den højere Middelstands Liv, gav et Billede deraf, om hvilket Publikum maatte sige lige det modsatte: «Det ligner ypperligt, kun er Originalen smigret; saa fint og formbestemt er ikke det Liv, vi fører, denne Dannelse og denne Ynde har vor Tale ikke, her er taget paa vore Svagheder med næsten altfor nænsom Haand.» — saa forstaar man den Nydelse, hvormed Hertz's Lystspil paa Vers og de Stykker, der i Aand og Tone slutter sig til dem, i sin Tid blev modtagne.

Det var langtfra at Literaturen dengang i det Hele var moraliserende, allermindst var den moralsk-tungsindig som nu; men var man dengang ikke moralsk, saa var man dog satirisk, og det var en behagelig Afveksling istedenfor en Spotter at træffe paa en lyst seende Mand. En Satiriker vil altid have Noget forandret, have det anderledes end det er, denne tilfredse Digter finder det netop kønt, nydeligt, tækkeligt og indtagende, som det er. Men gør han det, hvorledes sikrer han sig da imod, at hans Scene kommer til at ligge lige i Jævnhøjde med Tilskuerpladsen? Idet Hertz skriver sine smaa Konversationsstykker, tager han Ordene lige fra vore Læber; det er de Ord, vi bruger i den daglige Tale, samme Ordstilling, de samme Ordføjninger, samme Spring og Vendinger. Men det forstaar sig, han udmejsler Ordene en lille Smule først, han polerer dem, han retter paa dem som Ole Lukøje paa Hjalmars daarlige Bogstaver, han nitter dem til hinanden i rytmiske Rækker af den fineste Velklang, han slynger disse om hverandre som Snore, deler Linjerne paa kryds og tværs ved Samtalen, lader Replikerne flyve som Fjerboldte fra Haand til Haand og giver Verset indtil tre-, fire-, femdobbelte Rim; det er ligefuldt samme Ordforraad og samme Talevis. Men det klæder vor Samtalemaade at komme under hans Behandling; han laaner den et Øjeblik, puster blot paa den og gengiver os den saa ubeskaaren og uforfalsket. Det gaar da med den som med en Plante, der stod tør, vissen og

hang med Blomsten, men som nu, da den er blevet vandet, rejser sig, løfter Hovedet, svulmer af fine, lysegrønne Safter og dufter frisk.

Han siger til den gamle, indskrænkede Oberst, til den retskafne, pedantiske Huslærer, til den stive, værdige, spidsborgerlige Amtmand, der ser sig om efter en Kone, til den dygtige, men lidt karakterløse Advokat *(Amors Genistreger, Den eneste Fejl, En Dag paa Øen Als):* «Sid for mig et Øjeblik, jeg tager kun det almindeligste, flygtigste Omrids af Eders Personlighed, jeg bruger Jer kun til et rimet Lystspil. Vær da paa ingen Maade bange for, at jeg skal gøre Jer latterlige, tvertimod I skal blive vel tjente med min Behandling. Jeg véd det nok, min gode Oberst, De er en lille Smule dum, men jeg skal sørge for at blande denne lille Dosis Dumhed i saa stor en Mundfuld Hjærtensgodhed, at Publikum næppe skal smage den; jeg ser det meget godt, min brave Amtmand, at Deres Haar begynder at blive graat, hvad i Almindelighed ikke anses for heldigt for en Frier, men jeg skal lade Deres unge Elskerinde opdage, at det «netop klæder Dem smukt», Deres stramme Holdning skal blive mandig Anstand og Kontorstøvet paa Deres Sjæl skal blive saa ædelt som Støvet om den ædle Vin; jeg aner nok, at De er lidt af en Bogorm, min kære Huslærer, men vær De ganske rolig, jeg skal gøre Dem til et Bogmenneske, og lader jeg Dem tale som en Bog, saa giver jeg Dem Finhed som en Kvinde og Forstand som en Engel.»

Hvis de Paagældende nu ligefuldt frygtede som Lystspilfigurer at blive til Latter, da kunde Digteren let vise dem Utidigheden af denne Frygt: «Ingen skal blive latterlig og dog skal Stykket blive lystigt; her fremkommer Munterheden ene og alene ved de Puds, der spilles; jeg har en Uglspil, der besørger alt Herhenhørende, en saadan Uglspil, af hvilken Enhver af Jer med Fornøjelse lader sig tage ved Næsen; hans Skalkestykker, hans Genistreger afstedkommer al den Hurlumhej, jeg behøver; han gør alle de Knuder, jeg har Brug for, og løser dem alle uden mindste Hjælp.» Skulde de saa ikke føle sig beroligede, ja mere: tilfredse, naar de paa Scenen ikke ser sig i et forvrængende Hulspejl, men i et blankt og slebet Krystal, hvis fuldkomment smukke Flade forskønner enhver Genstand, der spejler sig deri?

Men hvem skulde endelig føle sig saa taknemmelig som

Kvinderne! Hos ingen Digter faar de en mere ridderlig, mere smigrende Behandling, og ingen Digter kan vel svare bedre til deres Fordringer end den, som stiller saa faa. Han er ikke den, der vil kaste Poesiens Brandfakler ind i Hverdagslivets Tryghed; han haaner ikke, spotter ikke engang; selv i Harmoni ser han Harmonien i vort Liv. Han vil ikke vende op og ned paa Alt; han ser det Bestaaende i et poetisk Lys. Kvinden lider ikke den højrøstede Latter, den klæder hende ikke smukt; Kvinden ynder ikke, at den komiske Digter stiller sit Net saaledes, at, naar han trækker det ind, alt det Grums og alt det Bundfald, der ligger dybest nede, kommer med. Her kan hun føle sig tryg; thi det er kun den bevægelige Flade af vort Liv, som han fanger i sine Rimspils Rytmenet. Det fornemmer Kvinden: denne Mand gaar hverken op i Spot eller Foragt. For ham er Kvinden god som hun er, og er hun Dame, vil han ikke, hun skal være Mere; men selv om hun skulde vove sig ud over sin oprindelige Kres, hvem kan da mere skaansomt, mere deltagende og mildt ikke vise, men lede hende tilbage til hendes Køns rette Omraade. Man sammenligne Hertz's *Et Offer* med Heibergs *Valgerda*. Begge disse Stykker er Særsyn i vor Lystspilliteratur, idet de, som den franske Komedie saa hyppigt, den danske saa sjældent, beskæftiger sig med en virkelig Samfundsopgave, med Spørgsmaalet om Kvindens Interesser og Kvindens Stilling. Men hvilken Forskel i Behandlingen! Hvor er den skarpe Heiberg skaanselløs og hvas imod sin Politikerinde og hvor mildt viser ikke Hertz sin skønne, vildfarende Frigivne tilrette!

Ligeoverfor et Maleri spørger man: Hvorfra kommer Lyset? Saaledes kan man ogsaa spørge overfor Lystspillet. Hos Heiberg kommer det fra de unge, halvvoksne Pigebørn, hos Hostrup fra de unge frejdige Mænd, hos Hertz udgaar det, som det var at vente hos den Digter, hvis Helte allesammen er Heltinder — Ninon, Johanne, Ragnhild — fra de unge Kvinder, hvis Væsens Ynde først disse Lystspil indfører paa vor Scene. Heibergs unge Piger er ikke stort mere end den Holbergske Leonora, Overskous er Dydsmønstre eller Forførersker, Hostrups er i de første Stykker kun Studenter i Fruentimmerklæder, senere falder de i to Klasser: Damerne, de mere eller mindre fejende Verdensdamer, som Hostrup lidet ynder (Charlotte Lupin i *Mester og Lærling*, Frk. Hornum i *Tordenvejr* o. s. v.) og de ærlige, sandhedskærlige, Cordelia-agtige unge Piger, som Therese i *Mester og*

Lærling, der mangler det Elskværdige og indtagende Erotiske, som alle Hertz's unge Piger og Koner har, hvad de saa end for Resten er, udviklede eller naive, poliske eller alvorlige, aandfulde eller bly. Det er den Medgift, han giver dem med af sit Eget. Hin Hostrups moralske Modsætning eksisterer ikke for ham, han har kun brugt den et enkelt Sted, i *Besøget i Kjøbenhavn*. Hvorfor, tænker han, altid denne grove Nedsætten af den finere Dannelse, denne Anprisen af Hjærtet paa Viddets Bekostning, hvem vil gaa saa strængt i Rette med unge Piger! Han er ingen Nar af en Moralist, der vil have dem omkalfatrede, ingen Dumrian af en Skolemester, der vilde have dem tillærte, han er en velvillig Kunstner, der har sin Glæde af dem, som de er. Denne unge Pige (i *Indkvarteringen*), der er lutter Forlegenhed, Undselighed, Blufærdighed, hun er god som hun er, Ære være hende! Dette lille overgivne Pigebarn (i *Amors Genistreger*) med sin Munterhed, sin Overtyden, sin Pjatten, sin Lyst til at blive gift, god som hun er, hun leve og nyde Livet! Den stille og jævne Pige, Elise i *Den eneste Fejl*, Marie i *En Dag paa Øen Als*, hun er som hun skal være, skøn efter sin Art. Men den glimrende og stærke, den dristige og aandrige Kvinde, der fik alle Dygtighedens eller Viddets sjældne og ypperlige Gaver, hun er for Hertz lige saa fuldt i sin Ret, og han forherliger hende i *Audiensen* og *En Kurmetode*, i *Den Yngste* og *En Dag paa Øen Als*.

Den sidste er maaske endda hans Hjærte nærmest. Det er hendes Rolle, han giver til Fru Heiberg. Lærerigt vilde det være engang at forfølge den Paavirkning, vor dramatiske Literatur skylder hende. Som Barn indgav hun Heiberg hans Barneroller, som ung Pige og udviklet Kvinde har hun fremkaldt en Række af dramatiske Skikkelser, der alle har noget beslægtet i deres Bygning, hvad enten Heiberg, Hertz eller Oehlenschläger frembringer dem. Overlegenhed over Omgivelserne er et saadant Træk, som Heibergs Trine Rar, Oehlenschlägers Dina, Hertz's Ragnhild og den unge Frue i *En Kurmetode* har tilfælles.

For en saadan Kvinde vil han ofre meget; først den Virak, et saadant Væsen fordrer, saa den Satire og den Lystighed, han for hendes Skyld giver Afkald paa, saa endelig Mændene. Hun besejrer dem ved sin Uskyld *(Den eneste Fejl)*, hun rager op over dem ved sin Forstand *(Indkvarteringen)*, hun behersker og beskæmmer dem ved sin Renhed og sin Aand *(Audiensen)*. Lad

Mændene staa som uselvstændige Dukker eller som karaktérløse Stakler ved Siden af hende! Lad os give Mændenes Vigtighed og Indbildskhed en Tilrettevisning og trøste dem med, at Kvinden elsker og beundrer dem meget mere end de fortjener!

Tal ikke til Hertz om, at denne unge Kvinde har Synd og Skrøbelighed; thi det er ikke værd at tirre ham; men sig ikke engang, at hun har Fejl; han vil ryste paa Hovedet. For ham, der i *Ninon* har ladet den kvindelige Skønhed overvinde Aarene, er det en ligesaa naturlig Ting at lade den kvindelige Renhed overvinde Lasten. Er det Dig nødvendigt at tro, hun har Fejl, nu vel: saa vil han paadigte hende en, hun ikke har; men et Væsen som hun har i Virkeligheden ingen, hun udtaler det selv med hellig Troskyldighed og den henrykte Elsker bekræfter det *(Den eneste Fejl)*. Dette kunde synes et vel stærkt Stykke; men man maa i ethvert Tilfælde indrømme, at en finere Artighed og en galantere Trubadur kan ingen Dame ønske sig.

Med hvilken Kærlighed har han ikke fordybet sig i Studiet af disse unge Kvinders Sindelag! Hvor har han ikke set dem for sig, som de staar og gaar, agtende paa deres vekslende Minespil, deres Haandbevægelser og de utallige Kvindefagter, som hver enkelt Replik uvilkaarligt og uafbrudt fremkalder Forestillingen om! De fængsler alle, og dog er det ingen Heltinder, ingen lidenskabelige Naturer, lutter blonde Sjæle, lutter halvtillukkede nordiske Pigebørn. Rækken af hans unge Kvinder ligger imellem tvende Poler: den naive uudviklede, der har Sjæl uden at have Aand, og den overlegne, sine Omgivelser beherskende, aandfulde unge Kvinde. Den første af disse Figurer har han skildret, som den ligger til Grund for hans Lystspil, i Digtet *Filologen til sin Elskede;* af denne Art forekommer der flere, snart lettere og friere Naturer, kvidrende som Lærker, sladrende, hviskende, leende, snart drømmende og ensomme, hvis Aand bestandig er paa de lange Rejser mellem os og Mælkevejen. Vistnok er den indskrænket, deres Synskres, og dens Omraade sparsomt tilmaalt ved en forsigtig Opdragelse og spærret ved en bunden Levevis. Men Hertz finder, at denne Indskrænkethed netop har sin Ynde; han sætter, overfor Kvindelighedens Blomst, Pris paa, at Jorden klappes fast om Blomstens Rod, og agter dog paa, at der ikke falder Jord i dens Kalk. Vistnok opleves der ikke meget imellem et Tebord og en Sykurv; men Tanker er jo toldfri og kan ikke holdes inde; vistnok er det ikke

Visdoms Ord, her tales, men denne ungdommelige Smaasnak lyder dog som en sød Musik i Digterens Øre; han véd at kende Forskel paa enfoldigt Pjat og uskyldig Barnlighed. Derfor er hans tilsyneladende Overbærenhed tidt kun simpel Retfærdighed, grundet paa en bedre Forstaaelse. Det vrimler i hans Lystspil af hine i Almindelighed for en Mand saa stødende og saa lidet træffende Kvinde-Udtryk som sød, pæn, net og deslige. Selv Petrine i *Den eneste Fejl* ser Kvindelighedens Blomst i «det Retirée, det Nette». Saaledes vilde Hostrup aldrig lade en ung Pige tale; hun vilde forekomme ham altfor artig og velopdragen; han vilde smile spydigt ad det dameagtige franske Ord. Men Hertz forstaar, at Brugen af slige Ord ikke altid er Mangel paa Sans i Opfattelsen af en Sag, men Mangel paa Udvikling i Valget af et Ord. Den samme Foreteelse lærer man undertiden at kende, naar man omgaas Kunstnere; mange af de kyndigste blandt disse har faa og lidet træffende Ord til at betegne Bifald eller Dadel. En betydelig dansk Kunstner havde kun to Rubriker: «net» og «ikke net». Raffael kaldte han net. Men det vilde være meget dumt deraf at lade sig forlede til den Tro, at han ikke forstod sig paa Raffael. Det Naive i Udtryksmaaden vinder Hertz's Hjærte. Dog har han end mange Gange fremstillet Kvinden i hendes Svaghed, saa har han andensteds vist os hende iklædt fuld Styrke. Man læse Louises Rolle i *Indkvarteringen!* Allerede i den første Scene slaar hendes sejrrige Logik alle hendes Mands Bevisgrunde af Marken. Hun overvinder først ham, dernæst Søsteren, hvem hendes erfarne og dog moderlige Blik ganske omspænder og behersker, saa følger fint, aandrigt Drilleri i Scenen, hvor Manden røber sin Skinsyge, saa overgivent Koketteri, som bringer Manden, der staar paa Naale, til Fortvivlelse, og som paa én Gang er en Ironi over ham, der har sat sin Krig igennem, over Søsteren, der er fortvivlet ved at skulle forestille gift Kone, og over Elskeren, der rent forstyrres og forbavses. Hertz vover at lade hende kalde «en meget spirituel Pige», ligesom han i *Gengangerbreve* og i *Debatten i Politivennen* vover at gøre opmærksom paa Godheden af sine egne Vers — et Træk, som en Digter iøvrigt ikke skal misbruge.

Hvad er det nu for en Spændfjeder og Drivkraft, hvorved han gør disse Skikkelser dramatiske? Hvad anden end Elskov, hvis Pris han ikke mindre ivrigt end Chr. Winther har sunget.

En Hymne til den er *Svend Dyrings Hus,* hvor Alt drejer sig om dens fortryllende, frygteligt ydmygende, Alt overvindende Magt; en Lovsang over den er *Kong Renés Datter*, hvor vi ser den komme som det pludseligt aabnede aandelige Syn, der omskaber alle Omgivelser, og en Elskovens Tragedie er *Ninon*, hvor vi ser den i Strid med menneskelige og guddommelige Love. Ved romantisk Lidenskab virker disse Skuespil. Men Hertz kender ogsaa Elskoven i andre Skikkelser. Han som sværmer saa stærkt for Ovid, *(Filologen til sin Elskede)* og er saa lidet paavirket af Grækerne, vil have meget tilovers for den romerske Amor; han, der vurderer den mediceiske Venus saa højt (Digtet *En Drøm*) og synes at kende saa lidet til den store fra Milo, vil kunne skildre Elskoven i mindre Stil, mindre dybtgaaende, mere ubetydelig. Dog saa let som Heiberg tager sig Sagen, vil han, Erotikeren, aldrig kunne det: naar Heiberg i *Et Eventyr i Rosenborghave* lader den unge Mand paa én Gang være indtaget i to Søstre, saa afgør den Omstændighed at han erfarer, hvilken af dem, der er ugift, hans Valg; naar Hertz i *Indkvarteringen* bruger samme Træk, da er det Amor selv, der leder den unge Mand, saa han vildledt som han er, alligevel finder den, han kan opnaa, og forelsker sig i hende, skønt han tror, hun er gift. Selv i de af Hertz's Stykker, der er mindre vellykkede eller uheldige, er den lyriske Udtalelse af Kærlighedens Alvor altid dyb og inderlig, undertiden næsten berusende: saaledes i *Advokat og Myndling* i den skønne Scene, hvor den unge Mand skal vinde sin Elskede ved en eneste Henvendelse; saaledes i *Scheik Hassan*, hvis eneste, men dejlige Glanspunkt er Suleikas østerlandske Kærlighedssang. I *Amors Genistreger* ser vi Kærligheden sejre, ikke i Kraft af, men trods de Planer, der understøtter den; thi den ynder ikke denne Understøttelse; den finder sig alene sin Vej gennem Forviklingernes sindrigt snoede Vildgang. I *Den eneste Fejl* er det især dens Opstaaen, som underholder; *Svend Dyrings Hus* havde fremstillet et Øjebliks Tro paa den Andens Kærlighed som det Vækkende (thi Runerne er jo for Ragnhild Tegn paa, at Stig Hvide elsker hende); her er det forunderligt nok Troen paa den unge Piges poetiske Talent, hvilket vel frastøder Elskeren, men tillige tiltrækker og fængsler ham, og denne Tro er da ligesom en Krykke, der i Begyndelsen holder hans spæde Kærlighed oppe, indtil den har vundet saa megen Kraft, at den, naar Krykken falder bort, kan staa paa sine egne Ben. Det lille Digt, der her spiller saa

stor en Rolle og som vel ikke er af Petrine, men dog af Amtmanden skal kunne antages for digtet af hende, er et Mesterstykke i sin Art, eller rettere enestaaende i sin Art. Danske Kvinder har endnu aldrig vist sig istand til at skrive lyriske Vers; men kunde de skrive Vers, vilde de skrive saaledes. Hovedpunktet er da det, at den unge Piges dybt poetiske Sind, skønne sindrige Tale og billedrige Sprog paa engang bestyrker Mistanken og afvæbner den mandlige Uvilje over Verseskriveriet, indtil Sandheden opdages.

Denne varsomme, kærlighedsfulde Opfattelse af de finere Klassers Liv, der genindsætter Amor, den af Holberg og Heiberg lige haardnakket fra Lystspillet fordrevne Magthaver, i hans naturlige Rettigheder, har sin selvskabte, medfødte Form i det rimede Vers. Kun i Hertz's Vers er hans Sjæl tilstede. Hvis Nogen kort og let vilde komme paa det Rene med, hvad Hertz er for en Slags Aand og følte sig skræmmet af de 16 Bind Dramer + 4 Bind Digte + en halv Snes Bind Fortællinger, Eventyr og Rejser, saa burde man give ham de to første Bind af Hertz's lyriske Digte og sige: Tag og læs! Dersom han da ikke mangler den Evne i Forhold til Vers, som man i Musiken betegner med Ordet musikalsk, saa vil han blive henrykt, han vil aldrig i den danske Literatur have truffet noget Lignende. Han vil fornemme, at der her i den mindste Strofe er en Sum af Vellyd, som ellers er spredt over lange Digte, føle at denne Digter ikke tager et Ord i sin Mund eller i sin Pen uden at han bader det, drukner det, nedsænker det i Vellyd, gennemtrænger det med Vellyd. Ligesom man i Livet kan træffe et Menneske, i Sammenligning med hvem En synes en Bjørn, en Anden en Torsk, en Tredie en Kat, som var kun denne Ene et Menneske, saaledes synes i Sammenligning med denne Digter hin en Fusker og denne en Skraalhals, hin en Buldrebasse og denne en Dilettant, kun han alene en Kunstner. Selv Paludan-Müller kan i sine Ungdomsværker synes kold og klirrende ved Siden af ham; thi der er hos Hertz en finere Sparsomhed, en mere følt Kunstfærdighed, en mere udpræget metrisk Vilje end den, som denne vor ypperste Dyrker af Verset i sin Ungdom besad. Hertz synger ikke af fuldt Bryst, han har ikke megen Stemme, men dens Klang er yndig og sjælden. Det er ikke Chr. Winthers fyldige Naturtoner, ikke hans Nattergalestrube — man vil ikke i Hertz's Digte kunne finde en Treklang som *Flyv, Fugl, flyv* — men det,

hvorved her virkes, er noget Andet, jeg intet bedre Navn har for, end: det er Magi, Vellydens Magi. Det er denne, som griber, selv naar, som det hos Hertz kan træffe sig, Følelsen er mere sygelig end frisk, selv naar Ordet er lidt søgt, selv naar Udtrykket bliver Talekunst, prosaisk eller belærende, eller naar vi faar altfor Meget af det Zarte, Fine, Belevne, Artige, Yndefulde, Duftige og Gratiøse (i fire Stavelser); her er dog bestandig denne Kunstens Trolddom, som kan sammenlignes med den, der kan være i en Kvindes Blik, selv naar alle andre Egenskaber, som kunde fængsle, fattes. Virkningen beror nærmere derpaa, at Digteren med hele sin varme Sjæl er tilstede i hver lille Enkelthed. Grundtonen i disse Digte er Vemod, en sød Vemodighed, hans Glædesudraab er «ak!», han kalder sig selv «den tungsindige Sanger». Hør ham klage over Nydelsen og Glæden, snart som i *Trubaduren*, at den er forspildt, snart som i *Gubben og Ynglingen*, at den er forbi, i *Fristeren,* at den skal forsages, i det første Hirschholmsdigt, at den evigt savnes. Denne Følelse er en underlig Grundtone hos en Lystspildigter, men den erobrer En; den er saa lønligt virkende; den griber ind i vore fineste Nerver og vinder os om en Finger, før vi véd et Ord deraf.

Naar denne Digter nu vender sig til Dramaet, da vil han være heldigst, hvor han beholder Verseformen, og hans fuldkomneste Arbejder *Svend Dyrings Hus* og *Kong Renés Datter*, vil, ligesom den røde og den hvide Rose, have forskellig Farve, men én og samme os nu bekendte Duft. Naar han vender sig til Lystspillet, da medtager han sine Rytmers Trolddom og sammensmelter Vaudeville-Strofens Musik og Dialogens Prosa til en egen Kunstform, det rimede Lystspil, der beholder hans lyriske Digtes Ynde. Men han, der allerede som *Gengånger* efterdigtede, vil mindre end nogen Anden være bunden til en enkelt Retning; han vil skrive Vaudeviller, Lystspil i Prosa, kort alle Slags. Han er aldrig længe éns. Ingen ung blufærdig Jomfru skifter oftere Farve end hans Stil. Hans Prosa har ikke mindre end hans Vers det ganske ejendommelige Fortrin, han betegner som sit i *Amors Poetik:* overalt det simple, ædruelige Udtryk, der betegner vor Literaturs Blomstringsperiode. Vurderende Studiet saa højt som han gør det, begynder han med alvorlige Studier i Holbergs Manér, dernæst følger han i Lystspillet sin egen Tilbøjelighed, vælger sig et fint, lille Rænkespil, en sjæleligt eller sædeligt fængslende Grundsituation eller Besynderlighed, og med

sin sædvanlige Kærlighed til alle Enkeltheder fordyber han sig i den med en Forskers Lidenskab *(Fristelsen, Emma,* Agathe i *Et Offer);* men hvad han ikke formaar, er at skabe typiske Figurer, dristige Karikaturer, at tage Haanden fra Tavlen før det sidste Punkt er sat. Han maler ikke som Marstrand, men som Vermehren.

---

2. Kong Renés Datter

En Helbredelse som den, der i *Kong Renés Datter* foregaar ved Trolddom, vilde ikke kunne ske ved naturlige Midler. Synet faas ikke saaledes pludseligt igen af den, der ikke før har kendt dets Brug; thi det er ikke blot en Evne, men en tillært Færdighed; det vindes ved Øvelse. Jolanthe, der kun var ét Aar gammel, dengang hun blev blind, vilde, selv om en Helbredelse, udsat indtil den voksne Alder, var mulig, straks efter Operationen ikke se mere end før Operationen; dennes fulde Virkninger vilde først indtræde efter Maaneders Forløb. Digteren har altsaa gjort det, som sker i følgebunden Orden, samtidigt, presset Maaneder ind i Sekunder, samlet, fortættet og sammentrængt det Virkelige. Et Drama har knap Tid.

Men det er fremdeles uhørt, ja, efter alle Erfaringer at slutte, umuligt, at Øjne, som i den spæde Alder ved en Sygdom har mistet deres Sekraft, femten Aar efter Synets Tab paany kan blive seende. Det tiltrækkende Spørgsmaal, hvorledes et voksent Menneske vilde føle, ytre sig, tale og tænke, naar det pludseligt fik sit Syn, er et Tanke-Forsøg; Svar paa dette Spørgsmaal giver Virkeligheden ikke Hertz har altsaa af egen Magtfuldkommenhed overskredet det Naturliges Grænser, opsøgt og forfulgt det Interessante over paa den anden Side af Kendsgerningerne. Han opdager et i sjælelig Henseende fængslende Tilfælde; det kunde gives, men det gives ikke; det mangler i Naturen, saa sætter han det selv. Han oversér ikke det Uvirkelige deri, men han ophæver det ved en ny Uvirkelighed; en saadan Helbredelse var umulig, var Trolddom, Magi; han indfører da Magien, og for Magi er Intet umuligt. — Dog selv om Helbredelsen havde kunnet finde Sted ved naturlige Midler, vilde en

Digter af Hertz's Egenart have foretrukket de overnaturlige. Han indlader sig ikke med Fysiologien, han gyser for alle disse Enkeltheder. Jolanthes Sygdom er ikke en Stær; thi Ordet Stær minder om Hospitalet; hendes Svaghed er Blindhed i Almindelighed og som saadan en ligesaa poetisk Sygdom, som Døvhed i Almindelighed er en prosaisk eller komisk. Hvis Digteren altsaa i én Retning har samlet og fortættet Virkeligheden, saa er der andre, hvor han fortynder og forfiner den. Han stiller sig overfor Naturvidenskaben som overfor Historien, skyr de uskønne Enkeltheder, optager kun de med Æmnet stemmende Træk.

Den Farveblinde véd allerede ikke, hvad Farver er, den Blinde kan aldrig forstaa, hvad Lys og Klarhed og Farve vil sige, og dog bruger han disse Ord, tænker paa disse Herligheder, bevæger sig i sin Tale famlende om alle disse Ting, hvorom han kun véd, at hans Sanser er lukkede for dem. Lad os forestille os en Blind, der ikke engang véd dette, der ved andre Menneskers kærlige Omhu er holdt i Uvidenhed om at have nogen Mangel. En saadan vil udvikle sig lykkelig og harmonisk som ingen anden. Tilfældet er usandsynligt, men Fantasien, der end ikke skyr det Umulige, gør sig ingen Skrupler af at trodse Usandsynligheden for at vinde Harmoni. Digteren berøver altsaa sin Skabning Synet i en Grad, hvori ingen virkelig Blind er det berøvet; hver Forestilling, hvert Ord, der knytter sig til det at se, er skaaret bort fra Jolanthes Idékres. Saaledes bliver den Blinde, skønt i organisk Henseende ufuldkommen, et fuldkomment, fremragende Eksempel paa en Blind, *Idealet af en Blind*. Til den sjælelige Interesse træder da den sproglige; Kunstværket faar nogle af Kunststykkets Fortrin, naar Jolanthe taler uden at benytte sig af Ord, der afledes af den sanselige Anskuelse, og naar hun udtrykker sig i et billedrigt Sprog uden Billeder for Øjet. Ganske strængt har Hertz næppe løst sin Opgave; det falder f. Eks. vanskeligt at forstaa, hvorledes Jolanthe efter Helbredelsen kan undres over «denne Klarhed, der er i Alting» om hende, men han har afvundet Opgaven store Skønheder. Den virkelige Verdens Orden, Love og Regler er forandrede; Fantasien har gennembrudt dem, saa hist, saa her. Der var da kun Et tilbage: at bringe Orden og Sammenhæng ind i den digtede Verden, at give den sit eget Midtpunkt og sit eget indre Liv, at bringe Alting i den i saadan indbyrdes Overensstemmelse, at den kunde synes virkelig, og have sin Bestaaen i sig selv. Til den aandige

Helbredelsesmaade svarer en aandig Forberedelse. Paa samme Maade som det til Helbredelse af Sindets Sygdomme er nødvendigt, at Patienten véd, han er syg, har Hertz tænkt sig en Forudviden af Blindheden som nødvendig Betingelse for Synskraftens Genindtræden i Virksomhed. Det forholder sig ikke virkelig saaledes, men, som Sganarel bemærker: hvad siger ikke Aristoteles! I Poetikens 25de Kapitel bestemmer allerede han, at en Fejl mod Lægekunsten ikke er en Fejl i Poesien. — Hvilken er altsaa Hertz's Fremgangsmaade? han sammenpresser det paa hinanden følgende, sætter det Umulige, gør det sandsynligt ved en ny Umulighed, overspringer det Nødvendige, forudsætter for at bøde derpaa det Unødvendige, skaber sig Vanskeligheder, som han overvinder, og frembringer ved al denne Tilføjen og Fradragen, Sammensmelten, Fortætten og Fortynden, Blanden af virkelige og uvirkelige Elementer et organisk Hele, der lever sit selvstændige, samstemmende Liv, fra først til sidst besjælet af ét Aandepust, én Tanke.

Thi Hertz ledes ikke af den Naturkyndiges Interesse, ikke heller af den blot Sjælekyndiges, saa det i og for sig skulde være ham magtpaaliggende at beskrive de Sjælstilstande, som følger med Synets Generholdelse; ikke heller ledes han af to Interesser, saa han skulde føje den erotiske til den fysiologiske, som Scribe har gjort, da han i *Valérie* lader Elskeren operere den unge Pige for Blindhed. Nej, han gør alle de anførte Forudsætninger tjenende, idet han forvandler den hele Tilstand til et Sindbillede, gør Trangen til Synet til et Symbol paa en sjælelig Trang, skildrer Blindheden lignelsesvis som Sidestykke til Kvindens Liv, før hun elsker, og gør Synets Erhvervelse fra en lægevidenskabelig Operation til en Definition paa Kærligheden. Ved Synet, som den Elskede fremkalder hos Jolanthe, aabnes der ikke blot en hel ny Verden for hende, men hun lærer Tristan selv fra en ny Side at kende. Hertz har i sin Tro paa aandelige Kræfter ingen Brug for en Verdensorden, i hvilken Blindhed kan helbredes ved et rent legemligt Snit, uden Sjælens Trang til Lyset. I den poetisk-romantiske Verden er den sjælelige Higen det nødvendige Første, og Kærligheden Trangens første Bevæger. Den første Anelse om Lyset og den første Fornemmen af Elskov, den første Kundskab om Farvernes ydre Verden og den første Følelse af Længslernes indre, Elskerens Komme og Sollysets Komme blander sig sammen, væver sig

ind i hinanden, kan ikke mere skilles ad. Dette er Stykkets Poesi.

At fremstille Kærlighed hos en blind Pige er at skildre en Særegenhed. Men Poesien er det Almengyldige. Til det Særegne tyer man, naar i en Literatur det Almenmenneskelige er opbrugt, i Forfinelses- og Forfaldsperioder, naar Kunsten begynder at synke. Man kan ikke ganske frikende Hertz for her (som i *Ninon*) at have skildret det Abnorme, og det er ikke heller paa Værker som *Kong Renés Datter* at en Literatur bliver bygget; den grundlægges ved Værker som *Aladdin*. Men undertiden lykkes det en Digter at bruge selve det Abnorme til at faa det Menneskelige frem. De Foe har f. Eks. i *Robinson Crusoe* benyttet den ganske særegne Undtagelses-Tilstand, hvori et Menneske befinder sig, der er henkastet paa en øde Ø, til at fremstille alle Livets Urfornødenheder og alle de oprindeligste Opdagelser og Opfindelser i Forkortning. Det Skønne i *Kong Renés Datter* er, at Hertz har forvandlet den sjældne, halvt sygelige Tilstand til det aandeligt Almengyldige: Kvinden, siger han, der ikke elsker, er blind; den Elskede bringer Lyset, er Lyset, lægger en ny Jord for sin Dames Fødder og hvælver en Himmel over hende. Atter her er hvad der i Livet viser sig som Udvikling og Vækst trængt sammen i Sindbilledet; her i Digtet gør Elskoven i et Øjeblik den Elskende aandeligt seende.

Kong Renés Datter er da et af de Stykker, ved hvilke man klarest ser Forholdet imellem Virkeligheden og den romantiske Poesi. Da Stykket, bearbejdet af en vis Gustave Lemoine, i sin Tid blev opført i Paris, skal Jules Janin have moret sig meget paa dets Bekostning og i Slutningen af sin Artikel have fortalt, at dette Skuespil efter Forlydende oprindeligt var af en ungarsk Digter, hvem hans Landsmænd som en Erkendtlighed derfor havde overbragt et Par Sporer paa et Sølvfad. Bearbejdelsen har rimeligvis været slet, Franskmændene har ikke megen Sans for det Romantiske i den Forstand, hvori Ordet tages i Tyskland og Norden, og den lange Fremførelsesscene har vel dysset Janin i Slummer. I Frankrig har Stykket da ingen Lykke gjort. Men det Almenmenneskelige, som skjuler sig under Æmnets Særhed, har ført det ud over Danmarks Grænser, saa det er udkommet i flere Oplag paa adskillige fremmede Sprog og er blevet opført i Norge og Sverig samt paa alle betydeligere Teatre i Tyskland, England, Skotland og Holland. I Nordamerika har det havt en

forunderlig Skæbne. Da et stort Svineslagteri, som i Tredserne havde oprettet Høkerbutikker i de forskelligste amerikanske Byer, besluttede at indlægge Reklamer i alle Jernbanevogne og søgte efter en kort og dog fin literær Frembringelse, der helt kunde staa paa Bagsiden og forhindre de Rejsende i at bortkaste Reklamen, naar den var læst, fandt man den engelske Oversættelse af *Kong Renés Datter*, der saaledes blev trykt i flere hundredetusind Eksemplarer og gratis fordelt*).

For os Danske alene har Stykket den sproglige Interesse, og den er maaske for os den allerstørste. Vi elsker *Kong Renés Datter* for den Fortryllelse, der hviler derover, og denne skyldes den lyriske Flugt i Udtrykket, Stilens fine, ridderlige Tone, Sprogets Pyntelighed og kunstneriske Ynde. Det er som mærkede man paa den blide Udtryksmaade, at den drejer sig om saa fint og ædelt et Redskab som det menneskelige Øje. Den har imidlertid sine Mangler. Ordene er ikke hentede op fra Sprogbunden; det er Ord, som er falmede under Dagens Sol, som længe har været drejede og vendte mellem Digternes Fingre. Hertz underkaster dem ingen anden Forandring end den, at han med Fare for at alle disse bløde og smukke og kælne Ord under Rensningen skal blive rent udvaskede og smelte som Sukker, giver sig til at lutre og forfine deres Masse. Ordenes Antal smelter ind, alle grove, alle drøje og stærke Udtryk bliver udskilte. Hertz fravrister Raaheden og Plumpheden Alt, hvad Kærlighed til det Skønne og Kunstens hele Hofskik kan erobre fra dem; han aflokker det Danske alle dets Udtryk for det Rene og Yndefulde og bringer Sproget til at bevæge sig i de blødeste Bøjninger og Vendinger efter Takten i hans Rytmer. Denne ædle og adstadige Menuettakt er Hovedsagen; for at komme ind i den staar Handlingen først i nogen Tid stille, saa gaar den et Par Skridt; den forhaster sig ikke. I Sprogmusiken gaar det hele Indtryk op; for at den kan være saa klar og ren som muligt, for at ingen Hæshed eller Forkølelse skal forstyrre de Handlende, lader Hertz alle sine Personer ligge i Bomuld til det Øjeblik, de skal ind og træde op. I det mindste kan man vanskeligt ganske værge sig imod den Forestilling, at de har ligget i Bomuld indtil da. Der er nok af det Bløde og Melodiske

*) Længe efter har den russiske Komponist Tsjaikovski benytter Teksten til en Opera Senere Anmærkning.

i Ordlaget; man savner en haard og mandig Tone. Der er Inderlighed og Dybde nok; man synes, at lidt Bredde i Behandlingen vilde gøre godt; man finder, at disse Trestavelses-Rim «stillere» og «mildere», «strømmende» og drømmende», «kærlige» og «forherlige» dog er lidt almindelige og lidt pillede — med ét Ord: man bliver uretfærdig og glemmer, at man ikke kan finde Alt hos Én, og at ikke mere end én Art Poesi kan fremkomme under én og samme Digters Pen.

Ved et Taffel er Desserten mindre nærende end Maden. Den er finere end Maden, thi Kage er finere end Brød, og Dessertvin er mere sød og krydret end Rhinskvin; Frugter og Blomster hører til en Dessert; men denne er ikke saa styrkende og simpel som Maaltidets drøjere Retter. Et Drama som *Kong Renés Datter* er et fint Dessertstykke for kræsne og kvindelige Ganer.

---

3. Tre Dage i Padua

Et godt Menneske og et slet Menneske sad efter Teatret ved Aftensmaaltidet og talte sammen om Hertz's nye Stykke. Det gode Menneske sagde: «Efter min Mening er Stykket godt; thi det er let, fordringsløst og morer helt igennem; dets Elementer er yderst simple: En ædel Adelsmand har forstødt sin uskyldige Hustru; hans Svigerinde, en ung Pige, erfarer ved snildt at sætte sig i Forbindelse med Marchesens Broder, hvad Aarsagen har været til denne ufattelige Adfærd, og beviser, at hun selv er den formentlige Elsker, der er bleven set i Mandsdragt Favn i Favn med sin Søster — det er Hovedpersonerne og Hovedpunkterne. Føjer man hertil en uvidende og pudserlig Munk samt den unge elskværdige Mand, der fører de adskilte sammen, saa har man Alt, hvad Hertz har behøvet for at tilvejebringe et muntert og underholdende treakts Stykke. Her er Harmoni, Ligevægt, Forholdsmæssighed, omhyggelig Udførelse af Enkelthederne og med Undtagelse af et Par overflødige Optrin lidet eller intet at laste. Hertz selv er bleven ældre, men hans Pen er den gamle. Hans Instrument er det samme; det har ikke tabt nogen Tone, der engang var os kær; maaske bruger han

nu Pedalen lidt mere end tilforn. Her findes samme Danskhed, der med sin nordiske Aand gennemtrænger *Ninon* og *Advokaten og hans Myndling*, og her fornemmes den samme Finfølelse for det ubesmittede Rene, der ogsaa tidligere har forædlet det franske Letsind og Boccaccios naive Usædelighed.» Med disse Ord gav den gode Mand sig ifærd med Aftensmaden.

Det slette Menneske tog en Appelsin, holdt den i Vejret og svarede: «Du har Ret i, hvad Du siger; men man kan ikke paa én Gang se begge Sider af en Appelsin. Ingen taaler bedre end jeg at høre Hertz's Lovsang; jeg vilde aldrig give mig til at dadle ham uden at have rost ham først. Nu har Du besørget det for mig, jeg har da frit Sprog. Et Stykke som dette er et net og smagfuldt Arrangement, men det er ikke Poesi; thi der er ikke noget Ord deri, som er grebet ud af Livet; jeg mener revet ud af Hjærtet paa et Menneske, der føler og lever. Det er et af de Stykker, der forudsætter alle Følelser bekendte. Men en Digter tør ikke forudsætte Noget bekendt, ikke engang fra sine egne tidligere Poesier. Han maa ikke sige: «I véd jo nok, Børnlille, hvad Skinsyge er, se her et Eksemplar af en skinsyg!» «Det vilde være latterligt at fortælle Jer, hvad man forstaar ved Kærlighed, det springer vi altsaa over, og her ser I et Par forelskede.» Formegen Ære! Altfor megen Ære! Vi véd Intet derom, af Digteren vil vi høre det. Jo mere Ære han viser os paa denne Maade, des mindre Ære høster han af os. Siger han «I véd», svarer vi «Du véd ikke»; men begynder han forfra med Kærlighedens ABC, med hvad det vil sige, at En og En er To, kort med hele Børnelærdommen, da begynder vi at lytte og beundre. Lad Lidenskaben kun stamme og stave, det er bedre, end at den kan sine Sager udenad, lad Naiveteten ridse sit Bomærke, det er bedre end dens Skønskrift og Retskrivning. Intet af hvad en Digter i et givet Øjeblik forefinder som givet og gængse, kan han bruge; Glæde og Sorg: det er Navne; lad ham lære os, hvad Glæde og Sorg vil sige; Følelsens Sprog: det er Vedtægt, Overlevering, Spidsborgerlighed og Løgn, han maa give den et nyt Sprog og nye Udtryk. Prosaen er af alt Ukrudt det frodigste og hurtigst voksende. Hver Gang Digteren vil arbejde, staar han som i et Krat af stivt literært Arvegods, goldt som Tjørne, der spærrer Synet og udsuger Jorden. Før han kan blive en Sædemand, maa han være en Sapør; før han kan

bruge Ploven, maa han bruge sin Økse, hugge ned for Fode, rydde op blandt Vedtægter og Navne. Det er Kendetegnet paa en stor Aand, at den sætter en Sag istedenfor et Navn. Det er min første Indvending mod Stykket, at det skildrer alle Følelser efter Vedtægt.

Min anden er denne: Renlighed er en Dyd, men det er ikke den højeste. Den lutrede Virkelighed er ikke mere den virkelige. Vistnok er Vellyd at foretrække for Mislyd, men Harmonien er fattig, naar den er vunden for let. Man besejrer og forsoner ikke de Mislyd, som man ikke vil høre. Hvad Hertz kaster paa Døren, fordi det er grovt, det banker paa Døren og fordrer at indlades, fordi det er sandt, i Sandhedens Navn, og dette Navn er fuldt saa kraftigt som Kongens. Hvad Hertz omhyggeligt fjerner, fordi det ikke er pænt, det vil ind, fordi det er uopdragent, og Naturen er den store Uopdragne. Med Naturen følger Lyder og Fejl; thi, som Feuerbach siger, i Dyden udtaler Mennesket sig, i Fejlen Naturen. Hvad nytter det at vise os Mennesker, der lyder Pligtens Love og handler paa en Snor, naar Naturen bestandig gaar over Stregen. Alle disse Personer er ædle, værdige og fine Naturer; jeg tvivler ikke paa, at der gives saadanne, men de ligner ikke mig, og jeg forstaar dem ikke; naar jeg er lystig, er der en Nar indeni mig, som rasler med sine Bjælder; naar jeg elsker som Fortunio, er der en Sværmer indeni mig, hvis Lidenskab ikke er artig som hans, og naar jeg er forurettet som Marchesen, er der en Døvstum indeni mig, der ikke tager mod Fornuft og ikke nøjes med halv Vished og halv Hævn.

Boccaccio har skrevet en Novelle om en ung Dame, der forelsker sig i en Yngling, som ikke kender hende, og som, ved for en Dumrian af en Munk at beklage sig over hans opdigtede Efterstræbelser, faar ham lidt efter lidt underrettet om, at hun elsker ham, at hun bor der og der, at hendes Mand er ude paa den og den Tid. Der Usædelige hører her med til Lokalfarven, det Morende her er Kvindesnildheden som Udtryk for Kvindenaturen. I Hertz's Stykke er dette Morende svækket, idet den unge Pige opsøger den unge Mand, for gennem ham at virke til Fordel for sin Søster og kun i anden Linje gaar sit eget Ærind. Endnu svagere bliver Virkningen derved, at han allerede forud er indtaget i hende og maa have Alting ind med Skeer, før han overvinder sine Skrupler saa vidt, at han stiller

sig til hendes Tjeneste. Saaledes er da Marchesen det bedste Menneske, hvem en naturlig Mistanke har gjort ulykkelig og uretfærdig, hans Hustru det ulasteligste Væsen, hvem en plump Fejltagelse har plettet, Fortunio den ædleste Yngling, hvis Dyd vilde bestaa en endnu større Prøve end den ringe, hvorpaa den sættes, Chiaretta den fortræffeligste unge Pige, der kun et Øjeblik kommer i en falsk Stilling paa Dydens lige Vej.

Enhver kender Historien om Fanden og Blæsten. De gik sammen over Frueplads. Fanden sagde: «Vent lidt, jeg skal et Øjeblik ind til Bispen», Blæsten blev udenfor, men Fanden kom ikke tilbage, og siden den Tid blæser det bestandig paa Pladsen.*) Faa kender imidlertid hvad videre skete. Næppe var Vinden bleven ene, før Dyden, som i sin Uskyldighed Intet anede, kom gaaende over Pladsen. Her tog Blæsten fat i den, og i sin Forskrækkelse foer den gennem Luften lige ned paa Kongens Nytorv og ind i Teaterbygningen. Siden den Tid har Dyden, hver Gang den kom i Vinden, tyet til det kongelige Teater. Der har den fæstet Rod, der finder den sit Publikum. Thi Publikum, som ikke har de simpleste Grundbegreber om Poesi, antager det Stykke for et smukt Stykke, hvori der ytres smukke Synsmaader, og den Karakter for en god Karakter, der er god i Ordets moralske Mening. Bifald gives den Skuespiller, som har den ædle Replik, Skurken høres med udelt Mishag, og det er endda et Under, at Skuespilleren ikke faar Bank i Teaterporten, naar han gaar hjem. Det vilde være følgerigtigt.» Her tav det slette Menneske og saa' ned for sig.

Det gode Menneske skar Appelsinen over, rakte ham det Halve og sagde: «Du har Uret, man kan paa én Gang se begge Sider af en Appelsin, det gælder blot om, at man tager den fra hinanden. Hvori tror Du det ligger, at et Stykke som dette slaar an? Du vil sige, fordi Publikum er slapt. Det er fordi Publikum foretrækker det Visse for det Uvisse, Fuglen, det har i Haanden, for de ti, der sidder paa Taget, og fordi denne Fugl, der ikke kan synge med andet Næb end sit, endnu bestandig

*) Denne Anekdote er øjensynligt international. I Henry Beyle's *Promenades dans Rome* S. 167 staar: En Dag, siger Sagnet, spadserede Fanden og Blæsten sammen i Rom. Da de kom til Jesuiterkirken, sagde Fanden til Blæsten: «Jeg har noget at gøre derinde, vent mig her!» Fanden kom aldrig siden ud og Vinden venter endnu ved Porten.
Senere Anmærkning.

fortryller det med den kendte Melodi. En Natur kan være fin og ædelbaaren uden derfor at ophøre med at være sand, ingen enkelt Natur er Normen. Publikum ærer og takker de Digtere, det har; det staar tvivlende overfor Fremtidspoeterne. Synd og Skam var det dog, om vi lastede de Gamle, der har været vort Lands Hæder, til Fordel for de Nye, der endnu ikke er til. Eller vil Du sige, at Stykkets Held beror paa Udførelsen, da spørger jeg, om ikke denne nøje Svaren af Stykket til vort Teaters Kræfter allerede er Noget, som er Paaskønnelse værd. Den gamle Digter føler sig endnu bestandig nær knyttet til den Scene, for hvilken han har virket saa meget; han taber den aldrig af Syne, han gør aldrig halsbrækkende Forsøg med den; hans Stykker bevæger sig over den med den vante Gratie. Riv ikke Enkelthederne op! det Smukke ved det nye lille Stykke er dets Helhedsvirkning. Hertz er som en erfaren og ypperlig Spiller; han spiller ikke højt, men han vinder, og han vinder selv med mindre gode Kort, selv uden at have Trumfer paa Haanden. Han er som en dygtig og smagfuld Gartner; selv langt hen i Efteraaret finder han Blomster; deres Duft er ikke mere saa sød og deres Farver ikke saa stærke; hver for sig tager de sig ikke ud; men han forstaar som ingen Anden den Kunst at binde en Buket.

---

4. Et Herreselskab

Et Herreselskab har højligt moret og er blevet modtaget med stormende Bifald. Det har den Ære at være skrevet af Hertz ɔ: at være smykket med et af de faa Digternavne, der glimrer som Dugdraaber i Solen — snart paa Blomster, snart paa Blade, først paa Roser, senere paa Hyben. Det er Naturens Gang.

Stykkets Grundtanke er den, at Alfred bør have Emilie, en Sandhed, der burde ophøjes til Axiom. Emilies Forældre indbyder til Herreselskab paa Landet; det truer med, at man vil blive tretten tilbords. Emilies Fætter Kammerjunkeren søger forgæves at blive Herre over en Uro, der efterhaanden smitter alle, da Alfred ankommer, ubekendt og ubuden, slagen af Emiles Dejlighed, siden han saa' hende paa hint henrivende Bal i

Kjøbenhavn, forelsket i hende formedelst den Verden af Grunde, der gør, at man elsker Emilie. Tante (Begrebet: Tante) vil i sin Forargelse over, at Alfred i sin Tid paa Ballet som Emilies Beskytter slog en Søn af Gehejmeraad Lillie paa Øret, spærre ham Adgangen til Huset; men Edvard, Kammerjunkeren, der ikke aner, hvilket Puds han her kommer til at spille sig selv og sine Forhaabninger, indfører Bejleren i Familien og skaffer ham Pladsen som Nr. 14. Første Akt sluttes.

I anden Akt rykker Alfred hurtigt frem til Nr. 1. Vi ser Kammerjunkerens frugtesløse, dernæst Alfreds ulige heldigere Bejlerforsøg. I Tillid til sin Indflydelse hos Slægtningene, sin nye Uniform og sit diplomatiske Talent gør den slemme *Gentilhomme de la chambre* et Forsøg paa at sværte Alfred ved ufordelagtig Tydning af hin famøse Historie paa Ballet. Forgæves: Alfreds hele Væsen har talt for ham. Hvorledes skulde den, hvis Vest er hvid som Uskyldigheden, hvis Frakke utilknappet som Ærligheden og Aabenheden, hvis Silkehat blank og skinnende som Æren, hvis Manerer de netteste, hvis Ridt det dristigste, hvis Tale den forelskede juridiske Kandidats ligefremme og dannede Sprog, hvorledes skulde han være et Menneske uden Sæder? Emilies Fader, Emilies Moder, Emilie selv oprøres ved Tanken; Tanten tvinges til Tavshed, Kammerjunkeren fjerner sig, og to glade Hjærter banker paa hver sin Side af den uplettede hvide Vest.

Fra den ældste Tid har man været uenig om, hvorvidt der gives noget Nyt under Solen; senere synes der at være opnaaet Enighed om, at der ikke gives noget Nyt bag Lamperækken. Men selv om man én Gang holder dette for givet, er der visse smaa Omposteringer, som Digterne gerne kunde foretage, fordi de vilde bringe nogen Afveksling ind i Kostymeringen. Kammerjunkerne er blevne den nyeste Komedies Jøder; man synes at være kommen overens om, at denne Stand er den til Ofring mest eller udelukkende egnede, ligesom man allerede længe har stemt overens i at se Studenterstanden omgivet af en Straalekrans som, hver Gang den begynder at lyse mattere, paany bliver snydt i et lille enakts eller toakts Lystspil og saaledes genvinder sin tabte Glans. Hostrup har, skønt Studenterdigter, opgivet denne Bestræbelse; turde der ikke være Grund for vore øvrige Digtere til at følge hans Spor, og til, istedenfor vedblivende at hakke paa visse faatallige, magert forsynede Stænder, man ikke selv tilhører, engang at slagte den fede Kalv? Den

fede Kalv er *salva reverentia* Studenterstanden, der nu saa længe har svælget i Latterligheder, at den fremfor nogen er moden til Kniven. Alt, hvad man beundrer hos Kammerjunkerne, vil man jo i tifold større Stil kunne genfinde hos Flertallet (Dosmerne er altid Flertallet) af Athenes i Lystspillene altid sejrrige Sønner, og det i Forening med mangfoldige meget mere underholdende og morsomme Egenskaber. Eller tror man virkelig, at Kammerjunkerstanden kan hamle op med Studenternes i saadanne uvurderlige Lystspilegenskaber som Karakterløshed, Umandighed, Frasevæsen, Eftersnakkeri og Eftertraven? Aabn dine Øjne, Du skrivende Beboer af det latinske Land, og Du vil se, at Du ikke behøver at rejse udenlands for at botanisere blandt disse Planter!

LUDVIG BØDTCHER

(1877)

I

Det var en Vinteraften i 1859, at jeg i en Kres af unge Studenter, der ugenligt samledes paa Ehlers' Kollegium hos afdøde Dr. Frederik Nutzhorn første Gang hørte Bødtchers Navn. En foreslog at læse noget højt, og den unge Historiker Jens Paludan-Müller, der ved sin tidlige Død i Slaget ved Sankelmark blev navnkundig, greb Bødtchers tre Aar forinden udgivne lille Bog og forelæste *Filosofen* og *Mødet med Bacchus*. Da han læste Ordene:

En Arm hans Hoved støtted,
Den anden med sit Glas
Laa nøgen hen ad Bordet
Som støbt af Fidias

gik der en Bifaldsmumlen gennem den lille Tilhørerskare. Og da han læste denne Strofe:

Han sænkede Pokalen —
Der kom en Ildkaskade,
En Brusen som i Blade
Og saa en Duft af Vin,
Der fyldte Klippesalen
Med Roser og Jasmin

blev der raabt Bravo og klappet i Hænderne. Det yndige og af Bødtcher selv opfundne Metrum tog dem iblandt os med

Storm, der i Poesien fremfor Alt satte Pris paa Formens Skønhed og Versenes Velklang; den stereoskopisk klare Fremstilling og det fine Lune indtog dem, der foretrak *Indholdet* for *Formen* — og dette Spørgsmaal var i Virkeligheden det eneste, som delte os da. Uskyldige Tider! Digtet forenede alle Stemmer, og næste Dag gik jeg hen og købte mig Bogen og lærte mig straks dens bedste Digte udenad.

Saa var det en Dag i Slutningen af 1869, at jeg fra en meget ung, efter Opgivende femtenaarig, Digterinde modtog til Gennemsyn en Pakke af den sædvanlige lyriske Makulatur. Det var imidlertid denne Gang Lyrik af en særegen Art: den var spækket med misforstaaede filosofiske Kunstord; hvorhen jeg saa', faldt mit Øje paa Subjektiviteten, det Absolute, Potensationen, Viden, Væsensenhed o. s. v. Begejstringen bevægede sig igennem Metafysikens højeste Regioner i den mest skrækindjagende metriske Flugt. Det var mig gaadefuldt, hvordan den lille Dame var kommen til al denne Filosofi. Vi havde en Samtale desangaaende. Jeg studerer, svarte hun, Spinoza og den hele danske Filosofi hver Morgen fra 8—10. Der var nogen Overdrivelse heri, og jeg raadede alvorligt den femtenaarige Skønne til at aflægge disse filosofiske Vaner. Saa kom vi til Spørgsmaalet om selve Versene, og jeg skjulte ikke min dybe Tvivl med Hensyn til Muligheden af Talent. Næppe havde jeg imidlertid sagt disse uoverlagte Ord, før Frøkenen rejste sig med en Mine som en krænket Dronning: «Jeg tror,» sagde hun, «at det er bedst, vi afbryder denne Samtale,» og tilføjede derpaa med en mindre behersket Stemme: «Hvad bilder De Dem ind? hvad er De for En! En, som skriver i Illustreret Tidende! [jeg usalige skrev dengang deri] jeg skal blot sige Dem, at der er ganske andre Mænd end De, som har fundet det allerstørste Talent i mine Digte.» Efterat jeg endnu koldsindigt havde bemærket, at den unge Dame havde havt Bud efter mig, ikke omvendt, vilde jeg gaa min Vej; men da jeg allerede havde Haanden om Laasen, kunde jeg ikke bare mig for at spørge, hvad for udmærkede Mænd det var, der satte saa megen Pris paa Frøkenens Talent. «Det er saamænd Digteren Ludvig Bødtcher,» lød Svaret, og da jeg gik ned ad Gaden, løb dette Svar mig rundt i Hovedet. Jeg kendte ikke Bødtcher. Var det muligt, at den fine gamle Bødtcher kunde se Talent i dette naive og fordringsfulde Gods». Jeg blev nysgærrig, gik ind til en Urte-

kræmmer, slog Bødtchers Adresse op i Vejviseren og stod nogle Øjeblikke efter udenfor hans Dør i Sværtegade. Han lukkede selv op, og jeg traadte ind i hin Stue med det sorte Loft og de mørke Vægge, hvis Tapet den Gamle selv engang kaldte «meget kostbart» paa Grund af alle de udmærkede Cigarer, som havde maattet gaa op i Røg, før det fik saa dyb en Farve. Jeg blev, saasnart jeg havde nævnet mit Navn, modtaget med den største Hjertelighed; men der var netop Nogen hos Bødtcher, og han bad mig komme igen den næste Dag Kl. 12.

Da jeg paa Klokkeslet indfandt mig, laa en hvid Dug paa Bordet og paa dette saa jeg (for at tale Bødtchers eget Sprog)

To slebne Glas staa rede
Som i et Festgemak
Og skotte skelmsk til Vinen
Og til den røde Lak.

Jeg fortalte Anledningen til mit Komme: «Er det muligt, at De kan finde noget Smukt i disse kaudervelske Vers?» «Nej, Versene er jo gruelige,» sagde Bødtcher; «men det er denne Filosofi deri, som har slaaet mig — er det ikke mærkværdigt, hvad, at saadant et ungt Pigebarn har læst alt dette Filosofi og interesserer sig derfor; ja jeg selv forstaar mig slet ikke paa det, men hun maa dog være meget begavet, hvad?»

«Naa,» svarede jeg smilende, «naar der ingen Uenighed er imellem os angaaende Versene, *De* forstaar Dem paa, saa kan *jeg* indestaa Dem for, at der ikke er Menneskeforstand i al den Filosofi, hun har pyntet dem med, for det er Noget, som jeg godt kan bedømme.»

Og saa blev jeg da bænket og maatte drikke Vin og spise Konfekt. Ligesom vi var komne til Ro, bankede det paa Døren og Bødtcher rejste sig lidt fortrædelig over at blive afbrudt, da Døren i det Samme gik op og paa Tærskelen viste sig — ingen anden end den unge Digterinde, der blev staaende som ramt af et Slag ved at finde Tigeren græssende ved Lammets Side, sit Talents Fornegter i Sofaen hos sin filosofiske Begavelses Beundrer. «Ja, min lille rare Frøken,» sagde Bødtcher, «jeg maa bede Dem komme igen en anden Dag; jeg har netop en Ven hos mig.» Det Ord Ven var min Oprejsning.

Vi talte om al Slags og mest om Italien, hvor jeg agtede

mig hen. Hvilken nydelsesrig Rejse for Dem med Deres gode Fornuft! sagde Bødtcher, og nu begyndte han at fortælle mig Smaatræk fra sit Ophold dernede, hvor ubehjælpsom han fra først af havde været med Italiensken, og hvorledes han sagde: *Ho, hai, ha* med dygtigt Eftertryk paa h'et, og hvordan smukke romerske Piger havde let ham ud derfor. Han nød, medens han fortalte, sine Minder om igen. Jeg iagttog ham i Stilhed. Jeg havde holdt af ham som Digter; nu holdt jeg ogsaa af ham som Personlighed. Thi han var en Personlighed, han havde Holdning. Der var en aldrig svigtende Værdighed over hans stille Maade at bevæge sig paa, noget sjælfuldt Humant i hans Tale. En Franskmand har kaldt Smilet for Hjertets Høflighed; dette Ord falder mig ind, naar jeg tænker paa hans Væsen. Han var høj og smal, hans Ansigtstræk ædle uden just at være smukke; kun det ene Øje saa', men det saa' klogt og mildt. Blot af Maaden, hvorpaa han drak sin Vin, saa' man at han forstod at nyde. Blot af de Ord, han sagde om den Lykke at gæste Italien, følte man, at han var en ildfuld Beundrer af Kunsten og det Skønne. Der var i hans Væsen den Forbeholdenhed som, naar den er forenet med Aabenhed og Imødekommen, bliver til Finhed. Og over hans Ansigt laa det Genskin af Hjertets Godhed, som hos mildt dømmende og selskabelige Naturer bliver til det, man mener med Blidhed.

Hans Skjoldmærke, Guitaren, hang paa Væggen ved Siden af. Som han sad der, lignede han den gamle Digter i Andersens Æventyr *Den uartige Dreng*. I Virkeligheden vilde Vilhelm Petersens Titelbillede til dette Æventyr være den mest passende Vignet til Bødtchers samlede Digte: Den gamle fine Digter i Stolen med den lille nøgne Amor paa Skødet, det fyldte Vinglas foran sig, Lyren paa Væggen og Lyset, der tindrer som en Stjerne. «Der var engang en gammel Digter, saadan en rigtig god gammel Digter. En Aften, han sad hjemme, blev det et forskrækkelig ondt Vejr . . . O luk mig op! jeg fryser og er saa vaad! raabte et lille Barn udenfor.» Hvem kender ikke Resten af Historien. Digteren lukkede op for den lille nøgne, drivvaade Dreng. Han tog den lille Dreng paa sit Skød, vred Vandet af hans Haar, varmede hans Hænder i sine og kogte sød Vin til ham. Saa kom Drengen sig, fik røde Kinder, sprang ned paa Gulvet, skød den gamle Bødtcher lige ind i Hjertet og fløj sin Vej; men langt fra at klage sig greb Digteren sin Guitar og sang:

Nu gløder i Rosen Eros sin Pil
Og svinger sin Bue med Trods og med Smil,
Han stiger fra Jord som kvidrende Fugl
Og spejder bag Skyen i Skjul:
O vogt nu tro
Dit Hjertes Ro!
Hans Pil er baaren
Af Duften i Vaaren —
Den træffer som Lyn og fylder dit Bryst
Med Suk, med Savn, med smeltende Lyst.

Det var nemlig ikke første Gang, det hændte ham; han og Amor var gamle Bekendte.

II

Ludvig Bødtcher var en fin og blid Nydelseselsker. Han danner for saa vidt den skarpeste Modsætning til den arbejdsomme og aandige Hauch. De vaktes begge af Oehlenschläger, men to Lærlinge af samme Mester kan neppe være hinanden mere ulige end de to. Bødtcher var livslysten uden at være nogen Levemand; Aarestrup f. Eks. tager sig med sin begærlige Sanselighed, sin lidenskabelige Attraa i Sammenligning med ham næsten skamløs ud. Hans Nydelse er ikke voldsom men blid; den vil ikke bemægtige sig sin Genstand; den vil snarere indaande dens Duft end indsuge dens Sødme. Han stammer fra Anakreontikerne som Aarestrup fra Ovid.

Bødtchers Liv var et Liv uden Kamp og uden Formaal, men ikke derfor uden Skønhed; et Liv tilbragt i Lediggang, men ikke i Flegma; en Eksistens uden Virksomhed og uden Arbejde, men ikke uden et adeligt Præg; et Digterlevned som, ganske indviet Kunsten, i 80 Aar bragte 100 Smaadigte til Verden og som dog ikke var tomt. Bødtchers Liv synes at have været en Kæde af smaa Nydelser, hvori enkelte store Nydelser og enkelte alvorlige Sorger var indflettede. I Erindringen tog det sig for ham ud som en Række af harmoniske Øjeblikke, isprængte med enkelte i Totalharmonien opløste Mislyd. Deraf den rene Velklang i hans Digte; der findes i dem intet Udbrud af Fortvivlelse eller Selvopgiven, intet Vidnesbyrd om skærende eller bitre Stemninger. om falske eller skæve Forhold. Han er endnu

mere idyllisk end selve Christian Winther; thi dennes Strenge kan undertiden skurre, men aldrig hans.

Bødtchers Digte er meget ufuldstændigt daterede; men saameget ses, at Samlingen fredeligt har bragt Frugterne af Tyveaarsalderens og Firsindstyveaarsalderens poetiske Øjeblikke under samme Tag. Man træffer tilsyneladende ikke paa Udviklingsstadier. Digteren, der som 22aarig Yngling oplevede Slaget ved Waterloo og som endnu kraftig Olding Slaget ved Sedan, synes i hele Mellemtiden mellem disse to Begivenheder at have bevaret samme idylliske Stemning i sin Sjæl og i sin Cither. Han har skrevet tre begejstrede og alle lige ærligt mente Digte henholdsvis om Frederik den Sjette, Christian den Ottende og Frederik den Syvende. For en ægte Søn af Frederik den Sjettes Tid kunde Kejserriger opstaa og forsvinde, Europas Kort omkalfatres en halv Snes Gange, Omvæltninger og Opdagelser ryste en Verden og aabne en Verden, uden at det afsatte Spor i hans Indre eller i hans Kunst. Man opholdt sig i Kjøbenhavn og Rom, det vil sige man ombyttede en Tidlang af sit Liv en Regnvejrsidyl i Norden med en Solskinsidyl i Syden.

Hvor var den os ulig, den Slægt, som levede paa denne sorgløse Maade, hvor følte den sig let om Hjertet! Overalt hvor vi ser Opgaver eller Kampe, der saa' den Æventyr og smukke Indtryk. Den bestod af Borgersønner, der alle hørte til den begunstigede Klasse og hvem Livet paa alle Maader gjordes let. Den levede sin Ungdomstid i en virkelighedsfjern, samdrægtig Verden, hvori den Enkelte ikke havde nogen haard Kamp for Brødet nødig og Folket ikke behøvede at levere nogen Kamp for sin Bestaaen. Der var ingen lidenskabelig Væddestrid om Embeder, de tilfaldt af sig selv den vel anbefalede unge Mand, og der var ingen Splid mellem Danske og Tyske; de mødtes som Venner i Kjøbenhavn, i München og i Rom.*)

Der var ingen politisk Trætte mellem Borgerstanden og Enevælden: Frederik den Sjette tog sig fredeligt af det Hele, og

---

*) Endt var Osteriets Gilde —
Det var over Midnat silde
Og «God Nat» og «Gute Nacht»
Mer end Snese Gange sagt.

Bødtcher.

Smlgn. med Hensyn til romersk Samliv mellem Danske og Tyske Emil Hannover: Maleren Christen Købke S. 94 ff.

ingen religiøse Brydninger i de Samfundslag, som alene regnedes med: man levede hen i en stille tvivlende Ligegyldigheds-Stemning, der aldrig blev til mere, og som paa det nøjeste var forenet med en stille Ærbødighed, der heller ikke blev til mere. Der gaves ingen sociale Spændinger eller Kampe. Forskellen mellem Stænderne i Kjøbenhavn var kun den, at Haandværkerne spillede Privatkomedie i en Stald i Pilestræde eller paa et Loft i Adelgade, medens Borgerstandens dramatiske Foreninger, Thalia, Borups Selskab, Dramatisk Prøve o. s. v. havde deres finere Privatteatre i Klosterstræde, i Thott's Palæ og saa fremdeles.

En eneste fælles Dilettantisme forenede alle Stænder. Det var den Tidsalder, i hvilken de bestandig borgerlige, bestandig selskabelige, bestandig venskabelige Selskaber blev stiftede; Rahbek laa endnu i Luften, skønt Oehlenschläger havde renset den med sin Torden. Man bevægede sig i det attende Aarhundredes selskabelige Former, skønt man havde erklæret dets Tidsaand Krig; man forenede paa en ofte højst selvmodsigende Maade det attende Aarhundredes godlidende Menneskevenlighed med det nittende Aarhundredes Romantik; man bar Aladdins Turban til Rahbeks Vinterfrakke. Man sang nu som før sine Viser i Selskab, kun at Viserne ikke mere var Selskabsviser, men personlige, erotiske Digte uden Omkvæd eller Kor. Dog skrabede man Poeten en lille Smule, fandt man Klubdigteren under Trubaduren. Skulde jeg nævne en Repræsentant for dette Selskabelige i Slægten, saa kunde jeg nævne den ældre Abrahams, som hans egne Erindringer skildrer Manden. En elskværdig, begavet, beskeden Mand uden udprægede Overbevisninger eller uomgængeliggørende Formaal! Det fuldkomne Selskabsmenneske; han taler fire, fem Sprog og deres Mundarter lige fortrinligt, er straks hjemme i forskellige Lande, synger sig med sin smukke Stemme ind i talrige Krese, færdes utvungent ved Hoffer og blandt Kunstnere, hos Prinser og hos Købmænd, forklæder sig, opfinder Selskabslege, ser Komedie og spiller Komedie, har lige udprægede Talenter som Sanger, som Skuespiller og som Professor i Sprog, bliver ikke desmindre en flink og nidkær Notarius publicus og har, naar han opgør Summen af sit Liv, titusind Anekdoter og vittige Indfald at fortælle. Abrahams er en typisk Skikkelse, fordi der er et Stykke Abrahams i de fleste af Tidens optrædende Personer: hvad der hos ham er det hele Væsen, det er en enkelt Side af Væsenet hos de andre lige fra den gamle Rosenkilde til Orla Lehmann.

Følg nu Bødtchers Liv. Allerede som Dreng ser han i sine Forældres Hus sine ældre Brødre spille Holbergske og Ewaldske Stykker sammen med en af deres Kammerater, Adam Oehlenschläger ved Navn. Allerede i Skolen begynder han at skrive Vers og en af hans første Sange er en navnløs til Stiftelsesfesten i «Det venskabelige Selskab», for hvilket Faderen var Bestyrer. I Aaret 1812 grunder han som Rus med nogle Venner, deriblandt I. M. Thiele og Abrahams, et lille literært og poetisk Selskab Hebe, hvor man oplæste sine digteriske Frembringelser og fremfor alt spillede Komedie. Istedenfor offenlige Forlystelsessteder havde Kjøbenhavn da en halv Snes Privatteatre, og Bødtcher spillede snart i én Forening, snart i en anden. I Thalia vandt han Rahbeks Opmærksomhed og blev af ham opfordret til at gaa til Teatret, saa meget mere som han havde en smuk Tenor. Han var for selvkritisk til at gaa ind derpaa.

Der er fra dette Afsnit af Bødtchers Liv opbevaret adskillige Smaahistorier, som skal oplyse hans gode og lystige Humør. Naar jeg ikke gengiver dem, kommer det især af, at en Kritiker ikke kan være for tvivlende med Hensyn til Paalideligheden af slige Smaatræk, som han ikke personligt har hørt fortælle af den Afdødes Mund. Saadanne pudsige Indfald berettes undertiden om ganske forskellige Personligheder, uden at det dog paa nogen Maade kan kaldes sandsynligt, at de skulde være hændte flere end en. Saaledes fortælles det f. Eks. i den Fremstilling af Bødtchers Levned, Hr. Al. Schumacher har leveret, at Bødtcher en Aften da han skulde spille Komedie i en dramatisk Forening faldt paa at udføre følgende braadløse Spøg: «Jeg kommer opad Trappen og vil nu holde mit Indtog med tilbørlig Effekt, hvorfor jeg stikker min Stok mellem Benene, sætter Haanden for Munden og rider, efterat have lukket Døren op, trompetende ind i Stuen. Men jeg havde taget fejl af Etagen og kom ind, hvor et Selskab af Herrer og Damer sad omkring Tebordet. Jeg blev naturligvis noget flov, men luske mig bort vilde jeg ikke; jeg lod derfor som Ingenting, blev i Rollen og red trompetende omkring Bordet til stor Forundring for Selskabet, der forbauset stirrede paa mig, og red atter ud af Stuen». Erik Bøgh indvender i en Feuilleton om Ludvig Bødtcher (4de Juli 1875) mod denne Historie, at det egenlige Hovedpunkt er glemt, nemlig, at Bødtcher, som kun kunde se med det ene Øje, red om Bordet med det blinde Øje vendt ind imod Kresen og der-

for først efterat have blæst sit Stykke opdagede det fremmede Selskab. Hvad jeg imod denne Historie vilde indvende, er at den ikke er original. Den findes Træk for Træk fortalt i Laferrière's Erindringer om den franske Skuespiller Philippe, der saa' meget godt paa begge sine Øjne.*)

De Aftener, Bødtcher ikke selv var paa Scenen, tilbragte han som oftest i det kongelige Teater, og en kort Tid blev han Teateranmelder. Han skrev 1823 og 24 uskyldige Teaterkritiker i Trops godmodige Manér, forherligede *Palnatoke* som «dette Indbegreb af al tænkelig dansk Styrke, Mod og Kløgt» og vovede om Rossinis Publikum dette naive Billedsprog: «Mængden opsluger de klingende Maccheroni med graadig Ørehunger». Selv om denne kritiske Virksomhed ikke var bleven for bestandig afbrudt ved Bødtchers Bortrejse fra Kjøbenhavn, kan man være sikker paa, at han hurtig havde forladt den. Han passede bedre i Kunstnernes og Dilettanternes Rækker end i Kritikernes.

Naar man nu kender denne ydre Ramme for hans Liv, kan man let slutte sig til dets mere inderlige Tildragelser. Det er sandsynligt, at Privatkomedien med den bestandige Elsken paa Teatret førte til en god Del Elsken udenfor Scenen, saa meget

*) Circonstance assez rare chez la plupart des comiques de la scène, Philippe était peut-être encore plus gai à la ville que dans ses rôles. Tous les enfantillages lui allaient. Un jour qu'il se rendait à dîner dans une maison dont il ne connaissait pas bien les êtres, il trouve un balai au bas de l'escalier, et, comme il était très en retard, l'idée lui vint de se faire excuser par une drôlerie. Il se met à cheval sur le balai, ajuste son mouchoir en guise de bride et monte au premier étage. La salle à manger faisait face à l'antichambre, dont la porte était entr'ouverte; à un grand bruit de voix et d'assiettes, Philippe juge que c'est bien là qu'il est attendu. Il pénètre dans l'antichambre, ouvre avec fracas la porte de la salle à manger, fait le tour de la table avec l'attitude et les gestes d'un cavalier au trot en n'oubliant pas le couplet consacré:

A cheval sur mon bidet
Quand il trotte il fait un . . .
Prout, prout, prout.

Les convives se regardent stupéfiés. Philippe, tout en trottant et chantant, regarde autour de la table, s'aperçoit qu'il n'y connaît personne et, comprenant qu'il s'est trompé, ne songe plus qu'à se ménager une belle sortie. Il se maintient à cheval et, toujours au trot sur son balai, salue les convives à la manière d'un écuyer de cirque, et quitte cette salle à manger pour monter au second étage, où il était réellement attendu.
Mémoires de Laferriére I, 239.

mere som Tidens Sæder var friere end vore. Bødtcher var for anakreontisk anlagt til at han skulde have gjort sig synderlig Skrupler ved at plukke de Blomster, der voksede paa hans Vej og han var altfor lidt arbejdsom til at andre Interesser skulde optage hans Tanke- og Følelsesliv. Han har mere end én Gang følt «Sanserne omtaage Forstanden», naar han havde drukket sig en Rus i sin Ungdoms skummende Vin.

Da Bødtcher 1824 ved sin Fader Død kom i Besiddelse af en Formue, som var tilstrækkelig til at sikre ham et selvstændigt og sorgfrit Liv, besluttede han straks at rejse til Italien, og fra 1824 til 1835 var han bosat i Rom. Han boede paa Piazza Barberini skraas overfor Thorvaldsens Atelier og i 11 Aar hørte han her under et *dolce far niente* hver Nat den melodiske Lyd af Tritonens plaskende Vande og hver Morgen Thorvaldsens «Godmorgen, Bødtcher!» naar Kunstneren, før han gik ind i sit Atelier, købte sig for et Par Skilling Snus paa Pladsen. Det nære Forhold til Thorvaldsen blev Glanspunktet i Bødtchers Liv, og dette er let forstaaeligt. Thorvaldsen var for de dalevende Danske ikke en stor Mand som en anden; han var dem Legemliggørelsen af deres Fædrelands aandelige Storhed, Pantet og Sindbilledet paa Danmarks Rang mellem Europas Folk; han var saa at sige i én Person Fædrelandets Genius, dets Ry. Der var dengang overhovedet et forenende Element i Tiden. Kritiken var ikke vaagnet endnu i det danske Folk; alle saa' de op til de samme Mænd. Flertallet skattede Oehlenschläger næsten paa samme ubetingede Maade som det elskede Frederik den Sjette. Thorvaldsen stod dog endnu højere i den almindelig Bevidsthed. Hans Verdensberømmelse og især hans Fjernhed fra Landet gav ham en Særstilling. Al Væddekamp, al Misundelse, al Egenkærlighed forstummede og forsvandt overfor ham; Enhver skattede sig lykkelig ved at turde høre til hans vide Kres i Rom. Hans Navn var Fanen. Han bragte alle Danske til at smelte sammen i én eneste patriotisk Følelse; han var for sin Samtid hvad den første slesvigske Krig blev for et senere Slægtled. Lykkelig den Slægt, hvis Idealer har vundet en anskuelig ydre Form i et stort Geni eller en stor Begivenhed!

Bødtcher var saa lykkelig at blive en af Thorvaldsens aller Nærmeste. Den gamle Kunstner skal endog have faaet ham saa kær, at han kun nødig opgav Tanken om at knytte ham til sig

ved Familiebaand; men Ægteskabet laa nu engang ikke for Bødtchers Anlæg. Han glædede sig over Kunst og Natur og Menneskeliv, han lærte i Osterierne de talrige italienske Vines forskellige Dyder at kende, han forsvandt nu og da ude i Bjergbyerne med en smuk lille Pige og kom saa smilende tilbage til Rom igen. Af og til skrev han et af sine fine, malende og sværmeriske Digte.

Her i Rom var det saa, at han udførte sit Livs smukke og blivende Bedrift: han skaffede Danmark Thorvaldsens Museum. Ham var det, der taktfuld som han var, udsatte sig for den pinlige Ubehagelighed, atter og atter i Samtale med Thorvaldsen at berøre det kildne Punkt, Oprettelsen af hans Testamente. Det var ham som, da den gamle Mand bestandig skød Tanken fra sig, ved Breve til indflydelsesrige Mænd i Hjemmet forberedede Sagen og som bevægede Thorvaldsen til at underskrive et paa hans Foranledning af A. S. Ørsted affattet uomstødeligt Testamente.

Det var da ogsaa som Ledsager af den dyre Skat, han havde skaffet Danmark, at han efter de mange Aars Forløb vendte tilbage paa Fregatten Bellona, der førte Thorvaldsens Arbejder til Kjøbenhavn. Man begriber med hvilken Glæde han ombord har skrevet og sunget disse Vers til Bellonas Ære:

Da svang hun sig saa smuk som stærk
Til Landet, rigt med Kunst begavet,
Og tog en herlig Kunstners Værk
Og bar det højt igennem Havet.

De 39 Aar, han havde tilbage at leve i, forblev han i Danmark og med sit lykkelige Naturel synes han ligesaa lidet som han savnede Danmark i Italien at have savnet Italien i Danmark. I Sværtegade fortsattes det idylliske Liv fra Piazza Barberini. Han som havde levet et rigt Ungdomsliv med Musik, Poesi, Kunst, Blomster og Piger omkring sig, erstattede nøjsom og altid tilfreds Italiens Landskaber med nogle sydlandske Vækster i sit Vindu, Kunsten med Billeder paa sin Væg og Synet af Sydens skønne Piger med Synet af Genboens legende Pigebørn.

Betegnende for ham er det, at han omgav sig med et lille Hof af Gade-Originaler, godmodige og snurrige Kumpaner, saadanne, der ved det Afstikkende, Uregelrette i deres Ydre og

Væremaade bringer en Smule Afveksling ind i den kedelige Ensformighed, som betegner Beboerne af en nordisk By. En var en vittig og forfalden Spasmager, en anden en Lommeprokurator, der istedenfor at holde Kontor gav Audiens hos sin Konditor, en tredie en aldeles adspredt Oldforsker, som flakkede Landet rundt efter Gravhøje og tog hver Flintesten op paa sin Vej for at undersøge, om den ikke var en Kile o. s. v. Det morede ham at gaa ud at spadsere med hele Skaren efter sig, medens juridiske Akter struttede ud af alle Lommer paa den ene, og en anden med sin lave bredskyggede Hat og flagrende Havelock lignede en uhyre Flaggermus. En Gang, siger Erik Bøgh, da jeg udtalte min Forundring over den Kres af besynderlige Mennesker, jeg havde truffet hos ham, smilte han med en Samlers Glæde over sit Museum: «Ikke sandt, det er Perler! Men de bedste Numre har jeg mistet. En Gang havde jeg næsten en halv Snes. De kan tro, det var en brillant Suite at gaa paa Volden med.» Der var ganske vist i denne Bødtchers Moro noget af den Samlermani, som ofte følger med den digteriske Ufrugtbarhed, men endnu mere af Poetens Kærlighed til det, som havde et snurrigt Særpræg, og af den fine aandrige Lediggængers folkelige Lune.

Iøvrigt omgikkes Bødtcher sine gamle Venner. Mellem 5 og 7 saa han altid en lille Flok hos sig til Te. I lang Tid tilbragte han hver Aften i den samme Vinstue, hvor han læste Aviser og traf Bekendte. «Han kom altid til samme Klokkeslet, satte sig altid i samme Lænestol paa samme Plet, flyttede sig altid, naar han havde læst, hen til det samme Bord, hvor han næsten altid traf det samme Selskab, et Par andre gamle Herrer, med hvem han underholdt sig meget livligt, men altid med dæmpet Stemme.» Jævn, stilfærdig, dæmpet, lidt magelig — det er Billedet af Manden. Var han indbudt til en eller anden Familie, da gik han derhen indhyllet i en stor italiensk Slængkappe og havde gerne sin Guitar under den. Til Guitaren sang han saa med en svag Stemme men med udtryksfuldt Foredrag de smaa fuldendte Sange, der efter Bødtchers Død er blevne tilbage som det levende Vidnesbyrd om hvor fintfølende og hvor poetisk begavet han var.

III

Bødtcher har, som alt berørt, skrevet forbausende lidet. Den lille Samling *Digte, ældre og nyere* og det endnu mindre Tillægsbind *Sidste Digte* indeholder hans hele literære Oppakning. Kun et Udvalg af disse Smaapoemer har tilmed blivende Værd, og dog vil disse faa korte Digte have Livsessens nok i sig til at bevare hans Navn, alene ved den Tryllekraft, en ægte Naturejendommelighed har. Disse Digte har beriget det danske Sprog med en ny Art Rytmegang og en ny Art Farvesammenstilling; de har en vis bestemt *Klangfarve*, som ingen andre danske Digte har. Derfor kan de aldrig gøres overflødige ved nogen senere Udvikling af vor Literatur, men vil blive staaende og overleve selv de nyttigste og lærerigste videnskabelige Værker; thi disse vil ikke undgaa den Skæbne at fortrænges af andre, mere tidssvarende Frembringelser.

Hvorpaa beror, hvori bestaar nu hin Klangfarve? Ja det er lettere at spørge end at svare. Det er som skulde man definere Violens Duft. Men lad os forsøge!

Over alle Bødtchers Digte ligger et dæmpet, beroliget Skær. Det er naturligt hos en Digter uden Lidenskab og uden luende Patos. Det er inderlige, paa ethvert Punkt følte Digte, men det, som sætter Stemning og Følelse i Bevægelse, er hyppigst en saa ringe ydre Anledning som muligt. En hel Gruppe af Bødtchers Poesier er *Stillelivs-Stykker*. Han besynger *Den efterladte Rose:*

Saa blødt som Silke bøjer sig Papiret
Omhyggeligt omkring dit spinkle Løv:
Reliquiebevaret er dit Støv,
Og med en Guldrand var dit Leje ziret.

Man fandt dig i den gamle Dødes Gemme —
Din Sarkofag, saa duftende og let,
Blev aabnet af den kolde Skifteret,
Som vittig næppe Smilet kunde tæmme.

Han skriver et spøgende Digt om en Huggeblok *(Hr. Blok);* han skildrer *En Aften i Hjemmet*, da den ventede gamle Ven udebliver og han ene i Ovnkrogen læser sin Ungdomselskedes Breve for sidste Gang; han lader den unge Pige hellige en hel

lille Epistel til Skildringen af sine Følelser ved Synet af den bortrejste Elskedes Fodspor i en af Havens Gange *(Fodsporet)*; han giver endelig i *Filosofen* selve det stille Livs Filosofi. Eller er dette ikke næsten et Stillelivs-Stykke:

Der er en Gæring, paastaar man, i Tiden
Maaske; men se, min Vin blev sjældent sur,
Naar Flasken altid kønt blev lagt paa Siden —
Sligt applicerer jeg paa min Natur:
Jeg ligger rolig, selv naar jeg ej sover,
Og haaber nok min Gæring skal gaa over.

Den, der maler Stillelivs-Stykker, maa nødvendigvis fordybe sig i Smaating. Der er heller ingen dansk Lyriker, der i samme Grad som Bødtcher har gjort det til sit Valgsprog: *Vive la bagatelle!* Der er ingen, hvis Digte drejer sig om ubetydeligere Enkeltheder. Et helt, smukt udført lille Poem *(En Tyv i Rom)* handler om en lille Mus, der drikker Olie af Bødtchers Lampe: et andet Digt *Lorenzo* lader poetiske Minder fremtrylles ved Beskuelsen af en gammel romersk Tandstikker; et smukt erotisk Stykke *(De Forelskede)* fremstiller en lille Scene af Skinsyge, som opstaar ved at en Skrædderregning et Øjeblik antages for et Kærlighedsbrev. Selve Handlingen i Digtene er altid ringest mulig; Behandlingsmaaden er saa følt, saa nænsom, at det ubetydelige Stof bliver til Poesi. Saaledes skildrer et aldeles allerkæreste lille Digt *(Et Møde)* ikke andet end den Skræk, Digteren faar i Blodet, da han i Skovensomheden, hvor han har tyet hen, tror at høre en Ven forfølge sig med Kukken bag Træerne, og det viser sig at være den rigtige Gøg, et andet lille gribende Digt *(Et Varsel)* intet andet end den Angst, som et Muldvarpeskud, der skød sig op foran Fødderne af Bødtchers Ungdomsforlovede, indjog den unge Pige. Men denne ubetydelige Tildragelse er saa mesterligt udmalt, at man føler Rædsel derved:

Da stirred hun med Et og bæved,
Og op hun foer.
Ved hendes Fod sig langsomt hæved
Den sorte Jord.

. . . .

«Kom, hvisked jeg, hvorfor vel grue?
Det intet gjaldt —
En Muldvarp skød sin lille Tue
Og det var alt!»

. . . .

Ak, selsomt skifter Livets Scene;
Knap svandt et Aar
Da sad jeg atter — men alene,
Hvor Bænken staar:
Det elskte Navn jeg maatte skue
Paa Gravens Bræt
Og gyse for den lille Tue,
Som dog fik Ret.

Men denne Bødtchers Kærlighed til det Stille og det Smaa blev underligt nok den Ungdomskilde, som forhindrede hans Poesi fra at ældes med ham selv. Den bevarede ham fra at indlade sig paa Himmelflugter, den beskyttede ham mod Taagefarter, idet den tvang ham ind paa en i hans Ungdom ikke almindelig poetisk Virkelighedstroskab. Den slebne og varsomme Bødtcher er trods sin Finhed en af vore dygtige Realister, nu og da ligesaa kæk som de engelske Digtere af Søskolen, hvor det gælder at udmale en lille hverdags Situation paa en djærv og anskuelig Maade. Digtet *Fuglen* er et Eksempel fremfor alle. Det er en simpel Hverdagshistorie, et ganske lille Stykke Adam Homo, der gaar Virkeligheden saa nær som muligt og ikke tyer til nogen romantisk Pynt, men som i sig selv er højst poetisk. Faa af vore Digtere vilde have vovet at skildre en saadan Virkelighed som det splitternøgne spæde Barn i Fjedertønden; men Bødtcher vover det og hans lille Papageno rører alle Hjerter. Har man faaet Øje for at hin nysnævnte Kærlighed til Bagatellen i sin Grund er en ægte Kunstnerkærlighed til det Omstændelige, til Virkeligheden med alle dens smaa Enkeltheder, saa vil man ogsaa se hin Tandstikker, hin Skrædderregning, hin Mus, der drikker Olie, alle disse Smaating, i en ny Belysning. De er Vidnesbyrd om Kunstnerens Evne til trods alt sit teoretiske Sværmeri for Romantiken at blive Jorden og det Jordiske tro.

En ret Romantiker blev Bødtcher aldrig. De Par gammeldags Digte fra hans tidligste Ungdom, fra hans før-Oehlenschlägerske Periode, som er os opbevarede, er ikke, som Hauchs tilsvarende, yderligt romantiske, men har den stille Pasgang, som var ejendommelig for det attende Aarhundredes Vers. En lille Splint af det attende Aarhundrede, hvori han fødtes, beholdt han altid i Kødet. Selv naar han blev saa indtaget i Thorvaldsen, var det tildels begrundet i det i Thorvaldsens Kunst, det Klare og rent Humane, som hørte det forrige Aarhundrede til. Han havde

ikke den nye Tids Lyst og Trang til eftertrykkelige Troesbekendelser og Vidnesbyrd om det Oversanselige. Han var en Tvivler af den gamle Skole. Han elskede det Skønne altfor højt til for enhver Pris at ville have det Sande forkyndt. Under sit Billede skrev han ejendommeligt nok:

Il ej for rask med en tjenstfærdig Haand
At drage Sløret fra din Broders Øje,
Uvidenhed er tit det skjulte Baand,
Der ene binder ham til Livets Møje.

Og som han her anbefalede at fortie den smertelige Sandhed, saaledes ynder han selv at tilsløre den. Se f. Eks. hans yndige Digt *Englen Israfil, Myte,* i hvilket han fortæller hvorledes Israfil for sin altfor bløde Medlidenhed har modtaget den Straf at skulle bringe de Døde til Himlen uden at turde trøste de Efterladte med Haabet om et Gensyn hisset, skønt han véd, det forestaar, og hans Hjerte brænder ved at se al denne Sorg, som han kunde lindre med et Ord, han ikke tør sige. Digtet ser ud som var det skrevet til en Moder, der sørgede over sit Barns Død og er et lille Mesterstykke i den Kunst at trøste. Det skaanende, nænsomme, dulmende og blide strømmede fra Bødtchers Sjæl umiddelbart over i hans Vers. Han lægger hellere et mildnende Slør om sin Næstes Øje end han udriver ham af nogen lykkelig Indbildning. Derfor er det at han aldrig slutter med en Mislyd som saa tit Christian Winther.

Man trænger maaske dybest ind i Bødtchers Ejendommelighed naar man sammenligner hans Digte med Winthers i mange Maader beslægtede Poesi. Læser man de fire største Digte, han har skrevet: det skønne, sjælfulde Digt *Fuglen*, dernæst *Mundus og Pauline*, *Den gamle Greve* og *Athenodorus* opmærksomt igennem, saa finder man, at de alle drejer sig om samme Genstand, om den Ulykke og Uret, som en ubehersket, sanselig Lidenskab kan afstedkomme. I Modsætning til Lidenskaben og over den er stillet den gamle Annas strenge og milde Overbærenhed, Paulinas kyske Kærlighed til sin Mand, Grevindens verdenskloge Selvbeherskelse og Filosofens Mod og Renhed. Mere end den brændende Gløden prises den svalende Mildhed og Klarhed, det rene og dæmpede Lys.

Bødtchers Samling indeholder ingen ligefrem erotiske Digte. Han var som ung Student forlovet med en elskværdig ung Pige.

der døde kun 18 Aar gammel og hvem han til sin Dødsstund besang; men de Kærlighedsdigte, han i sin Ungdom har henvendt til hende, har han med en sjælden Følelsens Blufærdighed brændt. Hvad han har ladet trykke er da skrevet *efter* eller *udenfor* Lidenskaben og har derved sin varsomme Farvegivning og sin forsonede og beroligede Stemning, som allerede Samlingens første Digt *Fredensborg* indeholder og forklarer, Bægeret skummer i hans Vers aldrig «over Randen». Medens da Chr. Winther staar i Midtpunktet af vor nyere Poesi som dens store erotiske Digter, uopnaaet paa sit vidtstrakte Felt, og medens hos den glødende og farverige Aarestrup Winthers sommerlige Varme er stegen til Hede, er hos Bødtcher den samme Varme tilstede, men mildnet og dæmpet, og Luften lun som paa en solklar Septemberdag:

Lad Andre med bevæget Aand
Besynge Maj din kælne Lyst
Og Rosen ved dit unge Bryst
Og Nattergalen i din Haand,
Jeg fletter helst til dig min Krans,
Brunlige Høst i Aftenglans
Naar Leens Klang
Fra fjerne Vang
Blander sig mildt med Droslens Sang.

Og hvilken poetisk Mester har vel som Bødtcher skildret den rene, forfriskende Efteraarsluft:

Din Luft jeg drikker ren og sval,
Den kvæger mig som kølig Vin,
Der skænkes af en Haand saa fin
Og rækkes i en Guldpokal.
Sød er min Ro paa Markens Straa,
Over mig Himlens dybe Blaa,
Den lille Sky
Som purpurkry
Sejler til fremmed Land og By.
(Høstminde.)

Til denne Grundstemning svarer Bødtchers poetiske Foredrag Det er paa én Gang varmt og klart, det vil sige paa én Gang inderligt og logisk — med ét Ord det er det attende Aarhundredes Foredrag, hvis rolige og forstandige Bevægelse den romantiske Følelse ingensteds sprænger. Aldrig en Anslaaen af Folkevisetonen,

aldrig et Spring i Tanken eller i Billedet, som f. Eks. uafladeligt hos Hauch, der formaar at forvandle sig til Folkevisedigter, saasnart han vil. Aldrig skjulte Antydninger, dunkle Lignelser som i Hauchs rørende *Dyvekes Sang*.

En Strofe som den oven anførte:

I Bølgen svømmer med Dødens Mod
Den Fisk, som med Angelen leger,
De gøde mit strømmende Hjerteblod
I Kongens forgyldte Bæger

var ganske utænkelig hos Bødtcher. Saaledes taler Lidenskaben, saaledes taler Fortvivlelsen, men ikke han. Aldrig kunde han uden nogen Overgang stille Billedet af Fiskens Fangst hen ved Siden af Billedet paa Dyvekes Undergang, allermindst naar dette Billede paany var saa sammensat som her, hvor det siges at man fyldte Kongens Bæger med hendes Hjertes Blod. Bødtchers Haand skælver aldrig, hans Tunge stammer ikke, han har ingen Patos. Men han har en smeltende Melodi. Det er ikke saa meget Sang som Nynnen: han skyer det Fuldttonende. Det er ikke en rigt harmoniseret stigende og aftagende Fylde af Vellyd men et ganske ejendommeligt musikalsk *Parlando*, halvt Tale, halvt Sang, med den fineste Velklang. Man læse f. Eks. disse to Strofer:

Mod Aften samme Dag, da gik fornøjet
Paa Solskins-Vejen fra en landlig Gaard
Letklædte Jomfruer med blottet Haar
Og spejdede med Haanden over Øjet. —

Og der blev spøget kækt — man var jo ene —
Og drillet lidt — Kusinerne var med —
Men Ingen kunde blive rød derved,
Thi Solen rødnede den hele Scene.

Hvor er det *fortalt!* saa simpelt og dog saa sikkert. Eller man læse følgende Brudstykke:

Hvor er Maria? er hun inde? —
Ak, ti! jeg ser det Hele alt.
Der staar den Lille jo og græder:
Den arme Smaa
Har alt sin Sørgekjole paa
Af Moders gamle brune Klæder.

Maria død! Hun var mig kær, —
Jeg hørte gerne hendes Stemme.
Naar aarle hun ved Morgenskær
Paa Klippen syslede herhjemme.
Fik møjsomt Hønsene forenet,
Bar travlt og kærligt Føden frem,
Men holdt med Kosten borte dem.
Der ikke bar den røde Lap om Benet. —
Nu er dit lille Dagværk endt!
Du er hos ham, som kalder alle sammen.
Hvis Miskundhed har ingen Forskel kendt
Og holder ingen borte — Amen! — —
(Genkomst til Nemi.)

Disse Linjer kunde ingen uden Bødtcher have skrevet. Det milde Lune forstærkes og fremhæves ved det tilsyneladende skødesløse recitativiske Tonefald, og denne Sangtalen findes i næsten alle hans Digte. Man maa naturligvis ikke tage de enkelte for sig, i hvilke det endnu ikke er lykkedes hans Selvegenhed at bryde igennem som f. Eks. det pudserligt gammeldags Digt *Turneringen*, der er en efter Opskriften i Romanceform behandlet Anekdote. Man maa, hvis man ret vil glæde sig ved hans Ejendommelighed, fordybe sig i hans ypperste Frembringelser. Man maa læse *Mødet med Bacchus*, i hvilket det er lykkedes ham uden at fortabe sig i nogen romantisk Trylleverden at forvandle en Vingaardsbondes Kælder i Nærheden af Frascati til selve Vingudens Klippegrotte. Det Versemaal, hvori dette Digt er skrevet, stemmede beundringsværdigt med Bødtchers lyriske Fortællertalent. Havde han været en ligesaa energisk som elskværdig Digter vilde han have kunnet gøre denne Strofe paa samme Maade til sin. som Winther har tilegnet sig den, hvori *Hjortens Flugt* er skrevet. Nu har han kun brugt den to Gange. Den er gennemmelodisk og egner sig netop ved noget fortroligt Indsmigrende fortrinligt til Bødtchers stilfærdige og sjælfulde Fortællemaade. Det er denne Strofe:

Det var et Højtidsskue!
Syv kunstigskaarne Fade
Med Løvværk og med Blade
Gik langs med Grottens Rund
Og laa i Bjergets Bue
Som i en Jættes Mund.

Man agte ret paa dens herlige Bygning. En saadan fortællende og dog syngende Strofe er et Fund, og kun en magelig Aladdin, der ikke kender Skattens Værd, kaster den bort, efter en Gang at have fundet den under sine Hænder. Den forekommer ingensteds i dansk Poesi og saavidt jeg véd heller ikke i den tyske. Men hos Sprogkunstneren A. W. Schlegel findes en lidt mere sammensat Strofe, hvis Velklang og Væsen er af lignende Art, og som ved Sammenligning oplyser det Bødtcherske Versemaals Særegenhed. Det er Digtet *An Friedrich Schlegel*, hvorpaa jeg tænker. Her et Par Vers til Prøve:

Mir war, als hielt' zusammen
Uns Eine Rind umschlossen
In hoher Baumgestalt.
Das Blut, von dem wir stammen,
Fühlt ich, durch uns ergossen,
In allen Pulsen rege;
Wie einst die umgeschaffne
Lorbeer-umgrünte Daphne
Gefühlt der Wurzeln Halt,
Da noch des Busens Schläge
Den weichen Bast durchwallt.

Und in dem engen Düster
War mir's, als ob mein Reden
In eins mit deinem schmolz.
Es wollte solch Geflüster
Uns wechselnd überreden
Zu theilen unsre Kräfte.
Ich sagte: Lass die Wurzeln
Fest ind den Boden wurzeln
Zu gründen unser Holz.
Du sagtest: Treib die Säfte
Hinan zum Wipfel stolz.

Som man ser, udgør de seks sidste Linjer af enhver af disse Strofer netop Bødtchers Vers; det ligger i denne store Strofe som en Part af den. Men hvor forskellig er ikke Delens Karakter fra det Heles! Schlegels Strofe er fuldttonende, mægtig, fordrer Sving og Patos. Den egner sig til Odestilen og kun til den. Bødtchers Strofe derimod fortæller, meddeler, synger af og til, men vender altid med Ynde tilbage til den jævneste Stil. Oden stiger, og bruser som et Vandsprings Straale; Bødtchers Strofe har en Rislen som en spæd og ren lille Kilde i Skoven, der mumler og nynner, plasker og synger sin Vise, ubekymret

om Lynet slaar ned i de højeste og kraftigste Ege eller om en Orkan Dagen forud har revet Træer op med Rode. Fortræffeligt har Bødtcher følt og malt saadan en Kildes Skønhed:

Jeg kommer i den stille Kvæld,
Vil dvæle hos dig ene,
Jeg er forelsket i dit Væld,
Tit drømmer smilende min Sjæl
At Du er Hippokrene.

Visselig var saadan en lille Kilde netop Bødtchers Hippokrene. Hans Poesi brød sig ikke Vej i Strømme, men piblede frem i klare Draaber:

Først vil jeg under Træets Hang
Betragte ret din Kilde,
Saa nynner Du mig smukt en Sang,
Tilsidst saa drikker jeg din Klang,
Og saa — Farvel, Du Lille!

Hvert Ord i dette herlige Digt *(Farvel til Marthes Kilde)* har en Klang af ægte Guld.

Til denne fine Melodi svarer saa hos Bødtcher fine og skære Farver. De store Digtere ser og anskueliggør ikke bedre end han. Læs disse Linjer om Fundet af Kilden:

Et Smil da Jørgens Læber brød,
Man saa' de hvide Tænder,
Han snildt et Rør i Gruset skød,
Mens Vandet klart som Sølvet flød
Over hans brune Hænder.

Bødtchers Digte ligner med Hensyn til deres Farvespil aandfulde Pastelmalerier. Hvad der gør, at Vellyden bliver en Mellemting af Talens og Sangens, gør at Maleriet bliver Pastel.

Med Hensyn til den maleriske Side af hans Poesi, minder han i sine italienske Digte om Ernst Meyer. Han er i sin Behandlingsmaade mere dansk end denne, og han er visselig en større Kunstner. Indeholder de følgende Par Linjer imidlertid ikke ligefuldt et helt lille Folkelivsmaleri i Stil med denne elskværdige Malers italienske Idyller:

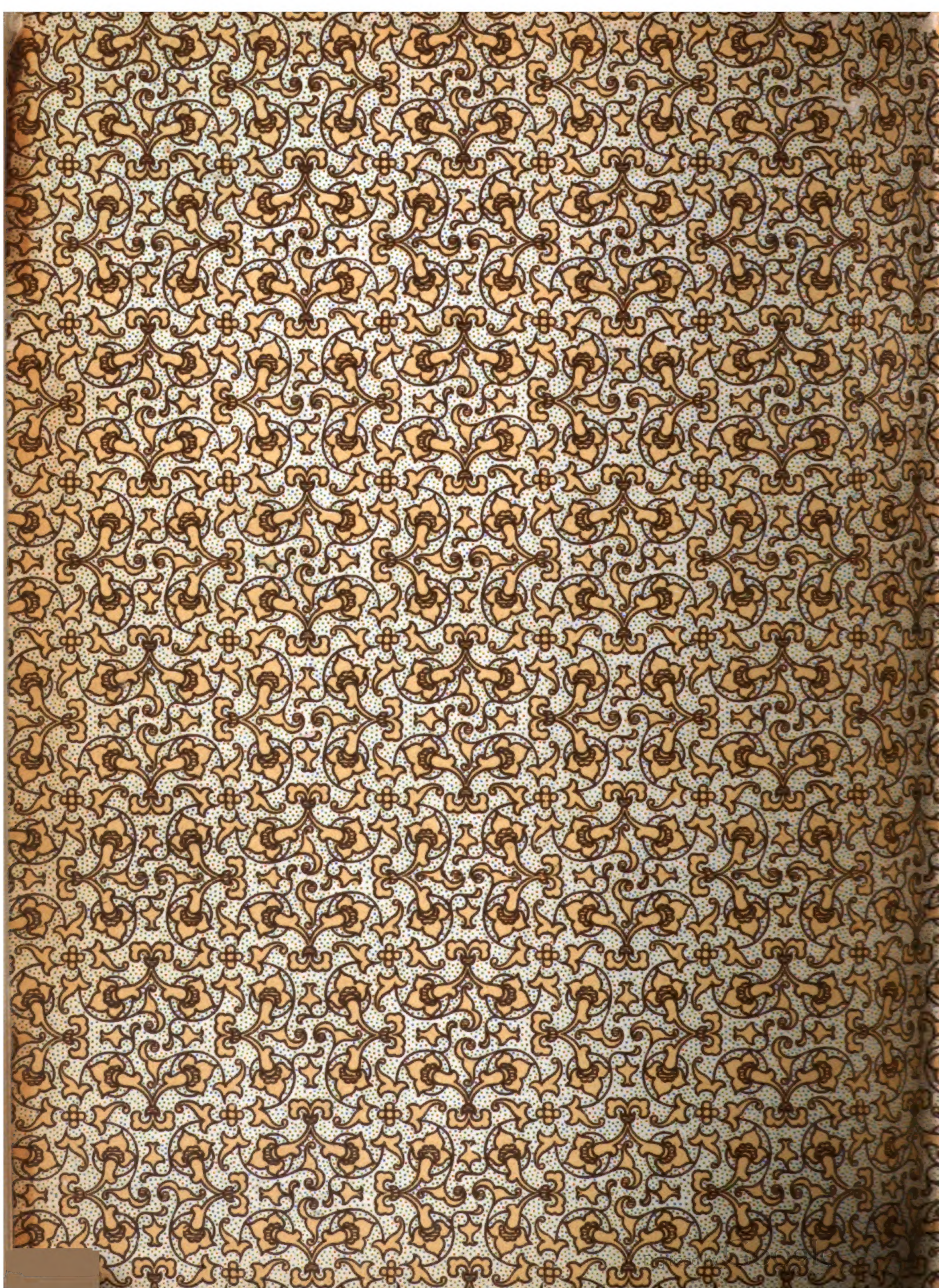
Men selv den sidste Dæmringsscene
Har landlig Ynde bag de dunkle Grene.
Teresa alt sin Conca hævet har
Og iler rank med Pigerne til Kilden.
Hør hvilken Latter, Spøg og Drillen,
Mens Vandet sprudler i det kolde Kobberkar.
Den trivelige Fanciscaner
Gaar skottende forbi paa hellig Vis,
Det hører til hans fromme Vaner
At sagtne Gangen her og ta' en Pris. —

Ernst Meyer blev i Rom. Bødtcher bevarede Rom i sit Hjerte. Italien var og blev han hans Sværmeri; en Straale af Italiens Sol havde forgyldt Tilværelsen for ham.

Vi søgte at komme paa det Rene med, hvori den ejendommelige Klangfarve i hans Digte bestod. Vi fandt over dem det dæmpede Skær, som var at vente hos en Digter, hvis Inderlighed er uden Patos. Vi fandt, at hans Poesier for en stor Del var Stillelivs-Stykker og derfor rolige og milde i deres Tone, at de som saadanne fremdeles fordybede sig i Smaating og stræbte ved en saa følt Behandlingsmaade som muligt at adle Æmnets Ubetydelighed, at endelig Kærligheden til det Smaa naturnødvendigt blev Kærlighed til Enkelthederne, til Virkeligheden og at saaledes den Duft, der hvilede over disse Digte, ikke var en ubestemt romantisk, men Naturens egen krydrede Vellugt. Vi førte Bødtchers Fremmedhed for det egenlige Romantiske tilbage til Præget, som det Aarhundrede, hvori han fødtes, satte paa ham, et Tvivlens Præg, som holdt ham tilbage fra nogensinde stridbart at fremsætte hvad der for ham stillede sig som Sandhed, et logisk Præg, som hindrede ham i nogensinde at anslaa den romantisk-lidenskabelige Folkevisetone. Vi saa' ham saaledes give det skaanende og blide i Livsanskuelsen, det svalende og klare i Naturen, det forsonende og ømme i Kærligheden Plads i sin Fantasi. Han sang da ikke af fuld Hals, han nynnede til sin Cither; han malede ikke dristige Freskobilleder, men smaa, fine, i Farven lidt tørre Pasteller, og til det beskedent ædruelige i Beskrivelse og Billed svarede Foredragets indtrængende og fortrolige Finhed.

Man kan vel ikke nøjagtigt bestemme, hvori Violens Duft bestaar. Men man kan sige: det er den mindste, den beskedneste af alle de Blomster i Haven, som dufter. Den overses let, thi den skjuler sig for Øjet; men saa uanselig den end er, den forraades af sin Duft.

Widener Library
3 2044 105 518 104